

luc verstraete

appeltjes

van het
meetjesland

Uitgegeven met de steun van

- de Vlaamse Gemeenschap

- het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

- het Gemeentebestuur van Maldegem

Omslagtekening van Luc Verstraete

Appeltjes van het Meetjesland

JAARBOEK
van het
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND
Nr. 59 - 2008

Maldegem
2008

Erik De Smet, penningmeester-bibliothecaris van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.
(Foto: VACAS)

In memoriam...
Erik De Smet
1945-2008

Hugo NOTTEBOOM

Na de voorstelling van het achtenvijftigste *Appeltje* op zaterdag 9 februari 2008 in *Den Hoogen Pad* in Adegem, namen we afscheid van Erik. De voorstelling van het jaarboek was bijzonder goed verlopen en we keuvelden nog wat na over het etentje van de avond ervoor met de bestuursleden van de *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland* en natuurlijk hadden we het ook over *ons Genootschap*. Het liep goed in het bestuur, de leden waren tevreden over het jaarboek en financieel hoefden we ons niet veel zorgen te maken. En dat het binnen drie jaar zijn beurt zou zijn om in de bloemetjes te worden gezet, want dan zou hij 65 jaar worden. Maar dat monkelde Erik weg, we zouden wel zien wat het worden zou, meende hij. Het was kortom, een *contente* penningmeester die terug naar Eeklo reed.

Wie kon ooit vermoeden dat het een definitief afscheid was, dat het ons laatste gesprek was en dat we Erik nooit meer zouden terugzien, want enkele dagen later, op 13 februari 2008 werd ons het ontstellende nieuws meegedeeld dat Erik plots was overleden. Even stond en werd alles stil en het duurde een tijd voor het tot ons was doorgedrongen wat er was gebeurd. Erik, de stille werker, de nauwgezette penningmeester, de erudiete heemkundige, de trouwe kameraad was er niet meer.

Erik werd geboren in Eeklo op 11 juli 1945 als enige zoon van Alfons (° Eeklo 18 juli 1923) en Simonne Schelstraete (°Adegem, 23 januari 1923). Hij huwde op 20 september 1968 met Linda Wille en op 21 augustus 1969 werd hun zoon Didier geboren. Erik was de fiere opa van Tim en Michiel.

We leerden Erik kennen via het *Heemkundig Genootschap* waarvan hij in 1975 lid werd. In 1978 trad hij toe tot het bestuur en in 1984 verving hij Alfons Ryserhove als bibliothecaris om in 2002 ook nog als penningmeester te worden aangesteld ter vervanging van Oskar Lippens. Erik zorgde voor een overeenkomst met het Eeklose stadsbestuur

waardoor de bibliotheek van Appeltjes – door hem de *Luc Stockmanbibliotheek* genoemd – als een apart fonds in het Stadsarchief voor altijd zal bewaard blijven.

De bezittingen van het Rijke Gasthuis te Eeklo was zijn eerste artikel dat in 1976 in *Appeltjes* werd gepubliceerd. Het eerste van een dertigtal artikels waarin de meest diverse aspecten van de Eeklose geschiedenis aan bod kwamen: infrastructuur, belastingen, armenzorg, gezondheid, militaire invallen en hun gevolgen enz. In 2002 startte hij een reeks bijdragen onder de titel *Het historisch kadaster van Eeklo. Een poging tot reconstructie*. De bedoeling was om aan de hand van bewaard archiefmateriaal een overzicht te geven van eigenaars en bewoners van de huizen en hofsteden of een volledig historisch kadaster van Eeklo in de 17de en 18de eeuw te reconstrueren. Een ambitieus project dat Erik naar een goed einde leek te kunnen brengen, maar dat helaas met deel 6 voorgoed is afgebroken.

Maar lang voor hij bestuurslid van Appeltjes werd, had hij al de microbe voor de plaatselijke geschiedenis te pakken. Nochtans lieten zijn studies in het hoger technisch onderwijs niet vermoeden dat hij zich ooit met geschiedenis zou inlaten. Na zijn opleiding was hij werkzaam bij de studiedienst van Sidmar, waar hij tot zijn oppensioenstelling in het laboratorium Metallurgie van de Warme Zone verantwoordelijk was voor productverificatie. Collega's deden nooit vergeefs een beroep op hem als er een moeilijkheid opdook of als er iemand diende vervangen te worden.

In 1970 publiceerde hij zijn allereerste artikel in het tijdschrift *Ons Meetjesland, Tijdschrift voor Heemschut, Volkskunde en Geschiedenis* dat in 1968 was opgericht door Romano Tondat en van bij het begin een groot succes kende. In *Wreede moord te Eeklo* heeft Erik het over een verschrikkelijke moord in 1888 gepleegd op een jong meisje. Het bijgevoegd *Treurig lied op de afschuwelijke moord begaan te Eecloo* werd op de donderdagse markt gezongen en is een typisch volkslied waarmee Tamboer later zoveel succes kende. Erik heeft in zijn latere historische bijdragen altijd veel oog gehad voor het leven van de gewone man wiens *struggle for life* hij met veel mededogen en begrip beschreef. In *Ons Meetjesland* publiceerde Erik iets meer dan 50 bijdragen. De *Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid* is een van de opmerkelijkste reeks bijdragen die ooit in een Meetjeslands tijdschrift zijn verschenen. De eerste aflevering verscheen in 1980 met het jaar 1830, de laatste in 2008 met het jaar 1849. De auteur beschreef in een rake, soms ietwat onderkoelde stijl, met hier en daar een humoristische noot, het politieke en sociale leven in Eeklo. Vermelden we nog dat Erik vanaf 1981 deel uitmaakte van de redactieraad van *Ons Meetjesland*, samen met Paul Van de Woestijne en Luc Stockman.

Toen Romano Tondat in 1986 stopte met *Ons Meetjesland*, besloten enkele bestuursleden, onder wie Erik, een nieuw tijdschrift te begh-

Op 10 februari 2008 overhandigde burgemeester Koen Loete de stadsmedaille aan Erik De Smet.

Achteraan zien we: Freddy Pille, voorlopig stadsarchivaris, Erik Matthijs, schepen van cultuur, John Meirezonne, hulparchivaris, Ann Van den Driessche, schepen van de Burgerlijke stand, mevrouw John Meirezonne, mevrouw Willy Hamerlynck, mevrouw Julien Van de Genachte, mevrouw Linda Wille, echtgenote van Erik De Smet.

Op de foto ontbreken: mevrouw Rita Van Houcke, Willy Hamerlynck, hulparchivaris, Julien Van de Genachte, archiefmedewerker.

(Foto: VACAS)

nen: *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, waarin Erik iets meer dan vijftig bijdragen publiceerde.

In het laboratorium in Sidmar werkte Erik samen met Gilbert Lanckriet, eveneens gebeten door de heemkundige microbe. Lanckriet, die lid was van de heemkundige kring van Wachtebeke, kon Erik ertoe overhalen toe te treden tot het bestuur. In het tijdschrift *Oud Wachtebeke* verschenen tussen 1979 en 1989 een dertigtal artikels van zijn hand. Toen hij het te druk kreeg in Eeklo, nam Erik ontslag als bestuurslid, maar hij bleef *Oud Wachtebeke* trouw. Voorzitter Guy Hoebeke: "Hij was meerdere jaren actief bij ons, tot de stijgende activiteit in het gebied rond Eeklo hem deed besluiten ons te verlaten. Alles wat ik hem nadien nog gevraagd heb, deed hij onmiddellijk en bereidwillig. In hem verliezen we een groot heemkundige en geschiedschrijver, een aangename collega en een fijn mens."

In Eeklo werkte hij ook mee aan het genealogische tijdschrift *De Eik* dat in 1975 door Willy Hamerlynck werd opgericht en waarvoor hij geregeld bijdragen en bronnen publiceerde waaruit genealogen nog steeds met vrucht gegevens kunnen putten. Hoeveel mensen heeft Erik trouwens niet geholpen als ze tegen de spreekwoordelijke genealogische muur liepen? Brieven uit Amerika, Australië, Zuid-Afrika en elders werden steeds vlot en accuraat beantwoord, op genealogisch gebied was Erik echt een expert. Ook in *De Eik* startte hij, samen met zijn vriend Willy Hamerlynck, een merkwaardige reeks onder de titel *De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime*. Alle verkopeningen van onroerende goederen vanaf 1536 tot 1700 worden daarin geïnventariseerd mét verwijzing naar de desbetreffende archiefbron. Een goudmijn voor familiekundigen. Toen *De Eik* in 2005 werd stopgezet, stelde Erik nog een auteur-sindex op de van de 30 jaargangen.

En toen Romano Tondat *de Eeklose Dobbелgebakkene*, het tijdschrift van de Eeklose heemkundige kring, in het leven riep, was het opnieuw Erik op wie een beroep werd gedaan. Van 1993 (*Het handmoltje van Ange Van den Hende*) tot 2007 (*Eekloos protectionisme tegen Waarschoot*) leverde hij 33 bijdragen voor dit tijdschrift, meestal handelend over het Eeklose volksleven dat hij met veel verve en zin voor nuance beschreef.

Voor de Eeklose Bibliotheek verzorgde hij in samenwerking met John Meirezonne enkele genealogische bronnenuitgaven uit de 19de eeuw en als stadsarchivaris gaf Erik een tijdlang een Archiefkrant uit.

Naast de artikels over Wachtebeke schreef Erik nagenoeg uitsluitend over zijn geboortestad Eeklo. De honderden en honderden bladzijden geschiedenis die hij publiceerde - zijn bibliografie telt 229 items - zijn allemaal gebaseerd op grondig archiefonderzoek. Erik kende het stadsarchief als zijn broekzak. Al van in 1968 kon men hem aantreffen op de zolder van het stadhuis waar hij als assistent van Achiel De Vos, naarstig verder werkte aan de inventarisering van het moderne archief. Ik herinner me die zolder nog: bitter koud en vochtig in de winter, heet in de zomer. Geen ideale plaats voor het archief.

Na het overlijden van stadsarchivaris Achiel De Vos in 1989 werd Erik aangesteld als zijn opvolger. Hij wist zich te omringen door een schare medewerkers die het archief voor zowel genealogen als andere onderzoekers beter toegankelijk maakten. Ondertussen was het archief in het stadhuis een verdieping gedaald en kon er wat comfortabeler worden gewerkt. Wie echter met een doos boeken het smalle draaitrapje naar de leeszaal op moest, merkte weinig van dit comfort. Toch hing er in het kleine leeszaaltje met zicht op de Markt altijd een aparte stemming en was het er beslist gezellig.

Erik aan het werk bij de bedeling van het jaarboek. Dit is het beeld dat de meeste leden van het Genootschap van hem kenden: de stille werker achter de schermen...
(Foto: Alex Van Vooren)

Maar, ideaal voor het bijzonder rijke archief was de locatie niet. Vooral de brandveiligheid was onvoldoende. Vandaar dat Erik steeds ijverde voor een beter onderkomen. Maar meestal had het stadsbestuur wel andere katten te geselen en werd *het geheugen van de stad* eerder stiefmoederlijk behandeld. De kentering kwam er in 2005 toen besloten werd het archief te verhuizen naar het nieuwe Administratief Centrum aan de Industrielaan waar er meer dan voldoende ruimte voorhanden was. Samen met zijn medewerkers organiseerde Erik in 2006 de grote verhuus die min of meer vlekkeloos verliep.

De grote verdiensten als lokaal-historicus van Erik zijn eigenlijk te zoeken in het stadsarchief. Hij leidde zijn dienst met een open geest en liet toe dat ook anderen initiatieven konden nemen en uitwerken. Hij

bouwde een microfilmarchief op, nam deel aan de informatisering van de burgerlijke stand, werkte aan een digitale inventaris enz. enz. Het *masterpiece* van Erik is wel de digitale klapper van alle Eeklonaars tussen 1600 en 1950 die hij samen met John Meirezonne tot een goed einde wist te brengen.

Het stadsarchief, waar Erik elke woensdag- en zaterdagmiddag present gaf - slechts zeer uitzonderlijk liet hij zich vervangen - kan dan ook als een model worden aangezien voor de hele regio. Zowel het oud als modern archief zijn volgens de regels van de kunst geordend, er bestaan accurate inventarissen, maar vooral: het is een levend archief waar de onderzoeker naast de klassieke archivalia een onuitputtelijke schat aan fotografisch materiaal, boeken, weekbladen en tijdschriften, affiches en allerlei ander materiaal kan raadplegen.

Zowel de geoefende vorser, de onervaren genealoog als de beginnende geschiedschrijver werden door Erik met dezelfde égarde behandeld en geholpen, meer dan geholpen eigenlijk want de stadsarchivaris spaarde tijd nog moeite om iedereen in zijn archief wegwijs te maken. Als een expert loodste hij de bezoeker door landboeken en belastingrollen, wees op staten van goed en processen, haalde resolutieboeken uit de rekken enz. Soms bleef de bezoeker wel een beetje beduusd achter...

Voor zijn veertigjarige toewijding en inzet in het archief verraste burgemeester Koen Loete hem op zondagmorgen 10 februari 2008 in het stadhuis met de medaille van stadsverdienste. Erik was totaal verrast - slechts enkele intimi waren van het gebeuren op de hoogte gebracht - en reageerde bijzonder emotioneel. Ontroerd droeg hij zijn penning op aan zijn hele archiefteam: Willy Hamerlynck, Chris De Crop, John Meirezonne, Julien Joos, Willy Buyck, Julien Van de Genachte, maar vooral de onvermoeibare Freddy Pille die nu voorlopig het ambt van stadsarchivaris waarneemt.

En dan kwam op die koude, kille woensdagmorgen het pijnlijke bericht dat Erik plots was overleden.

Van de ene op de andere dag - Erik zou die woensdagnamiddag nog naar het archief gaan - was Eeklo zijn stadsarchivaris kwijt. Alle tijdschriften waaraan Erik zijn medewerking verleende, verloren plots een bekwame en gewaardeerde medewerker. Het verlies voor de heemkunde en de geschiedschrijving van het Meetjesland is maar moeilijk te schatten en zal zich zeker in de toekomst nog laten voelen. Na Achiel De Vos, Luc Stockman, Georges Van Vooren en Alfons Ryserhove verliest het Genootschap in de persoon van Erik opnieuw een eminent bestuurslid.

Erik bezat veel goede kwaliteiten. Het was een man met een sterk karakter die hoge eisen stelde, vooral aan zichzelf en niet alleen in de geschiedenis, maar ook in de sport die hij met veel passie beoefende. Het

was een man van het gegeven woord, voor hem was het een erezaak een belofte na te komen. Vandaar dat hij het moeilijk had met mensen die dat niet deden. Hij hield er een zeer open, humanistische levensvisie op na: mensen helpen, plichtbewust, behulpzaam en zorgen voor familie en gezin. Want was het plotse heengaan van Erik voor alle vrienden en kennissen een drama, dan was het voor zijn gezin en zijn familie een tragedie die onnoembaar veel leed en verdriet met zich meebracht. We bieden Linda, Didier en Tine, Tim en Michiel dan ook ons oprecht medeleven aan.

Misschien is het voor hen een troost te weten dat Erik niet alleen voort zal leven in ons hart, maar dat hij ook bij ons zal blijven via zijn boeken, artikels en andere publicaties die nog door vele heemkundigen en genealogen zullen geraadpleegd worden en waarbij dan ongetwijfeld nog eens zal gedacht worden aan die goede, minzame vriend die Erik was.

Bibliografie van Erik De Smet

Hugo NOTTEBOOM

Afkortingen

AKR	Archiefkrant
AM	Appeltjes van het Meetjesland
EB	Eeklose Bibliotheek
EDG	De Eeklose Dobbelsbakkene
EIK	De Eik
HBM	Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
OM	Ons Meetjesland
OWB	Oud Wachtebeke

1970

1. "Wreede moord te Eeklo", OM/27-30.
2. Over het mirakuleus beeld van O.L.Vrouw-ten-Doorn, OM/35-36.

1971

3. Iets over de "onbekende" kapel in de voormalige parochiekerk te Eeklo, OM/1-3.
4. Twee reuzenparen te Eeklo, OM/51-57.
5. Herbergen opgericht te Eeklo tussen 1820 en 1830 (1), OM/110-117, 123-127.

1972

6. Herbergen opgericht te Eeklo tussen 1820 en 1830 (2), OM/30-36.
7. Iets over het bouwen van een stenen klaphuis in 1780 te Assenede, OM/81-83.
8. De lijnwaadnijverheid te Eeklo in de 18e eeuw, OM/107-113.

1973

9. De schuttersgilde van Sint-Sebastiaan te Eeklo onder het Oud Regime, OM/25-36.
10. Het Rijke Gasthuis te Eeklo, OM/68-70, 113-116;
11. Dr. Jules Persyn (1), OWB (5) /5-14.
12. Iets over het innen van tolgelden op de Moervaart, OWB/ 1-24.
13. Dr. Jules Persyn (2), OWB (6) 9-13.
14. Iets over het bouwen van een stenen klaphuis op de Langelede in 1780, OWB/14-16.

1974

15. Grafelijke hondenmerktekens in het Meetjesland, OM/16.
16. Sprokkels over het grafelijke Hondenhuis te Eeklo, OM/33-34.
17. Het Rijke Gasthuis te Eeklo, OM/36-40, 106-113.
18. Burentwist anno 1436, OM/62-63.
19. Een 18e-eeuws herenhuis te Eeklo, OM/ 74-76.
20. De schuttersgilde van Sint-Joris of van "den Staelen Voetboge" te Eeklo, OM/ 77-80, 115-120, 155-159.
21. Editoriaal, OWB/3.
22. Wat is familiekunde?, OWB/5.
23. Wie kent dit voorwerp?, OWB/9.
24. Verantwoording bij ons titelblad, OWB/12.
25. Sint-Franciscuspolder onder Wachtebeke, OWB/22-23.
26. Diefte met braeke, OWB/26-27.
27. Kroniek: informatie en enkwesten van Eeklo, OWB/28.
28. Brandbestrijding in Wachtebeke, OWB/33.
29. De rechtspraak te Wachtebeke, OWB/37-39.
30. Kwartierstaat Octaaf Scheire, OWB/68.

1975

31. Handmerken te Waarschoot in de 17e eeuw, OM/65-71.
32. Gezien in het Heemkundig Museum te Eeklo: de karn, OM/85-88.
33. Herdenking van de "Septembersche Omwenteling", OWB/3.
34. Handmerken te Wachtebeke, OWB/5-6.
35. Enkele nuttige wenken voor de "beginner" heemkundige, OWB/14-20.
36. Oude maten, OWB/18.
37. Oud muntstelsel, OWB/19.

1976

38. Uit het werkboek van de kalligraaf van de abdij van Waarschoot, OM/19-21.
39. Gezien in het Heemkundig Museum te Eeklo: zuivelgereedschap, OM/ 88-91.
40. De bezittingen van het Rijke Gasthuis te Eeklo, AM/181-267.
41. Wachtebeke bij de verkiezingen van 1829, OWB/5.
42. De burgerwacht te Eeklo anno 1830, OWB/25-26.
43. Notulen betreffende de kerk te Wachtebeke, haar bediening en pastorale competenties, OWB/33-3.

1977

44. Waar vindt de legende van de "Herbakkers" haar oorsprong?, OM/41-48.
45. Eeklose uitwijkelingen naar Amerika, AM/5-105.
46. De afstammelingen van Joannes De Smet (+ voor 1571) in het Meetjesland, EIK/101-156.
47. Notulen betreffende de kerk, OWB/4-10, p. 12, p. 22, p. 32-33, p. 47.
48. De kerk: haar bediening, OWB/78.
49. Het Overlede goed te Wachtebeke, OWB/93-123.

1978

50. De pseudo-oprichting van een "spinschool" in het voormalig hospitaal te Eeklo, OM/13-18.
51. Atlas van het Meetjesland, OM/25-27.
52. Gezien in het Heemkundig Museum te Eeklo: de klompenmaker, OM/4-12.

- 53. De belastingen op de dranken te Eeklo in de 16e en 17e eeuw, AM/154-218.
- 54. Bevolkingsemigratie te Eeklo (1672-1796), EIK/35-54.
- 55. Beroepsvergunningen te Eeklo (1701-1796), EIK/55-64.

1979

- 56. Atlas van het Meetjesland, OM/5-7.
- 57. Eeklose bakkers vechten voor hun bestaan, OM/44-46.
- 58. Vinde-vogels uit het Meetjesland, OM/47-48.
- 59. Schimp- of bijnamen, een stiefmoederlijk behandeld hoofdstuk in onze folklore, OM 154-162.
- 60. De goudwals van Jan-Baptist Neelemans, OM/189-191.
- 61. De afstammelingen van Joannes De Smet (+ voor 1571) in het Meetjesland, II, EIK/202-219.
- 62. De familie della Faille d'Assenede als heren van het Ambacht (17e-18e eeuw), OWB/3-47.
- 63. Appeltjes van het Meetjesland, Ons Meetjesland, De Eik, OWB/17-19.

1980

- 64. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, OM/42-48, 84-96, 129-136, 184-191.
- 65. In Vlissingen stond een huis ..., OM/5-19, 138-141.
- 66. Atlas van het Meetjesland, OM/20-22.
- 67. Het voormalig Hospitaal of Passantenhuis te Eeklo, AM/278-349.
- 68. Eeklose en Lembeekse belastingbetalers einde 14e-begin 15e eeuw, EIK/124-149.
- 69. Bezitspatroon te Wachtebeke in 1612 (cijnsboek St.-Pieters), OWB/22-26.

1981

- 70. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, OM/1-20; 26-40; 26-48.
- 71. Op bezoek te Wachtebeke, OM/2-25.
- 72. Uit het vroegere volksleven: ick wille verdompt mensch sijn, OM/44-47.
- 73. De goederen, rechten en inkomsten van de geestelijkheid verbonden aan de parochiekerk te Eeklo op het einde van de 17e eeuw, OM/49-55.
- 74. (& Christaan De Crop) De familietakken Es te Eeklo, EIK/2-13.
- 75. Verkavelingen en uitvergrotingen gepasseerd voor de Schepenbank Eeklo (160-1793), EIK/124-165.

1982

- 76. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, OM/49-64, 164-176.

1983

- 77. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, OM/46-56, 153-160.
- 78. Wachtebekenaars buitenpoorters van Gent, OM/149-152.
- 79. Belasting betalen naar "waerschijnlijk vermogen"!, OM/205-211.

1984

- 80. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, OM/137-144, 188-200.

- 81. Ook Eeklo heeft zijn "Wit Huis", OM/4-48.
- 82. De Verenigde Armmeesters, OM/87-96.
- 83. Ex-librissen uit het Meetjesland, OM/179.
- 84. De maatschappij van onderlinge bijstand De Werkmansvrienden of de Sociëteit van zes cens, AM/101-113.

1985

- 86. Het Eeklo van toen, 1985 (& Staf De Roo)
- 87. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, OM/60-64, 119-128, 189-192.
- 88. Ex-librissen uit het Meetjesland, OM/34-35, 118.
- 89. De nijverheid te Eeklo anno 1814, OM/55-59.
- 90. (& Didier De Smet) Bouwstenen tot de geschiedenis van de 19e-eeuwse Meetjeslandse huisnamen, OM/78-83, 158-161.
- 91. De bibliotheek van het Heemkundig Genootschap voor het publiek toegankelijk, AM/279-292.

1986

- 92. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, OM/96-120.
- 93. Ex-librissen uit het Meetjesland, OM/41, 184.
- 94. De herberg "In de barrière" te Adegem, OM/50-51.
- 95. (& Didier De Smet) Bouwstenen tot de geschiedenis van de 19e-eeuwse Meetjeslandse huisnamen, OM/61-63.
- 96. De Heilig Hartkliniek te Eeklo (1837-1987), AM/185-248.
- 97. Bibliotheeknieuws, AM/264-278.

1987

- 98. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/20-25, 67-83, 108-111.
- 99. Ex-librissen uit het Meetjesland, HBM/29, 85-86, 115, 178.
- 100. (& Didier De Smet) Bouwstenen tot de geschiedenis van de 19e-eeuwse Meetjeslandse huisnamen, HBM/26-28, 112-114.
- 101. Bibliotheeknieuws, AM/206-225.
- 102. Verkopeningen bij dekreet binnen de Eeklose rechtspraak(1666-1787), EIK/117-143.

1988

- 103. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/16-25, 102-108.
- 104. Ex-librissen uit het Meetjesland, HBM/30-33.
- 105. Ex-librissen uit het Meetjesland, HBM/47-48.
- 106. Geneeskunde te Eeklo onder Frans en Hollands bewind, HBM/67-81.
- 107. (& Didier De Smet) Bouwstenen tot de geschiedenis van de 19e-eeuwse Meetjeslandse huisnamen, HBM/141-142.
- 108. Gentse vondelingen en verlaten kinderen vonden te Eeklo een thuishaven, HBM/143-149.
- 109. Van vrije maatschappijen van onderlinge bijstand naar ziekenfondsen, AM/18-53.
- 110. Bibliotheeknieuws, AM/207-217.
- 111. Charles-Louis Walclack, een 19de eeuwse Dokter-Aventurier uit het Meetjesland, EIK/34-44.

1989

- 112. Liber Amicorum Achiel De Vos: Bibliografie Achiel De Vos, p. 21-23.
- 113. Ex-librissen uit het Meetjesland, HBM/41.
- 114. (& Hugo Notteboom), Vaccinatie tegen "kinderpokskens" te Eeklo, HBM/91-103.
- 115. In memoriam Achiel De Vos, HBM/69-170.
- 116. Bibliotheeknieuws, AM/207-215.
- 117. Wachtekkenaars buitenpoorters van Gent, OWB/11-13.

1990

- 118. Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo:
Armen- en ziekenzorg, p. 23-26.
Armen- en ziekenzorg, p. 73-76.
Inleiding: Eeklo gesitueerd in een Habsburgs imperium, p. 88-90.
Het Eeklo van toen, p. 91-93.
Stedelijke infrastructuur, p. 94-99.
Geld, de slagader van het beleidsorgaan, p. 100-106.
(& Luc Stockman) Economische structuren en conjunctuur, p. 107-118.
Armen- en ziekenzorg, p. 128-134.
Armen- en ziekenzorg, p. 213-221.
- 119. Ziek zijn! ... Beter worden? Of de geneeskunde te Eeklo vóór 1600, HBM/64-81.
- 120. Een eeuw geneeskunde te Eeklo (1830-1930), AM/191-243.
- 121. Bibliotheeknieuws, AM/254-265.
- 122. (recensie) P. KINT, Prometheus aangevuurd door Demeter. De economische ontwikkeling van de landbouw in Oost-Vlaanderen, AM/273-275.
- 123. (recensie) W. DE ZUTTERE, De burgemeesters van Eeklo sinds 1830, AM/275-276.

1991

- 124. (& D. Rotey) Inventaris Fonds E.H. J. De Wilde, AM/177-191.
- 125. Bibliotheeknieuws, AM/201-212.
- 126. Voorouderreeks Verhé – Verhée – Verhee – Verré – Veree te Eeklo, EIK/ 173-224.

1992

- 127. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/113-129
- 128. Het 'Rootjen' te Eeklo, AM/89-134.

1993

- 129. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/105-113.
- 130. Het "handwindmolentje" van Ange Vanden Hende, EDG/3-4 (los blad)
- 131. Een gewaagd voorstel tot stadsrenovatie in 1875, EDG/6-8
- 132. Het stadsarchief: het nieuwe Mekka van "de Eeklose Dobbegelbakkene", EDG/16-17.
- 133. De Zusters Spinessen of Jozefienen te Eeklo, 1878-1901, EDG/23-35
- 134. De Zusters Spinessen of Jozefienen te Eeklo, 1878-1901, corrigenda, EDG/62-64.
- 135. Commercieel briefpapier: een weinig geraadpleegde bron bij historische topografie te Eeklo(1), EDG/145-167.
- 136. Een te ijverige of misleide schout in 1731-32 teruggefloten, EDG/97-100.

1994

- 137. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/11-19, 145-161.
- 138. "Opsporing verzocht" EDG/I, 14-16, II, 51-54.
- 139. Onwettige kinderen te Eeklo in de 19de eeuw, EDG/78-83.
- 140. Commercieel briefpapier te Eeklo (2), EDG/166.
- 141. (& Willy Hamerlynck) De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime, aflevering I: 1536-1636, EIK/87-138.

1995

- 142. Gedwongen verkoop van de voormalige brouwerij De Haeren Tassche te Eeklo, HBM/49-51.
- 143. Van kunstgebitten, echte Hongaarse tokayer en Zwitserse pillen in het Meetjesland in de 19e eeuw, HBM/105-113.
- 144. De weerslag van de Hollandse inkwartiering te Eeklo in 1677, AM/197-214.
- 145. Nieuw stadswapen en stadsvlag te Eeklo, EDG/17-28
- 146. Huwelijksperikelen, een verschijnsel van alle tijden, EDG/50-56.
- 147. De familie Devyt te Eeklo in de 17de-18de eeuw, EDG/I, 98-109, II, 145-155.
(& Willy Hamerlynck) De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime, aflevering II: 1637-1644, EIK/7-43.
- 148. Kennismaken met ons eigen stadsarchief, AKR/2-5.
- 149. Stichting "Ons Meetjesland", AKR/2-8.
- 150. De Eeklose parochieregisters verfilmd, gefotokopieerd en bewerkt, AKR/2-8.
- 151. (& John Meirezonne) Intredingen 1826-1849 (Genealogische indexen, nr. 1, 84 p.), EB.

1996

- 151. Theophile Van de Voorde, dichter zonder naam of faam, HBM/63-69.
- 152. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/145-158.
- 153. Het Boerenhol te Eeklo geeft alle geheimen nog niet prijs, EDG, I, 3-13, II, p. 49-57, III, p. 97-105.
- 154. (& Willy Hamerlynck) De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime, aflevering III: 1645-1653, EIK/66-133.
- 155. Meetjeslandse heemkunde scheert hoge toppen, AKR/2-4.
- 156. In dienst van de vorser,[over de Eeklose Bibliotheek], AKR.
- 157. Wintertijd = stamboomtijd, AKR/2.
- 158. De krant als genealogische bron, AKR/3-6.
- 159. (& John Meirezonne) Uittredingen 1826-1849 (id., nr. 2, 84 p.), EB.

1997

- 160. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/114-126.
- 161. Monogrammen of handmerken te Eeklo in de 17e eeuw, HBM/164-170.
- 162. Herbergen en herbergiers te Eeklo in 1916, AM/143-188.
- 163. (& Willy Hamerlynck) De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime, aflevering IV: 1653-1663, EIK/133-172.
- 164. (& John Meirezonne) Intredingen 1850-1860 (id., nr. 3, 56 p.), EB.

1998

- 165. Vriendenboek Luc Stockman: Het Gillebeertsbehuik in Eeklo: een impressie, p. 89-102.

- 166. Monogrammen of handmerken te Eeklo in de 17e eeuw, HBM/37-41, 89-93, 180-184.
- 167. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/66-77, 110-131.
- 168. Tribulaties tussen de stad Eeklo en de grote tiendheffers nopens herstellingen uitbreidingswerken aan de kerk (17e-18e eeuw), AM/113-134.
- 169. De marktherschikking van 1677, EDG/10-13.
- 170. (& Willy Hamerlynck) De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime, aflevering V: 1664-1676, EIK/3-36.

1999

- 171. Bewoning en mensen te Eeklo in 1638, HBM/24-35, 97-106.
- 172. Monogrammen of handmerken te Eeklo in de 17e eeuw, HBM/62-64, 180-185.
- 173. Tussen Eeklo en Australië: Dokter Charles Louis Waldack, AM/205-220.
- 174. Een futiliteyt om niet veel Vlaams aan te verquisten, EDG/73-78.
- 175. (& Willy Hamerlynck) De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime, aflevering VI: 1677-1682, EIK/37-57.

2000

- 176. Beroepen te Eeklo, HBM/24-29.
- 177. Bewoning en mensen te Eeklo in 1638, HBM/49-61, 111-117.
- 178. Armoede en dood in Brazilië, HBM/192-195.
- 179. Het vijfde-penningkohier van Eeklo (1580), AM/43-71.
- 180. Een stukje Eeklose grens in de kijker, EDG/I, 10-22, II, 64-75
- 181. (& Willy Hamerlynck) De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime, aflevering VII: 1683-1694, EIK/2-28.
- 182. Het penningkohier van 1580: een genealogische goudmijn, EIK/215-238.
(& John Meirezonne) De volkstelling van 1816 (id., nr. 9, 128 p.), EB.

2001

- 183. Brazilië blijft boeien, HBM/14-115.
- 184. Bewoning en mensen te Eeklo in 1638, HBM/95-104.
- 185. Eeklose sprokkelingen uit de 18e eeuw, HBM/192-199.
- 186. Het vijfde-penningkohier van Eeklo (1580). Corrigenda, AM/369-372.
- 187. Wie trok het laken naar zich toe?, EDG/I, 70-76, II, 105-118, III, 161-168.
- 188. (& Willy Hamerlynck) De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime, aflevering VIII: 1694-1700, EIK/226-270.

2002

- 189. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, /46-55, 78-86, 122-129.
- 190. Het historisch kadaster van noordelijk Eeklo. Een poging tot reconstructie, AM/127-234.
- 191. Buurtwegen en wegels in Eeklo anno 1843, EDG/I, 94-99, II, 124-137.
- 192. Honderd jaar bewaarschool "der Statiewijk", EDG/I, 200-208.

2003

- 193. Problemen tussen de Wet van Eeklo en het Hoofdcollege van het Brugse Vrije, HBM/1-16.
- 194. Bewoning en mensen te Eeklo in 1638, HBM/85-97.
- 195. Straatschouwingen te Eeklo tijdens de 17e en 18e eeuw, HBM/69-181.

196. Het historisch kadaster van Eeklo. Deel 2: De Vrouwestraat, de navelstreng met Balgerhoeke, AM/177-234.
197. Honderd jaar bewaarschool "der Statiewijk", EDG/II, 27-37.

2004

198. Straatschouwingen te Eeklo tijdens de 17e en 18e eeuw, HBM/1-19.
199. De rundveepest te Eeklo in de 18e eeuw, HBM/87-94, 122-135, 157-176.
200. Het historisch kadaster van Eeklo. Deel 3: Balgerhoeke, AM/395-464.
201. De Lekeschool te Eeklo 1924, EDG/132-149.

2005

202. De rundveepest te Eeklo in de 18e eeuw, HBM/149-158.
Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/173-177.
203. Het historisch kadaster van Eeklo. Deel 4: Balgerhoeke, AM/59-112.
204. Van hofstedeken tot residentie Kasjmir, EDG/I, 18-25, II, 87-93.
205. (& Freddy Pille) Nieuwe fondsen in het stadsarchief, EDG/107-109.
206. (& J. Meirezonne) Het vroegste Eeklose kadaster, EDG/118-133.
207. De Eeklose stadsrekeningen 1403-1405 anders bekeken, EIK/97-121.
208. Index auteurs – 30 jaargangen De Eik, EIK/220-234.

2006

209. De rundveepest te Eeklo in de 18e eeuw, HBM/149-158.
210. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/1-20, 153-171.
211. Een omstreden heule of brugje over de Eeklose watergang aan de Mekensweg, HBM/74-85.
212. Een internationaal festival te Eeklo in 1893, HBM/136-144.
213. Het historisch kadaster van Eeklo. Deel 5: Zuidelijk Eeklo, AM/115-175.
214. De Eeklose financiën onder Maria Theresia, EDG/1-9.
215. Weerbare mannen te Eeklo in 1740-48, EDG/61-74.
216. Privacy te Eeklo in gevaar, EDG/154-160.
217. Penning Fordeyn, EDG/181-184.
218. Het Franse Landboek (Werkinstrumenten nr. 10, 166 + 20 pp.), EB.

2007

219. Het examen van Eeklonaar Jacobus Livinus Aernout, HBM/18-21, 96-98.
220. Ruzie in de Eeklose herberg Den Gauden Leeuw (1689), HBM/79-86.
221. Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid, HBM/125-136.
222. Eeklo in de steigers tijdens de 16e eeuw, HBM/184-191.
223. Het historisch kadaster van Eeklo. Deel 6: Zuidelijk Eeklo, AM/67-128.
224. Bibliografie van Hugo Notteboom, AM/9-20.
225. (recensie) P. HESTERS, De beschieting op 9 oktober 1914 en het leven tijdens de Grote Oorlog te Moerbeke, AM/376.
226. Urbanus Depraet, een meermaals gelauwerde Eeklonaar, EDG/31-36.
227. De Eeklose parochianen anno 1770, EDG/130-142.
228. De planterij van Ivo Criel, EDG/177-189.
229. Eekloos protectionisme tegen Waarschoot, EDG/77-80.

Die vermaledijde en vervloecte vijgen

EEN POLITIEK-RELIGIEUS CONFLICT IN EEKLO
(1791-1792)

Hugo NOTTEBOOM

1. VAN RUST NAAR REVOLUTIE...

In 1581 leidt het harde Spaanse bestuur, de zware belastingen en de vervolging van andersgelovigen door Ferdinand Alvarez de Toledo, hertog van Alva, tot een gewapende opstand. De noordelijke provincies scheiden zich af en vormen een aparte republiek. Vlaanderen blijft onder Spaans bewind en wat rest van de Zuidelijke Nederlanden komt door de Vrede van Utrecht in 1713 onder Oostenrijks bestuur.

Zoals in het vredesverdrag bepaald, respecteert keizerin Maria Theresia de *costuymen* in haar nieuwe gebieden, maar als na haar overlijden zoon Jozef II aan het bewind komt, leiden de bemoeienissen en de verlichte hervormingspolitiek van de *keizer koster* tot verzet en uiteindelijk tot de Brabantse Omwenteling van 1789-1790. In mei 1789 wordt door advocaat Verlooy het geheime genootschap *Pro Aris et Focis* (voor *Outer en Heerd*) opgericht. Een maand later schaft Jozef II de Blijde Inkomst af en op 14 augustus wordt de keizer vervallen verklaard van de troon. In Brabant breken rellen uit die zich snel uitbreiden over Vlaanderen en andere provincies. Met de vlucht van de prins-bisschop van Luik op 26 augustus begint de Luikse Omwenteling. Onder de leiding van generaal Jan Andries Van der Meersch worden de Oostenrijkers op 27 oktober 1789 bij Turnhout verslagen: de Brabantse Omwenteling is een feit. Op 13 november wordt Gent bij verrassing ingenomen door opstandige troepen.

Op 4 januari 1790 - op de Vrijdagmarkt te Gent - roept het graafschap Vlaanderen zijn onafhankelijkheid uit: de *Vereenigde Belgische Staten*. Elke provincie behoudt zijn soevereiniteit, maar draagt de gemeenschappelijke belangen over aan het Congres, dat in feite de voortzetting is van de Staten-Generaal. Het *Manifest van Vlaenderen* uit 1789 dat bij die gelegenheid wordt afgekondigd, is onder andere opgesteld door

Charles-Joseph De Graeve afkomstig van Ursel. Eerder al is hij mede-auteur van een protest van de Staten van Vlaanderen tegen de hervormingen van Jozef II.

Interne spanningen tussen de conservatieve *Statisten* van Hendrik Van der Noot en de progressieve *Vonckisten* van Jan Frans Vonck, het uitblijven van internationale steun én erkenning, financiële moeilijkheden enz., brengen het land op de rand van een burgeroorlog. Jozef II wordt in februari 1790 opgevolgd door zijn broer Leopold II. In november 1790 worden zowel de Oostenrijkse Nederlanden als het Prinsbisdom Luik door de Oostenrijkers heroverd. De Statisten vluchten naar de Verenigde Provinciën, de meeste Vonckisten maken gebruik van een amnestieregeling. Leopold II past de hervormingen milder toe dan zijn voorganger, maar echt rustig werd het in onze contreien niet meer.

2. PATRIOTTISCH EEKLO

In tegenstelling met de Franse Revolutie - op 14 juli 1789 wordt in Parijs de Bastille bestormd - is de Brabantse Omwenteling eerder traditioneel en conservatief. In de meeste parochies raakt de bevolking verdeeld tussen *vijgen* (keizersgezinden) en *patriotten*. Antipatriotten worden in 1790 opgespoord en vervolgd. In het ambacht Maldegem¹, in Evergem², Waarschoot, Sleidinge, Aalter, Zomergem, Kluizen³ en elders worden vrijwilligerskorpsen opgericht die effectief ten strijde trekken. Opvallend is dat de plaatselijke geestelijkheid de patriotten nagenoeg overal steunt. In Ertvelde vergezelt onderpastoor Van den Driessche het contingent vrijwilligers naar de Vrijdagmarkt waar ze de eed van trouw zweren⁴, elders worden de troepen bij hun vertrek gezegend.

Ook aan Eeklo gaat de Brabantse revolutie niet voorbij. Als op 28 oktober 1789 bekend wordt dat de Oostenrijkers de dag ervoor bij Turnhout zijn verslagen, staat heel de stad op stelten en wordt er tot 's avonds laat feest gevierd, de keizersgezinden waren er niet gerust op. Vanuit de stad trekt een compagnie vrijwilligers naar Gent om er midden november 1789 de Oostenrijkers te helpen verdrijven. Het *corps patriotique*, bij het begin een zootje ongeregeld maar later omgevormd tot het meer gedisciplineerde *corps volontaire*, trekt tot in Namen toe ten strijde om de teruggekeerde Oostenrijkse troepen terug te drijven en de "*Republiek der Vereenigde Belgische Staten*" te verdedigen.

Enkele dagen later, op 19 november, stelt de wet van Eeklo zich onder het gezag van het Revolutionair Comité van Gent en weldra wappert de tricolore revolutievlag of de "*vlagge van Vlaendren*" aan de Eeklose kerktoren en wordt een vrijheidsboom geplant. In een vergadering van de magistraat van het Brugse Vrije op 21 november, verklaren de aldaar aanwezige Eeklonaren "*Patriotten en ware Vaderlanders*" te zijn en op 2 december legt baljuw Jan Frans Van Zele in Gent de eed af van "*getrouwicheyt aen de Slaeten de provintie ende aen het volck van Vlaendren*".

MANIFEST
VAN DE
PROVINTIE
VAN
VLANDEREN.

TOT GEND,
By PHILIPPE SPILLEBAUT, Boek-drakker en Boek-verkooper op
het Steendam.
En zyn ook te bekomen,
By de Weduwe van PETRUS DE GOESIN EN ZOON, in de Veldtstraete.

MANIFESTE

D U
PEUPLE
BRABANÇON.

Se vend à GAND chez P. F. de Goeffin, rue Hau-
te-porte No. 229., & dans toutes les Villes
Beligiques.

MANIFESTE
DE
LA PROVINCE
DE
FLANDRE.

A GAND chez P. SPILLEBAUT, Imprimeur-Libraire, rue
Steendam, par Ordre & Octroi exclusif de Leurs Hautes
Puissances les Etats de Flandre,

BOEK. CHIV
GENE

Bij het begin van de Brabantse
Omwenteling is er geen gebrek aan
manifesten... (UBG)

Op donderdag 28 februari 1790 verzamelt zich op de Eeklose markt een menigte volk uit de stad en omliggende dorpen om de afkondiging van het *"Manifest dezer Provintie van Vlaenderen"* bij te wonen. De plechtigheid wordt al de dag ervoor door *"het Geluyd van alle Klokken der groote Kerke"* en de losbranding van een kanon aangekondigd. Het *"Vry Corps Patriottique"* stelt zich met slaande trom en vliegend vendel op voor het stadhuis waarna het manifest wordt voorgelezen. Het vreugdegeroep en gejuich houden niet op: *"Vivat de Provincie van Vlaenderen! Vivat de Heeren Staeten! Vivat van der Noot! Vivat van der Meersch! Vivat de Patriotten!"*

Met de magistraat aan het hoofd begeeft iedereen zich stoetsgewijs naar de kerk om de solemnele mis bij te wonen die wordt gecelebreerd door pastoor Valentinus Veracx *"om den Almogenden te bedanken over de miraculeuse Verlossinge van ons lief Vaderland, en om voorder zynen Zegen te verzoeken over de Vaderlandsche Wapens"*. Overigens worden al enkele maanden plechtige missen opgedragen voor het welvaren van Kerk en Staat. In de namiddag, en om *"zoo eenen merkwelddigen dag te ver eerlyken"*, vertoont het patriottische corps nog enkele *"Krygs Oeffeningen in het vuur"* onder het commando van majoor Kluyt. Omwille van de marktdag en *"om de onheylen voor de Peirden te voorkomen"* worden geen salvo's gelost. Alle Eeklonaren en vreemdelingen wonen het spektakel met het grootste genoegen bij en alles verloopt perfect.

De ijver waarmee het corps oefent *"om niet alleen in hunne eygene Stad voor de veyligheyd te zorgen, maer ook over al waer het welvaeren van het Vaderland hunnen dienst zoude vereysschen"* werpt blijkbaar vruchten af. Binnen de kortste keren kan het corps zich *"werkstellig maken en hun bloed voor het Vaderland te pand stellen"*.

Enkele dagen na de afkondiging van het Manifest krijgt Eeklo op 4 maart 1790 het bezoek van *Son Excellence le Général van der Meersch*, ridder in de Orde van de H. Ludovicus, generaal der Artillerie, Commandant-Generaal van de troepen der Katholieke Nederlanden, enz., enz. De generaal maakt rond halftwee *"tusschen het gedurig losbranden van ons Grof geschut en het luyden van alle de Klokken deser stad"* zijn plechtige entree. De Eeklose bevolking ontvangt *"den dapperen Veld Oversten, den Generaal-Veldtuygmeester"* bijzonder enthousiast. Een detachement dragonders rijdt hem tegemoet en bij het binnenkomen van het centrum staat het *Corps Patriottisch Voetvolk* klaar, volledig bewapend en in volle *"Uniform met hun Vaendel en Turksch Musicq"*.

Pastoor Veracx complimenteert de generaal uit naam van het patriottisch comité van de stad, waarna Van der Meersch onder het gejuich van de menigte naar het stadhuis trekt. Zijne Excellentie, *"benevens Mevrouw zyne Gezelnede"*, de burgemeesters van het Brugse Vrije - de generaal komt van Brugge - en zijn verdere gevolg genieten er van een diner onder het gedurig losbranden van het kanon, het luiden van de

klokken en het spelen van het Turks muziek. Steeds opnieuw hoort men roepen: *“Vivat van der Meersch! Vivat den Verlosser van Ons Vaderland!”* Na de lof te hebben toegezwaaaid aan het patriottisch corps dat tot aan het vertrek van de generaal onder de wapens is blijven staan, vertrekt het gezelschap in de late namiddag naar de Sint-Pietersabdij, steeds vergezeld door de dragonders en *“achterlaetende in de gemoederen de aldergevoeligste denkbeelden van zyne minzaamheid, zachtzinnigheid ootmoedigheid enz. en nietmin eene opwekkinge van iver voor het welvaren van het Vaderland”*⁵.

Ondanks de euforie is Eeklo gedurende de *patriottische tijd* nagevoeg onbestuurbaar. Eerst en vooral door het wangedrag van de *volontaire* die niets onverlet laten om de *vijgen* het leven zuur te maken. Het *corps patriotique* vraagt eind 1789 zelfs officieel de toelating aan de schepenen om huizen van keizersgezinden te mogen plunderen. Dit kan ei zo na worden voorkomen.

Er wordt bijna niet meer gewerkt, de herbergen zitten overvol. Geen dag gaat voorbij zonder ruzies, beledigingen, vechtpartijen. Op 1 januari 1790 bevindt de Eeklose postmeester Diericx zich in de herberg Veldekens Damme, samen met zijn broers en nog enkele andere kennissen. Als Jan Martens binnenkomt met een pluim in zijn hoed als patriottisch teken, slaat de postmeester de hoed af. Diericx lacht Martens uit: *“Gy zoudt beter de cocarde draegen van den Keyzer als wel van de patriotten”*. Baljuw Van Zele, griffier Bouckaert en de schepenen stellen een onderzoek in en waarschijnlijk komt *vijg* Diericx er met de schrik vanaf⁶.

In een herberg in de Brugse straat, op 14 februari 1790, roepen twee vreemdelingen die waarschijnlijk een beetje te veel op hadden: *“Vivat het huys van Oostenryk! Vivat den Keyser!”* En verder dat alle patriotten *“eenen hoop deugnieten, luyzen en dieven”* waren. Toevallig is daar ook Frans vanden Neste aanwezig, lid van het patriottisch corps. Er wordt klacht ingediend en de twee kerels worden naar het stadhuis overgebracht⁷.

Uitgehongerde mensen dreigen de woningen van enkele keizersgezinde bakkers te plunderen, een uitzonderlijke bedeling van brood en hout kan de menigte tot bedaren brengen. Verder raken door deze *“versnelling van de geschiedenis”* de geesten van de mensen verward. Onzekerheid heerst, wat vandaag geldt, is morgen achterhaald.

3. KEIZERSGEZIND EEKLO

Op 10 december 1790 zijn de Oostenrijkers opnieuw in Eeklo en het vrijwilligercorps wordt ontwapend. Kanonnen, fusieken, bajonetten, sabels en *gibernen* worden ingeleverd en de revolutie is voorbij.

Leopold II, keizer van de Zuidelijke Nederlanden van 1790 tot 1792.

Alsof er niets is gebeurd, blijft het stadsbestuur, dat de patriotten steunde en de *vijgen* bestrafte en veroordeelde, na de restauratie van het Oostenrijkse regime gewoon in dienst. Zo worden baljuw Jan Frans Van Zele en griffier Servaas Bouckaert op 28 juli 1791 door de schepenen aangeduid als gedeputeerde om Eeklo op 6 juli in Gent te vertegenwoordigen bij “*de huldiging van zyne Keyserlycke Konninglycke Appostolycke Majesteyt*” Leopold II als graaf van Vlaanderen. Beide Eeklonaren zullen in “*de plechtige marsch compareren in Carosse alleenlyck bespannen met twee peerden*”⁸.

Met evenveel ijver worden nu de patriotten aangeklaagd: “*de patriotten liggen onder, de keizersgezinden waren boven*”. Op diezelfde tiende november wordt de vrijheidsboom door Karel Geirnaert en enkele van zijn handlangers in brand gestoken en worden de ramen van enkele patriotten aan diggelen gegoooid. Ook de woning van baljuw Van Zele wordt met stenen bekogeld. Dankzij de inkwartiering van een afdeling huzaren, kan de rust worden hersteld. Het *keizersgezinde nestje* Eeklo wordt zelfs bezocht door luitenant-generaal Latour.

Maar schijn bedriegt. Na het vertrek van de huzaren steekt de partijhaat tussen *vijgen* en *patriotten* weer op. De baljuw en de schepenen worden openlijk bespot, elke zondag zijn er vecht- en steekpartijen, patriotten worden nageroepen en bedreigd. In de stad heerst opnieuw een zeer gespannen sfeer en er is maar een vonkje nodig om het vuur in de pan te doen slaan.

DE PRESIDENT

E N D E

RAEDSLIEDEN

VAN den Keyzer van de Romeynen, Koning Apostolique van Hongarien, Bohemen &c., Aerts-Hertog van Oostenryk &c., Grave van Vlaenderen &c., Geordonneert in Vlaenderen,

in het taec
EERWEIRDEN^{in het taec} HEERE ENDE VADER IN GODE, Alzoo Wy by Brieven van Hunne Koninglyke Hoogheden van den vyf-en-twintigsten dezer belast zyn U-L. te adverteren, dat het Hun beliest heeft te stellen den dag tot de solemnele Huldinge van Zyne Keyzerlyke, Koninglyke, Apostolyke Majesteyt als Graeve van Vlaenderen, op den zesden der naefstkomende maend van July, zoo dient dezen, om U-L. te bevelen van op den derden der zelve maend July U-L. te laeten vinden binnen deze Stad, om den voorschreven solemnelen Aê op den zesden voorzeyt, ingevolge den rang, aen U-L. door ons te prescriberen, by te wonen, midsgaders aldaer te doen ende ontfangen den Eed van Hulde; U-L. eensweegs te kennen gevende, dat Zyne Majesteyt geordonneert heeft, dat de plechtige Maëch zal gebeuren in Karossen, alleenelyk bespannen met twee Peirden. Waer mede, *M.*

EERWEIRDEN HEERE ENDE VADER IN GODE, Blyft God bevolen. Geschreven in de Caemer van den voorzeyden Raede in Vlaenderen tot Gend den 27 Juny 1791.

Vanderweire

Het stadsbestuur van Eeklo wordt verwittigd dat de inhuldiging van de keizer door-
gaat op 6 juli 1791. (SAE)

JE soussigné déclare par cette, que le Porteur des
 Lettres *Coppe* m'a deuëment délivré ce
 jourd'hui un *lettre*, & comme le Bureau
 de la Poste de cette Ville de Bruxelles s'en trouve
 chargé par la feuille d'avis de *général*, ce billet
 en tiendra lieu d'acquit & de décharge. Bruxelles,
 le *28 juin 1791* *Le comte Maldeghem*

De graaf van Maldeghem bevestigt dat hij zijn invitatie voor de inauguratie van de keizer in Gent goed heeft ontvangen. (RAG)

Het is opnieuw Karel Geirnaert die voor die vonk zorgt. Hij eist de toelating van het stadsbestuur om "een triumphstaeck tot lof ende glorie van den Keyser" voor het stadhuis op te richten, op de plaats van de vroegere vrijheidsboom van de patriotten. Het stadsbestuur geeft geen gevolg aan dit verzoek "om alle geschillen, onheylen, oproer ende doodslaegen te vermyden" en verbiedt het planten van dergelijke staken. Geirnaert wendt zich dan maar tot procureur-generaal Maroux, maar ondertussen richt het stadsbestuur op 1 september 1791 zelf een triomfstaak op, zeer tot ongenoegen van de patriotten, maar meer nog van de keizersgezinden die menen dat die staak door het volk dient geplant te worden en niet door de magistraat. Geirnaert neemt dit niet en besluit op 10 november 1791 toch zijn staak te planten, die hij nota bene in Gent had gekocht en die had gediend bij de inhuldiging van Leopold II als graaf van Vlaanderen. De aanstelling van een nieuwe wet met opnieuw burgemeester Euerard aan het hoofd, zorgt er echter voor dat de hele staakplanting met een sisser afloopt.

Het is in dit onrustig Eeklo dat vicaris Jodogne op 17 juli het gedrag van de keizersgezinden aan de kaak stelt en onder andere door Karel Geirnaert wordt aangeklaagd.

4. DE PREEK VAN PATER VICARIS FRANCISCUS JODOGNE⁹

Op zondag 17 juli 1791 is er veel volk in Eeklo, want het is "den dag der gaeyschietinghe". In de namiddag loopt de kapel van het recollectenklooster nagenoeg vol om er te luisteren naar de preek van de in Eeklo en omgeving goed bekende François Jodogne, die in 1790 vicaris wordt van het klooster. Pater Franciscus, zoals zijn kloosternaam luidt, is afkomstig van Kamerrijk¹⁰. Het sermoen wordt bijgewoond door een talryk *auditoire*, want de pater heeft de gave van het woord en neemt geen blad voor de mond.

D'OFFICE.

Lzoo de Troupen van Zyne Majesteyt den Keyzer LEOPOLDUS den Tweeden op heden voor middag binnen deze Stad staen te arriveren, hebben HEER ende WETH noodig geoordeelt te ordonneren ende statuëeren het naervolgende :

Dat alle de Vremdelingen, niet geboortig ofte gedomiciliëerd binnen Oostenryksch Nederland, gediend hebbende in het Patrioticq Leger, gehouden zyn voor heden ten thien uren voor middag

Het Gentse stadsbestuur verwacht dat de Oostenrijkers op 7 december 1790 opnieuw in Gent zullen zijn. Vreemdelingen moeten de stad en het land verlaten, alle patriotten moeten hun wapens inleveren.

(BUG)

In zijn sermoen heeft Jodogne het deze keer over de gramschap *“ofte colleire, soo eene gemeene boosheydt datter nauwelijckx iemandt vrij van is, een clijn voncxken is enough om in het herte van eenen mensch eenen grooten brandt te verwecken, jae, eene soodanighe raeserneije al oft dat hij beseten waere van den duijvel”*.

Jodogne ontwikkelt zijn thema in twee delen. In het eerste deel schetst hij de verschillende soorten van gramschap en in het tweede deel spreekt hij over de gevaren die deze ondeugd met zich meebrengt *“en wat groote boosheden uyt de selve”* voortkomen. Het sermoen is helemaal uitgeschreven, zeven bladzijden in klein handschrift, en doorspekt met Latijnse citaten uit de bijbel, maar voorts in een zeer bloemrijke en verstaanbare taal geschreven.

Maar plots wijkt de pater af van zijn tekst en haalt een briefje te voorschijn waarin hij een heel andere, niet bepaald evangelische, maar politieke toer opgaat. Het *“aditamentum ad concionem domenica 5 post Pentecosten”* of het toevoegsel aan zijn sermoen gaat als volgt:

“Welke zijn nu de voortsbrengingen ofte effecten van de gramschap ofte Coleire? Is't niet haet, neyt, afgonstigheyt, vervolgingen, verdruckingen, twist, tweedracht, verwenschingen, vervloeckingen, lasteren, vloecken en sweiren, tweedracht, opmaeckingen, schandaleuse en berispelijke dronkenschappen, verwaende toegevingen aen zyne eygene ingeboorene boosheden, onchristelijke wraaknemingen, en verfoeyelyke Belgsuchtigheyt? Heeft men de gevolgen van alsulke berispelyke gramschappen en ongebondentheden met hunne beweeneijke rampen niet genoegsaem voor oogen gesien en gevoelyk beproeft in den corts gepasseerden teyd soo wel van de alsdan soegenoomde verdomde fygen als van andere grammoedige quaetpysende of eygen baet suchtige menschen? Heeft men dan hier, daer en elders, niet gehoord ofte ondervonden alle de uytwerksels van de coleire ofte gramschap, isser niet uyt voort gecomen branden, moorden, plunderen, stelen, verjaegen van onse Vaederlandsche insetenen, verdruckingen van weduwen en wesen, van vaders en moeders? Siet hier uyt van alle wat beweeneijke voortdbrengingen de gramschap ofte de coleire de naturelyke moeder is...” ,

Karel Geirnaert en Gregorius Spittaël woonden ook het sermoen bij. Zij schrijven al de dag erna, op maandag 18 juli, een brief aan procureur-generaal Maroux d'Opbraeckel van de Raad van Vlaanderen in Gent en volgens hen is het volgende gepredikt: *“Dat er geheele provintien ende Conningrijcken ten onderen gebracht sijn door haet en nyd gelijk het in dese tijdsomstandigheden der voorgaende revolutie door de Keizersgezinde, die vermaledijde en vervloecte vijgen, gelijk het in desen gebleken is dat wel peysende lieden, wezende de patriotten, voorstaender van de preementien van Kerk en Staet, hun lieden leven en bloedt hebben opgeofferd ten dienste der selve waar van de tijdsomstandigheden soo verre gevoordert zijn, dat zij door het opnemen der wapenen het huis van*

Oostenrijk, den Keizer, hebben doen wedergeven de selve preementien dat als nu die qualijck denkende luijden, ja die vervloecte sijgen, voor alle de gedaene diensten de patriotten, niet anders en betrachten dan de selve te plunderen en te vermoorden. Ja, dat wij zonder de selve patriotten noyt en souden wederom gekregen hebben de selve preementien van Kerk en Staet".

paris prima

hier moet voor eerst bemercht worden dat dat wof-

den gramschap niet altyd en moet in het gvaet genomen worden: want alle gramschap en is geene sonde, want wieshet saechen alle gramschap sonde, waer dardid en soude niet seggen *utrumini et nolite peccare* den h: thomas van agninen die ouderwaecht ofte het geoorloft is gram te worden. hij antwoorde op sine eigene doortellinge *si quis uoluerit*

secundum verum rationem tunc uolui et laudabile. It saechen dat jemandt gram wordt volgens de seghte reden daer is het ptejsbaer want de gramschap is eene natuerl: passie en w dat alle menschen onderwerpen oock selffs de alderheyligste. So wortet geseyt van moyses eenen alderaghtmoedighsten mensch ja eenen grooten wiens van godt

uini *uoluit et uoluit* hij is grootel vergaemt. den h: thomas van agninen die gaer voort en seght de gramschap de w te berengaer de reden die wederstaet de saghtmoedigheyt: maer de gramschap de w is gemaeticht en gemodeveert doot de saghtmoedigheyt die en moet geene soite ofschiden genoeut worden maer eelen d'leest eenen jeter. her wy comen bemercken in xpus selve den w volgens de getuygenisse van den h: ewangelist matheus

moes: 5 de phariseen mer gramschap heeft aensien. Waer is dat blyck dat so een gramschap geene sonde en is maer eene deighs eenen geestel: jeter. Want seght den h: iohes chrysostomus dien den w mer de veghte reden niet gram en wortet die sondicht want de ondiscrete en ongevegichte seer d'leest die. seght seiten. Si soeij de onaghtsaemheyt ende en noeyt niet alleen de geade maer oock de goede tot desondes. So dat de gramschap niet te seggen gaende haere paelen seer goedt is en deighsaem

het is so eenen gramschap de w veel sondaen sondeveffen heeft gecorificeert en gebraght tot een deighsaem en gram worden sonde reden ja tegen de veghte reden is sonde maer die gramschap maerighen en jushoont dat en is geen gvaet dat genighe ont den h: iohes hieonymus schrypende tot methadiel *uoluit hominis est gram* worden dat is menscheit maer seght hij waer de w gram worden sonde reden de gramschap maerighen dat is chylt of maer seght hij worden de w gram worden sonde reden nochte hiinne selte en doen om die passie te overvullen die thoont dat si noch geene xlene menschen en syn ja seght den h: iohes augustinus al is herbaechen dat her een gemeene conditie is voor alle menschen van gram te worden in gramschap nochtans te blijven en te volherden is dijsels in ipe peesewade d'abo liem est dat is sondaenige gramschap de w gebedt tegen veghte reden de w magh genoemt worden een waechneemende gramschap.

jemandt kan hier nu waegen ofte het niet geoorloft aen de ouder hin gram te maeren op kinne kinders de oversten op kinne onderbaeren meesters en vrouwen op kinne dienstboden kneghen ende meffens. hier op antwoorde jef dat her seker ende vast is dat die gramschap geoorloft is de w voortcomt uij een goet herte tot welbaeren van kinne kinders en onderbaeren de w voortcomt uij een poese liefde volgens de veghte reden. So een gramschap moet meer gekijpt worden

Een pagina uit het gecontesteerde sermoen over de gramschap van pater Franciscus. (RAG)

Op 18 juli 1791 belandt bij Maroucx een tweede, anonieme brief in de bus. De schrijver excuseert zich voor zijn brief, maar meent dat de procureur-generaal toch op de hoogte moet gebracht worden van het *seditieus* sermoen in de recollectenkerk, want *“alle d’aenhoorders waren daer door tEenemael verwondert ende verbaest geweest, laetende sulcx aen het oordeel ofte gouverne van het hof”*. Merkwaardig is wel dat de auteur letterlijk hetzelfde schrijft als Geirnaert en Spittaël¹¹.

Ten slotte ontvangt Maroucx op 22 juli 1791 nog een derde brief van de hand van een zekere Augustinus Aenthiers waarin hij vraagt *“exactelyck regard te nemen op de buyten spoorigheden”* van de vicaris. In nagenoeg dezelfde bewoordingen als de vorige briefschrijvers vertelt hij wat er die zondagnamiddag in de kloosterkerk is voorgevallen, waarbij hij niet vergeet te vermelden dat Jodogne met gebalde vuisten op de preekstoel sloeg en met de vlakke hand op het hoofd, daarbij roepend *“verdomde fijgens, vervloecte fijgens”* enz. Aenthiers schrijft dat de *“welpeynsende lieden met eene aldergrootste droefheyd zyn bemantelt ende geaffigeert”*. Daar hij het niet kan verdragen dat de keizer gekrenkt wordt, heeft hij aan enkele personen gevraagd of ze niet onder eed zouden willen verklaren wat er is voorgevallen. Allen verklaren bereid te zijn dit te doen: Bernard Verhasselt, Jan Heene, Lieven De Meij, Gerard Slock, Jan Goethals, Jacob Colpaert, de huisvrouw van Martijn Standaert, *tavernierigge* in de Kalkzak en dochter Treese, de *quesel* Van Hecke en nog andere. Aenthiers meent dat dergelijke *“enorme Crime sonder punitie niet lydelijk en is in een land van rechte”* en vraagt Maroucx dan ook op te treden. Blijkbaar is hij er toch niet gerust op, want Aenthiers wil zijn naam liever *gesecreteerd* zien. Door zijn in Eeklo bekende *groote aenklevigheyt* aan de majesteit, kreeg hij het tijdens de beroerten zo hard te verduren dat hij *“vol droefheyd en tot groot hertzeer van myn vrouw en kleyne kinderen, die ik met het sweet van myn handwerck moest alimenteren, my voor eenen tyd hebbe moeten absenteren op het holland grond gebied”*.

De getuigen verklaren later dat Jodogne het volgende predikte: *“Vervloecte fijgen! Verdomde ende vermaledijde fijgen! Sy die onse welpeijsende vaderlanders, die met den laetsten dreupel van hun bloed te voren gestaen hebben, hebben gerooft ende gheplondert, want zonder de welpeijsende Vaderlanders en hadden wy noijt onse privilegien ende voorrechten behouden. Waerom waren sy soo dul? Omdat zy niet enough trecken ende plunderen en costen. Fijgen die het syn, die twist en tweedracht sajien tusschen de Borgers en de eerelycke lieden, die stoorders van de ruste, d'oorzacke van de troebels. Wat hebben die verdommelycke fijgen die t'zyn, met hunnen vervloecte capricien uyt te werken? Die vermaledijde fijgen die door lucifer uyt de helle geschupt waeren, verdrieters en vervolgers van de waere vaderlanders en welpeyzende lieden”*.

Volgens substituut-fiscaal van Vlaanderen De Coninck was het een misdaad *“de trouwe onderdanen van zijne majesteit te betichten”* en zelfs vals te beweren dat zij *“door odieuse inzichten het land zouden willen*

beroven, en moorden en plunderen". Het ergste zijn echter niet de uitspraken over vijgen en patriotten, maar wel dat "*diergelijke aanspraken leiden tot partijenschappen en twisten*" waardoor Jodogne aangezien wordt als een "*stoorder van publieke ruste*".

Maar er zijn ook *oorconden* of getuigen die heel wat anders vertellen. Meer dan 120 Eeklonaren verklaren dat Jodogne inderdaad predikte over de soorten van gramschap, waarbij hij de voorbijgeeroerden als voorbeeld van de kwade gramschap nam en waaruit "*van de alsdaar en soo genoemde verdoemde of vervloekte vijgen*" niets dan moorden, branden, stelen en plunderen "*en diergelijcke onghobondenheden*" zijn voortgekomen. Door het woord *vijgen* meenden zij te verstaan "*een slechte soorte van volck die op verscheidene stonden de goede burgers hebben ontrust*" en geen trouw gebleven onderdanen van de keizer. In tegenstelling met andere getuigen hebben de 120 niet gehoord dat de pater opriep de wapens op te nemen tegen het Huis van Oostenrijk of de keizer, de majesteit en zijn aanhangers werden niet beledigd. Eensgezind verklaren ze zelfs dat daarover niet eens gesproken is. Ook het woord *patriot* is niet gevallen. Integendeel heeft Jodogne "*de troebelmakers en de stoorders van de gemene ruste*" streng berispt.

Er wordt van de gelegenheid gebruik gemaakt om Jodogne nog van een tweede delict te beschuldigen. Op 1 september 1791 gaat de dochter van Pieter Van Hecke, herbergier in Den Hert, biechten bij Jodogne want ze wil de aflat van Portiuncula verdienen. Nadat het meisje heeft gebiecht, vraagt de pater plots wie haar ouders zijn en wat ze doen en of ze royalist of patriot waren. Ze antwoordt dat haar vader een herberg openhoudt en dat haar ouders steeds trouwe, loyale royalisten waren en nog zijn. Ze zegt verder dezelfde overtuiging te hebben als haar ouders. Daarop zendt de pater het meisje weg, zeggend dat hij haar onmogelijk de absolutie kan geven daar ze een *vijg* is. De dochter loopt wenend naar huis, geen absolutie betekende immers geen aflat.

In de herberg wordt het gebeuren verteld aan meester-bakker De Schryver en die herinnert zich dat zijn vrouw hetzelfde meemaakte. Uurwerkmaker Pieter Minne zegt daarop iedereen voor getuige te nemen en alle aanwezigen verklaren alles onder eed te willen bevestigen. Vijf dagen later al over de feiten ondervraagd door substituut De Coninck van de Raad van Vlaanderen. Merkwaardig genoeg wordt aan dit feit geen verder gevolg gegeven.

5. VALSCHE BESCHULDIGINGHE VAN PATER NORBERTUS

En er komt nog een tweede zaak aan het licht tegen de paters recollecten. Alhoewel die maar zijdelings uitstaans heeft met Jodogne, is die toch interessant, omdat een van de aanklagers van Jodogne, namelijk de invloedrijke Livinus of Vinus Bauwens, koopman uit Eeklo, ook in deze affaire de belangrijkste rol speelt.

Op 1 januari 1786 komt pater Norbertus in Zomergem de kerk uit en spreekt er armmeester Johannes Van Vynckt en officier Judocus Eggermont aan. Norbertus zou Bauwens uitgescholden hebben voor al wat lelijk was, het was een bedrieger die *"die alle menschen plettert en ruïneert en overal geldt licht sonder een oortjen weder te geven"*. Op een keer was Norbertus bij een schaapboer op bezoek en die vertelde een voer wol aan Bauwens te hebben geleverd. In de plaats van te betalen sloeg Bauwens de wolleverancier met stokken uit zijn huis, roepend: *"Scheydt van zoo eenen Callant en betaelt hem want hy is voor geen vyf grooten geloofd, hij rijdt op eenen grauwen merrie"*. Norbertus vraagt beide heren toch maar niets te vertellen aan Bauwens, want hij heeft al veel gedaan voor het Eeklose klooster. Hij en zijn zoon bespelen het orgel als de paters in nood zijn *"ende meer andere omstandigheden"*.

Op de een of andere manier komt Bauwens toch aan de weet dat er over hem geroddeld is, en in een brief van 24 januari 1786 aan de provinciale overste van het klooster te Gent maakt hij daarover zijn beklag. Hij voelt zich niet alleen in zijn eer gekrenkt, maar dergelijke praatjes *"beneemen ons ook den weg onzer broodwinninghe"*. In Zomergem heeft Bauwens talrijke en tevreden cliënten *"die niet als alle goed van ons ondervonden hebben"* en die geschandaliseerd zijn door wat ze hoorden. Bauwens is tot *"het binnenste van de ziele gegraveert door de valsche eerschendingen"* en eist dat Norbertus zijn *"lasterige diffamatien op alle de plaatsen en voor alle de personen"* zou herroepen. Als dat niet gebeurt, belooft hij er werk van te zullen maken, voor hem is het de hoogste tijd dat *"dese Comeer scholle wat te stremmen; soo mag men het clooster met recht noemen, dewyl men van over eenige jaeren zelfs van de knechten ofte familie van het selve clooster hebbe gehoord dat'er in het selve grau-welyck van ons wierd geklapt"*. Bauwens meent dat zeker een priester *"als een rauwen Christen"* niemands naam en faam mag onteren.

Blijkbaar vangt Bauwens bot in Gent en hij dient een klacht in tegen Norbertus. Er wordt een onderzoek ingesteld, maar als officier Eggermont over de feiten wordt ondervraagd, valt hij bijna steil achterover en verklaart onder eed *"dat al hetgeen voorzeit is, gheensins en is van onderschreven kennisse ofte wetenschap, jae niet het alderminste daer van en heeft gehoord en niet te hebben zien ofte hooren spreken enige discoursen op die datum"*.

Daar Livinus Bauwens in de zaak tegen pater Jodogne als getuige is betrokken, wordt de pater in de gevangenis met de Zomergemse feiten geconfronteerd. Hij laat Maroux weten dat de dader van de aanklacht tegen pater Norbertus in Eeklo maar al te goed bekend is en voegt er nog aan toe *"liever beschuldigt te worden alsnoch onschuldbaer, als een andere te beschuldigen"*.

In het klooster in Eeklo en in Gent worden overigens bezwarende stukken bewaard over en van Bauwens. Zo wil die in maart 1791 zijn

„Scholle) (Zoo mag men dit clooster met-recht noemen, dewyl van over menige jaeren zelfs van de Prinschten ofte famili van het selue clooster hebbe gehoort dat'er in het selue grauvelyk van ons wien geklapht) Wat le strekken; Want men geloof niet dat een priester meer privilegie heeft tot het benemen van iemands ere en faem, als eenen raunden Christen, onderlustken groete Als

(Zeer) Eerw. deen Gater, H. O. Dinaer
 L. B. Bauwens
 a geloo den 24 Jan. 1786

Slot van de brief van Livinus Bauwens waarin hij zich beklagt over de "Comeer-Scholle" in Eeklo. (RAG)

Oostendse leveranciers het zaaizaad dat zij leverden, niet betalen omdat het hem zagezegd niet op tijd bereikte. Hij schrijft "op syn minsaemste alhier geene traiten te betaelen" en als die van Oostende "hun vermeten dreygement" er een rechtszaak van te maken, zullen uitvoeren, dan zullen ze Bauwens "tegemeet vinden".

6. HET GERECHT TREEDT OP

Nadat hij alle brieven heeft gelezen, laat substituut-fiscaal De Coninck op bevel van Maroux de magistraat van Eeklo meer informatie inwinnen¹². Tevens zendt De Coninck een kopie van de brieven aan baljuw Van Zele met de opdracht "seffens daer ontrent de alderstrikste informatie te nemen" en hem direct van het resultaat op de hoogte te brengen¹³.

Op 22 juli al worden *informatten preparatoire* gehouden door schepenen Pieter Johannes De Clercq en Filip Van Hoorebeke, "commissarissen ten toure", baljuw Van Zele en griffier Bouckaert.

Als men de meeste getuigen mag geloven, wordt het *seditieus* sermoen van Jodogne door alle aanwezigen met stijgende verbazing en verwondering aanhoord, met neemt er aanstoot aan en vindt het ophitsend. Merkwaardig is dat de meeste getuigen slechts een deel van het sermoen hadden gehoord, maar desalniettemin toch wisten wat er gezegd was. Theresia Standaert uit herberg de Kalkzak was wel de hele tijd aanwezig, maar zo uit haar lood geslagen, dat ze nog nauwelijks iets wist. Op de vraag of Jodogne tijdens de revolutie ook dergelijke sermoenen hield, antwoordt Theresia dat dit nooit was gebeurd. Ook bakker Gerard Slock wist te zeggen dat hij tijdens de voorbije beroerten dikwijls een sermoen had bijgewoond van Jodogne, maar nooit iets opruiends had gehoord. Kleermaker Francies De Meij daarentegen beweerde wél eens een opruiend sermoen te hebben bijgewoond waar over *vijgen* en *patriotten* werd gesproken, de datum kon hij zich echter niet meer herinneren. Naast de uitvallen over *vijgen*, wist Bernard Verhasselt zich nog te herinneren dat de vicaris had geroepen “*dat men niet verder moet gaen dan hier op ons Eecloo om te sien wat die fijgen hebben uytgericht*”.

Het sermoen veroorzaakt “*een onuytdrukkelyke smert in het hert der welpeijsende*”. Allen zijn het erover eens dat dergelijke zaken in een “*land van rechte*” streng moeten gestraft worden om meer onheilen en onlusten te vermijden en te voorkomen en ze dringen erop aan een voorbeeld te stellen.

Het onderzoek wordt op 25 juli 1791 voortgezet door schepenen Jan De Vos en Corneel Slock, maar het paar getuigen die nog worden gehoord, weet niets nieuws te vertellen.

Het resultaat van alle voorgaande onderzoeken, enquêtes, ondervragingen en rapporten is de *commissie criminel* of officiële inbeschuldigingstelling die op 25 augustus aan Jodogne wordt bekendgemaakt. De pater wordt aangeklaagd voor het houden van *onbetaemelycke sermoenen* voor talrijke gelovigen waarin hij het onder andere had over de voorbije onlusten. In zijn sermoen zou hij de aanhangers van de keizer ervan beschuldigd hebben het land te willen branden en plunderen en zou hij hen vervolgers en verdrukkers, “*vervloecte en vermaledijde vijgen*” genoemd hebben. Van de patriotten zou hij gezegd hebben dat ze lichaam en bloed verpand hadden voor het welzijn van kerk en staat. De beschuldigde maakte schromelijk misbruik van zijn geestelijk ambt en zijn uitspraken hitsten de mensen tegen elkaar op, zorgden voor tweedracht en twist en waren strijdig aan het plakkaat van 19 maart 1791, uitgevaardigd tegen publieke rustverstoorders. Omwille van dit alles diende pater Jodogne voorbeeldig te worden gestraft.

Jodogne heeft de heersende politieke meerderheid tegen; het is niet de eerste geestelijke die beschuldigd wordt van aanvallen op *vijgen*. Meer zelfs, in hogere kringen heerst de opvatting dat het onder “*fanatique*

geestelyke" de gewoonte is dergelijke preken te houden of misbruik te maken van hun geestelijk ambt. In Temse maakt de pastoor van zijn preekstoel een politieke tribune en het is enkel omdat hij om vergiffenis smeekt dat hij niet vervolgd wordt. In Sint-Niklaas preekt een pater kapucijn over niets anders dan over de politieke strijd die het land verscheurt. De onderpastoor van Overmeire wordt ook vervolgd, bisschop Lobkowitz belooft de schuldige te straffen, maar daar komt niets van in huis.

Ook in de biecht en in andere *conversaties* met gelovigen worden de keizer en de regering in diskrediet gebracht. De pastoor van Sleidinge wil enkel aan patriotten de absolutie geven en hij hoopt de keizersgezinden voor eens en voor altijd uit het land zouden verjaagd worden. "*God gave dat zulkdanige Priesters wilden afleggen hun Wolven-kleed en hunnen bloedgierigen iver om op een nieuws te moorden, branden en blaeken en het land te doen revolteren tegen hunnen wettigen Souvereyn*". Alles is eigenlijk een beetje de schuld van de keizer zelf want sinds d'Amnistie zijn alle aanvallen alleen nog erger geworden, want

"Amnestie voor de boozen

*Grooten doorens in de Roozen..."*¹⁴

7. DE BISSCHOP VAN BRUGGE

In feite is de hele affaire meer een zaak voor Felix Guillaume Brenart, bisschop van Brugge, een sermoen in een kerk is immers een religieuze kwestie. In een brief van 29 juli "*aux Altesces Royales*" laat commissaris Mesdach de ter Hiele, die de zaak behandelt, weten dat hij harde bewijzen heeft kunnen verzamelen tegen de pater die door een

Aartshertogin Marie-Christine van Oostenrijk en haar gemaal hertog Albert Casimir, landvoogden van de Nederlanden van 1780 tot 1793.

“*abus affreux de son ministère*” de hele regio heeft geschandaliseerd en voor twist en tweedracht zorgde. Mesdach is van mening dat men een dergelijke gelegenheid om de pater te straffen, niet mag laten voorbijgaan, dat er een voorbeeld moet gesteld worden door hem voor een tijdlang uit de gemeenschap te verwijderen, “*il faut faire punir ce coupable et le faire punir par les fiscaux*”. Precies omdat het een priester betreft, moet alles strikt volgens de wet verlopen, en komt het erop aan geen steken te laten vallen, Mesdach is ervan overtuigd dat de minste fout door de *geestelijken* zal aangegrepen worden om de beschuldigde vrij te krijgen.

Vandaar dat alle informatie over de zaak wordt meegedeeld aan de bisschop. In de Raad van Vlaanderen wordt er zelfs aan gedacht Jodogne gewoon te laten straffen door de bisschop. Maar die had zich tijdens de Brabantse revolutie aan de zijde van de patriotten geschaard, de kerkprins had het immers niet begrepen op de inmenging van Jozef II in religieuze zaken en zag de patriotten als redders van de religie. Bisschop Brenart ontpopt zich als een der vurigste propagandisten van de revolutionairen en in kerkelijke brieven spoort hij de gelovigen aan de patriotten te steunen. Ook worden tijdens de omwenteling verschillende pamfletten door het bisdom verspreid, waarin de keizersgezinden gehemeld worden¹⁵. En alhoewel de bisschop zich bij de terugkeer van de Oostenrijkers opnieuw bekeert tot de keizersgezinden, heerst volgens Mesdach “*l’Esprit de rébellion encore dans tout le clergé de bruges*”. In elk geval belooft Mesdach hunne Koninklijke Hoogheden op de hoogte te houden van alle *inconveniens* die hij bij zijn onderzoek zou mogen onder vinden “*de ces moines*”.

Het toeval wil dat de bisschop op 5 augustus *leurs Altesses Royales* op bezoek heeft, “*ils m’ont sérieusement parlé du fait de ce père et m’ont témoigné qu’il avait débité bien des choses plus répréhensibles encore*”. Bisschop Felix Guillaume kreeg ondertussen de tekst van de preek met het aanhangsel en daar vond hij niet zoveel graten in, het was een bekend sermoen dat de pater al herhaaldelijk had gebruikt. Maar zijn voorname bezoekers bleken andere geruchten te hebben opgevangen en stelden dat een strenge sanctie zeker gepast was. De bisschop wist niet goed wat te antwoorden en schrijft op 7 augustus een brief aan Maroux waarin hij vraagt wat er tijdens de preek nog meer was gezegd, pas dan kon hij oordelen. Marie Christine en Albert Casimir zijn bij het bezoek niet op de hoogte van alle feiten, maar als ze een omstandig rapport toegestuurd krijgen over de affaire, dringen ze aan de zaak “*à la charge de ce Recollect*” voor de Raad van Vlaanderen brengen en ze niet in de handen van de bisschop te laten.

Het verhaal deed de ronde dat de bisschop, indien hij dit had gewild, “*deze zaak hadde kunnen versmooren in haer beginzel*”. Uit vrees te mishagen aan de regering zou hij geschreven of gezegd hebben “*dat hy hem de zaak niet aen en trok*”. Zijn uitspraak “*il faut hurler avec les loups*” wordt hem door een aantal revolutionairen zeer kwalijk genomen¹⁶.

Briefhoofd van de landvoogden met een opsomming van hun titels.

(RAG)

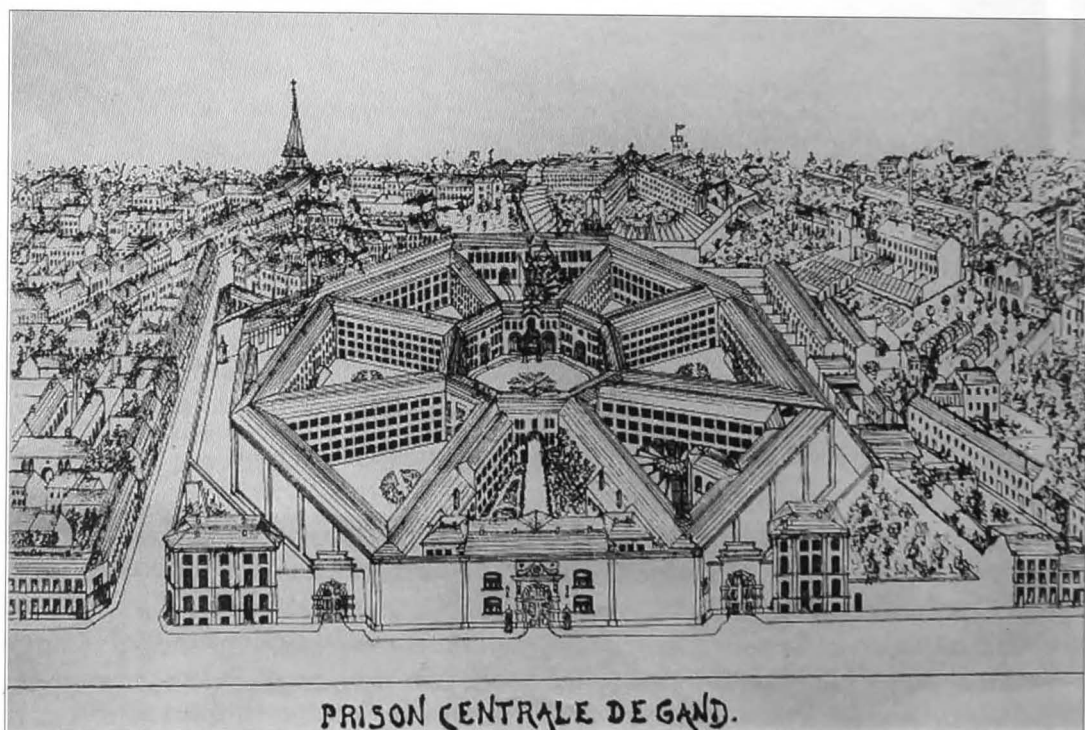
8. JODOGNE AANGEHOUDEN EN OPGESLOTEN

Op 25 augustus 1791 wordt het bevel tot prise de corps of arrestatie van Jodogne uitgevaardigd: "ontbieden en bevelen van zyne Majesteyts wege van daer toe committerende ist nood, dat gy vangt ende opneemt de voornoemden religieus waer gy hem krygen cont om vanghen binnen den lande van Vlaenderen buyten gewyde ende geprivilegieerde plaetsen enden hem brengt onder goede hoede gevanghen hier int hof...ende indien ghy hem niet en krygen cont om vanghen en gevanghen te bringhen soo voorseijt is, daghwaert hem te compareren hier in thof op peyne van Ban ende confiscatie van goede".

Bij het invallen van de avond van 25 augustus vertrekken vanuit Gent niet minder dan 60 dragonders in het gezelschap van de deurwaarders Vander Waerden en Ghesquière om Jodogne in het klooster van zijn bed te lichten. Omdat er gevreesd wordt voor relletjes, is er besloten de vicaris 's nachts aan te houden en hem onder escorte over te brengen naar de stadsgevangenis van Gent waar hij 's anderendaags arriveert.

Op 27 augustus 1791 wordt hij voor het eerst ondervraagd door raadsheer-commissaris Mesdach en griffier Bauwens. Die lezen hem nog eens alle aanklachten voor: misbruik van zijn geestelijk ambt, het aanwakkeren van tweedracht tussen keizersgezinden en patriotten, de vijgen beschuldigd van branden, roven en plunderen, hen uitgescholden of "heeft bestaen ze te designeren onder de quaeliteyt van fygen" enz. Ze wijzen Jodogne erop dat hij zal gestraft worden "tot alzulcke straffen en pei-

nen als het hof oordeelt, volghens de placcaeten van de majesteyt, de geschreven rechten en d'equyiteyt zal bevinden te behoren"¹⁷. Jodogne ontkent alle aantijgingen met klem, hij geeft enkel toe het woord *vijg* te hebben gebruikt in de betekenis van "baetsuchtige en kwaadwillighe menschen en geenssints de trouwe onderdaenen van den keijser"¹⁸.

De vicaris van het recollectenklooster verblijft exact 212 dagen in de stadsgevangenis van Gent. (UBG)

Enkele dagen later is Mesdach al terug in de gevangenis om Jodogne nog een en ander te vragen over het fameuze sermoen. Jodogne zegt dat hij het sermoen op 17 augustus via Maroux aan de bisschop heeft toegestuurd en dat hij het "heeft gepredickt van woorde te woorde zoo en in de termen als aldaer is geschreven". De tekst zal zo vlug als mogelijk aan de bisschop worden teruggevraagd om die bij de processtukken te voegen. Als het sermoen terug in Gent is en aan Jodogne wordt getoond, past hij zijn eerdere verklaring aan en zegt nu dat hij "het sermoen met annex niet en heeft gepredickt van woorde te woorde soo en de in de termen als het selve is geschreven, maer hij verweerder geseyt heeft dat sermoen gepredickt te hebben in substantie zonder eenige de minste issentiele verbeteringen daer bij gedaen te hebben". Na enig aandringen zegt hij zich "alleenlyck bedient thebben van een cort begrip of sommier"¹⁹. Hij blijft erbij dat het sermoen "ghetrocken is uyt het Evangelie van dien dag" en meent geen straf te verdienen, daar hij onschuldig is.

In de Raad van Vlaanderen laat men er geen gras over groeien: op 5 september bevinden Mesdach, De Coninck en de griffier zich al om 6 uur 's morgens in de herberg De Ooievaar om er de Eeklose getuigen te ondervragen *“op etiquet tot opbrengen hunne preuwe à charge ende décharge”*. Op dit etiquet staat wat de oorconden eerder hebben verklaard, nu moeten ze enkel bevestigen dat alles correct is. Baljuw Van Zele laat al een paar dagen van te voren weten dat schout Pieter Bosman alle getuigen schriftelijk heeft gedagvaard *“om te geven ghetuyghenisse der waerhey”*. Ook nodigt Van Zele de Gentenaars bij hem thuis uit: *“Ulieden t'honoreren met UE aengenaeme presentie soo tot het neemen t'mynen huyze het Logement als borgelyke partie met alle bedenckelycke estime en respect”*.

De getuigen vertellen niet veel nieuws. Waarschijnlijk omdat het hen gevraagd wordt, verklaren er enkele dat er tijdens het sermoen ook rumoer ontstond in de kerk en dat de aanwezige gelovigen zich geschoffeerd voelden. Dat wordt echter formeel ontkend door de zeventigjarige Jozef Van Overberghe die helemaal niet geschandaliseerd was, *“maer ter contrarie dat hy hem daer in heeft verheugd, meynende dat den verweerdre (Jodogne) wel gepredikt heeft”*. Ook Francies Van Overberghe, messenger van de stad, was helemaal niet onder de indruk. Wat hij wel heeft gezien is dat Livinus Bauwens *“naer het preferreren van de expressien van vervloecte en vermaledyde fijgen, graulijck in de kercke gelachen heeft”*. Volgens diezelfde Bauwens is er echter door het sermoen *“eene ophitsing gecomen in de gemoederen”*. Keizersgezinden of vijgen werden daarna nageroepen en zelfs bedreigd. Bij Jan Baptist De Vos is op de kleermaakerstafel eens verteld dat een vijg nageroepen werd: *“die vervloecte ende vermaleijde groote fijge die daer passeert, moet dood geslegen worden. Waerop andere over de straete geroepen hebben: dat zij hem ophangen, gelyck sijnen meester”*.

9. DE BITTERE EFFECTEN VAN DE CALOMNIEUSE TICTEN...

Op 28 september zit Jodogne al 31 dagen in de gevangenis, hij draagt zijn lot *“met alle saghtsinnigheyt”* maar de *“bittere effecten van de Calomnieuse mij opgelegde tichten”* beginnen toch te knagen. Jodogne kan maar niet begrijpen dat hij door het uitspreken van *“de soo alsdan genaemde verdomde fijgen”*, waarmee hij niets anders bedoelde dan *“de quade boosaerdige en grammoedige menschen”*, al zolang in de gevangenis zit. Deze *“in hun zin onberispelyke woorden die aen dese Calomniateurs gediend hebben voor eene smisse waeruyt sij hunnen gloeyende boosheden gesmeelt hebben”* zijn toch niet van die aard om een priester op te sluiten. Als predikant gebruikte hij met vijgen een beeld dat alle aanwezigen goed kenden. Helaas, is alle schuld op Jodogne terechtgekomen en hij lijdt niet alleen fysiek maar ook geestelijk. De militairen die hem naar Gent brachten en die hem bewaken, schelden hem uit voor alles wat lelijk is en gooien in zijn gezicht *“dat ik ruym de halsstraffe ofte Radt al verdient hadde”*. Hij lijdt onder *“de bittere, bittere gevoelens myner*

prise de corps ende soo langhduerige injuste detentie my toegebracht". Blijkbaar schijnt iedereen te vergeten dat de vicaris ook priester en kloosterling is, en *"alles aen de weirelt hebbende gelaeten om den naekten Jesus te volgen, maer alleen behouden hebbe het recht van myne eere ende reputatie"*. Maar ook die zijn de arme pater op een geheel onterechte manier ontnomen. En als zijn aanklagers ongestraft mogen doorgaan, zullen ze *"aengeport worden tot het bedryven van nog meer sulke ongetolereerde schelmstreeken"*. Voor Jodogne heeft het leven niet veel zin meer: *"Je considère ma vie sans réputation plus pire et affreuse que la mort"*.

En te weten dat de hele zaak gemakkelijk te voorkomen was geweest, had men willen luisteren naar de vele *"welpeysende toehoorders die alleenlyk gecomen waeren door een christelyk insicht ende verworpen de twee a drie misschien presente quatpijsende ende verfoeyelijke phariseers"*. Wat de pater zeer erg vindt, is dat zijn *"goede toehoorders misschien voor doove zijn uytgegeven"*.

10. BRIEF VAN JODOGNE AAN MAROUCX D'OPBRAECKEL

Op 1 november 1791 wendt pater Franciscus zich via een brief naar de procureur-generaal. Hij beklaagt zich nog maar eens over de talrijke beschuldigingen tegen hem geuit door onbekende tegenstanders. In de plaats van zich wat in te tomen en hun schandalige beschuldigingen in te trekken, vinden ze steeds maar weer nieuwe aantijgingen. Ze willen Jodogne zijn *"reputatie devoreren"* en voelen zich gesterkt door zijn langdurige gevangenschap. Ze wanen zich al overwinnaars, want de justitie treedt niet op tegen hen. Ondertussen is geheel Vlaanderen van de zaak op de hoogte. Ondanks de meer dan honderd getuigen die ten gunste van Jodogne pleitten, wordt hun stem niet gehoord. De tegenstanders vonden zelfs geld om hun beschuldigingen te laten verschijnen in de *Haerlemsche Gazette* waarin stond, *"scavoir dat zekeren pater Vicarius van het clooster van Ecloo in Vlaenderen soo danigh den predik stoel misbruyckt heeft dat hij geseyt heeft dat den Keijser eenen Ketter was, dat alle Royalisten en Vonckisten in der eeuwigheyt verdomt waeren"*. Jodogne schrijft niet te kunnen begrijpen dat men hem zo haat, hij die niemand kwaad heeft berokkend. En dan hebben ze nog het lef te beweren trouwe onderdanen te zijn van de keizer, terwijl ze niets anders doen dat de rust verstoren en zich ontpoppen als vijanden van vrede en eendracht. Het enige wat hem kan verweten worden, is dat hij op verzoek van de Eeklose pastoor een *"different stucxken van den staeck geschildert heeft"*, waarmee hij Geirnaert en zijn staakplanting bedoelt.

Het valt hem zwaar te zien dat zijn reputatie meer en meer door het slijk wordt gehaald, terwijl hij zijn lot *"met gedult en sachtmoedigheyt"* verdraagt en zijn aanklagers zich *"glorieren mij van staet, van plaetse, van officie en weerdigheyt te berooven"*.

In een briefje van 7 november “en van vangenisse 48” 1791 wordt zijn faam “in de jalouse gazette” - bedoeld wordt nu de *Middelburgsche Courant* - “andermael met nieuwe calomnien gebrillanteert”. Jodogne wijst erop “hoe overeencomig hunne valscheden zyn”.

Met de verschillende brieven van Jodogne wordt niet het minst rekening gehouden, het onderzoek loopt gewoon door.

Waarschijnlijk is de pater vicaris de hele zaak moe, want als hem op 21 november wordt gevraagd of hij getuigen à décharge wil oproepen, antwoordt hij negatief. Dan wordt hem nog eens de lijst voorgelezen van de personen die tegen hem getuigden, met uitzondering van Livinus Bauwens kent hij er nauwelijks iemand van. Over Bauwens weet hij te zeggen dat die bekend is voor het “*produceren van valsche acten soo in het convent de paters minderbroeders tot Eecloo als in de stad*”. Pater Norbertus Verdickt en Niklaas Lippens, *den Hollandschen brandewijn-stoker*, die alle twee in Eeklo wonen, zullen dit graag bevestigen. Het getuigenis van Bauwens moet dan ook geschrapt worden, vindt Jodogne

11. PASTOOR GUILIELMUS JODOGNE VAN DRONGEN STEUNT ZIJN BROER

Uit een brief van 16 december 1791 van pastoor Guilielmus Jodogne²⁰ aan zijn broer in de gevangenis worden interessante details vermeld over de aanklagers en de aanklachten. Bij de brief worden “*enige valse eden van de Eerloozen Bauwens, uwen eersten en voornaemsten beschuldiger*” gevoegd, wiens getuigenis intussen “*gesuspecteert en gesuspenteert*” was. Pastoor Jodogne slaagt er zelfs in enkele *tigtbrieven* van Bauwens over de betwiste preek aan de provinciale overste te onderscheppen. Enkele schoolmeesters konden “*uyt de wederzydse trecken en letterbindingen*” opmaken dat de brieven wel degelijk door Bauwens waren geschreven. Via informele, zelfs *secrete*, informatie is de pastoor aan de weet gekomen dat het louter en alleen aan “*dien infaemen en eerlozen mensch*” te wijten was dat zijn broer is beschuldigd en “*een smaedelyk prise de corps*” moest ondergaan.

Opvallend is ook de vinnigheid van de tegenstrevers en de vlugheid waarmee alles is verlopen. Ook de eenstemmigheid van de getuigen lijkt verdacht en de publicatie van de beschuldigingen in enkele Vlaamse en Nederlandse kranten, waarin Jodogne, “*dien oproerigen misbruyker van den stoel der waerhey*”, al als veroordeelde wordt voorgesteld, geeft ook te denken. Niet zonder reden denkt de pastoor aan een complot, aan een georchestreerde rechtszaak. Zelfs indien alle beschuldigingen juist waren, dan nog staan de smadelijke vernederingen, de vijf maanden lange vrijheidsberoving, de “*criminele en schandelyke apprehentie ende collocatie*” geheel niet in verhouding tot de gepleegde feiten. En wat als de vicaris onschuldig blijkt? Zullen de meinedige, de eerrovers en de lasteraars dan vervolgd worden? Misschien biedt dat wel enige troost...

Volgens de pastoor is het ongeluk van zijn broer geweest *“dat er soo veele tusschen comende beletselen de saecke doen retarderen hebben”*, ongetwijfeld zullen de getuigen à décharge ervoor zorgen dat de zaak *“spoedig en gelukkiglyk sal ten eynde gebracht worden”*.

12. GETUIGEN À DECHARGE

Ondanks de bemoedigende woorden van zijn broer-pastoor wordt het voor pater Franciscus almaar duidelijker dat zijn zaak er van langsom slechter gaat uitzien. Uit alle stukken blijkt overduidelijk dat men hem wil veroordelen, men een voorbeeld wil stellen. Hij komt dan ook op een eerdere beslissing terug en wil nu toch getuigen à décharge laten oproepen.

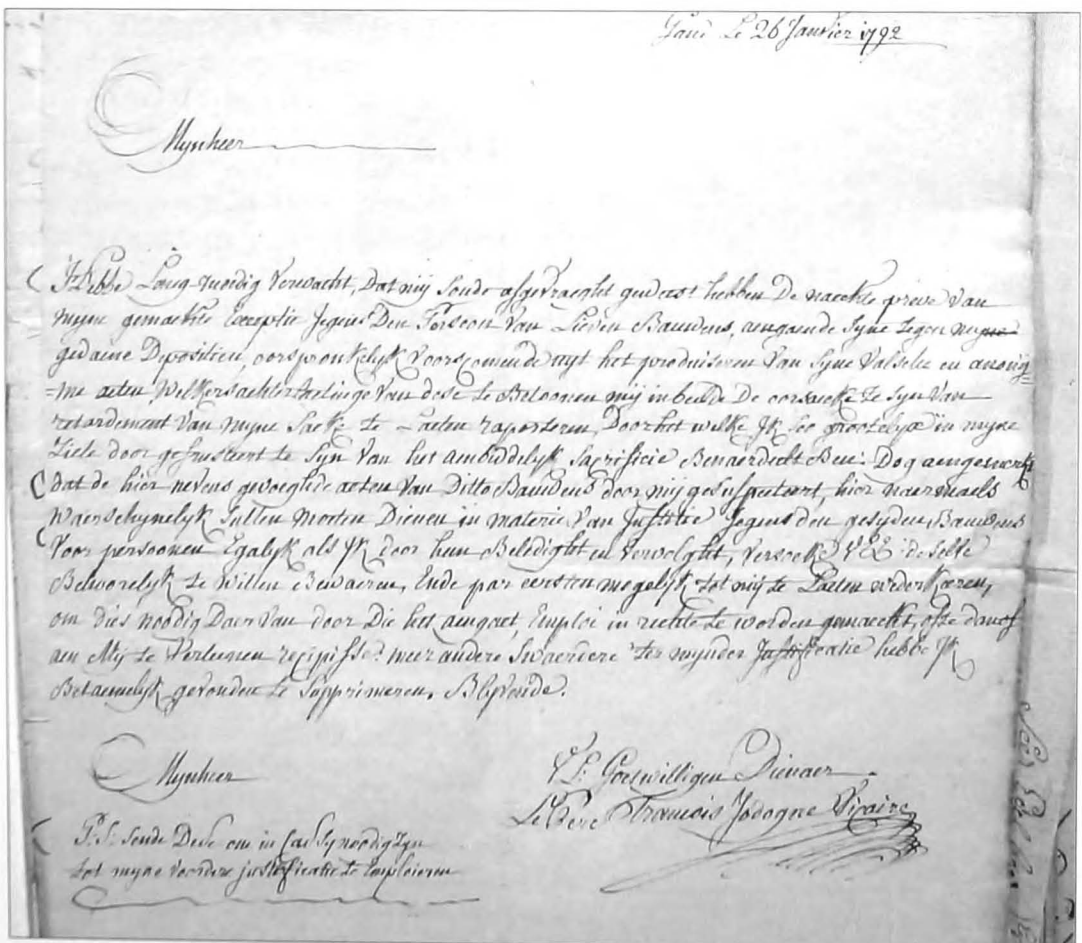
Op 5 december komt Mesdach hem vragen of hij wel voldoende begrepen heeft waarvan hij wordt beschuldigd, anders wil hij het nog wel eens uitleggen. Mesdach wijst hem er ook op dat hij volledig vrij was in zijn verdediging, dat hij alles heeft kunnen zeggen *“wat zijn gemoed van rechte hem voorschrijft”* en alles heeft mogen gebruiken voor zover dat niet leidde tot *“chicane om den weg van justitie te belemmeren ofte retarderen”*. Jodogne wordt erop gewezen dat alles wat hij tot nu toe heeft geschreven en voorgesteld *“schier geen relatie heeft tot de feiten ten zijnen laste en dat de selve devoirs inutil ende irrevelant zijn en geensins iet brenghende aen de but van eene contrarie preuve”*.

De commissaris vraagt zich af waarom de pater nu wel getuigen wil laten opdraven. Als Jodogne voor de zoveelste keer opmerkt dat hij niets of niemand heeft beledigd en dat aan het woord *fijge* een heel andere betekenis wordt gegeven dan hetgeen hij ermee bedoelde, antwoordt Mesdach dat het inderdaad een zeer moeilijke en delicate zaak is *“van iemants intentie en inwendig gemoed onder eed te laten affirmeren en vast te stellen de daergaende betekenis des woorden”*. Overigens is het de rechter die zal beslissen over de precieze betekenis en Mesdach merkt ook op dat *“er ten processe niet soo seer questie en is met wat intentie ende insicht het woord fijge heeft gebruyckt dan wel of hij het zelfde woord heeft gebruikt, ja dan neen”*.

Jodogne blijft echter bij zijn beslissing om getuigen op te roepen, hij zal een namenlijst opstellen en tijd en plaats aanduiden waar ze ondervraagd moeten worden. Onder de raden-fiscalen is er nog enige discussie of het nog wel opportuun is nog zo lang na datum getuigen op te roepen. De Coninck meent echter dat om *“het order van criminele rechtspleging te concilieren met de volle behoudnisse van 's gedetineerde gemoed van rechte ende volstreckte defensie”* de getuigen moeten gehoord worden. Door sommige tegenstrevers wordt er een manoeuvre in gezien om de uitspraak te retarderen.

Die moeten op 31 december om 9 uur present zijn in herberg de Fortuin om er "te geven goede ende getrouwe oorcondschap der waerheijd". De getuigen zijn unaniem: met vijgen bedoelde Jodogne gewoon "een slechte soorte van volck die op verscheyde stonden de goede burgers hebben verontrust sonder daer doore te willen denoteren Keysers gezinde of andere". Niemand hoorde iets beledigends, over de keizer of over zijn regering is niet gesproken, het woord *patriot* is niet uitgesproken, laat staan dat Jodogne het over opnemen van wapens heeft gehad. Alle getuigen verklaren het sermoen "met veele attentie thebben aenhoord en wel verstaen", niemand voelde zich geschockeerd.

De getuigen kunnen commissaris Mesdach niet echt overtuigen. Op 2 en 3 januari 1792 wordt het derde directoir met het relaas van de getuigenissen in de gevangenis besproken. Er wordt gevraagd of pater Franciscus "met deze besogne zijn vol appointment heeft" waarop hij antwoordt af te zien "van alle voordere devoiren".

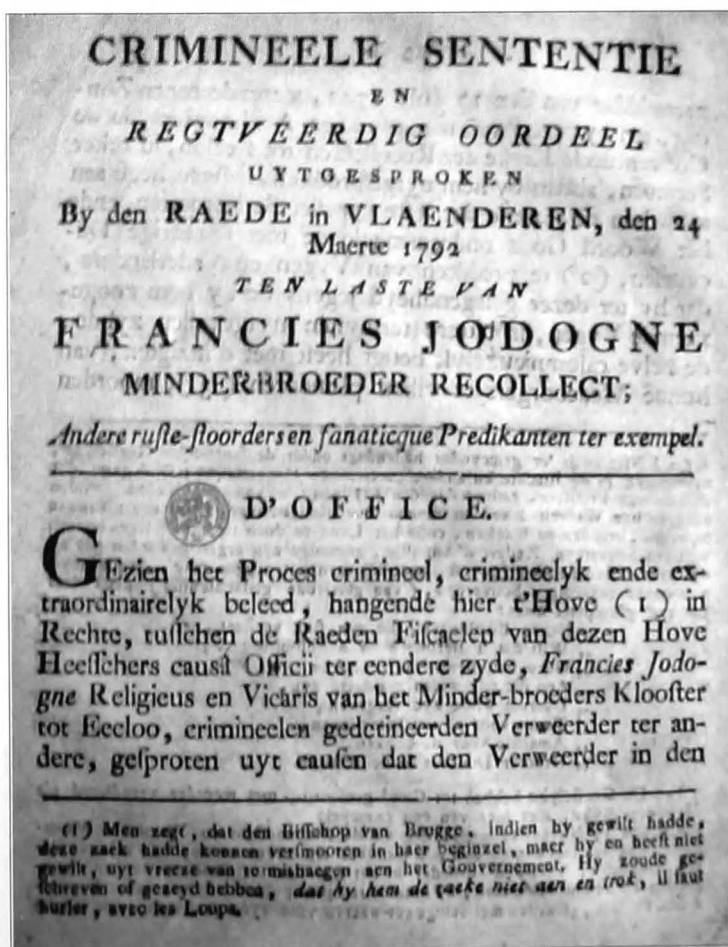

Brief van "le père François Jodogne vicaire" waarin hij zich beklagt over Livinus Bauwens en over zijn gevangenschap. (RAG)

Op 24 januari 1792 schrijft een vermoeide pater nog een laatste brief over zijn zaak aan procureur-generaal Maroux. Hij is zeer verwonderd dat geen rekening is gehouden met zijn opmerkingen over Livinus Bauwens wiens "*valsche en anonijme acten my inbeelde de oorsaecke te syn van redardement van myn saecke*". Jodogne raakt meer en meer neerslachtig "*door in myne Ziele gefrustreerd te zyn van het aenbiddellyk sacrificie*". Hopelijk wordt vooralsnog rekening gehouden met alle bezwarende stukken tegenover Bauwens, want er zijn nog heel wat andere personen "*egalyck als ick*", door hem beledigd en ze zijn van plan daarover klacht neer te leggen. Jodogne hoopt dan ook dat het gerecht de bewijsstukken tegen Bauwens vooralsnog zal "*employeren tot myne voordere justificatie*". Het mag allemaal niet baten.

13. PATER FRANCISCUS VEROORDEELD

Na op 4 januari 1792 nog eens alle processtukken²² grondig te hebben onderzocht, staat er commissaris Mesdach de ter Hiele niets anders meer te doen dan de zaak "*te concluderen in rechte*".

Aanhef van de
 veroordeling van
 pater Jodogne. (BUG)

Het hof velt op 24 maart 1792 een vrij zwaar vonnis: Jodogne wordt veroordeeld tot 6 jaar opsluiting in *het werck huys* van Froidmont (zie bijlage). Hij moet daarbij ook de kosten van het geding betalen. Die worden op fl. 588-19-0 berekend, binnen de veertien dagen te betalen, "*op peine van executie*". De pater bezit echter niets, "*l'insolvabilité du condamné étant si notoire que le Gouvernement s'est déjà chargé des frais de cette détention*". Het wordt dan ook totaal overbodig gevonden een onderzoek in te stellen naar de financiële toestand van de veroordeelde. De kosten zijn dus voor de regering.

Het vonnis wordt op 1 april 1792 in Eeklo geafficheerd in bijzijn van baljuw Van Zele en Pieter Geirnaert, Philip Gerard Van Hoorebeke, Cornelis Slock en Livinus Pyfferoen, schepenen *ten toure*. Griffier Bouckaert laat dit op 4 april aan substituut De Coninck weten: "*Ued. te kennen geven ende by desen relateren, dat binnen dese stede van Eecloo op den eersten deser ter plaetse en tijd ordinaire is gepubliceerd ende geaffixeerd de sententie van 24 maert 1792*"²³. Daarmee is voor Eeklo de zaak gesloten.

14. IN HET WERCK HUYS VAN FROIDMONT

Na 212 dagen - van 26 augustus 1791 tot en met 24 maart 1792 - te hebben doorgebracht in de gevangenis van Gent wordt pater Jodogne overgebracht naar "*la maison de Saint Charles à Froidmont*" waar hij de volgende zes jaar zal verblijven²⁴. Blijkbaar heeft het lange verblijf in de gevangenis zijn gezondheid geen goed gedaan. Alvorens naar Froidmont te vertrekken voert heelmeeester Simon uit Gent enkele *heelkundige devoirs* uit, er wordt onder andere bloed getrokken, en er worden verschillende visites aangerekend. Voor zijn verblijf in de gevangenis wordt 7,5 stuivers per dag gerekend, in totaal wordt 13-8-8 pond courant betaald, daar is 0-3-3 pond courant inbegrepen voor het sluiten en ontsluiten.

Begeleid door twee marechaussees te paard en door deurwaarder Jean Vander Waerden en op verzoek van de heren van de Raad van Vlaanderen, arriveert de veroordeelde op 27 maart in "*het sterck huys en wordt in handen van directeur du prez gerecommandeert*".

De algemene schatbewaarder van de Koninklijke domeinen en financiën vraagt de directeur van Froidmont mee te delen dat alle kosten ten laste van de schatkist vallen en dat daartoe de nodige middelen zullen voorzien worden. In Froidmont moeten inlichtingen gevraagd worden over het verblijf en de kostprijs.

Alvorens de pater in zijn etablissement te aanvaarden, wil directeur abbé Du Prez er inderdaad zeker van zijn dat er ook betaald wordt. In het huis zijn er drie soorten *tafels* voor de gasten. De eerste kost fl. 220 per semester, de tweede fl. 200 en de derde fl. 180. Daarbij moet nog eens fl. 15 worden bijgeteld voor het wassen van het linnen en fl. 6-6-0 voor het

gebruik van de kapel en de diensten van een *domestique*. Ook dient er een eenmalig bedrag van fl. 6 entreegeld te worden betaald.

Het is die instantie die belast is met de collocatie van de veroordeelde, die beslist bij welke tafel hij moet worden ondergebracht en die ook betaalt. Zoals overal elders moet elk trimester op voorhand worden vergoed. Er wordt overeengekomen dat een van de koninklijke ontvangers in Doornik daarmee zal belast worden en op 27 maart 1792 wordt een eerste bedrag voor het pension van pater Jodogne betaald. Voorts moet gezorgd worden voor deftige kledij, tafellinnen en lakens, het huis zelf zorgt voor een matras en dekens.

Voorlopig wordt pater Jodogne aan tafel drie toegewezen, en tenzij de regering er anders over beslist, zal daar niets aan worden veranderd. Voor de regering is tafel drie goed genoeg, directeur Du Prez merkt daarbij op dat het voor de recollect extra zwaar zal vallen *“d'être privé de bonne bière que nous ne pouvons, second les règles de notre pensionnat, en donner qu'au 1ere en 2me table”*.

Enige tijd nadien wordt door De Launay, *“trésorier Général Conseiller et Commis des Domaines et Finances de Sa Majesté Apostolique”*, beslist dat Jodogne mag genieten van de voordelen van de tweede tafel. Voor de betaling moet Du Prez zich nu wenden tot de directeur van de provinciale kassa van Bergen, die op de hoogte is gebracht.

BESLUIT

Het sermoen van pater vicaris Jodogne was ongetwijfeld provocerend én onvoorzichtig. Dat hij deels het slachtoffer is geweest van de onrustige politieke situatie in Eeklo, staat buiten kijf. Hij had het ongeluk de keizersgezinden op de vingers te tikken terwijl ze het in Eeklo voor het zeggen hadden. Verder gebruikte korenhandelaar Beelaert de preek om een oude rekening te vereffenen met de paters recollecten.

Maar niet alleen in Eeklo eist men een straf, ook in regeringskringen wordt aangedrongen op het stellen van een voorbeeld. De bisschop van Brugge wast zijn handen in onschuld en *“huilt mee met de wolven”*, alhoewel hij eerst geen graten ziet in het sermoen. De aartshertogen eisen een strenge straf en worden daarin gevolgd door procureur-generaal Maroux d'Opbraeckel van de Raad van Vlaanderen. Wat een eerlijk en objectief proces lijkt, is in feite meer dan gearrangeerd. Er wordt bijvoorbeeld enkel rekening gehouden met getuigen à charge.

En er is niet alleen dat: het sermoen van Jodogne wordt gehouden op een wel zeer ongelegen tijdstip. Enkele weken daarvoor, op 6 juli 1791, beleven de Oostenrijksgezinden in Gent én Eeklo een hoogdag bij de inhuldiging van keizer Leopold II als graaf van Vlaanderen. In de volgen-

de dagen “*staken onze Keizersgezinde tergend en trotsch het hoofd op*”, patriotten worden beschimpt en gemolesteerd.

Jodogne meende de houding van de keizersgezinden aan de kaak te moeten stellen op een inderdaad ongelukkige manier en op een ongelukkig ogenblik. De uitspraak, zes jaar opsluiting, staat echter in het geheel niet in verhouding tot de gepleegde feiten.

Het is ons niet bekend of de vicaris lang heeft verbleven in Froidmont. Immers, op 6 november 1792 verslaat Dumouriez de Oostenrijkers bij Jemappes en na een kortstondige restauratie worden de Oostenrijkse Nederlanden definitief Frans gebied. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de Franse schatkist nog jarenlang de kosten van het verblijf van Jodogne heeft betaald.

De zaak van Jodogne krijgt nog een epiloog in *De Meetjeslander*, een liberaal weekblad uitgegeven doordoor Lodewijk De Vriese waarin het sermoen van Jodogne tegen de *vijsen* aangegrepen wordt om de liberale politiek te dienen²⁵.

NOTEN

1. VERSTRAETE D., *Anti-patriotten in het Ambacht Maldegem in 1790*, in: Appeltjes van het Meetjesland, jaarboek 6, Eeklo 1955, p. 31-65.
2. RAG, RvVL, 8593.
3. RAG, RvVL, 8592, f. 33v.
4. A. DE VOS, *Geschiedenis van Ertvelde*, Ertvelde 1971, p. 550-552.
5. Gazette van Ghendt, 11 maart 1790.
6. SAE, 1396/6.
7. SAE, 1396/4.
8. SAE, 34, f. 195r.
9. Tenzij anders vermeld komt alle informatie uit het procesdossier : RAG, Raad van Vlaanderen (RvVL), 23695.
10. VERSCHUERE A., *De Minderbroeders te Eekloo 1649-1949*, Mechelen, 1949, p. 79-80.
11. SAE, 63.
12. SAE, 34, f. 198r.
13. SAE, 63.
14. BUG, Vliegende bladen, I, J15.
15. VAN DEN BERGHE I, *Felix Brenart (1777-1794)* in: Het Bisdom Brugge, p. 204, Brugge, 1984.
16. BUG, G9912/35.
17. RAG, RvVL, 8592, f. 41v-42r.
18. RAG, RvVL, 8592, f. 43r.
19. RAG, RvVL, 8592, f. 43 r.
20. Guilielmus Jodogne is geboren in Gent en treedt in bij de Premonstratenzers en wordt kanunnik in Drongen. Hij wordt pastoor in Drongen en dan in Landegem waar hij op 28 mei 1801 overlijdt.
21. Het zijn: Pieter Vervenne, Bernardus Goethals, Marie Jacoba Van Auweghem, Bernard Timmerman, Gerard De Neve, Jan Baptist Bouillon, Pieter de Mulder, Victor Van Landschoot, Boudewijn Beelaert, Jan Stockman, Livyne De Mulder en Isabelle De Putter. Carel Ledeganck, eveneens opgeroepen, laat het op het laatste ogenblik afweten.
22. *preuven à decharge, reprochen, contradictions, apliatten, etiquetten, commissie criminelle, appointementen, ondercorrecties, directoires, attestatien, relaes van oorconden,...*
23. SAE, 63.
24. In Froidmont, nu een deelgemeente van Doornik, wordt in 1676 een huis gesticht voor sociaal onaangepaste mensen dat geleid wordt door de broeders van de *Congrégation des Frères de la Charité de Saint-Charles Borromée*. Een conflict met de bisschop van Doornik leidt tot de opheffing van de congregatie. De inrichting blijft echter bestaan onder de voogdij van de overheid en overleeft zelfs de Franse revolutie. In 1818 zijn het de Broeders van Liefde van Gent die er de leiding van hebben. In 1884 wordt de instelling gesloten en de broeders trekken naar Doornik. In 1890 komen ze terug naar Froidmont waar ze het hospice van de H. Karel Borromeus tot aan de Tweede Wereldoorlog openhouden.
25. De Meetjeslander, 1879, nr. 36.

BIJLAGE

VEROORDELING

Crimineele Sententie en Regtveerdig oordeel uytgesproken by den Raede van Vlaenderen, den 24 Maerte 1792 ten laste van Francies Jodogne, Minderbroeder recolect, andere Ruste-stoorders en fanatique Predikanten ter exempel.

Gezien het proces crimineel, crimineelyk ende extraordinairelyk beleedt, hangende hier tHove in rechte, tusschen de Raeden Fiscaelen van desen hove, Heesschers causa Officii ter eender zyde ende Francies Jodogne, Religieus en Vicaris van het Minderbroeder Klooster tot Eecloo, criminelen gedetineerden, Verweerder ter andere zyde, gesproken uit causen dat den Verweerder in de naermiddag vanden 17 juli 1791 wesende eenen Zondag, ten bywesen van menigvuldige Aenhoorders in de Conventuele Kerke der Recolectten tot Eecloo, in seker sermoen, alsdan by hem uytgesproken, bestaen heeft aen te raeken de materie van de lestgepasseerde beroerten ende het Woord Gods ondermengelende met oproerige discoursen te prediken van Vygen en Vaderlanders, dat hy ter dezer gelegendheyd jegens de by hem zogenaemde Vygen in bittere termynen uitgevallen zynde, de selve Calomnieuzelyk beticht heeft met d'insigten van hunne medeburgers te willen plunderen, moorden ende branden.

Dat hy verweerder nog voorder misbruyk maekende van zyn geestelyk ministerie, den geest van tweedragt tusschen SYNE MAJESTEYTS onderdaenen heeft aangevoet ende de gemoederen opgehitst, ten dien effecte onder anderen zig bedienende van dese volgende termynen: "die vervloekte en vermaledyde Vygen, die Vervolgers der goedhertige Vaderlanders die hun lyf en bloed hebben te pande gestelt voor het welsyn van het Vaderland, die vervloekte Vygen die by Lucifer of den duivel uyt de helle geschupt of gejaegt zyn", met nog verdere ophitsende expressien tot groot schandael van syn Aenhoorders by hem verscheyde mael gerepeteert streckende omme te verwyderen de Erstellinge van de publike ruste.

Van alle welke faiten ende accusatien den Hove gebleken is, soo door sVerweerders bekentenisse als andersints den rechte om genoeg, wesende faiten niet lydelyk in een Landt van Rechten sonder condigne straffe, andere diergelyke rust-verstoorders en fanatique ter exemple.

SOO IST dat het hof Recht doende, condemneert den verweerder voor de tyd van ses achtereenvolgende jaeren gecolliqueert te worden in het sterck huys tot Froidmond omme aldaar te verblyven ende te volgen de regels van den huyse, interdiceert den verweerder in het toecommende nog diergelyke excessen te bedryven op pene van lyfstraffe ende condemneert hem in de costen ende misen van de justitie ter tauxatie vanden hove.

Ende sal dese sententie gesonden worden aen borgemeester ende Schepenen van Eecloo ten eynde van de selve te doen publiceren ende affixeren ten tyde ende plaetse gecostumeert, ordonneert hun t'eynden dies de relaesen vande selve publicatien binnen de tyd van veerthien daegen over te senden aen de raeden fiscaelen van desen hove.

Gegeven inde Kaemer vanden Raede in Vlaenderen tot ghend den 24 maerte 1792. Ondt. C. Peers.

Hoe welvarend was de bevolking van het Ambacht Maldegem in de 18de eeuw?

SOCIAAL-ECONOMISCHE ANALYSE VAN DE
LEVENSSOMSTANDIGHEDEN

Petra DE DECKER

In het kader van mijn thesis heb ik een onderzoek gedaan naar de levensomstandigheden van de bevolking in het Ambacht Maldegem tijdens de 18de eeuw¹. In dit artikel beperk ik mij tot de belangrijkste resultaten die het onderzoek hebben opgeleverd. De voornaamste bron waarop het onderzoek steunde, waren de staten van goed. Een *staat van goed* [boedelbeschrijving] was een officieel document dat werd opgemaakt bij het overlijden van een erflater als er onder de erfgenamen minderjarigen of in zeldzame gevallen, gebrekkigen (o.a. blinden) of zwakzinnigen (o.a. debielen) waren. Ze bestaan uit een minutieuze beschrijving van alle roerende en onroerende bezittingen en schulden van de overledene en uit een berekening van het deel dat aan de wees of de wezen toekomt². Daarnaast heb ik ook de *ommestelling* van de parochie Maldegem doorgenomen. *Ommestellingen* of *pointingen* zijn belastingen op het grondgebruik geheven door de staat. Gronden die bestemd waren voor de handel en gronden die bezwaard werden met tienden werden in het onderzoek naar de bedrijfsgrootte niet opgenomen. De telling van 1748 heb ik gebruikt bij de weergave van de demografische situatie en het aantal armen.

1. HET AMBACHT MALDEGEM TIJDENS DE 18DE EEUW

1.1 SITUERING

Maldegem vormde samen met de huidige gemeenten Adegem en Sint-Laureins het Ambacht Maldegem en vormde tevens binnen het Brugse Vrije een *appendante* heerlijkheid. Dit betekent dat het Ambacht Maldegem over eigen gerechtelijke en bestuurlijke bevoegdheden beschikte. Ook het zuidelijk deel van Sint-Jan-in-Eremo behoorde tot het Ambacht Maldegem³. Het Ambacht Maldegem grensde toen in het noor-

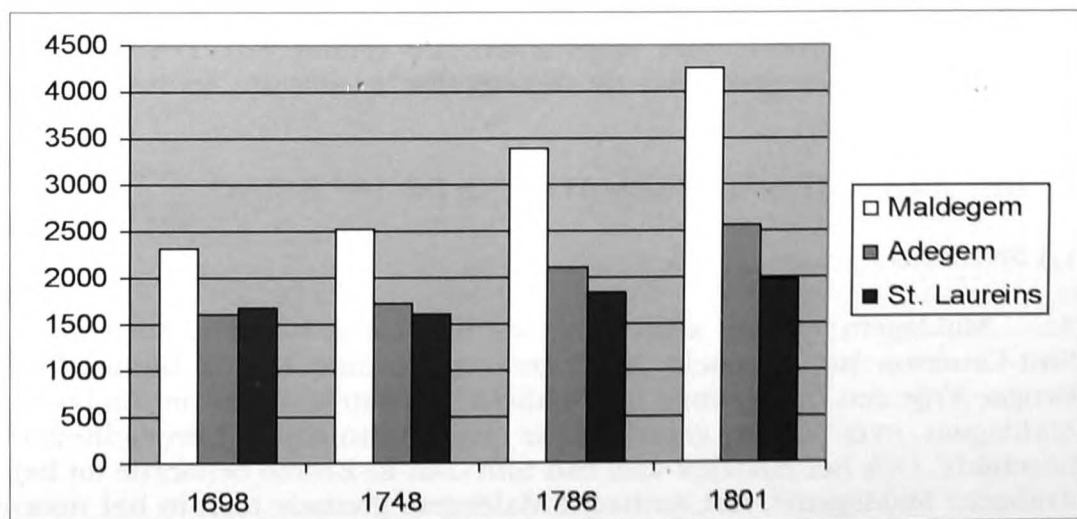
den aan Middelburg, Zeeuws-Vlaanderen en Sint-Margriete, ten oosten aan Eeklo en Kaprijke, ten zuiden aan Ursel en Knesselare en ten westen aan de twee West-Vlaamse gemeenten Oedelem en Sijsele. Het Meetjesland, waartoe het Ambacht Maldegem behoort, wordt gekenmerkt door twee verschillende bodemstructuren. In het noorden zijn de polders terug te vinden, terwijl in het zuiden zandgronden voorkomen. Maldegem en Adegem worden gekenmerkt door zandgronden⁴. Het zuidelijke gedeelte van Sint-Jan-in-Eremo en het noordelijke gedeelte van Sint-Laureins behoren tot de polders. Sint-Laureins vormde als het ware een kuip, waardoor het moeilijk afwaterde⁵.

1.2 DE BEVOLKING

Deze verschillende bodemstructuren hebben gedeeltelijk het bevolkingsverloop in het Ambacht Maldegem bepaald. De parochies Adegem en Maldegem, gesitueerd in de zandstreek, kenden een grotere bevolkingstoename dan de parochie Sint-Laureins, gelegen in de polders. Dit verschil in demografische ontwikkeling tussen de polder- en de zandstreek werd al aangetoond in andere parochies in het Brugse Vrije door Luc Spanhove. Hij stelde vast dat de bevolking sneller aangroeide in de zandstreek dan in de polderdorpen⁶. Ook op het vlak van bevolkingsdichtheid was er een tegenstelling tussen het poldergebied en de zandgronden. In de 18de eeuw bedroeg de bevolkingsdichtheid in verscheidene regio's in Vlaanderen meer dan 200 personen per km² ⁷. Zulke hoge waarden werden in het Meetjesland tijdens de 18de eeuw niet bereikt. In het poldergebied ten noorden van Eeklo werd niet eens de helft van het gemiddelde van de provincie (158,1 personen per km²) gehaald. In het zuidelijke gedeelte, waar overwegend zandgronden waren, werd een waarde van 149,9 personen per km² genoteerd⁸.

Grafiek 1

BEVOLKINGSEVOLUTIE IN HET AMBACHT MALDEGEM

Het Ambacht Maldegem bestond dus uit de parochies Adegem, Maldegem en Sint-Laureins. Naast de *ingesetene* van het Ambacht Maldegem, vonden we in de staten van goed personen terug die het *laatschap* van het Ambacht Maldegem bezaten, maar er niet verbleven. Deze laatste groep heb ik onderverdeeld in drie categorieën: de eerste omvat personen die grond bezaten in het Ambacht Maldegem, de tweede groep bestond uit personen die wel gronden in bezit hadden maar niet in het Ambacht Maldegem, terwijl de laatste groep geen gronden in bezit had. De reden waarom *vreemdelingen* hun boedelbeschrijving lieten opstellen in het Ambacht Maldegem heeft waarschijnlijk te maken met fiscale voordelen. Alle categorieën werden opgenomen in het onderzoek, met uitzondering van 5 *vrijlaeten* die afkomstig waren uit steden (4 personen van Eeklo en 1 persoon van Brugge). Omdat ze gronden bezaten en/of bewerkten, heb ik ze alleen opgenomen bij het onderzoek naar de landbouwproductiviteit. Daarna heb ik de bevolking van het Ambacht Maldegem ingedeeld volgens de beroepsstructuur. Zo kon er een vergelijking gemaakt worden tussen enerzijds de primaire sector, waartoe de landbouwers en de loonarbeiders behoorden, en anderzijds de secundaire en tertiaire sector. Het merendeel van de huishoudens die ik heb onderzocht, behoorde tot de primaire sector.

Tabel 1
BEROEPSSTRUCTUUR

		primaire sector		sec. sector	tertiaire sector		
		land- bouwers	loon- arbeiders	ambachts- lui	vrij beroepen	hande- laars	onbe- kend
1708-1710	aantal %	65 82,27	1 1,26	6 7,59	3 3,79	0 0	4 5,06
1748-1750	aantal %	121 82,87	7 4,79	8 5,47	1 0,68	3 2,05	6 4,1
1788-1790	aantal %	78 75	1 0,96	2 1,92	4 3,84	2 1,92	17 16,34

Via de staten van goed krijgen we geen beeld van de laagste sociale klassen. Aan de hand van de telling van 1748 heb ik onderzocht hoeveel personen ondersteund werden door de *armendis*. In de parochie Maldegem werd 16,5% van de bevolking ondersteund. In Adegem en Sint-Laureins lag dit aantal iets lager: respectievelijk 12,57 en 11,04% van de bevolking genoot steun van de *armendis*.

Tabel 2

AANTAL ARMEN TEN OPZICHTE VAN DE TOTALE BEVOLKING VAN DE PAROCHIES MALDEGEM, ADEGEM EN SINT-LAUREINS, 1748

	aantal armen	%	totale bevolking
Maldegem	415	16,5	2514
Adegem	218	12,57	1734
Sint-Laureins	178	11,04	1611

2. LANDBOUWPRODUCTIVITEIT

2.1 GRONDBEZIT

Door het grondbezit van de plattelandsbevolking van Maldegem in kaart te brengen, heb ik onderzocht hoe productief de landbouwers waren. De gronden die men in eigendom had, vond men terug in de staten van goed onder het hoofdstuk *gronden en erfen*. Het was niet zo eenvoudig om de gepachte gronden samen te stellen. De gepachte gronden werden samengesteld aan de hand van de pachtschulden. Een probleem dat hier werd gesteld, was dat de oppervlakte van de gronden zelden werd vermeld bij de pachtschulden zodat een gemiddelde pacht prijs berekend op basis van de staten van goed geen betrouwbaar resultaat zou geven. Om de oppervlakte van de gepachte landen te achterhalen heb ik gebruik gemaakt van de pacht prijzen die prof. C. Vandenbroeke berekend heeft van twee middelgrote tot grote bedrijven in het Meetjesland. Het betreft hier weliswaar een tienjaarlijks gemiddelde, maar dit vormt geen bezwaar tegen het gebruik ervan⁹. Zo kon ik de oppervlakte van de verpachte en gepachte gronden berekenen. Aan de hand van de staten van goed krijgen we geen beeld van het volledige grondbezit. Goederen die toebehoren aan de overlevende echtgeno(o)t(e) werden niet opgenomen in de staten van goed. De gebouwen werden opgenomen in de totale oppervlakte van de uitbatingen, waardoor er een lichte overschatting van de bedrijfsoppervlakte is.

In het onderzoek naar de bedrijfsoppervlakte hebben we geopteerd voor een indeling in vier bedrijfscategorieën: de eerste bedrijfscategorie omvat bedrijven kleiner dan 1 ha, de tweede bedrijven tussen 1 en 5 ha, de derde categorie tussen 5 en 10 ha en de laatste categorie bedrijven zijn groter dan 10 ha. Omdat deze indeling maar een vage indruk geeft, werden de bedrijven onderverdeeld in 12 verschillende bedrijfscategorieën, naar analoog voorbeeld van de licentiaatverhandeling van Greet Van der Hert¹⁰, wat een vergelijking tussen de studies toelaat. De resultaten die werden bekomen uit de staten van goed werden gecontroleerd aan de hand van de gegevens van de ommestelling van 1790 van de parochie

Maldegem. Wat de andere twee parochies betreft, beschikten we niet over ommestellingen op het einde van de 18de eeuw. De ommestelling geeft enkel een beeld van de bedrijfsstructuur en niet de bezitstructuur. Men werd immers belast op basis van de hoeveelheid grond die men in gebruik had, niet op het bezit ervan.

In de eerste periode van de steekproef was het grootbedrijf goed vertegenwoordigd. Liefst 30,76% van de landbouwers bezat een bedrijfsoppervlakte groter dan 10 ha, terwijl 9,23% van de landbouwers een oppervlakte kleiner dan 1 ha bewerkte. De grootste groep landbouwers vinden we in deze periode terug in de bedrijfscategorie van 1 tot 5 ha. Tegen het einde van de 18de eeuw trad er een miniaturisering van het landbouwbedrijf in het Ambacht Maldegem op. Zo hebben we vastgesteld dat 34,61% van de landbouwers een stuk grond kleiner dan 1 ha bewerkte. Naar het einde van de 18de eeuw nam het aantal landbouwers, dat een stuk grond groter dan 10 ha bewerkte, af. Toen we deze gegevens op basis van de staten van goed vergeleken met de ommestelling van 1790 van de parochie Maldegem, stelden we vast dat de helft van de bevolking van de parochie Maldegem een stuk grond bewerkte kleiner dan 1 ha. Dit is toch een groot verschil met het percentage bekomen via de staten van goed. Dit heeft te maken met de aanwezigheid van de poldergronden in de staten van goed. Immers de parochie Sint-Laureins, die ook deel uitmaakte van het Ambacht Maldegem, behoorde tot de polderstreek. Door de grote bevolkingstoename in de parochie Maldegem raakte dus meer grond versnipperd en dit ondanks het feit dat door de ontginning van het *Maldegemveld* er nieuwe cultuurgronden bijgekomen waren.

Tabel 3.a

BEDRIJFSGROOTTE OP BASIS VAN DE STATEN VAN GOED

	1708 - 1710		1748 - 1750		1788 - 1790	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
< 1 ha	6	9,23	12	9,91	27	34,61
1 - 5 ha	26	40	35	28,92	21	26,92
5 - 10 ha	8	12,3	26	21,48	9	11,53
> 10 ha	20	30,76	40	33,05	16	20,51

Tabel 3.b

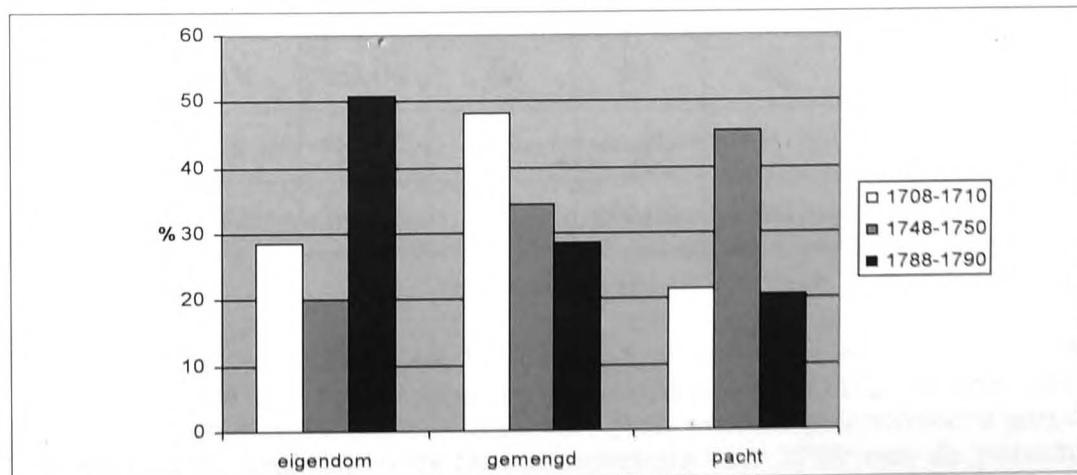
BEDRIJFSGROOTTE OP BASIS VAN DE OMMSTELLING VAN 1790 VAN DE PAROCHIE MALDEGEM

	1790	
	aantal	%
< 1 ha	267	51,34
1 - 5 ha	145	27,88
5 - 10 ha	49	9,42
> 10 ha	59	11,34

In Vlaanderen werd gemiddeld 70 tot 90% van de bodem verpacht. De verhouding nam extreme vormen aan in het Noord-Westen van de provincie Oost-Vlaanderen, waar nagenoeg geen landbouwgrond in het bezit was van de plaatselijke boeren¹¹. Ook in de staten van goed hebben we vastgesteld dat het grootste gedeelte van de gronden werd gepacht. Het pachtbedrijf nam in de 18de eeuw in Vlaanderen een belangrijke plaats in. Het aandeel van het pachtland schommelde van 30 tot 70%¹². In mijn onderzoek naar de verschillende exploitatiewijzen heb ik vastgesteld dat in het begin van de 18de eeuw er heel wat gemengde bedrijven waren. Dit betekent dat de landbouwers grond in bezit hadden, maar dat men daarnaast ook grond pachtte. In het midden van de 18de eeuw vormde bijna de helft van de bedrijven een pachtbedrijf. Er waren in deze periode ook heel wat gemengde bedrijven. Op het einde van de 18de eeuw overheerste het bedrijf in eigendom.

Grafiek 2

SOORT BEDRIJF: EIGENDOM, GEMENGD OF PACTH

2.2 DE VEETEELT

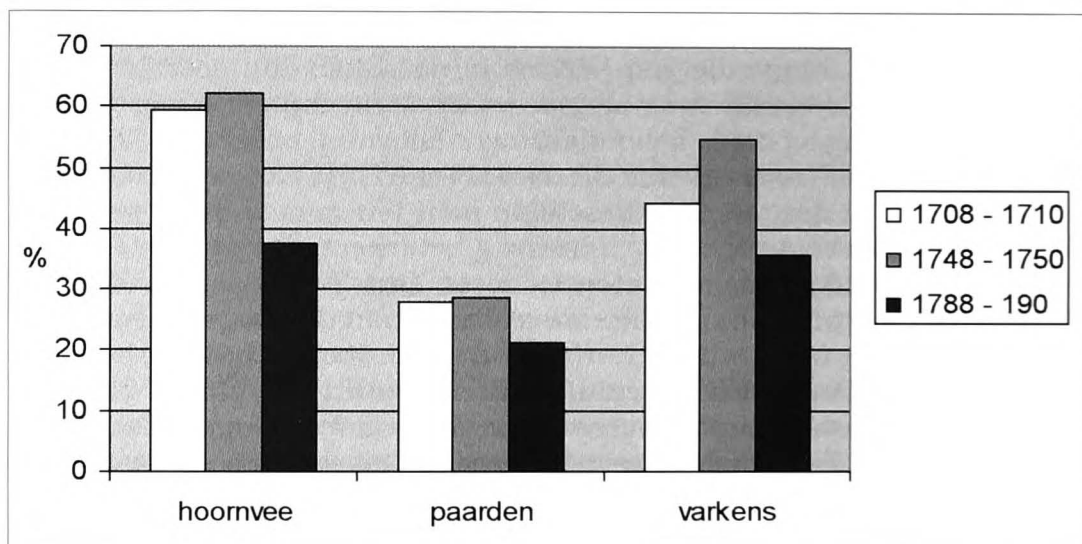
Het bezit van grootvee wordt gerelateerd aan het hebben van een zekere welstand. Het bezit van vee is een belangrijk gegeven voor het boerenbestaan. Zonder vee werd men gedegradeerd tot het bestaan van keuterboertje of loonarbeider. Landbouwers die geen vee bezaten, hadden de mogelijkheid om paarden of koeien te *huren* voor een bepaalde tijd. Onder het grootvee rekenen we de runderen, paarden en varkens. Wanneer we de tabel met de frequentie van het vee in de staten van goed bekijken, zien we dat in de eerste twee periodes van de steekproef, meer dan de helft van de onderzochte huishoudens over hoornvee beschikte. Naar het einde van de 18de eeuw daalde dit aantal tot 37,5% van de onderzochte huishoudens. In deze periode beschikte men ten minste over twee runderen. In het Ambacht Maldegem bedroeg het meest voorkomende aantal runderen per bedrijf zes runderen en meer. Bedrijven die meer dan zes runderen in bezit hadden, troffen we alleen aan in de hoogste bedrijfscategorie. Het bezit van een paard was een erezaak voor de hoogste bedrijfscategorieën. F. Daelemans toonde al aan dat enkel de rijksten zich een paard of een veulen konden veroorloven¹³. In de eerste periode van de steekproef bezat 27,84% van de onderzochte huishoudens een paard. Het aantal huishoudens dat over een paard beschikte, nam af tegen het einde van de 18de eeuw tot 21,15%. In de 18de eeuw had men ongeveer twee paarden in bezit. Bedrijven die meer dan zes paarden in bezit hadden, waren zeldzaam in het Ambacht Maldegem. We hebben in de loop van de 18de eeuw slechts twee bedrijven aangetroffen die meer dan zes paarden bezaten. De twee landbouwers uit de periode 1748-1750 en 1788-1790 bezaten respectievelijk negen en elf paarden. In beide gevallen waren er zeven volwassen paarden. De twee landbouwers kwamen uit de hoogste bedrijfscategorie. Ook varkens worden gerekend tot het grootvee. De meeste bedrijven hadden in de 18de eeuw één à twee varkens in bezit. Het aantal huishoudens dat varkens in bezit had, kende net zoals het hoornvee en de paarden een dalende trend in de loop van de 18de eeuw. In de Zuidelijke Nederlanden werd er inderdaad een snelle toename vastgesteld van het aantal huishoudens zonder vee na het midden van de 18de eeuw. Het in gebruik nemen van de nog resterende *gemene gronden* zou vanaf de jaren 1750-1760 tot een verdere inkrimping van de veestapel hebben geleid¹⁴.

Gedurende de 18de eeuw werden de boeren vaak in hun bedrijvigheid beperkt door de uitbraak van allerlei veeziektes. In de staat van goed van 28 januari 1750 werd er in het hoofdstuk van de schulden melding gemaakt van *hoorenveecoorts*. Het betreft hier wel een landbouwer afkomstig uit Damme. Uit het aantal vermeldingen van het hoornvee in de staten van goed blijkt dat de plaag niet onmiddellijk een weerslag heeft gehad in het Ambacht Maldegem. De overheid probeerde de uitbreiding van de veeziektes tegen te gaan door instructies mee te geven aan de bevolking. In het Ambacht Maldegem circuleerde in 1772 een document dat een uitvoering was op een verordening van de overheid. In dat docu-

ment, dat de vorm aannam van een vragenlijst, werd er aan de eigenaars van hoornvee gevraagd over hoeveel runderen ze beschikten¹⁵.

Grafiek 3

FREQUENTIE VAN HET VEE IN DE STATEN VAN GOED

Dieren konden ook wel voor overlast zorgen. In 1748 werd Anthoine Dinneweth uit de parochie Sint-Laureins verplicht tot het betalen van een kleine som voor de schade die zijn *beesten* hadden aangericht aan de haver op de akkers van Pieter Geijssens.

2.3 HET BELANG VAN DE HUISNIJVERHEID

Naar het einde van de 18de eeuw zochten meer en meer huishoudens door de versnippering van het landbouwareaal een toevlucht in de huisnijverheid. Door de komst van de aardappel, een gewas met een hoge opbrengst, kon men een groter deel van de bedrijfsoppervlakte aanwenden voor de teelt van nijverheidsgewassen. Aanvankelijk werden aardappels geteeld als voeder voor het vee. Pas eind 18de eeuw deed de aardappel zijn ingang als volwaardig voedingsmiddel voor de mens. In slechts vijf boedelbeschrijvingen – die zich alle situeren in de laatste periode van de steekproef – werd er een onderscheid gemaakt tussen eetaardappelen en *beestenpatatten*. In één geval werd er meer zakken voorbehouden voor het voeden van het vee (14 zakken eetaardappelen en 16 zakken *beestenpatatten*). Op het einde van de 18de eeuw werd bij 54,80% van de huishoudens de aardappel aangetroffen.

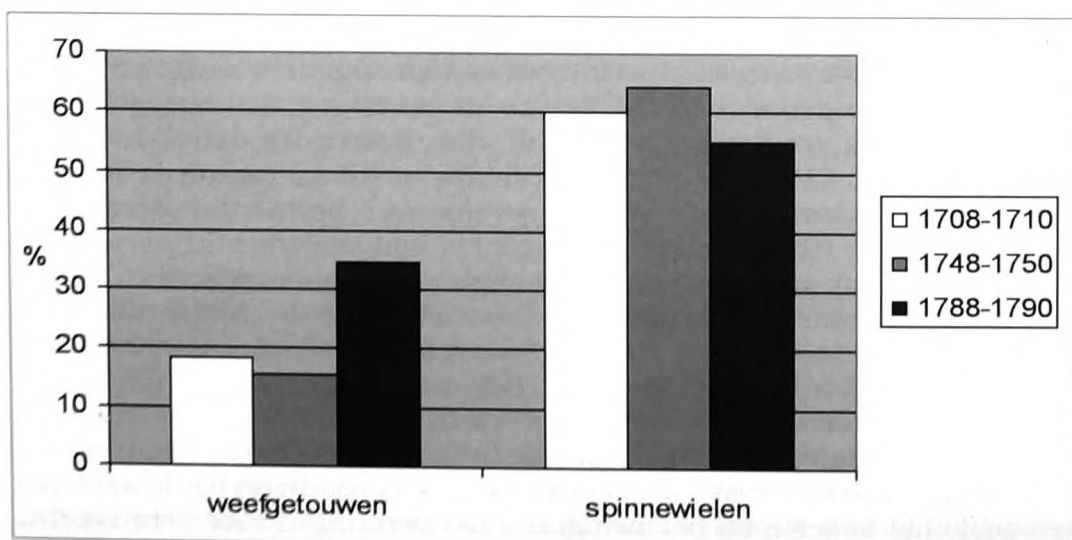
Hoewel meer huishoudens een extra inkomen haalden uit de huisnijverheid, zien we dat het vlas in de staten van goed naar het einde van de 18de eeuw bij weinig gezinnen werd aangetroffen. Het gaat hier om

vlas dat zowel in de voorraad als op de akkers werd aangetroffen. We moeten hierbij wel opmerken dat vlas niet elk jaar werd geteeld. Een andere reden waarom we zo weinig vlas op de akkers hebben aangetroffen, heeft ook te maken met het feit dat vlas een vruchtbare grond met een rijke bemesting vereist. De zandgronden konden niet aan deze eisen voldoen. Vlas werd veeleer geteeld in de polders¹⁶.

Het epicentrum van de linnennijverheid was kort na het midden van de 18de eeuw te situeren langs de grens tussen West- en Oost-Vlaanderen, met een uitloper in het zuiden van de provincie langs de grens met Henegouwen¹⁷. Dit gebied wordt ook wel Binnen-Vlaanderen genoemd. Het Ambacht Maldegem was te plaatsen in de periferie van dit kerngebied. Dit betekent nog niet dat de huisnijverheid er geen voet aan de grond had. In de zandstreek, waartoe het Ambacht Maldegem behoort, was bijna een kwart van de bevolking werkzaam in de linnenindustrie¹⁸. Bij het onderzoek naar het aandeel van de weefgetouwen en de spinnewielen in de boedelbeschrijvingen van de landbouwers blijkt dat in het begin van de 18de eeuw 60% van de huishoudens één of meerdere spinnewielen in bezit had. Bij 18,46% van de huishoudens werd er in dezelfde periode één of meerdere weefgetouwen aangetroffen. Rond het midden van de 18de eeuw was het percentage dat over spinnewielen beschikte, toegenomen tot 64,46%, terwijl het aantal huishoudens dat een weefgetouw in bezit had, terugliep tot 15,70%. Op het einde van de 18de eeuw troffen we bij iets meer dan de helft van de onderzochte huishoudens spinnewielen aan. Er was sinds het midden van de 18de eeuw een daling te bespeuren van 64,46 tot 55,12%. Het aantal huishoudens waar daarentegen weefgetouwen werden aangetroffen nam toe. Bij 34,61% van de onderzochte huishoudens werden er weefgetouwen aangetroffen.

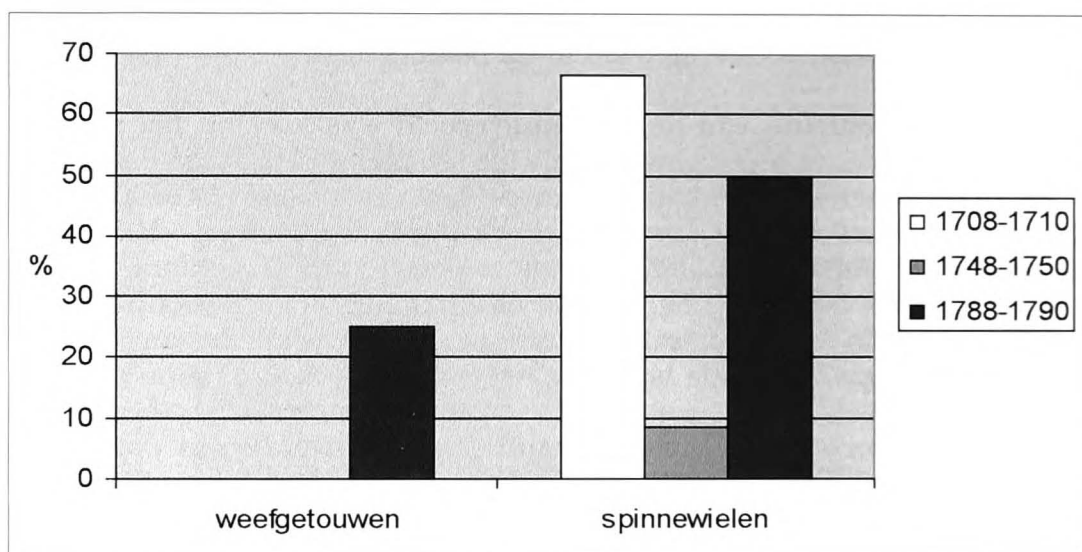
Grafiek 4.a

AANDEEL WEEFGETOUWEN EN SPINNEWIELEN IN DE STATEN VAN GOED VAN DE LANDBOUWERS

Grafiek 4.b

AANDEEL WEEFGETOUWEN EN SPINNEWIELEN IN DE STATEN VAN GOED VAN DE SECUNDAIRE EN TERTIAIRE SECTOR

Niet alleen landbouwers zochten een toevlucht in de huisnijverheid, ook beoefenaars van de beroepen in de secundaire en tertiaire sector vonden een extra inkomen in de linnenindustrie. Vooral in het begin en aan het einde van de 18de eeuw hebben we één of meerdere spinnewielen aangetroffen. Weefgetouwen vonden we echter alleen terug aan het einde van de 18de eeuw. Dit aanvullende inkomen in de huisnijverheid zal voor de huishoudens van de secundaire en tertiaire sector van minder groot belang geweest zijn dan voor de landbouwers. Toen we deze gegevens in een bredere geografische context plaatsten, merkten we op dat de huisnijverheid in Maldegem niet zo belangrijk was als in Binnen-Vlaanderen, maar we mogen daaruit zeker niet besluiten dat de huisnijverheid er verwaarloosbaar was. In de volkstelling van 1748 werden voor de drie parochies inderdaad weinig wevers en spinsters aangetroffen. In de parochie Maldegem had 0,75% van de bevolking zich opgegeven als wever. Rekenen we de spinsters erbij, dan komen we aan 1,15% voor Maldegem en 3,11% voor Adegem. Dit zijn toch lage waarden. Jammer genoeg beschikken we niet over gegevens over het aantal wevers. Op basis van deze telling krijgen we eigenlijk een onderschatting van het aantal huishoudens dat tewerkgesteld was in de linnennijverheid. De telling werd opgemaakt begin maart; het moment waar de landbouwers hun activiteiten weer opnamen. De landbouwer in Vlaanderen was slechts landbouwer van maart tot oktober¹⁹. Bovendien gaven de mensen bij een telling altijd hun hoofdberoep op. De deelname van de huishoudens in het Ambacht Maldegem werd eigenlijk in deze studie onderschat, omdat er heel wat huishoudens participeerden aan de voorbereidende activiteiten zoals het hekelen en het zwingelen. De werktuigen voor deze voorbe-

reidende activiteiten werden in ons onderzoek niet opgenomen. We kunnen deze gegevens vergelijken met een andere plattelandsgemeente in het Meetjesland, meer bepaald Zomergem waar de huisnijverheid een belangrijke rol heeft gespeeld. Dit blijkt uit het aantal vermeldingen van spinnewielen en weefgetouwen in de boedelbeschrijvingen. In elke woning werden in de staten van goed van Zomergem minstens één weefgetouw en twee tot vier spinnewielen aangetroffen. Het grote aantal weefgetouwen getuigt van de intensiteit van de huisnijverheid te Zomergem, zodat er geen sprake kon zijn van tijdsvulling of bijverdienste²⁰. Het Meetjesland vertoonde proto-industriële kenmerken, maar er zijn enkele aspecten aanwezig die wijzen op een minder gespannen sociaal-economische toestand dan in Kortrijk²¹.

3. FINANCIËLE STRUCTUREN

In mijn studie naar de levensomstandigheden van de plattelandsbevolking heb ik ook de financiële toestand van de huishoudens onderzocht. Omdat we eerst een blik willen werpen op de solvabiliteit van de bevolking in het Ambacht Maldegem, worden de huishoudens zowel bij de landbouwers als bij de secundaire en tertiaire sector ingedeeld in vermogensklassen. We gebruiken hierbij de indeling van I. Pisters omdat deze indeling al door verschillende auteurs werd gebruikt. Dit laat een vergelijking tussen meerdere studies toe²². De laagste vermogenscategorie beschikte over een vermogen van maximum 24.000 groten Vlaams (= 100 ponden Vlaams). De middelste vermogenscategorie omvat een vermogen tussen 24.000 en 72.000 groten Vlaams (= 100 tot 300 ponden Vlaams) en de hoogste vermogenscategorie had een vermogen van meer dan 72.000 groten Vlaams (= meer dan 300 ponden Vlaams). Eerst hebben we de vermogensstructuur van de landbouwers en de secundaire en tertiaire sector onderzocht aan de hand van de *baten*; de *baten* omvatten het totaal van de onroerende en de roerende goederen. Daarna onderzochten we de saldovermogensstructuur. Het saldo omvat het volledige vermogen na het aftrekken van de schulden. Wat de saldovermogensstructuur betreft, hebben we nog een categorie bijgevoegd, nl. de vermogenscategorie waar het totaalvermogen op een negatief saldo uitkwam.

3.1 DE VERMOGENSSTRUCTUUR

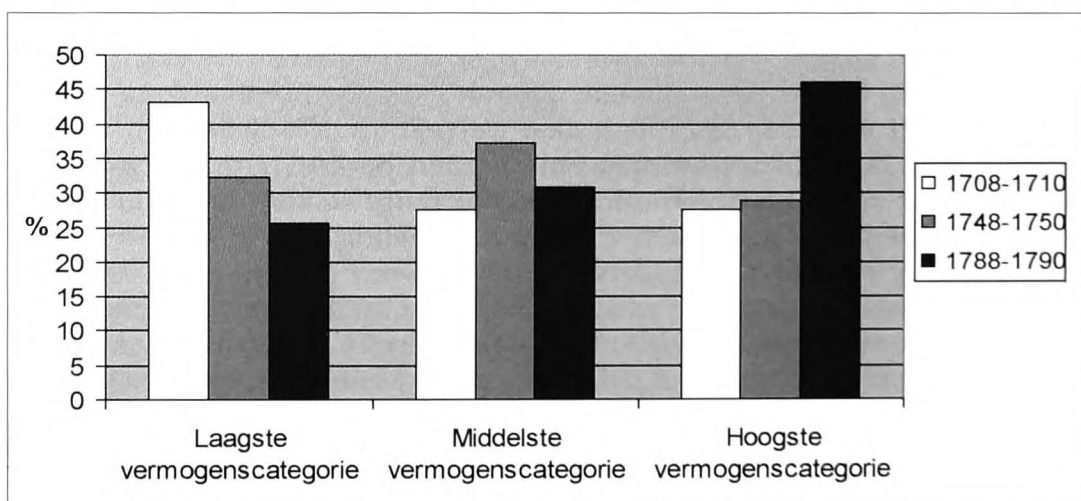
De vermogensstructuur

De laagste vermogenscategorie omvat in het begin van de 18de eeuw zo'n 43,07% van de huishoudens. Naar het einde van de 18de eeuw daalt het aandeel van de huishoudens in de laagste vermogenscategorie van 43,07 tot 25,64%. In het begin van de 18de eeuw troffen we bijna de helft van de huishoudens aan in de laagste vermogenscategorie. In het midden van de 18de eeuw troffen we zowat 37,19% van de huishoudens in de middelste vermogenscategorie. In die periode vormde ze dan ook de belangrijkste categorie, terwijl dat in de eerste periode van de steekproef

de laagste vermogenscategorie was. We zien trouwens dat de sterkst vertegenwoordigde vermogenscategorie in de loop van de 18de eeuw steeds opschuift. Op het einde van de 18de eeuw was dit de hoogste vermogenscategorie, die 46,15% van de huishoudens vertegenwoordigde. Deze laatste categorie kende in de loop van de 18de eeuw een stijging van 27,69 tot 46,15%. Vergelijken we dit met de huishoudens in de secundaire en tertiaire sector, dan blijkt dat de middelste en de hoogste vermogenscategorieën goed vertegenwoordigd waren. Al moeten we vaststellen dat in de loop van de 18de eeuw de hoogste vermogenscategorie een sterke daling kent van 55,56 tot 37,5%.

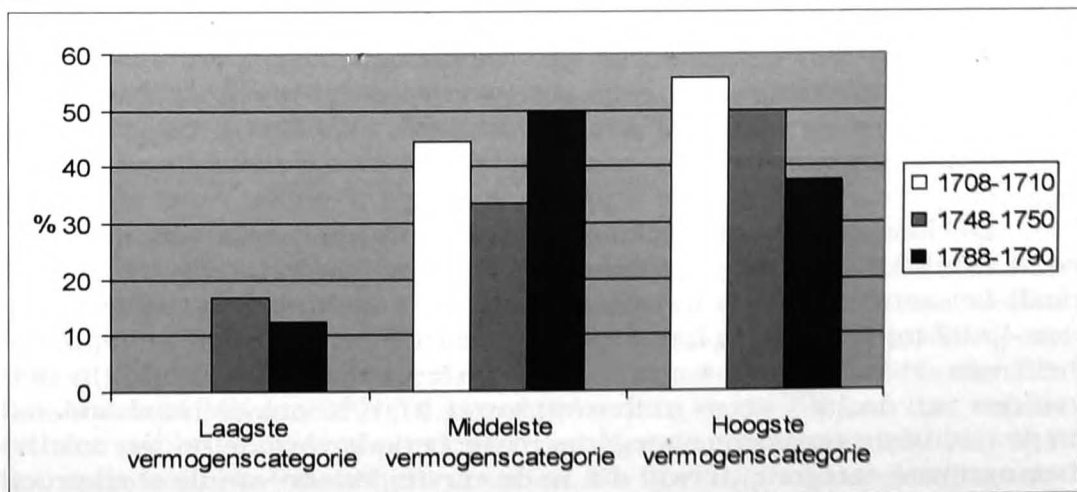
Grafiek 5.a

VERMOGENSSTRUCTUUR VAN DE LANDBOUWERS VOLGENS DE *BATEN*

Grafiek 5.b

VERMOGENSSTRUCTUUR VAN DE SECUNDAIRE EN TERTIAIRE SECTOR VOLGENS DE *BATEN*

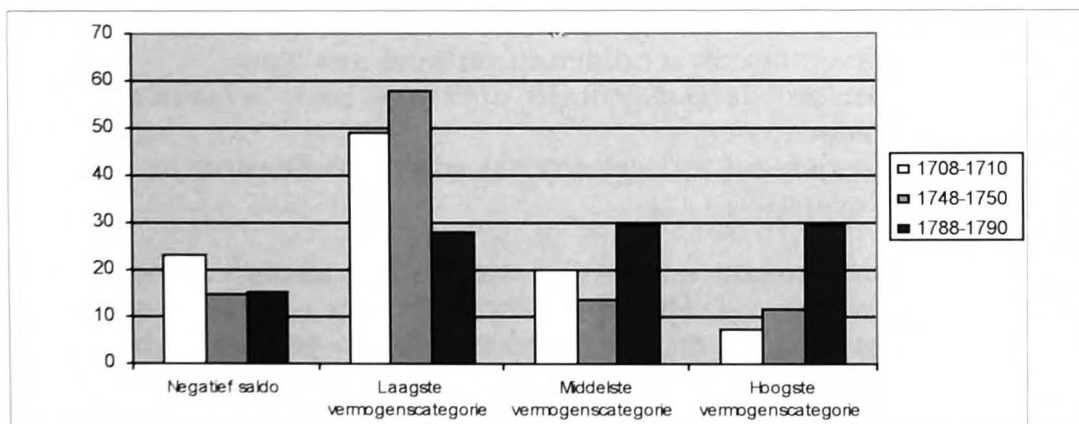

De saldovermogensstructuur

In 1708-1710 werd er bij 23,07% van de huishoudens een negatief saldo aangetroffen. Op het einde van de 18de eeuw bedroeg dit percentage nog 15,38% van de huishoudens. De meeste huishoudens troffen we aan in de laagste vermogenscategorie. Dit betekent niet noodzakelijk dat deze gezinnen tot de allerarmsten van de maatschappij behoorden. Vaak waren het de rijkere die meer schulden maakten. De hoogste vermogenscategorie kende in de loop van de 18de eeuw een stijging van 7,69 tot 29,48%. Vergelijken we deze gegevens met de gegevens van huishoudens van de secundaire en tertiaire sector, dan krijgen we een ander beeld. Op het einde van de 18de eeuw had liefst de helft van de huishoudens een negatief saldo. In het begin van de 18de eeuw troffen we het merendeel van de huishoudens aan in de hoogste vermogenscategorie. Deze categorie kende evenwel in loop van de 18de eeuw een sterke daling van 44,44 tot 12,5%.

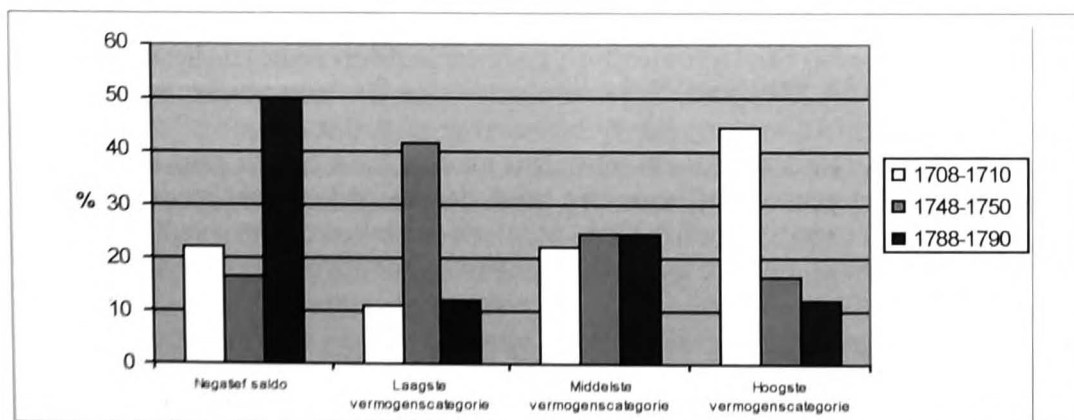
Grafiek 6.a

SALDOVERMOGENSSTRUCTUUR VAN DE LANDBOUWERS

Grafiek 6.b

SALDOVERMOGENSSTRUCTUUR VAN DE SECUNDAIRE EN TERTIAIRE SECTOR

3.2 DE KREDIETVERLENING

Wanneer men staten van goed ter hand neemt en het hoofdstuk *commeren en lasten* openslaat, dan lijkt het wel of sommigen een enorme schuldenlast moesten torsen. Deze opsomming van de schulden die bij sommigen meerdere bladzijden beslaat, betekent niet noodzakelijk dat deze mensen arm waren. Integendeel, het waren vaak de rijkere die schulden aangingen. Om een idee te krijgen van de schuldenlast, hebben we alle schulden die we in de staten van goed tegenkwamen, genoteerd. Daarna hebben we de schulden ondergebracht in verschillende categorieën om zo een beeld te krijgen van de aard van de schulden. De categorieën waaronder we de schulden hebben ondergebracht zijn de volgende:

- A. belastingen op onroerende goederen. In deze categorie zijn ook het *maelderijrecht* en het *beestiael* recht inbegrepen. Het *maelderijrecht* hield in dat elke persoon die graan bracht naar een molen om het er te laten malen, daartoe een belasting moest betalen. Het *beestiael* recht omvat een belasting op het houden van grazend vee.
- B. schulden uit leningen.
- C. schulden in verband met het pachten van een stuk grond of de huur van een kamer, alsook schulden in verband met cijns.
- D. schulden tussen de huisgenoten onderling zoals *remplacement* en *weesepenningen*.
- E. schulden in verband met geleverde goederen en diensten.
- F. begrafenis kosten.

Schulden gemaakt ten gevolge van de begrafenis van de *erflater* waren niet overheersend. Men zou verwachten dat ze in alle staten van goed voorkwamen, maar dit was niet het geval. In een aantal boedelbeschrijvingen werden de begrafenis kosten met contant geld betaald, zodat ze niet meer voorkwamen in het hoofdstuk *commeren en lasten*. De schulden die overheersten, waren de schulden in verband met geleverde goederen en diensten. In het begin van de 18de eeuw werden deze schulden bij 83,07% van de huishoudens aangetroffen. Dit aantal nam in de loop van de 18de eeuw nog toe van 83,07 tot 93,58%. Ook pacht schulden werden bij relatief veel huishoudens aangetroffen. In het midden van de 18de eeuw troffen we bij 80,16% van hen pacht schulden aan. In diezelfde periode troffen we bij 75% van de huishoudens in de secundaire en tertiaire sector pacht schulden aan. We hebben al gezien dat het aandeel van het pacht land in de bedrijfsoppervlakte het grootst was in het midden van de 18de eeuw. Het merendeel van het land dat werd bewerkt door de landbouwers werd toen gepacht. Ook bij deze huishoudens werden er veel schulden gemaakt in verband met geleverde goederen en diensten.

Tabel 4.a

AARD VAN DE SCHULDEN BIJ DE LANDBOUWERS

		A	B	C	D	E	F
1708 - 1710	aantal %	49 75,38	39 60	51 48,46	24 36,92	54 83,07	38 58,46
1748 - 1750	aantal %	91 75,2	52 42,97	97 80,16	64 52,89	115 95,04	84 69,42
1788 - 1790	aantal %	36 46,15	38 48,71	40 51,28	35 44,87	73 93,58	41 52,56

A= belastingen op onroerende goederen zoals *maelderijrecht*

B= schulden uit leningen

C= pacht, cijns, huur

D= schulden in verband met wezen, *weeseppenningen*

E= schulden in verband met geleverde goederen en diensten

F= begrafeniskosten

Tabel 4.b

AARD VAN DE SCHULDEN BIJ DE SECUNDAIRE EN TERTIAIRE SECTOR

		A	B	C	D	E	F
1708 - 1710	aantal %	6 66,66	6 66,66	5 55,55	5 55,55	8 88,88	4 44,44
1748 - 1750	aantal %	6 50	3 25	9 75	3 25	10 83,33	8 66,66
1788 - 1790	aantal %	4 50	6 75	3 37,5	4 50	7 87,5	5 62,5

Omdat we geen eenzijdig beeld van de kredietverlening wilden tonen, hebben we ook nagegaan wie er in het Ambacht Maldegem kapitaal verschaftte. Elke landbouwer was tevens schuldenaar en schuldeiser. Ook hier hebben we een onderscheid gemaakt tussen de landbouwers en de secundaire en tertiaire sector. We onderzochten zowel de leningen op korte termijn (*geleende en geavanceerde gelden*), als de leningen op lange termijn, obligaties en renten. Bij de landbouwers nam het aantal huishoudens, dat in de loop van de 18de eeuw leningen op korte termijn verstrekke, toe. Bij de leningen op lange termijn maakten we een onderscheid tussen de obligaties en de bezette renten. Heel wat renten werden

aangegaan om de schuldenaar in staat te stellen een stuk grond te kopen²³. Het aantal huishoudens dat op lange termijn krediet verstrek- te, kende een kleine inzinking in de periode 1748-1750. In het begin van de 18de eeuw gingen heel wat huishoudens een lening aan, zowel op korte als op lange termijn. Naar het einde van de 18de eeuw werd er voor- al een lening aangegaan op lange termijn. Ook bij de huishoudens in de secundaire en tertiaire sector werd er meer krediet aangegaan dan kre- diet verstrekt. Op het einde van de 18de eeuw heeft geen enkel huishou- den krediet verstrekt. Bij deze huishoudens werd er vooral krediet aan- gegaan op lange termijn.

Tabel 5.a

AANTAL HUISHOUDENS BIJ DE LANDBOUWERS DAT KREDIET VERSTREKTE

		1708-1710	1748-1750	1788-1790
geleende en gead- vanceerde gelden	aantal %	5 7,69	8 6,61	11 14,1
obligaties	aantal %	5 7,69	3 2,47	9 11,53
renten	aantal %	8 12,3	4 3,3	10 12,82

Tabel 5.b

AANTAL HUISHOUDENS BIJ DE LANDBOUWERS DAT KREDIET AANGING

		1708-1710	1748-1750	1788-1790
geleende en gead- vanceerde gelden	aantal %	18 27,69	19 15,7	9 11,53
obligaties	aantal %	14 21,53	24 19,83	19 24,53
renten	aantal %	22 33,84	20 16,52	16 20,51

De meerderheid van de bevolking overleeft slechts door te lenen en schuldbekentenissen aan te gaan²⁴. We stelden vast dat de huishoudens in de secundaire en tertiaire sector sneller een lening aangingen dan de landbouwersgezinnen, althans in de eerste en laatste periode van de steekproef. Door de huishoudens in de secundaire en tertiaire sector werd er wel minder krediet op korte termijn aangegaan. De reden waar-

Tabel 6.a

AANTAL HUISHOUDENS IN DE SEC. EN TERTIAIRE SECTOR DAT KREDIET VERSTREKTE

		1708-1710	1748-1750	1788-1790
geleende en gead-vanceerde gelden	aantal %		1 8,33	
obligaties	aantal %	2 22,22	1 8,33	
renten	aantal %	1 11,11	1 8,33	

Tabel 6.b

AANTAL HUISHOUDENS IN DE SEC. EN TERTIAIRE SECTOR DAT KREDIET AANGING

		1708-1710	1748-1750	1788-1790
geleende en gead-vanceerde gelden	aantal %			3 37,5
obligaties	aantal %	4 44,44	2 16,67	1 12,5
renten	aantal %	2 22,22	1 8,33	2 25

om men een lening aanging, werd zelden aangegeven in de staten van goed. Bij de staten van goed waar een reden werd opgegeven, zien we dat men leende om een huis of een herberg te kunnen aanschaffen. L. Fontaine onderscheidt vier motieven bij de landbouwers om krediet aan te vragen:

- korte-termijn leningen om de periode tussen twee oogsten te overbruggen en om zaad te kopen;
- leningen om belastingen te betalen;
- leningen voor familiale aangelegenheden zoals het huwelijk en
- aankoop van dieren, goederen en eigendom²⁵.

De motieven die de huishoudens van de secundaire en tertiaire sector hadden om leningen aan te gaan, verschilden weinig van deze van de landbouwers. Ambachtslui werden regelmatig genoodzaakt tot het aangaan van een lening om het basismateriaal, nodig voor de uitoefening van hun beroep, aan te kopen²⁶. De landbouwers kregen vooral met kredietproblemen te maken in crisisperioden²⁷. Vooral na tijden van oorlog, toen de oogsten van de landbouwers verwoest waren, hun vee weggevoerd en hun alaam vernield, was de geldnood van de boeren zeer groot. De boe-

ren zagen zich verplicht een nieuwe schuld aan te gaan, een schuld die zich bij een al vroeger aangegane lening kwam voegen, zodat men te maken heeft met een accumulatie van schulden²⁸. In de eerste periode van de steekproef hebben we wel kunnen vaststellen dat er in het Ambacht Maldegem twee belangrijke kredietverschaffers waren. Het gaat om Pieter Matthijs, *ontfanger* van de kerk van Maldegem en Magdaleene Boudins, weduwe van Lieven De Smet. Beiden waren afkomstig uit de parochie Maldegem. Pieter Matthijs verschaftte krediet aan zes huishoudens, terwijl Magdaleene Boudins aan acht huishoudens krediet verschaftte. Er dient wel te worden opgemerkt dat ze alleen lange-termijn krediet verschaften.

3.3 AANWEZIGHEID VAN CONTANT GELD

Het bezit van geld was onontbeerlijk. Vooral voor de belastingen moest klinkende munt op tafel gelegd worden. Pacht, loon, heerlijke en andere renten konden eventueel in natura betaald worden en dit gebeurde dan ook vaak²⁹. Zowel bij de landbouwers als bij de secundaire en tertiaire sector hebben we nagegaan bij hoeveel huishoudens er contant geld aanwezig was. We moeten wel opmerken dat in sommige gevallen de begrafenis kosten betaald werden met contant geld, zodat er heel weinig of helemaal geen contant geld meer aanwezig was. Bij de landbouwers bezat ongeveer de helft van de huishoudens contant geld in de periodes 1748-1750 en 1788-1790. In het begin van de 18de eeuw had slechts 27,69% van de huishoudens contant geld in huis. In diezelfde periode had 55,56% van de huishoudens in de secundaire en tertiaire sector specien in huis. Dit aantal kende een lichte daling in het midden van de 18de eeuw. Op het einde van de 18de eeuw troffen we bij 62,5% van de huishoudens contant geld aan. Bij de landbouwers bedroeg dit percentage 49,03%. Huishoudens bij de secundaire en tertiaire sector hadden gemiddeld meer contant geld in bezit dan de landbouwersgezinnen.

4. MATERIELE CULTUUR

De levensomstandigheden van de bevolking in het Ambacht Maldegem konden ook worden nagegaan aan de hand van de materiële cultuur. Bij de analyse van de woonvertrekken konden we zien dat zowel bij de landbouwers als bij de huishoudens in de secundaire en tertiaire sector de individualisering toenam. De toename van de individualisering hebben we gemeten aan de hand van het aantal vertrekken per woning. Vooral bij de huishoudens van de landbouwers die minder dan 1 ha bewerkten, hebben we deze tendens kunnen waarnemen. In het begin van de 18de eeuw beschikten ze gemiddeld over één vertrek. Op het einde van de 18de eeuw hebben we bij deze huishoudens gemiddeld vier vertrekken aangetroffen. We konden ook zien dat het gemiddelde aantal verwarmde vertrekken niet spectaculair toenam. Wel beschikte bijna ieder huishouden over een verwarmde kamer. Op het einde van de 18de eeuw werden slechts bij enkele gezinnen twee kamers verwarmd. Bij het onder-

zoeken van de verspreidingsgraad van de verwarmingstoestellen konden we vaststellen dat vooral het konifoor naar het einde van de 18de eeuw bij meer huishoudens ingeburgerd geraakte. Het fornuis werd slechts bij twee landbouwersgezinnen aangetroffen.

Deze tendens tot individualisering hebben we ook opgemerkt bij de analyse van het bestek en het serviesgoed. Potten, schotels en messen bevinden zich onder de items die gedurende het *Ancien régime* in aantal toenamen en veranderingen ondergingen. Er werden nieuwe materialen geïntroduceerd zoals porselein. De toename van het aantal artikelen bij de huishoudens is te danken aan de verspreiding van goedkopere artikelen, die door bijna iedereen kon aangeschaft worden³⁰. Tin werd in de staten van goed het vaakst aangetroffen. Op het einde van de 18de eeuw werd het bij 60,25% van de huishoudens aangetroffen. Daarnaast waren koper en *geleijerd werck* ook gegeerde materialen. Ze werden respectievelijk bij 60,25 en 57,69% van de huishoudens aangetroffen. Zilver daarentegen werd maar bij twee huishoudens aangetroffen. Bij de secundaire en tertiaire sector werd in de eerste periode van de steekproef zowel *geleijerd werck* als tin bij 44,44% van de huishoudens aangetroffen. Op het einde van de 18de eeuw bedroeg dit percentage voor beide materialen 100%. Koper kwam meer voor bij de secundaire en tertiaire sector dan bij de landbouwers. In de periode 1788-1790 bezat 87,50% van de huishoudens in de secundaire en tertiaire sector koper keukengerief. Net zoals bij de landbouwers was zilver een rariteit. Het werd slechts bij drie huishoudens aangetroffen.

Bij het onderzoeken van materialen zoals porselein en glas merken we op dat deze materialen vooral voorkwamen bij de huishoudens in de secundaire en tertiaire sector. Porselein werd in het Ambacht Maldegem zowel bij de landbouwers als bij de secundaire en tertiaire sector voor het eerst in de staten van goed aangetroffen rond het midden van de 18de eeuw. Dit is opmerkelijk vroeger dan in het land van Nevele en Melsele³¹. Een wagenmaker bezat in 1748 *10 porselijne theebackken en 2 alfe dozijnen porselijne bacxkens*. Meestal ging het om een porseleinen theeservies. Bij vier huishoudens, zowel bij de landbouwers als bij de secundaire en tertiaire sector, werden er porseleinen borden aangetroffen. Glazen werden in het land van Nevele tot en met de eerste helft van de 18de eeuw enkel in herbergen aangetroffen³². In het Ambacht Maldegem werden glazen al in 1709 bij een landbouwer aangetroffen. In de loop van de 18de eeuw steeg het aantal huishoudens waar glazen werden aangetroffen. Wel was het zo dat procentueel meer huishoudens bij de secundaire en tertiaire sector glazen in bezit hadden. Op het einde van de 18de eeuw werd bij 87,50% van de huishoudens glazen aangetroffen, dit tegenover 26,92% van de huishoudens bij de landbouwers. Hetzelfde stelden we vast bij de analyse van de schilderijen, spiegels en horloges. Toch kwamen op het einde van de 18de eeuw meer huishoudens bij de landbouwers in het bezit van deze voorwerpen.

BESLUIT

We kunnen besluiten dat de bevolking in het Ambacht Maldegem redelijk welgesteld was. Naar het einde van de 18de eeuw worden de stukjes grond die de landbouwers bewerken steeds kleiner, zodat ze minder productief waren. Ook hebben we vastgesteld dat op het einde van de 18de eeuw het aantal huishoudens dat vee in bezit had, was afgenomen. In de loop van de 18de eeuw zochten de huishoudens een aanvullend inkomen in de huisnijverheid. Toch was de huisnijverheid in het Ambacht Maldegem niet zo belangrijk als in Binnen-Vlaanderen. Heel wat huishoudens konden zich in de loop van de 18de eeuw consumptieartikelen zoals koperen serviesgoed en porselein aanschaffen. We hebben wel vastgesteld dat meer huishoudens in de secundaire en tertiaire sector dan landbouwersgezinnen in het bezit waren van deze artikelen. We krijgen aan de hand van de staten van goed geen beeld van de totale bevolking, aangezien de onderste laag van de maatschappij ondervertegenwoordigd was. Toch hebben de staten van goed ons een antwoord kunnen geven in verband met onze vraagstelling over de levensomstandigheden van de bevolking in het Ambacht Maldegem.

NOTEN

1. P. DE DECKER, *Sociaal-economische analyse van de levensomstandigheden in een plattelandsgemeenschap. Casus: het Ambacht Maldegem in de 18de eeuw.*, Gent, Universiteit Gent, (Onuitgegeven licentiaatverhandeling, promotor: Prof. C. Vandenbroeke), 2003, 150p.
2. C. SCHELSTRAETE, H. KINTAERT, D. DE RUYCK, *Het einde van de onveranderlijkheid. Arbeid, bezit en woonomstandigheden in het land van Nevele tijdens de 17^e en de 18^e eeuw.*, Nevele, Heemkundige Kring, 1986, pp. 15-16.
3. E. TIELEMAN, *Het Meetjesland. Een overzicht.*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 1 (1949), p. 7.
4. J. BROECKAERT en F. DE POTTER, *De geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen.*, Gent, s.n., 1870-1872, deel 2, p. 4.
5. E. TIELEMAN, *De naam 'Meetjesland'*; in Appeltjes van het Meetjesland, jb 1 (1949), p. 36.
6. L. SPANHOVE, *De bevolkingsevolutie van het platteland omheen Brugge in de 18de eeuw (1725-1795).*, in Standen en landen, Brussel, LVIII, 1972, pp. 77-104.
7. C. VANDENBROEKE, *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk.*, Beveren, Orbis en Orion uitgevers, 1982, p. 25.
8. L. JASPERS en C. STEVENS, *Arbeid en tewerkstelling in Oost-Vlaanderen op het einde van het Ancien Régime: een socio-professionele en demografische analyse.*, Gent, provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1985, pp. 38-40.
9. C. VANDENBROEKE, *Pachtprijzen en exploitatiekosten in de Vlaamse landbouw in seculair perspectief (14de – 20ste eeuw).*, in Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, p. 210.
10. G. VAN DER HERTEN, *Een onderzoek naar de materiële leefwereld in een plattelandsgemeenschap. Casus: Melsele in de 17de en de 18de eeuw.*, Gent, Onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1999, p. 44.
11. C. VANDENBROEKE, *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk.*, Beveren, Orbis en Orion uitgevers, 1982, p. 137.
12. E. VANHAUTE, *Eigendomsverhoudingen in de Belgische en Vlaamse landbouw tijdens de 18de en 19de eeuw.*, in BTNG, XXIV, 1-2, 1993, pp. 194-195.
13. F. DAELEMANS, *Veebezit en sociale welvaart. Het voorbeeld Gooik 1794.*, in: Album Carlos Wyffels, Brussel, 1987, p. 113.
14. C. VANDENBROEKE, *Socio-economisch leven. Landbouw in de Zuidelijke Nederlanden.*, in: NAGN, deel 8, Haarlem, 1980, pp. 96-97.
15. P. DE CONINCK, *Maatregelen tegen besmettelijke veeziekten, 230 jaar geleden.*, in het jaarboek Het Ambacht Maldegem, 2001, pp. 269-270.
16. P. LINDEMANS, *op. cit.*, p. 229.
17. C. VANDENBROEKE, *De linnennijverheid.*, in Arbeid en tewerkstelling in Oost-Vlaanderen op het einde van het Ancien Régime, Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1985, p. 123.
18. W. VANDERPIJPEN, *De proto-industrialisatie in Vlaanderen. Een grote regionale diversiteit.*, in Arbeid in veelvoud, 1988, p. 126.
19. H. VAN ISTERDAEL, *Landbouwstructuren in het land van Aalst (17de – 18de eeuw).*, in Het Land van Aalst, XL, 1988, p. 154.
20. M. RIJCKAERT, *De huissweverij te Zomergem.*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 24 (1972), pp. 152-170.
21. W. VANDERPIJPEN, *De proto-industrialisatie in Vlaanderen. Een grote regionale diversiteit.*, in Arbeid in veelvoud, 1988, pp. 126-127.
22. I. PISTERS, *Eenvoud en luxe binnenshuis. Studie van Gentse interieurs uit de 18de eeuw.*, Gent, Onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1983, p. 34.
23. P. DEPREZ, *Hypotheecaire grondrenten in Vlaanderen gedurende de 18de eeuw.*, in Tijdschrift voor Geschiedenis, 79, 1966, p. 147.

24. L. FONTAINE, *Pauvreté et crédit en Europe à l'époque moderne.*, in J.M. Servet (ed.), *Exclusion et liens financiers*, Paris, Economica, 1999, p. 34.
25. L. FONTAINE, *Antonio and Shylock: credit and trust in France, c. 1680-1780.*, in *Economic History Review*, LIV, 2001, p. 49.
26. B.M. CLAVERIAS, *Le crédit dans les économies familiales catalanes au XVIIIe siècle à partir des inventaires après décès.*, EUI working papers, 2000, p. 15.
27. B.A. HOLDERNESS, *Credit in a rural community. 1660-1800. Some neglected aspects of probate inventories.*, in *Midland History*, III, 1975 p. 105.
28. P. DEPREZ, *De boeren. De 16e, de 17e en 18e eeuw.*, in *Flandria Nostra*, Antwerpen I, 1957, p. 155.
29. H. VAN ISTERDAEL, *Financiële en fiscale actoren als basis voor machtsposities in plattelandsgemeenschappen.*, in *Machtstructuren in plattelandsgemeenschappen in België en aangrenzende gebieden*, Handelingen 13de internationaal colloquium Spa, 3-5 sept., 1986, pp. 250-251.
30. R. SARTI, *Europe at home. Family and material culture. 1500-1800*, New haven and London, Yale University Press, p. 126.
31. C. SCHELSTRAETE, H. KINTAERT en D. DE RUYCK, *op. cit.*, p. 172.
G. VAN DER HERTEN, *op. cit.*, pp. 204-207.
32. C. SCHELSTRAETE, H. KINTAERT en D. DE RUYCK, *op. cit.*, p. 172.

Lembekenaren op zoek naar een betere toekomst (eind 19de-begin 20ste eeuw) (*)

Roger BUYCK

INLEIDING

In het jaarboek van 2004 publiceerden we een bijdrage die gewijd was aan de Kaprijkenaren die eind 19de-begin 20ste eeuw hun geluk beproefden in het verre Amerika. In de lijn van dit onderzoek richten we nu onze aandacht op de fusiegemeente Lembeke.

Waarom ook Lembekenaren hun heil zochten in de VS of Canada hoeft hier niet opnieuw uitgebreid aan bod te komen; daarvoor verwijzen we naar onze vroegere bijdrage *Kaprijkenaren trokken naar Amerika (1873-1926)*¹. Het gebruikte bronnenmateriaal is in grote lijnen uiteraard hetzelfde: naast de gegevens uit de tienjaarlijkse volkstellingen werd opnieuw dankbaar gebruik gemaakt van de data uit de Ellis-Islandarchieven² en de Venesoenrapporten³.

Vooreerst zijn er de tienjaarlijkse bevolkingsregisters⁴. Waar deze tellingen in Kaprijke al startten in 1847, is het voor Lembeke nog wachten tot 1881. Bovendien beslaat het oudste register een periode van twintig jaar: 1881-1900. Niettegenstaande het absoluut zeker is dat tijdens deze fase een aantal Lembekenaren naar Amerika trokken, werd in dit vierdelig register geen enkele uitwijking naar dat continent aangetroffen. In het hierop aansluitende register (1900-1910) werden emigranten op de logisch te verwachten plaats wel degelijk vermeld. Eigenaardig genoeg troffen we in het laatste deel van dit register een reeks emigranten aan waarbij meestal de vage omschrijving *verblijvend in Amerika* werd genoteerd. Vermoedelijk behoorden hiertoe heel wat personen die vóór 1900 Lembeke vaarwel hadden gezegd. Wat betreft de registers (1910-1920) en (1920-1930) zijn er nog wel uitwijkingen, doch de grote uittocht is definitief voorbij.

Vervolgens zijn er de gegevens van Ellis Island. Niettegenstaande de Ellis-Islanddocumentatie een schat aan gegevens verstrekt, zijn ook

hier beperkingen aanwezig: enkel de reizigers derdeklas, m.a.w. de armsten en meest hulpbehoevenden, werden bij aankomst in New York geregistreerd. Dit verklaart meteen dat personen van wie de overtocht door correspondentie en foto's daadwerkelijk bewezen is (en die tweedeklas reisden) bij de Ellis-Islandrecords niet terug te vinden zijn⁵.

Tenslotte zijn er nog de Venesoenrapporten⁶. In tegenstelling tot de Ellis-Islandadministratie werden alle emigranten bij hun vertrek uit Antwerpen geregistreerd, ongeacht of ze eerste-, tweede- of derdeklas reisden. De hierbij verstrekte informatie was aanvankelijk beperkt tot de vermelding van het aantal personen dat de overtocht naar New York meemaakte. Pas vanaf 1896 krijgen we voor elke persoon inlichtingen in verband met de lokaliteit van herkomst, het uiteindelijke doel van hun reis, het bedrag aan geld dat ze bij zich hadden, de persoon bij wie ze aanvankelijk in Amerika terechtkonden en als laatste punt hun taalvaardigheid (Vlaams, Frans en Engels). De al gepubliceerde rapporten beslaan echter maar de periode 1896-1914, zodat de emigratie op basis van deze rapporten slechts gedeeltelijk kan worden gereconstrueerd.

1. DE EMIGRATIE OP BASIS VAN DE BEVOLKINGSREGISTERS

Op basis van de bevolkingsregisters emigreerden niet minder dan 409 Lembekenaren tijdens het interval 1881-1930. Hierbij noteerden we naast volwassenen evenzeer een aantal kinderen en uitzonderlijk zelfs zuigelingen van een paar maanden oud.

Wie waren deze avonturiers? Welk beroep oefenden zij uit? Welke was hun leeftijd toen zij aan de grote overtocht begonnen?

1.1 BEROEP VAN DE EMIGRANTEN VÓÓR HUN VERTREK

Tabel 1

BEROEPSINDICATIE VAN DE EMIGRANTEN VOLGENS DE BEVOLKINGSREGISTERS

Beroep	Aantal	Beroep	Aantal
bakker	1	landman	1
beeldhouwer	1	landwerker	1
dienstknecht	26	mandenmaker	1
dienstmeid	2	schoenmaker	1
geloofszendeling	1	smid	1
grondwerker	1	tapster	1
herbergierster	1	veekoopman	1
huishoudster	5	verver	3
kloefkapper	1	voerman	2
knecht	2	vroedvrouw	1
koewachter	1	werkmán	142
landman	1	werkvrouw	79
landwerker	1	winkelier	1
<i>geen beroepsvermelding</i>	57	<i>zonder beroep</i>	73

Een totaal van 26 verschillende beroepsaanduidingen is voor Lembeke weliswaar niet gering, doch bij nader toezicht blijken een drietal beroepen toch het leeuwenaandeel op te eisen: *werkman/werkvrouw* (221), *landbouwer/landbouwster/landwerker/landman* (52) en *dienst-knecht/dienstmeid* (28). Laten we de groep *zonder beroep* – in werkelijkheid kinderen beneden de 16 jaar – en de groep *geen beroepsvermelding* (samen 130) buiten beschouwing, dan is het totaal van de personen die een beroep uitoefenden slechts 30 of 10% van de 409 emigranten. Waar het beroep *landbouwer/landbouwster* nog de mogelijkheid openlaat dat enkelen onder hen nog min of meer bemiddeld waren, is dit voor de groep *werkman/werkvrouw* heel wat minder het geval. Zij behoorden immers tot de armste en meest hulpbehoevende klasse van de Lembeekse maatschappij, die ervan droomde in Amerika een beter bestaan te kunnen opbouwen.

2. DE EMIGRATIE OP BASIS VAN DE VENESOENRAPPORTEN

Vooraleer uit Antwerpen te vertrekken, moesten de emigranten een administratieve controle passeren die ons nu in staat stelt hen in tijd en ruimte nauwkeuriger te situeren. Naast hun naam en leeftijd krijgen we immers ook informatie over hun eindbestemming, de persoon bij wie ze in eerste instantie terechtkwamen, het schip waarmee de overtocht gebeurde en het geld dat ze meenamen om op hun bestemming te geraken.

2.1 PERSONELE IDENTIFICATIE

Alhoewel deze rapporten ons heel wat leren over de emigranten, toch blijft de beperkte tijdsduur – slechts 18 jaren – een ernstige handicap. Heel wat jaren vóór 1892 werden gekenmerkt door een eerste uittocht naar de VS en Canada. Het waren voornamelijk deze mensen die de harde strijd om het bestaan aan den lijve ondervonden. Slechts getrouwd met hun eigen dorp, zonder enige kennis van het Engels en voor het overgrote deel nog ongehuwd, moest deze eerste golf van avonturiers de weg bereiden voor familieleden of kennissen die later hun kans zouden wagen.

Dit verklaart dan ook dat bij de rapporten niet enkel gegevens werden verstrekt over de emigrant, maar evenzeer over de contactpersoon bij wie hij/zij in Amerika terechtkwam. Over deze laatste werd meestal ook meegedeeld hoe lang deze al in het nieuwe thuisland verbleef, welk beroep hij er uitoefende en hoe hoog het salaris was dat hij voor zijn werk kreeg uitbetaald.

In totaal noteerden we 217 Lembeekse emigranten. Bij nader toezicht kunnen we daarin drie groepen onderscheiden: vooreerst de emigranten die voor de eerste maal naar Amerika trokken (153), vervolgens een eerder beperkte groep die na een terugkeer naar België opnieuw naar

hun werkterrein in Amerika terugkeerden (15) en tenslotte diegenen die al een hele tijd in Amerika verbleven en blijkbaar nog geen terugkeer naar hun geboorteland hadden gepland (49). Niet alle emigranten hadden echter de volwassen leeftijd bereikt. Naast de talrijk individueel reizende vertrekkers waren er immers ook enkele gevallen waarbij de overtocht in gezins- of familieverband gebeurde. Enkele voorbeelden kunnen dit illustreren:

- op 25/03/1899 vertrok Ivo Van de Veire naar Mineral Point (Ohio) vergezeld van zijn broer Leo die als 20-jarige voor het eerst naar Amerika trok;
- op 8/04/1899 begaf Aloïs Wauters zich met zijn vrouw Clementine Caplé en zijn drie kinderen August (3 j.), Cyriel (2 j.) en Marie (7 maand) naar Moline (Illinois) bij zijn schoonbroer August Caplé die er al 7 jaar als herbergier was gevestigd;
- op 30/04/1904 verlieten Theofiel De Brabander en zijn vrouw Emilie De Muynck met de stoomboot KROONLAND de haven van Antwerpen en kregen in Kewanee (Illinois) tijdelijk onderdak bij August Thienpont die er al twee jaar werkzaam was in een gieterij;
- samen met Theofiel De Brabander waagden ook Kamiel Buysse, zijn vrouw Emma Van den Berghe en hun beide kinderen, Madeleine (2 j.) en René (2 maand) hun kans om bij hun schoonbroer Aloïs Standaert in South Bend (Indiana) een nieuw leven op te bouwen;
- op 16/10/1909 treffen we op de KROONLAND het gezin aan van Leo Van de Veire, zijn vrouw Emma Van Hecke en hun beide kinderen, Aimé (2 j.) en Zulma (10 maand)
- op 25/06/1910 is het de beurt aan Jozef Van Wynsberghe die samen met drie neefjes, De Pauw Kamiel (8 j.), Augusta (7 j.) en Irma (6 j.) op weg zijn naar Paterson (New Jersey).

Niettegenstaande deze voorbeelden slechts een deel vormen van een groter aantal, kan men toch niet ontkennen dat de overgrote meerderheid als *enkeling* de overtocht aanving, met de zekerheid dat hij/zij bij de aankomst terecht kon bij een verwant, vriend of kennis die zorgde voor onderdak en werkgelegenheid. Tabel 2 is hiervan een duidelijk bewijs.

Tabel 2
VERWANTSCHAP MIGRANTEN

Emigrant	Vertrek	Opvang door	Verwantschap
Cobert August	1899	Cobert Désiré	broer
Elegeerts Julienne	1899	Van de Voorde Ferdinand	vader
Keersse Romanie	1899	Roman Ambroise	schoonbroer
Cocquyt August	1899	Boelens August	schoonbroer
Martens Victor	1899	Martens Clement	broer
Van Moorhem Henri	1899	Van Moorhem Ivo	broer

Van Steenberghe Emiel	1899	Martens Pierre	schoonbroer
Wauters Aloïs	1899	Caplé August	schoonbroer
De Vlamincck Eduard	1903	De Vlamincck Charles	broer
Van de Veire Alfons	1903	Van de Veire Ivo	oom
Criel Henri	1903	Francque Victor	-
De Wulf Henri	1903	Bockstal Clement	-
Van Zele Kamiel	1903	Boelens August	-
Van de Voorde Victor	1903	Goossens Francies	schoonbroer
Danel Raymond	1903	Goossens Francies	neef
Antheunis Mathilde	1903	Dierickx Eduard	schoonvader
Tramont Karel	1904	De Clercq Petrus	schoonbroer
De Brabander Theofiel	1904	Thienpont August	-
De Visser Clement	1904	Vincent August	schoonbroer
Buyse Kamiel	1904	Standaert Aloïs	schoonbroer
Wegge Kamiel	1905	Van de Genachte Karel	-
Dhaenens Philemon	1905	Engels Achiel	schoonbroer
Danel Kamiel	1905	Goossens Francies	oom
Antheunis Eduard	1905	Antheunis Hippoliet	broer
Dierickx Kamiel	1905	De Meyer Gregoire	schoonbroer
Van Wynsberghe Emiel	1905	De Roo Amand	-
De Pauw Kamiel	1905	Bonamie August	schoonbroer
Van de Voorde Victor	1905	Desmedt Petrus	-
Cocquyt Petrus	1905	Boelens August	schoonbroer
Lippens Philemon	1905	Lippens Richard	vader
Blomme Eduard	1905	Blomme Emiel	broer
Bernaert Casimir	1905	Van Strydonck Clement	neef
Danel Henri	1905	Danel Kamiel	broer
Blomme Henri	1905	Blomme August	broer
De Vlieger Henri	1906	Van Damme Kamiel	oom
Van Steenberghe Eduard	1906	Van Acker Karel	-
Soens Jules	1906	Soens Prosper	broer
Tramont Theofiel	1906	Tramont Karel	broer
Claeys Victor	1906	Bockstal Clement	-
De Muynck August	1906	De Brabander Theofiel	schoonbroer
De Muynck Jules	1906	De Muynck August	broer
Wille Kamiel	1906	De Bleeck August	oom
Van Hecke Kamiel	1907	De Cock Arthur	oom
Meiresonne Emiel	1907	Roelandt August	-
De Vlieger Edmond	1907	Verschaeren Jan	schoonbroer
Blomme Eduard	1907	De Vuysser Clement	-
Van Ryssel Leopold	1907	Van Ryssel Hippoliet	vader
Van Steenberghe August	1907	Van Ryssel Emiel	neef
Van Steenberghe Emiel	1907	Van Steenberghe August	broer
Poppe René	1908	De Roo Francies	oom
Dhaenens Edmond	1908	Engels Achiel	schoonbroer
Danel Edmond	1909	Danel Henri	broer
Roegliers Alfons	1909	Roegliers Edmond	broer
Plasschaert August	1910	Boelens August	-

Danel Charles	1910	Danel Henri	broer
De Causemaecker Emiel	1910	Soens Prosper	-
Claeys Emiel	1910	Claeys Constant	broer
Bernard August	1910	Verschaeren Jan	schoonbroer
Van Wynaesberghe Jozef	1910	De Pauw N.	halfbroer
Bockstal Victor	1910	Van Hyfte Alfons	schoonbroer
Soens Raymond	1910	Van Hyfte Alfons	schoonbroer
Calsyn Emma	1910	Van Rumbeke Theofiel	schoonbroer

2.2 LEEFTIJDSCATEGORIEËN

In talloze studies en bijdragen⁷ werd al voldoende beklemtoond dat de crisis in de textielsector – en dan voornamelijk tijdens de tweede helft van de 19de eeuw – moest uitmonden in een toename van de werkloosheid en de daarmee gepaard gaande armoede en verpaupering van een groot deel van de arbeidersklasse. De demografische toename tijdens diezelfde eeuw zorgde daarbovenop nog eens voor een potentieel van aankomende werkkrachten dat in Vlaanderen de massa werklozen nog zou doen toenemen. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat bij de groep van de emigranten – en ook Lembeke vormt hierop geen uitzondering – het merendeel geleverd werd door de minder bedeelden en heel in het bijzonder door de leeftijdsgroep van 21-30 jaar.

Leeftijd van de emigranten bij hun eerste uitwijking

1 tot 10 j.	11 tot 20 j.	21 tot 30 j.	31 tot 45 j.
21	19	93	20

Wanneer wij ons beperken tot de groep van de volwassenen, dan hoort 82% van de emigranten thuis in de leeftijdsgroep 21-30 j. Opvallend daarnaast is het relatief hoge aantal kinderen, wat uiteraard te verklaren is door het feit dat in een aantal gezinnen eerst de vader het terrein ging verkennen en pas na een paar jaren vrouw en kroost liet overkomen.

2.3 OORSPRONKELIJK BEROEP VERSUS NIEUWE LOOPBAAN IN AMERIKA

In tegenstelling tot Kaprijke, dat tijdens de Middeleeuwen prat mocht gaan op de titel van stad, maakte Lembeke tot 1626 deel uit van Eeklo en evolueerde daarna – zoals trouwens ook het geval was met Kaprijke – tot een zelfstandige heerlijkheid, waar naast de linnennijverheid de landbouw toonaangevend was. Ook tijdens de 19de eeuw bleef de landbouw de voornaamste inkomensbron; zelfs op industrieel vlak was de landbouw de leverancier voor de grondstof van de textielindustrie, met name het vlas.

Deze basissituatie weerspiegelde zich perfect in het door de emigranten uitgeoefende beroep vóór hun vertrek naar Amerika. Zowel bij de *tienjaarlijkse volkstellingen* als bij de *Venesoenrapporten* is het beroep van landbouwer uitdrukkelijk aanwezig. Op een totaal van 161 beroepsvermeldingen scoort bij de *Venesoenrapporten* het landbouwersberoep liefst 111 keer. Bij vergelijking van deze *landbouwers-emigranten* in beide bronnen springt nochtans een opmerkelijk verschil in het oog. De benamingen *werkmán-dienstknécht* en *werkvrouw-dienstmeid* zijn bij de *Venesoenrapporten* respectievelijk door *landbouwer* en *echtgenote* vervangen. Ook de beroepen *grondwerker*, *kloefkapper* en *mandenmaker* werden probleemloos als *landbouwer* geregistreerd. Alleen Kamiel Wegge die in de volkstelling als *beeldhouwer* werd aangeduid, kreeg bij Eugène Venesoen het beroep van *timmerman* toebedeeld.

Voorzeker waren bij deze 111 landbouwers een aantal personen als pachter van een kleine hoeve werkzaam. Toch krijgen wij sterk de indruk dat het merendeel van deze personen de landbouw in dienstverband beoefende. Koesterden zij de verwachting ook in Amerika aan landbewerking te kunnen doen? En beantwoordde de werkelijkheid inderdaad aan hun verwachting? Een antwoord op deze vragen is, op basis van de *Venesoenrapporten* niet mogelijk, aangezien zij pas aan de overtocht begonnen. Wel kan bij benadering de realiteit worden weergegeven aan de hand van de inlichtingen over de personen bij wie ze, bij aankomst in Amerika, terechtkwamen; laatstgenoemden verbleven immers pas enkele jaren in Amerika en oefenden er een beroep uit dat ook af en toe in de *Venesoenrapporten* werd vermeld. Zo vernemen we voor 49 dergelijke personen welk beroep ze er uitoefenden en welk salaris ze per dag of per maand kregen uitbetaald. Gerangschikt volgens het beroep ziet de verdeling er als volgt uit:

brouwerijgast	1	mecaniciën	1
dagloner bij pachter	15	mijnwerker	1
fabrieksarbeider	24	spoorwegarbeider	1
herbergier	1	verver	2
hulpmetser	1	vrachtvoerder	2

Vooreerst wordt duidelijk dat praktisch de helft (24 op 49) in de industriële sector terechtkwam: de benaming *fabrieksarbeider* is inderdaad slechts een algemene noemer voor diegenen die werkzaam waren in een gieterij, een smelterij of een steenbakkerij. Voegen we hierbij ook nog de *mijnwerker* en de *hulpmetser*, dan was 50% van deze emigranten in een voor hen totaal nieuw werkmilieu terechtgekomen.

Toch is ook de landbouwsector goed vertegenwoordigd. Het initiatief van de Canadese overheid om de ontginning van braakliggende gronden en bossen te bevorderen, leidde ertoe dat aan de emigranten de kans geboden werd om gratis (alleen de administratieve kosten werden in rekening gebracht) een grondgebied van 67 ha te ontginnen dat na verloop van 10 jaar hun eigendom werd. Ook Lembekenaren grepen deze kans met beide

handen en wisten zich na verloop van tijd tot gerespecteerde *farmers* op te werken⁸.

Het merendeel stelde zich echter tevreden met een beroep van landarbeider bij een al gevestigde pachter. Het loon dat ze daarmee verdienden, stelde hen immers in staat om na enkele jaren van intens labeur met een bescheiden kapitaal naar België terug te keren.

Tabel 3

EINDBESTEMMING LEMBEEKSE MIGRANTEN

Deelstaat	Lokaliteit	Aantal
Illinois	Annawan	2
	Atkinson	11
	Chicago	1
	Geneseo	2
	Kewanee	30
	Moline	3
	Rock Island	15
Indiana	South Bend	2
Iowa	Belle Plaine	1
	Calamus	1
	Ladore	1
	Victor	2
Kansas	Mary's Ville	1
Minnesota	Ghent	1
	Jasper	1
	Minnesota	1
Missouri	Saint Louis	2
New Jersey	Paterson	8
New York	Brighton	1
	New York	1
Ohio	Mineral Point	3
Manitoba (Canada)	Cypres River	1
	Hardwick	1
	Saint Alphonse	1
	Saint Boniface	6
	Swan Lake	1
	Winnipeg	2

2.4 VERBLIJFPLAATS VAN DE LEMBEEKSE EMIGRANTEN

Na de oprichting van het opvangcentrum *Ellis Island* kwam elke emigrant – welke ook het land van herkomst was – langs deze plaats Amerika binnen. Eenmaal op Amerikaanse bodem liepen hun wegen meestal uiteen. Hoe ruim de keuze van deelstaten ook was, toch zien we dat de meesten voorkeur vertoonden voor de staat Illinois. Een onderzoek naar hun eindbestemming zien we in tabel 3.

Atkinson en Kewanee waren, zowel voor de Kaprijkse als de Lembeekse emigranten, grote trekpleisters. Uitzondering hierop was wel de lokaliteit Moline: waar we voor Lembeke slechts drie personen aantroffen, telden we er voor Kaprijke in dezelfde periode in totaal 55⁹. Een tweede groot onderscheid vormt de emigratie naar Canada: voor Kaprijke vonden we bij de *Venesoenrapporten* geen enkele emigrant; voor Lembeke noteerden we er 12.

Tabel 4
MEEGENOMEN GELDSPECIËN

Beschikbaar bedrag in Belgische frank	Aantal emigranten
20	1
25	6
30	5
40	5
50	32
55	1
60	12
65	2
70	2
75	5
85	1
100	11
125	1
140	1
150	4
175	1
200	6
300	1
400	2
500	5

2.5 FINANCIEEL (ON)VERMOGEN VAN DE EMIGRANTEN

Bij aankomst op *Ellis Island* moesten de emigranten een minimumbedrag van vijf dollar kunnen voorleggen, wat hen zou toelaten op

hun eindbestemming te geraken. Niet enkel op Ellis Island, doch al bij het vertrek uit Antwerpen werd aan de registratieambtenaar meegedeeld over welke geldsom ze beschikten.

Alhoewel het merendeel van de emigranten zich met een bescheiden bedrag moest tevreden stellen, toch waren er 14 die minimaal 200 BF konden voorleggen. Dit waren: Blomme Eduard (500), Boelens August (200), Calsijn Emiel (500), De Pauw Kamiel (200), De Vlaeminck Charles (200), De Vlaeminck Eduard (400), Martens Victor (500), Soens Jules (300), Van de Veire Ivo (500), Van de Voorde Victor (200), Van Moorhem Henri (500), Van Zele Hippoliet (200), Van Zele Kamiel (400) en Vols Clara (200).

3. DE LEMBEEKSE EMIGRATIE OP BASIS VAN DE ELLIS-ISLANDREGISTRATIE

Niettegenstaande deze archiefbron voor genealogen een interessant werkinstrument is, toch vertoont deze voor onze optiek heel wat tekortkomingen. Vooreerst is er de schrijfwijze van de familienaam. Amerikaanse ambtenaren die de naam van de inwijkelingen moesten noteren, hadden uiteraard heel wat problemen met ongeletterde, dialectsprekende Vlamingen. De enige oplossing was dan ook een fonetische neerslag van wat ze meenden te horen, zodat sommige namen heel wat afweken van de officiële schrijfwijze.

Vervolgens is er de vaststelling dat enorm veel namen op de Ellis-Islandlijsten geen melding maken van de lokaliteit waaruit deze personen afkomstig waren.

En uiteindelijk is er nog het feit dat bij vermelding van de lokaliteit de schrijfwijze zodanig afwijkt van de officiële, dat het voor een niet-ingewijde bijna onmogelijk is de plaats van herkomst te herkennen¹⁰.

Al deze beperkingen verklaren dat sommige Lembekenaren – op basis van de Venesoenrapporten – uit Antwerpen vertrokken, maar schijnbaar nooit in Ellis Island aankwamen, alhoewel achteraf bleek dat ze inderdaad in Amerika woonachtig waren.

Bij inzage van bijlage 2 blijkt onmiddellijk – en wie zou het anders verwachten – dat Antwerpen als vertrekhaven voor de meeste van deze voorouders de normale weg was. Toch noteerden we negen emigranten die in Liverpool aan boord gingen, naast drie personen in Rotterdam en één in Southampton. Met een totaal van 138 verschillende Lembekenaren – enkelen komen tweemaal voor omdat ze na enkele jaren voor een korte periode naar hun geboortedorp terugkwamen – zitten we ver beneden het werkelijke aantal uitwijkelingen. Voor buitenstaanders blijven al deze gelukzoekers slechts namen zonder enige concrete inhoud. Alleen wanneer de huidige generatie nog af en toe de familiebanden met de nazaten onderhoudt, heeft men de kans op deze namen ook een gezicht te kunnen kleven. En dit was voor Lembeke het geval met de emigrantengezinnen de Pape en de Roo.

3.1 DE FAMILIE DE PAPE

3.1.1 August de Pape

August de Pape was 23 jaar oud toen hij op 12 april 1893 Lembeke verliet met bestemming Canada. Als oudste zoon van Engelbertus de Pape en Philomena van Lent werd Eduard August – zo luidde zijn officiële voornaam – geboren op 23 juli 1870. Het gezin woonde toen in de Gentstraat, nr. 13 en in de loop van de daaropvolgende jaren werden er nog vier dochters en twee zonen geboren¹¹, waarbij de beroepsvermelding van de vader evolueerde van *werkmán* over *winkelier* om te eindigen bij *voerman*. Zag August de toekomst somber in en vreesde hij geen werk op eigen bodem te vinden? Of liet hij zich zoals zoveel andere tijdsgenoten verleiden om het geluk in Amerika te beproeven? In een brief daterend uit het jaar 1893 gaf August ons de ware reden voor zijn uitwijking naar Canada: “... *Ontmoedigd door de armzalige toestand van de landbouw in België en in het besef dat al onze inspanningen in het thuisland onvoldoende blijken om een aanvaardbare levensstandaard te bereiken, hebben wij beslist om het leven in een nieuw land te proberen*”¹². August had een ruime interesse, niet enkel voor de vreemde talen die hij bij zijn eerste bootreis naar Canada hoorde, maar ook voor zijn onmiddellijke omgeving. Waarnemen en zijn indrukken voor het nageslacht neerschrijven, resulteerde in een dagboek dat tot op heden binnen de familie *de Pape* is bewaard gebleven¹³. De familie vaarwel zeggen, maakte op August een diepe indruk: “... *Het was niet zonder enige aandoening dat ik mijn dierbaar lief geboortedorp verliet, dat bekoorlijk oord mijner kinderjaren. Waar mijn goede ouders mij in het zweet huns aanschijns opgevoed hebben in de vrees des Heren. O, zij hebben toch zoveel gedaan om ons van de ellende te bevrijden en ons rond de ouderlijke haard te verzamelen. Daar nog staat mijn huis, waarin ik geboren werd...*”

Vertrokken uit Antwerpen, ging de reis aanvankelijk naar Engeland om vanuit Liverpool de grote overtocht te beginnen: “...’s *Morgens om 7 uur stonden wij op en dan konden wij goed zien dat wij in geen sierlijk bed geslapen hadden. Wij kleedden ons aan en namen onze uurwerken en andere voorwerpen van waarde die wij onder ons hoofdkussen verborgen hadden (ons geld en onze reiskaart hadden wij in een beurs gestoken en die hing op de borst met een koord om de hals). Wij sloegen dan een blik rondom ons. Met 18 man hadden wij in de kamer geslapen en die waren nu allen te been...*”

Eenmaal aan boord van het schip gaat hij op verkenning en geeft hij een beschrijving van zijn eerste indrukken: “... *In de 2de klas waar ik ben ondergebracht, zijn het bijna allemaal Engelsen. De 2de klas telt 16 kajuiten voor 4 personen en zij zijn allen vol. Ik ben in nr. 15 en heb als kameraden 2 Engelsen en 1 Zweed. De Engelsen kan ik niet verstaan, maar de Zweed kan een weinig Frans...*

In de eerste dagen dat ik op de boot zat, kon ik op geen eten kijken, om reden dat ik niet wel te pas was; hetgeen niet te verwonderen was doordat het weer zo ruw en de zee zo onstuimig was dat wij langs alle kanten geslingerd werden. Doch als ik op mijn gemak begon te zijn, begon ik ook te eten. Ik kon er mij maar geen gedacht van maken dat het eten goed was. Ik dacht dat de Engelse koks hoegenaamd niets kenden van eten koken en bereiden. Ik dacht dikwijls aan moeders keuken, aan de lekkere pap die zij maakte, aan het roggebrood dat veel smakelijker was dan hier dat fijn brood enz. enz. Dit duurde zo enkele dagen, maar dan begon ik geweldige eetlust te krijgen. Alles werd goed, de Engelsen waren de beste keukenzakken van de wereld. Ja, ik verlangde naar de grote bel waarmee de koksbas de maaltijd aankondigde. Nu haalde ik mijn schade in. Ik zou een paard de rug uit eten..."

In tegenstelling tot de verhalen over de situatie in 3de klas op de oceaanboten die vanuit Antwerpen vertrokken, bleek de toestand op de oceaanreuzen die vanuit Liverpool hun tocht aanvingen, toch iets beter: "... 's Morgens krijgen ze brood, boter en thee of koffie. 's Middags soep en ongepelde aardappelen, met spek of vlees uit dozen waaruit het sap getrokken is ('extrait de viande'), dat zeer goed maar niet zeer voedzaam is. Daarna compot of confituur van oranje of pruimen. Tweemaal kregen ze 's middags stokvis in plaats van vlees. Zout, peper, mostaard en azijn staan op tafel en water kan men de ganse dag bekomen. 's Avonds thee, brood en rijst of gort. Soms hebben ze wat pickels of andere overschot van 2de klas gekregen. Ook kregen ze soms zeebeschuit in plaats van brood, hetwelk niet slecht maar wat hard is. Het water, dat men de ganse dag door kan bekomen, is zeer fris en goed van smaak..."

Ook de inrichting en de ruimte die voor deze reizigers werd voorzien, kreeg zijn ruime aandacht: "... Ik ben er meermalen geweest en ik heb gezien dat het er toch wel uitstaand is. De bedsteden staan daar in rijen van vijf en daarboven nog vijf, zoals kassen in een magazijn. Daartussen zijn nauwe gangen en aan de steunpilaren branden grote lichten. Het is er altijd schemeravond. De tafels staan tussen de bedden en zijn van ruw hout vervaardigd. De landverhuizer moet zelf voor dekfel zorgen. Eenieder krijgt een strobed en oorkussen vanaf het vertrek; en ook twee blikken schotels: één om te eten en één om te drinken, en dit blijft zijn eigendom..."

De 3de klas bevindt zich in het tussendeck en is verdeeld in 3 afdelingen: de eerste is voor mannen; die bevindt zich van voren aan het schip; de tweede is die voor de vrouwen en de derde die voor vrouwen en kinderen. Deze beide afdelingen bevinden zich te midden van het schip en men kan van de ene in de andere komen bij middel van een deur. De afdeling van de mannen is geheel afgescheiden van de overige. Tijdens de dag kan men op het dek elkaar geheel de dag zien. Iedere klas heeft haar bijzonder bovendeck, waarop men bij middel van een trap kan klimmen.

De 1ste en 2de klas mag ook op het dek van de 3de klas komen. De 3de klas mag op andere bovendekken niet komen. In de kabiene van de 2de klas kunnen de huisgezinnen samen verblijven, ten minste vrouwen met kinderen. De mannen moeten in andere kabiene plaatsen nemen. De zedelijkheid wordt niet gekwetst, voor zover ik gezien heb, wat de inrichting van de steamer aangaat. Doch men vindt overal mensen die zich wel wat gemanierder zouden kunnen houden, bijzonderlijk in het spreken en zingen. Dit ondervindt men echter maar als er taalgenoten op het schip zijn, om reden dat men de ander niet verstaat...”

Na een reis van 22 dagen (boot + trein) bereikte August zijn eindbestemming – Bruxelles (Manitoba) – op 3 mei. Dit zou zijn nieuwe en tevens laatste vestiging worden.

Zoals veel van de Belgische emigranten vóór en na hem, was August met paard en kar vanuit Lembeke naar Antwerpen vertrokken. Na de bootreis wachtte hem een transcontinentale treinreis naar Winnipeg, om uiteindelijk met een stoptrein te arriveren in Holland (Manitoba). August was er de man niet naar om ondoordachte beslissingen te nemen en zijn eerste zorg was dan ook het vinden van werk om in zijn levensonderhoud te voorzien.

Hij begon als landarbeider op de John Young's Farm en in een latere fase op de boerderij van Matt Young; beide hoeven lagen op een afstand van ongeveer 8 km van het huidige Bruxelles (Manitoba) – de lokaliteit die voor zijn verdere leven van groot belang zou worden. Naast de dagelijkse arbeid gebruikte hij zijn vrije tijd om de omgeving te verkennen, inzicht te krijgen in de levensomstandigheden waarmee nieuwkomers werden geconfronteerd en tezelfdertijd zich te bekwamen in het gebruik van de Engelse taal.

Blijkbaar zag August het wel zitten, want in een brief van hetzelfde jaar 1893 schreef hij aan zijn ouders: “...Nadat ik hier op verschillende plaatsen gewerkt heb en gezien heb dat de grond vruchtbaar is, het klimaat en de seizoenen aangenaam zijn, ben ik na alles zorgvuldig overwogen te hebben tot het besluit gekomen dat – omdat zware arbeid beloond wordt – wij hier een goede toekomst kunnen opbouwen, wanneer wij ons met dezelfde ijver en zorg als in België inzetten. Om deze reden aarzel ik dan ook niet om mijn familie aan te raden naar hier te komen en zich hier in de nieuwe Belgische kolonie, Bruxelles, te komen vestigen...”

En August wist waarover hij sprak. Vanaf 1888 waren de eerste Belgische emigranten naar Manitoba gekomen; vijf jaar later waren er al nederzettingen in St. Alphonse, Mariapolis, Swan Lake en Bruxelles. Gevolg gevend aan diens schrijven, vertrok het gezin ‘de Pape’ (vader, moeder en de zes kinderen) in 1894 met bestemming Bruxelles (Manitoba).

Toen August nog werkzaam was op de Matt Young's Farm, was hij er al in geslaagd om een kleine boerderij te kopen, bestaande uit een beschei-

den woning, een schuur en 6,5 ha land. Deze aanwinst zou de basis worden voor de familie de Pape als start voor een nieuw leven in Canada.

August was al vijftien jaren in Canada aan het werk, toen hij op 23 juni 1908 in het huwelijk trad met Augusta Lombaert uit Schoore (West-Vlaanderen). Zijn jonge gezellin – zij was nauwelijks 22 jaar – was in 1906 met haar familie in Montreal aangekomen en in 1907 naar Mariapolis verhuisd. Het zou een vruchtbaar huwelijk worden: in de tijdspanne 1909-1925 werden twaalf kinderen geboren, van wie er twee tijdens de kinderjaren stierven. Een kroostrijk gezin diende immers een dubbel doel: enerzijds voldeed men aan de voorschriften van de Kerk en anderzijds waren veel handen nodig voor het vele werk dat hen wachtte.

*Huwelijksfoto van
August de Pape en
Augusta Lombaert (1908)*

Zolang de kinderen nog klein waren en geen zwaar werk konden verrichten, huurde August landarbeiders om hem bij het werk bij te staan. Op die wijze speelde hij een belangrijke rol in het helpen van nieuwkomers uit België om zich aan hun nieuw leven aan te passen. Veel van deze gehuurde werkkrachten werden later goede vrienden van het gezin de Pape. Hiertoe behoorden o.m. Ivo de Spiegelaere en Remi Tack, van wie eerstgenoemde koper werd van de kleine nederzetting die August gekocht had in 1894. Ook Bernard Lippens (eveneens een Lembekenaar!), Camille van den Bussche, Bruno D'Huyvetter, Alphonse van de Voorde, Camille de Man, Jan Somers en Harry Baltessen maakten deel uit van deze groep landarbeiders.

Luchtopname van de boerderij van August de Pape (1943)

Bij het begin van de jaren dertig van de 20ste eeuw mocht August tevreden terugblikken op het resultaat van het gepresteerde werk. Makkelijk was het zeker niet gegaan. Het leven op de boerderij vereiste immers de aankoop van veel landbouwwerktuigen en een permanente lichamelijke inzet. Er was land dat moest worden ontbost en geploegd, gewassen gezaaid en geoogst; er moest worden gezorgd voor paarden, have en rundvee; machines moesten worden hersteld en op regelmatige tijdstippen onderhouden. En in de keuken zorgde Augusta voor het inmaken van groenten en fruit en werden kleren gemaakt en hersteld.

En toch wist August nog tijd vrij te maken voor andere, niet minder belangrijke zaken.

Vooreerst was er de opvoeding van de kinderen. Verstandelijke ontwikkeling van zonen en dochters stond voorop. Niet enkel de jongens, maar ook de dochters kregen de kans om bij de zusters Ursulinnen in Bruxelles naar school te gaan en tijdens de koude wintermaanden op internaat te blijven. Financieel was dit een zware tol. Was er niet steeds courante munt beschikbaar, dan betaalde August in natura met melk en aardappelen. Elke dag werd een eetketel, gevuld met vijf liter melk, aan het klooster bezorgd en elke herfstperiode een wagen aardappelen aan de zusters geleverd om de kosten van het internaat te milderen.

Het gezin August de Pape-Lombaert (1936)

Daarnaast was er een rist activiteiten die het algemeen belang van de Belgische kolonie aangingen en waarbij August een vooraanstaande rol speelde. Door zelfstudie was August er immers in geslaagd niet alleen Frans en Engels te spreken, maar bovendien deze talen ook te lezen en te schrijven. In 1904 werd August verzekeringsagent voor Bruxelles en omgeving en hij bleef deze functie uitoefenen tot 1947. Van 1907 tot 1917 was hij gemeenteraadslid van Lorne, maakte hij gedurende twintig jaar deel uit van de schooldirectie in Bruxelles, was vrederechter voor het gebied Bruxelles en de eerste voorzitter van de *Landseer Cooperative Pool Elevator*, opgericht door de landbouwers om hun graan op de markt te brengen.

Als vrome katholiek begaan met de godsdienstige opvoeding van de jeugd was hij in 1913 de pleitbezorger van de plaatselijke pastoor, *father Haynen*, om bij kardinaal Mercier in België het verzoek voor de oprichting van een klooster voor Ursulinnen te Bruxelles in te dienen. Toen de eerste vier kloosterzusters in 1914 in Landseer van de trein stapten, was August niet enkel de tolk, maar tevens de persoon die voor de praktische vestiging van deze zusters zou instaan. Voor het gezin de Pape was de latere intrede van drie van zijn dochters – Angele, Germaine en Maria – dan ook de bekroning van een leven in dienst van God en van de gemeenschap. August overleed in 1949.

3.1.2 Charles de Pape

Samen met het gezin *de Pape* was Charles – de vier jaar jongere broer van August – in 1894 naar Canada uitgeweken¹⁴. Geboren op 4 april 1877 als vierde kind in het gezin van Engelbert en Philomena van Lent zou hij als 17-jarige jongeling weldra kennis maken met het harde leven van emigranten in Canada. Tijdens zijn prille jeugd was – omwille van de economisch moeilijke omstandigheden – van een degelijk onderwijs in Lembeke weinig sprake, zodat hij met zijn eigen dialect en een paar woorden Frans nog heel wat te verwerken zou krijgen in het Engelstalige Manitoba.

Samen met zijn vader en zijn broers startte hij met de ontbossing van een terrein dat hun eigendom zou worden. Het vellen van de bomen was een zwaar manueel werk waarbij aanvankelijk een span ossen en later paarden werden ingezet voor het wegslepen van de boomstammen over een grote afstand. Voornamelijk tijdens het winterseizoen was de temperatuur een tegenvaller, want zij beschikten enkel over wat dekens om zich tegen de koude te beschermen.

Met hun zuur verdiende centen wist de familie echter nog meer land te kopen en in 1902 werd Charles de manager van het werk op de farm in Swan lake (Manitoba). Samen met zijn broers bewerkte hij er het land tijdens de lente, zomer en herfst, maar keerde tijdens de winter terug naar de hofstede in Bruxelles (Manitoba), die in 1893 door August was aangekocht.

*Charles de Pape en zijn
vrouw Marie de Roo
(rond 1916)*

In 1909 huwde Charles met Marie de Roo, een dochter van Francies de Roo die in 1896 ook naar Canada was uitgeweken. Het zou eveneens een vruchtbaar huwelijk worden: twaalf kinderen werden er geboren en groeiden op in een sfeer van werkzaamheid, diep geworteld godsdienstig leven en onderlinge dienstbaarheid.

Het jaar 1913 stond eens te meer in het teken van nieuwe landaanwinsten. Met de hulp van Jozef Vervynck en Maurice Goethals werd een stuk van 24 ha omgeploegd tegen een tempo van 1 ha per dag en dit met een ploeg die getrokken werd door drie paarden. Landarbeid was voor Charles geen probleem, maar wanneer de werkwijze of de keuze van de oogstproducten een beter rendement kon verzekeren, dan was Charles de aangewezen persoon voor vernieuwing. En de beloning bleef niet uit: in 1919 behaalde hij een prijs voor zijn graan op de *Manitoba Grain Exhibition* en in 1920 was hij er opnieuw bij op de *Chicago World Fair*. In 1931 deed hij nog beter toen hij met zijn rasecht *Shorthorn cattle* en zijn Belgische paarden de eerste prijs wist weg te kapen op de *Canadian Royal Winter Fair* in Toronto.

Zijn interesse voor studie en lectuur zette hem aan tot experimenteren en dit leidde tot de ontdekking van vroegrijpe varianten van voedergewassen voor het vee. Met de depressie van de jaren dertig was ook voor het gezin van Charles de Pape de bloeiperiode voorbij.

Toch bleef hij een toegewijde farmer die na een rijk gevuld leven overleed op 31 januari 1946.

Dochters en zonen van Charles de Pape (1973) : Gerard, Mary, John, Alma, George, Marguerite, Remi, Clara, Raymond, Albert en Wilfred

3.2 DE FAMILIE DE ROO

De familie de Roo deed haar intrede in Canada naar het einde van het jaar 1896. Francies de Roo werd als vierde kind van Engelbertus de Roo en Marie Versyp geboren in Oosteecklo op 7 januari 1858. Zijn huwelijk met Emma de Sutter werd gezegend met negen kinderen van wie er drie vroegtijdig stierven¹⁵.

*Francies de Roo en
Emma de Pape (1919)*

Naar het voorbeeld van August de Pape week ook het gezin de Roo uit naar Canada en verbleef zelfs tijdelijk bij de familie de Pape in Bruxelles. Tijdens de winter van 1896 verhuisde Francies naar Swan Lake (Manitoba) en kon er al vanaf 1897 werken op gehuurde landerijen. Door hard labeur en niet aflatende inzet wisten Francies en zijn kinderen geleidelijk aan hun bezittingen in Swan Lake uit te breiden.

Aangezien de beide families – de Pape en de Roo – vóór hun vertrek naar Canada jarenlang dorpsgenoten waren geweest, hoeft het ook niet te verwonderen dat – eenmaal de huwbare leeftijd bereikt – twee van de wederzijdse kinderen met elkaar huwden: Marie, de oudste dochter van Francies, huwde in 1909 met Charles de Pape en Raymond, de oudste zoon, huwde in 1921 met Josephine de Pape.

*Huwelijksfoto van Raymond de Roo
en Josephine de Pape (1921)*

De families de Roo en de Pape waren steeds zeer toegewijde rooms-katholieke volgelingen geweest. Het was dan ook een bron van trots en eer voor de beide families dat één van hun afstammelingen priester werd en het uiteindelijk tot bisschop bracht.

Geboren op 24 februari 1924 volgde Remi De Roo, zoon van Raymond, de lagere school in Swan Lake. Na zijn middelbare studies aan het St.-Bonifaciuscollege ging hij voor zijn geestelijke opleiding naar het Groot Seminarie en werd priester gewijd in Swan Lake op 8 juni 1950.

Na een tweejarig postgraduaat aan de Angelicumuniversiteit te Rome behaalde hij de titel van doctor in de theologie. Eenmaal de theorie voorbij wachtte hem nu ook de praktijk, waarmee hij gedurende de eerstvolgende twaalf jaren werd geconfronteerd in de H. Kruisparochie te St.-Bonifacius.

Zeer onderlegd in theologie, diocesane administratie en parochiale dienst werd pastoor Remi in 1962 aangesteld als bisschop van het dio-

cees Victoria. De bisschopswijding in de basiliek van St.-Bonifacius en de installatie als bisschop in de St.-Andrewskathedraal in Victoria in december 1962 waren voor de beide families dan ook een bron van fierheid en geluk.

Zijn steeds terugkerende vraag voor wereldvrede, sociale rechtvaardigheid en respect voor de zwakken en de minderbedeelden in deze wereld hebben hem tot een van de best bekende, inspirerende en bijwijlen ook controversiële theologen van Canada gemaakt. Toch bleef bisschop Remi een Vlaming in hart en nieren, diep gehecht aan Lembeke, het dorp waar zijn ouders zich na hun huwelijk hadden gevestigd. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat bisschop Remi in 1963 – nauwelijks een jaar na zijn bisschopswijding – een bezoek bracht aan zijn geboortedorp. J. De Wilde – toenmalig pastoor van Lembeke – noteerde in het *Liber Memorialis*¹⁶ de belangrijkste feiten van deze gebeurtenis: “De zondagmorgen van 15 september werd Mgr. De Roo aan de pastorie afgehaald door het college van burgemeester en schepenen, met de gemeenteraad, kerkraad en Commissie van Openbare Onderstand, om onder de tonen van de feestelijke muziek van De Heidebloem, door het welig versierde dorp naar de kerk geleid te worden, voor een echt Lembeekse pontificale dienst met de deelneming van al de geestelijken van Lembeke afkomstig.

Het zangkoor zong de tweestemmige “mis ter ere van de H. Jozef” van Alfons Moortgat. Na het evangelie kwam Monseigneur naar de communiebank met mijter en staf voor de homelie in het Vlaams met Lembeekse ondertoon. Na de pontificale mis ging Mgr. De Roo over tot de wijding van de eerste steen van ons nieuw te bouwen parochiehuis. Vervolgens leidde het muziek de stoet naar de parochiale feestzaal waar Mgr. Baudonck, Mgr. De Roo, Z.E.H. pastoor en burgemeester d’Alcantara op het voortoneel gingen plaats nemen met de vlaggen der verenigingen op de achtergrond. Pastoor J. De Wilde sprak de eerste begroetingsrede uit. Namens de parochie werd dan als geschenk een prachtige stoel overhandigd, in kunstborduurwerk vervaardigd door het huis Grossé van Brugge. Op deze stoel staan uitgebeeld enerzijds St. Gillis, de patroon van Lembeke tussen denebomen en daaronder het wapenschild der gemeente; anderzijds de H. Remigius, patroonheilige van Mgr. en daaronder het eigen bisschoppelijk wapenschild van Mgr. De Roo. Daarna las Rudi De Vlaminck namens de Lembeekse schooljeugd een pittige huldebrieft voor. Burgemeester graaf d’Alcantara besloot de huldiging met een feestrede en overhandigde Mgr. namens het gemeentebestuur een tinnen schotel met het wapen van Lembeke. Een huldeadres met de handtekeningen van de bevolking van Lembeke werd ook Mgr. aangeboden.

De huldezitting werd besloten met een kort dankwoord door Mgr. De Roo uitgesproken en in de kleine gildezaal had een receptie plaats en werd de erewijn aangeboden door het gemeentebestuur, waarbij iedereen de gelegenheid kreeg om Mgr. persoonlijk te begroeten en een praatje te slaan.

In de nieuwste kleuterklas van de meisjesschool had een feestmaal plaats waarvoor een vijftigtal personen hadden ingeschreven. 's Anderendaags

bracht Mgr. een bezoek aan de plaatselijke koekjesfabriek en na het middagmaal op het kasteel d'Alcantara vertrok Mgr.

Dit bezoek aan Lembeke was uitgegroeid tot een enige ontvangst en hulding door Lembeke van 'zijn' pastoor."

BESLUIT

In voorliggende bijdrage werd gepoogd het Lembeekse aandeel van de emigratie in beeld te brengen. Vertrekkend van diverse bronnen – bevolkingsregisters, Venesoenrapporten en Ellis-Islandgegevens – konden meer dan 200 Lembekenaren worden geïdentificeerd bij hun overtocht naar Amerika en Canada. Dit laatste cijfer is echter een sterke onderwaardering van de werkelijkheid, daar enerzijds slechts de gegevens voor de periode 1896-1914 beschikbaar waren, terwijl anderzijds de registratie op Ellis Island heel wat problemen opleverde.

Niettegenstaande de Europese emigratie al rond 1850 startte, kwam de Lembeekse uitwijking slechts vanaf de jaren '90 van de 19de eeuw goed op gang. Opvallend hierbij is de vaststelling dat naast een overgroot deel van individueel reizende emigranten, toch ook een relatief belangrijk aantal gezinnen met kinderen de overtocht waagde.

Alhoewel heel wat Amerikaanse staten interessant oogden voor een definitieve vestiging, bleek de staat Illinois toch de grootste aantrekkingskracht uit te oefenen. Emigranten hoopten in de kortste keren hun leefsituatie te verbeteren. Controle van de uitgeoefende beroepen leerde ons dat de helft van de emigranten terechtkwam in de industriële sector, meer bepaald in de ijzer- en staalindustrie. Toch noteerden we voor Lembeke ook heel wat interesse voor Canada; de ontginning van bosrijk gebied bood aan de emigranten de kans om - mits intensieve arbeid – eigenaar te worden van uitgestrekte landbouwbedrijven.

Zeker in de beginfase van de emigratie was een overtocht een hachelijke onderneming. Als vreemdeling en zonder enige kennis van het Engels was het voor de eerste avonturiers zeker geen sinecure om er zich door te slaan; na verloop van tijd kon de grote golf van uitwijkelingen echter terugvallen op een aantal al gevestigde Lembeekse landverhuizers.

Gedetailleerde informatie over Lembeekse emigranten beperkte zich in feite tot twee families: de gezinnen van respectievelijk August en Charles de Pape enerzijds en dat van Francies de Roo en zijn zoon Remi anderzijds.

(*) Wij stellen er prijs op onze oprechte dank te betuigen aan de heer Oscar Lippens die ons, bereidwillig als steeds, zijn persoonlijke documentatie in verband met de familie de Pape-de Roo ter beschikking stelde.

NOTEN

1. R. BUYCK, *Kaprijkenaren trokken naar Amerika (1873-1926)* in: Appeltjes van het Meetjesland, jg. 55 (2004), p. 5-53.
2. Het opvangcentrum Ellis Island dat in 1892 zijn deuren opende op een eilandje, niet groter dan een paar ha, gelegen op een steenworp afstand van Liberty Island, markeert het einde van de bijna ongecontroleerde emigratie en het begin van een officieel geregelde intocht. Vanaf 1924 werden de immigratieformaliteiten toevertrouwd aan de Amerikaanse consulaten in Amerika en vanaf dat ogenblik was Ellis Island enkel nog een detentiekamp voor emigranten die in een onwettige situatie verkeerden. Tijdens en onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog werd het een gevangenis voor personen, verdacht van anti-Amerikaanse activiteiten. In 1954 werd Ellis Island definitief gesloten. Vandaag is Ellis Island een nationaal monument. (Deze gegevens werden ontleend aan: Georges PEREC, *Ellis Island. Beschrijving van een project*, in: Streven, juni 2003, jr. 70, nr. 6, p. 485-490).
3. Bij KB van 29 april 1890 richtte de Overheid verschillende agentschappen op om de emigratieprocédés te controleren. Een van deze agentschappen, gehuisvest in het Torengedebouw te Antwerpen stond in 1892 onder de leiding van Eugène Venesoen. Aanvankelijk stelde deze zich tevreden met meer algemene jaarlijkse rapporten. Naarmate hij echter meer en meer inzicht kreeg in het lot van de Belgische emigranten, noteerde hij meer gedetailleerde informatie over deze lieden. Vanaf 1896 begon hij daartoe de emigranten te ondervragen en bezorgde maandelijks zijn rapporten aan de Overheid te Brussel. (Voor meer gedetailleerde informatie over deze rapporten en de emigratie in het algemeen, zie o.m. : Jan VANDERHAEGHE met medewerking van Dora KENNIVE en Martha SCHILDERS, *Emigranten naar Amerika*, VVF-afdeling Antwerpen, 1992; Guy BAUWENS, Richard DE RUYTER en Julien PALMANS, *Belgische emigranten naar Amerika, 1903-1904*, VVF-afdeling Antwerpen, 1996; Richard DE RUYTER, *Belgische emigranten naar Amerika, 1906*, VVF-afdeling Antwerpen, 1999; IDEM, *Belgische emigranten naar Amerika, 1907-1908*, VVF-afdeling Antwerpen, 2000; Guy BAUWENS, *Belgische passagiers waaronder emigranten voor de jaren 1900-1914*, VVF-afdeling Antwerpen, 2003.)
4. Gemeentearchief Kaprijke, *Bevolkingsregisters Lembeke (1881-1930)*.
5. Een duidelijk voorbeeld hiervan zijn de families **de Pape-de Roo** die zich in Canada gingen vestigen, maar voor wie geen enkele verwijzing bij Ellis Island te vinden is. Consultatie van deze Ellis Islandgegevens wordt pas echt rendabel, wanneer men vooraf bij de tienjaarlijkse volkstellingen niet enkel de naam van de emigranten maar evenzeer de geboortedatum noteert. Bij twijfelgevallen geeft een vergelijking van de vermelde leeftijd bij aankomst in New York – meestal tot op een maand nauwkeurig – met de geboortedatum bij de volkstellingen uitsluitel of iemand al dan niet werkelijk behoort tot de groep emigranten. Bovendien is op Ellis Island de schrijfwijze van de lokaliteit van herkomst soms zodanig vervormd, dat men er nooit zou aan denken daarin de gezochte lokaliteit te zien. Onder de talrijke voorbeelden vermelden we hier slechts terloops: *Waterolish* (Watervliet), *Kuessclaire* (Knesselare), *Cafriche* (Kaprijke), *Lambic* (Lembeke), *Mendelehe* (Meulebeke).
6. Zie noot 3.
7. Wij verwijzen hierbij o.m. naar G. JACQUEMYNS, *Histoire de la crise économique des Flandres 1845-1850*, Brussel, 1929 ; L. SCHEPENS, *Van vlaskutser tot Franschman, bijdrage tot de geschiedenis van de West-Vlaamse plattelandsbevolking in de 19de eeuw*, Brugge, 1973; B. VERHAEGEN, *Contribution à l'histoire économique des Flandres*, 1961; C. VANDENBROEKE, *Sociale en conjuncturele facetten van de linnennijverheid in Vlaanderen (late 14de-midden 19de eeuw)* in: H.M.G.G., 1979; IDEM, *Demografische en sociaal-economische varianten van het*

- pauperisatieproces in Oost-Vlaanderen*, in: *Handelingen van het xxxste Vlaamse Filologencongres*, 1975.
8. Zie hiervoor de familiegeschiedenis van de families 'de Pape-de Roo' bij: Marguerite THOMSON en Mary DE PAPE, *Belgian Canadian Builders. De Pape- De Roo Families, 1893-1993*, Uitg. Denis De Pape, 1994.
 9. R. BUYCK, *a.w.*, p. 16.
 10. Zie noot 5.
 11. Dit waren : Amelie Louise (°8/08/1871), Clement (°15/09/1874), Karel Lodewijk (°4/04/1877), Marie Josephine (°11/04/1880), Emma (1883-1947) en Josephine (1891-1939).
 12. M. THOMSON en ..., p. 2.
 13. M. THOMSON ... en M. JOURNEE maakten hiervan dankbaar gebruik om de persoon van August de Pape in een duidelijker daglicht te plaatsen.
 14. Zoals in bijlage 3 is te lezen, zou Charles de Pape reeds in 1891 naar Canada zijn uitgeweken. Deze datering is zeker fout, aangezien een 14-jarige puber niet op eigen houtje naar Canada zou uitwijken, temeer daar August de Pape, pas in 1893 als eerste Lembekenaar het terrein ging verkennen. Charles de Pape vertrok pas samen met het gezin de Pape in 1894 naar Canada.
 15. Volgens M. THOMSON..., *Belgian Canadian Builders*, p. 6 telde het gezin Francies de Roo 10 kinderen: "... Francis and Emma had ten children... All were born in Lembeke where the De Roo's lived their first eleven years of married life". Gedetailleerd onderzoek van de registers van de Burgerlijke Stand en van de '10-jaarlijkse Bevolkingsregisters' resulteerde in een toch ietwat andere versie. Vooreerst werden er tijdens die bewuste periode geen tien maar wel negen kinderen geboren: Raymondus (°5/11/1885), Remi (°13/10/1886), Mauritius Bernardus (°11/7/1888), Marie Leonie (°5/7/1889), Victor (°1/3/1891), René Ivo (°7/10/1892), Louis Cyrille (°3/10/1893), Emma Martha (°24/1/1895) en Augusta Pelagia (°11/1/1896). Van deze negen kinderen stierven er drie vroegtijdig: Mauritius Bernardus (+17/7/1888), René Ivo (+19/12/1892) en Louis Cyrille (+12/7/1895). Vervolgens is de vermelding dat zij allen in Lembeke geboren werden, een verkeerde voorstelling van de feiten: de eerste twee kinderen werden inderdaad in Lembeke geboren; de volgende vijf kinderen werden allen in Kaprijke geboren en de laatste twee werden opnieuw in Lembeke geregistreerd. Na hun huwelijk had het jonge gezin zich gevestigd in Lembeke-Dorp, nr. 54, waar de eerste twee kinderen geboren werden (*Bevolkingsregister Lembeke 1881-1900, deel 1, folio 70*). Op datum van 7 mei 1888 stond het gezin Francies de Roo-de Sutter reeds in Kaprijke ingeschreven als woonachtig in de Vaartstraat, nr. 11 (*Bevolkingsregister Kaprijke 1881-1890, deel 2, folio 315*). Op datum van 10 mei 1894 werd het gezin de Roo uitgeschreven (*Bevolkingsregister Kaprijke 1891-1900, deel 2, folio 312*) en ging het zich opnieuw vestigen in Lembeke, waar de laatste twee kinderen het levenslicht zagen.
 16. Kerkarchief Lembeke, nr.204.

BIJLAGE 1
LEMBEERSE EMIGRANTEN VOLGENS VENESOEENRAPPORTEN (1896-1914)

Naam	Voornaam	Beroep	Leeftijd	Bestemming	Staat	Opvang bij	Vertrek	Bedrag in fr.
Cobert	August	landbouwer	40	South Bend	Indiana	broer	04-02-1898	50
Elegeerts	Julienne	zonder	14	Kewanee	Illinois	vader	21-10-1899	25
Keerse	Romanie	zonder	16	Paterson	New Jersey	schoonbroer	21-02-1899	65
Cocquyt	August	landbouwer	26	Rock Island	Illinois	schoonbroer	11-03-1899	50
Martens	Victor	landbouwer	24	Kewanee	Illinois	broer	11-03-1899	30
Van Moorhem	Henri	landbouwer	22	Saint Louis	Missouri	broer	25-03-1899	55
Van de Voorde	Victor	landbouwer	28	Atkinson	Illinois	vader	25-03-1899	100
Van de Veire	Ivo	dagloner	27	Mineral Point	Ohio		25-03-1899	500
Van de Veire	Leo	?	20	Mineral Point	Ohio		25-03-1899	nihil
Van Steenberghe	Emiel	landbouwer	26	Kewanee	Illinois	schoonbroer	08-04-1899	50
Wauters	Aloïs	landbouwer	30	Moline	Illinois	schoonbroer	08-04-1899	30
Caplé	Clementine	<i>echtgenote</i>	26	Moline	Illinois	broer	08-04-1899	
Wauters	August	zonder	3	Moline	Illinois	oom	08-04-1899	
Wauters	Cyriel	zonder	2	Moline	Illinois	oom	08-04-1899	
Wauters	Marie	zonder	7 maand	Moline	Illinois	oom	08-04-1899	
De Martelaere	Bruno	landbouwer	30	Moline	Illinois	?	08-04-1899	65
De Streur	Kamiel	dagloner	22	Kewanee	Illinois	bekende	27-09-1902	25
De Vlaeminck	Eduard	landbouwer	32	Kewanee	Illinois	broer	10-01-1903	400
Van de Veire	Alfons	landbouwer	17	Chicago	Illinois	oom	14-02-1903	40
Criel	Henri	landbouwer	29	Kewanee	Illinois	kennis	28-02-1903	125
De Wulf	Henri	landbouwer	30	Atkinson	Illinois	kennis	14-03-1903	75
Van Zele	Kamiel	landbouwer	20	Rock Island	Illinois	kennis	14-03-1903	40
Vervynck	Jozef	landbouwer	22	St. Alphonse	Manitoba	broer	28-03-1903	150
Van Zele	Hippoliet	landbouwer	36	Cypres River	Manitoba		18-04-1903	200
Stock	Marie	<i>echtgenote</i>	21	Cypres River	Manitoba		18-04-1903	
Van Kerckhove	Kamiel	landbouwer	23	Kewanee	Illinois	neef	25-04-1903	25
Braet	Aloïs	landbouwer	32	Atkinson	Illinois	schoonvader	23-05-1903	30
De Causemaeker	Elodie	landbouwer	33	Paterson	New Jersey	echtgenoot	13-06-1903	50
Buyse	Theofiel	zonder	11	Paterson	New Jersey		13-06-1903	

Naam	Voornaam	Beroep	Leeftijd	Bestemming	Staat	Opvang bij	Vertrek	Bedrag in fr.
Van de Voorde	Victor	handelaar	33	Kewanee	Illinois	schoonbroer	01-08-1903	200
Claeys	Melanie	<i>echtgenote</i>	27	Kewanee	Illinois		01-08-1903	
Danel	Raymond	landbouwer	19	Kewanee	Illinois	neef	31-10-1903	40
Bockstael	Clement	landbouwer	28	Geneseo	Illinois		14-11-1903	60
Van Wynsberghe	Leontine	<i>echtgenote</i>	27	Geneseo	Illinois		14-11-1903	
Antheunis	Mathilde	zonder	16	Kewanee	Illinois	schoonvader	19-12-1903	25
Moerman	Eda	<i>echtg. Braet</i>	22	Atkinson	Illinois	echtgenoot	19-12-1903	20
Braet	Elisa	zonder	4	Atkinson	Illinois		19-12-1903	
Braet	Marie	zonder	3	Atkinson	Illinois		19-12-1903	
Braet	Irma	zonder	1	Atkinson	Illinois		19-12-1903	
Tramont	Karel	landbouwer	23	Annawan	Illinois	schoonbroer	06-02-1904	50
De Vlieger	Mathilde	<i>echtgenote</i>	22	Annawan	Illinois		06-02-1904	
De Brabander	Theofiel	landbouwer	23	Kewanee	Illinois	kennis	30-04-1904	30
De Muynck	Emilie	<i>echtgenote</i>	21	Kewanee	Illinois		30-04-1904	
De Visser	Clement	metser	23	Rock Island	Illinois		30-04-1904	
Buyse	Kamiel	landbouwer	24	South Bend	Indiana	schoonbroer	30-04-1904	100
Van den Berghe	Emma	<i>echtgenote</i>	29	South Bend	Indiana	schoonvader	30-04-1904	30
Buyse	Madeleine	zonder	2	South Bend	Indiana		30-04-1904	
Buyse	René	zonder	2 maand	South Bend	Indiana		30-04-1904	
Calsyn	Emiel	landbouwer	25	Kewanee	Illinois		31-12-1904	75
Roman	Romanie	dagloonster	27	Kewanee	Illinois		31-12-1904	100
Roman	Leonie	zonder	3	Kewanee	Illinois		31-12-1904	
Calsyn	August	landbouwer	23	Kewanee	Illinois		28-01-1905	100
Wegge	Kamiel	timmerman	23	Moline	Illinois	kennis	13-02-1905	70
Buyse	Louis	landbouwer	29	Kewanee	Illinois		04-03-1905	50
Dhaenens	Philemon	landbouwer	21	Atkinson	Illinois	schoonbroer	11-03-1905	50
Danel	Kamiel	landbouwer	24	Kewanee	Illinois	oom	11-03-1905	50
Antheunis	Eduard	landbouwer	23	Kewanee	Illinois	broer	08-04-1905	50
De Causemaeker	Theofiel	dagloner	35	Kewanee	Illinois		08-04-1905	50
Dierickx	Kamiel	landbouwer	24	Ghent	Minnesota	schoonbroer	15-04-1905	60
Van Wynsberghe	Emiel	landbouwer	24	Atkinson	Illinois	kennis	29-04-1905	50
De Pauw	Kamiel	landbouwer	25	Kewanee	Illinois	schoonbroer	29-04-1905	200

Naam	Voornaam	Beroep	Leeftijd	Bestemming	Staat	Opvang bij	Vertrek	Bedrag in fr.
Bonamie	Marie	<i>echtgenote</i>	29	Kewanee	Illinois		29-04-1905	
De Pauw	Elodie	<i>dochter</i>	2	Kewanee	Illinois		29-04-1905	
Van de Voorde	Victor	landbouwer	24	Rock Island	Illinois	kennis	06-05-1905	100
Cocquyt	Pierre	landbouwer	26	Rock Island	Illinois	schoonbroer	23-05-1905	50
Lippens	Philemon	landbouwer	18	Kewanee	Illinois	vader	10-06-1905	40
Blomme	Eduard	landbouwer	39	Paterson	New Jersey	broer	05-08-1905	50
Bernaert	Casimir	landbouwer	25	Brighton	New York	neef	12-08-1905	50
Danel	Henri	landbouwer	26	Kewanee	Illinois	broer	21-10-1905	50
Van Kerckhove	Kamiel	dagloner	25	Kewanee	Illinois		21-10-1905	25
Blomme	Henri	landbouwer	45	Victor	Iowa	broer	28-10-1905	30
De Steur	Melanie		43	Kewanee	Illinois	echtgenoot	16-12-1905	40
Martens	Victor	landbouwer	30	Kewanee	Illinois		06-01-1906	500
De Vlieger	Henri	landbouwer	26	Kewanee	Illinois	oom	28-01-1906	60
Van Steenberghe	Eduard	landbouwer	22	Jasper	Minnesota		28-01-1906	60
Soens	Jules	landbouwer	32	Ladore	Iowa	broer	03-02-1906	300
Tramont	Theofiel	landbouwer	33	Annawan	Illinois	broer	10-03-1906	50
Claeys	Victor	landbouwer	21	Geneseo	Illinois	kennis	10-03-1906	50
De Muynck	August	landbouwer	20	Kewanee	Illinois	schoonbroer	10-03-1906	50
De Muynck	Jules	landbouwer	29	Paterson	New Jersey	broer	10-03-1906	50
Beelaert	Charles	landbouwer	26	Paterson	New Jersey		10-03-1906	50
Van Craenen	Victorine	<i>echtgenote</i>	26	Buenos Ayres	Argentinië	echtgenoot	12-03-1906	50
Leleu	Marcelle	<i>dochter</i>	4	Buenos Ayres	Argentinië	echtgenoot	12-03-1906	
Leleu	Victor	<i>zoon</i>	2	Buenos Ayres	Argentinië		12-03-1906	
Wille	Kamiel	landbouwer	20	Minneota	Minnesota	oom	02-04-1906	50
Van Ryssel	Emiel	landbouwer	32	Winnipeg	Manitoba	broer	28-04-1906	175
De Vlieger	Amelie	landbouwster	28	St. Boniface	Manitoba	verloofde	19-05-1906	65
Van Zele	Kamiel	landbouwer	23	Rock Island	Illinois		29-12-1906	400
De Steur	Kamiel	dagloner	22	Kewanee	Illinois	vriend	27-09-1902	25
De Vlaeminck	Charles	landbouwer	44	Kewanee	Illinois	kennis	02-03-1907	200
Van Hecke	Kamiel	landbouwer	22	Calamus	Iowa	oom	02-03-1907	60
Meiresonne	Emiel	landbouwer	34	Paterson	New Jersey	kennis	09-03-1907	50
De Vlieger	Edmond	landbouwer	23	St. Boniface	Manitoba	schoonbroer	20-04-1907	70

Naam	Voornaam	Beroep	Leeftijd	Bestemming	Staat	Opvang bij	Vertrek	Bedrag in fr.
Blomme	Eduard	dagloner	24	Rock Island	Illinois	vriend	11-05-1907	50
Van Ryssel	Leopold	landbouwer	21	St. Boniface	Manitoba	vader	18-05-1907	50
Van Steenberghe	August	landbouwer	28	St. Boniface	Manitoba	neef	08-06-1907	50
Van de Velde	Clement	landbouwer	28	St. Boniface	Manitoba	neef	08-06-1907	50
Van Steenberghe	Emiel	landbouwer	23	St. Boniface	Manitoba	broer	22-06-1907	60
De Wispelaere	Leonie	<i>echtgenote</i>	21	Rock Island	Illinois	echtgenoot	17-08-1907	100
Van Zele	Medard	<i>zoon</i>	3 maand	Rock Island	Illinois		17-08-1907	
De Vlieger	Pierre	landbouwer	32	Annawan	Illinois	schoonbroer	15-02-1908	100
Poppe	René	landbouwer	18	Swan Lake	Manitoba	oom	09-03-1908	50
Dhaenens	Edmond	landbouwer	19	Atkinson	Illinois	schoonbroer	21-03-1908	60
Calsyn	Emiel	dagloner	31	New York	New York		21-03-1908	500
Terrekens	Arthuur	glasblazer	27	Buenos Ayres	Argentinië		25-02-1909	25
Van Steenberghe	Gustaaf	landbouwer	33	Hardwick	Minnesota	broer	27-03-1909	60
Buyse	Emiel	landbouwer	25	?	?		01-05-1909	?
Van Ryssel	Domien	landbouwer	20	?	?		12-05-1909	?
Lacaeyse	Theofiel	landbouwer	45	Victor	Iowa		18-09-1909	50
Van de Veire	Leo	landbouwer	30	Mineral Point	Ohio	broer	16-10-1909	150
Van Hecke	Emma	<i>echtgenote</i>	23	Mineral Point	Ohio		16-10-1909	
Van de Veire	Aimé	<i>zoon</i>	2	Mineral Point	Ohio		16-10-1909	
Van de Veire	Zulma	<i>dochter</i>	10 maand	Mineral Point	Ohio		16-10-1909	
Danel	Edmond	landbouwer	26	Kewanee	Illinois	broer	30-10-1909	60
Praet	Victor	landbouwer	28	Kewanee	Illinois		30-10-1909	100
Boelens	August	dagloner	45	Rock Island	Illinois		27-11-1909	200
Volts	Henri	landbouwer	25	Rock Island	Illinois		27-11-1909	50
Van Wynsberghe	Casimir	landbouwer	22	Rock Island	Illinois		27-11-1909	50
Roegiers	Alfons	landbouwer	18	Kewanee	Illinois		27-11-1909	50
Plasschaert	August	bakker	23	Rock Island	Illinois	kennis	19-02-1910	150
Danel	Charles	landbouwer	21	Kewanee	Illinois	broer	19-03-1910	60
De Causemaecker	Emiel	landbouwer	35	Belle Plaine	Iowa	kennis	19-03-1910	75
Van Moorhem	Henri	landbouwer	33	St. Louis	Minnesota	broer	19-03-1910	500
Blomme	Elodie	<i>echtgenote</i>	33	St. Louis	Minnesota		19-03-1910	
Van Moorhem	Marie	<i>dochter</i>	10	St. Louis	Minnesota		19-03-1910	

Naam	Voornaam	Beroep	Leeftijd	Bestemming	Staat	Opvang bij	Vertrek	Bedrag in fr.
Forré	Eniel	tuinier	29	St. Louis	Minnesota	kennis	19-03-1910	75
Impe	Eniel	landbouwer	29	St. Louis	Minnesota	kennis	19-03-1910	75
Claeys	Eniel	landbouwer	21	Mary's Ville	Kansas	broer	19-03-1910	140
Van Hecke	Marie	<i>echtgenote</i>	24	Mary's Ville	Kansas		19-03-1910	
Antheunis	August	landbouwer	25	Mary's Ville	Kansas	kennis	19-03-1910	60
Stevens	Eniel	landbouwer	45	Geneseo	Illinois		07-05-1910	
Stevens	Emmia	<i>echtgenote</i>	24	Geneseo	Illinois		07-05-1910	
Bernard	August	landbouwer	32	St. Boniface	Manitoba	schoonbroer	13-06-1910	150
De Vlieger	Emma	<i>echtgenote</i>	24	St Boniface	Manitoba		13-06-1910	
Van Wynsberghe	Jozef	landbouwer	30	Paterson	Illinois	halfbroer	25-06-1910	100
De Pauw	Kamiel	<i>neef</i>	8	Paterson	Illinois		25-06-1910	
De Pauw	Augusta	<i>nicht</i>	7	Paterson	Illinois		25-06-1910	
De Pauw	Irma	<i>nicht</i>	6	Paterson	Illinois		25-06-1910	
Bockstaël	Victor	landbouwer	35	Kewanee	Illinois	schoonbroer	09-07-1910	100
Soëns	Raymond	landbouwer	20	Kewanee	Illinois	kennis	09-07-1910	100
Calsyn	Emma	landbouwster	22	Rock Island	Illinois	schoonbroer	13-08-1910	100
De Wispelaere	Leonie	zonder	43	Victor	Iowa	echtgenoot	24-09-1910	75
Blomme	Eduard	<i>verver</i>	45	Paterson	New Jersey	broer	24-09-1910	500
Claeys	Victor	landbouwer	30	Mary's Ville	Kansas	broer	26-11-1910	70
Engels	Henri	landbouwer					11-02-1911	
Taets	Kamiel	landbouwer					11-02-1911	
Buyse	Philemon	landbouwer					11-02-1911	
Van Renterghem	Kamiel	landbouwer					11-02-1911	
Antheunis	Emma	landbouwster					11-02-1911	
Van de Walle	Philemon	landbouwer					25-03-1911	
Stofferus	Marie	landbouwster					15-04-1911	
Antheunis	Leo	landbouwer					10-06-1911	
Van de Voorde	Victor	landbouwer					09-09-1911	
Taets	Aloïs	landbouwer	19	Annawan	Illinois	broer	17-02-1912	125
Martens	Pierre	landbouwer	40	Neponset	Illinois	schoonbroer	16-03-1912	125
De Kesel	Leopold	landbouwer	29	Victor	Iowa	vriend	16-03-1912	125
Boelens	Kamiel	landbouwer	26	Rock Island	Illinois	schoonbroer	27-04-1912	125

Naam	Voornaam	Beroep	Leeftijd	Bestemming	Staat	Opvang bij	Vertrek	Bedrag in fr.
Van Steenberghe	Ivo	landbouwer	21	Jasper	Minnesota	broer	29-06-1912	125
De Backer	Louis	dagloner	31	St. Louis	Missouri		31-08-1912	
Vols	Clara	zonder	21	Rock Island	Illinois	echtgenoot	07-09-1912	200
Boelens	Raymond	zoon	4 maand	Rock Island	Illinois		07-09-1912	
Roegiers	Alfons	landbouwer	21	Rock Island	Illinois	broer	13-12-1912	125
Roegiers	René	landbouwer	17	Rock Island	Illinois	broer	13-12-1912	125
Van de Voorde	Kamiel	landbouwer	21	Rock Island	Illinois		13-12-1912	125
Van de Voorde	Emiel	landbouwer					01-02-1913	
Bral	Emiel	landbouwer					22-02-1913	
De Decker	Edmond	landbouwer					29-03-1913	
Lanney-De Buck	Louise	zonder					05-04-1913	
Lanney	Anna	dochter					05-04-1913	
Lanney	Brigitte	dochter					05-04-1913	
De Bock	August	landbouwer					05-04-1913	
De Witte	Gustaaf	landbouwer					05-04-1913	
Haeck	Irma	landbouwster					19-04-1913	
Van de Veire	Louis	dagloner					19-04-1913	
Wille	Marie	landbouwster					19-04-1913	
Dhaenens	Edmond	landbouwer					14-02-1914	
De Wispelaere	Henri	landbouwer					14-02-1914	
Normandie	Clara	landbouwster					14-02-1914	
Bassier	Kamiel	landbouwer					04-04-1914	

BIJLAGE 2

LEMBEEKSE EMIGRANTEN OP BASIS VAN HET ELLIS-ISLANDARCHIEF

Familie-naam	Voornaam	Aankomst-datum	Naam van stoomboot	Vertrekhaven
Andries	Carel Louis	17-08-1907	Lucania	Liverpool
Antheunis	Mathilde	19-12-1903	Finland	Antwerpen
Antheunis	Theofiel	16-09-1901	Zeeland	Antwerpen
Bassier	Carel Lodewijk	18-04-1913	Mauretania	Liverpool
Bassier	Kamiel	15-04-1912	Finland	Antwerpen
Bauwens	Edmond	08-08-1920	Kroonland	Antwerpen
Beelaert	Karel Lodewijk	21-03-1906	Zeeland	Antwerpen
Beelaert	Magdalena	08-12-1915	Nieuw Amsterdam	Rotterdam
Bernaerdt	August	13-06-1910	Kroonland	Antwerpen
Bernaerdt	Emma	23-06-1910	Kroonland	Antwerpen
Blomme	Emiel	16-10-1901	Kensington	Antwerpen
Blomme	Henri	28-10-1905	Kroonland	Antwerpen
Bockstal	Clement	14-11-1903	Zeeland	Antwerpen
		29-03-1910	Zeeland	Antwerpen
Boelens	August	27-11-1909	Lapland	Antwerpen
		01-04-1915	Potsdam	Rotterdam
Boelens	Aloïs	01-03-1904	Finland	Antwerpen
Boelens	Clara	17-09-1912	Vaderland	Antwerpen
Boelens	Raymond	17-09-1912	Vaderland	Antwerpen
Boerjan	Angelus	10/12/1896	Noordland	Antwerpen
Boerjan	August	16/06/1892	Noordland	Antwerpen
Boerjan	Theofiel	26-01-1901	Kensington	Antwerpen
Boerjan	Willem	26-01-1901	Kensington	Antwerpen
Bonamie	August	15/03/1898	Westernland	Antwerpen
		14-03-1900	Kensington	Antwerpen
Bonamie	Marie	29-04-1904	Finland	Antwerpen
Braet	Alois	23-05-1903	Kroonland	Antwerpen
Braet	Irma	19-12-1903	Finland	Antwerpen
Buyse	August	15-03-1901	Kensington	Antwerpen
Buyse	Cyriel	10-08-1908	Finland	Antwerpen
Buyse	Elodie	23-06-1903	Vaderland	Antwerpen
		10-08-1908	Finland	Antwerpen
Buyse	Emiel	11-05-1909	Kroonland	Antwerpen
Buyse	Henri Raymond	10-08-1908	Finland	Antwerpen
Buyse	Kamiel	30-04-1904	Kroonland	Antwerpen
Buyse	Petrus	25-02-1913	Vaderland	Antwerpen
Buyse	René	11-05-1904	Kroonland	Antwerpen
Buyse	Theofiel	23-06-1903	Vaderland	Antwerpen
Calsyn	August	28-01-1905	Zeeland	Antwerpen
Calsyn	Emiel	01-05-1900	Friesland	Antwerpen
		09-01-1905	Zeeland	Antwerpen
Calsyn	Theofiel	02-02-1901	Switzerland	?
Clacys	Augusta	28-04-1920	Kroonland	Antwerpen
Clacys	Emiel	29-03-1910	Kroonland	Antwerpen
Clacys	Leonardus	08-04-1902	Vaderland	Antwerpen

Claeys	Leonie	20/04/1892	Waesland	Antwerpen
		27-06-1913	Mauretania	Liverpool
Claeys	Maria	10-08-1903	Finland	Antwerpen
Claeys	Victor	05-12-1910	Lapland	Antwerpen
		28-04-1920	Kroonland	Antwerpen
Claeys	Victor	10-03-1906	Zeeland	Antwerpen
Cobert	August	19/02/1899	Noordland	Antwerpen
Cocquyt	August	11/03/1899	Noordland	Antwerpen
Cocquyt	Selma	09-03-1909	?	Antwerpen
Danel	Charles	29-03-1910	Kroonland	Antwerpen
Danel	Edmond	08-11-1909	Finland	Antwerpen
Danel	Henri	21-10-1905	Vaderland	Antwerpen
Danel	Kamiel	11-03-1905	Vaderland	Antwerpen
Danel	Raymond	31-10-1903	Vaderland	Antwerpen
De Bleecker	August	13/01/1893	Belgenland	?
De Bock	Henri	23-03-1905	Vaderland	Antwerpen
De Brabander	Theofiel	30-04-1904	Kroonland	Antwerpen
De Busscher	Edmond	21-02-1900	Friesland	Antwerpen
De Caussemaeker	Emiel	19-03-1910	Kroonland	Antwerpen
De Caussemaeker	Theofiel	08-04-1905	Vaderland	Antwerpen
De Jaeger	Theofiel	25-03-1910	Lusitania	Liverpool
De Kesel	Leopold	28-03-1912	Kroonland	Antwerpen
De Martelaere	Bruno	08/04/1899	Kensington	Antwerpen
De Muynck	Amelie	11-05-1904	Kroonland	Antwerpen
De Muynck	August	10-03-1906	Zeeland	Antwerpen
De Muynck	Jules	10-03-1906	Zeeland	Antwerpen
De Pauw	Augusta	04-07-1910	Vaderland	Antwerpen
De Pauw	Daniël	04-07-1910	Vaderland	Antwerpen
De Pauw	Kamiel	29-04-1905	Finland	Antwerpen
De Pauw	Magdalena	04-07-1910	Vaderland	Antwerpen
De Pauw	Trina	04-07-1910	Vaderland	Antwerpen
De Roo	Albert	27-10-1909	Kroonland	Antwerpen
De Roo	Cyriel	30-10-1912	Zeeland	Antwerpen
De Roo	Ivo (Mrs.)	30-10-1909	Kroonland	Antwerpen
De Roo	Marie	30-10-1912	Kroonland	Antwerpen
De Steur	Kamiel	06-10-1902	Vaderland	Antwerpen
De Steur	Melanie	16-12-1905	Zeeland	Antwerpen
De Sutter	Casimir	07-09-1903	Finland	Antwerpen
De Sutter	Clement	20-02-1911	Lapland	Antwerpen
De Sutter	Raymond	14-11-1900	Westernland	Antwerpen
De Vlaminck	Charles Louis	18-01-1900	Friesland	Antwerpen
De Vlieger	Amelie	30-05-1906	Vaderland	Antwerpen
De Vlieger	August	18-01-1900	Friesland	Antwerpen
De Vlieger	Edmond	19-04-1912	Mauretania	Liverpool
De Vlieger	Eduard	15-02-1901	Noordland	Antwerpen
De Vlieger	Henri	07-02-1906	Vaderland	Antwerpen
De Vlieger	Irma	19-04-1912	Mauretania	Liverpool
De Vlieger	Mathilde	06-02-1904	Kroonland	Antwerpen
De Vlieger	Petrus	19-02-1901	Friesland	Antwerpen
		15-02-1908	Zeeland	Antwerpen
De Wispelaere	Clara	05-03-1914	Kroonland	Antwerpen
De Wispelaere	Emma	23-06-1910	Kroonland	Antwerpen
De Wispelaere	Henri	05-03-1914	Kroonland	Antwerpen
De Wispelaere	Leonte	17-08-1907	Vaderland	Antwerpen

Dhaenens	Philemon	11-03-1905	Vaderland	Antwerpen
Dierickx	Kamiel	15-04-1905	Kroonland	Antwerpen
Engels	August	18-01-1900	Friesland	Antwerpen
Engels	Emma	14-11-1900	Westernland	Antwerpen
Gryp	Anna	28-04-1920	Kroonland	Antwerpen
Gryp	Charel	28-04-1920	Kroonland	Antwerpen
Gryp	Henri	28-04-1920	Kroonland	Antwerpen
Gryp	Marie	28-04-1920	Kroonland	Antwerpen
Keirsse	Romanie	21/10/1899	Friesland	Antwerpen
Lippens	Melanie	27-12-1905	Zeeland	Antwerpen
Lippens	Philemon	16-09-1901	Zeeland	Antwerpen
Martens	Anna	23-10-1920	Lapland	Antwerpen
Martens	August	23-10-1920	Lapland	Antwerpen
Martens	Bertha	23-10-1920	Lapland	Antwerpen
Martens	Irma	23-10-1920	Lapland	Antwerpen
Martens	Marie	23-10-1920	Lapland	Antwerpen
Martens	Petrus	28-03-1912	Kroonland	Antwerpen
Martens	Victor	11/03/1899	Noordland	Antwerpen
Meiresonne	Emiel	09-03-1907	Finland	Antwerpen
Morman	Edith	19-12-1903	Finland	Antwerpen
		16-01-1906	Kroonland	Antwerpen
Mussche	Henri	26-01-1901	Kensington	Antwerpen
Neyt	Edward	20-07-1910	Kroonland	Antwerpen
Normandie	Clara	14/12/1898	Friesland	Antwerpen
Normandie	Clement	14/12/1898	Friesland	Antwerpen
Normandie	Louise	14/12/1898	Friesland	Antwerpen
Normandie	Marie	14/12/1898	Friesland	Antwerpen
Pieters	Bernard	14-03-1900	?	
Pieters	Emiel	26-09-1908	Campania	Liverpool
Praet	Victor	30-10-1909	Finland	Antwerpen
Roegiers	Alfons	14-03-1900	Kensington	Antwerpen
Roegiers	Firmin	23-03-1905		
Roegiers	Leonie	23-03-1905		
Slock	Florimond	16-05-1913	Mauretania	Liverpool
Slock	Marie	18-04-1903	Vaderland	Antwerpen
Soens	Jules	13-02-1906	Kroonland	Antwerpen
Soens	Raymond	20-07-1910	Kroonland	Antwerpen
Stevens	Emiel	07-05-1910	Lapland	Antwerpen
Taets	Louise	02-10-1911	Lapland	Antwerpen
Taets	Marie Thérèse	22-02-1921	Aquitania	Southampton
Tramont	Charles Louis	06-02-1904	Kroonland	Antwerpen
Tramont	Marie	22-02-1907	Samland	Antwerpen
Tramont	René	22-02-1907	Samland	Antwerpen
Tramont	Theofiel	10-03-1906	Zeeland	Antwerpen
Van de Kerkhove	Kamiel	25-04-1903	?	?
Van de Velre	Almé	27-10-1909	Kroonland	Antwerpen
Van de Velre	Ivo	05/04/1899	Southwark	?
Van de Velre	Leo	25/03/1899	Southwark	?
		05/04/1899	Kroonland	Antwerpen

BIJLAGE 3

BIOGRAFISCHE GEGEVENS ONTLEEND AAN DE GAZETTE VAN DETROIT (1965-1984)

Buyse Camiel	Landbouwer, geboren te Lembeke 18/06/1880, overleden te Pipestone 29/03/1972, begraven te Jasper, zoon van Domien Buyse. Camiel was een zoon bij een onbekende vrouw. Naar Amerika in april 1904, eerst in South Bend, later naar Atkinson (Illinois). In 1918 naar Jasper, Minnesota. Hij is getrouwd te Eeklo op 21/10/1901 met Emma van den Berghe.
Claeys Ivo	Naar Atkinson in 1913. Hij is getrouwd te Lembeke in 1913 met Clara Van Laere, geboren te Lembeke in 1891, overleden te Geneseo rond Oktober 1978.
De Pape Charles	Landbouwer in Swan Lake, afkomstig uit Lembeke, geboren in het jaar 1877, overleden op 31 januari 1946. Naar Canada, Bruxelles in 1891. Getrouwd te St. Alphonse, Canada, in 1909 met Marie De Roo, geboren te Lembeke 5/07/1889, overleden te Winnipeg 5/01/1972, dochter van Francies de Roo. Zij kwam naar Canada, Swan Lake in 1894. In dit huwelijk werden 12 kinderen geboren.
De Roo Francies	Naar Swan Lake in 1894. Zijn dochter bij een onbekende vrouw: Marie De Roo, geboren te Lembeke op 5/07/1889, overleden te Winnipeg op 5/01/1972.
De Rycke Emiel	Afkomstig uit Lembeke, wonende te Skokie (Illinois). Naar Amerika op 11/02/1910 met de Lapland uit Antwerpen met zijn oom Clement De Zutter, bestemming Victor (Iowa). Hij is getrouwd op 28/12/1919 met Marie De Rycke, afkomstig uit Lembeke.
De Sutter Emiel	Landbouwer, geboren te Lembeke op 12/10/1891, wonende te Moline (Illinois). Naar Amerika in april 1892, pas 6 maanden oud. Getrouwd te Atkinson op 19/02/1919 met Grace de Roo.
De Vlieger Aloïs	Geboren te Lembeke in 1895, overleden te Mishawaka (Indiana) in 1972. Naar Mishawaka in 1920 en is getrouwd te Superior op 23/06/1956 met Alida Haerens.
Lippens Maurice	Geboren te Eeklo op 26/09/1889, overleden te Kewanee (Illinois) rond Mei 1973, getrouwd te Kewanee op 10/04/1909 met Anna Baert.
Pattyn Alfons	Hij was gehuwd met Marie Van de Voorde, geboren te Lembeke rond 1883, overleden te Winnipeg op 2/02/1967.
Roegiers Alfons	Geboren te Lembeke rond 1892, overleden te Rock Island op 1/03/1968. Getrouwd te Rock Island op 17/06/1922 met Bertha Noppe.
Taets Louis	Geboren te Lembeke rond 1894, overleden te Erie (Illinois) rond januari 1970. Naar Amerika in 1929. Hij is getrouwd te Sheffield met Marie Immesoete.

BIJLAGE 4

BIOGRAFISCHE GEGEVENS ONTLEEND AAN DE 'DEATH MEMORIAL CARDS'

Wegge Camiel	x Whitcomb Blanche, ° Lembeke, 22/01/1882/ + Moline 2/05/1941
De Pape August	x Lombaert Augusta, ° Lembeke 23/07/1870/+ Bruxelles (Manitoba) 6/09/1949
De Pape Emma	x De Lichte Alfons, ° Lembeke 12/03/1883/+ St. Alphonse (Manitoba) 27/11/1947
De Pape Josephine	x De Roo Raymond, ° Lembeke 18/03/1891/+ Swan Lake (Manitoba)28/02/1939 <i>"She was a zealous and sincere Christian who served God with ardour, perseverance and a pure conscience. She governed her family with care and brought her children up in the fear and love of God. Through her piety and generosity she won the respect and esteem of all those who knew her".</i>
De Roo Francies	x De Sutter Emma, ° Lembeke 7/01/1858/+ Swan Lake (Manitoba) 25/01/1939
De Sutter Emma	x De Roo Francies, ° Lembeke 21/03/1865/ + Swan Lake (Manitoba) 27/11/1941
De Vlieger Amelia	x Verschaere Jan, ° Lembeke 25/04/1878/ + St. Boniface (Manitoba) 21/01/1941
De Vlieger Emma	x Bernaerdt August, ° Lembeke 18/06/1886/ + St Boniface (Manitoba) 8/01/1958
Boelens Richard	x Claeys Emma ° Lembeke 20/05/1891/ + Atkinson (Illinois) 28/02/1984
De Backer Bernard	x Kesbeke Cornelia, ° Lembeke 12/10/1868/ + Moline (Illinois) 15/04/1936
De Jaeger Marie Louise	x Van de Voorde Henri, ° Lembeke 6/10/1887/ + Moline (Illinois) 11/12/1962
De Sutter Emiel	x De Roo Grace Marie, ° Lembeke 12/10/1891/ + Moline (Illinois) 21/11/1992 WWI Army veteran serving in the American Expeditionary Forces in France, zoon van De Sutter Clement en Vincent Emma.
De Wispelaere Leonie	x De Pape Charles, ° Lembeke 6/09/1867/ + Moline (Illinois) 22/02/1941
De Wulf Henri	x Haezebroeck Mathilde Marie, ° Lembeke 7/05/1893/ + Sheffield (Illinois) 30/08/1950

Dhaenens Leonie	x Peters Emiel, ° Lembeke 8/06/1881/ + Moline (Illinois) 27/10/1933
Geirnaert Leonie	x De Bleeker August, ° Lembeke 13/07/1871/ + Kewanee 2/07/1927
Poppe Charles	x De Wispelaere Leonie, ° Lembeke 8/04/1860/ + Moline 25/11/1929
Van de Voorde Henri	x De Jaeger Marie Louise, ° Lembeke 17/03/1879/ +Bennett (Iowa) 27/09/1940
Vuysser Marie	x Welvaert Edward, ° Lembeke 15/08/1868/ + Moline 21/05/1925
Wauters Louis	x Wendland Justine, ° Lembeke 17/06/1863/ +Hartwick (Iowa) 1/02/1921
De Vlieger Serafina	° Lembeke, 28/01/1862/ + Kewanee (Illinois) 6/11/1925
De Vlieger Peter	x De Dapper Cordula, ° Lembeke 15/02/1872/ + Kewanee (Illinois) ("treinongeluk") 15/07/1928

DE ZELFREGULERENDE DORPSGEMEENSCHAP

De veldwachtersfamilie Steyaert in Lembeke (1810-1902)

Filip BASTIAEN

Politie, en zeker de landelijke politie, is in de geschiedschrijving en ook in de heemkunde een, ten onrechte, vrij stiefmoederlijk behandeld thema. Als men daarenboven het woord *veldwachter* als studieobject laat vallen, wordt er niet zelden schamper gereageerd. Wat meer aandacht voor het politiewezen zou nochtans kunnen bijdragen tot een beter begrip van (het functioneren van) plattelandsgemeenschappen. De politiestudie mag zich dan niet beperken tot de organisatie van het politiewezen en (collectieve) biografieën, maar kan en moet m.i. evenzeer peilen naar de rol van de *politie* in het brede dagdagelijkse maatschappelijk proces. Enkele willekeurige voorbeelden zijn de armenzorg, volksgebruiken, ontspanning, het besturen van een dorp enz.

In de navolgende beperkte biografische nota's willen we enkele aspecten van het 19de-eeuwse dorpsleven belichten. Het gaat enerzijds om een aantal zaken dat toevallig tot ons kwam, maar anderzijds misschien ook om de essentie van een dergelijke maatschappij, die zoekt om te overleven, net als de inwoners. Die aspecten zijn in tegenstelling tot de rest vrij uitgesponnen. De meeste aandacht bij de familieleden gaat, om evidente redenen, naar de derde in de rij, Pieter Steyaert. Deze veldwachter bleek een merkwaardige figuur die in nog meer merkwaardige situaties terecht kwam, maar de hier specifiek behandelde aspecten konden deels niet worden geduid, zonder de anderen in deze bijdrage te betrekken. Aldus is hij een interessante figuur om een stukje mentaliteitsgeschiedenis bloot te leggen. We bekijken aan de hand van enkele daden en facetten uit zijn leven de houding van de lokale overheid en de bevolking tegenover de veldwachter en vice versa, maar ook en vooral het waarom. Het (beperkt) behandelde politiewerk komt louter aan bod om enkele maatschappelijke (karakter)trekken duidelijker te stellen.

1. VELDWACHTERSFAMILIE DOOR MENS-LIEVENDHEID?

1.1 AMBROOS STEYAERT (1810-1830)

Het veldwachtersverhaal van de familie Steyaert begint bij Ambroos, de vader van Pieter. Deze man werd geboren in Oosteklo op 23 oktober 1783, als zoon van Jan en (Anne) Brigitte Misman (of Meersman)¹. Over hem is ons momenteel niet zoveel bekend.

Het veldwachtersambt stamt uit de Franse tijd en is een voortzetting van de vroegere politiefunctie *officier*² of van de *provost*, zoals men in Lembeke vermeldde. De eerste Lembeekse veldwachters waren vermoedelijk de laatste provoosten. Tijdens de eerste jaren van de Franse bezetting vonden we herhaaldelijk de namen van Ignatius Ingels (Engels) en Pieter Francies Van de Rostyne (°1768) terug³. Van de eerste is ons de einddatum van zijn politietaak niet bekend, maar we vonden hem niet als dusdanig terug in de volkstelling van 1806⁴. De laatste bleef waarschijnlijk in functie tot aan zijn dood op 2 mei 1808. Het staat echter vast dat hij in het begin van de Franse bezetting – al dan niet, maar hoogstwaarschijnlijk en voortdurend, cumulerend – de stiel van smid uitoefende⁵. In 1810 baatte zijn weduwe een herberg uit⁶, wat mogelijks ook voordien gebeurde.

Na het overlijden van Van de Rostyne oordeelde de hogere overheid dat het ambt te lang vacant bleef – nam hij misschien ervoor al ontslag? – en men had de burgemeester al meerdere keren geschreven om een veteraan of gewezen militair uit de gemeente of een naburige gemeente voor te dragen. Uiteindelijk werd de gewezen soldaat Francies (Louis François) (Van) Moffaert op 12 juli 1808 benoemd⁷. Een toevallige vondst in de registers van de Burgerlijke stand laat ons veronderstellen dat hij mogelijks familie was van de Lembeekse pastoor Philippe Jacques Van Moffaert en van Philippe Van Moffaert, belastingcontroleur van het arrondissement Eeklo en wonende in Assenede⁸. Enige *voorspraak* lijkt dus niet uitgesloten. Zijn veldwachtersloopbaan bleek van korte duur. De reden is ons onbekend.

Op 11 januari 1810 kreeg namelijk Ambroos Steyaert een *commissie* als veldwachter. Hij was toen 26 jaar en hij had ook enkele jaren legerdienst achter de rug. Ex-soldaten kregen namelijk voorrang en werden beschouwd als het best geschikt voor dergelijke job (o.a. wegens het moeten opsporen en aanhouden van deserteurs)⁹. Uit de weinig beschikbare gegevens menen we te mogen afleiden dat hij pas door zijn aanstelling in Lembeke kwam wonen. Zijn echtgenote, Joanna Maria Van de Velde, was ook van dat buurdorp geboortig en zijn oudste zoon Karel werd eveneens aldaar in 1808 geboren. Hun tweede kind, Pieter, werd eind 1810 in Lembeke geboren (In de registers Burgerlijke stand staat geen geboorteakte, maar er is wel achteraan een kople uit het doopregister in gekleefd. Was dit een teken dat hij voorbestemd was om een merkwaardig leven te leiden?).

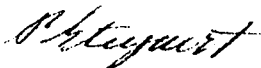
Ambroos bleek vrij goed met een pen overweg te kunnen, maar voor de rest was de sociaal-economische toestand van de familie niet zo rooskleurig. Hij was, voor zijn benoeming, zoals zovelen wever en de zoon van eenvoudige dagloners. Zijn echtgenote, een Oosteklose dagloonster, kon bij hun huwelijk in 1808 niet met de pen overweg en plaatste een streepje. In 1814 bleek het gezin in een huurhuis van Norbert Van Assche te wonen¹⁰. In 1818 vonden we de specificatie dat hun woning een tweewoonst was¹¹. Het gezin breidde steeds meer uit en telkens vonden we ook een dienstmeid of een *servante d'enfant* ingeschreven. Deze laatste was zelf slechts 12 jaar oud, zodat er moeilijk sprake kan zijn van echt huispersoneel. In 1829 telde het gezin 8 kinderen, tussen 1 en 21 jaar, maar woonde er anders niemand in. De financiële situatie liet dit vermoedelijk ook geenszins toe. In 1821 bleek alvast dat hij geen enkele andere functie uitoefende¹². Dit was niet echt gelogen, maar zoals veel collega's vulde hij de jaarwedde aan met diverse kleine inkomsten. Het staat vast dat hij optrad als *roeper* tijdens openbare verkopen. Notarissen deden hiervoor veelal beroep op veldwachters. Dat dit de dienst niet altijd ten goede kwam – sommige *ventdities* liepen over meerdere dagen – spreekt voor zich. Het gemeentebestuur moest in elk geval in 1820 de afwezigheid van de veldwachter op de maandelijkse *revue* (inspectie van alle veldwachters van een regio door de brigadier-veldwachter) verantwoorden. Ambroos Steyaert had in dit geval nochtans de toestemming aan de brigadier gevraagd en mondeling verkregen¹³. Zijn opbrengsten zijn ons niet bekend, maar voor sommigen liep dit op tot een half jaarloon¹⁴. Het is ook algemeen bekend – en te vinden in de bronnen – dat de veldwachters in de 19de eeuw al eens iets (een *zende* vlees, graan...) van inwoners ontvingen. De Lembeekse *champetter* zou echter geen omhalingen van eieren gedaan hebben, zoals de kosten en de kerkbaljuw¹⁵ en waaraan andere collega's ook wel eens deelnamen.

Het noodlot sloeg echter toe en Ambroos overleed in actieve dienst op 11 juli 1830. Zijn echtgenote was op dat ogenblik spinster.

1.2 KAREL STEYAERT (1830-1837)

Net een week na het overlijden van Ambroos Steyaert droeg de gemeenteraad al kandidaten voor de opvolging voor en stuurde het lijstje naar het provinciaal bestuur¹⁶. De septemberrevolutie doorkruiste echter een vlugge benoeming. Door de lacune vervulden blijkbaar de oudste zonen van de overleden veldwachter de taak en vroeg de weduwe om zolang de jaarwedde te blijven genieten. Het gemeentebestuur was dit idee genegen, wat blijkt uit een brief van 21 september: “*dat wy gaaren toestemmen, en van advies zyn, dat de jaarwedde, welk was toegestaen, aan de veldwagter dezer gemeente, over het loopende dienstjaar 1830 by voortduring worde uitbetaald, aan deszelfs wedwue, tot zoo lang den dienst als veldwagter, door eenen harens zoons zonder bezwaren, regelmatig en zonder intrest aen de gemeente belangens worde waargenomen, en zulks voor zoo lang er geen veldwagter door Z.E. de heer Staats-raad*

*gouverneur dezer zal wezen benoemd*¹⁷. Ook anderen zagen een kans om door de omwenteling de benoeming in een andere richting te duwen. Er vroeg alvast iemand om toegevoegd te worden aan de kandidatenlijst. Voor het gemeentebestuur was dit echter een gedane zaak en het deelde dit ook zo mee aan de Koninklijke commissaris. Het deelde de verzoeker mee dat hij er met de burgemeester kon over praten of zich tot het hoger bestuur wenden.

	Pieter Van de Rostyne ... - 1808
	Francies Van Moffaert 1808-1810 (?)
	Ambroos Steyaert 1810-1830
	Karel Steyaert 1830-1837
	Pieter Steyaert 1837-1902

De handtekeningen van de 19de-eeuwe Lembeekse veldwachters.

Door de "opgekome ne omstandigheden" werd er maar geen gevolg gegeven aan de voordracht van kandidaten. Daar bovendien ook het lokale bestuur werd vernieuwd, moest er zelfs een nieuwe voordracht gebeuren. Nu moest het wel snel gaan, namelijk binnen de acht dagen¹⁸. Kort daarop werden effectief drie kandidaten voorgedragen, maar waarvan ons de namen onbekend bleven¹⁹. Door te puzzelen – wat toch een essentieel deel is van historisch onderzoek – achterhaalden we vermoedelijk toch de drie namen. De eerste naam was deze van Pieter Steyaert. Hij was op dat ogenblik pas 20 jaar oud (in het document was sprake van 21 jaar, maar men nam het niet te nauw met het aspect *tijd*: Ambroos zou 26 of 30 jaar veldwachter zijn geweest) en dus te jong voor de job²⁰. De opmerking naast zijn naam is echter het meest interessant: "... wordt voorgedragen

uyt Consideratie dat hy den oudsten is van zeven kinderen, die bij hunne moeder thuis zyn. waer van nog zes minderjarig, en zulks zonder eenig bestaen of neering doende, dat hy nog eenen broeder heeft die ouder is als hy; die zich onder den militairen dienst bevind; dat het ook zeker is de moeder met haere kinderen eenen last van het armbestuur moet wezen; indien dezen kandidaet geene goede winning in het huyshouden kan bezorgen"²¹. Die oudere broer, Karel (Charles), stond blijkbaar ook op de lijst. Op zijn curriculum stond dat hij 8 jaar dienst had (het is geenszins duidelijk van wanneer dit tweede document dateert, maar mogelijks ging het om een nieuwe voordracht), dat hij niet ervaren was (op het vlak van geletterdheid), maar dat hij dagelijks leerde. Hij was, samen met een andere persoon, voorlopig aangesteld. Die persoon werd blijkbaar afgezet en genoot voor zijn dienst slechts de helft van het veldwachtersloon. De andere helft ging naar de weduwe. De gemeenteraad had blijkbaar ook bepaald dat die tijdelijk aangestelde ontslagen zou worden na de legerdienst van Karel Steyaert. Deze laatste kon dan effectief veldwachter worden en zijn moeder financieel steunen. Opnieuw lezen we dat anders het gezin zou moeten gesteund worden door het Armbestuur. Op dat ogenblik vroeg de arrondissementscommissaris de gouverneur om Karel voorlopig te benoemen, daar er anders armoede voor het gezin dreigde. De gemeente vroeg dit ook, enkel uit *menslievendheid*²². We moeten er hier aan toevoegen dat opvolging door een zoon bijna gedurende heel de 19de eeuw vrij frequent (ruim 20%) voorkwam²³. We proberen een aantal zaken te reconstrueren.

Karel Steyaert was in Oosteklo geboren op 15 september 1808 en behoorde aldus tot de militielichting van 1826. Bij de inschrijving op de militielijst was hij dagloner van beroep. Zijn gestalte was niet ingevuld. Hij lootte het nummer 45 en werd voor de dienst aangeduid²⁴. Hij bleek ook ingeschreven voor de Burgerwacht, maar kreeg hiervoor een tijdelijke vrijstelling: "*ende alzoo dien persoon den oudsten zoon is van zyn moeder weduwe, met 8 kinderen en voor deszelfs onderstand moet zorgen; daer hy ok aengesteld is als provisoren veldwagter in dees gemeente, en dien post waerneemt, is hy zoo voor een en ander noodig*"²⁵.

Begin 1832 vernemen we dan dat Karel inderdaad de dienst voorlopig waarnam, tot aan zijn herinlijving (*réincorporation*). Dan nam zijn *kleine* broer het over "*et une autre personne, pour surveiller les champs*". Het hoger bestuur wenste blijkbaar een oplossing, maar de gemeenteraad was van mening om de plaats vacant te houden, totdat Karel met definitief verlof was. Hij zou hem dan als eerste kandidaat voorstellen, "*place qu'il mérite comme fils aîné d'une veuve avec huit enfans*". De raadsleden wensten voort te doen met de voorlopig aangestelde persoon²⁶. Een jaar later vernemen we dat het hier om Ferdinand Couqué ging²⁷. In augustus 1833 stuurt men dan een kopie van de voorlopige aanstelling van Karel Steyaert naar het provinciebestuur. De hoger vermelde motivering werd nog eens aangehaald en ook Ferdinand Couqué werd vermeld²⁸.

Karel Steyaert werd uiteindelijk in 1836 benoemd en legde de eed af op 19 april²⁹. We hadden intussen vastgesteld dat hij behoorlijk kon naamtekenen en bij zijn uiteindelijke benoeming zou hij zelfs goed kunnen lezen en schrijven hebben. Op 8 maart 1837 deelde het gemeentebestuur de veldwachtersbrigadier mee dat Karel niet naar de revue zou gaan. Hij lag in bed en was aangedaan door een zware ziekte³⁰. Hij overleed op 26 mei 1837. Voor de weduwe was het weer naar af. Over een onbetaalde rekening uit zijn soldatentijd deelde het bestuur later mee dat hij “*in staet van behoefteghed*” was overleden³¹.

1.3 PIETER STEYAERT (1837-1902)

Pieter Steyaert deed de laatste acht dagen de dienst voor het overlijden van zijn broer Karel. Het gemeentebestuur deelde de provincie nog de dag van het overlijden mee dat het vlug een kandidatenlijst zou sturen en vroeg deze maal haast bij de benoeming. Het bestuur hield woord en stuurde ook inlichtingen over de twee voorgedragen kandidaten. Pieter Steyaert werd voorlopig benoemd op 20 juni en hij legde de eed af op 27 juni 1837³².

Pieter werd unaniem als eerste kandidaat voorgedragen. Opnieuw werd er aangehaald dat zijn vader ook 30 jaar dienst had als veldwachter. Uit de vorige voordracht onthielden we dat hij in staat werd geacht een pv op te maken, nu luidde het: “*genoegzaam geleerd om een proces verbael op te maken*”. We stelden zelf inderdaad vast dat hij vrij goed kon naamtekenen. Hij was volgens het inschrijvingsregister voor de militie en de eerste voordracht klein van gestalte, slechts 1,58 m. Bij de nieuwe voordracht bleek hij 1,69m groot te zijn. Was hij tijdens zijn jarenlange legerdienst zoveel gegroeid? Zijn foto werd vervolledigd met de melding dat hij zwart haar had, een grote neus, een rond gezicht met breed voorhoofd, blauwe ogen, een wijde mond en een ronde kin. Voor zijn legerdienst was hij dagloner. Voor zijn benoeming vonden we hem ook nog terug als werkmans en als dienstknecht, zoals de grote meerderheid van de lage sociale klasse. Hij werd beschouwd als van onberispelijk gedrag en sterk genoeg om de *vermoeyenissen* van de dienst te doorstaan. Zijn tegenkandidaat was een zekere Jan Frans Willems. Deze man woonde ook in Lembeke en was 40 jaar oud (de maximumleeftijd; hij bleek echter geboren in 1795 en was dus te oud³³). Hij werd vermoedelijk voorgedragen door de invloed van zijn werkgever, de Gentse grondeigenaar De Potter-Soenens, voor wie hij jachtwachter was³⁴.

De benoeming geschiedde ten voorlopigen titel, want Pieter Steyaert had nog niet zijn definitief verlof van het leger ontvangen “*t welk de eenige hinderpael was van zyne definitieve benoeming*”. Hij werd na zijn eigenlijke dienst tussen 1829 en 1837 meerdere malen opnieuw voor een reserveregiment opgeroepen, o.a. sedert 1 april 1837. In december 1838 schreef het gemeentebestuur naar zijn commandant in Gent met de vraag om de veldwachter naar huis te laten komen. Hij was broodnodig

bij zijn familie, daar hij in het bestaan van het gezin voorzag. Het schepencollege had het daarbij nogmaals over "*une pauvre famille*". Tien dagen later stuurde hij het verzoek van de moeder-weduwe aan de arrondissementscommissaris "*et que renvoyer le dit garde champêtre dans ses foyers serait un acte de justice et d'humanité*". In april 1839 bevond hij zich opnieuw of nog steeds onder de wapens, maar nu in Oostende. Zijn broer Eduard nam dan de functie waar "*zonder nogtans daer voor te zyn beeedigd*". Op 21 mei zwaaide hij definitief af, maar ondanks de vraag van het gemeentebestuur voor een vlugge definitieve benoeming, kon hij pas zijn nieuwe eed afleggen op 24 februari 1840³⁵. Zijn eigenlijke benoeming gebeurde mogelijks op 31 december 1839. In deel 2 zal blijken dat die benoeming niet zo vanzelfsprekend was.

In 1859 stelde Pieter Steyaert zich kandidaat voor de opengevallen plaats van brigadier-veldwachter. Dit was een soort korpschef die gezamenlijke patrouilles organiseerde in zijn brigade en ook instond voor een periodieke inspectie, de *revue*. Hij genoot hiervoor ook een extra vergoeding, betaald door alle gemeenten die deel uitmaakten van de brigade. Pieter schreef zijn sollicitatiebrief vermoedelijk niet zelf. Er kwamen enkele intussen vertrouwde argumenten in voor: opvolger van zijn vader (30 jaar dienst) en zijn broer en zijn legerdienst, naast zijn grote vlijt en bescheidenheid en een aantal moedige daden. Dit laatste sloeg voornamelijk op de aanhouding van enkele deserteurs, maar ook van twee varkensdieven (diefstal met verzwarende omstandigheden) en de dader van een poging tot moord "*allen zeer gevaerlyke en onverschrokken kerels*". Ook zijn onbesproken gedrag (zie verder) werd gestaafd met een attest van de burgemeester. Ook hier werd verwezen naar zijn familiale-financiële toestand (waarover verder ook meer). Hij schreef ook nog een gelijkaardige brief aan de gouverneur. Daarin werd o.a. verwezen naar de legercampagnes die hij meemaakte in 1830, 1831, 1832 en 1833. Er werd ook een daad van moed aangehaald als schildwacht in 1831 toen Hollandse huzaren in Aardenburg lagen om het jonge België binnen te trekken. Hij ontving er een beloning van 10 fr voor. Het aantal attesten werd nog aangevuld, waarin nog meer arrestaties werden vermeld en eveneens de vaststelling van menigvuldige delicten en overtredingen inzake politie en jacht. De commissaris van politie van Eeklo schreef een erg lovende boodschap: "*eenen persoon is die zyne bediening met iever en neerstigheid uitoefent; want 't elkens als het gebeurt, dat hy hem als nabuer in dienstverrigtingen noodig heeft, hy snel hem altyd met spoed en neerstigheid ter hulp, waerover hy hem zyne erkentnisse mag betuigen*". Het mocht echter niet baten. Hij bleek volkomen kansloos³⁶.

Uit deze laatste passage zouden we concluderen dat Pieter Steyaert een modelveldwachter was. Was de werkelijkheid ook zo eenduidig? Was zijn benoeming in 1839 wel zo evident? Speelden niet vooral sociale elementen mee om 90 jaar lang het ambt in dezelfde familie te houden? Kan een dieper en breder onderzoek dit bevestigen? Het peilen naar de sociale achtergrond is één aspect, maar kan ook de uitoefening van de taak, nieuwe, andere inzichten verschaffen?

2. DE VELDWACHTERSFUNCTIE: AUTORITEIT OF SOLIDARITEIT?

2.1 EEN VALSE START? "EENE PLEK IN HARE MUTS"

In oktober 1837, pas enkele maanden na zijn voorlopige benoeming, liet Pieter Steyaert een pv opmaken. Op zich niets bijzonders, integendeel zelfs. Het was trouwens de gewoonte dat de meeste processen-verbaal niet door de veldwachter persoonlijk werden opgemaakt, daar hij enkel bevoegd was voor landelijke delicten. Doorgaans bekleedde de burgemeester in de kleinere dorpen de bevoegdheid van commissaris van politie (en liet hij het schrijfwerk over aan de gemeentesecretaris; zie ook 2.7). Dit pv was merkwaardig in die zin dat hij er om verzocht, maar dat er terzelfder tijd een klacht tegen hem werd in geformuleerd. Een zekere Angeline De Cock zou de veldwachter *"hebben uytgemaekt voor eenen slechten garde champêtre daer by voegende dat zyne zuster Amelie Steyaert (die hare eerste huwelyks afkondiging had gehad) te Brugge voor hoer had gediend"*. Deze belediging was niet min. De vrouw gaf op dat ogenblik een zekere Joannes Vergult ook nog een kaakslag. De veldwachter liet zich ook niet onbetuigd. De burgemeester hechtte er alvast geloof aan dat er een woordenwisseling was geweest. Pieter Steyaert bekende zelfs te hebben gezegd *"dat zy eene plek in hare muts hadde door het welk zy waerschyndlyk heeft verstaen dat hy wilde zeggen dat zy een kind had gehad"*. Alvast een volkskundig interessant element, dat enige genealogische uitklaring zou kunnen gebruiken.

Er stond nog een enigszins opmerkelijke passage in het verslag: *"Het schynt ook dat er tusschen den heer Willems en den veldwachter eenen kleynen haet van overlang bestaet"*. Door de verwijzing dat men de heer De Potter-Soenens niet had kunnen horen, daar hij afwezig was, werd het duidelijk dat het hier om de tegenkandidaat voor de benoeming ging. Onze veldwachter had dus al van in den beginne vijanden.

De burgemeester dekte dit voorval blijkbaar met de mantel der liefde toe: *"wy laten UEd oordeelen over het gewigt der beschuldigingen nochtans verzoeken wy UEd te overwegen en in acht te nemen uyt welke bron die spruyten"*³⁷. Dit lijkt op bedekte steun van de burgemeester ...

De kous was er niet mee af. Er kwam een brief van de arrondissementscommissaris en die was vrij expliciet in de klachten en beschuldigingen: *"Het schynt dat hy in ht uytoeffenen zyner fonctie te werk gaet met eene onbeschaefde plompheyd die aen geenen ondergeschikten bedienden past, en dat hy zelfs zich vermeet bedreygingen te doen aen personen die hy zouden dienen te beschermen"*. Het bestuur kreeg de opdracht meerdere getuigen te horen, een douanier, het gezin van brouwer Stockman en van herbergier De Cock, een zekere Jan Vincent en *"des noods ook den h^r de Potter-Soenens"*³⁸. Helaas kennen we het vervolg niet, maar dit kan er op wijzen dat de zaak werd gesloten zondermeer.

2.2 ENKELE KANONSCHEUTEN: VOLKSMENS?

Op 13 augustus 1839 stuurt de schepen belast met de politie een pv tegen meerdere personen aan de commissaris van politie van Kaprijke, die ook het Openbaar ministerie uitoefent bij de *Rechtbank van enkele politie*. Het feit lag schepen P. De Sutter blijkbaar zwaar op de maag, want hij schreef dat ze *“ondanks het verscheide mael herhaelde verbod van het plaetselyk bestuer, zich toegelaten hebben in den kom dezer Gemeente kanonnen aen te steken; Ik bid ued Mynheer dezelve zoo strengelyk mogelyk voor de regtbank van enkele politie te vervolgen en zulks wel ter zitting van maendag aenstaende om alzoö indruk te verwekken”*³⁹. Op het eerste zicht leek dit een pv als zovele en met een verzoek dat wel meermaals, en ook in andere gemeenten, voorkwam.

Het voorval stond echter ook als punt op de gemeenteraad op 17 augustus geagendeerd: *“over 't geen er te doen blyft met den veldwachter Pieter Steyaert”*. En daaruit bleek dat de veldwachter zelf *kanonscheuten* afschoot. Dit was in overtreding met het gemeentelijk politiereglement van 19 oktober 1837. Daarenboven was dit reglement op zondag 4 augustus, negen dagen voor de feiten, *“met luyder stem na vroeg en hoogmis aen het publiek”* bekendgemaakt en was de veldwachter door de burgemeester persoonlijk belast met het toezicht op de naleving. Wou de jonge Pieter Steyaert eens testen hoever hij mocht gaan in zijn nieuwe job? Er was alvast op 12 augustus in *openbaer gezelschap* over het verbod gesproken en de veldwachter had gezegd dat hij 's anderendaags, bij het trouwfeest van Joannes Vervaeat *“de eerste scheut zou hebben geschooten”*. Er kan niet worden ontkend dat hij niet van zijn woord was. Hij verliet met opzet de kerkdienst, liep naar het gemeentehuis en loste daar meerdere kanonschoten. Hij moedigde daarna nog iemand aan hetzelfde te doen met de woorden *“schiet maer, als gy niet mogt voortsgaen zal ik het u tydelyk komen zeggen”*. Het hek was bijgevolg van de dam en meerdere personen gaven zich over aan het volksgebruik. De raadsleden vonden het gedrag van de veldwachter dan ook *meer berispelyk* dan van de anderen *“om reden dat hy met de waekzaamheyd dier overtreding speciaelyk was belast; dat hy ondanks het herhaeld verbod van het plaetselyk bestuer, met opgezetten zin het voorbeeld heeft gegeven en de schikkingen van gemelde politie reglement overtreden; dat hy alzoö ongehoorzaem is geweest aen de bevelen zyner overheyd en zich een regt heeft toegekend die aen niemand dan aen het hoofd van het plaetselyk bestuer behoorde”*. Hij was duidelijk te ver gegaan en de raad kon dit dan ook niet zo laten. Hij vervolgde: *“Overwegende dat indien zulks wierde over het hoofd gezien den zelve veldwachter langs hoe meer de regten van den raed en het plaetselyk bestuer opentlyk zou miskennen & hun by het publiek alle gezag zou ontnemen”*.

Rekening houdend met het feit dat Pieter Steyaert maar ten voorlopigen titel was benoemd, er al een klacht tegen hem was ingediend, en de krachtige en steekhoudende argumentatie, zouden we een afzetting uit de functie verwachten. In de 19de eeuw kwam de afstelling trouwens bij 7%

van de veldwachters voor. De meest voorkomende reden was drankmisbruik, gevolgd door de slechte dienst, plichtsverzuim en in mindere mate het persoonlijk gedrag en misbruik van gezag⁴⁰. Mogelijks kampten de raadsleden met een dilemma, namelijk een deel van de motivatie voor zijn aanstelling, de steun voor het gezin van zijn moeder. Het vervolg van de beraadslaging luidde dan ook: *“Overwegende nochtans dat hy by middel zyner fonctie in het onderhoud zyner moeder & nog minderjarige zusters voorziet”*. Het spook van de armenzorg dook dus opnieuw op. De raad besloot bijgevolg eenparig om hem tijdelijk te schorsen in zijn ambt. De schorsing, met beroving van wedde, beliep slechts 14 dagen⁴¹. Hij ontving nog diezelfde dag een brief dat hij zijn wapens moest inleveren en dat hij zich van de uitoefening van elke dienst moest onthouden⁴².

2.3 STICHTEND VOORBEELD: SCHELDWOORDEN VÓÓR ZIJN BENOEMING

Op 25 september, nog geen maand na zijn schorsing, kreeg de veldwachter opnieuw een klacht aan zijn broek gesmeerd wegens scheldwoorden. De aanklager was opnieuw Jan Vincent, wat het gewicht misschien wat minder maakte. Of ging het van kwaad tot erger?

Over dit voorval vernemen we rechtstreeks niets meer, maar mogelijks werpt een brief uit oktober 1839, gericht aan de arrondissementscommissaris, toch een licht op deze zaak. Volgens het gemeentebestuur werd het provinciaal reglement van 1828 of 1829 op het sluiten van de herbergen streng toegepast. Er volgden dus ook klachten uit. Naar verluidt luidde men in veel gemeenten de klok voor de sluiting één uur te vroeg, in andere deed men dit enkel op weekdays. Daarenboven *“in weynige gemeenten wordt er op het sluiten der herbergen gewacht & in het meeste deel der gene waer rondgegaen wordt vergenoegd den politie beambten zich met de herbergen te ontruimen zonder overtreding vast te stellen”*. Dit laatste was dus strijdig met het reglement, maar wel een typische uiting van de zelfregulerende maatschappij. Maar dit was blijkbaar niet de gangbare manier van zaken in Lembeke en waren *“alzo de inwooners van alhier op de politie verbitterd”*. Het bestuur pleitte ervoor dat het reglement overal streng zou worden nageleefd⁴³. De vraag rijst of de veldwachter in dit geval niet het slachtoffer was van deze politiek, gezien hij op het sluitingsuur moest toezien, en (een deel van de bevolking) zich dus tegen hem keerde. Of deed hij misschien net nu uitermate zijn best, na enkele keren op een negatieve manier in de kijker te zijn gelopen?

We vermoeden dan ook dat het bestuur het (opnieuw) voor de veldwachter opnam. We vernamen alvast niets over een eventuele veroordeling. Objectief gezien, kon hij na de schorsing ook niet veel meer hebben. Dit voorval, en de andere incidenten, werpen een ander licht op de (iets te) lange weg tot zijn definitieve benoeming. We zetten alles nog eens op een rijtje:

- 20 juni 1837: voorlopige benoeming
- 24 oktober 1837: klacht wegens woordenwisseling/belediging
- 21 mei 1839: definitief verlof leger

- 17 augustus 1839: twee weken schorsing functie
- 25 september 1839: klacht wegens scheldwoorden aan het adres van, opnieuw, Jan Vincent
- 22 november 1839: verzoek tot definitieve benoeming
- 31 december 1839: definitieve benoeming?
- 24 februari 1840: eedafliegging

Is het overdreven te stellen dat hij enkele keren goed wegwam? Louter theoretisch kon hij alvast al in mei/juni 1839 definitief beëdigd zijn. Het verhaal heeft regelmatig wat veel weg van *menslievendheid*.

2.4 MENS MET GOEDE INBORST

Op 21 januari 1845 notuleerde de gemeentesecretaris een bijzonder voorval. Veldwachter Pieter Steyaert verscheen in de zitting van het schepencollege “*voornemens zynde heden huwelyk aentegaen*”. De bedoeling was “*alvoorens tot de voltrekking van diere overtegaen van zyne kinderlyke genegentheid heeft willen blyken geven aen zyne moeder Marie Van de Velde aen wien hy reeds tot steun diende*”. Hij stemde toe zijn moeder, zolang hij veldwachter was, 80 fr per jaar te geven. Zijn moeder verscheen ook ter zitting en verklaarde “*het bovenstaende dankelyk aen te nemen*”⁴⁴. Door de formulering stellen we ons toch de vraag van wie het initiatief uitging. Was dit zijn eigen wil of was deze regeling gesuggereerd of zelfs (wat) opgedrongen? Gold dit als een compensatie voor zijn benoeming? Het lijkt alvast opnieuw een uiting van een maatschappij die op een eigen wijze met de beperkte middelen omsprong en onderlinge solidariteit als regel nam, indien mogelijk zonder de armenkas te belasten. Waarom moest trouwens een dergelijke private aangelegenheid in de notulen van het schepencollege worden ingeschreven? Het bestuur had er dus duidelijk een belang bij.

We kunnen anderzijds opwerpen dat zijn moeder op dat ogenblik *slechts* 57 jaar oud was en dat haar jongste dochter bijna 17 was, zodat er op dat ogenblik vermoedelijk niet echt sprake was van *behoefte*. Zij was toen werkvrouw. We kennen echter de toenmalige gezinssituatie niet. Daarnaast was er ook de echtgenote van Pieter. Sofie Lecler was enkele jaren ouder en was vroedvrouw. Haar ouders waren eenvoudige arbeiders in Kluizen. Zij had dus vermoedelijk wel enige (praktische) opleiding genoten, maar kon desondanks niet zo goed naamtekenen.

2.5 FINANCIËLE EN SOCIALE STATUS

Deze passus is niet gebaseerd op een uitvoerig onderzoek, maar op een beperkt aantal doelbewust gezochte gegevens over Pieter Steyaert en op enkele toevallige vondsten (in het destijds nog ongeordende archief). Het is dus duidelijk dat dit beeld voor verfijning vatbaar is, maar de grote lijnen zullen toch naar voor komen.

Het gezin Steyaert-Lecler woonde na het huwelijk op het dorp, samen met Ursula Lecler (nicht, (half)zus, onwettige dochter?). Ze kregen al vlug vier dochters, geboren tussen 1846 en 1852 (volgens de bevolkingsregisters; we deden niet meer onderzoek). Sofie was zoals gezegd vroedvrouw en ze stuurden ook een aanvraag tot aanneming voor Ursula als "*kweekelinge der vroedkundige school*" in Gent in 1851⁴⁵. Zij was toen 18 jaar. Toen dochter Louisa Maria (° 15 februari 1849) ook 18 werd, stuurde het gemeentebestuur ook een rekwest van de veldwachter naar de vroedkundige school om haar te laten aannemen. Een dergelijke vraag werd herhaald in 1868 en het jaar daarop. Uiteindelijk vestigde ze zich als *vroedvrouw ten platte lande* in 1870 in Lembeke. In 1871 volgde een gelijkaardige vraag voor de jongste dochter, Maria Christina (° 25 december 1852)⁴⁶. De appel viel dus niet ver van de boom. De jonge vroedvrouw schrok er ook niet van terug om anderen te beledigen en kreeg in 1872 ook een pv aan haar broek gesmeerd⁴⁷. Van de twee jongste dochters is duidelijk dat ze school liepen. Maria Christina stond in 1866 in het bevolkingsregister ook ingeschreven als *scholierster*. We weten niet of ze ooit vroedvrouw werd. Bij haar huwelijk in 1878 met de klompenmaker Pieter De Sutter was ze *tapster*⁴⁸. Louise huwde met de hoefsmid Desiré Vervaeet, een buurjongen. In 1887 vertrok ze op een nacht van vrijdag op zaterdag in december, met haar man en vier kinderen, naar Antwerpen om in te schepen naar Amerika⁴⁹. Pieter zijn echtgenote was toen al overleden. Zij stierf op 9 november 1879.

Bovenstaande beperkte informatie geeft een indicatie van de sociaal-economische situatie van de familie. Die blijkt niet echt rooskleurig: enkele dochters volgden een zekere opleiding, maar klommen niet op op de sociale ladder. De veldwachter had dan ook met enkele bijzondere omstandigheden rekening te houden. We wezen al op de jaarlijkse bijdrage aan zijn moeder. Er waren nog andere financiële zorgen. Eind 1854 vernemen we dat het gezin op 27 april was verhuisd. De veldwachtersvrouw verklaarde dat zij die dag de huissleutel van de vroegere woning aan de vrouw van de eigenaar had afgegeven en haar had gezegd dat alle achterstallen voor huishuur en landpacht in geld waren betaald. De eigenaresse ontkende dit echter, zelfs dat de sleutel aan haar was overhandigd. Sofie Lecler kon geen kwitantie tonen "*als zulks tusschen hen noot gepleegd geweest zynde*"⁵⁰. Enkele dagen later bekende ze dat ze Angelus Cauwels toch nog enkele bedragen schuldig was, namelijk 50 fr voor vervallen huispacht (*meiavond*) en 6,81 fr voor één jaar landpacht. Ze gaf toe dat ze het vroeger anders had verklaard "*om dat zy haren man bedrogen had met zonder zyne kennis over die penningen te beschikken*". Het bestuur voegde er aan toe dat ze al voor diefstal tot zes maanden gevangenisstraf was verwezen, maar "*schynt nu tot betere gevoelens te zyn gekomen*". Het beweerde daarnaast: "*haren man die eenen neerstigen veldwachter is heeft het gedrag zyner vrouw niet gekend*". Hij was bereid de schuld te betalen door een maandelijks afhouding van 5 fr op zijn loon. Het bestuur zou dit laatste regelen. Het besloot dat hij "*in de tegenwoordige omstandigheden niets meer [kan] doen*". De aflossing was

beperkt, maar hij had vier kleine kinderen en stond een deel van zijn loon af aan zijn moeder⁵¹. We zien dus opnieuw dat het lokale bestuur het opneemt voor een lagere bediende. Een andere *oplossing* bracht alleen maar meer moeilijkheden voor de dorpsgemeenschap mee. Een onderlinge regeling was voor iedereen het beste, voel je zo tussen de regels. Deze korte uitwijding leert ons enerzijds een weinig rooskleurige situatie kennen (diefstal als oorzaak of gevolg?) en anderzijds dat Pieter Steyaert, zoals 40% van de 19de-eeuwse veldwachters, ook een lapje grond bewerkte om in eigen onderhoud te voorzien. De woning waarvan hier sprake was vermoedelijk de koppelwoning die we vermeldde voor zijn vader. Zijn moeder woonde namelijk net naast hem. Het huis telde slechts vier of vijf ramen en deuren en dat van zijn moeder moest het zelfs met drie ramen en deuren stellen. In beide woningen bevond er zich slechts één haard⁵². De ons bekende huurwaarde en geschatte waarde aan meubilair zouden we in een ruimer perspectief moeten kunnen plaatsen, om dit sociaal duidelijker te stellen.

De veldwachterswedde was inderdaad niet hoog, wat bijna de hele 19de eeuw door ook werd erkend⁵³, ook zo in Lembeke. Pieter Steyaert genoot in 1866 een jaarloon van 450 fr “*t geen niet in verband staat met zyne noodwendigheden van het stoffelyk leven*”. De gemeenteraad trok dit dan ook op met ruim 10% tot 500 fr vanaf juli. Deze aanpassing kwam er slechts door een provinciale omzendbrief die aandacht voor de financiële (onafhankelijke) situatie van de veldwachters vroeg⁵⁴.

Net zoals zijn vader was hij ook roeper van verkopeningen en waarvoor hij jaarlijks een zekere patentbelasting betaalde⁵⁵. We moeten dit beschouwen als een aanvulling zondermeer. De veldwachter moest dus uit vele ruiven eten. Het is bijgevolg ook duidelijk dat hij geen kiesrecht bezat. We konden dit alvast vaststellen vanaf 1846 tot 1872⁵⁶.

Concluderend kunnen we deze manier van leven en inkomsten sprokkelen beschouwen als een *overlevingseconomie*.

2.6 BELONING VOOR LANGE LOOPBAAN

In 1890 is de gemeenteraad van mening dat “*Pieter Steyaert, uit hoofde van zijn hoogen ouderdom (hij tellt thans 80 jaren) niet meer in staat is behoorlijk over het behoud der eigendommen, der oogsten en vruchten te waken, noch tot de uitvoering der wetten en reglementen, rakende de politie, krachtadig mede te werken*”. Men oordeelt dat hij “*alle recht tot rust*” heeft verkregen, gezien zijn goede en trouwe dienst gedurende 53 jaar en wat “*door eene gansche bevolking bekrachtigd wordt*”. Er is echter een maar: “*dat hij in een penstoen beneden zijn gewoon traktement bepaald geene genoegzame middelen van bestaan zou vinden*”. Hijzelf vroeg al herhaaldelijk om niet in *onwerkzamen dienst* te worden gezet. De raad besloot dan ook om tijdelijk een tweede veldwachter, met een jaarwedde van 475 fr, aan te stellen⁵⁷. Mogelijks drong het provinciebestuur aan op

de vervanging van de ouder wordende veldwachter. Al in 1887 moest het bestuur de arrondissementscommissaris laten weten wanneer dat hij was benoemd⁵⁸. Later duiken er nog dergelijke vragen op. Vooral na 1886 valt namelijk algemeen de geleidelijk groter wordende inmenging van de provinciale overheid op. Het doel was enerzijds de algemene landelijke politiedienst verbeteren en anderzijds ook de toestand van de veldwachters zelf⁵⁹. Men liet er niet veel gras over groeien en net een maand later droeg de gemeenteraad twee kandidaten voor de nieuwe functie voor. De geïnteresseerden kregen een week de tijd (of was het drie weken?) om zich als kandidaat bij de burgemeester aan te bieden⁶⁰. De beslissingen werden door het provinciebestuur niet zo positief onthaald. De minimumwedde moest namelijk 700 fr zijn en het leek misschien verkieslijker de oude veldwachter op pensioen te stellen met de voorgestelde wedde van de tweede veldwachter: *“Het is overigens onaannemelijk dat een ouderling van 80 jaren ten minste 700 frank 's jaars noodig hebbe om in zyn onderhoud te voorzien”*⁶¹.

Pieter Steyaert bleef echter in dienst (en Eduard Van den Bossche werd benoemd op 2 oktober 1890). Het gemeentebestuur liet dus duidelijk de gemeentelijke autonomie zegevieren, maar keek misschien weer meer naar de centen. Twee veldwachters kwam de lokale overheid misschien beter uit dan één. Een jonge veldwachter met een (te) lage wedde kon her en der bijverdienen (zoals zijn voorgangers deden), terwijl de andere dan misschien geen armensteun behoefde.

In 1902, dus ruim 10 jaar later, ging het provinciebestuur opnieuw in de aanval. Pieter Steyaert had vanaf 1 januari recht op een wedde van 1.280 fr. Maar hij was 91 jaar oud en telde 64 jaar dienst. De gouverneur was dan ook van mening dat *“de gemeente er alle belang by heeft om haren geldelijken toestand niet nutteloos te bezwaren”*. Hij stelde voor de veldwachter zijn ontslag en pensionering te vragen⁶². Het gemeentebestuur gaf zich niet zomaar gewonnen. Veldwachter Steyaert kreeg momenteel 700 fr loon, terwijl Eduard Van den Bossche 800 fr genoot. De eerste zou met een pensioen kleiner dan zijn loon *“geene genoegzame middelen van bestaan”* vinden. De raadsleden vroegen dan ook om een afwijking van de provinciale verordening⁶³. Het provinciebestuur legde zich deze keer niet zomaar bij de feiten neer. De gemeenteraad nam bijgevolg vlug een andere beslissing. Het is treffend dat men nu duidelijk aangeeft – kan het ook anders? – dat Pieter Steyaert niet meer in staat is de politietaak te vervullen en zelfs *“Overwegende dat zijne zwakheid hem voor het oogenblik beletten, persoonlijk zijn ontslag in te dienen”*. De raad zal hem voorlopig een pensioen toekennen van 500 fr. Zijn collega krijgt (zijn wettelijke) verhoging tot 880 fr⁶⁴. Die zwakte zou ervoor zorgen dat de zaak nog zo'n twee maanden aansleepte. In mei bleek dat de gemeentesecretaris een ontslagbrief had geschreven en dit op verzoek van de gouverneur. Die suggereerde zelfs om de veldwachter een kruisje te laten plaatsen, bevestigd door twee getuigen. De brief was echter nog niet *getekend*, gezien de ziekelijke toestand van veldwachter Steyaert. Het bestuur

zou de zaak “*zoo veel mogelijk doen bespoedigen*”⁶⁵. Op 12 juni werd het kruisje, o.a. in aanwezigheid van zijn collega, geplaatst en nog diezelfde dag werd het eervol ontslag zowel in het schepencollege als de gemeenteraad behandeld. De inhoud van de brief en de beslissingen waren ook weer verbloemend: de man kan de dienst niet meer *behoorlijk* uitvoeren⁶⁶. De gouverneur moest wel nog aandringen op het ontvangen van de brief⁶⁷.

Pieter Steyaert zou nog zeven jaar van zijn pensioen genieten. In 1910 kwam hij echter opnieuw ter sprake in de gemeenteraad, doordat de gouverneur een opmerking maakte over een uitgave in 1909. De gemeente had namelijk de begrafenis kosten betaald en de gouverneur drong aan op een bijzondere beraadslaging hieromtrent. De raadsleden argumenteerden eenparig dat hij *ontelbare diensten* aan de gemeente had bewezen in zijn lange loopbaan. Het betalen van de kosten was “*een blijk van erkentelijkheid [...] voor het bewezen goed welke hij [...] gedaan heeft*”⁶⁸. Dit had niets meer van doen met de financiële toestand van betrokkene of met liefdadigheid. Dit was, veel meer dan alle voorgaande feiten, een echte blijk van respect.

2.7 65 JAAR POLITIEDIENST

Dit laatste item wil geen analyse zijn van de *criminaliteit* in Lembeke, daar dit enerzijds niet echt het opzet is van deze bijdrage en anderzijds de nodige bronnen ontbreken⁶⁹. We willen wel de perceptie van de uitoefening van de politietaken nagaan en of er sporen zijn dat de uitoefening ook in de lijn lag van het zelfbehoud van de gemeenschap, de behandeling die de veldwachtersfamilie zelf genoot. We bouwen dit onderdeel opnieuw volledig op rond de figuur en periode van Pieter Steyaert, maar grijpen ook al eens terug naar oudere attestaties.

De voorlopige benoeming in 1837, gevolgd door de eedaflegging, gaf Pieter Steyaert de nodige prerogatieven, wat op 2 juli werd afgekondigd: “*gevolgentlyk zal 't geen hy hy proces verbael zal constateren in regte geloofd zyn tot zoo ver of men het contrarie niet behoorlyk zal kunnen bewijzen*”⁷⁰.

De veldwachter was in de landelijke gemeenten een gemeentelijke politieambtenaar met een drievoudige hoedanigheid:

1. Hij was voor alles een officier van de gerechtelijke politie, evenwel met beperkte bevoegdheid, meer bepaald beperkt tot het opsporen en vaststellen van de wanbedrijven en politieovertredingen tegen land- en hofseigendommen.
2. Vervolgens was hij agent van de openbare macht.
3. Ten slotte was hij agent van de gemeentelijke of administratieve politie.

De laatste wordt ook preventieve politie genoemd, maar dit was niet zijn principiële taak.

Het is algemeen een feit dat de 19de-eeuwse veldwachters weinig pv's opmaakten. Daar zijn meerdere (mogelijke) verklaringen voor:

- de beperkte bevoegdheid;
- het moeten bevestigen van zelf opgestelde pv's, bv. voor de burgemeester (met het gevolg dat de veldwachter enkel meldde en optrad als *getuige*)
- en het onderling regelen van het geschil, als element van de paternalistische maatschappij⁷¹.

We beginnen dit verhaal met de laatst aangehaalde handeling. Dit verdient veel meer uitwerking, maar ook in Lembeke valt er één en ander te sprokkelen over het zelf regelen in de eigen gemeenschap en bij uitbreiding in relatie met andere dorpen. Het maakt duidelijk dat een repressief optreden de eigen gemeenschap financieel meer zou belasten. Maar diezelfde gemeenschap ziet ook niet altijd een oplossing en verzoekt dan om een hard optreden.

Het verdoezelen van de realiteit in algemene bewoordingen vinden we het mooist geïllustreerd in de jaarverslagen. In aanloop naar de grote crisis van het midden van de 19de eeuw lezen we passussen als: "*Niettegenstaende de groote armoede die onder de werkende klas heerscht heeft de politie geene bijzondere voorvallen te constateren gehad*"⁷². Net die crisis droeg ook bij tot een verhoogde interesse voor de landelijke politie. Voornamelijk op het nationale en provinciale echelon gingen steeds meer stemmen op voor een grondige hervorming⁷³. We vonden er ook een spoor van in Lembeke. In augustus 1848 stuurde de arrondissements-commissaris van Eeklo een brief over de nood aan speciale maatregelen voor de openbare veiligheid. Dit was nodig gezien de openbare werken van *kanael delving* en de oogst in de polders. Er was bijgevolg een *byzwarm* van werklieden en dit zou tot wangedrag of oproer kunnen leiden. Als er iets dergelijks werd vernomen, moest de veldwachter zich direct en volledig bewapend, met de andere veldwachters, bij de rijks-wacht begeven⁷⁴. De hogere overheid streefde dus naar een meer gecentraliseerde politiemacht.

Lembeke, maar niet alleen deze dorpsgemeenschap, deed het dus op zijn eigen manier. De inwoners traden zelf preventief op, want hoe moeten we anders interpreteren dat een landbouwer en een *koehouder* een derde vroegen om hun veldvruchten te bewaken? Die man ging zelfs al 's morgens vroeg tussen 3.30u en 4.00u kijken⁷⁵. In de winter vormden de bewoners van het Dorp zelfs een nachtwacht, wat een flinke tegenvaller voor dieven bleek⁷⁶. De lokale overheid werkte zelf veel met vermaningen. De rupsenwering werd elk jaar afgekondigd, de veldwachter werd de baan opgestuurd om nalatigen te verwittigen en hiervan rapporten te maken (geen pv !), waarna de publicatie werd hernieuwd⁷⁷. Dit zijn vrij onschuldige voorbeelden. De financiële impact wordt iets duidelijker in verband met de bestrijding van de bedelarij. In 1844 bedelde een kind van 10 jaar voortdurend in Lembeke. Men leidde het telkens naar

zijn vader in Evergem, maar daar liep het vanwege slaag door de stiefmoeder opnieuw weg. Vanuit Lembeke vroeg men aan Evergem om het kind te onderhouden, aangezien het er zijn *onderstandsdomicilie* had, “ten einde ons de onaengenaemheid te sparen het zelve voor bedelary te moeten doen aenhouden”⁷⁸. Tussen de regels lezen we duidelijk af welke behandeling Lembeke nastreeft voor de eigen inwoners, want het onderhoud in een bedelaarskolonie kostte meer dan steun in de eigen gemeente. In diezelfde periode vroeg men bijgevolg ook de directeur van het bedelaarswerkhuis in Brugge geen personen op te nemen die zich vrijwillig aanboden, want men zou de kosten weigeren te erkennen⁷⁹. De onderstand wordt door sommige auteurs trouwens ook beschouwd als een instrument van politionele controle⁸⁰.

In 1864 werden er door een twist door familiebelangen meerdere pv's opgesteld wegens mishandelingen en beledigingen. De betrokkenen hadden de geschillen *in het vriendelyk vereffend*, zodat het bestuur vroeg om de klachten in te trekken⁸¹. Later viel het ons op dat de burgemeester meermaals een verzoek stuurde om een (korte) gevangenisstraf uit te stellen of zelfs kwijt te schelden. Dit gebeurde dan met het oog op de oogst – alle hulp was welkom, maar vooral het gezin van de veroordeelde beschikte dan over een eigen inkomen en behoefde geen steun –, een zwangerschap enz.⁸².

De lokale overheid komt ook tussen in burgerlijke geschillen. In 1855 wou landbouwer Jan Baptist De Lange zijn zwangere meid, Theresia De Muynck, wegzenden. Gezien ze weigerde zijn huis te verlaten, haalde de man er de politie, de burgemeester vergezeld van de veldwachter, bij. Zij beschuldigde hem ervan “*de bewerker harer zwangerheid*” te zijn en dat hij bijgevolg haar eer moest herstellen. De politie reageerde dat ze zich moest wenden *waer het behoort*, maar dat ze het huis moest verlaten. Bemiddelden ze nadien voort? Misschien wel. De meid verzette zich nog een hele tijd, maar gaf uiteindelijk toe, met een kleine financiële compensatie⁸³.

Echte landelijke delicten, waarbij de veldwachter theoretisch volledig onafhankelijk kon handelen, waren houtdiefstallen. Een inwoner was in 1863 niet aan zijn proefstuk toe voor het vellen van bomen die hem niet toebehoorden. De eerste keer verkocht hij de boom, maar gaf het geld aan de koper terug, in hijzijn – opnieuw – van de burgemeester. De kerkmeesters verkochten vervolgens zelf de boom voor een hogere som en lieten daardoor alles blauwblauw. Hij deed het echter opnieuw. De burgemeester bestempelde hem dan ook als kwaadwillig “*en als er geene palen aengesteld worden zal hy de geheele reek boomen [...] afkappen*”. Nu werd er dus wel proces-verbaal opgesteld⁸⁴. Twintig jaar vroeger was er een meer complexe situatie. Het Lembeekse bestuur vroeg streng op te treden tegen 13 houtschenders uit Oosteeklo, waarvoor in totaal vijf pv's waren opgemaakt. Zelfs ondanks dat het *vreemden* waren vertoonde men aanvankelijk enige terughoudendheid. De burgemeester of de gemeenteraad

van Oosteeklo was namelijk zelf begonnen met groen berkenhout op te kopen (mogelijks als werkgelegenheidsmaatregel). Hierdoor zakten veel (*wel honderd*) Oosteeklonaars dagelijks af naar Lembeke. Ze schonden er het hout en stalen rapen, met als gevolg zo'n 2.000 fr schade. Er bevonden zich veel kwaadwillige behoeftigen tussen, maar er was nog een reden waarom het Lembeekse bestuur de feiten niet vroeger signaleerde: "...onze landbouwers schroomden hun en niemand dierf den eersten zyn om hun het schenden van zyn hout te beletten"⁸⁵. De eigen bevolking had dus ook wel begrip voor het overleven, maar pas als *trop te veel* was, klaagde men zijn nood. Uit andere pv's zouden we kunnen afleiden dat het vergrijp op zich de daders niet zo kwalijk werd genomen, maar wel het feit dat ze de eigenaars geen toestemming vroegen om hout te kappen of "*hun tot geen handwerk begeven*"⁸⁶ (luiheid was een te bestrijden kwaad). Als het het bestuur zelf te gortig wordt, vraagt het de rechtbank om een voorbeeld te stellen. Vier werklieden werden in 1837 beticht van de diefstal van wortelen op een gehucht "*al waer op den akker alles word ontvremd*". De spil in de zaak was een vrouw: "*het ware te wenschen dat die vrouw, voor wie de waekzaamheyd vruchteloos is, in eenige maenden gevang kon verwezen worden*"⁸⁷. Pas als men de zaak niet meer geregeld krijgt door preventie (de waakzaamheid?), moet er door derden en harder worden ingegrepen.

In de vorige bladzijden komt de veldwachter maar zijdelings aan bod. De meeste tussenkomsten moeten we op naam van de burgemeester schrijven. Hij was dan ook het hoofd van de lokale politie, de commissaris van politie (hij kon die ambtshalve bevoegdheid aan een schepen delegeren). De veldwachter vergezelde hem soms, vaak als een vorm van bescherming. Dit alles wijst duidelijk op zijn ondergeschikte functie. Pieter Steyaert maakte nochtans zelf pv's (voor vrij onbeduidende zaken zoals het 's avonds laten openliggen van een put in de openbare weg⁸⁸) op en hij was ook vrij actief in het aanhouden van verdachten. In 1846 werd zelfs voorgesteld om hem hiervoor twee maanden te schorsen in de uitoefening van zijn taak. Hij had namelijk op een avond, samen met een collega van Kaprijke, zich op Hollands grondgebied begeven om twee vermoedelijke Franse deserteurs te snappen. Ze wisten nochtans beiden dat ze de grens waren overschreden en dat dit niet mocht. Maar ja, de aanhouding van een deserteur was vrij lonend. Bezwarend was natuurlijk dat dit niet hun eerste keer was. Binnenlandse zaken tilde er vooral zwaar aan dat dit een ernstige schending van de soevereiniteit van een bevriende natie was⁸⁹. Of beiden effectief werden geschorst, is niet duidelijk.

Het viel ons ook op dat Pieter Steyaert veel ijver vertoonde voor het ophelderen van diefstallen, vooral deze verzwaard met braak. Dit was een ernstig misdrijf en de veldwachter kon hierbij vooral als speurder worden ingezet. Door zijn contacten en zijn dagelijkse ronden kon hij ook veel vernemen. Daarnaast paste hij ook *echte* politietechnieken toe, zoals het verrichten van sporenonderzoek. Hij werd hiervoor eventueel bijgestaan

door een collega. Na inbraken in april en mei 1852 zocht hij naar sporen van beitels op de opengebroken vensters en woonde hij een getuigenverhoor, door de burgemeester van Oosteeklo, bij. Hij legde een verband met een andere diefstal en stelde vast dat ze met hetzelfde werktuig gebeurden⁹⁰. Bij een latere huiszoeking sloeg hij een "*massa wollen, katoenen en linnen garens*" aan, afkomstig van een diefstal. In *De Eecloonaer* had men het dan ook over "*De yverige veldwachter...*"⁹¹. Zijn doordacht optreden maakte hem soms ook wat minder geliefd, zodat al eens een pv wegens mishandeling van de veldwachter werd opgesteld⁹².

Hoe zat het met de perceptie van zijn dienst door de (hogere) overheid? Enkele jaren na zijn aanstelling vonden we alvast positieve getuigenissen van het gemeentebestuur. Het bestempelde zijn gedrag als goed en de dienstuitoefening zoals het hoorde. Dit evolueerde zelfs naar "*zijn gedrag is loffelyk...*"⁹³.

In 1876 vroeg onze veldwachter zelf een ereteken aan wegens zijn lange en goede dienst. Er moesten hiervoor enkele stavingsstukken worden bezorgd. We moeten dit met de nodige omzichtigheid benaderen, maar er zitten een aantal interessante elementen, feiten in. We vernemen dat hij in totaal op die ongeveer 30 jaar 18 personen had aangehouden, waarvan drie (deserterende) soldaten. We krijgen ook de bevestiging dat hij, zoals veel collega's, maar weinig pv's opstelde, namelijk slechts 25 tegen in totaal 43 personen. Dat is dus nog geen gemiddelde van één per jaar (bij zijn sollicitatie voor brigadier kregen we een iets andere indruk; zie 1.3). Voor hoeveel pv's hij feiten aanbracht bij de burgemeester, zijn we niet geïnformeerd. Zijn vaststellingen hadden overwegend betrekking op diefstal en jachtdelicten. Men merkte op dat dit zaken uit Lembeke waren en dat de andere niet meer waren te achterhalen (maar zijn bevoegdheid was territoriaal beperkt). Het bestuur merkte ook op dat de feiten aangehaald in zijn verzoekschrift niet overdreven waren. De schrijver van dienst stak dan ook een lofbetuiging af: "*en in menige gelegenheden bewyzen heeft gegeven van buitengewoone behendigheid en vernuftigheid in de opsporing van misdaden [...] zoo wel alhier als in de naburige gemeenten alwaar hy bekend staat als een der bekwaamste politiebediende en tevens er in het algemeen de achting en genegenheid zoo zyner overheden en amptgenooten als der ingezetenen heeft verworven*". Men hoopte dan ook dat de hogere overheid "*dezen voorbeeldigen politie ambtenaar de zoo zeer verdiende dekoratie*" zou gunnen⁹⁴. Tijdens de gemeenteraadszitting van 25 augustus 1877 kreeg hij dan ook "*onder toezwaaiing ... van de gulhartigste gelukwenschingen*" de burgerlijke medaille 1ste klas opgespeld⁹⁵.

BESLUIT

Het veldwachtersverhaal van de familie Steyaert is een vrij uniek gegeven. Het begint gewoon: een gewezen soldaat wordt tot het ambt benoemd in een buurgemeente. Alles blijkt probleemloos te verlopen, tot

de man op jonge leeftijd en met een gezin kleine kinderen overlijdt. Door de Belgische omwenteling verloopt de opvolging wat moeizaam, te meer daar zijn oudste zoon onder de wapens is. De opvolging van de zoon wordt toch een feit en dit kunnen we niet als uitzonderlijk bestempelen. Het gemeentebestuur hamerde echter te opvallend op het financiële aspect, om dit als gewoon af te doen. Het verhaal neemt een tragische wending als de nieuwe veldwachter kort na zijn definitieve benoeming eveneens overlijdt. Opnieuw wordt er gekozen voor een andere zoon van de eerste veldwachter. De situatie is vrij gelijklopend: hij is onder de wapens en de weduwe heeft nood aan inkomsten. Het is nu overduidelijk: het bestuur heeft (iets) minder oog voor de (goede) politiedienst, dan voor het overleven van een arme familie. Termen als *menslievendheid*, *overlevingseconomie* en *paternalisme* zijn hier niet ver weg.

De nieuwe veldwachter, Pieter Steyaert, laat zich in de beginjaren en voor zijn definitieve benoeming, meermaals negatief opvallen. Een eigengereid, zelfstandig optreden van een veldwachter behoorde allerm minst tot de verwachtingen. Het bestuur houdt hem echter telkens de hand boven het hoofd. Dit is uiterst merkwaardig, want een veldwachter had een voorbeeldfunctie. Dit wordt zeer goed verwoord in een omzendbrief van iets na de feiten. De arrondissementscommissaris had het erin over het dragen van het uniform en het respect van de veldwachters tegenover de overheden, maar ook "*il suffit de dire que l'observation des convenances hiérarchiques et des formes officielles est un des plus puissants moyens d'action sur cette partie des administrés qui obeissent bien plus à l'autorité de l'exemple qu'à l'impulsion de leur propre raison*"⁹⁶. Aan dit criterium voldeed de veldwachter vóór 1839 alvast niet. We kunnen niet anders besluiten dan dat het financieel-economische de bovenhand nam. Dit is tekenend voor de 19de-eeuwse plattelandsgemeenschappen: het is een kwestie van overleven, zowel van het individu als de maatschappij.

De veldwachter herpakt zich na zijn definitieve benoeming en stelt zelfs een genereuze geste bij zijn huwelijk door een deel van zijn wedde aan zijn moeder af te staan. Het is tekenend dat dit werd vastgelegd in de notulen van het schepencollege. De vraag rijst bijgevolg of hij zelf de initiatiefnemer was of dat dit *verplichte loyaliteit* tegenover het bestuur en de maatschappij was.

Zijn vrouw en één dochter bleken later ook niet van onbesproken gedrag, maar de veldwachter trof geen schuld. Integendeel, eigen aan de geest, regelde hij de zaken *in der minne*. Zijn reputatie ging zelfs in stijgende lijn, zelfs in die mate dat zijn pensioen – weeral om sociale redenen – werd uitgesteld en zelfs zijn begrafenis werd betaald.

Pieter Steyaert bleek dan ook (na verloop van tijd) wel een veldwachter zoals de gemeentebesturen er één wensten. Ijverig voor bepaalde politietaken, maar terzelfder tijd kende hij zijn plaats en was hij

opnieuw loyaal aan het gemeentelijke politiebeleid van gedogen en regelen en pas (laten) straffen als het niet anders kon. Zijn taak in de geschetste 19de-eeuwse context was er dan ook één van solidariteit, niet zozeer van autoriteit. Een solidariteit waaraan hijzelf en zijn familie veel had te danken.

NOTEN

1. De louter genealogische gegevens putten we uit de traditionele bronnen zoals de registers van de Burgerlijke stand, parochieregisters en bevolkingsregisters. We doen hierbij geen nadere vermeldingen, tenzij voor eventuele bijzonderheden.
2. Meer informatie over de instelling veldwachter kan u o.a. lezen in F. BASTIAEN, *Machtsstrijd om een ambtenaar: de veldwachter in de 19de eeuw*, in *Machtsstructuren in de plattelandsgemeenschappen in België en aangrenzende gebieden* (12de-19de eeuw), handelingen van het 13de Internationaal Colloquium te Spa 3-5 september 1986, p. 531-536.
3. In thermidor IV vonden we beiden als veldwachter, in thermidor V was sprake van hun wedde "*comme prévôts et gardes champêtres*" en ook in thermidor IX had men het over "*provosten en veldwachters van Lembeke*". Rijksarchief Gent (RAG), *Lembeke modern*, (onbekend nummer) betalingsmandaten.
4. RAG, *Lembeke modern*, volkstelling 1806.
5. Gemeentearchief Lembeke (GAL), registers burgerlijke stand, vermelding als getuige in een overlijdensakte in het jaar V.
6. RAG, *Lembeke modern*, (toen ongeklasseerd), processen-verbaal (losse, vermoedelijke kladversies).
7. RAG, *Scheldedepartement*, 3052/20.
8. GAL, registers burgerlijke stand, vermelding als getuige in de overlijdensakte van pastoor Philippe Jacques Van Moffaert in 1809.
9. F. BASTIAEN, *a.w.*, p. 538 en F. BASTIAEN, *De veldwachter, een volks-figuur*, in *Oostvlaamse Zanten*, jg. 61 (1986), nr. 4, p. 226.
10. RAG, *Lembeke modern*, volkstelling 1814.
11. RAG, *Lembeke modern*, volkstelling 1818.
12. RAG, *Lembeke modern*, 168 (29 oktober 1821).
13. RAG, *Lembeke modern*, 168 (brief van 10 augustus 1820).
14. Meer informatie over aanvullende inkomsten van veldwachters is o.m. te vinden in BASTIAEN F., *De veldwachter, een volks-figuur*,..., nr. 4, p. 231.
15. RAG, *Lembeke modern*, 168 (brief van 28 september 1826).
16. RAG, *Lembeke modern*, 168 (12 en 14 juli 1830).
17. RAG, *Lembeke modern*, 168 (brief 24 september 1830).
18. RAG, *Lembeke modern*, ingekomen briefwisseling (13 december 1830).
19. RAG, *Lembeke modern*, 168 (22 december 1830).
20. F. BASTIAEN, *De veldwachter, een volks-figuur*, ... p. 226.
21. Rijksarchief Beveren-Waas (RABW), *Provinciaal bestuur Oost-Vlaanderen 1830-1850*, 435.
22. RABW, *idem*, 439.
23. F. BASTIAEN, *De veldwachter in het spanningsveld van autoriteit en solidariteit (het arrondissement Gent-Eeklo, 1830-1914)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UG, 1984, p. 130.
24. RAG, *Lembeke modern*, 628 (algemene lijst nationale militia).
25. RAG, *Lembeke modern*, 168 (brief van 9 augustus 1831).
26. RAG, *Lembeke modern*, 168 (brief van 5 januari 1832).

27. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brief van 11 januari 1833).
28. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brief van 10 augustus 1833).
29. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brief van 20 april 1836).
30. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brief van 3 maart 1837).
31. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brief van 30 juli 1839) + ontvangen brief van juli 1837 in niet-genummerde pak.
32. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brieven van 26 mei, 15 juni en 4 juli 1837).
33. F. BASTIAEN, *De veldwachter, een volks-figuur*,..., p. 226.
34. GAL, *registers gemeenteraad*, 3 juni 1837 en RAG, *Lembeke modern*, Veldwachters.
35. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brieven van 14 en 24 december 1838 en van 22 januari, 12 april, 6 mei en 22 november 1839 en van 25 februari 1840).
36. RAG, *Lembeke modern*, Veldwachters (documenten augustus 1859).
37. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brief van 24 oktober 1837).
38. RAG, *Lembeke modern*, Veldwachters (brief van 21 oktober 1837).
39. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brief van 13 augustus 1839).
40. F. BASTIAEN, *De veldwachter in het spanningsveld*..., p. 508 e.v.
41. GAL, *registers gemeenteraad*, beslissing van 17 augustus 1839.
42. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brief van 17 augustus 1839).
43. RAG, *Lembeke modern*, 169 (brief van 12 oktober 1839).
44. GAL, *registers schepencollege*, zitting van 21 januari 1845.
45. RAG, *Lembeke modern*, 170 (brief van 25 juli 1851).
46. RAG, *Lembeke modern*, 172 (brieven van 30 juli 1867; 5 juli 1868; 6 juli 1869; 15 december 1870 en 30 juni 1871).
47. RAG, *Lembeke modern*, 173 (brief van 15 juli 1872).
48. RAG, *Lembeke modern*, 508 (bevolkingsregister 1867-1880), f° 23.
49. RAG, *Lembeke modern*, 175 (brief van 15 december 1887).
50. RAG, *Lembeke modern*, 170 (brief van 21 november 1854).
51. RAG, *Lembeke modern*, 170 (brief van 29 december 1854).
52. Idem, 580 (personele belastingen 1847-1853).
53. F. BASTIAEN, *De veldwachter, een volks-figuur*, ..., p. 230-231.
54. GAL, *registers gemeenteraad*, beslissing van 19 mei 1866.
55. RAG, *Lembeke modern*, 595 (1847-1856).
56. RAG, *Lembeke modern*, kiezerslijsten.
57. GAL, *registers gemeenteraad*, beslissing 1 juli 1890.
58. RAG, *Lembeke modern*, 175 (brief van 20 juni 1887; 146); 176 (brief van 21 december 1893; 344).
59. F. BASTIAEN, *Machtsstrijd om een ambtenaar*..., p. 547.
60. RAG, *Lembeke modern*, veldwachters (er is sprake van een afkondiging op 6 juli 1890). In de gemeenteraadsbeslissing was sprake van twee afkondigingen, namelijk op 13 en 20 juli. GAL, *registers gemeenteraad*, beslissing van 31 juli 1890.
61. RAG, *Lembeke modern*, veldwachters (brief van 25 augustus 1890).
62. RAG, *Lembeke modern*, veldwachters (brief van 2 maart 1902).
63. GAL, *registers gemeenteraad*, beslissing van 22 maart 1902.
64. Idem, beslissing van 14 april 1902.
65. RAG, *Lembeke modern*, 177 (brief van 28 mei 1902).
66. GAL, *registers gemeenteraad en registers schepencollege*, zitting van 12 juni 1902.
67. RAG, *Lembeke modern*, veldwachters (brief van 3 juli 1902).
68. GAL, *registers gemeenteraad*, beslissing van 13 juli 1910.
69. Voor Lembeke zijn nochtans pv's beschikbaar, maar bij mijn navorsingen was dit in het ongeklasseerd moderne archief voor de gemeente in het Rijksarchief Gent. De documenten waren echter doorgaans losse, kladversies, zodat nooit een volledig beeld kan worden gevormd. Een doorgedreven onderzoek, met aanvulling van uit de registers briefwisseling, kan misschien toch een moot resultaat opleveren.

70. RAG, *Lembeke modern*, ingekomen briefwisseling.
71. Meer informatie hieromtrent leest u in F. BASTIAEN, *Machtsstrijd om een ambtenaar...*, p. 548-553.
72. GAL, *registers schepencollege*, jaarverslag 3 september 1842.
73. Zie hiervoor opnieuw F. BASTIAEN, *Machtsstrijd om een ambtenaar...*, p. 537-547.
74. RAG, *Lembeke modern*, veldwachters (brief van 2 augustus 1848).
75. RAG, *Lembeke modern*, 171 (brief van 19 augustus 1861).
76. *De Gentenaar*, jg. 12, 3 januari 1850, p. 4 k. 1.
77. RAG, *Lembeke modern*, 168 (brief van 17 mei 1824).
78. RAG, *Lembeke modern*, 170 (brief van 17 juni 1844).
79. Idem (brief van 10 december 1845).
80. C. LIS, H. SOLY, D. VAN DAMME, *Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa (1450-1914)*, Leuven, 1985, p. 171.
81. Idem, 171 (brief van 20 januari 1864).
82. Idem, 175 (passim).
83. RAG, *Lembeke modern*, (429), Politie, pv's... (pv van 21 maart 1855).
84. RAG, *Lembeke modern*, 171 (brief van 26 oktober 1863).
85. Idem, 170 (brief van 3 december 1845).
86. Idem, 168 (commentaar in brief bij 2 pv's van 20 januari 1831).
87. Idem, 169 (brief van 16 november 1837).
88. Idem, 172 (brief van 20 september 1871).
89. Idem, *Lembeke modern*, veldwachters (brief van 23 januari 1846).
90. RAG, *Lembeke modern*, 170 (brief van 19 mei 1852).
91. *De Eecloonaer*, jg. 7, 4 november 1855, p. 2 k. 3.
92. RAG, *Lembeke modern*, 171 (brief van 17 februari 1860).
93. RAG, *Lembeke modern*, veldwachters (passim; 1842-1867) en 170 (brief van 20 april 1846).
94. Idem, veldwachters (brieven van 18 augustus en 15 en 22 september 1876).
95. GAL, *registers gemeenteraad*, beslissing van 25 augustus 1877.
96. RAG, *Lembeke modern*, veldwachters (brief van 30 mei 1846).

Rundveepest in Vlaanderen op het einde van de 18de eeuw

ONDERZOEK NAAR OORZAAK EN
GEVOLGEN VAN MOND- EN KLAUWZEER
IN HET AMBACHT ASSENEDE

Marc DE VLEESSCHAUWER

INLEIDING

De mond- en klauwzeerepidemie die in februari 2001 in Engeland uitbrak, zwermde (ondanks stringente voorzorgsmaatregelen) uit naar het vasteland van Europa, waarbij o.a. Nederland en Frankrijk geïnfecteerd werden. België dat zorgvuldig zijn landsgrenzen afsloot met de buurlanden, bleef gespaard van dit drama.

Deze besmettelijke ziekte die op tijd en stond de kop opsteekt, had zich voor het laatst gemanifesteerd in de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Ook in de jaren '20 kwam deze plaag voor (vnl. in het Antwerpse) en in de negentiende eeuw werden de landbouwers eveneens geconfronteerd met deze verwoestende ziekte. De oudst bekende plagen in Vlaanderen dateren uit 1529 en 1600.

Maar vooral in de achttiende eeuw richtte de plaag een ware slachting aan onder de Vlaamse veestapel, die bij de tijdgenoten beter bekend stond als *hoornveepest*, *de besmettelycke sieckte onder het hoornvee*, *behaelycke sieckte*, *epidémique sieckte*, *eontagieuse sieckte*, *woedende plaeg/sieckte*, *ruineuse plaeg*, *epizoölique sieckte*. Op deze achttiende-eeuwse rundveepest gaan we in dit artikel wat nader in. We zullen ons voornamelijk toespitsen op de pest die in de jaren zeventig van die eeuw woedde. Ook al omdat hierover in de archiefbronnen ruime informatie voorhanden is.

Naast wat algemene bemerkingen over de veepest, geven we een kort overzicht van de veeplagen in de eerste helft van de achttiende eeuw. Dit aan de hand van de door de overheid uitgevaardigde plakkaaten. Daarna gaan we meer in detail in op de hoornveepest die onze contreien

vanaf 1769 in de ban hield. We bekijken hierbij vooreerst de overheidsmaatregelen en gaan vervolgens meer specifiek in op de oorzaak en gevolgen van de pest in het Ambacht Assenede.

Waar mogelijk zullen we ook het Ambacht Boekhoute hierbij betrekken.

1. ALGEMENE BEMERKINGEN

Uit de gespecialiseerde literatuur over onderhavig onderwerp is ons bekend dat gedurende de achttiende eeuw de hoornveepest in Europa een drietal maal heeft toegeslagen. Een eerste maal was dit in de periode $\pm 1710 - \pm 1725$. De tweede maal in de periode $\pm 1740 - \pm 1756$ en de derde maal tussen $\pm 1760 - \pm 1785$. Telkens kwamen deze besmettingshaarden uit Oost-Europa.

De verspreiding van de veepest kwam voornamelijk door de rondtrekkende legerbendes, die hun eigen runderen meenamen op hun lange zwerftochten door het Europese continent. Dit rundvee was grotendeels afkomstig van de Hongaarse poesta's. Door de lange tochten leden ze aan afmattingverschijnselen, waren ze dikwijls ondervoed en daardoor vatbaarder voor allerlei infecties, met ziekten zoals de pest tot gevolg. Maar ook de levendige handel in hoornvee voor de vleesconsumptie en in dierenhuiden stond in voor de verspreiding van deze dodelijke ziekte.

1.1 KENMERKEN VAN DE ZIEKTE

Het virus, dat bijna uitsluitend hoornvee en woldieren aantast, werkt vooral in op de slijmvliezen van de muil, neus en genitaliën. Het vertoeft kortstondig in het bloed, waarna het zich naar de weefsels verplaatst. De spijsverteringsorganen en de ademhalingswegen hebben het hierbij erg te verduren.

Het virus kent een verspreiding via faeces, urine, bloed, vochtige huiden, vlees, mond- en neusuitvloeisel. Ook langs dode materie zoals hooi en stro is besmetting mogelijk. Terwijl rechtstreekse aanraking de infectie eveneens kan overdragen.

Er is slechts een incubatietijd van drie tot negen dagen, tijdens dewelke er geen symptomen van de besmetting waar te nemen zijn.

De uiterlijke kenmerken van deze gevreesde ziekte zijn: onrustigheid, hoge koorts, waterige en bloederige diarree, stinkende adem, sterk gezwollen en erg slijmerige tong, puisten op het gehemelte, stinkende geelachtige etter uit de mond en neus, klieren onder de oksels, gezwel op de rug ter hoogte van de longen enz. Volgens een achttiende-eeuws document was de ziekte aan de volgende tekens te herkennen: *"Droefgeestigheyt, verduysterde of treurende oogen, hangende en kaude ooren, luysig haier, onrust, uytgestrekt ende hangenden hoofde, schuddingen, bevingen: mitsgaeders exces van koorts, verlies van appetijt, ofte melk."*

Mkz kwam 'aanwaaien' in Groot-Brittannië

Brussel / Eigen berichtgeving

De massale uitbraak van mond- en klauwzeer in Groot-Brittannië is volgens wetenschappers mogelijk veroorzaakt door een grote besmette stofwolk uit de Sahara. Dat bericht de Britse zondagskrant *The Observer*.

"Satellietbeelden tonen een stofwolk aan boven de Atlantische Oceaan, die op 13 februari Groot-Brittannië bereikte. Een week later brak er mkz uit. Gezien de incubatietijd van een week, is dat wel heel erg toevalig", aldus Dale Griffin van een Amerikaans geologische onderzoeksinstituut in de krant.

De mkz-crisis heeft Groot-Brittannië miljarden gekost en leidde tot massale slachtingen. Dat een Afrikaanse stofwolk aan de oorzaak van de rampzalige epidemie lag, noemen de Britse wetenschappers dan ook onthutsend.

Internationale experts maken zich volgens *The Observer* steeds vaker zorgen over epidemieën die door de lucht worden aangevoerd. Ze wijzen onder meer op recente astma-uitbraken op Barbados en in Puerto Rico en de huidige verwoesting van koralen in het Caraïbisch gebied.

Sahara-zand, dat op sommige plaatsen flink is vervuild door

menselijk handelen, zou een van de belangrijkste besmettingshaarden zijn. Omdat in die woestijn geen rioleringsystemen voorzien zijn en er ook geen vuilnis verwerkt wordt, is de bodem er op verschillende plaatsen zwaar vervuild met microben en uitwerpselen. Er zijn in het Saha-

Europa en het Caraïbische gebied, al naargelang de heersende winden in de tijd van het jaar. Daarbij komt nog dat onder andere door de verminderde regenval de woestijnen steeds meer uitdijen.

Jarenlang zijn wetenschappers ervan uitgegaan dat bacteriën, virussen en schimmels die in stofwolken meereizen onder invloed van de ultravioletstraling van de zon, geneutraliseerd werden. Nieuw wetenschappelijk onderzoek heeft uitgewezen dat dat lang niet altijd het geval is. De bacteriën beschermen zich net tegen de vernietigende ultravioletstralen door tegen zand en stofdeeltjes aan te plakken.

Griffin en zijn team analyseerden verschillende stofwolken en stelde vast dat er zich een hele resem microben die tot planten- en mensenziektes leiden, in verhallen. Dat de wetenschappers met die microben nog culturen konden maken, verontrust hen nog het meest omdat dat bewijst dat die micro-organismen zelfs na hun stofwolkvlucht over de Atlantische Oceaan nog leven.

Zo zouden over de Atlantische Oceaan gewaarde micro-organismen verantwoordelijk zijn voor de huidige verwoesting van koralen in het Caraïbisch gebied.

(BDB)

EPIDEMIOLOGIE

Dat een week nadat een Afrikaanse stofwolk Groot-Brittannië bereikte de mkz-epidemie uitbrak, is wellicht geen toeval

ra-gebied ook runderen gesignaleerd die besmet zijn met het zelfde type mkz als de versie die de ravage in Groot-Brittannië aarichtte.

Als gevolg van klimaatveranderingen zouden stofwolken uit de Sahara zich bovendien in toemende mate een weg banen naar

Volgens dit krantenbericht zouden besmette stofwolken uit de Sahara de ziektekiemen overgebracht hebben naar Europa.

(Bron: dagblad "De Morgen", maandag 10 september 2001)

1.2 MIDDELEN OM DE PEST TE BEDWINGEN

Verschiede theorieën deden de ronde over de aard van de ziekte. Zo bestond er een theorie dat de infectie overgebracht werd door een soort vergif dat uit de lucht viel en zich vermengde met de dauwdruppels op het gras. Door inname van dit besmet gras zou het vee ziek worden. Ook de theorie van de bedorven lucht vond opgang, terwijl anderen dode veldmuizen als aanstichter zagen. Verschiede theorieën over de oorzaak, betekende ook verschillende behandelwijzen.

GEMEENE KENTEEKENEN

VAN SIECKTE ONDER HET

H O O R N V É E.

DRoefgeestigheyt, verduysterde oft Treurende Oogen, hangende ende kaude Ooren, luyfig Haier, Onrust, Uytgestrekt ende hangenden Hoofde, Schuddingen, Bevingen: Midts-gaeters Exces van Kortsen, verlies van Appetyt, ofte Melk, op hun selven zyn dese Enckelycke teekenen gemeen van alle ordinaire Siekten, de welcke in de Besmette inf-gelykx bevonden worden.

DE Distinctive teecken alleenelyk eygen aen de woedende Plaege bestaen in de volgende.

ART. 1. **I**N het begin is het gesicht verduystert met waeter-traen-ende Oogen de welk den tweeden ofte derden dag verandert in Etterachtige materie

2. De Schelen der Oogen open getrocken zynde, bevint men de selve seer vierig doncker, roodt ende Successively swarter.

3. In den Mont bevint men in het begin eene buyten Naturelyke hitte ende ontfekentheyt, de Tonge slymende ende successively: het gehemel met roode swartachtige puyften, ofte plecken: het Tantvleesch in sommige beesten virig, ofte wit, losse Tanden.

4. Quelende eene Geelachtige stoffe uyt den Mondt met eene dicke snottachtige materie uyt den Neuse.

5. Den Aefem en omswevende locht van het Vel sterk stinckende.

6. De melck Beesten als wanneer sy niet verstoppt bevonden en worden zyn sy gemeenelyk geattaqueert met eenen Geelachtigen afgank, Galachtig stinckende: Den Erfdarm wort alsdan bevonden ontfeken met een vierig Roodt Couleur

7. Tusschen Vel en Vleesch onder de Ockfels, worden tastelyk bevonden in sommige Beesten kleyne Klieren ofte Puyften de welke als eygen aen dese sieckte naer eenige daegen uytwendig verschy- nen ende verdroogen.

8. Synde wel naementlyk te letten of differente Beesten in den selven stal met eenige der voorschreven Teecken en syn overvallen.

9. De Tonge geswollen selfs doorgaens van het begin van de sieckte is een seker kenteeken dat het sieckte is.

10. Veele Beesten getroffen van de plaege hebben een geswel op den rugge ter plaetse corresponderende met de Longer.

11. Eyndelinge heeft men bemerckt dat veele Hoorn-beesten overvallen met de besmettelijcke Sieckte den tweeden ofte derden dag dat sy danof aengerant syn, hebben eene seer groote swackheyt in de leden, selfs soo verre dat men alsdan eene Hoorn-beesto grypende op het rugge-been dikmaels ter aerde doet vallen, nemaer de swakheyt die men bevint in de leden soude kunnen voortskomen van eene andere Quale, als het vier in de Leden ofte de Bleyne.

De kenmerken van de 'besmettelijcke sieckte' in een 18de-eeuws document.

(RAG, Raad van Vlaanderen, fiscalen, nr. 6461)

Zo waren er voorstanders om de dieren te aderlaten (in hals of borst). Bovendien waren talloze drankjes in de handel die het genezingsproces op gang moesten brengen en ook purgeren werd veelvuldig toegepast.

De volgende receptuur op basis van kruiden, gepubliceerd in de *Gazette van Gend*, deed nogal opgang en kon door de veehouder zelf bereid worden. Het recept luidde als volgt:

“Salpeter eene once en half, Assa foetida ofte Duyvelsdrek eene halve once, Quinquina twee Dragma; stamt dit alles te samen, laet het smilten in 6 oncen ofte een vierde deel van een Pinte gekamferden Brandewyn en geeft dezen Drank aen idere Beeste des morgens geduurende de vier volgende dagen: laet ze 2 à 3 dagen rusten, ende herrhaelt den zelve behoedmiddel min ofte meer tyde ende dikwilder, na maete dat de woedende Ziekte min ofte meer te vreezen zijn. Verzuert met een weynig Azyn den Drank, die gy de Beesten zult trachten in den stal te geven, 't welk beter is als-ze in de locht te laeten drinken. Als de beesten des avonds van de Weyden zullen wederkeeren, wascht ze den mond ende neusgaten met evenveel Water en Azyn te samen gemengeld, en doet hun alsdan aen Blokken van Assa foetida (=duivelsdrek), dewelke zy den geheelen nacht in den mond zullen houden”.

Vele plaatselijke en regionale kwakzalvers lieten zich eveneens niet onbetuigd om zelfbereide preparaten aan de man te brengen, maar veelal bleven deze genezingsmiddelen zonder resultaat.

Ook poogde men via inenting (met smetstof van geïnfecteerde dieren) de plaag onder controle te krijgen. Maar deze methode werd, wegens gebrek aan voldoende positieve resultaten, achterwege gelaten.

Sedert de pestuitbraak in 1769 hanteerde men in de Oostenrijkse Nederlanden het systeem van de *afslachtingspolitiek*. Alle besmette dieren en degene die er in direct contact mee stonden werden zonder pardon gedood. Met deze drastische maatregel poogde men uitbreiding van de ziekte in de kiem te smoren. Dit systeem, dat men vanaf 1769 alleen in Vlaanderen toepaste, stond bekend als *“notre système”*, hoewel de Italiaan Giovanni Lancisi de geestelijke vader ervan was en door hem al in 1711 met succes toegepast was in zijn geboorteland.

De veehouders bleken minder weg van dit systeem, zoals we verder nog zullen zien.

1.3 REACTIE VAN DE GEESTELIJKE OVERHEID

De kerkelijke overheid had zo zijn eigen manier om zich met de rundveeplaag in te laten. In deze kringen zocht men de oorzaak hogerop en werd de toorn Gods als oorzaak van al het kwade gezien.

Op 20 november 1769 liet de Gentse bisschop Maximilaan Vander Noot via een open brief weten dat de ziekte onder het hoornvee zich geopenbaard had in het bisdom Gent, waardoor *“Wij oordeelen ten uitersten noodig te zijn, de Hand van den Almogenden GOD, die door onze boosheden ende zonden getergd zynde, tot de verdiende straffe maer al te zeer en schijnt opgeheven te zijn, door eenen boetveirdigen toevlucht ende bekeeringe tot Hem...”*.

Om die toorn Gods wat te verzachten nam men de volgende maatregelen: op zondag 19 november zou vanaf 's morgens halfzeven. het Allerheiligste Sacrament, evenals de relikwieën van de H. Macharius (patroonheilige tegen alle besmettelijke ziekten) uitgestald worden in de Sint-Baafskathedraal, welke de hele dag door de gelovigen kon aanbeden worden. Om elf uur was er een speciale solemnele mis voorzien. Op donderdag 23 november diende weer een solemnele mis opgedragen te worden, die 's middags gevolgd werd door een lofmis. Op zondag 26 november tenslotte moest in alle Gentse kerken het Allerheiligste Sacrament uitgestald worden en na de ochtendmis en middaglof was om halfvier een generale processie voorzien doorheen het stadscentrum. Het parcours begon op de Kouter en liep via de Zonnestraat, Veldstraat, Koornmarkt, Lange Munt, Vrijdagmarkt naar de Paradeplaats. In deze processie werden de relikwieën van de H. Macharius megedragen en volgens de Gazette van Gend was hierbij de gehele wereldlijke en geestelijke overheid van Gent aanwezig, gevolgd door een *“ontallyke menigte van menschen”*.

Deze bezweringsformules van het kwade hadden meer effect op onze godvrezende achttiende-eeuwse voorouders, dan de maatregelen die door de wereldlijke overheid waren voorzien en zoals verder nog zal blijken.

Ook nog in 1771 riepen de vicarissen-generaal van het bisdom Gent alle priesters in hun diocees op om *“het kragtigste aen te wakkeren, tot den waerachtigen geest van Boetveirdigheijd, om hierdoor te bekomen zoo eene gestellenisse, dat zij door het oefnen van Deugden afweiren de sterfte onder het hoornvee”*.

2. PLAGEN ONDER HET HOORNVEE IN DE EERSTE HELFT VAN DE 18DE EEUW

Aan de hand van de uitgevaardigde edicten, ordonnanties enz. in de *Placcaertboeken van Vlaanderen*, is het mogelijk een beeld te vormen van de epidemieën die in de eerste helft van de achttiende eeuw in onze streken onder het vee hebben gewoed. Hieronder zullen we een aantal kort de revue laten passeren, zodat we een beter zicht krijgen op de materie in kwestie.

I. Art. Wy willen dat ons Edict van den 10. Meylaestleden stiptelyk volbragt worde, voor zoo veel dat daer aen door deze tegenwoordige niet en zal worden gederogeert, ende dat alle modificatien van het zelve, die Wy aen verscheyde Administratien verleent hebben, komen teenemaal te cefferen.

II. Wy bevelen aen alle de gene van het Land van Waes, van wat staet ofte conditie zy zyn, als ook aen alle de Inwoonders der Plaetfen gelegen in de uytstrekkinge van twee mylen van de Grenzen van het Hollandsch Gebied, ende van de Luyksche Kempen, al het Vee, van wat specie het zy, Hoorn-beesten, Kalveren, Wol-beesten, in de Stallen opgesloten te houden, te beginnen van den dag der publicatie onzer tegenwoordig Edict, op pyne dat den Eygenaer der zelve Beesten zal verbeuren voor idere Beeste niet opgesloten zynde, eene amende van thien Patacons, ende dat het geoorloofd zal zyn aen alle de gene de welke die Beesten zullen ontmoeten, de zelve te dooden; welke Beesten zullen aldan in d'aerde gedolven worden ter diepte van acht voeten.

(Het vervolg par naeste.)

GEND den 20. November.

Onzen Eerweirdigsten Heer Bisschop heeft het volgende Mandement uitgegeven tot het instellen van openbaere Gebeden:

MAXIMILIANUS ANTONIUS VANDER NOOT, door de gracie Gods, ende van den H. Apostolyken Stoel Bisschop van Gend, &c. Aen alle die deze zullen zien ofte hooren lezen, zaligheid in den Heer. Alzoo Wy verstaen hebben dat de Ziekte onder het Hoornvee (de welke over eenigen tyd in diverse nabuerige Landen een zeer groot getal der zelve heeft weggerukt) alreede binnen de paelen onzes Bisdoms begonst heeft zig te openbaeren, ende eenige van haere verderfelyke uytwerksels te laeten gevoelen; Zoo is 't, alreede de zelve zig voordere binnen onze Diocese uytbreyd, dat Wy oordeelen ten uytersten noodig te zyn, de Hand van den Almogenden GOD, die door onze boosheden ende zonden getergd zynde, tot de verdiende straffe maer al te zeer en schynt opgeheven te zyn, door eenen boetveirdigen toevlucht ende bekeeringe tot Hem, te trachten te wederhouden, hier toe in het werk leggende de middelen by Hem zelf, ende zyne H. Kerke ons aangewezen, ende door zyne oneyndelyke Barmhertigheyd en de Voorpraekke der Heylige zoo menigmael met goed uytwerkfel gebruykt. Wy sijn welken eynde Wy met voorgaende advys van de zeer Eerw. Heeren Proft, Deken ende Kapittel der Kathedrale, ordonneren mids dezen, dat in de voornoemde Kerke Zondag toekomende, we-

zende den negentienden dezer loopende maend, van 's morgens ten vyf uren en half uytgestelt zal worden het Alderheyligste SACRAMENT DES AUTAERS, om geheel den dag door de Christene Geloovige aenbeden te worden.

Dat 's morgens ten elf uren in de voorzeyde Kerke zal gezongen worden eene solemnele votive Misse *pro vitanda mortalitate*, met byvoeginge van de Collecte *pro peste animalium*, *Deus qui laboribus hominum* &c., ende 's avonds in het Lof den Psalm 6. *Domine ne in furore tuo arguas me*, met de Oratie voorzeyd: Zullende ook in de zelve Kerke op den voorzeyden dag van 's morgens vroeg publiques ter devotie van een ider uytgestelt worden de Kasse waer in bewaert worden de Reliquien van den H. MACHARIUS, bezonderen Patroon tegen alle besmettelijke Ziekten.

Ten zelven dage zal ook in alle Kerken, zoo Seculiere als Reguliere van deze Stad, midsgaders binnen de Steden van *Dendermonde* ende *Audenaerde*, 's morgens vroeg uytgestelt worden het Alderheyligste SACRAMENT DES AUTAERS, als ook naer de conventuele ofte bezondere Misse, op de maniere als hier boven is uytgedrukt, gezongen worden eene votive solemnele Misse, ende 's avonds in het Lof den voorgezeyden Psalm ende Oratie.

Donderdag, wezende den dry-en-twintigsten dezer maend, zal naer de conventuele Misse in de Kathedrale Kerke, midsgaders in alle de Kerken, zoo Seculiere als Reguliere dezer Stad, ende van *Dendermonde* ende *Audenaerde*, gebeuren eene solemnele votive Misse, ende naer middag een solemneel Lof met den Psalm ende Oratie als voorzeyd is.

Zondag, wezende den zes-en-twintigsten dezer maend, zal van 's morgens ten vyf uren en half, zoo in onze Kathedrale, als in alle Kerken, zoo Seculiere als Reguliere binnen deze Stad, als ook tot *Dendermonde* ende *Audenaerde* uytgestelt worden het Alderheyligste SACRAMENT DES AUTAERS; ten elf uren in onze voorzeyde Kathedrale, ende in alle de andere Seculiere ende Reguliere Kerken der voormelde Steden, naer de conventuele ofte bezondere Misse, eene solemnele votive Misse, ende 's naer middags een solemneel Lof op de voornoemde maniere gecelebreert worden; welk Lof in onze Kathedrale Kerke precifelyk zal beginnen ten dry uren en half, naer het eyndigen van welk zal geschieden eene GENERALE PROCESSIE langs den *Kaaster*, *Zonnestraete*, *Veldstraete*, *Kooremerkt*, *Langeunte*, *Vrydagmerkt*, *Paradeplaats*, enz., in welke zullen compareren de Seculiere ende Reguliere Clergien van de Kapitels, Prochien ende Biddende Orders dezer Stede, ende in de zelve zullen omgedraegen worden de Reliquien van den H. MACHARIUS, de welke op den zelven dag van 's morgens vroeg uytgestelt zullen worden.

Zullende ten zelven dage naer het Lof in de Collegiale Kerke van Onze Lieve Vrouwe tot *Dendermonde* langs de principaale straeten der zelve Stad, midsgaders naer het Lof gedaen in de Prochiale Kerke van Sinte Walburge tot *Audenaerde* gebeuren eene SOLEMNELE PROCESSIE; ende in alle de Prochiale Kerken ende andere Kerken ten plaetse.

Bericht in de Gazette van Gend waarby de blsschop van gent opriep om door gebeden de toorn Gods af te wenden.

(Gazette van gend, 20 november 1769)

2.1 ORDONNANTIE VAN 1714: IMPORT VAN VEE WERD STRENG GERELEMENTEERD

In 1714 was de hoornveepest in de ons omringende land en sterk aan het uitbreiden. Reden waarom Karel van Loreinen, soeverein vorst van onze gebieden, een ordonnantie liet uitvaardigen waarbij het importeren van vee streng werd gereglementeerd. Alleen veehandelaars die over een gezondheidscertificaat beschikten van de plaatselijke overheid waar de dieren vandaan kwamen, mochten de grens over. Ondanks dit *vrijgeleide* moesten de dieren bij aankomst in het eerste grensdorp in de Oostenrijkse Nederlanden onderzocht worden door een aangestelde expert. Indien ze gezond werden bevonden kregen de veehandelaren een nieuw certificaat waarmee ze hun tocht verder konden zetten. Zieke dieren werden ter plaatse gedood en begraven op een diepte van 7 voeten of ongeveer 1,90 m.

Bij inlandse verhandeling van dieren moest er eveneens een certificaat aanwezig zijn, uitgegeven door de schepenen (wethouders) van de plaats waar de dieren vandaan kwamen. Deze certificaten mochten geen oudere dagtekenstempel hebben dan vier dagen voordien. Indien er een ziek dier in de stal werd aangetroffen en de keurmeester oordeelde dat het nog geneesbaar was, moesten de overige (nog gezonde) uit de stal gehaald worden en ergens anders geplaatst worden tot zolang het zieke beest genezen was verklaard.

Om mogelijke besmetting te voorkomen, mocht ook geen vlees (gerookt of gezouten) uit het buitenland ingevoerd worden, benevens huiden. Een uitzondering werd gemaakt voor het rundvlees uit Ierland of Engeland, dat uitsluitend via de havens van Oostende of via Zeeland mocht ingevoerd worden. Bij dit geïmporteerde vlees moest wel een certificaat van oorsprong aanwezig zijn.

2.2 BESMETTELIJKE ZIEKTE IN FRANKRIJK

In het voorjaar van 1731 was er een besmettelijke ziekte onder het hoornvee uitgebroken in het graafschap Auvergne in Frankrijk, die een uitbreiding kende tot Gannat bij Moulins. Deze uitbarsting bleef beperkt en kende geen uitbreiding in onze gewesten.

2.3 EDICT VAN 1 OKTOBER 1744:

STRENGERE CONTROLE OP HET TRANSPORT VAN VEE

Op 1 oktober 1744 vaardigde Maria Theresia een edict uit ter voorkoming van de uitbreiding van de veepest in de Zuidelijke Nederlanden. Op dat moment heerste de ziekte in de Franse grensstreken en in de kasselrij Veurne. De ziekte was hier binnengebracht door Normandische ossen, die zich bevonden in het konvooi van de Franse troepen. Verboden werd om enig vee te importeren uit de besmette gebieden. Deze dieren zouden aanstands gedood en met huid en al begraven worden.

De straf voor de personen die de dieren poogden te importeren was niet mals. Geseling en brandmerking stonden hun te wachten. Ook het transporteren van vee van dorp naar dorp poogde men zoveel mogelijk tegen te gaan. Alleen met een geldig (gezondheids)-certificaat, afgegeven door de plaatselijke overheid, mochten de dieren verhandeld en vervoerd worden om te verkopen. Om controle uit te oefenen op bovenstaande verboden, werden wachtpatrouilles opgericht. Bovendien mochten dieren slechts geslacht worden na voorafgaandelijke controle door een beëdigde expert. Import en export van vee, vlees en huiden naar Frankrijk was ten strengste verboden.

2.4 EDICT VAN 23 OKTOBER 1744: VERBOD OM INLANDS VLEES TE IMPORTEREN

Aangezien de maatregelen niet voldoende waren gebleken en het virus toch was doorgedrongen, werd drie weken later, op 23 oktober, een nieuw edict uitgevaardigd. Om verdere voortgang van de epidemie te beletten en ervoor te zorgen dat er schaarsheid aan vlees voor de eigen bevolking ontstond, werd het ten strengste verboden om inlands vee en vlees te exporteren. Het vlees van geslachte dieren mocht uitsluitend voor binnenlandse consumptie en de (eigen en geallieerde) legertroepen die te lande verbleven, aangewend worden. Gevangenisstraf stond te wachten op de overtreders en bovendien zou alles (vervoerde waar en transportmiddelen) geconfisqueerd worden. Ook het slachten van vaarskalveren was ten strengste verboden. Ze waren immers nodig voor de kweek. Zes maanden gevangenisstraf *te water ende te broode* was het lot van de overtreders.

2.5 PLAKKAAT VAN 30 JANUARI 1745: HERHALING VERBOD OP EXPORT VAN VLEES

Omdat de veepest zich bij onze noorderburen razendsnel had uitgebreid, werd aan het edict van 23 oktober een vervolg gebreid. Middels het plakkaat van 30 januari 1745 verbood men om langs de noordelijke staatsgrens vee of vlees te importeren, op straffe dat de dieren terstond zouden afgemaakt worden en de begeleiders gegeseld en gebrandmerkt. Voorts werden alle ge- en verboden aangehaald die in het edict van 1 oktober 1744 standen vermeld.

De *contagieuse sieckte*, waarmee de veepest ook werd aangeduid, bleef de jaren daarna voortwoekeren en op 17 maart 1749 liet aartshertogin Maria Theresia bij plakkaat weten dat door de sterfte van het vee en de gedurige troepenbewegingen in onze contreien (Oostenrijkse Successieoorlog) het vlees *“seer raer ende tot eenen excessiven prijs geworden is”* (zoals vijf jaar voordien). Deze schaarsheid aan vlees, dreef de levensduurte enorm de hoogte in en deed ook in de naburige landen de inwoners het water naar de lippen stijgen. Reden waarom nogmaals herhaald werd dat het ten strengste verboden was om vee te exporteren. Op overtreding stond de schandpaal en een recidivist wachtte geseling en brandmerking.

2.6 PLAKKAAT VAN 24 NOVEMBER 1752: PESTGEVALLEN IN NOORD-NEDERLAND

Een drietal jaar later bleek de *besmettelycke sieckte* zich weer gemanifesteerd te hebben in Zeeland en aangrenzende streken. Reden waarom import van vee en huiden uit Noord-Nederland middels het plakkaat van 24 november 1752 werd verboden.

In 1755 heerste er tyfus onder het vee in Zeeuws-Vlaanderen en kende een uitbreiding in het aanpalende Ambacht Assenede en ook in de kasselrij van de Oudburg (dit is de streek rondom Gent). Ook in het Land van Luik waren besmettingshaarden vastgesteld. In 1756 waarde de ziekte rand in de Antwerpse Kempen en de Antwerpse polderstreek, alsmede in het Land van Dendermonde.

Met uitzondering van de periode 1744 -1749 en 1755 bleef de schade van de pest in de zuidelijke Nederlanden vrij beperkt.

3. DE RUNDVEEPEST IN DE PERIODE 1769 - 1772 EN DE GEVOLGEN DAARVAN IN HET AMBACHT ASSENEDE EN HET NOORDEN VAN OOST-VLAANDEREN

Waren de gevolgen van de pest in de eerste helft van de achttiende eeuw eerder beperkt gebleven voor onze contreien (in de archieven vinden we hieromtrent weinig terug), die van 1769 en volgende jaren zou ongenadiger toeslaan. In dit hoofdstuk behandelen we de edicten en ordonnanties die in de periode 1769 - 1772 van overheidswege werden uitgevaardigd.

De besmetting was ditmaal afkomstig van de Balkan en van daar verspreidde deze zich doorheen Hongarije, Oostenrijk, Duitsland naar Nederland en Engeland. In 1766 werden in net Nederlandse Haarlem de eerste pestgevallen ontdekt, om vandaar uit te breiden naar andere delen van het land. In 1769 trof men besmette stallen in de streek van 's Hertogenbosch en Breda aan en van hieruit bedreigde de plaag de Luikse Kempen en Brabant.

Burggraaf Vilain XIII, gedeputeerde van de Staten van Vlaanderen, schetste in december 1769 de algemene malaise in Vlaanderen ten gevolge van de rundveepest als volgt:

"De droeve gesteltenisse en beweenelyke omstandigheden waer in den Staet der Provintie van Vlaenderen sig werkelyk bevindt, ter oorsaeke van de besmettelyke siekte, de welke nu voor de derde reyse in den loop van dese eeuw, dog noyt met meerder heftigheyt als nu, sig in dese Provintie van Vlaenderen openbaert, heeft ons gedogt eene der gewigtigste Staets-saeken te zyn die voorvallen kunnen, en die vervolgens de waecksamheyt verdien van alle die het gemeyn wel vaeren behertigen". Door het derven van belastinggeld zou de pest het land tot economische rampspoed brengen, aldus de burggraaf. De massale sterfte van het vee en de

Vilain XIV Jean-Jacques

1712 - 1777

Portret van Jean Jacques Vilain XIII, fervent voorstander van de afslachtingpolitiek.

daaruit voortvloeiende schaarste aan mest zou bovendien zijn weerslag hebben op de opbrengst van de landbouwgewassen, waaronder graan voor de broodnodige voeding en vlas, met directe en zware economische gevolgen voor de binnenlandse linnenindustrie. De lege weiden en meersen, als gevolg van de decimering van het rundveebestand, zou een keldering van de pachtprizen tot gevolg hebben, waardoor de eigenaars minder opbrengsten hadden en er daardoor minder belastingopbrengsten waren voor de staat, kortom een negatieve financiële spiraal.

3.1 EDICT VAN 10 MEI 1769: VERBOD OM VEE TE WEIDEN OP NEDERLANDS GRONDGEBIED

Op 10 mei 1769 vaardigde men van hogerhand een edict uit, die de geboden en verboden uit vorige ordonnanties herhaalde. Ook mocht men vanaf nu geen vee meer laten weiden op Nederlands grondgebied (*Staeten territoir*). Bovendien bestond er een verbod op het transporteren van het vee dat zich binnen de twee mijl of 11 km van de staatsgrens bevond.

Door het importverbod dreigde er een schaarste te ontstaan aan vlees. Voor dit doel werden jaarlijks 4 a 5.000 koeien opgekocht in de noordelijke Nederlanden. Bovendien dienden de Zuidelijke Nederlanden als transitland voor hoornvee naar Frankrijk. Dit importverbod had dus grote economische gevolgen voor het land.

Deze verboden lokten negatieve reacties uit bij de bevolking in de getroffen grensstreken. Zo ook in het Ambacht Assenede, waar men voor de weiden voor het hoornvee voornamelijk aangewezen was op de aanpalende polders in Staats-Vlaanderen (nu Zeeuws-Vlaanderen). Daarom stuurde de baljuw van het Ambacht Assenede op 6 juni een brief aan de bevoegde instanties met de vraag om hieromtrent dispensatie te krijgen *“alsoo een groot deel van d'in-setenen van Assenede, Selsaete en Wachtebeke voor dit jaer geene andere weijden en hebben dan op Staeten territoir”*. Als er geen dispensatie kon verleend worden, betekende dit een totale ruïne van de landbouwende bevolking, aldus de briefschrijver.

Ook over het transportverbod van dieren buiten de schutkring waren de tijdgenoten niet te spreken. *“In een landt daer veel gheequееekt word en oock veel calveren ghemest worden”* moet er een vrije handel mogelijk zijn en blijven naar de omringende (vee)markten van Sint-Niklaas, Lokeren en Gent, argumenteerde men. Toch zeker in een gebied waar nog geen pest was uitgebroken en ook in het aanpalende Zeeuws-Vlaanderen nog geen enkel geval van besmetting bekend was.

3.2 DECREET VAN 28 JUNI 1790: VERSOEPELING VAN HET WEIDEVERBOD

Zes weken later, op 28 juni 1769, werd bij decreet geregeld dat de inwoners van het Brugse Vrije, die van het Ambacht Assenede en het Land van Waas vergunning kregen om hun koeien toch op Nederlands grondgebied (het aanpalende Zeeuws-Vlaanderen) te laten weiden, waar blijkbaar (na onderzoek) inderdaad nog geen gevaar te duchten was. Dit betekende een versoepeling van het edict van 10 mei. De dieren moesten wel door een merkstempel op de huid of op de horens herkenbaar zijn. Bovendien diende ieder dier over een *legitimatiebewijs* te beschikken, waarop hun specifieke kenmerken waren genoteerd (zoals kleur enz.).

Ondanks de voorzorgsmaatregelen openbaarde de veepest zich eind oktober 1769 in de gemeente Daknam in het Waasland. Door maatregelen van raad-fiscaal Dierickx te Gent, die voor deze materie was aangesteld door het gouvernement, kon men de besmetting tijdig indijken en amper twee weken na het uitbreken het sein terug op veilig zetten.

Ondertussen was echter op 10 november een besmettingshaard ontdekt in een stal te Gent, die ervoor zou zorgen dat de ziekte zich zou verspreiden in de kasselrij van de Oudburg (gebied ten noorden, oosten en westen van Gent gelegen). Op dezelfde dag werden de ordonnanties die in het edict van 10 mei 1769 waren voorzien, als gevolg van de uitgebroken pest in het Land van Waas, verder uitgebreid. Zo moesten alle dieren, die zich bevonden binnen de twee mijl (11 km) van de staatsgrens, op stal gezet worden en werden de eigenaars van loslopend vee veroordeeld tot een boete van 10 schild en. Binnen deze schutkring moesten alle slachtdieren onderzocht worden door experts, aangesteld door de plaatselijke overheid en in aanwezigheid van de wethouders. Het invoerverbod voor hoornvee uit Nederland werd nu uitgebreid tot varkens en woldieren. Er was bovendien een strikt verbod op het verhandelen van vee, vlees, huiden en mest uit het Waasland.

Met deze strenge maatregelen probeerde men een epidemie tegen te gaan, waar men niet in lukte. De veepest zou dit keer ongenadig toeslaan. De veelvuldige ordonnanties, decreten, edicten en reglementen die in de periode mei 1769 - januari 1772 door de overheid werden uitgevaardigd bevestigden dit gegeven. We zullen deze dan ook wat nader beschouwen.

3.3 DECREET VAN 23 NOVEMBER 1769: VERBOD TOT HET HOUDEN VAN VEEMARKTEN

Amper twee weken later, op 23 november, vaardigde het centrale bestuur een decreet uit, waarbij tot nader order het houden van openbare markten, waar men levend vee (koeien en kalveren) verhandelde, verboden werd. Met deze verscherping van de regelgeving betreffende de veepest, wilde men de gevolgen ervan indijken. Een boete van 50 gulden stond de overtreders te wachten.

3.4 ADDITIONEEL EDICT VAN 11 JANUARI 1770

De uitbreiding van de pestepidemie bleek met de bestaande maatregelen niet te stoppen, waardoor op 11 januari 1770 een additioneel edict uitgevaardigd werd. Hierin werden maar liefst 38 artikelen toegevoegd aan de al bestaande. De voornaamste artikelen zullen we hier kort de revue laten passeren. Ze tonen ons de kordaatheid van de overheid om het uitdijende probleem aan te pakken.

- Art. 1 Ieder ziektegeval (pest of geen pest) moet binnen de 4 uur gerapporteerd worden aan de wethouders.
- Art. 3 De waarde van alle dieren in een besmette stal (zowel gezonde als zieke), alsook het veevoeder en de mest moet door de plaatselijke overheid geschat worden.
- Art. 4 Alle honden en katten op een bedrijf waar de pest was uitgebroken, moeten gedood en begraven worden.
- Art. 7 De provinciale overheid zal de geschatte waarde van alle gedode dieren, alsmede van de mest en het veevoer aan de eigenaars vergoeden.
- Art. 9 Iedereen die konijnen kweekt, moet deze dieren doden binnen de 24 uur na publicatie van dit edict. Ouders en meesters moeten de kinderen daarop wijzen. Op niet naleving staat een boete van 30 gulden.
- Art. 10 Alle brandewijnstokers die zich binnen een straal van 1.500 stappen van een besmette stal bevinden (ook al is in de stal nog geen enkel ziek dier te bemerken), moeten binnen de 3 dagen na publicatie van de ziekte, hun hoornvee (voorzien van een *gesontbrief*) naar het slachthuis brengen. Deze dienen binnen de 24 uur daaropvolgend daadwerkelijk geslacht te worden. Om de slachtplicht te ontlopen mochten de brandewijnstokers hun dieren ook in andere (lege) stallen onderbrengen, die verder van de besmettingshaard lagen. Op niet-naleving hiervan stond de volgende boete:
- 1° Verbod om de stokerij verder uit te baten.
 - 2° Inbeslagneming van alle alaam uit de stokerij.
 - 3° Alle beesten en de draf zouden begraven worden, zonder enige vergoeding.
- Art. 11 Op een bedrijf waar de ziekte is uitgebroken, moet aan de straat (bij de oprit) een paal geplaatst worden van tenminste 6 voet (+ 1.80 m) hoogte, met bovenaan een vierkante plank ter breedte van 1 voet (0,275 m) met daarop de tekst *sieckte*. Deze paal moet hier gedurende 4 weken blijven staan. Boete 25 gulden.

Art. 12 Deze (waarschuwing)s-palen moeten ook geplaatst worden in de meersen waar de besmette dieren geweid hebben.

Art. 13 Om den *oorspronck van het qæet te ontdecken* en de voortgang ervan tegen te gaan, dienen de wethouders de eigenaars te onder-vragen over de oorzaak ervan, benevens trachten na te gaan of het besmette vee in de afgelopen 3 weken voor openbaring van de ziekte, in contact geweest is met andere soortgenoten (hiervoor waren er speciale enquêteformulieren gemaakt).

Art. 14 Een boete 100 gulden voor wie informatie verzwijgt LV.m. het uitbreken van de pest. (b.v. als men verzweg het vee gekocht te hebben in de 3 weken voorafgaand aan het uitbreken).

Art. 19 Het is verboden om hoornbeesten, kalveren of woldieren te vervoeren, zonder dat de begeleider ervan voorzien is van een *versekerbrief* (gezondheidscertificaat), uitgereikt door de wethouders. Deze zullen, alvorens dit certificaat uit te reiken, eerst navraag moeten doen bij de burens van de eigenaar van de te vervoeren beesten, waarvan tevens de namen en adressen moeten genoteerd worden! Pas dan mag op het certificaat vermeld worden dat de dieren uit een gezonde stal afkomstig zijn. Bovendien moet op deze *versekerbrief* vermeld staan dat er momenteel in de betreffende gemeente geen pestgevallen zijn en er ook geen geweest zijn in de 3 weken daaraan voorafgaand! Op meer vermeld certificaat dient tevens de naam van de eigenaar genoteerd te staan, alsmede de uiterlijke kentekens van de dieren, de plaats waar naartoe ze vervoerd worden en de weg die hierbij moet gevolgd worden! Ook dient nog vermeld hoelang dit gezondheidscertificaat geldig is en het moet ondertekend zijn door de secretaris of griffier van de gemeente, benevens voorzien zijn door een zegel van de wethouders.

Art. 21 De begeleiders (veehandelaars) van de dieren dienen dit gezondheidscertificaat te laten zien aan de nieuwe eigenaars(s) die op dit certificaat moet(en) vermelden de dieren ontvangen te hebben, met daarbij de dag- en handtekening.

Art. 22 Binnen de 24 u. moet de veehandelaar dit gezondheidscertificaat terug afleveren bij de wethouder die hem afgeleverd heeft! Boete 25 gulden.

Art. 23 Het is ten strengste verboden om beesten die uit verschillende stallen afkomstig zijn, in groep te vervoeren.

Art. 24 Dieren die van besmette of verdachte plaatsen komen, moeten gedurende 25 dagen apart gehouden worden van hun soortgenoten, op een afstand van minimum 10 roeden (± 40 m) van een stal.

E JOINTE OPGERECHT DOOR HAERE MAJESTEYT binnen de Stadt Gendt voor de directie van het gone raecht de besmettelyke ziekte van het Hoorn-vee binnen Vlaenderen met volkomen sekerheyt geïnformeert zynde, dat de plaeghe haer veropenbaert heeft in eenen grooten nomber van stallen op het Hollands gebied in het Ambacht van Hulst, alwaer sy, naementlyk op het canton geseyt het klein-landt, reets haere verwoestinge aen de inwoonders heeft doen gevoelen, ende dat het te beduchten is dat sy door mediate ofte immediate communicatie wederom haer fenyn soude kunnen uytbryden ende geheel onse Provincie besmetten, welkers schaedlyke gevolgen onlangs veroorsaekt hebben de overgrootte onkosten ende de indispensabel lastelyke voorforgen om het quaedt uyt te roeyen ende te dempen, ende dat het byden van de alderuytterste aengelegentheyt is door alle bedenckelyke middelen het gebied aen Haere Majesteit onderhoorig te bevryden van zulk gevaerelyk quaedt, soo is't dat sy heeft geraedig gevonden te statuieren het naervolgende:

I. A R T I K E L.

Dat met de publicatie deser by provisie binnen de twee mylen van de Hollandsche Grensen zullen erleven de generale dispositien der Placcaeten ende Ordonnantien ten opsigte van de epidemique ziekte geëmaneert, ende by dien dat alle de modificatien successivelyk by relatie tot de rydts omstandigheden tot hier toe aen de selve Edicten toegebracht, komen te cesseren.

I I.

De Wethauderen der Steden, Prochien ende Heerelykheden zullen in consequentie dies sonder eenigen rydt-verlies procederen tot het maeken van een pertinent denombrement van alle het Hoorn-vee te bevinden binnen hunne respectieve Jurisdictien, op den voet ende maniere vooren-geschreven

Maatregelen door de Jointe uitgevaardigd om uitbreiding van de pest tegen te gaan, 1779

(RAG, Ambacht Assenede, reg. nr. 153B)

- Art. 26 Het is verboden om met hoornbeesten door besmette gemeenten te passeren, of daar waar de ziekte minder dan 30 dagen geleden gestopt is, op straffe dat de dieren als besmet worden beschouwd en gedood zullen worden zonder vergoeding.
- Art. 28 Indien een dier dat verstald is binnen de 10 dagen daarna besmettingsverschijnselen vertoont, moeten alle dieren die ermee in contact geweest zijn (vorige stal, weide of huidige stal), gedood en begraven worden. Uitzondering hierop als het zeker is dat het dier maar in de nieuwe stal besmet is geworden.
- Art. 31 Iedereen die met een besmet dier in contact is geweest, mag gedurende 30 dagen niet in een gezonde stal gaan. Zelfs niet ten huize van collega's boeren, waar er nog geen ziekte is uitgebroken. Boete 50 gulden.
- Art. 32 Honden moeten thuis aan de leiband gehouden worden. Loslopende honden worden gedood. Een uitzondering geldt voor honden van schaapdrijvers en jagers. Die dienen hun dieren evenwel aan de leiband te houden.
- Art. 33 Alleen de eigenaar en zijn huisgezin mogen in een besmette stal gaan. Boete 25 gulden. Uitzondering: personen die permissie hebben van de wethouder. dit zijn degenen die de dode dieren moeten begraven en de besmette stallen reinigen.
- Art. 36 Het is ten strengste verboden om (door wie dan ook) medicijnen te geven aan besmette dieren.
- Art. 37 De eigenaars moeten er op toezien dat geen vreemdelingen in hun stal komen. Alleen toegelaten als men er 100 % zeker van is dat ze de afgelopen 15 dagen geen contact gehad hebben met besmette stallen of besmette dieren.
- Art. 38 De eigenaars van gezonde stallen worden bevolen van om de 15 dagen hun mest van de hoeve weg te voeren.

3.5 EDICT VAN 28 NOVEMBER 1770: HET VEE MOET OP STAL BLIJVEN

De uitvaardiging van dit edict kwam er na de berichten dat er in Frans-Vlaanderen maar ook in Noord-Nederland de rundveepest toenam en de grenzen van het huidige België met rasse schreden naderde.

De beesten dienen nu permanent op stal te blijven. Alleen om de stallen te mesten en het vee te laten drinken. wordt hiervoor een uitzondering gemaakt. Schapen blijven het best zo ver mogelijk uit de buurt van rundvee. Zo gauw er een geval van besmetting is vastgesteld in een stal moet door de plaatselijke overheid een 'inventaris' opgemaakt worden van

al het hoornvee in het dorp. Bovendien dient boven de ingang van iedere stal een *planksken* genageld worden, waarop het aantal koebeesten in de stal genoteerd staan. Van iedere koe moeten bovendien alle kenmerken geregistreerd worden. En in een stal waar de ziekte is uitgebroken mag de eigenaar pas vier weken nadat de pest is opgehouden, nieuwe koeien brengen. Slachten van gezonde dieren in de schutkring (binnen een straal van 5 km) blijft mogelijk. De te slachten beesten moeten voorafgaandelijk wel eerst onderzocht worden en een wettig certificatiebewijs hebben. Het slachten zelf dient te gebeuren binnen 24 uur.

3.6 ORDONNANTIE VAN 20 MAART 1771: VERBOD OP UITVOER VAN VAARSKALVEREN

Doordat de besmetting bleef voortwoekeren had men noodgedwongen al een groot deel van de Vlaamse veestapel moeten afslachten. Hierdoor kwam de primaire levensbehoefte (voeding) in het gedrang. Daarom werd bepaald dat er geen *veirse* kalveren geslacht mochten worden binnen de zes weken na uitvaardiging van de ordonnantie tenzij ze besmet waren, of met besmette dieren in contact waren gekomen. Ook uitvoer van dit jong vee *soo gevet als maeger* binnen dezelfde termijn van zes weken was ten strengste verboden.

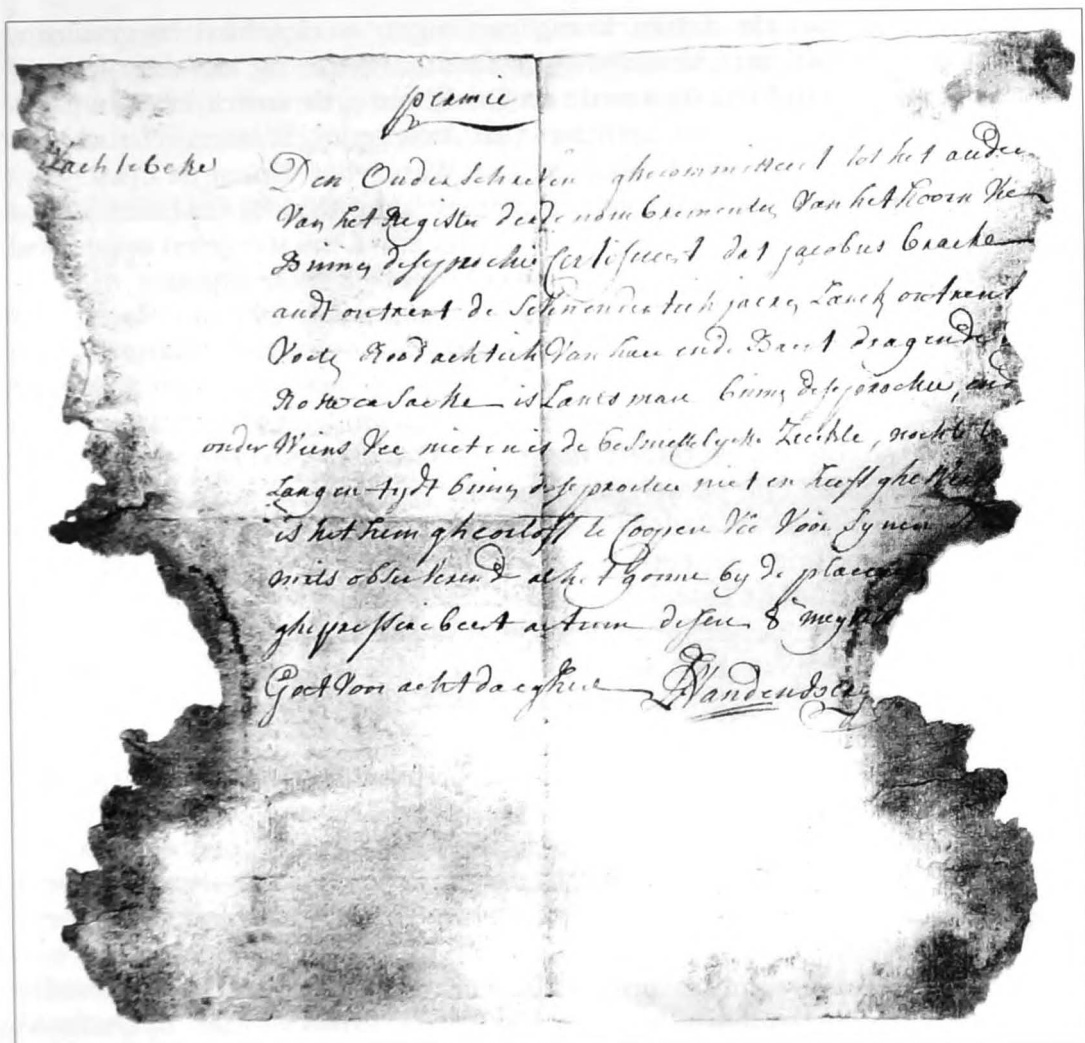
3.7 EDICT VAN 15 JANUARI 1772: OPRICHTING VAN DE JOINTE

Ondanks alle voorzorgsmaatregelen bleek men de pest in de provincie Oost-Vlaanderen niet echt onder controle te krijgen. Er staken met de regelmaat van de klok nieuwe pesthaarden de kop op. Volgens de beleidsverantwoordelijken was dit te wijten aan de *onachtsaemheijt en wanorder* waarmee de voordien uitgevaardigde decreten, ordonnanties etc. waren uitgevoerd.

Daarom werd van overheidswege beslist om een speciale commissie op te richten, bestaande uit zes personen die "*gesaementlijck ende separatelick zullen waernemen de geheele directie ende uijtwerckinge binnen de voorn. provincie van alle het gonne raeckt de besmettelijcke sieckte onder het Hoornvee*". Door deze speciaal opgerichte raad met uitgebreide bevoegdheden te voorzien en te laten zetelen in het centrum van het gebied (Gent) waar de besmetting heerste en die bovendien eigenmachtig kon optreden en ordonnanties uitvaardigen, meende men de pestproblematiek sneller en doeltreffender te kunnen aanpakken. Deze speciale commissie werd gewoonlijk aangeduid als de *Jointe*.

Voordien lag de verantwoordelijkheid voornamelijk bij de raad-fiscaal van de Raad van Vlaanderen.

De leden van de Jointe rekruteerde men uit de Raad van Vlaanderen (hoogste rechtscollege in Vlaanderen) te Gent en uit de Gedeputeerde Staten van Vlaanderen. Uit ieder college zetelden er drie personen in deze commissie en bovendien werd hier nog een actuaris aan

Aan de houder van het 'denombrement' moest ook toestemming gevraagd worden indien men veel wilde aankomen, 1774.

(RAG, Ambacht Assenede, reg. nr. 153A)

toegevoegd, die verantwoordelijk was voor het administratieve gedeelte. Hij was bevoegd, om naar behoefte, klerken aan te nemen die hem konden bijstaan in zijn taak.

Namens de Raad van Vlaanderen waren raad-fiscaal Dierickx, en de raadsheren Van Volden en De Causmaecker in de commissie vertegenwoordigd. Namens de Gedeputeerde Staten zetelden burggraaf Vilain XIII (voorschepen van Gent), Le Bailly-de Marlop (burgemeester van Brugge) en Van der Straeten de ten Aerde (actuaris Raad van Vlaanderen). Als actuaris van de Jointe werd mr. Augustijn Neyt aangesteld, die beroepshalve verbonden was aan de Raad van Vlaanderen.

Ieder lid van de Jointe kreeg een eigen werkgebied toegewezen. Raadsheer Dierickx was bevoegd voor de stad Gent, de kasselrij van de Oudburg, de Ambachten Assenede en Boekhoute, de heerlijkheden Sint-Albert (i.c. poldergebied ten noorden van Assenede), Waterrdijk (i.c. poldergebied ten noorden van Boekhoute) en Watervliet. Naast de oprichting van de Jointe, die de bestrijding van de pest krachtdadig ter hand moest nemen, werden er in dit edict nog een aantal extra maatregelen opgesomd die er toe moesten leiden de ziekte zoveel mogelijk in te dijken.

Zo moesten de personen, die bevoegd waren om vaststelling te doen van een pestgeval (plaatselijke wethouder, de baljuw en de beëdigde expert) bij het verrichten van hun bezoek aan een besmette stal *“gekleedt zijn met een groote cappe op het hoofd, kleetsel ende lange broecken, alle van nieuw lijnwaet ofte versch gewasschen”*.

Bij vaststelling van een pestgeval diende er onmiddellijk een denombrement opgemaakt te worden van alle hoornbeesten. Zowel van degene die in de stallen verbleven, alsook van degene die in de weiden rondliepen. Hiervan moest een register opgemaakt worden binnen de 15 dagen.

Nadat het denombrement was opgemaakt mocht niemand zijn beesten van de stal naar de weide of vice-versa brengen, zonder uitdrukkelijke toestemming van degene die het register bijhield (meestal was dit de griffier of baljuw). Iedere wijziging van de bestaande situatie moest bovendien minutieus bijgehouden worden in het meervermelde register.

De wethouder, baljuw en griffier waren ook verplicht om maandelijks de stallen en weiden te inspecteren aan de hand van het opgemaakte register. Indien men malversaties vaststelde, kreeg de eigenaar een boete van 100 patacons opgelegd.

Als er twijfel bestond over een echt of vermeend pestgeval, werd de eigenaar en zijn huisgezin verplicht om gedurende 21 dagen op de hofstede te blijven. Ter controle hierop plaatste men een wachtpost aan de ingang van de hoeve.

Aangezien men in het verleden had vastgesteld dat de meldingsplicht met voeten werd getreden (men was verplicht om binnen vier uur na vaststelling van een ziekte in de stal, dit te melden aan de bevoegde personen), ondanks de zware boete van 100 gulden die hierop stond, ordonneerde men nu dat bij vaststelling van fraude, boven de genoemde boete, de landbouwer ook geen recht had op de vergoeding bij het doden van zijn dieren (zowel zieke als gezonde).

Dit edict was de laatste van een rij van 15 ordonnanties en decreten, die in de periode mei 1769 - januari 1772 het licht zagen, met het doel de rundveepest in onze gewesten te doen ophouden. Deze stringen-

te maatregelen bleken op den duur hun vruchten af te werpen en de pest kon uiteindelijk (grotendeels) bedwongen worden, zij het dat er van tijd tot tijd hier en daar nog een pestgeval werd geconstateerd. Pas in 1777 werden er nieuwe reglementen uitgevaardigd.

4. DE PESTEPIDEMIE NADER BEKEKEN IN HET AMBACHT ASSENEDE

In wat vooringing hebben we aandacht besteed aan de overheidsmaatregelen inzake de veepest. In wat hierna komt zullen we de impact van deze maatregelen en de gevolgen van de veepest in het Ambacht Assenede van meer nabij volgen. We hebben hierbij de chronologische volgorde gerespecteerd en kunnen zo maand per maand de ontwikkelingen i.v.m. de veepest in het bestudeerde gebied volgen.

4.1 MEI 1769: BERICHTEN OVER MOGELIJKE PESTDREIGING VANUIT NEDERLAND

In de vergadering van het schepencollege, op 13 mei 1769, werd verslag gedaan van het feit dat de ziekte onder het hoornvee zich vanuit Brabant (Breda en omgeving) naar de Zeeuwse eilanden had overgezet en de stad Goes en omgeving had aangetast.

4.2 juli 1769: Aanstelling van beëdigde experts

Op 11 juli werden in alle zes de parochies van het Ambacht Assenede beëdigde experts aangesteld, die moesten vaststellen of zieke dieren daadwerkelijk aan de besmettelijke rundveeplaag leden. Veelal was het de plaatselijke paardensmid die deze functie vervulde (veeartsenijkunde was nog zo goed als onbestaande). Voor Assenede was dit Jacobus De Mol, voor Zelzate Anthone Cassero (Castro), voor Ertvelde Jacobus Van de Velde, in Kluizen Pieter De Rocker, in Sint-Kruis-Winkel Bartholomeeus Van Waes en in Wachtebeke Judocus Hertsens.

4.3 SEPTEMBER 1769: UITBREIDING VAN DE PEST OP HET EILAND WALCHEREN GESTOPT

In het schepencollege werd op 16 september meegedeeld dat de *epidemique sieckte* op het eiland Walcheren geen verdere uitbreiding kende. Dit positieve bericht opende perspectieven voor de invoer van straatmest uit Middelburg, ook wel *vaegelijngen* genoemd, die sedert het uitbreken van rundveepest op het eiland Walcheren was stopgezet. Een verzoek hiertoe zou gericht worden aan de Majesteit, maar het antwoord was negatief.

4.4 NOVEMBER 1769: PESTGEVAL IN HET LAND VAN WAAS; ER WORDEN VERSCHERPTE MAATREGELEN GENOMEN

Het uitbreken van de pest in Daknam eind oktober (zie hiervoor, kwam in de vergadering van 2 november uitgebreid aan bod. Besloten

werd om wachtposten op te stellen langs de grenzen van het Ambacht Assenede en meer bepaald aan de toegangswegen naar de parochie Wachtebeke. Te Moerbeke en Eksaarde zou men de bevolking via kerkgeboden van deze maatregel op de hoogte stellen. De rondemannen waren: Judocus Clauwaert, Jacobus De Smaele, Mattheus Van Laere, Lieven Serraes, Jan Beaval en Jooris Van Heirsele, die dag en nacht de toegangswegen moesten bewaken. Voor hun bewakingstaak kregen ze 15 stuivers per dag (24 u.).

Op de vergadering van 15 november berichtte het hoofdcollège van het Land van Waas dat de ziekte aldaar geen verdere uitbreiding kende. Maar een brief van de kasselrij Oudburg was minder positief. Er bleken in de stad Gent ondertussen ook pestgevallen aan het licht gekomen te zijn. Een cordon van soldaten diende daarom rondom Gent getrokken te worden, zodat transport van vee uit deze stad onmogelijk was. Het transport van vee uit de omliggende plattelandsgemeenten naar de Gentse veemarkten bleef toegestaan. De consequentie hiervan was wel dat het niet verkochte vee niet meer de stad uit mocht. Uiteraard had dit zijn weerslag op de aanvoer van vee naar de betreffende veemarkten. Om nu de vraag en aanbod van vlees te Gent op elkaar af te stemmen, waren de Gentse vleeshouwers verplicht om zelf beesten te gaan kopen op het platteland. Het was de Gentse slagers en veekooplieden echter verboden om in de stallen te komen, wegens kans om de besmetting over te brengen. Het vee diende buiten op het hof gebracht te worden, waar men het kon keuren, alvorens te kopen.

Het exportverbod van vee buiten Gent had ook repercussies op de invoer. Pieter De Letter uit Sint-Kruis-Winkel werd aan het fort Roodenhuijze aangehouden door soldaten van de kasselrij en mocht zijn vee niet verder naar de stad Gent voeren, zoals hij gepland was. Hij diende hierover een klacht in bij het schepencollège van het Ambacht Assenede.

Op dezelfde vergadering rapporteerde men dat er vee en vlees vanuit Staats (Nederlands) gebied over de grens in het Ambacht Assenede gebracht (lees: gesmokkeld) werd via de grensplaats Philippine. Dit baarde grote zorgen, want men vermoedde dat er ook vee tussen zat dat afkomstig was uit het Zeeuwse Middelburg, waar de ziekte verdere uitbreiding kende. Om deze sluikhandel via Philippine tegen te gaan besliste men twee wachters aan te stellen, die dit in de toekomst moesten verhinderen.

De problematiek die voortspoot uit de artikelen 2 en 4 van het uitgevaardigde plakkaat van 10 november, waarbij geordonneerd werd dat iedereen die binnen een straal van 11 km van de staatsgrens woonde zijn hoornbeesten en wolbeesten op stal moest houden, kwam aan bod op de vergadering van 27 november. Vooral voor schapen bleek dit een probleem te zijn. Tevens besloot men om de wachtposten aan de grens met Philippine te verdubbelen van 2 naar 4 personen, zodat de controle daar beter gewaarborgd kon worden.

Ondertussen was na onderzoek van de Staten van Vlaanderen over de oorsprong van de verspreiding van de pest in het Gentse gebleken, dat deze was overgezet door hoornvee welke op de markten van Dendermonde en Gent was verkocht. Deze beesten waren te plattelande opgekocht door opkopers-veehandelaars die tijdens hun 'kooptochten' de al gekochte dieren onderweg her en der tijdelijk in stallen van boeren onderbrachten en zo de besmetting overzetten.

4.5 DECEMBER 1769: PESTGEVAL IN HET NABURIGE ZAFFELARE

Het schepencollege ontving een brief van graaf Dellafaille - d'Assenede (gedeputeerde van de Staten van Vlaanderen) waarin hij meldde dat te Zaffelare een pestgeval was gesignaleerd bij een zekere Polfliet. De besmettelijke ziekte naderde nu wel heel dicht de grenzen van het Ambacht Assenede.

Men besloot om drie rondemannen van de zes vanaf nu permanent te laten posteren op de weg die van Zaffelare naar Wachtebeke leidde. Bovendien werden er twee extra wachters aangesteld, die de opdracht kregen om op de parochie St.-Kruis-Winkel *"te waecken en communica-tie af te snijden met Mendonck en tvoorn. Saffelaere"*.

4.6 JANUARI 1770: UITBREIDING VAN DE RUNDVEEPEST OP DE ZEEUWSE EILANDEN EN DE EERSTE PESTGEVALLEN IN HET AANPALENDE ZEEUWS-VLAANDEREN

Uit Sluis was een brief toegekomen met het bericht dat de hoornveepest zich op de Zeeuwse eilanden had uitgebreid en om hierin de nodige voorzieningen te treffen. Besloten werd om de Staten van Vlaanderen voor te stellen een cordon te trekken van Sluis over de zeedijken tot aan Hulst *"om bij dien middel waer't mogelijk de communicatie van over zee te beletten"*.

Tussen de bestuurders van het Vrije van Sluis (dat op Statenbodem lag) en die van het Ambacht Assenede vond overigens regelmatig overleg plaats omtrent deze materie.

De vraag stelde zich ook of men de bestaande rondemannen, die sedert november in dienst waren, niet beter zou vervangen door eenzelfde aantal die van de armendis (lees: OCMW) leefden. Men keurde dit voorstel goed en stelde als vervangers de volgende personen aan: Jan Legaet, Jan Celis, Adriaen Bauwens, Pieter Winters, Pieter Watez, Lieven Bral en Lieven Vogels.

De Staten van Vlaanderen lieten op 15 januari aan het Asseneeds bestuurscollege weten, dat men inlichtingen had ingewonnen aangaande de veepest op de Zeeuwse eilanden. Te Zierikzee waren op enkele dagen tijd 400 beesten gestorven, reden waarom men er op aandrang de voorzorgsmaatregelen te verdubbelen, teneinde te beletten dat de plaag zich via Zeeuws-Vlaanderen zou overzetten. Besloten werd om dag en nacht

Gesloten grensovergang. Aan de Posthoorn (Philippine) was beperkte doorgang mogelijk.

(Foto's: Omer De Vriendt Boekhoute)

te patrouilleren langs de landsgrens. Deze extra patrouilles waren echter een zware last voor de ambachtskas, daarom werd een verzoekschrift gericht aan de raad-fiscaal van de Raad van Vlaanderen om op kosten van de provincie een cordon te mogen trekken.

Op de vergadering van 26 januari meldde men dat in Axel en Terneuzen ook besmettingshaarden waren vastgesteld. Het gevaar uit het noorden bleek opeens akelig dichtbij.

4.7 FEBRUARI 1770: DE PEST TEN NOORDEN VAN HET AMBACHT ASSENEDE BLIJFT TOENEMEN, DIE TEN ZUIDEN NEEMT AF

Enkele dagen later, op 1 februari, werd gerapporteerd dat de plaag in Zeeuws-Vlaanderen gestopt was. Toch was men realistisch en voorzichtig genoeg om dit bericht op voorbarig gejuich te ontvangen.

De vraag kwam aan de orde of men niet beter de rondemannen zou vervangen door boerenwachten. Dit idee was alleszins financieel aantrekkelijker en de druk op de ambachtskas zou erdoor verminderen.

Op 13 februari ontving men een brief van de raad-fiscaal uit Gent, waarin stond dat de plaag zich bleef voortzetten op de Zeeuwse eilanden en ook dat te Axel en Terneuzen ondertussen al vijf stallen geïnfecteerd waren. Grote waakzaamheid bleef dus geboden. Ondertussen bleek de dreiging uit het oosten (Land van Waas en Zaffelare) daadwerkelijk gestopt te zijn. Men overwoog nu om de rondemannen van Wachtebeke en St.-Kruis-Winkel af te schaffen en in te zetten om de bedreiging uit het noorden te weerstaan. Extra wachten werden aangeworven: twee te Assenede, drie te Zelzate en een te Wachtebeke a 16 stuivers per etmaal.

Sinds medio februari was de veepest in de stad Gent opgehouden en er leken zich geen nieuwe pestgevallen meer voor te doen. De Staten van Vlaanderen stuurden daarom het bericht rond dat het transport van mest uit Gent en de omliggende parochies weer toegestaan was *“te meer den lantsman ter oorsaecke van aenstaende saeijtijt sich daervan met en can passereren”*.

Voorzorgsmaatregelen bleven echter geboden. Daarom mocht de mest die uit de stad Gent kwam, niet langer dan 10-12 dagen langs de oevers van de rivieren blijven liggen en diende hij zo snel mogelijk op de landerijen opengespreid te worden en in de aarde ingewerkt te worden. Het was bovendien ten strengste verboden om de mest op hopen op de akkers te laten liggen.

Naar Axel stuurde men een hode om zich te informeren over de voortwoekering van de veepest aldaar. Sedert de ontdekking van de plaag op 24 februari (in twee stallen) was geen uitbreiding meer vastgesteld. Besloten werd een brief schrijven naar de Majesteit, teneinde toestemming te verkrijgen het vee weer te laten weiden in Staats-Vlaanderen.

Door die verminderde dreiging van de pest, besloot men de rondemannen van Wachtebeke te ontslaan en die van Zelzate met twee te verminderen.

4.8 APRIL 1770: OOK IN ZEELAND LIJKT DE TOESTAND NU ONDER CONTROLE TE ZIJN

Op 14 april zond het ambachtsbestuur een brief naar het college van het Vrije van Sluis, met de vraag of de pest in Zeeland nog toenam. Het antwoord luidde dat deze was gestabiliseerd en dat het cordon, die het Brugse Vrije moest vrijwaren, al ingetrokken was. Ook in de heerlijkheid Sint-Albert (poldergebied ten noorden van Assenede) was men hiervan op de hoogte gebracht. In het belendend Ambacht Boekhoute en de heerlijkheid Waterdijk (polders ten noorden van Boekhoute) waren de wachtpatrouilles eveneens al afgeschaft, reden waarom beslist werd de rondemannen hier ook "*provisonelyck te schorsen om reden men hier ontrent van geene contagieuse siekte en hoort spreken*".

Op het einde van diezelfde maand bleken er geruchten de ronde doen, dat men in het Boekhouterambacht zelfs geen *gesontbrieven* meer afleverde. Een bode werd nu naar het Land van Waas gestuurd om er te weten te komen welk beleid men daar voerde inzake de gezondheidscertificaten.

Mijnheer,

Ick vinde g'obligeert UE. paert te geven van t'gonne ick gisteren eljde deser onderrvonden hebbe ten regarde van de wachten int nemen myne patrouille naer den postthooren aldaer gecommen zynde hebbe de wacht bevonden volgens order ende retournerende naer assenede hebbe gerencontreert in het opcomen van den filipynnschen dyck quaert naer vier ueren naermiddagh eenen suppoost comende van de wacht van het Staecken (Staakje) die my is seggende als dat de wacht aldaer post hebbende naer hun huys vertrocken waeren ende alsoo den post verlaeten hadden ende om beter geïnformeert te wesen ben ick met den offecier Uvinus Claeys aldaer visitaetie gaen nemen ten huyse van Jacobus Waetiens ende hebbe myn g'informeert aen den aldaer ligghende soldaet die my is segghende als de wacht van aldaer vertrocken is quaert voor vier uren naer middagh die bestaet volgens het inliggende briejken gelicht ter greffie waer op ul. Kan agieren naer behooren blyve in afwachtinge van ul. antworde

Transcriptie van de brief van kapitein Bruggeman aan baljuw Van den Bergh
(RAG, Ambacht Assenede, reg. nr. 15313)

Ondanks deze hoopgevende berichten dat de pest volledig leek uitgeroeid, mochten de wachtposten van hogerhand nog niet afgeschaft worden. Omdat het Assenedse schepencollege vond dat de twee rondemannen van Wachtebeke geen enkel nut meer hadden, schreef men hierover een brief naar de raad-fiscaal Dierickx.

De wethouder van Zelzate liet weten dat hij al verschillende malen was 'lastiggevallen' door inwoners van zijn gemeente, die hun beesten wilden laten weiden in de op Nederlands grondgebied liggende polders (het weideseizoen was juist begonnen). Met deze vraag hadden de landbouwers ook het schepencollege van het Ambacht Assenede geconfronteerd, die naar de baljuw verwezen. Deze had hun beloofd dat hij de beleidsmakers in Brussel zou proberen te overhalen om hiervoor toestemming te verlenen, die hierop welwillend reageerden.

4.9 MEI 1770: VERSOEPELING VAN DE PLAKKATEN

Op 23 mei 1770 liet Hare Majesteit per brief weten dat de inwoners van het Brugse Vrije en van de Ambachten Boekhoute en Assenede permissie kregen hun vee te laten weiden op Nederlands grondgebied. Ook vee vanuit Zeeuws-Vlaanderen mocht in de Vlaamse grensgebieden komen weiden. Deze versoepeling betekende uiteraard een grote opluchting voor de veehouders.

4.10 JUNI 1770: PESTHAARDEN VASTGESTELD IN FRANS-VLAANDEREN

De euforie was maar van korte duur, want eind mei bleek er een pestgeval waargenomen te zijn in Sint-Winoksbergen en begin juni waren verscheidene kwartieren in Frans-Vlaanderen ook aangetast. De ordonnaties dienden daarom weer stipt nageleefd te worden.

4.11 OKTOBER 1770: DE PEST BREEKT UIT IN DE PHILIPPINEPOLDER EN INFECTEERT OOK HET AMBACHT BOEKHOUTE

Assenede was tot hiertoe vrij gebleven van enig pestgeval, sedert de ziekte zich een jaar voordien (eind oktober 1769) had geopenbaard in Daknam en nadien een uitbreiding had gekend in het Gentse. De laatste maanden was de dreiging van rundveepest voor het Ambacht Assenede zo goed als weggeëbd. Reden waarom men voortdurend poogde de uitgevaardigde maatregelen tegen de pest te laten versoepelen.

Begin oktober 1770 kwam hierin echter verandering. In de Philippinepolder, gelegen ten zuidwesten van het stadje Philippine op Statenbodem (Nederlands grondgebied), was een pesthaard in de stal van Jooris Muijt ontdekt. In deze stal bleek een koe en haar kalf aan de pest gestorven. Dit werd bevestigd door de Assenedse keurmeester Jacques De Mol, die ter plekke was geweest en de vaststelling had gedaan.

Ordonnantie tot observantie van de wachten formerende den cordon

De respective corporaels met hunne supposten behoorlijk ghewapent sullen hun prompt ten acht uren voormiddach laeten vinden ten huijse van pieter plassschaert ofte ten huijse van frans van de vijver wiens tour het sal sijn om met de wachten op te trecken naer den cordon om post te vatten ende aldaer nacht ende dach te patrolleren op het inbringhen van hoornbeesten, vet ende vellen van dire comende van staten ghebiedt ende op hunne post te blyven tot aldertijt sij des anderendaegs van de volgende wachten worden afghelost. Interdicerende een ieghelijck van hun te absenteren van hunne posten dan alleenelyck om op ordre van den corporael ofte provost te patroilleren naementlijck ten tijde van den nacht niemant van de wachten en sal vermoghen te schieten ofte geruchte te maecken gaende naer de wacht ofte van daer comende. Ghelijck sij hun moeten vermeijden van inde corps de gaerden te crakelen ofte onder elcanderen rusie te maecken, ofte spelen voor groot ghelt op pijn van correctie ende de boeten daertoe staende. Eijndelinghe op dat de wachten alle daeghen ende nachten sauden sijn compleet ende inde gerequireerde ordre heeft den onderschr.commissaris met communicatie van het generael collegie ende niet min uijt crachte van spetiaele ordonnantie van wegghen den heere Raedt de Causmaecker aengesteldt den perrsoon van jan baptiste dellijnck inwonder der prochie van Wynckel om met den provost judocus van heddeghem overhandt dach ende nacht te syn ontrent de wachten op den cordon van de prochie van wachtebeke om deselve te houden in goede ordre ende hemlieden devoir ende om aen den onderschr. van atteste doen fideel raport alles tot wederroepens. Actum 4 xbre. 1770
Ondert. Van de Berghe, balliu

(RAG, Ambacht Assenede, reg. nr. 153B)

Toch ontstond er twijfel of dit nu een echt of vermeend pestgeval was. Want na een inspectie, uitgevoerd door leden van de magistraat van het Ambacht Boekhoute (op verzoek van de raad-fiscaal) in de Philippinepolder, verklaarden deze, "dat alle het rundvee seer gesont was sonder eenige de minste teecken en van plaeghe". Men had enkel in de bewuste stal een koe gezien die als gevolg van het kalven gestorven bleek te zijn, samen met het pasgeboren kalfje.

Wie had er nu gelijk? Snel zou al blijken dat de Assenedse expertise de juiste was geweest, want op 9 oktober bleken er zich ook pestge-tallen te manifesteren te Bassevelde op het gehucht de Landsdijk en bij

weduwe De Pape op de wijk Hoge Vorst, niet ver van de Philippinepolder gelegen, waar op zeer korte tijd verschillende koeien aan de plaag waren bezweken.

Ondertussen was men in de heerlijkheid Sint-Albert, die aan de Philippinepolder paalde. eveneens van het pestgeval op de hoogte gebracht en besliste men daar om wachtpatrouilles te installeren.

Actum ten Huysse van *James* Instructien voor de Heeren Commissa-
 rissen ofte Wethouders der Prochie,
 Prochie van *Selbaert* alwaer de besmettelyke Siekte sig
 op den *13. Januarij* 1770 zal komen te veropenbaeren, diene-
 de voor Proces Verbael in conse-
 quentie van den 13. Artikel van het
 Edict aditioneel van den 11. Ja-
 nuary 1770.

117

ANTWOORDEN.

VRAEGEN.

I.

op den 9. Januarij heeft den eigenaar Sedert wat tyd de Siekte sig aldaer heeft
veropenbaert.

veropenbaert.

veropenbaert.

veropenbaert. Hoe veel besmette Hoorn-beesten fy zyn
 hebbende.

veropenbaert.

veropenbaert.

I I I.

veropenbaert. Hoe veel onbesmet.

veropenbaert.

I V.

veropenbaert. Sedert wat tyd fy de selve Beesten hebben
 gehad.

V.

veropenbaert. In cas de selve bevonden worden geacqui-
 reert te zyn sedert dertig dagen der veropen-
 baeringe der Siekte, te vraegen van waer de
 selve zyn gekomen.

Door de ontdekking van pestgevallen op grondgebied van het Boekhouterambacht werden alle zuidelijke toegangswegen naar dit Ambacht bewaakt door soldaten en boerenwachten. Niet alleen vanuit het (noord)westen bleek er een acute dreiging te bestaan. Ook in het noordoosten hingen er dreigende (pest)wolken. In Zaamslag was een stal besmet, waar al zes beesten waren gestorven en veertien andere ziek bleken te zijn. Als gevolg van deze plotse dreiging rondeerden er nu dagelijks 55 extra wachten in het Assenederambacht.

Op 23 oktober kreeg het schepencollege een brief van het Vrije van Sluis, waarin men meedeelde vernomen te hebben dat aan het gehucht *de lesten stuiver* (ten noorden van Zelzate) een huidenvetterij zou zijn opgericht, waar men clandestien huiden van dieren uit besmette plaatsen verwerkte. Na onderzoek van wethouder Maenhout werd in de herberg *de lesten stuiver* drie kalkkuipen, alsmede een kuip met aluin aangetroffen. De eigenaar verklaarde nochtans toestemming gekregen te hebben van de burgemeester van Sas van Gent om schaapsvellen te verwerken. Deze laatste ontkende dit echter ten stelligste. Omdat men bang was dat in de huidenvetterij ook koeienvellen zouden geplot worden afkomstig van besmette dieren wat absoluut verboden was, werd besloten, na advies ingewonnen te hebben bij de Staten van Vlaanderen, deze handelsactiviteit definitief te verbieden.

In het getrokken cordon in de heerlijkheid Sint-Albert bleek ergens een *gat* te zitten waardoor er huiden en dieren Vlaanderen binnengesmokkeld werden. Courant gebeurde het volgende: De huiden van geïnfecteerde en gestorven dieren op Nederlands grondgebied werden aan "*seer geringen prijse*" verkocht aan louche opkopers, die hierin een lucratieve bijverdienste zagen. Deze brachten de huiden, op hun rug gebonden, Vlaanderen binnen en verkochten ze door aan huidenvetterijen. Bovendien gingen deze *would-be* handelaars nadien als dagloner bij diverse landbouwers werken en brachten zo de gevreesde en besmettelijke kiemen van de ene hofstede naar de andere over, waardoor de plaag zich steeds meer kon uitbreiden. Door deze onachtzame handelwijze had de ziekte zich in het Ambacht Boekhoutte geopenbaard.

Deze clandestiene handel moest daarom met alle mogelijke middelen bestreden te worden en de controle op import van huiden diende opgevoerd worden. De wachten werden nu verdubbeld naar zes personen, die 24/24 u moesten patrouilleren op de zeedijken waarlangs men de huiden binnensmokkelde. Er werden bovendien vette premies uitgelooft aan de wachters voor iedere sluikhandelaar die ze in de kraag konden vatten.

4.12 NOVEMBER 1770: EERSTE BESMETTING VASTGESTELD IN DE HEERLIJKHEID SINT-ALBERT

De uitgebreide controles bleken niet voldoende om het dreigende

gevaar uit de nabijgelegen Philippinepolder tegen te gaan. Op 2 november was de besmettelijke ziekte uitgebroken in de stal van de weduwe Michiel Herman. Deze hofstede lag op Statenbodem (De heerlijkheid Sint-Albert was door de staatsgrens in tweeën gedeeld. Het deel op Nederlands grondgebied gelegen werd Statenbodem genoemd, het deel op Belgisch grondgebied noemde men Koningsbodem).

Een koe was aan de gevolgen van de pest al overleden en drie anderen zouden spoedig volgen.

De vaststelling hiervan gebeurde door Jacobus De Mol en conform de uitgevaardigde ordonnanties werden de bevoegde instanties hiervan op de hoogte gebracht.

Als gevolg van de pestuitbraak dienden er nieuwe maatregelen getroffen te worden inzake de wachtpatrouilles. Tot dan toe waren die samengesteld uit personen die op Statenbodem woonden, als personen die van Koningsbodem afkomstig waren. Nu kwamen hiervoor alleen nog inwoners van Koningsbodem in aanmerking. Er werden nieuwe wachtpatrouilles samengesteld, bestaande uit groepjes van drie personen met een korporaal aan het hoofd. Deze patrouilles startten hun waakrondes om zes uur.

De alarmerende berichten uit het noorden noopten raad-fiscaal Dierickx uit Gent tot het nemen van stringente maatregelen. Hij belastte *chevalier* Anthone Van Vaernewijck ermee een cordon te formeren langs de noordgrens van het Assenederambacht en zo verdere besmetting vanuit Sint-Albert tegen te gaan. In herberg de Posthoorn (in de gelijknamige wijk ten noorden van Assenede) aan de grens met Philippine belegde men hierover op 7 november een vergadering, waarbij alle betrokkenen aanwezig waren. Men besliste om in de heerlijkheid Sint-Albert drie soldaten van de Grand Provost uit Brussel te stationneren. Bovendien zou men zes soldaten laten postvatten langs de noordelijke grens van Ambacht Assenede, te weten een soldaat aan de Roodepolder (sic Nicasiuspolder), een aan de grensovergang bij het Staakje, een aan de Poeldijkstraat, een aan de grens bij de Lesten Stuiver (westzijde kanaal), een aan de grens bij Overslag en de laatste aan de toegangsweg van Moerbeke naar Wachtebeke. De taak van deze soldaten bestond er niet alleen in om controle uit te oefenen op de invoer van huiden en vee, maar ze moesten er ook op toezien dat de wachtpatrouilles, aangesteld door de plaatselijke magistratuur, hun rondes deden. Dit gebeurde tot dan toe niet altijd op een correcte manier, zodat de pakkans van een sluikhandelaar maar miniem was. Tijdens de rondgang door Sint-Albert en zijn inspectie van de besmette hofstede, was het Van Vaernewijck opgevallen dat ze geen enkele rondeman waren tegengekomen, waarover hij (terecht) zeer verholgen was. Hij ordonneerde dan ook om deze wachtposten te verdubbelen van 7 naar 14 personen. Aan het kruispunt van de Vrije- en Groenstraat (grens met Nederland) moest een permanente wachtpost worden geplaatst en ook voor de toegangsdreef naar de hoeve van weduwe Herman.

Een ander probleem met de wachtpatrouilles was de aflossing ervan. De normale procedure was dat de afgaande wachtpatrouille(s) op een centraal punt de wacht overdroegen aan hun aflossers. In Assenede bleek men deze werkwijze aan zijn laars te lappen, waar uiteraard de huidsmokkelaars gebaat bij waren. Uit een brief die kapitein Bruggeman aan de baljuw Van de Berghe stuurde komt dit probleem duidelijk naar voor.

In het schepencollege van 26 november werd beslist dat men dat in iedere parochie ten voorlopige titel een kapitein diende aangesteld te worden. Deze maatregel gold tot wanneer er vier mannen in vast dienstverband aangeworven werden, die met de twee al in dienst zijnde provoosten (opzichters) bij toerbeurt 24/24 u de wachtpatrouilles (korporaalschappen) zouden controleren. Want men ondervond in de praktijk dat de dagelijks wisselende patrouilles hun opdracht niet al te nauw namen. Deze provoosten dienden er op toe te zien dat de patrouilles 's morgens stipt om acht uur aan hun ronde begonnen en dat de afgaande korporaalschappen niet eerder naar huis vertrokken dan dat ze afgelost waren.

Om een betere controle te garanderen werden de korporaalschappen, bestaande uit vijf personen, gesplitst in twee ploegen. Twee ervan rondeerden overdag en de drie andere 's nachts. Afgesproken werd ze 1 schelling uit te betalen, zoals in het Ambacht Boekhoute, zodat ze "*te beter hun devoir souden quijten*".

5. DE RUNDVEEPEST DRINGT DEFINITIEF DOOR IN AMBACHT ASSENEDE: CASUS GEHUCHT DE KATTE

Het nieuwe jaar zet maar in mineur in. Er waren berichten uit Adegem waar de pest zou uitgebroken zijn, die zich binnen enkele dagen had rondverspreid in Zomergem en omgeving. De overbrenger van de pestkiemen was vermoedelijk een dienstbode of zwingelaar uit Tielt.

Ook het Ambacht Assenede ontkwam niet meer aan deze *besmettelijke plaeg*e. Een eerste pesthaard stelde men vast in de stal van Joannes Danschutter te Zelzate op de wijk de Katte op 9 januari.

Volgens het Additioneel Edict van 11 januari 1770 diende er bij ieder pestgeval een voorgedrukt vragenformulier ingevuld te worden, bestaande uit 13 vragen.

1. Sedert wanneer heeft de ziekte zich geopenbaard?
2. Hoeveel besmette runderen zijn er in de stal?
3. Hoeveel zijn er onbesmet?
4. Sedert wanneer heeft de eigenaar deze runderen?
5. Als de runderen binnen de 30 dagen voor de openbaring van de pest aangekocht zijn, moet vermeld worden waar ze vandaan gekomen zijn.

Topografische kaart van Assenede en omgeving, met situering van de verschillende gehuchten/wijken waar de veepest zich gemanifesteerd heeft.

(Bron: Nationaal Geografisch Instituut Brussel)

Instructien voor *het collegie*
der ~~de~~ *stede ende ambachte*
van Assenede
De inwoners van de parochie van Selsaete
op den wijk de Katte **besloven zusschen** *It. Sijckhe*
vaert ende plaetse van Assenede

volgens *model hiinverens* alsnu geko-
 men zynde tot eene soo droeve gesteltenisse door de
 verbreedinge der besmettelycke Sieckte onder het Hoorn-
 vee, dat door het doodtslaen der besmette Beesten ende
 van de gone daer mede communicatie gehadt hebbende
 niet meer te verhoppen en doet van het woedende quaedt
 te kunnen stutten, aengesien de athmosphere ofte om-
 swevende Locht van de selve plaetse door de quanti-
 teyt der besmette Beesten dusdaenig is ontfelt, dat daer
 door de Sieckte van den eenen Stal tot den anderen
 aengelegenen wort voortsgedreyen ende verspreyt, ende
 geconfidereert dat het *allezints noodig is* voor den In-
 treft van de Provincie van by alle bedenckelycke mid-
 delen te stutten den voortganck van soo ruineuse Plae-
 ge, Soo is't dat de Vergaederinge van de Gedeputeerde
 van de Staeten van Vlaenderen naer ripe deliberatie,
 goedt gevonden heeft uyt krachte van de volle macht
 aen Haer gegeven door de MAJESTEYT ten opfichte van
 de besmettelycke Sieckte onder het Hoorn-vee, te for-
 meren de volgende punten ende Instructien.

I.

Om soo vele mogelyck is te verhoeden dat de Sieckte
 haer niet en verbreyde buyten de paelen ende Limiten
 van het verlaeten Canton, wort aen een ieder by dese
 verboden eenigerhande Vee van binnen het voorschre-
 ven Canton daer buyten te dryven, stauwen ofte trans-
 porteren, op pene van confiscatie van de Beesten, ende
 dat bovendien tot laste van de perfoonen ofte geleyders
 van de Beesten zal geprocedeert worden ingevolge het
 geprescribeerde by de Placcaeten van de MAJESTEYT,
 ende dat fy zullen gehouden worden als overtuygt van

Instructies gericht aan de bewoners van de wijk de Katte inzake de rundveepest.
 (RAG, Ambacht Assenede, reg. nr. 153B)

6. Zijn er geen runderen in de afgelopen 30 dagen verkocht of in een andere stal gebracht en zo ja waar?
7. Wat kan volgens de eigenaar de mogelijke oorzaak zijn dat de ziekte zich in zijn stal geopenbaard heeft (contact met andere zieke runderen of mensen; zijn er op de hoeve geen opkopers, slagers, koewachters enz. in of omtrent de geïnfecteerde stal geweest en/ of hebben zij geen lijfelijk contact gehad met vee in de stal?)
8. Zijn er geen andere runderen of mestproducten voorbij de hoeve gepasseerd?
9. Zijn er in of omtrent de geïnfecteerde stal geen bedelaars, landlopers, opkopers van vodden en oude kleren of andere vreemde personen geweest?
10. Welk veevoeder hebben de zieke runderen de laatste dagen gegeten? In welke weide hebben ze eventueel verbleven? Hebben zij van derden geen veevoeder gekocht? Hebben zij van derden geen landbouwmaterialen geleend of gekocht (wagens, kruiwagens, brasketels enz.)?
11. Is er iemand van het landbouwersgezin de afgelopen 30 dagen in een geïnfecteerde stal geweest?
12. Heeft er iemand van het dienstpersoneel sedert 30 dagen voor het uitbreken van de pest contact gehad met stallen in de buurt (wel of niet geïnfecteerde)?
13. Sinds wanneer geven de geïnfecteerde dieren geen melk meer?

Uit dit enquêteformulier vernemen we dat de besmettelijke ziekte zich in de stal van Joannes Danschutter op 9 januari had geopenbaard bij een kalf. De dag nadien was het Danschutter opgevallen dat twee koeien hun *speyse weygerden*. Hij heeft dit direct gemeld aan de griffier van Ambacht Assenede. Op 11 januari waren er al vijf besmette beesten in zijn stal "*niet jeghenstaende sij daegs te vooren noch hun melck hadden ghegeven ende gheeten*".

Advertentie

Alle de gonne hun bevindende binnen den cordon ront den wijck de catte sijn van wegghen d'Eerw. Heeren vicarissen des Bisdoms van gendt ghedispenseert van misse te hooren op sondaeghen en heijlighe daeghen soo lanck den cordon sal dueren.

Alle de voornoemde inwoonderen van den cordon worden van wegghen dheeren gheedeputeerde ter Staeten van Vlaenderen gheinterdiceert van huljten den selven cordon te gaen op wat pretext het saude moghen wesen ten sij met permissie van den onderschreven commissaris.

Actum desen 26 januarij 1771

Ondert. P. Van de Berghe

In de besmette stal was alleen nog een *rendeken* niet aangetast. De besmette beesten waren alle door Danschutter zelf gekweekt. Hij had ook de afgelopen 30 dagen geen dieren verkocht. Op de vraag of hij wist wat de oorzaak was van de pest in zijn stal, antwoordde hij dat er geen vreemde personen op zijn hoeve waren gekomen, noch dat iemand van het huisgezin elders was geweest. Wel was een arm kind, dat bij hem inwoonde driemaal naar de *chirurgyn* geweest, tweemaal voordat de plaag zich had geopenbaard en ook nog eens nadien.

Om dieswille dat gij Jan Lesaere (Lesaire) fs. Joseph out ontrent 39 jaeren gebortigh van de prochie van Selsaete ambachte van Assenede ende aldaer laest woonachtigh geweest u soo verre vervoordert hebt van op den 16^e februarij laestleden op het dorp van het voorseijde Selsaete publiquelijck ende ten aenhooren van veele persoonen te houden verscheijde oproerige discoursen jehens de placcaerten bij de Mat. geemaneert om te verhoeden den voortsganck ende verbreedinghe van de besmettelijcke sieckte onder het hoornvee, seggende onder andere dese ofte diergelijcke woorden in substantie dat alle de gone die de beesten quaemen doodslaen waeren sacreduuxsche deugenieten, dat men den balliu ende de wethouders self moeste doodslaen, dat het al leugens waeren, dat de placcaerten sijden dat de siecke beesten moesten doodgeslaegen worden, dat sij sulcx maer en deden om hunnen sack te vollen ende dierghelijcke, dat waerschijnelijck met dese ende andere oorsaecken 's daeghs daer naer 17 februarij voornoemt ontrent den avont binnen de voors. Prochie ontstaan sijnde eenen oproer van eene grootte bende van volck omme met geweld te wederstaen ende te beletten de executie der voors. Placcaerten ten stalle van Joris van Hijfte landsman binnen de selve prochie van selsaete alwaer reets vande voorn. sieckte eene hoornbeeste was gecreueert, gij u daarmede niet vergenoegende u hebt vervoordert van u inde voorschr. oproerige bende passerende van uw hujs op het dorp van selsaete te vermingen ende de selve op te hitsen ende aen te moedighen met te tuijten ende huijlen op uwe handen ende eenen hoorn welcke oproerige bende tot diepe in den nacht groot gerucht maeckende met grootte stocken copere ende blecke instrumenten, schreeuwende ende huijlende dat men de bailliu ende de wette moeste doodslaen, comt uijt, comt uijt gerouleert heeft tot diepe in den nacht, wanneer een deel van het gemelde bende is gekomen ende ontfangen geworden in uw hujs, alle het welcke heeft geffectueert dat den bailliu van den Ambachte van Assenede niet en heeft derven ondernemen vande executie ten voorseijden stalle van Jooris van Hijfte te doen, omme voordere onheijlen te vermeijden, waerop thof gebleken is soo door u etijgene confessie als anderssints den rechte omme genougen, alle welcke feijten niet lijdelijck sijnde in een land van rechte sonder condigne straffe andere wederspannige oproerige ende stoorders der publike ruste ter.... SOO IST dat het hof recht doende u ter causen voorschreven bant uijt alle de landen van de dominatie van sijne' Mat. Voor den tijdt van 20 naervolghende jaeren de stad te ruymen binnen sonneschijn, de provincie binnen derden daeghe ende de voordere landen van de dominatie binnen de acht daeghen respectivelijck naer slaekinghe van vanghenisse interdiceert u binnen de voorseide tijd daer binnen te komen op peijne van lijfstraffe, condemneert u soldairelijck in de kosten ende misen van justitie soo in u gesagh als in het regard van uwe complices Judocus Verniers ende Reijnier de Spaedemaecker oock genaemt Reijnier de Latin gedegen ter tauxatie vanden hove ende sal dese sententie worden gesonden aen burghemeester ende schepenen van den Ambachte van Assenede ten eijnde van in alle de prochien van hun ressort ten eersten daege te worden gepubliceert ende geaffixeert ten tijde ende plaetse gecostumeert, ordonneert hun t'eijnden dies de relaesen van de selve publicatie over te senden aende Raeden Fiscaelen van desen hove, gegeven inde camere van den voorseijden Raede in Vlaenderen tot Ghend, den 7^e september 1771"

Sententie van oproerkraaler Jan Lesa(e)(l)re

De laatste maand waren er wel koeien langs zijn hof gepasseerd, die naar de stier moesten. Zijn buur Lieven Verbrugge had voor zijn hof mest gevoerd en Jacobus Seels had aal uitgevoerd. Maar in de stallen van deze geburen was er nog geen ziekte ontdekt. Er waren ook geen bedelaars, landlopers of andere vreemde personen op het hof geweest gedurende het afgelopen jaar.

De besmette dieren hadden de laatste dagen hun normale voer gehad, te weten: loof, hooi en stro dat van zijn eigen velden afkomstig was en nooit vreemd veevoeder. Toen hij ontdekte dat zijn dieren ziek waren, heeft hij ze gevoederd met rapen, wortels en tarwekaf. Ook had hij geen landbouwgereedschap gekocht of verkocht.

Niemand van het huisgezin of het dienstpersoneel was de afgelopen maand in een of andere geïnfecteerde stal geweest. Dit kon ook niet want in zijn stal was de ziekte voor het eerst uitgebroken. Er was ook geen barbiër op zijn hof geweest. Alleen zijn *koeyer* heeft op straat gespeeld met de kinderen van de geburen. Zijn vrouw had de ziekte eerst ontdekt, nadat ze bemerkte dat de koeien minder melk gaven.

5.1 VAN VAERNEWIJCK EN DELLAFAILLE D'ASSENEDE BRENGEN EEN BEZOEK AAN DE GETROFFEN STAL

De uitgebroken pest op de Katte was reden voor de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen, de heren Van Vaernewijck en Dellafaille d'Assenede, om een plaatsbezoek te brengen aan de getroffen stal en te zien of de decreten en ordonnanties wel goed uitgevoerd werden. Dit gebeurde op 13 januari.

Door deze edele heren werd hiervan een verslag opgemaakt, waaruit we vernemen dat de besmette dieren al gedood waren op vrijdag voordien. Ook al het veevoer dat zich in de besmette stal bevond was verbrand, alsmede al het houtwerk (van het landbouwalaam) in de stal. De stalrest was al gedolven en die in de mestput moest alle en nog met een laag aarde van een voet (0,275 m) bedekt worden. Bovendien hadden deze hoge heren de nodige middelen bij om de stal en de kleren te ontsmetten, nadat die eerst met warm water moesten uitgewassen zijn. De bewoners van de hoeve kregen het strikte verbod opgelegd om gedurende een periode van 20 dagen de hofstede te verlaten. Bovendien mocht in die sperperiode niemand de hoeve betreden. Als controle hierop werd een wachtpost aan de oprit van het hof gesteld (zie hiervoor). Omdat de dekstier, die drie weken voordien een koe van Danschutter geïnsemineerd had, als overbrenger van de besmetting aanzien werd, moest deze geconsigneerd worden, alsmede alle andere koeien die nadien door deze stier bedient waren.

5.2 UITBREIDING VAN DE RUNDVEEPEST OP HET GEHUUCHT DE KATTE, IN SINT-ALBERT EN OP HOLLANDS TERRITORIUM

Op 22 januari blijkt de besmettelijke ziekte, ondanks de doorgedreven voorzorgsmaatregelen, toch doorgedrongen te zijn in vijf andere stallen op de Katte. De gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen worden, zoals gebruikelijk, hiervan op de hoogte gesteld. Beide heren zullen op 24 januari voor de tweede maal een plaatsbezoek brengen aan de getroffen stallen.

Periode	Kasselrij/streek	Aantal afgeslacht
Januari 1770	Land van Waas	46
Januari – April 1770	Kasselrij Oudburg	248
Januari – April 1770	Land van Aalst	204
Maart 1770	Land van Dendermonde	57
-	Stad Gent	281

Tabel met aantal afgeslachte runderen per streek/kasselrij in de periode januari - april 1770

Jean-Jacques Vilain XIII, gedeputeerde van de Staten van Vlaanderen, schrijft een brief naar het Assenedse schepencollege waarin hij stelt hooglijk verbaasd te zijn dat de ziekte, ondanks alle voorzorgsmaatregelen, zich toch nog voortgezet heeft. Hij wijt dit *“aen de onachtsaemheijt van de mananten (boeren) van aldaer, die hun verlaetende op de gracieuse indemniteyt alles negligeren het gonne tot conservatie van hunne stallen is voorgeschreven bij preservatif middelen ...”*.

Met deze *gracieuse indemniteyt* doelde genoemde briefschrijver op de schadeloosstellingen die de boeren kregen bij het doden van hun veestapel ten gevolge van de rundveepest.

Toch wekte het doden van besmette dieren (zeker als dit op grote schaal gebeurde) bij de landbouwers weerstand en agressie op. Deze weerstand zou enkele maanden later zelfs tot een kleine opstand leiden onder de Zelzaatse boeren (zie verder).

In Sint-Albert blijken er ondertussen ook een aantal pestgevallen bijgekomen te zijn, alhoewel we geen juist idee hebben van de omvang ervan. In ieder geval is er sprake van vier mannen die *“de putten in St. Albert gemaect hebbende”*, waaruit te concluderen valt dat het om een serieus aantal ging. Dit idee wordt overigens bevestigd door een brief van 7 februari aan de baljuw van Assenede, waarin gewag wordt gemaakt dat men niemand bereid vindt om de koeten op de wijk de Katte te executeren *“mits de murmuratie der gemeijntens van Assenede over de leste executie in St. Albert ... ende mij daerover int particulier diversche clachten sijn gedaen”*.

De epidemie kende ondertussen ook een fikse uitbreiding in het gebied ten noorden van de staatsgrens en met name in Philippine, Sas van Gent en Axel. Men overwoog zelfs even om de wachten aan de zuidgrens van het Ambacht Assenede te verminderen en die in te zetten aan de noordgrens.

5.3 EEN CORDON ROND DE KATTE EN DE GEVOLGEN DAARVAN VOOR DE BEWONERS

Door het grote aantal besmette stallen op de Katte werd nu de vraag gesteld of alle dieren gedood dienden te worden, zoals dit in de uitgevaardigde edicten was geordonneerd. Hierover kwam een discussie op gang na de hierboven geschetste problematiek van het afslachten van dieren in Sint-Albert. Het schepencollege van Assenede stuurde een brief naar de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen om deze problematiek aan te kaarten en te proberen de besmette dieren met medicamenten te genezen. Vanuit Gent reageerde men positief op dit voorstel en men was zelfs bereid om voor een periode van 10 à 20 dagen een expert te sturen, die de runderen in het besloten cordon zou behandelen.

Het instellen van een cordon was een meer beproefde manier om een geïnfecteerd gebied volledig af te sluiten van de omgeving. Het doden van het rundvee binnen dit afgesloten gebied had toch weinig nut *“aengesien de atmosphere ofte omswevende locht van deselve plaaetse door de quantiteyt der besmette beesten dusdaenigh is ontstelt, dat daer door de sieckte van den eenen stal tot den anderen aengelegenen wort voortsge-dreven ende verspreyt...”*

De landbouwers mochten er daarom vrijelijk hun dieren met medicijnen behandelen. Dit systeem had ook directe financiële voordelen voor de staatskas, omdat er nu geen schadevergoeding moest uitbetaald worden voor de gedode dieren. Nochtans zou dit systeem ook veel kwaad bloed zetten bij onze voorouders.

Zo'n cordon rondom een gebied waar de pestepidemie was uitgebroken had grote gevolgen voor de mensen die binnen dit (van de buitenwereld afgegrensde) gebied woonden.

Niet alleen leefden hier immers landbouwers, maar ook dagloners die op de boerderijen in het omliggende hun dagelijks brood moesten verdienen en dit als gevolg van de genomen maatregelen niet meer konden. Geen inkomsten betekende ook geen brood op de plank, waardoor ze genoodzaakt waren om van de armendis (nu OCMW) te leven. Hierdoor werd de druk op kas van de armendis te groot en de pastoor van Zelzate, voorzitter ervan, liet aan het ambachtsbestuur weten dat *“den armen-disch...huijten staet is van aen die huijshaudens gedurende den cordon de alimentatie te connen versorgen”* en poogde de lasten hiervan op de kas van de generaliteit van het Ambacht Assenede af te wentelen.

Naam landbouwer	Aard besmet vee	Ziekteverschijnselen	Reden van besmetting
Van Laere Jacobus		-	-
Hesters Jan Baptist	Koe	Weigeren van eten en verminderen van melk	-
Bauters Jan/Pieter	3 koeien	Vermindering melkgift	-
Steenbeke Jacobus	Koe	Vermindering melkgift	-
Steenbeke Martinus	Koe	Lopende ogen, snotterende neus, sterke afgang, kreunen	Door communicatie
De Graeve Cornelis	Rund	Lopende ogen, snotterende neus, kreunen en hoesten	Door communicatie
Van Acker Anthone	-	Afgang, lopende ogen, sterk hoesten, <i>crochen</i> en kreunen	Door communicatie
Van Hijfte Jan	-	Sterke afgang, gezwollen hoofd, lopende ogen, <i>crochen</i> en kreunen	Door communicatie met buurman
Van de Voorde Livin	-	-	-
Doens Bernard	Vaars	Hoesten, <i>crochen</i> en kreunen, sterke afgang en <i>cruyen</i>	Door communicatie
Engels Adriaen	Koe	Hoesten, kreunen, lopende ogen, melkverlies, weigeren voedsel	Door communicatie van 2 arme vrouwen uit Gent
Callant Jacobus	Koe	Vurige mond en ogen, zware afgang, sterk hoesten, <i>crochen</i> en kreunen, weigeren van eten en drinken	Door communicatie
Goethals Livinus	Vaars	Weigeren van eten, brandende mond, vurige en lopende ogen, sterk hoesten en kreunen	Door onbekende communicatie
De Smet Livinus	Koe	Vurige en lopende ogen, hoesten en kreunen	Besmette koe besprongen door zijn stier
De Rijcke Judocus	Koe	Afgang, <i>crochen</i> , lopende ogen, opgetoptheid, kwijlen en zeveren	-
Martens Joannes	Koe	Schudden, melkverlies, lopende ogen (diep in de kop), sterke afgang	Oorzaak niet kunnen achterhalen

Tabel met aard van de ziekteverschijnselen en reden van besmetting

Als gevolg van dit ingestelde cordon moesten de eigenaars van de besmette dieren, hun huisgezin en de dienstboden, een witte gepelde wis of dito stokje in de handen houden, zodat iedereen kon zien dat ze van een besmette hofstede kwamen. Met dit merkteken in de hand mocht men zich buiten het cordon begeven en de (wekelijkse) kerkdiensten bijwonen. Wel moest men in dit bidhuis op een *afgesonderde plaetse* gaan zitten en het contact met anderen vermijden.

Deze maatregel was een versoepeling van een regeling van 26 januari 1771, waarbij het aan eenieder verboden was om zich buiten het cordon te begeven. De bisschop van Gent had hiertoe zelfs dispensatie verleend om misvieringen bij te wonen.

Het gehucht de Katte dat vier toegangswegen heeft, diende permanent bewaakt te worden door acht personen, twee op ieder uiteinde ervan.

Het bestuur van de Oudburg van Gent stuurde op 16 februari een verontruste brief naar hun collega's van het Ambacht Assenede, dat hun ter kennis was gekomen dat het cordon op de Katte was opgeheven en met de vraag om aan de veerponten van Zelzate en Rieme wachtposten op te stellen. Op die manier kon men uitbreiding van de pest via de gemeenten Wachtebeke en Winkel (die op de oostelijke oever van de Sassevaart lagen) voorkomen.

5.4 NIEUWE PESTGEVALLEN EN OPROER TE ZELZATE

De stringente voorzorgsmaatregelen en het ingestelde cordon bleken niet voldoende te zijn om de uitbreiding van de pest tegen te gaan. Op 16 februari was het weer prijs. Nu in de stal van Jooris Van Hijfte, gelegen op de oostzijde van de Sassevaart (voorloper van kanaal Gent-Terneuzen). Het is ons niet bekend hoe de pest in deze stal gekomen is.

Anthone (de) Castro, de beëdigde keurmeester van Zelzate, kwam de dag nadien ter plekke om het besmette dier te doden en de nodige maatregelen te treffen in uitvoering van de ordonnanties terzake. De koe bleek bij zijn aankomst echter al gestorven en begraven te zijn en de huid doorsneden, zodat die niet meer verkocht kon worden. Er restte hem alleen nog een wachtpost aan te stellen, die ervoor moest zorgen dat niemand op de geïnfecteerde hoeve kwam of deze verliet. Zijn Asseneedse collega De Mol werd er vervolgens bijgehaald om de overige acht runderen in de stal op infectie te onderzoeken die allemaal gezond bleken te zijn, maar in uitvoering van de decreten gedood moesten worden, wat op vrijdag 22 februari gebeurde. Ook werd een cordon rond de hoeve gelegd.

Plaats	Aantal wachters	Soldaten	Aannemer	Prijs
Doornendijk	2 boeren	2 voetgangers	Frans Stevens	3-13-0
Sint-Annadreef	3 boeren		Frans Stevens	3-15-0
Herenhuis	2 boeren	1 dragonder 1 voetganger	Frans Tuelincx	3-9-6
Kloosterstraat	3 boeren		Jud. Schatteman	3-8-0
Hofstede De Jode	2 boeren	1 dragonder 1 voetganger	Jud. Schatteman	3-2-0
Poelstraat	2 boeren	2 voetgangers	Frans Stevens	3-3-0
Kattestraat	3 boeren	-	Frans Stevens	2-18-6
Lesten Stuiver	2 boeren	2 voetgangers	Pieter Van Acker	3-8-4
Ommegangstraatje	2 boeren	1 dragonder 1 voetganger	Pieter Van Acker	2-19-0
Vettegrasstraat	2 boeren	2 voetgangers	Frans Stevens	3-3-0
Knol	2 boeren	1 dragonder 1 voetganger	Frans Stevens	2-17-6

Overzichtstabel van de te plaatsen wachthuisjes, het aantal wachters (boeren en soldaten), de aannemers en de kostprijs. De prijzen in ponden, schellingen, grooten uitgedrukt.

Dit pestgeval was de aanleiding tot een klein oproer onder de Zelzaatse (boeren)bevolking. Men kwam in opstand tegen de veepestmaatregelen in het algemeen, maar het doodslaan van zieke en gezonde dieren, was een *hot item* bij de oproerkraaiers. Zelzatenaar Jan Lesaere (Lesaire) was hierbij een van de voornaamste opstokers, samen met Judocus Verniers en Reijnier de Spaemackere. Degenen die de beesten kwamen doodslaan waren in hun ogen *sacreduuxsche deugenieten*.

De verhitte bende was op zondag 17 februari tegen de avond samengetroeft bij de hofstede van Van Hijfte "*omme met geweld te wederrstaen ende te beletten de executie der voors(eide) placcaerten*".

Daarna trok de bende oproerkraaiers terug naar het centrum en maakte daar tot diep in de nacht luid kabaal, waarbij Lesaere de menigte ophitste, roepende dat men de baljuw en de wethouders maar dood moesten slaan i.p.v. de dieren. Zijn straf voor dit *insupportabel* gedrag was niet mals. Hij werd voor 20 jaar verbannen en zijn kompanen Verniers en De Spaemacker voor 15 jaar. Het oproer was al enkele dagen voordien ingeleid met het brutaliseren en aanranden van wachtposten, door een drietal Zelzatenaren.

Deze feiten tonen ons dat de opgelegde regelwetgeving door de overheid, om de veepest te onderdrukken door de tijdgenoten niet werden gewaardeerd. Men was voorstander van minder rigoureuze maatregelen zoals medicatie, die soms ook zijn vruchten afwierp. De Asseneedse keurmeester Jacobus De Mol bleek hier blijkbaar goede resultaten mee te behalen. Hij had geëxperimenteerd bij de zieke beesten binnen het cordon op de Katte en een groot deel ervan bleek genezen te zijn.

Van dit goede nieuws zou men de gedeputeerden van de Staten van Vlaanven op de hoogte stellen om hun "*alsoo buijten het gepeijs van 't doodslaen te brijnghen*". Baljuw Van de Berghe en wethouder Maenhout waren daarvoor speciaal naar Gent gereisd om dit in de vergadering van de gedeputeerde Staten van Vlaanderen kenbaar te maken. Die antwoorden, na hierover gedebatteerd te hebben, dat de vraag opnieuw en schriftelijk moest geformuleerd worden, waarop een gunstig antwoord volgde.

Op de wijk Groene Briel (westzijde Sassevaart, op enkele honderden meters van Denderdreve) was ondertussen weer een nieuwe pesthaard ontdekt in de stal van Pieter De Jonghe. Hier zou men proberen om de zieke dieren met de kennis en kunde van keurmeester De Mol terug te genezen. Bovendien legde men een cordon rondom de hoeve, bewaakt door twee wachters. Resultaat van deze werkwijze na een drietal weken: zes dode dieren, vier genezen en twee nog steeds ziek. Door de toegediende medicatie was eenderde van de veestapel van De Jonghe gered van de dood. Opende dit perspectieven voor de toekomst?

Ondanks deze positieve berichten bleek de pest nog niet volledig onder controle te zijn, want amper een drietal weken later werd in de stal van overbuurman Jan Speeckaert eveneens een infectie vastgesteld. Ook hier koos men, na ruggespraak met de Staten van Vlaanderen, voor medicamenteuze behandeling van de zieke dieren.

Aan de eerste besmettingsgolf leek nu toch een einde gekomen te zijn. De volgende balans kon opgemaakt worden: in zeven stallen waar 38 koeien verbleven, waren er uiteindelijk 16 bezweken aan de gevolgen van veepest. De overige 22 waren genezen. In percentages uitgedrukt betekent dit dat 42,11 % van de dieren was overleden en 57,90 % uiteindelijk terug gezond werden. Voorwaar een zeer positief resultaat.

Als we deze cijfers vergelijken met die van andere streken uit Oost-Vlaanderen, dan blijkt het Ambacht Assenede er inderdaad *goed* vanaf gekomen te zijn.

Door het aankomende zaaiseizoen kwam de vraag aan de orde of de wachtpatrouilles, die samengesteld waren uit de plaatselijke bewoners en betaald werden door het ambachtsbestuur niet vervangen konden worden door personen die op kosten van de deelgemeenten zouden rondbreiden. Dit omdat men bang was dat de landbouwers over te weinig dagloners konden beschikken.

5.5 TWEEDE BESMETTINGSRONDE TE ZELZATE ET UITLOPERS NAAR ASSENEDE, ERTVELDE, KLUIZEN EN WACHTEBEKE

Na het winteroffensief leek de toestand in het Ambacht Assenede onder controle. Gedurende enkele maanden zou dit ook zo blijven. Naar het einde van de zomer toe (meer bepaald eind augustus) begon de *ruineuse plaeg* aan een nieuw offensief. De eerste slachtoffers vielen in de stal van Jacobus Van Laere, landbouwer op de kasteelhoeve Ter Loven (gelegen in de huidige Kasteelstraat te Zelzate, tussen de Katte en Stoepe). Aanvankelijk waren er maar drie van de dertien beesten besmet en in eerste instantie bleek men te twijfelen of het wel om echte of vermeende pestgevallen ging. Maar ook nu weer was het keurmeester De Mol die alle twijfel hieromtrent de grond in boorde. De optie om de zieke dieren met medicatie te genezen, zoals op de wijken Katte en Groene Briel, werd nu door de Staten van Vlaanderen van de hand gewezen. Nochtans lag deze grote hoeve redelijk geïsoleerd t.o.v. zijn naaste burens.

Nauwelijks drie weken later, op 17 september 1771, sloeg het noodlot toe bij collega Jan Hesters. Alle beesten in zijn stal (11 stuks) werden onder het toezien van de Assenedse baljuw doodgeslagen. Rondom de hoeve trok men een cordon en twee personen moesten erop toezien dat niemand de hofstede op- of afging.

*Jacobus van de voorde, sone van livinus, lantman tot assenede woonende ten huijse van den selven sijnen vaeder audt 23 Jaeren tuijght ende verclaert op eedt in onse handen ontlocken waerachtigh te wesen dat hij op den derden kersdach 1771 bij expres order en last van den voors. sijnen vaeder uijt desselfs stal heeft genomen eene sijne swarte gebonte koeij eenighe daeghen emmers den derden november te vooren gecocht bij benedictus zeels (in de wijk Poel) tot assenede ende daermede is gedreven tot in het hof van livinus de smet lantsman te assenede tot den stier aldaer alsmede daer naer s'deposants aencomste aldaer den selven smet niet t'huijs wesende hij heeft versocht den coeijwachter van den selven de smet om den stier van sijnen meester buijten stal te laeten tot het dienen van de gemelde koeij. Dat het voorts waerachtigh is dat den voorn.coeijwachter daer aen volcommen hebbende den depositant alsdan heeft gesien dat de gemelde coeij van den stier tsijnder presentie is gedient geworden met voordere verclaers dat den depositant als dan immediaet met sijne bij hebbende coeij ten stallen van sijnen vaeder van daer directelijck is wedergekeert
Sluijtende den depositant hier mede sijne dispositie*

Jacobus van de voorde

*Livinus van de voorde lantsman tot assenede audt 50 jaeren seght tuijght ende verclaerst dat hij depositant den derden kersdach 1771 heeft geordonneert en gelast aen sijnen sone jacobus mt eene sijne s'deposants swarte gebonte koeij bij hem gekocht van benedictus zeels te nemen uijt den stal en te drijven naer de smet
Segghende voorts dat hij depositant geene de minste sieckte aen den voorn. sijne en heeft bemerckt.*

Tmercq Livinus van de voorde

Gertranscribeerde tekst van de 'wettelijke informatie' gehouden door Joannes Maenhout, schepen van Assenede, in bijwezen van Pieter Frans De Stobbelaere, klerk van de griffier en in opdracht van Joannes Verstraeten, commissaris op den cordon getrocken langs de hollandsche frontieren jehghens de contagieuse sieckte onder het hoornvee regnerende.

RAG, Ambacht Assenede, reg. nr. 154

Daarna zette de ziekte zijn opmars in snel tempo voort, zoals te zien is op onderstaande tabel, die ons een overzicht geeft van het verloop van de veepest in het Ambacht Assenede. Vooral tussen 30 augustus en 28 oktober 1771 is de stijging manifest, daarna zien we dat de intervalperiode terug afneemt.

5.6 INSTELLEN VAN EEN CORDON TUSSEN HET BRUGSE VRIJE EN HET LAND VAN WAAS: DE BEWONERS REAGEREN NEGATIEF

Voor het gebied van het Asseneder- en Boekhoutherambacht werd op 17 of 18 (?) september 1771 door raadsheer De Causmaecker een speciale commissaris aangesteld, die de opdracht kreeg een cordon in te stellen langs de noordzijde van de beide Ambachten "om te prevenireren het progres van de sieckte ende alle communicalle met suspecte plaetsen af te snijden". Dit cordon vormde een lineaire verbinding tussen het bestaande cordon dat een groot gedeelte van West-Vlaanderen omsloot en degeene in het Land van Waas.

Datum	Naam landbouwer	Wijk	Gemeente	Gestorven beesten
30 augustus	Van Laere Jacobus	Ter Loven	Zelzate	8
17 september	Hesters Jan Baptist	Katte	Zelzate	11
26 september	Bauters Jan/Pieter	Denderdreve	Zelzate	11
29 september	Steenbeke Jacobus	Dorp	Zelzate	2
07 oktober	Steenbeke Martinus	Dorp	Zelzate	2
07 oktober	De Graeve Cornelis	Debbautshoek	Zelzate	3
09 oktober	Van Acker Anthone	Poelstraat	Assenede	10
10 oktober	Van Hijfte Jan	Denderdreve	Zelzate	8
27 oktober	Van de Voorde Livin	Maat	Assenede	10
28 oktober	Doens Bernard	Kloosterstraat	Assenede	8
14 november	Engels Adriaen	-	Ertvelde	7
27 november	Callant Jacobus	-	Ertvelde	7
20 december	Goethals Livinus	-	Kluizen	9
11 januari 1772	De Smet Livinus	-	Assenede	14
05 februari	De Rijcke Judocus	-	Kluizen	11
?	De Meulenaere Andries	-	Wachtebeke	?
?	Van de Voorde Lieven	-	Assenede	2
27 mei	Martens Joannes	Stoepe/Rieme	Ertvelde	2
Totaal				(125)

Tabel van de door de pest getroffen landbouwers/veehouders in de periode 30 augustus 1771 – 27 mei 1772.

Deze nieuwe commissaris was de Boekhoutse griffier Joannes Verstraeten, die er geen gras over liet groeien en pas aangesteld, op 19 september 1771, het Assenedse schepencollege per brief meedeelde zo spoedig mogelijk 11 wachthuisjes (*cabaenen*) te plaatsen langsheen het ganse traject op het grondgebied van het Ambacht Assenede.

De dag nadien (20 september) maakte commissaris Verstraeten de eerste rondgang door zijn mandaatgebied en duidde de plaatsen aan waar de wachthuisjes moesten opgericht worden.

Op het grondgebied van Assenede en Zelzate werden de volgende plaatsen aangewezen:

1. Aan de Doornendijk
(de huidige Kapellestraat te Assenede)

	Vergoeding door Ambacht Assenede	Nieuwe vergoeding
Compleet ration de fourage voor de paarden (15 pond hooi, 1/8 van een rasier haver Brusselse maat + stalstro)	6 stuivers	-
Logement paard	1 stuiver	-
Logement officier	6 stuivers	-
Logement onderofficier (incl. korporaal)	4 stuivers	-
Logement soldaat (incl. vuur en licht)	3 stuivers	5 stuivers
Logement soldatenvrouw	-	5 groten
Logement dragonder + paard	-	15 stuivers

Overzichtstabel van logementskosten van de cordonsoldaten

2. Sint-Annadreef
(nu de Kapelledreef in Assenede)
3. Herenhuis Sint-Albert
(nu de Albertpolderstraat in Assenede)
4. Kloosterstraat
(nu de Kloosteraprilstraat in Assenede)
5. Hofstede van De Jode (?)
(de Poelstraat in Assenede)
6. Kattestraat (nu de Denderdreef in Zelzate)
Lesten Stuiver (de trigel op de westzijde van de Sassevaart)
7. Ommegangstraatje
(de trigel op de oostzijde van de Sassevaart)
8. Vettegrasstraat
(vlakbij het fort Sint-Steven in de westhoek van de St.-Franciespolder)
9. De Knol
(aan de hoek van de Sint-Elooipolder)

Het ambachtsbestuur moest instaan voor de kosten van het maken van de kabanen, benevens de verwarmingskosten ervan, alsook het voederen van de paarden bekostigen. Men zou dezelfde wachthuisjes laten maken als in Boekhoute, maar met riet gedekt.

Totaal 16 soldaten (infanteristen en cavaleristen) uit het regiment van Los Rios en 25 landbouwers uit het Ambacht Assenede (Assenede: 7, Wachtebeke: 5, Zelzate: 4, Ertvelde: 4, St. Kruis-Winkel: 3 en Kluizen: 2) dienden deze wachtposten te bemannen. Deze laatste werden dagelijks vervangen door een nieuwe groep.

De inwoners en het ambachtsbestuur waren niet zo gelukkig met de getroffen maatregel. Men vond dat de oprichting van het cordon *inutil* was, aangezien in het geabandonneerde gebied al besmettingsgevallen waren vastgesteld; er was dus geen gevaar te duchten uit het aangrenzende Staats-Vlaanderen. Bovendien begreep men ook niet goed waarom de noordelijke poldergebieden van het Ambacht buiten het cordon vielen. Eerst en vooral was hier geen enkel veepestgeval te bespeuren en bovendien maakte het getrokken cordon het onmogelijk voor de plaatselijke landbouwers om hun akkers die in de polders lagen te gaan bewerken en ook hun vee er niet konden laten weiden. Het zou toch al te gortig zijn als hun beesten wegens gebrek aan voldoende voeding zouden sterven "*tgonne eene veele swaerdere plaeghe soude wesen als het gheveesde progres van de sieckte regnerende op eenighe verre afgheleghen cantons van desen ambachte onder het hoornvee...*"

Deze grieven werden per brief aan Hare Majesteit kenbaar gemaakt en bovendien werd haar subtiel meegedeeld dat de belastingopbrengst uit het Ambacht Assenede ook aanmerkelijk zou verminderen indien het cordon niet afgeschaft werd, of minstens in noordelijke richting zou opschuiven tot aan de staatsgrens. Bovendien liet men ook verstaan dat het cor-

don eigenlijk geen nut had, aangezien het transport over water (Sassevaart of kanaal van Gent naar Sas van Gent) uit Nederland van en naar Gent gewoon doorgang kon blijven vinden.

Later zou nog een tweede brief volgen, maar beide zonder resultaat. Toch zou men op alle mogelijke niveaus blijven ijveren om dit gehate cordon te laten opheffen.

5.7 OKTOBER 1772: DE PEST BREIDT ZICH VERDER UIT NAAR ASSENEDEN EN ERTVELDE

De plaag bleef zich ondertussen uitbreiden en op 5 oktober 1771 werd de baljuw van Assenede Ambacht ermee belast, krachtens een *ordonnantie polletique* van 28 november 1770, een denombrement op te stellen van alle Zelzaatse hoornbeesten die zich in de stallen of weiden bevonden.

Op 12 oktober vaardigde diezelfde baljuw een besluit uit, na hierop geattendeerd te zijn door luitenant Nihoul, commandant van de militaire wachten binnen het cordon, dat in het kader van de bestrijding van de veepest alle honden voortaan op het hof moeten blijven en niet meer los op straat mogen lopen. Ook jagen met honden werd vanaf nu verboden, bang als men was dat die dieren het *broetsel* zouden overdragen. Boete bij overtreding: 25 gulden.

Tussen baljuw Van den Hende en de nieuw aangestelde commissaris Verstraeten was er blijkbaar een competentiegeschil gerezen. Deze eerste beschuldigde de laatste ervan dat hij achter zijn rug om de genomen beslissingen bekritiseerde. Volgens Van den Hende was Verstraeten alleen bevoegd voor het ingestelde cordon en alles wat daarmee verband hield. Commissaris Verstraeten gooide nog wat olie op het vuur door een brief te schrijven aan het ambachtsbestuur, waarin hij keurmeester De Mol opeiste indien hij die nodig achtte bij de uitvoering van zijn taak. Bovendien gaf hij de opdracht om op kosten van de ambachtskas de keurmeester te voorzien van "*een sarre broeck en bindelinghen*". Om zijn functie als commissaris nog duidelijker te manifesteren liet hij op 7 oktober alle koeien in de besmette stal van Maarten Steenbeke doden, op 9 oktober bij Cornelis De Grave en op 10 oktober bij Jan Van Hijfte.

De veepest, die tot dan toe uitsluitend op het grondgebied van Zelzate had gewoed, kende nu ook een uitbreiding in Assenede. Bij landbouwer Anthone Van Acker in de Poel, niet ver van het gehucht de Katte, dienden op 9 oktober alle dieren gedood te worden. Als gevolg hiervan moest nu, evenals in Zelzate, een denombrement van al het hoornvee in Assenede opgemaakt worden.

Begin oktober blijken er ook besmette stallen voor te komen in Oosteeklo en Bassevelde, beide behorend tot het Ambacht Boekhoute.

Wegens de naderende winter besliste men om aan ieder corps de garde 2 mutsaarden en 4 grove houtblokken per dag te leveren, zodat de wachters niet in de kou moesten zitten. Het maken van open vuur in deze houten vertrekken bracht echter ook brandgevaar met zich mee en eenmaal is er melding van een in brand gevlogen corps de garde, dat terug moest opgebouwd worden.

Ook kwamen er wel eens klachten voor over de soldaten die deze wachtposten bemanden. Zo werd de knecht van landbouwer Laurens Gijssel 's nachts, toen hij de vroedvrouw moest halen, onnodig opgehouden. Deze klacht zou nader onderzocht worden.

In het Brugse Vrije breidde de ziekte zich verder uit over de grenzen van het ingestelde cordon heen, reden waarom het cordon aldaar opschoof in oostelijke richting.

Omdat door het afslachten van hele stallen de vleesvoorziening in het gedrang dreigde te komen en het slachtseizoen naderde werd door raad-fiscaal De Causmaecker de volgende regeling getroffen:

Alle dieren die zich in besmette stallen of weiden bevonden, maar nog niet aangetast bleken te zijn, mochten geslacht worden. Het vlees diende ter plaatse gezouten en in gesloten tonnen bewaard te worden. Een plaatselijke kuiper diende ervoor in te staan dat deze kuipen vakkundig gesloten werden, waarvoor hij goed beloond moest worden, zodat kans op vleesfraude zou geminimaliseerd worden.

De huiden dienden in een kalkbad gelegd worden om te zuiveren en het roet gesmolten.

Alsof de veepest nog niet voldoende miserie bracht onder de bevolking kwamen er ook nog berichten uit Polen dat zich aldaar sedert enige tijd een menselijke variant van de pest had geopenbaard. Daarom ordonneerde men van hogerhand te letten op vagebonden, landlopers, joden en andere vreemdelingen.

De plaag onder het hoornvee was begin november eveneens tot Ertvelde doorgedrongen en ook daar diende nu een denombrement opge maakt te worden van alle koeien.

Een verontrustend bericht bereikte het ambachtsbestuur over de opgerichte wachtposten. De bestaande *kabanen* moesten vergroot te worden, zodat ze konden dienen als permanente verblijfplaats (dag en nacht) voor de soldaten. Bovendien moest er slaapgelegenheid in voorzien worden en alle andere nodige zaken, zodat deze soldaten hun eigen menagie konden doen "*ten eynde hunne post alsoo noijt te moeten verlaeten*". Tot dan toe logeerden de soldaten bij particulieren maar dat bleek soms wrijvingen te geven. De vraag stelde zich zelfs of een particulier het recht had om het opgelegde logement van een soldaat door het Ambachtsbestuur te weigeren.

De Asseneedse winkelier Alphons Meuris deed er alle mogelijke moeite voor om de soldaten in plaatselijke herbergen te laten logeren.

5.8 JANUARI 1772: EERSTE PESTGEVAL TE WACHTEBEKE

In de loop van januari 1772 blijkt de pest ook in een stal van Andries De Meulenaere te Wachtebeke te zijn uitgebroken. Door het hoofdbestuur van de Oudburg wordt er op aangedrongen om de veerman van het Spanjaardsveer, dat Winkel met Mendonk verbindt, te instrueren om geen hoornbeesten of andere verdachte waren als huiden over te brengen. Op 11 januari worden 14 koeien van landbouwer Livinus De Smet in Assenede gedood (zie tabel hiervoor). Dit zou het laatste pestgeval zijn in de parochie Assenede.

raek.den Kooph.en ziek.van't Hoorn-vee. 1417

*Lyste der Hoorn-beesten bevonden in het formeren van het de-
nombrement der Prochie van deel der Casselrye
van in uytwerkinge van den XII. Artikel van de
Ordonnantie van den Raede in Vlaenderen van den 15. Janua-
rius 1772.*

[illegible]

Voorgedrukt denombrement.

Medio januari wordt de Jointe opgericht te Gent die resoluut de touwtjes in handen zou nemen en zich, nog meer dan voordien, expliciet met de strijd tegen de hoornveepest zou inlaten (zie hiervoor).

De wegversperringen aan de grens met Nederland mogen opgeheven worden. Het besmettingsgevaar is voorbij, de kosten lopen in de miljoenen...

(Bron: Het Nieuwsblad)

5.9 FEBRUARI 1772: RUNDVEEPEST TE KLUIZEN VASTGESTELD

Ondanks eerdere berichten en de oppositie van enkele inwoners blijven de cordonsoldaten gelogeed bij particulieren. Toch blijken die niet zo gelukkig met de vergoeding die ze hiervoor door het ambachtsbestuur krijgen.

Op 5 februari was op de hoeve van Judocus De Rijcke te Kluizen de rundveepest geconstateerd, wat men onmiddellijk aan de Jointe meldde. Uit Gent gaf men nu opdracht om binnen een straal van 200 roeden (+ 800 m) alle op stal staande koeien te tellen en dit getal op een bord boven de toegangsdeur van de stal op te hangen. Bovendien belastte men de eigenaars van de stallen in het spergebied gedurende enige dagen hun stallen te beroken "*vermits men bij experientie ondervonden heeft dat het selve eene van de krachtigste middelen is tot het voorkomen de communicatie ende voortganck van de sieckte*". Dit was een nieuwe maatregel die de verspreiding van de pest moest tegengaan.

„Blokkade kostte miljoenen”

► ASSENEDE/SINT-LAUREINS

Sinds gisteren behoren de **MKZ-grensversperringen** tot het verleden. Enkele weken lang waren zij de vele **grensbewoners** een doorn in het oog. Wekenlang werden sommige **gemeentes** bijna volledig van de bewoonde wereld afgesneden. Het **economische** leven viel zo goed als stil. Nederlanders konden België niet in en omgekeerd. Sinds vrijdagmorgen zijn de **gemeentelijke technische** diensten druk in de weer om de barricades op te ruimen.

„Ik ben erg opgelucht”, beweert Frank De Cock. Hij was als hoofd van de Asseneedse werkploeg belast met het onderhoud van de versperringen. „Het was vrijdag hard werken om alle grensversperringen weg te halen. Bovendien hebben we nog wat problemen gehad met de vrachtwagen. Wekenlang hebben we dagelijks de grens moeten controleren. Dagelijks was er wel iets dat moest hersteld worden. Bomen werden weggesleept, zandzakken stukge maakt of leeggeschept. Ook werden heel wat knipperlichten vernield. Wellicht uit onvrede met de situatie. Wij zijn tevreden dat minister Gabriëls de grenzen opnieuw open heeft verklaard.”

Pakken geld

Dezelfde geluiden vangen we op in Sint-Laureins. Ook burgemeester Van Braekel toont zich bijzonder opgetogen dat de grenzen niet langer afgesloten zijn. „Het heeft toch een zekere spanning teweeg gebracht”, vertelt de burgemees-

ter. „De mensen kennen al jaren geen grensovergangen meer en nu lag er plots een dijk voor de deur. Dat zijn zaken die ze niet gewoon zijn. De grensbewoners voelden zich in hun vrijheid beknot. Sinds donderdag zijn we in de weer om alle obstakels uit de weg te ruimen. Je mag niet vergeten dat Sint-Laureins zo'n dertig kilometer grens heeft. Alles op één dag aan de kant krijgen, is onhaalbaar. Voor de gemeenten hebben deze maatregelen pakken geld gekost. Niet alleen voor Sint-Laureins. Ook voor de andere grensgemeenten. Een erg ruwe schatting brengt mij nu al aan twee miljoen frank aan overuren van het personeel. Reken daarbij nog alle materiële kosten en extra vergoedingen en je komt gemakkelijk aan vier miljoen. Ik ga mijn collega burgemeesters uit de interpolitiezone — dat zijn Kaprijke en Eeklo — voorstellen om de kosten door te factureren aan de federale overheden.”

Van Braekel wordt daarbij gesteund door zijn collega uit Assenede. Ook hij is van oordeel dat solidariteit belangrijk is. „De last voor onze gemeenten was bijzonder hoog”, zegt De Coninck. „Vooral boeren en middenstanders hebben geleden onder deze blokkades. Dat zijn kosten die niet te becijferen vallen.”

Van Braekel wilde tot slot nog de goede samenwerking beklemtonen binnen de verschillende diensten in de IPZ. „Mede hierdoor zijn we er toch in geslaagd om de overgang in Watervliet permanent te bewaken”, besluit hij. (WET)

Ook bij landbouwer Livinus Van de Voorde te Assenede wordt een besmette koe aangetroffen, die geïnfecteerd bleek te zijn door een dekstier van Benedictus Zeels.

5.10 MAART 1772: NOGMAALS POGINGEN OM HET CORDON AFGESCHAFT TE KRIJGEN

Het nakende voorjaar met het zaai- en weideseizoen in het vooruitzicht was de reden om nogmaals een poging te wagen om het cordon afgeschaft te krijgen. zodat de Asseneedse en Zelzaatse landbouwers hun in de polder gelegen landerijen konden bewerken. Ditmaal richtte men een brief tot de pas aangestelde Jointe, waarbij men attesten bijvoegde uit Hulst, Axel, Sas van Gent en Philippine, waarruit bleek dat de genoemde plaatsen volledig vrij waren van de besmettelijke ziekte.

5.11 APRIL 1772: TOESTEMMING OM STRAATMEST UIT WALCHEREN TE IMPORTEREN

In verband met de voorjaarsbemesting van de akkers bleek er een acuut probleem op te duiken.

Bij de Jointe te Gent waren er klachten uit verschillende delen van Oost- en West-Vlaanderen toegekomen dat de opbrengsten van de *lantbauwe-rije* aanzienlijk verminderde door gebrek aan het fel gegeerde straatmest uit de Zeeuwse eilanden. die wegens de heersende plaag niet ingevoerd mocht worden (zie hiervoor). Na nauwkeurige inspectie ervan bleek er echter geen apparent gevaar te zijn dat de ziektekiemen op die manier overgebracht konden worden. Daarom besliste de Jointe dat in het kader van de *“verlichtijnghe die de actuele tijdsomstandigheden ons hebben gedacht te verheesschen”* de invoer van dit fel gegeerde bemestingsmiddel toe te laten, zij het onder strikte voorwaarden.

Zo mocht het vervoer van de Zeeuwse eilanden naar Sas van Gent alleen gebeuren per schip. De schipper diende bovendien te beschikken over een wettelijk bewijs van de plaatselijke autoriteiten (Vlissingen of Middelburg) dat het uitsluitend om straatmest ging. Er mocht absoluut geen rundveemest tussen gemengd zijn! Dit bewijs moest vervolgens aan de ontvanger van de provinciale rechten (douane) te Zelzate afgegeven worden, die op zijn beurt aan de schipper een permis gaf om zijn lading verder landinwaarts te vervoeren.

Een klacht van de getroffen landbouwers Judocus De Rijke (Kluizen), Andries De Meulenaere (Wachtebeke) en Livinus Van de Voorde (Assenede) bereikte het Ambachtsbestuur. Ze uitten hun ongenoegen over het feit dat hen nog steeds geen afslachtpremie was toegekend voor de gedode runderen in hun stallen en waarvan een proces-verbaal van was opgemaakt. Nader onderzoek leerde dat de processen-verbaal van De Meulenaere en Van de Voorde door commissaris Verstraeten waren achtergehouden, omdat hij (blijkbaar) niet tijdig op de hoogte was gebracht van deze pestgevallen! Dit eigengereide optreden van Verstraeten riep vraagtekens op.

Niet altijd bleken zieke runderen aangetast te zijn door de plaag. Een treffend voorbeeld hiervan vinden we in Winkel. In de stal van Bernard Van Acker waren er twee van de vijf koeien en een *rendeken* gestorven. Onderzoek van de plaatselijke expert wees uit dat de dieren waren gestorven als gevolg van ondervoeding. Om extra zekerheid hierover te hebben werd de expert van het nabijgelegen Wachtebeke erbij gehaald, die tot dezelfde expertise kwam. Om alle twijfel de grond in te boren werd ook de Assenedse expert Jacobus De Mol naar zijn mening gevraagd. Deze veepestspecialist bevestigde eveneens dat het hier niet ging om een de gevreesde ziekte.

Nogmaals kwam de afschaffing van het gehate cordon aan bod in de vergadering van het ambachtsbestuur. De vraag werd gesteld of men de Jointe niet zou voorstellen om de boerenwachten (25 personen) af te schaffen, aangezien "*de contagie onder het oornvee nergens meer en existeert*". Het zou alleszins een aanzienlijke ontlasting betekenen van de ambachtskas. Bovendien waren er nog meer dan genoeg soldaten ter plekke, waarvan men de kosten nogmaals probeerde af te schuiven op de provincie.

Men besloot een brief naar Gent te sturen, maar het antwoord zou lang op zich laten wachten.

5.12 MEI 1772: EINDE VAN DE PLAAG IN ZICHT

In afwachting van het antwoord wordt door de Jointe, bij monde van commandant Nihoul, het ambachtsbestuur opgelegd om nog eens 6 soldaten extra aan te nemen, die ingeval van een eventuele pestuitbraak ingezet kunnen worden om een cordon omheen een of meerdere stallen in te stellen en te bewaken.

Op het einde van de maand dienden de twee koeien, die zich in de stal van Joannes Martens te Ertvelde op de wijk Rieme bevonden - na onderzoek door keurmeester De Mol - afgemaakt te worden. Deze landbouwer was 'voorlopig' de laatste in het Ambacht Assenede die met de gevolgen van de veepest geconfronteerd werd. Wel was er bij ene Jacob Dierkens te Ertvelde ook een zieke koe aangetroffen, maar die bleek enkele dagen nadien genezen.

5.13 JUNI 1772: HET CORDON WORDT GEHALVEERD

Vanwege de Jointe komt nu het 'heuglijke' bericht dat het aantal burgerwachten in het getrokken cordon teruggebracht mag worden tot op de helft. Dit als antwoord op de vraag van het Ambachtsbestuur van eind april. Vanaf nu zijn er nog maar twaalf wachten nodig (naast de soldaten) om de overdracht van de besmettelijke veepest en de frauduleuze handel in dierlijke producten tegen te gaan. De verdeling van de wachtposten was als volgt:

Assenede	3
Zelzate	1
Ertvelde	2
Kluizen	1
Wachtebeke	3
Winkel	2
Totaal	12

Als gevolg van deze maatregel werden de patrouilles ook met de helft verminderd en leek het erop dat men van hogerhand inziet dat de hoornveeplaag praktisch volledig is bedwongen.

De positieve berichten in verband met de veepest blijken toe te nemen. Het decreet van 9 juni stond toe dat uitvoer van vee naar Frankrijk weer mogelijk was, zij het tot 1 juli a.s.

5.14 JULI/AUGUSTUS 1772: VEEPEST DEFINITIEF ONDER CONTROLE, CORDON WORDT AFGESCHAFT

De uitvoer van vee naar Frankrijk werd nogmaals voor een maand verlengd (tot 1 augustus 1772) en op 28 juli deelde de Jointe per circulaire brief mee dat het houden van publieke veemarkten, waar koeien en kalveren vrijelijk konden verhandeld worden, weer toegestaan was "*mits de besmettelijcke plage onder dat vee was gecesseert*". De denombrementen die vereist waren voor het transport van het vee dienden echter nog tot nader order in voege te blijven.

Drie dagen later (31 juli 1772) ontving het ambachtsbestuur weer een brief van de Jointe met ditmaal een wel zeer aangenaam bericht. Het cordon dat de inwoners van Assenede Ambacht gedurende 10 maanden beperkt had in hun doen en laten mocht nu opgegeven worden, omdat "*de plage onder het vee in omliggende landtstreken niet meer en heeft geteeckent tsedert de zes weken errewaerts*".

Deze maatregel ging in op 8 augustus 1772. Als gevolg hiervan besliste het ambachtsbestuur om de barakken af te laten breken en op te slaan zodat indien nodig, ze weer hergebruikt konden worden.

Met de opheffing van het (gehate) cordon besluiten we deze studie.

6. FINANCIËEL GEVOLG

Tot slot geven we u nog een overzicht van de kosten in verband met de veepest in het Ambacht Assenede voor de periode 1 november 1770 - 31 november 1771, zoals we die teruggevonden hebben in het archief van de Staten van Vlaanderen.

Ter verduidelijking hebben we hieronder een overzicht gegeven van de kosten in andere kasselrijen/districten van Oost-Vlaanderen.

1. 101 runderen afgeslacht. Geschatte (levende) waarde	4.725 gulden
2. Vergoedingen voor het verbranden van alles wat zich in de besmette stallen bevond	552 gulden
Totaal	5.277 gulden
3. Kosten voor beëdigde experts, personen die de beesten doodsloegen etc	1.307 gulden
4. Kosten van tussenkomsten van schepenen, griffier. etc.	65 gulden
5. Kosten voor het maken van de barakken i.v.m. het cordon	250 gulden
6. Kosten van verblijf en vuur van de cordonsoldaten	1.338 gulden
7. Salarissen soldaten (6 dragonders, 10 infanteristen) gedurende 68 dagen	293 gulden
8. Salarissen van de boerenwachten	806 gulden
Totale kosten	9.336 gulden

Tabel van de kosten i.v.m. de rundveepest in het Ambacht Assenede

Datum	Kasselrij/district	Gedode dieren	Vergoeding gedode dieren	Totale kosten
Januari 1770	Oudburg/ Cordon Oostakker	41	2.746	4.309
Januari 1770	Oudburg/Cordon Drongen	27	2.252	3.814
April 1770	Land van Waas	46	1.974	2.648
Januari 1770	Land van Aalst/ Cordon Gentbrugge	124	6.145	8.000
Maart 1770	Dendermonde	57	2.470	3.637

Overzicht van het aantal afgeslachte runderen, de vergoedingen hiervoor en de totale kosten voor enige kasselrijen/districten in Oost-Vlaanderen.

SAMENVATTING

De rundveepest in het Ambacht Assenede werd in dit artikel nader onder de loupe genomen. Wegens een veelheid aan gegevens hebben we ons beperkt tot periode 1769-1772, waarbij we poogden de oorzaak, verloop en gevolgen van de hoornveepest na te gaan.

Bij de pestuitbraak van 1769 werd in de Oostenrijkse Nederlanden het systeem Lancisi toegepast, beter bekend als *nostre système*, wat inhield dat de gehele veestapel (zieke en gezonde dieren) in een geïnfecteerde stal diende afgeslacht te worden.

Ondanks de financiële vergoeding die de landbouwers kregen voor het doden van hun vee, kende deze afslachtingpolitiek ook vele tegenstanders en de roep om medicamenteuze behandeling deed regelmatig opgang, ondanks dat de resultaten hiervan eerder twijfelachtig waren. In Zelzate brak er hieromtrent zelfs een kleine volksoproer uit.

Ook het afsluiten van de staatsgrenzen kon op weinig sympathie rekenen van de landbouwers in de grensstreek. De weiden en schorrengebieden op Noord-Nederlands grondgebied waren namelijk zeer gegeerd.

Hoewel de veepest langs de oostelijke, zuidelijke en noordelijke grens het Assenede Ambacht bedreigde, bleef ze gedurende geruime tijd gespaard van deze besmettelijke ziekte. Begin november 1770 stelde men voor het eerst een besmettingshaard vast in de heerlijkheid Sint-Albert (poldergebied ten noorden van Assenede). Waarschijnlijk als gevolg van louches handelspraktijken met besmette dierenhuiden, die uit Noord-Nederland binnengesmokkeld werden om door te verkopen aan huidenvetterijen.

Een inderhaast opgetrokken cordon aan de zuidgrens van dit poldergebied kon verdere uitbreiding echter niet voorkomen. In januari 1771 werd ook het zuidelijk deel van het Ambacht geïnfecteerd. Meer bepaald het gehucht de Katte, gelegen op het grondgebied van Zelzate. Hier zou de ziekte zo welig tierden, dat men van hogerhand besloot om een speciaal cordon rondom het gehucht te leggen. De dieren in dit afgeschermd gebied moesten niet afgeslacht worden en men gaf toestemming om te experimenteren met medicamenten. De Asseneedse keurmeester De Mol wist op die manier blijkbaar een aantal dieren te genezen. Ook op het nabijgelegen gehucht Groene Briel, waar het om een alleenstaand geval ging, poogde men via de 'zachte' methode dieren te redden, dit in afwijking van de uitgevaardigde edicten en ordonnanties.

Enige maanden nadat de toe stand op de Katte onder controle was, brak op nog geen 2 kilometer afstand een tweede besmettingsgolf uit, die veel meer slachtoffers zou eisen. Ditmaal besloot men de bestaande regelgeving (afslachtingpolitiek) weer streng toe te passen, maar desondanks kende de hoornveepest uitlopers naar Assenede, Ertvelde, Kluizen en Wachtebeke. Uiteindelijk dienden meer dan 125 runderen afgeslacht te worden. Voor de tweede maal werd een cordon aan de noordgrens van het Assenederambacht getrokken (m.u.v. de poldergebieden) op kosten van de ambachtskas, die de inwoners erg beknotte in hun vrijheid en waardoor het voor menig landbouwer onmogelijk werd zijn landerijen te bewerken die ten noorden van dit cordon gelegen waren.

De hierboven geschetste maatregelen ter bestrijding van de hoornveepest laten ons een weifelend optreden en ambivalent gedrag van de verantwoordelijken ter zake zien. Aanvankelijk was die verantwoordelijkheid verdeeld tussen de Raad van Vlaanderen en de Staten van Vlaanderen, onder supervisie van de raad-fiscaal van het eerst genoemde college.

In januari 1772 werd de Jointe opgericht, een speciale commissie zetelend te Gent, die zich specifiek met de hoornveeproblematiek in Oost-Vlaanderen zou bezighouden. Eind juli lieten die weten dat de veeplaag in het Ambacht Assenede definitief onder controle was en het (gehate) cordon mocht worden opgeheven.

BRONNEN

De Herdt R., *Bijdragen tot de geschiedenis van de veeteelt in Vlaanderen inzonderheid tot de geschiedenis van de rundveepest (1769-1785)*, Gent, 1970.

Vilain XIII, *Verhael ende reflexien op de verbreydinge der besmettelyke siekte in het hoornvee...*, Gent, 1769.

Gazette van Gend, november 1769.

Placcaertboek van Vlaanderen, deel III, N, VI.

Rijksarchief Gent (RAG), Ambacht Assenede, nrs. 24, 64, 65, 153 A+B, 154.

Rijksarchief Gent (RAG), Sint-Albert, nr. 11.

Rijksarchief Gent (RAG), Staten van Vlaanderen, nr. 1125.

BIJLAGE

DENOMBREMENT VAN ALLE HOORNBEESTEN TE ZELZATE (OKTOBER 1771)

Denombrement van alle hoorn beesten te Zelzate Oktober 1771

Westzijde vaart vanaf pont tot Lesten Stuyver

Volgnr.	Eigenaar	Koeien	Kalveren	Renders	Vaarzen	Ossen	Stieren	Totaal
1	Schepens Gillis	2	1			1	4	
2	Stuyvaert Jooris	1				1		
3	Darques Pieter	4	2	2		4	12	
4	Van Holle Judocus	4	1		3	4	12	
5	Haemelijnck Jan	4		1		1	6	
6	Eenoo Jacobus	2					2	
7	Lammens Judocus	2	1			1	4	
8	Hollebos Andries	3	1			1	5	
9	De Jonghe Pieter	3	5		2	7	17	
10	Speeckaert Frans	5		1	2	1	9	
	Totaal	30	11	4	7	1	19	72

Straat van de Ponte naar de Catte

Volgnr.	Eigenaar	Koeien	Kalveren	Renders	Vaarzen	Ossen	Stieren	Totaal
11	De Grave Lode	3						3
12	Plasschaert Jan	4	1					5
13	De Clercq Jan	7	3		1			12
14	Verbrugghe Pieter	5	3		2			10
15	Thoorens Lns. Wwe	9	2	4				15
16	Haemerlijnck Berthol.	2		1				3
17	Franquevijlle Jan	2	1					3
18	De Nockere Joos	4		4				8
19	Van Dijke Pieter	1						1
20	Van Kerckvoorde Jacques	2						3
21	Kesbulck Pieter	2						2
22	Hamerlijnck Jan dhaude	2						2
23	De Bulé Joannes	7	2	1	3	1		14
24	De Grave Comells	alle	koeien	gedood				
25	Van Hecke Jan	2			1			3
26	De Nockere Livinus	1		1				2
27	Van de Moere Judocus	1		1				2
28	Veesaert Jaspaert Wwe.	2		2	1			5
29	De Manghelaere Jan	1						2
30	Verbrugghe Ln. Fs. Jacob	3		2	1			6
31	Van Holle Jan							1
32	Ghijselinck Pieter	3		2				5
33	Danschutter Jacobus	2	3					5
34	De Vilder Bernaert	1						1
35	Seels Jacobus	3			3			6
36	De Neve Bernardus	2						2
37	De Kesel Guillelmus	1						1
38	De Smet Joannes	7	3	2				12

39	Vermandel Livinus	1						1
40	De Loose Pieter					1		1
41	Dilleman Christoffel	1	1					2
42	Hesters Jan	alle	koeien	gedood				
43	Van Hijfte Jan	2	1					3
	Totaal	83	22	21	12	2	1	141

Callemansputte

Volgnr.	Eigenaar	Koeien	Kalveren	Renders	Vaarzen	Ossen	Stieren	Totaal
44	Struijkaert Pieter	3		1				4
45	Gentbrugge Pieter	1						1
46	Van de Velde Pieter	1			1			2
47	Schelstraete Geeraert	2		1				4
48	De Vildere Livinus	2		1				3
49	De Smet Jooris	3	2					5
50	Van Laere Jacobus	3						3
	Totaal	15	3	3	1			22

Van Catte naar tenderdreve

Volgnr.	Eigenaar	Koeien	Kalveren	Renders	Vaarzen	Ossen	Stieren	Totaal
51	Ghijssels Pieter	2		1				3
52	De Kesel Jan	3	1	2				6
53	Gentbrugge Jooris	2	1	1				4
54	Heeckman Jan	2		1				3
55	Haentiens	3	2	1				6
56	Verbrugghe Livinus fs. Ln.	3	1	1				5
57	Van Hijfte Jan	5	1	1				7
58	8auters Pieter	alle	koeien	gedood				
59	Thoorens Jan	5	1	1				7
60	Gentbrugge Jan	5	2	3				11
61	Geldhof Guille	2						2
62	Steltens Pieter	3	1	1				5
63	Pilaet Jan	6	1	1		2		10
64	De Meyer Pieter	2		2	1			5
	Totaal	43	11	16	2	2		74

Op de oostzijde van de vaart

Volgnr.	Eigenaar	Koelen	Kalveren	Renders	Vaarzen	Ossen	Stieren	Totaal
65	De Witte Lieven	3	1					4
66	Steenbeke Martinus	(2) beesten		gedood				
67	Steen beken Jacques	(2) beesten		gedood				
68	Penne Jan	1	1					2
69	Van Hijfte Jooris	6	1	2				9
70	Spitael Jan	2		1				3
71	Wauters Pieter	2						2
72	Haecke Carel	2	1					3
73	Haecke Jan	3	1	1				5

74	Grevelinck Pieter	3						3
75	Vernave Pieter	6	5	2				13
76	Van de Voorde Jacobus	2		1				3
77	Bracke Judocus	5		1	1			8
78	Baete Livinus	4		1				6
79	Losiest Frans	1						1
80	Mattel� Andries	4		1				6
81	De Bruijne Guillaeme	2		1				3
82	Hospitael Livinus	4		1				6
83	Wauters Marcq	5		2		2		9
84	Jansens Jan	1			1			2
85	Van Kerckhove Livinus	2			1			3
86	Herrego Pieter	2						2
87	Van Hecke Andries	8		4				13
88	Buijsse Livinus	5		3		1		10
89	De Letter Jacobus	6		3				10
90	De Poorter Servaes	1						1
91	De Jonghe Jacobus	8	3					12
92	Stuyvaert Jan	3						3
93	De Pauw Cornelis	2						2
94	Van Damme Jacobus	2	1					3
95	De Meyer Jan	2						2
96	De Bock Jan	3	2	2				7
97	De Jonghe Jan	2	2	1				5
98	Van Holle Ferdinandus	6	1	1				8
99	Temmerman Eustatius	1		1				2
100	Hesters Hironimus	6	2	2	1			11
101	Pallemaire Jan	2		2				4
102	Spiesens Matthijs	6	2	2				10
103	Van Roote Jan	3	1	1				5
104	Haemerlijnck Jan ts. Ln.	2		1				3
105	Wille Philippe	5	4	2				11
106	De Meuleman Laurs. Wwe.	2		1				3
107	Van Laere Livin. Wwe.	2	2					4
108	De Rijcke Jan	8	3	2				13
	Totaal	145	39	43	5	3		235
Volgnr.	Eigenaar	Koelen	Kalveren	Renders	Vaarzen	Ossen	Stieren	Totaal
	Totaal	316	86	87	27	8	1	544

Delokaliseren in de 19de eeuw

DE DUIT-S-BRITSE FAMILIE ENKE EN DE
HAARSNIJDERIJNIJVERHEID IN HET MEETJESLAND¹

Frederik DE COCKER

Vilthoeden maakten tot het midden van de 20ste eeuw bijna onlosmakelijk deel uit van het modebeeld. Dat België – en meer bepaald Vlaanderen – gedurende driekwart eeuw wereldleider was in de productie van dierlijk haar voor de vilthoedenindustrie, is minder algemeen bekend. Deze nijverheid concentreerde zich in de streek van Lokeren, rond het Brusselse en... in het Meetjesland. Opvallend is dat de sector er decennialang gedomineerd werd door één familie, de Enkes. Hun haarsnijderij in Eeklo was zelfs een hele tijd de grootste in haar soort in België (en misschien ook in de wereld). De nadruk in dit artikel ligt dan ook op de familie Enke, maar ook de andere bedrijven die in de sector actief waren, de *voorlopers* en de *volgers*, komen aan bod. Precies omdat de haarsnijderijnijverheid – in tegenstelling tot bijvoorbeeld de in Vlaanderen wijdverspreide textielindustrie – geografisch beperkt bleef tot slechts enkele locaties, is het interessant om te proberen nagaan waarom deze sector zich juist in Eeklo en het Meetjesland ontwikkelde. Deze economisch-geografische benadering vertelt ons hopelijk ook iets meer over de ruimere, sociaal-economische positie van de regio tijdens de tweede helft van de 19de eeuw.

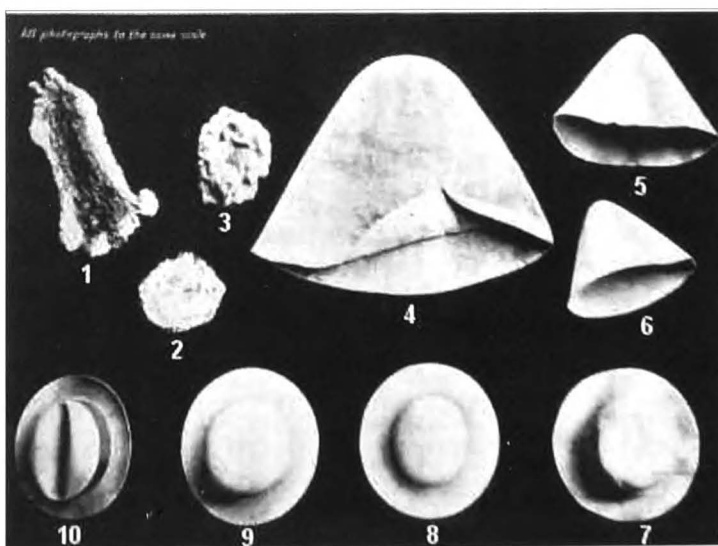
1. DE HOEDENINDUSTRIE: GESCHIEDENIS, LOKALISATIE EN PRODUCTIE

1.1 GESCHIEDENIS EN LOKALISATIE

Hoewel dierlijk haar er voor het menselijk oog zacht en glad uitziet, bestaat het uit vele, microscopisch kleine schubben. Onder invloed van warmte en vocht zetten deze schubben uit. Wanneer ze vervolgens opnieuw gedroogd en samengeperst worden, krimpen de schubben en haken ze in elkaar (cf. een te warm gewassen wollen trui). Door dit proces meermaals te herhalen, gaat het haar steeds dichter samenklitten. Het eindresultaat wordt vilt genoemd. Van het midden van de 17de tot

het midden van 20ste eeuw gebruikte men een chemische stof, kwiknitraat, om het viltproces te versnellen.

Vilt werd in hoofdzaak in de hoedenfabricage gebruikt. Tot deze sector tijdens de eerste helft van de 19de eeuw geïndustrialiseerd raakte en de productie naar de fabrieken verhuisde, was de hoedenmakerij een typisch stedelijke nijverheid die door ambachtslui in hun atelier werd uitgeoefend. Brussel, Mechelen, Antwerpen, Binche en Enghien waren aan het eind van de 18de eeuw de belangrijkste productiecentra in België; in Oost-Vlaanderen waren dit Lokeren, Ronse en Gent. Ook in Eeklo waren enkele hoedenmakers actief. Faipoult, prefect van het Scheldepartement, vermeldde er in zijn *Mémoire statistique* uit het jaar 1805 drie met zestien werknemers. Er werd bijna uitsluitend met lokale grondstoffen gewerkt: wol van de laagste kwaliteit werd vermengd met haar van konijnen, hazen, bevers en geiten. Het overgrote deel van de productie was bestemd voor de regio; er werd bijna niets uitgevoerd, aldus Faipoult². Lokeren vormde hierop een uitzondering. De stad had zich gespecialiseerd in het vervaardigen van dure viltten hoeden uit konijnen- en hazenhaar, waarmee ze grote, zelfs internationale faam genoot.

De verschillende fasen in de hoedenfabricage ³

In de loop van de eerste helft van de 19de-eeuw zou de hoedenmakerij in eigen land om verschillende redenen een heel sterke terugval meemaken. De belangrijkste oorzaak was evenwel de industrialisatie van de sector, die ervoor zorgde dat de ambachtelijke hoedenmaker op korte tijd plaats moest ruimen voor grootschalige hoedenfabrieken. Dankzij het gebruik van stoomkracht was voortaan machinale massaproductie mogelijk. Engeland (de streek rond Manchester) en de Verenigde Staten (o.a.

de stad Danbury in Connecticut) domineerden de 19de-eeuwse, geïndustrialiseerde hoedenindustrie. Ook de veranderende mode speelde een rol in het verdwijnen van de ambachtelijke hoedenmakers. Vilt hoeden verloren tijdens het eerste kwart van de 19de eeuw sterk aan populariteit ten voordele van (Franse) zijden hoeden, die veel lichter en verfijnder waren. In Lokeren hield de ambachtelijke hoedenmakerij langer stand. De sector was echter bijzonder kwetsbaar omdat ze zowel voor de import van grondstoffen als voor de export van de afgewerkte producten afhankelijk was van het buitenland. Hevige concurrentie uit Engeland en de VS, de Amerikaanse burgeroorlog (1861-1865) en de economisch-politieke herpositionering van Rusland (een belangrijke leverancier van ruwe vellen) zorgden er uiteindelijk voor dat de sector omstreeks 1875 volledig teloor ging. Wat overbleef in Lokeren was de voorbereidende industrie, de haarsnijderijnijverheid. Oorspronkelijk werkten de haarsnijders en de vellenbewerkers in het atelier van de hoedenmaker. Ondanks het verdwijnen van de hoedenmakerij konden zij zelfstandig blijven verder werken omdat de vraag naar konijnen- en hazenhaar vanuit het buitenland, meer bepaald Groot-Brittannië en de VS, groot bleef. De daaropvolgende decennia nam het aantal arbeiders in deze gespecialiseerde industrie sterk toe⁴. Tegen het eind van de 19de eeuw was de haarsnijderijnijverheid uitgegroeid tot de belangrijkste economische sector in het Lokerse.

1.2 DE VOORBEREIDENDE FASE: DE HAARSNIJDERIJNIJVERHEID

De basisgrondstof voor de productie van vilt was dierlijk haar afkomstig van tamme konijnen, wilde konijnen en hazen. Wilde konijnen, ook wel *garennés* genoemd, leverden de beste viltkwaliteit. De vellen waren weliswaar kleiner dan die van tamme konijnen, maar de pels was veel dichter en doorgaans bruin van kleur. Ze werden vooral verwerkt tot vilt voor herenhoeden. Tamme konijnen hadden, afhankelijk van de soort, uiteenlopende pelskleuren. Dit type vilt liet zich beter verven en werd daarom vooral voor het vervaardigen van dameshoeden gebruikt. Konijnenvellen werden op basis van de grootte van de vellen en de dichtheid van de haren ingedeeld in vier kwaliteitscategorieën. De vierde kwaliteit werd *rebut* (afval) genoemd. Hazenvellen gebruikte men minder in de viltfabricage. Ze dienden vooral voor het vervaardigen van fijnere viltsoorten, de zogenaamde *taupé*, die hoofdzakelijk in dameshoeden verwerkt werd. Men deelde ze eveneens in vier categorieën in: 1) *les bonnes*, 2) *les demies*, 3) *les quarts* en 4) *les rebuts*.

Slechts een klein deel van de vellen kwam uit eigen land. Het overgrote deel, ongeveer 95%, werd ingevoerd. De tamme konijnenvellen kwamen vooral uit Frankrijk, Engeland, Duitsland, Nederland en Luxemburg. Frankrijk, Schotland, Engeland en vooral Australië waren de belangrijkste exporteurs van wilde konijnenvellen, terwijl Centraal Europa (o.a. Hongarije), Rusland, Engeland en Nederland de belangrijkste leveranciers van hazenvellen waren.

De viltfabricage was bijzonder arbeidsintensief en de vellen dienden een hele reeks bewerkingen te ondergaan vooraleer het eindproduct naar de hoedenmakerijen kon verstuurd worden. De vellen arriveerden gedroogd, binnenstebuiten gekeerd en gesorteerd naar soort, herkomst en kwaliteit in de fabriek. De leveranciers lieten de vellen na het stropen binnenstebuiten gekeerd om het drogen te vergemakkelijken en de pels zo weinig mogelijk te beschadigen tijdens het transport. De poten en kop liet men aan het vel hangen. Pas na een eerste kwaliteitscontrole in de fabriek verwijderde men de poten en kop en werden de vellen in de lengte opengesneden. Dit gebeurde langs de buikzijde omdat de beste haar-kwaliteit zich op de rug bevond. De tweede bewerking was het kaarden: het verwijderen van het vuil en de onzuiverheden en het los borstelen van de haren. Meestal gebeurde dit door dezelfde arbeiders die de huiden hadden opengesneden. De arbeiders zaten per twee tegenover elkaar voor de kaardersbak, een rechthoekige kist die diende om de vellen op te leggen en het afval in te verzamelen. Met een kaarder, een houten plankje met daarop metalen pinnen, borstelde men de vellen. Om te zien of er nog haren aan elkaar kleefden en of ze voldoende zuiver waren, blies men regelmatig op de vellen. Daarna sloeg de arbeider met een stok op het vel om alle stof te verwijderen. Indien de gedroogde huiden te vuil waren door bloed en modder, moest men ze eerst wassen. Dit gebeurde door ze gedurende 18 à 24 uur onder te dompelen in kuipen.

Na het kaarden werden de vellen besprenkeld met water, op elkaar gestapeld en gedurende 1 à 2 dagen tussen een pers geplaatst. Het fermentatieproces dat tijdens deze bewerking op gang kwam, maakte de huiden soepel en buigzaam, maar veroorzaakte ook een ongelofelijke stank die zich over de gehele fabriek verspreidde en zich vastzette in de kledij van de arbeiders. Een volgende fase was het overhalen (*étendage*). De vellen werden met de huidkant over een *haakmes* of *palisson* gehaald, een stomp mes dat met de snede naar boven op een houten voetstuk was vastgemaakt. Op die manier werd het vel uitgerekt, werden de plooien en rimpels opengetrokken en kon men de laatste restjes vet verwijderen. Daarna borstelde men de vellen nogmaals om de overgebleven onzuiverheden weg te halen en de samengekleefde haren los te maken.

In een volgend stadium werden de vellen getrokken of gezuiverd (*l'éjarrage*). Enkel het korte en fijne donshaar dat dicht bij de huid groeide, was geschikt voor de viltproductie. Het windhaar (*jarre*), dat langer en dikker was en boven het donshaar uitstak, moest dus verwijderd worden. Dit zogenaamde *trekken* gebeurde met de hand met behulp van een speciaal mes, in het Meetjesland soms *balthasar* genoemd. Het windhaar werd tussen de duim en het mes geklemd en vervolgens uitgetrokken. De arbeiders droegen daarbij een lederen of rubberen duimbeschermer. Hazenvellen en de konijnenvellen waarvan het haar te broos was, werden niet getrokken maar *gezuiverd*: het windhaar werd afgesneden of afgeschoren om het donshaar niet te beschadigen. Hoewel het windhaar niet bruikbaar was in de viltproductie, werd het niet weggesmeten. Men gebruikte het onder meer als vulling voor matrassen.

Groepsfoto van een aantal kaarders en trekkers in de haarsnijderij Enke omstreeks 1898. De mannen en jongens poseren met hun gereedschappen: o.a. kaardborstels, lederen vingerbeschermers en een stok om het vel tegen te houden
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong)

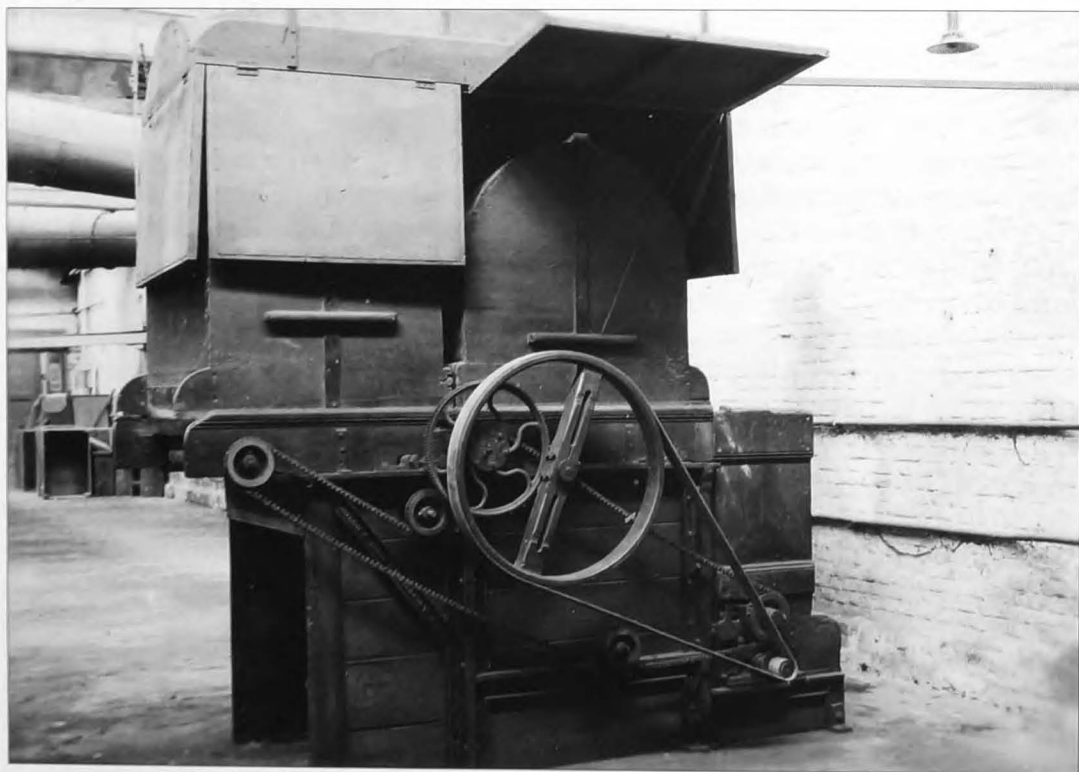
De volgende stap was het *strijken* (*secrétage*) van de vellen. Om vilt te bekomen diende men het donshaar te behandelen met kwiknitraat, een oplossing van kwik in salpeterzuur. Het kwiknitraat breekt de vetten (keratine) in de haren af en maakt ze ruw, slap en spiraalvormig zodat ze beter in elkaar haken⁵. De ontdekking van het procédé wordt toegeschreven aan de Franse Huguenoten. Zij domineerden de toenmalige Franse hoedenindustrie en hielden de formule geheim (*secrétage*), tot ze tijdens de godsdienstvervolgingen in de 17de eeuw naar Engeland uitweken en er zo de basis legden voor een bloeiende hoedenindustrie. Het zogenaamde strijken gebeurde met de hand. Het vel werd uitgespreid op een leien plaat en vastgehouden met een korte houten stok. Met een borstel wreef men de kwikoplossing in de haren, die openbarstten en in elkaar haakten. Vervolgens liet men de vellen enkele uren drogen in een droogoven, werden ze opnieuw besprenkeld met water en een viertal weken in het magazijn opgestapeld. Tijdens deze vier weken voltrok het viltproces zich.

Alfons De Wispelaere, meestergast op de snij-afdeling in de haarsnijderij Enke, omstreeks 1940
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong).

Wanneer deze periode er op zat, werden de vellen nogmaals geborsteld om de haren rechtop te doen staan en de laatste onzuiverheden te verwijderen. Pas dan sneed men het haar af (*coupage*). Eigenlijk ging men daarbij omgekeerd te werk: niet het haar werd afgesneden maar kleine

stukjes huid. Dit deed men net zo lang tot het donshaar vrij kwam te liggen. Op deze wijze was de haaropbrengst het grootst. Bij dit delicate werk, dat lange tijd met behulp van een schaar gebeurde, was veel zorg en aandacht vereist om zo weinig mogelijk verlies te hebben. Vanaf het laatste kwart van de 19de eeuw gebeurde deze bewerking machinaal. Met meer dan 3000 sneden per minuut werd de huid gereduceerd tot kleine reepjes, *vermicelli* genaamd, die onderaan uit de machine vielen. Het vrijgekomen haar, dat nog steeds de vorm van de huid had, werd opgevangen op een metalen plaat. De *stukkenuittrekster* verwijderde de overgebleven stukjes vel en sorteerde het donshaar volgens kwaliteit en kleur. In de *blaasmachine* werden de haren met elkaar vermengd en de laatste onzuiverheden (stof, stukjes huid, e.d.) verwijderd. De *vliezenmaakster* ten slotte, draaide het haar tot een bol, *vlies* genaamd, en verpakte het in papieren zakken van ongeveer 2,5 kg⁶.

Mengmachine (?) in de haarsnijderij Enke, omstreeks 1940
(Privé-Archief familie Bowles-Armstrong).

2. HAARSNIJDERIJNIJVERHEID IN HET MEETJESLAND

2.1 DE VOORLOPER: DÉSIRÉ BORRÉ

Voor hij in 1881 actief werd in de vellennijverheid, had Désiré Borré er al een succesvolle carrière in de textielnijverheid opzitten. Deze in 1823 in Eeklo geboren ondernemer was wellicht rond 1849 als zelfstan-

dig stoffenverver begonnen, een beroep dat hij aanvankelijk combineerde met het openhouden van een café. Vanaf het midden van de jaren 1850 concentreerde hij zich volledig op het verven van stoffen. Daartoe liet hij in 1857 zijn ververij in de Paterstraat uitbreiden en moderniseren. De timing van zijn beslissing was perfect. Na de desastreuze jaren '40 was de Eeklose textielnijverheid aan een heropbloei begonnen. De meerderheid van de fabrikanten had zich gespecialiseerd in het vervaardigen van wollen en vooral gemengde wollen stoffen en schakelde geleidelijk aan over op het gebruik van moderne productiemethoden en nieuwe vormen van arbeidsorganisatie. De behoefte aan een moderne stoffenververij met voldoende capaciteit was dan ook bijzonder groot. De ververij van Désiré Borré werd een succes en al snel mocht hij tot de belangrijkste industriëlen in Eeklo gerekend worden. In 1866 liet hij een gloednieuwe fabriek bouwen langs het Oosteindeken (nu Stationsstraat) die hij uitrustte met twee stoomketels.

Borré was als ondernemer steeds op zoek naar mogelijkheden om zijn bedrijf verder te laten groeien. Zo reisde hij eind 1874 samen met wolfabrikant en buurman Edmond Goethals naar de Britse textielstad Manchester om er in het geheim de nieuwste verftechnieken te gaan bestuderen. Eenmaal terug in Eeklo richtte hij samen met Goethals een bedrijf op, *Borré & Cie*, waar volgens deze nieuwe methode gewerkt werd. In 1880 besloot hij zijn activiteiten uit te breiden met de bewerking van konijnenvellen. In de textielsector had hij sinds de jaren zestig concurrentie gekregen van een aantal stadsgenoten (o.a. Isidore Goethals-Lintelo en Seraphin De Keyser-Goethals) en door nu zijn activiteiten te diversifiëren, hoopte hij wellicht te kunnen inspelen op de voor Eeklo economisch belangrijke handel in konijnen.

In 1880 richtte hij de firma *D. Borré et fils* op, waarin behalve Borré en zijn twee zonen Alphonse en Gustave ook de Gentse fabrikanten Joseph en Léon Deny en de stadssecretaris van Lokeren Adolphe Hermé aandeelhouder waren. Op de percelen achter zijn stoffenververij in de Stationsstraat verscheen in de loop van 1881 een nieuw fabrieksgebouw waarin een ververij voor konijnenvellen (pelterij) en een haarsnijderij werden ondergebracht⁷. Ook de voorbereidende activiteiten (schoonmaken en wassen) vonden in dit gebouw plaats. Op 17 oktober van dat jaar kreeg hij de toelating om er een stoomketel te installeren, die hij tweedehands van de firma Van Acker-Vincent in Gent had gekocht⁸. De fabriek van Borré strekte zich nu uit van de Stationsstraat tot de Zuidmoerstraat.

Aan het succes kwam echter een abrupt einde toen Borré in 1887 één van de vele slachtoffers werd van het frauduleuze failliet van de Lokerse *Volksbank*. Borré, die zijn beide bedrijven gefinancierd had met geleend kapitaal, kwam hierdoor op erg korte tijd in zware financiële problemen en kon uiteindelijk niet anders dan zelf ook het faillissement aan te vragen. Daardoor kwamen, volgens de *Gazette van Eecloo*, 500 arbei-

ders op straat te staan⁹. Op 15 oktober 1887 werden de gebouwen in de Zuidmoerstraat en de Stationsstraat openbaar te koop gesteld. In november van dat jaar kwam het tot een proces, waarbij Desiré Borré 800.000 fr. eiste van zijn voormalige zakenpartner Deny-Christiaens¹⁰. De uitkomst van het proces is helaas niet bekend.

Pas in januari 1889 kwam het tot een effectieve openbare verkoop. De stoffenververij in de Stationsstraat en alle machines, materieel en voorraden wisselden voor 98.393 fr. van eigenaar. (nr. 872g, sectie E). Koper was een groep rond fabrikant August De Schryver, waartoe behalve de broers en zussen De Schryver ook Hermann Enke uit Manchester behoorde. Jan Van Wassenhove, een bemiddelde Eeklose vlashandelaar, kocht de haarsnijderij en huidenververij in de Zuidmoerstraat¹¹. Hij zou zich zelf nooit actief inlaten met de eigenlijke viltproductie en verhuurde het gebouw en de machines aan de firma *Mertens & Cie*. Zaakvoerder Adolphe Mertens (°1852, Merchtem) had zich in april 1885, komende van Anderlecht, in Eeklo gevestigd. Als gespecialiseerd *coupeur de poils* was hij vrijwel zeker bij Borré in dienst geweest en na het faillissement van die laatste begon hij voor eigen rekening. Mertens overleed echter al in april 1891 en korte tijd later verkocht Jan Van Wassenhove het gehele fabriekscomplex aan de Duits-Britse ondernemer Hermann Enke.

2.2 ENKE EN DE VELLENFABRIEK VAN EEKLO

Van het Duitse en Britse Manchester naar Eeklo

Hermann Enke werd op 31 december 1848 geboren in Barmen, een stadje in Rheinland-Westfalen, als zoon van Frederick en Wilhelmina Haart. Barmen, dat in 1930 samen met vier andere gemeenten de nieuwe stad Wuppertal zou gaan vormen, was op dat ogenblik een stadje in volle transformatie. De snelle ontwikkeling van de textielsector en de chemische industrie (o.a. Bayer) en de bijhorende explosieve bevolkingsgroei maakten van Barmen op enkele decennia tijd een belangrijke industriestad, waardoor ze al snel de bijnaam 'Deutsches Manchester' kreeg. Over Hermann Enkes periode in Duitsland (familiale afkomst, opleiding, beroep, e.d.) is, behalve dat hij er op 14 januari 1875 trouwde met de zes jaar oudere Carolina Augusta Pötting (°27/8/1842, Elberfeld - +3/1/1899, Gent), niets bekend. In januari 1876, op het ogenblik dat hun eerste zoon Hermann Peter geboren werd, woonden ze in de Britse industriestad Manchester. Hermann Enke was toen 27 jaar. Ook de overige drie kinderen, de tweeling Paula en Adelina (°4/8/1877, Manchester) en Max (°12/3/1884, Plymouth), werden in Groot-Brittannië geboren¹². Wanneer en waarom Hermann en Carolina Enke naar Groot-Brittannië emigreerden is niet duidelijk. Manchester was in deze periode samen met Londen de draaaischijf in de internationale handel in konijnenvellen en bezat ook een eigen bloeiende hoedenindustrie. Enke was er tijdens de jaren tachtig actief als handelaar en vermoedelijk ook als fabrikant (adres: Upton Street 6, een zijstraat van London Road).

*Hermann Enke en
Caroline Augusta
Pöting, wellicht kort na
hun huwelijk in 1875
(Privé-archief familie
Bowles-Armstrong)*

Op 22 april 1891 diende Hermann Enke bij de Bestendige Deputatie een verzoek in om de vergunning van het failliete Borré et fils over te nemen. In zijn brief schreef hij dat hij zich uitsluitend met het kuisen, strijken en snijden van de konijnenvellen zou bezighouden. De afdeling waar de vellen geveerd werden (pelterij), zou hij opdoeken. In de loop van de maand mei kreeg hij een positief antwoord op zijn verzoek en kon de productie van start gaan¹³. Hermann Enke verbleef op dat ogenblik al een drietal jaar in Eeklo. Sinds 1889 was hij samen met de kinderen De Schryver eigenaar van de stoffenververij van Borré, maar het is niet duidelijk of hij zich ook daadwerkelijk met het bestuur van de ververij bezighield. Zeker is wel dat hij in 1891 al op twee andere plaatsen in het Meetjesland actief (geweest) was. In de Boudewijn Lippenslaan in Maldegem bezat hij een atelier voor het kuisen en snijden van konijnen- en hazenhaar, dat later dat jaar opgedoekt werd wegens een probleem met de uitbatingsvergunning. Aan het begin van de jaren negentig huurde hij een deel van de voormalige textielfabriek van de familie Neelemans

(de latere nv Van Damme) langs de Tieltseseenweg, maar het is niet duidelijk waarom hij dat deed¹⁴. Het lijkt weinig waarschijnlijk dat hij er al met een haarsnijderij gestart was, want van een vergunningsaanvraag is in de archieven geen spoor terug te vinden. Mogelijk gebruikte hij de gebouwen als opslagplaats voor ruwe vellen die hij in de regio opkocht en/of organiseerde hij van daaruit een bescheiden productie in onderaanneming in de huishouding. Een deel van de oude textielfabriek werd sinds 1888 gebruikt door de Antwerpse handelaar Jacobsen-Callewaert, die er behalve een magazijn voor chemische meststoffen en een stoommolen voor bloem ook een huidenververij in ondergebracht had. Of er sprake was van een link tussen beide, is niet bekend.

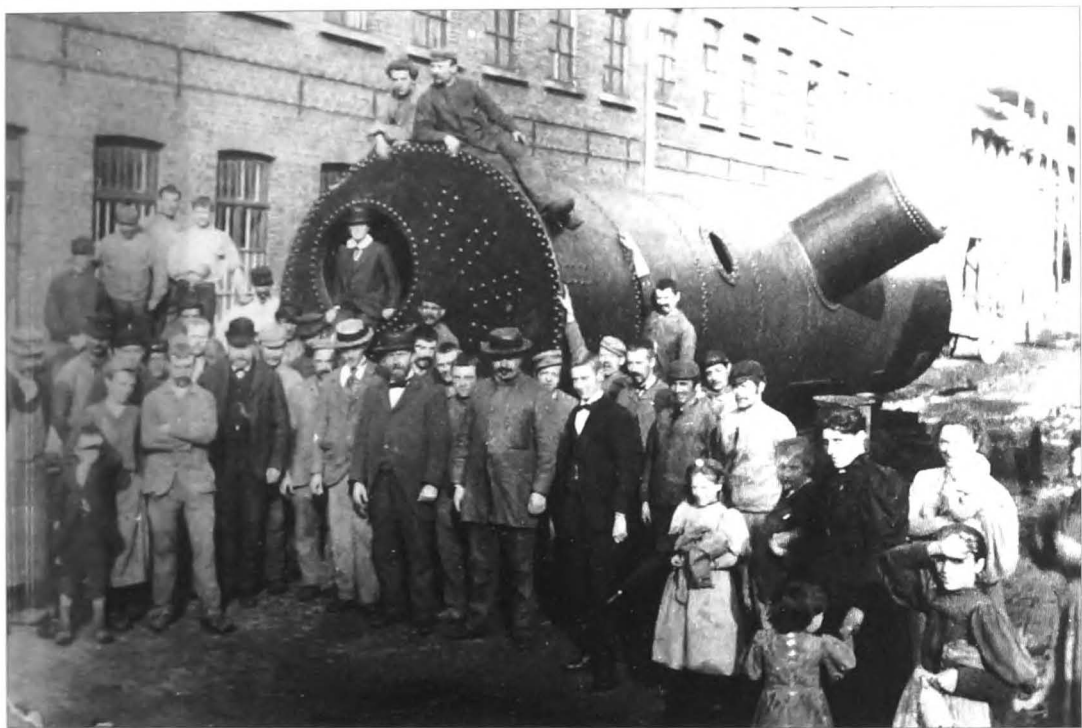
Hermann Enke senior (1848-1926). In nauwelijks tien jaar tijd wist deze ingeweken ondernemer zich op te werken tot de belangrijkste industrieel in Eeklo (Privé-archief familie Chambers)

Een nieuw bedrijf uit de grond stampen was voor een vreemdeling, die voor zover bekend noch het Nederlands noch het Frans machtig was, wellicht geen gemakkelijke opdracht. Enke liet zich daarom al vroeg bijstaan door Eeklonaar Arthur Gillis (1863-1936): een intelligente jongeman die er al een carrière als onderwijzer in de stadsschool had opzitten, vloeiend Frans sprak en er bovendien dezelfde politieke en levensbeschouwelijke overtuiging – zowel Enke als Gillis waren liberaal en vrijzinnig – op na hield. Gillis leidde de fabriek wanneer Enke voor zaken in Manchester verbleef. Hij schopte het al snel tot directeur van de fabriek en zou meer dan 30 jaar lang als de rechterhand van Herman Enke fungeren.

Arthur Gillis (1863-1936). Hij bracht het van stadsonderwijzer tot fabrieksdirecteur en werd uiteindelijk ook zelf industrieel. Gillis was jarenlang één van de belangrijkste liberale politici in de stad en was onder meer nauw betrokken bij de oprichting in 1900 van Werkmanswelzijn, de liberale coöperatieve in Eeklo. Hij was ook een tijdlang voorzitter van de Union professionnelle belge des Coupeurs de Poil pour la Chapellerie.
(Afb.: Ons Blad, 22/2/1936, p.1)

Aanvankelijk bleef Manchester, waar de internationale handel in vellen en gesneden haar geconcentreerd was, de uitvalsbasis van de firma Enke. Enkel de productie gebeurde in Eeklo, de kantoren bleven in eerste instantie in Manchester gevestigd en zouden pas later naar Eeklo overgebracht worden. De haarsnijderij van Enke kende in zijn beginfase een erg snelle groei. Het aantal arbeidsplaatsen liep al na enkele jaren op tot ongeveer 400, wat van Enke de grootste werkgever in Eeklo maakte. Rond het midden van de jaren 1890 was de 2.100m² grote fabriek in de Zuidmoerstraat te klein geworden. Het plaatsgebrek werd op twee manieren opgelost: enerzijds door het oprichten van hulpateliers in de omliggende plattelandsgemeenten (zie verder) en anderzijds door het systematisch uitbreiden van de bedrijfsgebouwen. Een eerste uitbreiding kwam er in 1896. Op een aangrenzend perceel liet Enke bijkomende gebouwen optrekken met een totale oppervlakte van 800m². Men zou er enkel de voorbereidende taken uitvoeren (het opensnijden, het kuisen, trekken en snijden van de vellen en het zuiveren van het haar), de overige bewerkingen zoals het strijken (de behandeling met kwiknitraat) bleven in de oude gebouwen ondergebracht¹⁵.

De aankomst van de nieuwe, reusachtige stoomketel, omstreeks 1896 vereeuwigd. Centraal staan Hermann Enke, zijn twee zonen Peter en Max, en rechterhand Arthur Gillis. Op de achtergrond is te zien dat de nieuwe rechtervleugel nog in aanbouw is. (Privé-archief familie Bowles-Armstrong)

Tabel 1
HAARSNIJDERIJNIJVERHEID IN OOST-VLAANDEREN,
HUISNIJVERHEID NIET INBEGREPEN (1896)¹⁶

Gemeente	bedrijven	arbeiders		overig		totaal		aantal pk
		m	v	m	v	m	v	
Gent	1	11	53	-	-	11	53	64
Lokeren	5	156	129	17	-	173	129	302
Eeklo	1	68	220	13	1	81	221	302
Totaal	7	235	402	30	1	265	403	668

Tabel 1 laat zien dat Enke omstreeks 1896 op het vlak van tewerkstelling de grootste viltfabrikant in Oost-Vlaanderen geworden was. Hij had in zijn bedrijf evenveel arbeiders in dienst als de vijf Lokerse fabrikanten samen. Ook wat stoomkracht betreft liet Enke zijn concurrenten ver achter zich. De tabel houdt echter geen rekening met het aantal arbeiders dat in onderaanneming in de huisnijverheid werkte en met het aantal arbeiders dat in de bijhuizen aan de slag was (zie verder).

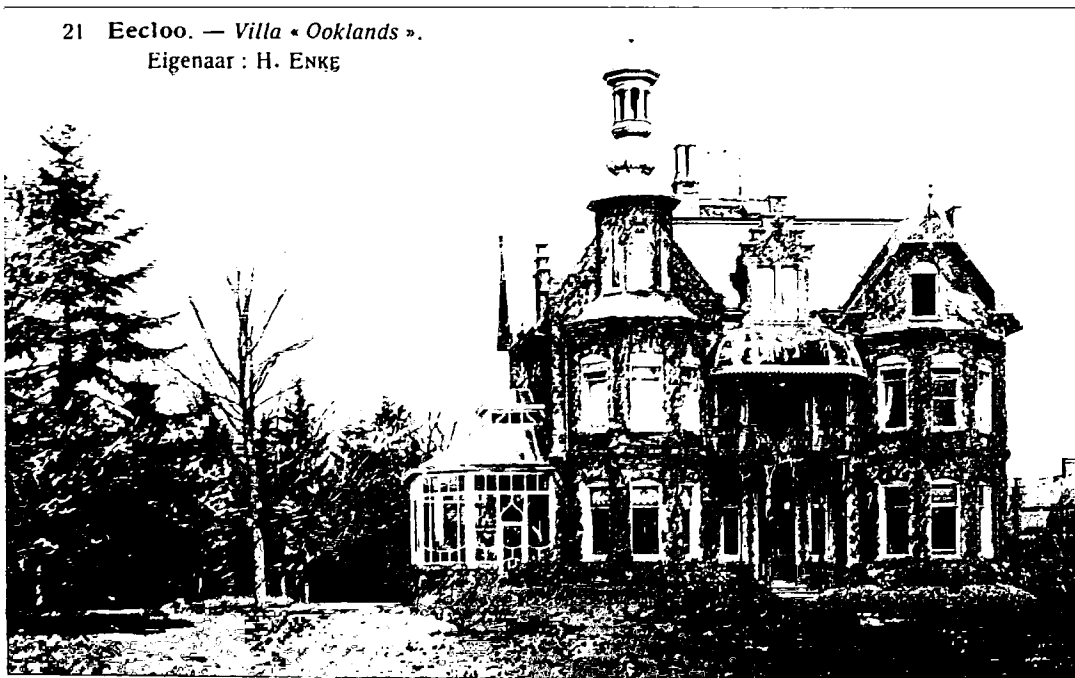

Groepsfoto omstreeks 1898. Centraal (met baard én vilthoed) zit Hermann Enke, links van hem zijn oudste zoon Hermann Peter (Armstrong) en rechts Arthur Gillis. De persoon rechts naast Arthur Gillis is vermoedelijk Desiré De Hulsters, boekhouder bij Enke. De overige personen zijn wellicht de meestersgasten in de fabriek

(Privé-archief familie Bowles-Armstrong).

De echtgenote en de vier kinderen van Hermann Enke waren in mei 1892 vanuit Manchester naar Eeklo verhuisd. In 1896 kocht Enke een aantal gronden in de Oostveldstraat waarop hij datzelfde jaar de villa Oaklands liet bouwen en een 4,5 ha grote parktuin liet aanleggen. August Van Acker, opsteller van de *Gazette van Eecloo*, beschreef de villa als volgt: *"Twee verdiepen hoog en met een torentje bekroond, beheeren de gevels de heele vlakte en schitteren als een pronkend rood-wit-blauw verheven borduurwerk in eene groene omlijsting. De bouwtrant is nieuw, eigenaardig en alleszins bevallig. Het is voorzien van een groot plein, van bloembedden, van wandelpaden, van speelplaatsen en, langs binnen, van ruime kelderingen, wacht- ontvangst- en eetzaal, rook- en biljartkamers, alles met electriesch vuur verlicht en met stoom verwarmd"*¹⁷.

21 Eecloo. — Villa « Oaklands ».
Eigenaar : H. ENKE

Villa Oaklands, gebouwd in 1896 door Hermann Enke en vandaag beter bekend als kasteel Heldenpark (Stadsarchief Eeklo, D 201).

Tussen 1900 en 1914 zou de haarsnijderij nog tweemaal uitgebreid worden: in 1906 tot 4.690 m² en in 1907 tot 5.220 m². De fabriek stond in deze periode op haar hoogtepunt. Over het aantal arbeidsplaatsen zijn de bronnen het min of meer eens. Beerblock vermeldt in zijn boek dat er tussen 1905 en 1909 gemiddeld 1.200 mensen bij Enke werkten, daarvan was bijna 80% vrouw. Voegen we daar de 500 arbeiders aan toe die in de omliggende gemeenten aan de slag waren, dan geeft dit een totaal van 1700 werknemers¹⁸. Volgens de krant *De Stad Eecloo* telde de haarsnijderij van Enke in 1913 1.656 arbeiders, waarvan er slechts 600 in Eeklo werkten en de rest in 15 tot 20 gemeenten in de regio¹⁹. In decem-

ber 1910 werd de firma omgevormd tot *société en nom collectif* (vennootschap onder gemeenschappelijke naam, nu vennootschap onder firma). Hermann Enke had zijn bedrijf tot dan toe als natuurlijk persoon geleid en het met eigen kapitaal gefinancierd. Dat nu toch voor een vennootschapsvorm gekozen werd, was enkel en alleen bedoeld om de opvolging juridisch gemakkelijker te kunnen regelen. Enkes oudste zoon Hermann Peter werd medevennoot in de firma en zou voortaan met de hulp van zijn vaders rechterhand Arthur Gillis de haarsnijderij leiden²⁰. De 62-jarige Enke senior zou zich van dan af meer op de achtergrond houden.

Peter en Isabel Armstrong en hun twee kinderen Godfrey en Margaret poseren op de trappen van villa Pinehurst, 1911.

(Privé-archief familie Bowles-Armstrong)

Zes jaar eerder, op 2 juni 1904, was Hermann Peter in het huwelijk getreden met Alice Isabel Lunt. Ze was net als Hermann Peter geboren in Chorlton, een district in de stad Manchester (°3/2/1877 - +8/8/1959, Horam). Datzelfde jaar begon Hermann Peter in de Oostveldstraat, naast Oaklands, met de bouw van villa Pinehurst. Het echtpaar kreeg een zoon, Godfrey (°25/9/1905, Eeklo) en een dochter Margaret (°30/7/1907, Eeklo). Enke seniors jongste zoon, Max, had aanvankelijk weinig of geen interesse in het bedrijf en emigreerde in 1907 naar Canada. Hij trouwde er nog datzelfde jaar met de Britse Marion Lejeune (°2/9/1879, Manchester - +21/11/1961, Victoria, Canada), dochter van een katoenhandelaar, en begon een veebedrijf op Galiano Island, in de buurt van Vancouver. Ze kregen twee kinderen: Ruth (°5/12/1910, Galiano Island) en Stephen (°15/7/1916, Victoria).

Villa Pinehurst, gebouwd in 1904 door Hermann Peter Enke/Peter Armstrong en later bewoond door het echtpaar Stradiot-Duvieusart. Vandaag doet de woning dienst als bejaardentehuis (Stadsarchief Eeklo, D 201).

Een klein imperium? Bijhuizen in het Meetjesland:

In 1910 telde het Meetjesland (Eeklo niet meegerekend) twaalf bedrijven die in de haarsnijderijverheid actief waren. Samen stelden ze bijna 700 mensen te werk. Voor zover ik kon nagaan, waren dit allemaal bijhuizen van Hermann Enkes vellenfabriek in Eeklo. De beslissing om naar de omliggende plattelandsgemeenten te trekken werd al in een vroeg stadium genomen. Zoals al vermeld had hij al in 1891 een haarplukkerij

en -snijderij in Maldegem²¹. In 1895 opende Enke vier bijkomende hulp-ateliers: twee in Maldegem, één in Ursel en één in Bassevelde. De Maldegemse ateliers, in de Stationsstraat en de Brieldreef, waren in de buurt van het station gevestigd om een vlot transport naar de hoofdfabriek in Eeklo te garanderen²². In Ursel werd het atelier ondergebracht in het gebouw van de vroegere privé-school langs de steenweg Eeklo-Aalter en in de Beekstraat in Bassevelde liet Enke een rij van zes tegen elkaar aangebouwde arbeidershuisjes omvormen tot één grote werkplaats²³. Het atelier in Bassevelde beschikte over een magazijn waarin 100.000 vellen konden gestockeerd worden. Enke stelde tijdens het eerste jaar 63 arbeidsplaatsen in het vooruitzicht: 49 volwassenen en 14 kinderen; de grote meerderheid van hen, ongeveer 94%, vrouwen. Het aantal arbeidsuren was voor iedereen gelijk: tien uur per dag met in totaal twee uur en vijf minuten pauze, van vijf na zeven 's morgens tot vijf voor zeven 's avonds. Wekelijks werden er 40.000 vellen gekuist en 25.000 getrokken (verwijderen van het windhaar).

Tabel 2

BIJHUIZEN HAARSNIJDERIJ ENKE (1910)*

Gemeente	bedrijven	arbeiders		overig personeel		totaal personeel			aantal pk
		m	v	m	v	m	v	tot.	
Aalter	3	192	55	15	1	207	56	263	-
Assenede	1	4	25	1	-	5	25	30	-
Bassevelde	1	3	45	1	-	4	45	49	-
Kaprijke	1	2	23	1	-	3	23	26	-
Maldegem	1	35	75	2	-	37	75	112	-
Nevele	1	24	18	1	-	25	18	43	-
Oost-Eeklo	1	3	24	1	-	4	24	28	-
Sint-Laureins	1	15	29	1	-	16	29	45	-
Ursel	1	-	62	1	-	1	62	63	-
Watervliet	1	4	18	5	-	9	18	27	-
Vinkt	1	5	6	1	-	6	6	12	-
Ruiselede	1	4	12	1	-	5	12	17	-
Totaal	14	291	392	31	1	322	392	714	-

* *Meigem en Poesele ontbreken in deze tabel (Bron: Industrietelling 1910).*

+ Eeklo (451)= 1165 werknemers

In 1898 keurde de Bestendige deputatie een aanvraag van Hermann Enke goed om ook in Assenede een atelier op te richten. De bereikbaarheid speelde opnieuw een belangrijke rol want de keuze voor de locatie viel op een perceel langs de spoorweg Eeklo-Zelzate. Er werden 64 arbeidsplaatsen vooropgesteld (50 vrouwen en 14 mannen)²⁴. Tussen 1900 en 1914 kwamen er nog minstens drie ateliers bij, waaronder twee

in Aalter en één in Kaprijke (1904)²⁵. Het eerste atelier in Aalter, in de Bellemstraat, kreeg in 1901 een vergunning en was aanvankelijk in een oude smidse ondergebracht. Het tweede atelier, in de Wingenestraat, kwam er in 1908. Het was een nieuw gebouw met een oppervlakte van 300m². Er werkten toen een 45-tal arbeiders en arbeidsters²⁶.

In deze bijhuizen werd enkel het voorbereidende werk uitgevoerd, nl. het kuisen en het trekken van de vellen. De behandeling met kwiknitraat (*secrétagé*), het snijden (*coupage*) en de overige, meer gespecialiseerde bewerkingen gebeurden uitsluitend in de fabriek in Eeklo.

De arbeidsinspecteur die in 1895 in het kader van de vergunningsaanvraag één van de al in werking zijnde ateliers in Maldegem bezocht, beschreef het als volgt: *'De konijnenvellen komen het gesticht gedroogd en in ruwen staat binnen. Zij worden opengesneden, met de hand gekaard om zand en vet uit de haren te verwijderen en om die haren, welke aan elkaar kleven, te scheiden. Men bevochtigt ze langs binnen, perst ze bij middel van gewichten om het water erin te doen dringen, snijdt het vet langs binnen weg en snijdt ook sommige deelen der vellen af. Men trekt het wilde haar bij middel van een mes af of neemt het met ene schaar weg. (Dit wilde haar dient om matrassen te vullen en wordt ook soms met wol gesponnen). Daarna worden de vellen naar Eekloo gezonden waar zij verdere bewerkingen ondergaan'*²⁷.

Groepsfoto uit 1910 van enkele arbeiders uit Bassevelde die voor rekening van Hermann Enke werkten

(afb.: Mw. STEENBEKE-DE SPLENTER, Oud Bassevelde. Arbeiders uit Bassevelde in de vellenfabriek van Enke te Eeklo, Ons Meetjesland, 6, p. 139)

Eerste Wereldoorlog en interbellum: het hoogtepunt voorbij

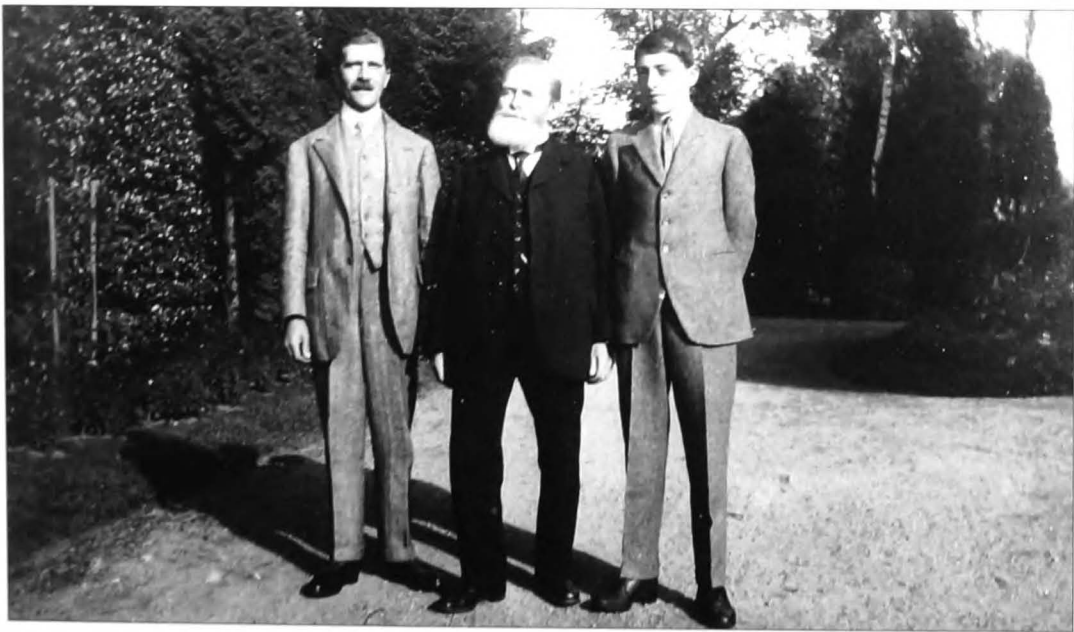
De Eerste Wereldoorlog bracht een bruusk einde aan de groei van de firma H. Enke. Bedrijfsleider Hermann Peter Enke en zijn gezin vluchtten halsoverkop via Nederland naar Engeland. Hermann senior, die al in 1899 weduenaar was geworden, bleef samen met zijn ongehuwde dochters Paula en Ady in Eeklo. Hij had op dat ogenblik nog de Duitse nationaliteit en zou pas na 1918 de Britse aannemen. Hermann Enke maakte na de Duitse inval deel uit van het *Raadgevend Komiteit*. Dit comité, samengesteld uit een aantal gemeenteraadsleden en enkele notabelen en industriëlen die in Eeklo waren gebleven, hielp tot 20 oktober 1914 de stad besturen. Verder is bekend dat Enke senior tijdens de eerste maanden van de bezetting als geldschietster voor het stadsbestuur fungeerde. Eind oktober was gebleken dat de stadskas nagenoeg leeg was en dat men een oorlogslening zou moeten afsluiten. Een groep Eeklose notabelen die naar Nederland was gevlucht, verklaarde zich bereid een renteloze lening van 100.000 frank aan de stad te verstrekken. Hun banktegoeden in België en Nederland bleken echter geblokkeerd en alleen Enke senior wist via zijn bank in Manchester 50.000 frank vrij te maken. Een tijdlang schoot hij de stad wekelijks 5.000 frank voor, tot ook Groot-Brittannië geldtransfers naar Europa blokkeerde²⁸. De leegstaande villa Pinehurst werd opgeëist door de Duitsers die er hun officieren inkwartierden.

*Portret van Hermann Enke sr. door de Sleidingse kunstschilder Leo Steel. Enke kreeg het schilderij cadeau van Arthur Gillis op de viering van zijn 25-jarig burgerschap op 26 januari 1913. Het origineel ging in de jaren zestig verloren in een brand in het huis van kleinzoon Stephen Enke in Santa Barbara, Californië.
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong)*

Bij gebrek aan kolen en andere grondstoffen kwamen de Eeklose bedrijven al vrij snel na het begin van de Duitse bezetting zo goed als volledig plat te liggen. Ook bij Enke was dit het geval. Het bedrijf was immers zowel voor zijn grondstoffen als voor zijn afzet sterk afhankelijk van Groot-Brittannië en haar kolonies. De invoer van konijnenvellen viel dan ook al na enkele maanden stil en nog voor het einde van het eerste bezettingsjaar waren ook de eigen voorraden uitgeput. De tewerkstelling liep bijgevolg snel terug: van de 1.220 werknemers die het bedrijf net vóór het uitbreken van de oorlog telde, waren er begin december 1914 nog 421 aan de slag gedurende 20 uur per week²⁹. In juni 1915 waren dat er nog slechts 31³⁰. Van produceren was er in 1915 al lang geen sprake meer. Al sinds oktober 1914 gebruikten de Duitsers grote delen van de fabriek als slaapplek voor de soldaten of als paardenstal en daarin zou tot het eind van de oorlog geen verandering komen. Met de stoommachine werd vanaf de herfst van 1916 elektriciteit opgewekt die verdeeld werd onder de behoeftige gezinnen in de stad.

Hermann Peter Enke, die tijdens zijn verblijf in Engeland zijn (Duitse) naam had laten veranderen in Henry Peter Armstrong (de familienaam van zijn schoonmoeder) omwille van de hevige anti-Duitse sentimenten bij de Britse bevolking, vestigde zich na de Wapenstilstand terug in Villa Pinehurst. Hij slaagde er samen met zijn vader en Arthur Gillis in om de fabriek al na enkele maanden terug op te starten. Het interbellum zou voor de Belgische vellennijverheid om verschillende redenen een erg wisselvallige periode worden. In Groot-Brittannië had zich tijdens de oor-

Drie generaties Enke: Peter Armstrong, Hermann Enke en Godfrey Armstrong in september 1921
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong)

log een sterke vellennijverheid ontwikkeld die de Belgische producenten nu hevige concurrentie bezorgde. De sector kreeg nog meer rake klappen tijdens de economische crisissen van de jaren 1925-1927 en 1930-1933. Protectionistische maatregelen van traditioneel belangrijke afzetgebieden (GB en de VS), een dalende vraag naar viltten hoeden, de devaluatie van het pond sterling en zware concurrentie van landen zoals Italië, Duitsland en Groot-Brittannië resulteerden in een daling van de Belgische uitvoer van konijnenhaar, dalende prijzen en een daling van de lonen in de sector. Na 1933 wist de sector zich te herstellen en het productiepeil van voor de crisis zelfs te overtreffen. De prijzen voor konijnenhaar bleven in verhouding echter laag. Welke effecten deze wisselende economische conjunctuur had op de vellensfabriek H. Enke valt - opnieuw wegens het ontbreken van een bedrijfsarchief - moeilijk na te gaan.

Op 22 februari 1926 overleed Hermann Enke senior na een slepende ziekte. De dood van de stichter van het bedrijf bracht een hele omwenteling teweeg. Arthur Gillis, die sinds de vroege jaren 1890 Hermann Enkes rechterhand was geweest, had kort voordien het bedrijf verlaten en begon eind 1925 in de Guldensporenstraat voor eigen rekening (S.A. Etablissements Arthur Gillis, zie verder). Vreemd genoeg besloot ook Hermann Enkes oudste zoon en opvolger, (Henry) Peter Armstrong, zich uit het dagelijkse bestuur van het bedrijf terug te trekken. In juli 1928, twee jaar na de dood van zijn vader, vertrok hij samen met zijn vrouw en dochter vanuit Eeklo naar Ondres. In dit klein dorpje

Chateau de la Roque aan de Côte d'argent in de Franse Landes waarnaar Peter Enke/Armstrong zich in 1928 terugtrok. (afb.: <http://www.ondres-landes.net>)

aan de Atlantische kust in de Franse Landes had hij een jaar eerder het *Château de la Roque* gekocht om er te gaan rentenieren. Hij bleef wel medevennoot in de firma³¹. Villa Pinehurst werd verkocht aan het echtpaar Sadi Stradiot-Rachelle Duvieusart, mede-eigenaars en uitbaters van de weverij Duvieusart aan de Nijverheidskaai. Peters zoon Godfrey trouwde datzelfde jaar in London met Denise Piron (° 30/5/1909, Brussel). Ze verhuisden in 1930 naar Gent en kregen twee dochters: June (°1935) en Dinah (°1944).

*Peter en Isabel Armstrong
in de jaren 1920*
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong)

Na het vertrek van Peter Armstrong nam zijn jongere broer Max Enke het dagelijks bestuur van de fabriek over. Max, die sinds 1907 in British Columbia, Canada woonde en er een grote ranch uitbaatte, keerde in 1928 terug naar Eeklo. Hij woonde eerst een tijdje in bij zijn twee ongehuwde zusters in de villa Oaklands, tot hij in 1930 zijn vrouw en kinderen vanuit Canada liet overkomen en naar Mariakerke verhuisde. Als *veeboer* hield Max Enke er een heel andere stijl op na dan zijn oudere broer. Zo deed hij al zijn verplaatsingen per fiets (ook tussen Eeklo en Mariakerke), terwijl Hermann Peter er een Rolls Royce met chauffeur op nahield. Tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog stond Max Enke aan het hoofd van het bedrijf, bijgestaan door zijn neef Godfrey Armstrong.

*Max Enke,
zijn echtgenote Marion
Lejeune en hun
kinderen Ruth (rechts)
en Stephen, op bezoek
in Eeklo in 1920,
poseren voor de villa
Oaklands.
(Privé-archief familie
Chambers)*

*Nogmaals drie
generaties Enke:
Max, zijn zoon Stephen
en vader Hermann
poseren voor de
orangerie van villa
Oaklands, 1920
(Privé-archief familie
Bowles-Armstrong).*

Eind 1939 was de termijn van de uitbatingsvergunning verstreken. Zoals dit voor alle potentieel gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke bedrijven het geval was, moest er ook nu een nieuwe aanvraag ingediend worden en een onderzoek worden geopend. Het dossier dat de provinciale overheid naar aanleiding van dit onderzoek samenstelde, geeft een interessante kijk op de fabriek net voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. De bijgevoegde plannen laten langs de Zuidmoerstraat een imposante gevel zien, die (het gelijkvloers niet inbegrepen) drie verdiepingen telde, iets meer dan 56m breed was en uit drie tegen elkaar aangebouwde delen bestond. De poorten in het linkse en het rechtse deel gaven toegang tot twee brede, met glas overdekte gangen die helemaal tot het eind van de fabriek liepen en die het complex in drie delen opsplitsen. In het linkse gebouw aan de straatzijde waren op het gelijkvloers de burelen ondergebracht. Daarachter lagen diverse magazijnen en droogkamers. Links achteraan, in het gedeelte dat na 1896 was bijgebouwd, werden de vellen behandeld met kwiknitraat en ontstoft. Ook één van de twee eetzaal was hier gevestigd. In het middelste van de drie delen bevonden zich onder meer de machinezaal met twee stoomketels, een stoommachine (merk Nolet) van 200pk en de stroomgeneratoren, de blazerij en de afdeling waar de haren na het snijden ontstoft en ingepakt werden. De eigenlijke snijderij lag in het midden van de centrale fabriekshal. Aan de straatzijde werden de haren na het snijden geborsteld (gelijkvloers en 1ste verdieping) en ingepakt. Op de tweede verdieping bevond zich de *triage-afdeling*. In de rechtervleugel, aan de straatzijde bevonden zich de archieven. Op de eerste verdieping was er een vellenmagazijn, op de tweede de triage-afdeling en op de derde de *éjarrage-afdeling* (uittrekken van het haar). Daarachter lagen opnieuw magazijnen, de afdeling waar de vellen gekuist en ontvet werden, de kaardafdeling, de garages en ten slotte nog de verzendafdeling.

In het jaar dat de vergunning werd aangevraagd, werkten er nog 268 arbeid(st)ers en 10 bedienden in het bedrijf; heel wat minder dus dan 30 jaar eerder. De hulpateliers in de omliggende plattelandsgemeenten had men in de loop van het interbellum één voor één gesloten. Deze sterk gereduceerde personeelsbezetting was het resultaat van een steeds verder doorgedreven mechanisering van het productieproces. Terwijl vóór de Eerste Wereldoorlog enkel het snijden van het haar machinaal gebeurde, was men er tegen het eind van de jaren dertig in geslaagd om ook de meeste overige bewerkingen te mechaniseren. Het trekken en zuiveren van de vellen, een werk dat voordien met mes en schaar gebeurde en waarvoor Enke verschillende honderden arbeidskrachten in dienst had, werden al kort na 1918 gemechaniseerd. In 1939 gebeurde bij Enke enkel het kuisen en opensnijden van de vellen in de eerste fase van het productieproces en het strijken (de behandeling met kwiknitraat) nog volledig met de hand. Niet alle machines stonden aan het eind van het interbellum op technisch vlak al volledig op punt of haalden het gewenste rendement, maar ze hadden er wel voor gezorgd dat het arbeidsintensieve karakter van de haarsnijderij nijdverheid aanzienlijk was afgenomen³².

De gevel van de fabriek in de Zuidmoerstraat na de uitbreiding, omstreeks 1898. Hermann Enke en zoon Hermann Peter poseren aan de ingang.

(Privé-archief familie Bowles-Armstrong)

1940-1956: langzaam uitdoven

Op 10 mei 1940 werd Eeklo gebombardeerd door Duitse vliegtuigen. De haarsnijderij werd getroffen door drie brandbommen. Slechts één bom, die op de verdieping viel waar de trekmachines stonden (in de zuidoostelijke hoek van de fabriek), veroorzaakte een kleine brand die vrij snel kon geblust worden met de brandslangen van de fabriek. De twee overige ontploften niet. Na enkele dagen bang afwachten werd het duidelijk dat de Duitse troepen snel Eeklo zouden bereiken en de Enkes, allen Britse staatsburgers, beslisten daarop om naar Ondres (Fr.) te vluchten, waar Peter Armstrong nog steeds woonde. De productie in de fabriek werd stilgelegd, het personeel werd uitbetaald en alle bedrijfsgevoelige en persoonlijke, anti-Duitse documenten werden verbrand. Paula, Ady, Godfrey en diens gezin slaagden er in om Ondres te bereiken en samen met Peter Armstrong en zijn vrouw lukte het hen de oversteek naar Groot-Brittannië te maken, waar ze de rest van de oorlog verbleven³³. Max Enke liet zich - zoals velen - verrassen door de snelheid van Duitse opmars. Hij was samen met Ernest De Cae (boekhouder bij Enke) en de vrouw van De Cae per auto naar Frankrijk gevlucht, maar werd ter hoogte van Abbeville ingehaald door de Duitse troepen. Terug in Eeklo werd hij op 23 juli 1940 gearresteerd en geïnterneerd in een kamp voor Britse krijgsgevangenen, eerst in België en Frankrijk en nadien in Duitsland. Zijn vrouw en kinderen verbleven op het ogenblik van de Duitse inval niet meer in België.

*Max Enke ca. 1940 (?). Hij zou vijf jaar in een Duits gevangenkamp doorbrengen.
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong)*

Hoe het de fabriek verging tijdens de bezetting is door het gebrek aan bronnen volstrekt onduidelijk. De meeste Eeklose fabrieken konden naargelang er grondstoffen beschikbaar waren en met een verminderde personeelsbezetting verder werken, al dan niet ingeschakeld in de Duitse oorlogseconomie. Of dit ook voor de firma Enke gold, valt te betwijfelen. Eind december 1940 werkte de fabriek nog op amper 20% van zijn normale capaciteit. Er waren nog 45 arbeiders (5 mannen en 40 vrouwen) aan de slag, terwijl dit er in normale omstandigheden 237 waren (97 mannen en 140 vrouwen)³⁴. Wellicht viel de productie kort daarop helemaal stil. Wie het bedrijf in deze periode leidde (Ernest De Cae?), is niet bekend.

Bedienden (?) bij Enke, kort na de Tweede Wereldoorlog. Links staat boekhouder Ernest De Cae
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong)

Max Enke overleefde zijn gevangenschap in Duitsland en werd in mei 1945 door de geallieerden bevrijd. Kort daarop keerde hij terug naar Eeklo. Ook zijn neef Godfrey Armstrong vestigde zich na de bevrijding terug in Eeklo met de bedoeling de draad terug op te pakken en de productie opnieuw op te starten. De vooruitzichten waren aanvankelijk ook veelbelovend. De haarsnijderijnijverheid kon volop meegenieten van de krachtige expansie die de Belgische economie kende tijdens de wederopbouwfase. Deze heropleving was echter van korte duur. Een dalende vraag naar Belgische exportproducten, toenemende concurrentie van de buurlanden, de dure Belgische frank en stijgende loonkosten brachten al vanaf 1947-48 een einde aan dit zogenaamd Belgisch economisch mirakel. De haarsnijderij deelde daarbij zwaar in de klappen. Voor een sector die bijna volledig steunde op buitenlandse afzetmogelijkheden betekende de dure frank een regelrechte ramp. Bestaande en ook nieuwe concurrenten die tijdens de oorlog op het toneel verschenen waren (o.a.

Argentinië), bevonden zich daardoor in een veel voordeliger positie en verdrongen de Belgische producenten van de markt. Hoge invoerrechten op vilt van traditioneel belangrijke afnemers als de VS en Groot-Brittannië bemoeilijkten de situatie voor de Belgische producenten nog meer. Dit alles speelde zich af tegen een achtergrond van een wereldwijde afname in de vraag naar viltten hoeden, een gevolg van een gewijzigd modebeeld dat zich al tijdens het interbellum ontwikkeld had, maar na de oorlog algemeen verspreid raakte. Het resultaat was een sterk gedaalde vraag naar Belgisch vilt, wat de sector verplichtte de productie zwaar terug te schroeven. In 1948 bedroeg de productie nog amper 20% van haar vooroorlogse niveau³⁵.

Voor de firma Enke kwam de malaise in de viltsector er op een ogenblik dat dringend zware investeringen nodig waren om de ondertussen verouderde uitrusting van de fabriek te moderniseren. Gezien de crisis en de weinig hoopgevende toekomstperspectieven waren die echter niet verantwoord. Max Enke, die er pas vijf jaar gevangenkamp op had zitten, de zestig ondertussen voorbij was en wiens vrouw, kinderen en kleinkinderen in Canada woonden, vond het toen stilaan tijd om een punt te zetten achter zijn loopbaan. De beslissing om de activiteiten dan maar volledig stop te zetten lag dan ook voor de hand. Het is niet helemaal duidelijk wanneer de productie precies werd stilgelegd, maar wellicht moet dit rond 1950 gebeurd zijn. Eenmaal de fabriek was stopgezet, bleven er voor de familie Enke/Armstrong maar weinig redenen over om nog langer in Eeklo te blijven. De ouderlijke villa Oaklands en de bijna 5 ha grote parktuin in de Oostveldstraat werden in 1951 verkocht aan de Stad Eeklo, die het domein later omdoopte tot *Heldenpark*. Eind dat jaar vertrokken de Enkes uit Eeklo. De ongehuwd gebleven en ondertussen bejaarde tweelingzusters Paula en Adelina (Ady) vertrokken eind november naar Horam, een klein dorpje in het landelijke Weald-district in East-Sussex, en gingen er inwonen bij Peter Armstrong, zijn vrouw Isabel, hun dochter Margaret en haar zoon Peter. Godfrey Armstrong en zijn gezin emigreerden begin december naar Groot-Brittannië. Ze vestigden zich in Wales, waar Godfrey enkele jaren een boerderij uitbaatte, en verhuisden nadien naar een dorpje in de buurt van Horam. Peter Armstrong overleed er op 8 augustus 1967, 93 jaar oud. Zijn zoon Godfrey overleed er op 2 mei 1996, 88 jaar oud. Ook Max Enke verliet Eeklo in december 1951 en ging zich opnieuw in de buurt van Victoria, Canada, vestigen. Hij overleed op 29 januari 1971. Het verouderde fabriekscomplex werd (wellicht) begin 1956 verkocht aan de firma Steyaert-Heene, een metaalhandel/-constructiebedrijf uit de Kaaistraat, die het later dat jaar liet slopen, de terreinen een tijdlang als opslagplaats gebruikte en er in 1965 nieuwe gebouwen liet optrekken³⁶. Op een bijzondere aandeelhoudersvergadering die op 1 oktober 1956 gehouden werd, kon de liquidatie van de Société en nom collectif H. Enke worden afgerond³⁷.

Godfrey Armstrong, in zijn vrije tijd - net als zijn vader Peter - een fervent auto- en motorliefhebber, in september 1960 (Privé-archief familie Bowles-Armstrong)

3. IN DE VOETSPOREN VAN ENKE: GILLIS, VAN DOORNE, DE CLERCQ EN SOGETA

Succesvolle bedrijven of ondernemers werken dikwijls inspirerend voor anderen en ze krijgen dan ook vaak snel navolging (*trigger-effect*). Daarnaast kan het voor nieuwkomers in de sector ook interessant zijn om zich in de buurt van bestaande bedrijven te vestigen. De nabijheid van een (toonaangevende) concurrent kan zgn. externe schaalvoordelen opleveren, zoals bijv. de aanwezigheid van gespecialiseerde arbeiders (met lage kosten voor rekrutering en opleiding tot gevolg) of gewoonweg het mee profiteren van de goede reputatie van de concurrent of van de stad.

3.1 ETABLISSEMENTS ARTHUR GILLIS/DE CLERCQ-GILLIS

Met de oprichting van de *Etablissements Arthur Gillis S.A.* op 10 december 1925 kwam een einde aan het meer dan 30 jaar oude monopolie van de familie Enke. De *nieuwe vellenfabriek*, zoals ze al snel in de volksmond genoemd werd, was een gezamenlijk initiatief van Arthur Gillis, voor wie de haarsnijderijsector na een carrière van meer dan 30 jaar als directeur bij Enke geen geheimen meer kende, en zijn twee schoonzonen: de Eeklose textielfabrikant Noël Van Doorne (1881-1960) en de West-Vlaming Herman De Clercq (1898-1945). De 62-jarige Gillis was hoofdaandeelhouder met 1.088 van de in totaal 2.000 aandelen, de echtparen Van Doorne-Gillis en De Clercq-Gillis hadden er elk 450³⁸. De haarsnijderij kreeg een onderkomen in een nieuw gebouw aan het einde van de Guldensporenstraat³⁹. De gronden werden ter beschikking gesteld door Noël Van Doorne, aandeelhouder in het ouderlijke textielbedrijf *Etablissements René Van Doorne* in de Zuidmoerstraat. In de kleine, maar moderne en goed uitgeruste haarsnijderij stonden zesendertig trek-machines (*éjarreuses*), twee borstelmachines (*brosseuses*), twaalf scheermachines, een mengelmachine, drie blaasmachines, vier slijpmachines en drie droogovens opgesteld, allemaal aangedreven met elektrische motoren. Daarmee kon men wekelijks 150.000 hazen- en konijnenvellen verwerken, goed voor een productiecapaciteit van 4.000 kg haar per

De haarsnijderij Arthur Gillis in de Guldensporenstraat, ca. 1930

(Privé-collectie C. Vrijmoed jr.)

week. In de begeleidende brief van zijn vergunningsaanvraag schreef Arthur Gillis dat hij tewerkstelling voorzag voor ongeveer 300 personen; een sterk overschat cijfer want voor zover we konden nagaan, werkten er nooit meer dan 100 personen⁴⁰.

Arthur Gillis overleed op 15 februari 1936 op 72-jarige leeftijd⁴¹. De twee schoonzonen gingen nadien elk hun eigen weg: Noël Van Doorne trok zich terug uit het bedrijf en installeerde datzelfde jaar in de gebouwen van de voormalige weverij *Textile d'Eecloo* in de Zuidmoerstraat een eigen haarsnijderij, terwijl Herman De Clercq de haarsnijderij in de Guldensporenstraat voortzette. Tijdens de tweede helft van de jaren dertig werkten er in de Etabl. A. Gillis tussen 60 en 70 mensen, de meerderheid van hen waren vrouwen⁴². In januari 1940 stelde Herman De Clercq, plaatselijk voorzitter van het Rode Kruis, zijn fabriek ter beschikking van het Belgische Rode Kruis om er een hulphospitaal te installeren. Tijdens de meidagen leverde het hulphospitaal goed werk, tot het naar Zuid-Frankrijk werd verplaatst. Of men de productie daarna nog terug opstartte, is niet duidelijk. In januari 1943 werd De Clercq als lid van de verzetsgroep *Het Belgisch Legioen* aangehouden en naar Duitsland overgebracht, waar hij op 12 februari 1945 in het concentratiekamp Dachau overleed. Over wat er verder met de fabriek gebeurde, was er helaas geen informatie terug te vinden. Of de weduwe van De Clercq, die ondertussen

Groepsfoto van enkele arbeidsters bij de start van de haarsnijderij Gillis in 1926
(S. DE ROO, P. WALLAERT, *Eeklo in oude foto's*, deel II, 1995, p. 157)

met de kinderen naar Gent verhuisd was, de productie na de oorlog terug opstartte, is niet bekend. De vennootschap Etabl. A. Gillis bleef in elk geval bestaan tot 1955. In dat jaar kreeg de fabriek nieuwe eigenaars en ook een nieuwe naam: *Sogeta nv* (zie verder).

Zicht op de (vermoedelijk) blazerij bij Gillis, ca. 1930

(Privé-collectie C. Vrijmoed jr.)

3.2 COUPERIE VAN DOORNE-GILLIS

Na het overlijden van zijn schoonvader Arthur Gillis in februari 1936 richtte Noël Van Doorne een eigen haarsnijderij op. Kort voordien had hij de gebouwen van de S.A. Textile d'Eecloo (Suetens-Schleusner) in de Zuidmoerstraat opgekocht, een in 1911 door Eeklose en Gentse investeerders opgerichte weverij van linnen en katoenen stoffen die de crisis van de jaren dertig niet had overleefd⁴³. In deze voormalige textiel-fabriek werden twintig moderne trek- en scheermachines, een klop-molen, een dubbele borstelmachine, een mengelmachine en vier blaas-machines geïnstalleerd. Dertien elektrische motoren zorgden voor de aandrijving. In het najaar van 1936 kreeg de Couperie Van Doorne-Gillis de nodige vergunningen en kon de productie met een dertigtal arbeiders van start gaan⁴⁴. De timing - tijdens de Grote Depressie van de jaren dertig - bleek echter slecht gekozen: de fabriek slaagde er niet in de verhoopte rendementen te halen en was naar alle waarschijnlijkheid slechts enkele jaren actief⁴⁵.

De families Gillis, Van Doorne en De Clercq. Staand v.l.n.r. Noël Van Doorne, Arthur Gillis en Herman De Clercq. Zittend v.l.n.r. Denise Gillis (echtgenote Noël Van Doorne), Rosa Gillis (echtgenote Herman De Clercq) en Valentina Staelens (echtgenote Arthur Gillis).

(Afb.: L. STOCKMAN en F. PILLE (red.), *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo, 1990, p. 512)

3.3 N.V. SOGETA

De *Société Générale de Teintures et d'Apprêts*, afgekort tot *Sogeta*, werd opgericht in november 1955. Het bedrijf was gevestigd in de gebouwen van de voormalige haarsnijderij Arthur Gillis in de Guldensporenstraat. Aandeelhouders Alphonse Van Damme, Gaston en Cyrille De Brandt hadden de fabriek, de conciërgewoning en de overige gronden in juni van dat jaar gekocht voor 1,68 miljoen frank. Zaakvoerders waren de Gentenaars Emile Parmentier, die ook de machines en het overige materieel inbracht, en Henri Lecluse. Belangrijkste geldschieter was de van Parijs afkomstige Eugénie Mespreuve, moeder van Henri en partner van Emile Parmentier. Het bedrijf hield zich vooral bezig met het looien van schapenvellen, maar was door slecht beheer zwaar verlieslatend.

Tabel 3

AANDEELHOUDERS SOGETA NV IN 1955⁴⁶

Alphonse Van Damme	(oud-stationschef, Dendermonde)	148
Arthur Van Damme	(Ing. Bruggen en Wegen, Dendermonde)	1
Jean Van Damme	(zonder beroep, Dendermonde)	1
Gaston De Brandt	(aannemer openbare werken, Dendermonde)	75
Cyrille De brandt	(aannemer openbare werken, Zele)	75
Emile Parmentier	(fabrieksdirecteur, Gent)	150
Henri Lecluse	(industrieel, St-Martens-Latem)	10
Eugénie Mespreveu	(zonder beroep, Gent)	140

In 1958 werd Sogeta overgenomen door één van haar schuldeisers, vellenhandelaar en leerlooier *Christiaan Vrijmoed*, die het bedrijf onder dezelfde naam voortzette. Vrijmoed, geboren in 1915 in Rotterdam en afkomstig uit een familie van jeneverstokers, was op dat ogenblik al meer dan twintig jaar actief in de huidensector en erg vertrouwd met de Belgische markt. Als tiener was hij in de leer gegaan bij een Rotterdamse handelaar in levend en geslacht pluimvee die wekelijks verschillende markten aandeed, onder meer de Gentse donderdagmarkt die toen als de belangrijkste pluimveemarkt in Vlaanderen gold. Deze markten werden druk bezocht door de landbouwers uit de omgeving die er ook allerlei huiden verkochten (vooral mollenvellen, konijnen-, hazen-, en kattenvellen). De jonge Vrijmoed ging in opdracht van zijn baas de cafés af om er vellen op te kopen, en toen bleek dat hij hierin erg bedreven was, besloot hij al snel voor eigen rekening te beginnen. Hij kocht vellen op bij landbouwers en tussenhandelaars in België, Nederland en Duitsland, sorteerte ze volgens soort, kleur en kwaliteit en verkocht ze aan looierijen en haarsnijderijen. In 1940 werden zijn zaak en woning verwoest tijdens het Duitse bombardement op Rotterdam en korte tijd later vluchtte hij naar België omdat hij gezocht werd door de Duitsers. Dankzij zijn vele contacten met klanten en leveranciers kon hij vier jaar lang op verschillende plaatsen in België ondergedoken leven. Na de oorlog bouwde hij zijn handel in vellen geleidelijk aan terug op, trouwde hij met een Belgische en besloot hij definitief in België te blijven.

Vanaf 1950 werden de activiteiten stapsgewijs uitgebreid. Gent, waar Christiaan Vrijmoed zich na zijn huwelijk gevestigd had en waar hij (in Sint-Amandsberg) een magazijn voor ruwe vellen had, vormde daarbij zijn uitvalsbasis. In datzelfde jaar kocht Vrijmoed de Gentse leerlooierij Aerens, een klant die al verschillende jaren in financiële moeilijkheden verkeerde. De looierij brandde jammer genoeg enkele jaren later helemaal uit. Met het faillissement van Sogeta in Eeklo deed zich in 1958 een gelijkaardige opportuniteit voor. Vrijmoed zette het loolen van schapevellen nog een tijdje verder, maar omdat daarin weinig toekomst zat, werd er al snel overgeschakeld op het loolen van tamme konijnenvellen. Door de krapte op de lokale arbeidsmarkt en door de geurhinder en andere minder aangename aspecten van het werk in een looierij was het vaak

Pelzwarenfabrik Sogeta op de Pelzmesse in Frankfurt tijdens de 2de helft jaren 70, toen de meest toonaangevende beurs op wereldvlak. De man met bril is zaakvoerder Christiaan Vrijmoed.
(Privé-collectie C. Vrijmoed jr.)

moeilijk om geschikte arbeiders te vinden. Er werd dan ook in de hele omliggende regio gerekruteerd. Tijdens de eerste jaren gebeurde een deel van de productie (stukwerk) nog in onderaanneming in de huisnijverheid. De gelooide en geverfde vellen verkocht men in hoofdzaak binnen Europa, onder meer in Groot-Brittannië, en in een later stadium (jaren '70) ook in China. Om beter te kunnen inspelen op de erg volatiele vellenmarkt, besloot men de activiteiten verder te diversifiëren. Midden de jaren zestig werd de *nv Matchap* opgekocht, een bestaande haarsnijderij in Lokeren. De productie was nagenoeg volledig voor het buitenland bestemd. Het haar van wilde konijnen en hazen werd gebruikt in de hoedenindustrie en voerde men uit naar de VS, Canada en vooral naar het Oostblok (o.a. Joegoslavië en Tsjechoslovakije), waar de laatste grote fabrikanten actief waren. Veel belangrijker waren de klanten uit de textielindustrie: het zachte haar van tamme konijnen gebruikte men in de spinnerijen als natuurlijke wolverbeteraar en diende als goedkoop alternatief voor de veel duurdere angorawol. Omdat alle haar werd afgeschoren was de productie bovendien veel eenvoudiger dan bij het (wilde) dons)haar voor de hoedenmakerijen. Maandelijks produceerde Matchap ongeveer 30 ton haar dat bijna volledig voor de export bestemd was. De handel verliep vooral via Engelse wolhandelaars, die het konijnenhaar verder doorverkochten aan Engelse en Aziatische wolspinnerijen. Aan het eind van de jaren zestig werd ook de *nv Donner Lee* overgenomen, een Wondelgemse haarblazerij die vooral in onderaanneming werkte (o.a. voor

Sogeta) en die eveneens in financiële problemen gekomen was. Door er vanaf de jaren zeventig ook confectie als activiteit bij te nemen, was de diversificatie-operatie rond. Daartoe trok men naar het buitenland: in ateliers in Duitsland, Israël, en later ook in lage loonlanden als China en Zuid-Korea, liet Sogeta mantels, hoeden, en bedspreien vervaardigen.

Een model showt de nieuwe Sogeta-collectie op de Pelzmesse in Frankfurt tijdens de tweede helft van de jaren 1970 (Privé-collectie C. Vrijmoed jr.).

Ondanks de diversificatie bleef de handel in ruwe vellen tijdens de jaren zeventig een centrale plaats innemen binnen de Sogeta-groep. Deze handel bestond vooral uit konijnen- en hazenvellen, hoewel er ook pelzen van wilde dieren (vossen, e.d.) en zelfs katten- en hondenvellen verkocht werden. Ook op dit vlak had Christiaan Vrijmoed zich van begin af aan op de internationale markten geconcentreerd. Frankrijk was tijdens de jaren zestig en zeventig de belangrijkste leverancier van tamme konijnenvellen. De wilde konijnenvellen en hazenvellen werden ingevoerd uit Australië, Engeland, Ierland, Schotland en Oost-Europa. De aanvoer vanuit België en Nederland was toen al sterk teruggelopen. Toch waren

er in de regio nog enkele vellenopkopers actief, zoals de gebroeders Kindts en de gebroeders Regelbrugge uit Eeklo, die bij de landbouwers en particuliere konijnenkwekers de vellen gingen ophalen. De stockage en het sorteren van de ruwe vellen deed Sogeta op twee locaties, nl. in Sleidinge en in Eeklo. Beide fabriekspanden waren voormalige textielbedrijven die aan het eind van de jaren zestig de productie hadden stopgezet: in Sleidinge waren dit de gebouwen van de katoenweverij *NV Dierman* in de Weststraat en in Eeklo de site van de jutespinnerij en -weverij *India Jute Company* in de Zuidmoerstraat. De grote pakken met samengeperste vellen werden er opengemaakt, men sorteerte de vellen volgens soort, grootte, kleur en kwaliteit (een job die heel wat vakkennis vergde) en verpakte ze opnieuw. De strategie van Sogeta hierbij was om steeds over een ruime voorraad vellen te beschikken (3 à 4000 ton) van verschillende kleur en kwaliteit. Voor de handelaars en fabrikanten in binnen- en buitenland die op korte termijn een grote hoeveelheid vellen van dezelfde soort en kwaliteit nodig hadden, werd Sogeta dan ook al snel hét adres. De belangrijkste afnemers van ruwe vellen situeerden zich in Europa, de VS, Zuid-Amerika (o.a. Brazilië) en vanaf de jaren zeventig ook in het Verre Oosten (o.a. Korea en China).

Christiaan Vrijmoed,
zaakvoerder Sogeta nu
(^c27/7/1915,
Rotterdam - +
25/9/2008, Eeklo)

Hoewel de Sogeta-groep in de jaren zeventig uitgegroeid was tot een internationaal belangrijke speler die op haar hoogtepunt bijna 300 mensen tewerkstelde, kreeg de sector in zijn geheel het om verschillende redenen steeds moeilijker. Bont was voor de consument nog steeds relatief duur in aanschaf. De opkomst van goedkope, kunstmatige textielvezels had voor nieuwe alternatieven gezorgd en omdat ook het modebeeld sneller wijzigde dan vroeger, waren steeds minder mensen bereid om zich een dure bontmantel aan te schaffen die voor een langere periode dienst moest doen. Ook een zachte winter kon de vraag naar bont tijdelijk kelderen. Vanaf de jaren 1980 ging het in sneltempo bergaf met de sector. De anti-bontcampagne had een grotere impact dan men voorzien had en samen met de steeds stijgende loonkosten, de langzaam maar zeker strenger wordende milieureglementeringen en de concurrentie uit de lage loonlanden zorgde dit op vrij korte tijd voor een totale ineenstorting van de Europese vellen- en bontsector. Sogeta kon het dankzij de diversificatie van haar activiteiten nog iets langer uithouden dan de meeste van haar collega's, maar moest uiteindelijk toch de handdoek in de ring werpen. Na een drietal jaar alle activiteiten in de hoofdzetel in Eeklo te hebben geconcentreerd, besloot men in oktober 1988 de groep in vereffening te laten gaan⁴⁷.

4. MAD AS A HATTER: OVER ARBEIDSOMSTANDIGHEDEN EN ANDERE SOCIALE TOESTANDEN

De ongezonde werkomstandigheden in de haarsnijderijnijverheid waren legendarisch. Allereerst was er de geurhinder. De gedroogde huiden werden in de loop van het productieproces meermaals nat gemaakt om het bloed en het vuil te verwijderen en om ze soepel en buigzaam te maken. Dit gebeurde door de vellen 18 à 24 uur onder te dompelen in waterkuipen en ze daarna gedurende 24 tot 48 uur tussen een pers te plaatsen. Tijdens deze operatie startte een ontbindingsproces dat een verschrikkelijke stank veroorzaakte. Die verspreidde zich doorheen de fabriek, zette zich vast in de kledij van de arbeiders en zorgde in de gehele buurt voor geurhinder⁴⁸. Veel schadelijker waren de rondvliegende haartjes en het stof. Tijdens het kaarden en vooral tijdens het trekken (het uittrekken van de grove windharen) kwam erg veel haar en fijn stof vrij dat zich bij de minste luchtverplaatsing doorheen de werkplaats verspreidde. Dit maakte het praten en ademen moeilijk en leidde vaak tot irritatie en ontstekingen aan de ogen, neus, keel en oren. Vandaar ook dat de arbeiders en arbeidsters van Enke, wanneer het weer het toeliet, hun middagpauze massaal in de frisse buitenlucht op straat of op de binnenkoer van de fabriek doorbrachten. Clarisse Cooman, die in de jaren dertig arbeidster was bij Gillis, herinnerde zich de werkomstandigheden een halve eeuw later nog levendig: *"[...] de geur was niet uit te staan. De geur bracht je mee naar huis in je kleren, en hoewel je van kleren veranderde en je waste, stonk je en bleef je stinken. En het rondvliegende haar ademde je in natuurlijk, dat was niet uit te houden. Maar toch, voor een jonge mens, was het wel leuk werk [...]"*⁴⁹.

Onder meer door het ontbreken van een aangepaste wetgeving besteedden de viltfabrikanten aanvankelijk weinig aandacht aan de arbeidsomstandigheden in hun bedrijven. Daarin kwam in de loop van de laatste twee decennia van de negentiende eeuw geleidelijk aan verandering. De overheid hield tijdens de tweede helft van de eeuw - en vooral na 1886 - steeds meer rekening met de belangen van de werknemers bij het toekennen van vergunningen voor het uitbaten van gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke bedrijven. Het voorbeeld van Borré en Enke illustreert dit. Terwijl Borré bij het opstarten van zijn vellenfabriek in 1881 enkel verplicht werd om zijn afvalwater op te vangen in bezinkputten en het enigszins te zuiveren, diende Enke zich bij de uitbreiding van zijn fabriek in 1895 wel aan een aantal voorschriften te houden die specifiek gericht waren op arbeidsveiligheid en -hygiëne. De arbeidsinspecteur die naar aanleiding van de vergunningsaanvraag een bezoek bracht aan de fabriek adviseerde er een vijftal: 1) luchtverversing van minimum 60m³ per uur voor elke arbeider, 2) het afsluiten van de meng-, blaas- en borstelmachines om het rondvliegen van haar en stof tegen te gaan, 3) het voorzien van een wasgelegenheid voor de arbeiders na het werk, 4) een verbod om meer vellen in de werkplaatsen te stapelen dan men kan verwerken en 5) eens per jaar de muren witten en wekelijks het stof en haar op de vloer opkuisen⁵⁰.

Jeugdige vellentrekkers in Maldegem-Kleit (1911). Per 100 vellen kregen ze naar verluidt ongeveer 1 frank.

(afb. Gerard Martlé, in: J. ROMMEL, *Groot-Maldegem in oude foto's*, deel I, 1996, p. 21)

Behalve de geur- en stofhinder waren het vooral de risico's op kwikintoxicatie die de sector een kwalijke reputatie bezorgden. Om vilt te bekomen werden de donshaartjes ingestreken met kwiknitraat (*secrétage*). Het inhaleren van de kwikdampen, het inademen van het met kwik behandelde stof dat in de werkplaats rondvloog, absorptie via de huid, maar ook eten met vuile handen kon leiden tot kwikvergiftiging. De gevolgen voor de gezondheid waren dramatisch: spierbevingen door de aan-

tasting van de hersenen, tandbederf, het verliezen van tanden en vinger-nagels, nier- en huidaandoeningen en gezichtsstoornissen die soms tot volledige blindheid leidden. Vrouwen die in de haarsnijderijnijverheid werkten, brachten vaker gehandicapte kinderen ter wereld of hadden een miskraam. Pas tijdens het interbellum kwam het tot een aangepaste wetgeving die de veiligheid en gezondheid van de arbeiders in de haarsnijderijnijverheid beter moest beschermen. Met de wetten van 24 juli 1927 en 22 december 1938 werd kwikintoxicatie erkend als beroepsziekte waardoor slachtoffers recht kregen op een financiële tegemoetkoming. Tegelijk werden ook de veiligheidsvoorschriften op de werkvloer verscherpt. Meer en betere luchtafzuig- en luchtverversingssystemen moesten het contact van de arbeiders met de giftige kwikdampen en stofdeeltjes zo veel mogelijk beperken. De zoektocht naar een alternatief voor het gebruik van kwiknitraat kwam in diezelfde periode in een stroomversnelling, maar de resultaten van het viltten volgens de nieuwe chemische procédés bleef lange tijd tegenvallen. In 1941 voerden de Verenigde Staten als een van de eersten een verbod in op het gebruik van kwik. België en de meeste andere Europese landen volgden pas na de Tweede Wereldoorlog⁵¹. Het jarenlange gebruik van kwiknitraat in de vellenindustrie heeft ook een invloed gehad op het milieu. In Lokeren, het vroegere centrum van de haarsnijderij, startte OVAM enkele jaren terug met een grootschalig onderzoek naar de bodemvervuiling afkomstig van de vroegere haarsnijderijen. Op 20 locaties in de stad werden sporen van ernstige bodemverontreiniging met voornamelijk kwik, chloriden, sulfaten en minerale oliën aangetroffen. Aangezien het hier om historische verontreiniging gaat, zal OVAM de saneringskosten op zich nemen. In Eeklo kwam voorlopig alleen de site van de voormalige haarsnijderij Enke (nu Steyaert-Heene) aan de beurt. In 2003 voerde OVAM er een oriënterend bodemonderzoek uit en in 2005 volgde een beschrijvend bodemonderzoek. Vreemd genoeg werd enkel verontreiniging van de bodem en het grondwater met minerale oliën vastgesteld en geen met kwik of andere zware metalen. Aangezien er voorlopig geen verspreidingsrisico bestaat –de site is volledig overbouwd– is er geen direct gevaar voor de mens en wordt de sanering als niet dringend beschouwd⁵².

De problematiek van de ongezonde werkomstandigheden in de haarsnijderijnijverheid kwam voor het eerst onder de nationale aandacht op de Wereldtentoonstelling van 1910 in Brussel, meer bepaald tijdens de Nationale tentoonstelling over de huisnijverheid die toen georganiseerd werd. Drijvende kracht achter het opnemen van de haarsnijderij in de tentoonstelling was de voormalige Gentse socialistische partijsecretaris Karel Beerblock, die enkele jaren voordien in Lokeren een coöperatief experiment in de haarsnijderijnijverheid op touw had gezet. Een enquête en een onderzoekscommissie moesten de lamentabele woon- en werkomstandigheden van de Lokerse thuiswerkers en de vele wantoestanden en misbruiken in de huisnijverheid (o.a. armoede door financiële uitbuiting, kinderarbeid, analfabetisme en alcoholisme) in kaart brengen. De poging tot sensibilisering had echter maar een beperkt succes en ook Beerblocks

coöperatief experiment liep kort daarna op een mislukking uit. Ontgoocheld legde hij zich toe op het schrijven van een studie over de haarsnijderij in België. Zijn *Travail à domicile en Belgique. L'industrie des peaux de lièvre et de lapin en Flandres* uit 1912 is, hoewel vaak sterk gekleurd, nog steeds het meest uitgebreide en gedetailleerde werk over de haarsnijderij. Niettegenstaande de studie zich vooral toespitst op de situatie in Lokeren geeft ze onrechtstreeks ook een vrij goed idee van de toestand in Eeklo⁵³.

Toch lijkt de haarsnijderij in Eeklo en het Meetjesland veel minder op de huisnijverheid te hebben gesteund dan in Lokeren en Zele het geval was (tabel 4). De industrietelling van 1910 vermeldt voor deze twee gemeenten 1360 personen actief in de huisnijverheid, terwijl er in Eeklo en omgeving slechts een kleine honderd geteld werden. Meer dan 90% van de werknemers van Enke deed zijn of haar werk in de fabriek of in één van de hulpateliers.

Flavie Demuydt aan de snijmachine, bij Enke of Gillis

(Privé-archief Pierre Verhoeven)

Tabel 4
HUISNIJVERHEID IN DE VILTSECTOR, OOST-VLAANDEREN, 1910⁵⁴

Arrondissement/ Gemeente	Fabrikanten met thuiswerkers	Thuiswerkers		
		m	v	tot.
<u>Eeklo</u>				
Eeklo	1	12	40	52
Maldegem	1	12	30	42
Overige gem.	1	-	1	1
<u>Gent</u>				
Nevele	1	6	8	14
Overige gem.	-	4	3	7
<u>Sint-Niklaas</u>				
Lokeren	14	259	720	979
<u>Dendermonde</u>				
Overmeire	-	6	9	15
Waasmunster	1	-	-	-
Zeile	-	288	93	381
Totaal	19	587	904	1491

Typisch was ook het seizoensgebonden karakter van het werk in de haarsnijderijnijverheid. Tijdens de wintermaanden (van oktober tot maart) was de aanvoer van vellen uit het buitenland het grootst en was er dus meestal veel werk. Na de Paasperiode verminderde de aanvoer geleidelijk aan om tijdens de zomer nagenoeg volledig stil te vallen. Tijdens dit dode seizoen, tussen juli en oktober, werkten de fabrieken slechts op halve kracht en was de tijdelijke werkloosheid groot.

De gegevens over de lonen in de Meetjeslandse haarsnijderijnijverheid zijn erg schaars en ontoereikend voor een diepgaande analyse. Vast staat wel dat in de ateliers stuklonen uitbetaald werden. In dat van Bassevelde bijvoorbeeld verdiende een arbeider die rond 1910 op één dag 100 vellen afwerkte, afhankelijk van de kwaliteit van het werk, tussen 1,25 en 1,50 fr. Ook in de fabriek in Eeklo werd wellicht op stukloon gewerkt. In vergelijking met de lonen die in deze periode in de Eeklose textielindustrie uitbetaald werden, kende de haarsnijderijnijverheid erg lage lonen. Ook in vergelijking met de haarsnijderijen rond Brussel zou het verschil aanzienlijk geweest zijn⁵⁵.

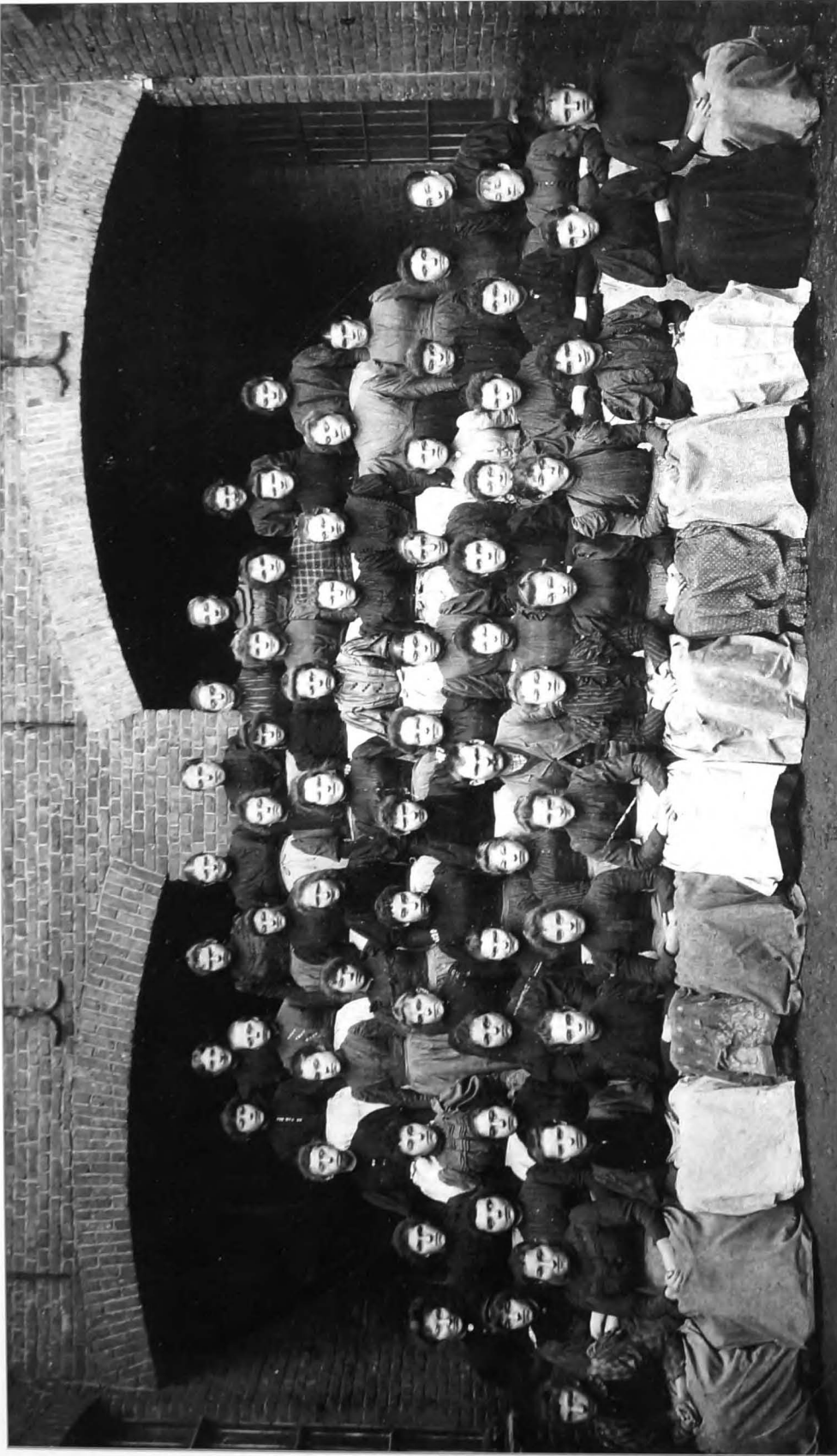
In de Lokerse vellennijverheid kwam het vanaf de jaren 1890 regelmatig tot arbeidersstakingen. Meestal lagen loondiscussies aan de basis van het protest⁵⁶. In Eeklo daarentegen lijkt het slechts zelden tot groot-

schalige stakingen te zijn gekomen. De bronnen vermelden er slechts twee: één in mei 1891 en één in juni 1936⁵⁷. Begin mei 1891 verlieten alle werknemers (ongeveer 250 personen) de fabriek. De staking duurde slechts kort en de aanleiding is niet bekend⁵⁸. In 1936 namen de vellenarbeiders deel aan de algemene staking die zich in juni van dat jaar vanuit Antwerpen over het gehele land en alle sectoren uitgebreid had. Men eiste onder meer een verhoging van het minimumloon en de gezinstoeslagen, een 40-urige werkweek en jaarlijks betaald verlof. In de loop van juli werd in de meeste sectoren het werk hernomen. Het zou echter voorbarig zijn om hieruit af te leiden dat in de Eeklose viltsector (en dit in tegenstelling tot de textielindustrie) een rustig sociaal klimaat heerste⁵⁹. Verder onderzoek kan hierover meer duidelijkheid scheppen.

Ook wat de arbeidersorganisatie in de sector betreft, is tot nu toe weinig informatie bekend. Zeker is dat die rond 1900 nog vrijwel onbestaande was. Het socialistische *Syndicaat der Verenigde Haarsnijders De Broederhand* uit Lokeren had in deze periode contact met de Eeklose vellenbewerkers. De Lokerse viltfabrikanten hadden in december 1900 een lock-out uitgeroepen in een poging om het aanhoudende (socialistische) arbeidersprotest te breken. Met de hulp van haar Brusselse collega's trachtte *De Broederhand* in Eeklo een vakvereniging op te richten. Het uiteindelijke doel was om de lonen in het Brusselse, Lokeren en Eeklo aan elkaar gelijk te stellen, de onderlinge concurrentie op die manier zoveel mogelijk uit te schakelen en één front te vormen tegenover de werkgevers. De lagere lonen van de Lokerse vellenarbeiders vormden immers een rem op de looneisen van de Brusselse arbeiders. Er werd in Eeklo een studie uitgevoerd naar de lonen, waarvan elk verder spoor helaas ontbreekt. Of de vakvereniging er ook daadwerkelijk gekomen is, blijft onduidelijk⁶⁰. Pas in 1913 duikt de naam op van de *Vakbond der Vellenbewerkers*. Behalve dat deze uit een mannen- en vrouwenafdeling bestond, ontbreekt hierover elke verdere informatie⁶¹.

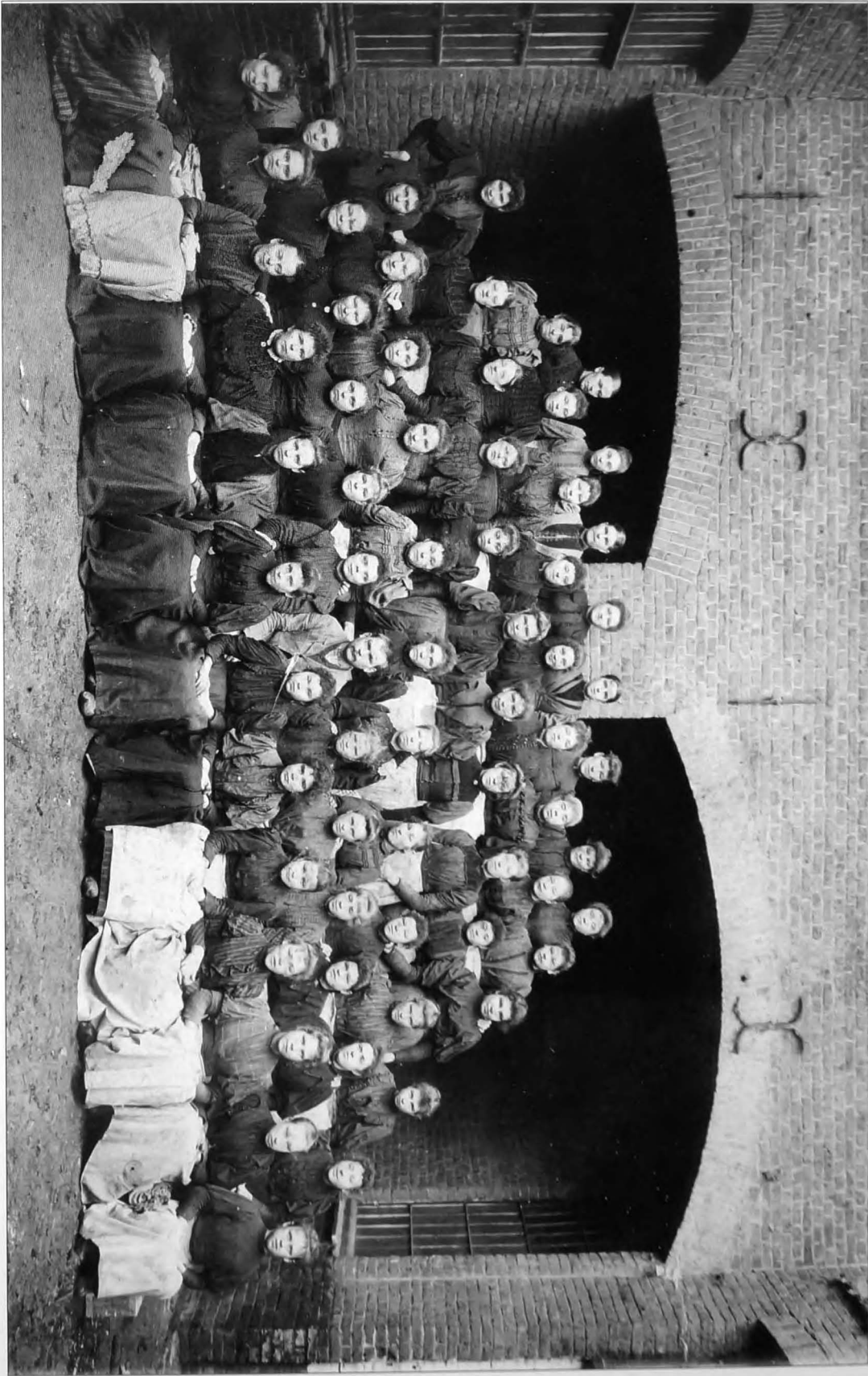
5. EEN DUBBELE DELOKALISATIE?

In 1910, iets meer dan twintig jaar na zijn aankomst in Eeklo, was de haarsnijderij van Enke uitgegroeid tot de grootste in België. Met een netwerk van meer dan tien hulpateliers verspreid over de regio en in totaal ongeveer 1700 werknemers in dienst liet hij zijn concurrenten in Lokeren en het Brusselse ver achter zich. De beslissing om zijn activiteiten van Manchester naar Eeklo te verplaatsen lijkt dus een juiste keuze te zijn geweest. Maar waarom koos Enke voor Eeklo en niet bijvoorbeeld voor een andere Meetjeslandse gemeente of voor Lokeren, het centrum van de haarsnijderij in Vlaanderen, of een ander provinciestadje zoals Deinze of Tielt? Waren er factoren die Eeklo voor deze vreemde/allochtonen ondernemer aantrekkelijker maakten dan andere gemeenten of was het allemaal eerder toeval?

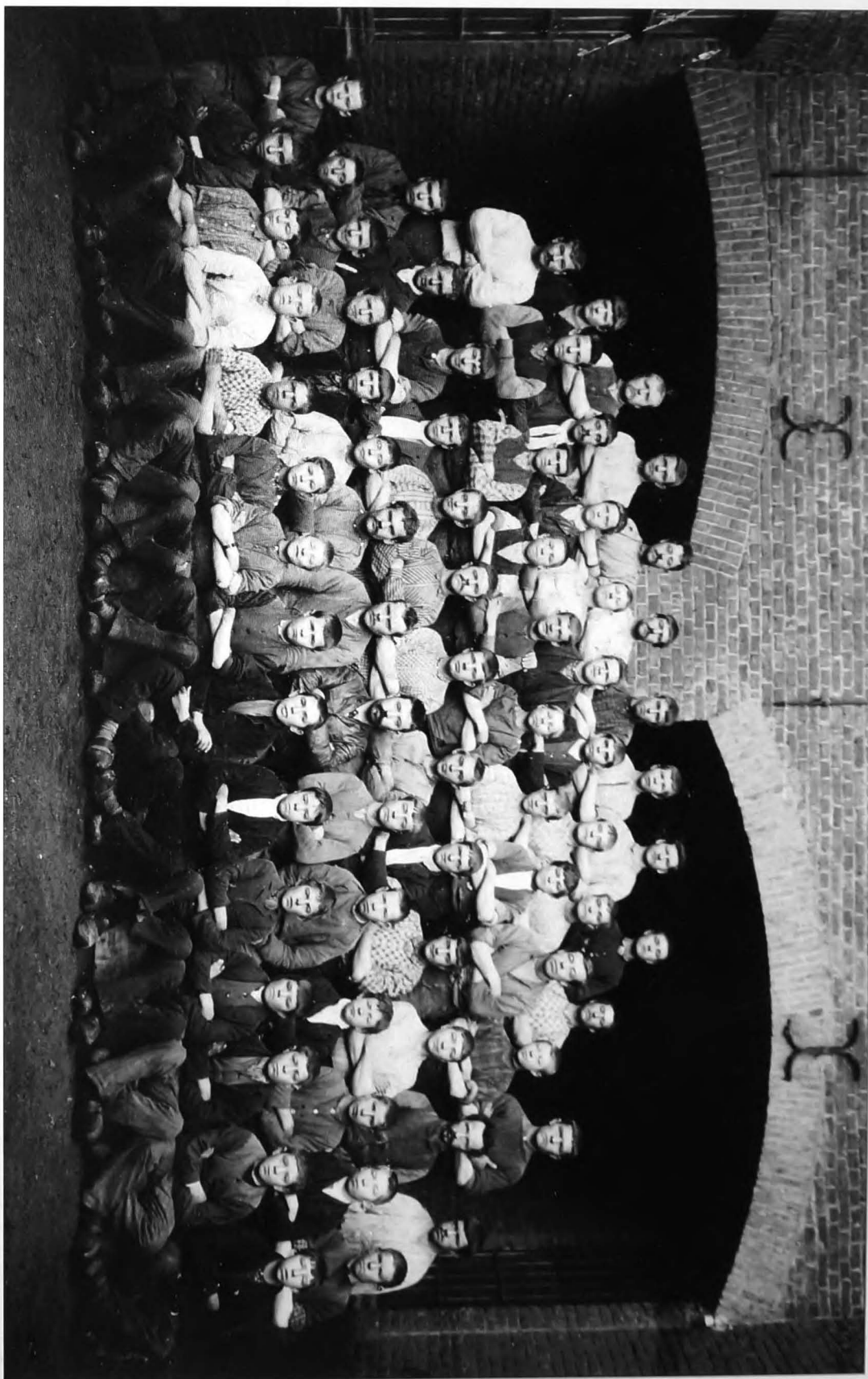

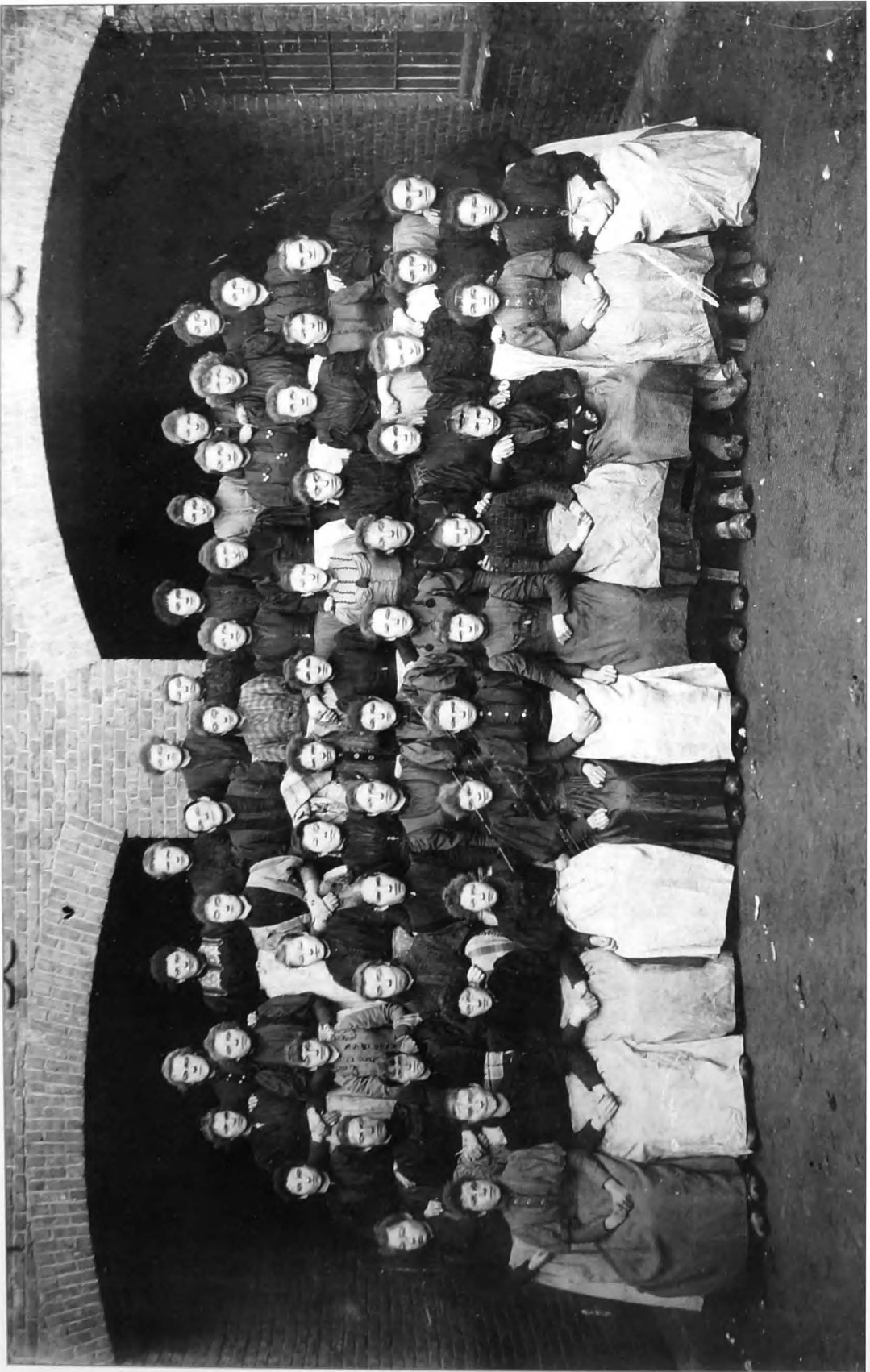
Reeks van zes groepsfoto's van arbeiders en arbeiders in de haarsnijderij Enke omstreeks 1898

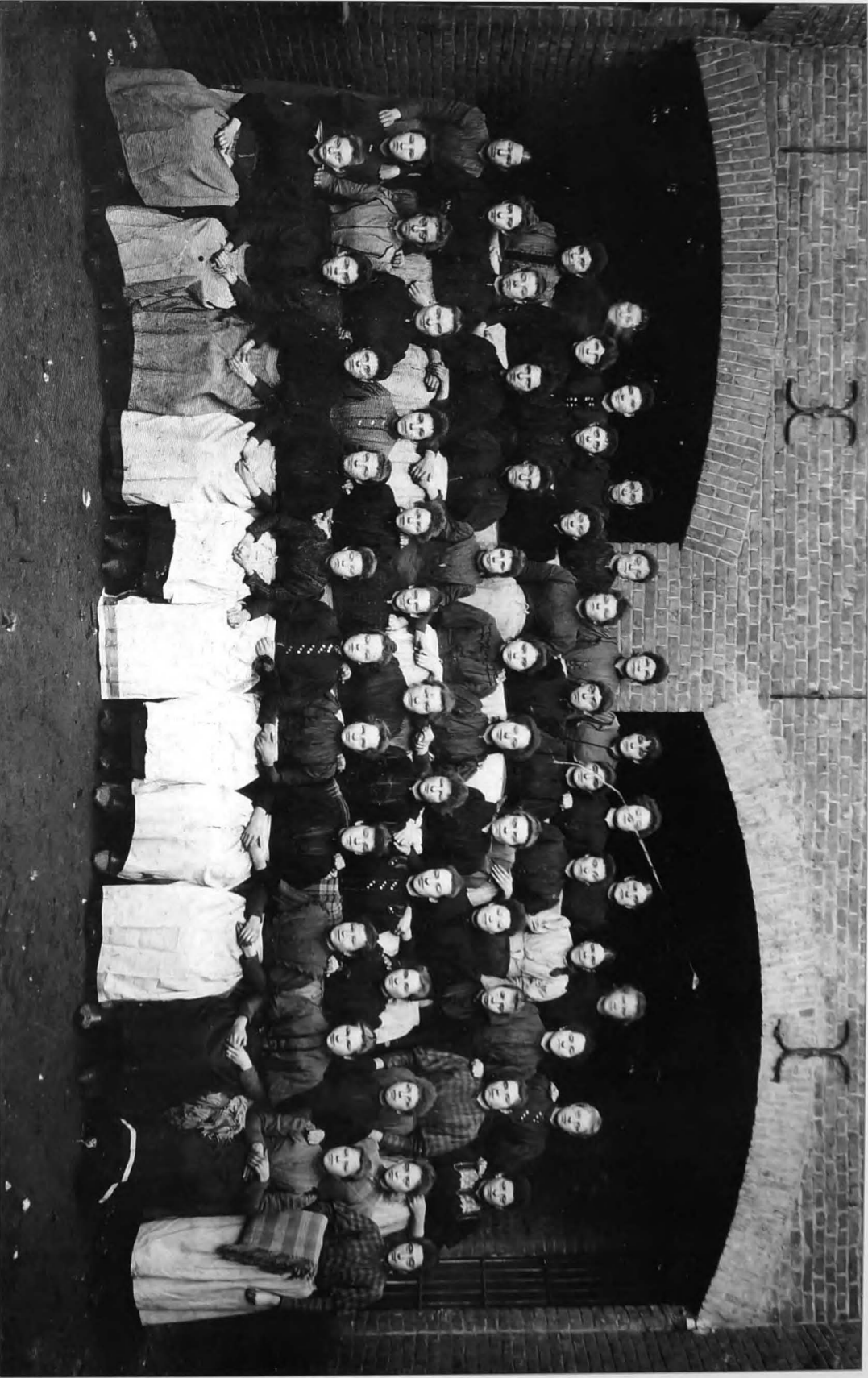
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong)

Plaatsen, zowel naties, regio's als steden en gemeenten, verschillen van elkaar door hun geheel aan lokale omstandigheden. Bij hun keuze voor een bepaalde locatie zullen individuele bedrijven aan elk van deze plaatsgebonden omstandigheden een verschillend belang hechten. Voor het ene bedrijf zal bijvoorbeeld de nabijheid van een afzetmarkt zwaar doorwegen, terwijl voor het andere bedrijf vooral een vlotte toegang tot grondstoffen van belang is. In de Industriële Geografie en andere aanverwante disciplines die zich over dit vraagstuk buigen, worden deze lokale omstandigheden (of locatiecondities zoals ze genoemd worden) doorgaans in 11 categorieën onderverdeeld, nl. transportvoorzieningen, grondstoffen, markten, arbeid, (externe en interne) schaalvoordelen, energie, lokale infrastructuur, kapitaal, land/gebouwen, milieu en overheidspolitiek⁶².

De redenen waarom bedrijven zich op een bepaalde locatie vestigen kunnen m.a.w. erg uiteenlopend en complex zijn. Bovendien zijn ze doorgaans moeilijk te meten en te interpreteren. Dit geldt in het bijzonder voor historisch onderzoek naar de locatie van bedrijven en industrieën. De onderzoeker moet het namelijk vaak stellen met beperkte en/of onvolledige informatie. Ook voor deze casus was dit het geval: van de firma Enke is, zoals al vermeld, geen bedrijfsarchief bewaard gebleven en mondelinge bronnen (van oud-werknemers of bedrijfsleiders) zijn momenteel niet of nauwelijks voor handen. Daarenboven is het zo dat het belang van bepaalde factoren vaak sterk wisselt doorheen de tijd, wat hun interpretatie bijkomend bemoeilijkt. Uiteindelijk blijft de beslissing over een vestigingsplaats ook in de eerste plaats een menselijke beslissing: het is de ondernemer die een aantal elementen (bewust en onbewust) tegen elkaar afweegt en op basis daarvan een besluit neemt.

5.1 GRONDSTOFFEN, MARKTEN EN TRANSPORT

De ontwikkeling van de haarsnijderijnijverheid in Eeklo kan vrijwel zeker gelinkt worden aan de handel in konijnen. Rond het midden van de 19de eeuw verhandelde men wekelijks twee à drieduizend konijnen op de Eeklose markt. Deze handel was in belangrijke mate gericht op Engeland. In de eerste helft van 1857 bijvoorbeeld, exporteerde men wekelijks duizend konijnen naar Londen, in de tweede helft van dat jaar waren dat er ongeveer tweeduizend. Ze werden in Eeklo gevild, gezuiverd en per vijftig gekist. In Aalter zette men ze op de trein richting Oostende en van daar uit ging het per boot naar Londen. Jaarlijks werden er naar schatting 78.000 stuks uitgevoerd⁶³. Verder is nauwelijks iets geweten over deze toen bloeiende handel. Het stadsbestuur lijkt er vreemd genoeg weinig belang aan te hebben gehecht, want in het stadsarchief zijn er geen verdere gegevens over terug te vinden. Ook de nationale overheid had nauwelijks interesse voor de diertjes. Enkel bij de volks- en beroepstelling van 31 december 1866 werd een poging ondernomen om de omvang en het belang van de konijnenkweek in België in kaart te brengen. Uit de telling bleek dat het kweken van konijnen een typisch Oost- en West-

Vlaams fenomeen was: 80% van het totaal aantal konijnen in België werd in deze twee provincies gehouden. Over het economisch belang van de handel in konijnen waren geen cijfers voor handen. Men vermoedde echter dat er aanzienlijke bedragen mee gemoeid waren, want alleen al op de markt van Oostende werden er wekelijks 300.000 konijnen verkocht en naar Londen verscheept⁶⁴. Dat er zo massaal konijnen gehouden werden, hoeft niet te verwonderen. Omdat ze niet veel plaats innemen, weinig zorgen vergen en snel slachtrijp zijn, vormden ze voor heel wat gezinnen een welkome aanvulling op het toen doorgaans vleesarme menu. Bij de slachting niets verloren: de vellen werden opgespannen op een houten constructie om in de buitenlucht te drogen en voor enkele centiemen verkocht aan de plaatselijke vellenopkopers. Oost-Vlaanderen was koploper in de konijnenkweek: in 1866 telde men er ongeveer 366.800. Opvallend is de plaats van het kleine arrondissement Eeklo binnen de provincie: met ongeveer 65.000 konijnen moest het enkel het veel grotere arrondissement Gent laten voorgaan.

Tabel 5

KONIJNENFOKKERIJ IN OOST-VLAANDEREN (1866)⁶⁵

Arrondissement	Kanton	Aantal konijnen (*)
Gent	(10 kantons)	142.808
Eeklo	Eeklo	29.222
	Assenede	16.391
	Kaprijke	19.392
		65.005
Sint-Niklaas	(5 kantons)	46.939
Oudenaarde	(5 kantons)	42.455
Dendermonde	(4 kantons)	40.353
Aalst		29.292
Totaal		366.852

(*): Benaderend cijfer .

Dankzij de in het Eeklose stadsarchief bewaard gebleven oorspronkelijke telfiches van de volks- en beroepstelling van 31 december 1866 kunnen we ons een beter idee vormen van de onvang van de konijnenkweek in de stad. In de beroepsaangifte diende elk gezinshoofd behalve zijn of haar beroepsactiviteiten ook het aantal huisdieren te vermelden, waaronder dus ook het aantal konijnen. Alle gezinsfiches verwerken bleek praktisch gezien niet mogelijk, dus ik hield het daarom bij een steekproef. In totaal werden 239 gezinnen geselecteerd, zowel uit het landelijke Eeklo-buiten als het stadscentrum en met heel uiteenlopende beroepsactiviteiten. De grote meerderheid, ruim twee derde van de gezin-

nen, bleek konijnen te houden. Per gezin hield men er gemiddeld 14,5. Zoals verwacht was de konijnenfokkerij vooral bij de gewone man algemeen verspreid, met name bij de arbeiders (wevers, dagloners, e.d.) en kleine zelfstandigen (winkeliers, herbergiers, ambachtslui, e.d.). De full-time landbouwers hielden opvallend minder vaak konijnen.

Tabel 6
KONIJNENFOKKERIJ IN EEKLO (1866)⁶⁶

	aantal gezinnen	totaal	aantal konijnen (benaderend)	gemiddeld aantal konijnen per gezin
met konijnen	zonder konijnen			
144 (67%)	95 (33%)	239 (100%)	2084 (*)	14,5

(*): dit stemt overeen met 22% van het totaal aantal konijnen in Eeklo vlg. de gepubliceerde tellingsresultaten

De wijdverspreide konijnenkweek in de regio zal voor Desiré Borré wellicht een belangrijk argument geweest zijn toen hij in 1881 met een fabriek voor de bewerking van konijnenvellen begon en we mogen aannemen dat dit in het beginstadium ook voor Enke een rol gespeeld heeft. De meeste vellen die in de Belgische haarsnijderijen verwerkt werden, voerde men in uit het buitenland, vooral dan uit Engeland dat vanuit Londen en Manchester al decennialang de internationale handel in konijnenvellen domineerde. Ook Enke moest al na enkele jaren overschakelen op ingevoerde grondstoffen. In het verslag van de Handelskamer van het district Eeklo voor het jaar 1894 lezen we hierover: “[...] *thans heeft zij [de haarsnijderij Enke, fdc] eene zoo groote uitbreiding genomen [...], dat de inlandsche voortbrengst niet meer voldoende is. Groote hoeveelheden konijnenvellen komen ons toe uit Australië, over Londen, en worden hier bewerkt*”⁶⁷. Was het dan een foute beslissing van Enke om zijn activiteiten van Manchester naar Eeklo te verplaatsen, verder weg van de bron als het ware? De veel hogere transportkosten vormden blijkbaar geen echte belemmering en moeten dus ondergeschikt geweest zijn aan andere locatiefactoren. Zat Enke in Eeklo dan misschien dichterbij zijn klanten? Helemaal niet. Aan het eind van de 19de eeuw waren er enkel in het Gentse nog een handvol hoedenmakers actief; in Eeklo en de omliggende regio was dit ambachtelijk beroep al een tijdlang verdwenen. De verwerking van konijnenhaar in textielgaren zou pas later, tijdens het interbellum, op gang komen. Enke produceerde, net zoals de overige Belgische haarsnijderijen, bijna uitsluitend voor de exportmarkt, vooral Engeland en de VS⁶⁸. Een delokalisatie vanuit Manchester betekende dus ook op dit vlak hogere transportkosten, maar die waren blijkbaar niet van die aard om zijn activiteiten economisch oninteressant te maken.

*Hermann Enke omstreeks
1905*
(Privé-archief familie Bowles-
Armstrong).

5.2 LOKALE INFRASTRUCTUUR, EXTERNE SCHAALVORDELEN EN KAPITAAL

Het vervoer van zowel de grondstoffen als het eindproduct gebeurde in hoofdzaak per spoor en per schip. Hoewel ze er vrij lang op had moeten wachten, was Eeklo aan het eind van de 19de eeuw goed ontsloten door het spoor: dankzij een verbinding met zowel Antwerpen als met Gent en Brugge fungeerde de stad als regionaal spoorwegknooppunt. De verbinding met de Oostendse haven was iets omslachtiger: goederen moesten eerst met paard en kar naar Aalter gevoerd worden (de tramlijn kwam pas in 1900 in gebruik) en van daar ging het dan verder per spoor. De locatie van de fabriek van Enke (Zuidmoerstraat) was in dit opzicht goed gekozen: ze lag op slechts enkele honderden meters van het station, langs een gekasseide straat en schuin tegenover de aanlegkaai van het Eekloos Leiken dat in verbinding stond met het Schipdonkkanaal. Het Leiken werd niet alleen gebruikt voor de binnenscheepvaart, de in de buurt gevestigde fabrieken (hoofdzakelijk textielbedrijven zoals India Jute Company en Goethals-Goethals) konden er ook hun afvalwater kwijt. Deze toen nog dun bebouwde stadswijk zou dan ook nog verschillende decennia nieuwe bedrijven blijven aantrekken. Ook in de keuze van de locaties voor de bijhuizen speelde een vlotte bereikbaarheid een belang-

rijke rol. De hulpateliers lagen stuk voor stuk langs een steenweg of een gekasseide hoofdstraat en indien mogelijk in de onmiddellijke omgeving van de spoorweg. Een andere erg belangrijke factor in de keuze voor een geschikte locatie was de beschikbaarheid van voldoende grote bedrijfsgebouwen. Eeklo had in deze periode als enige in de regio een ruim aanbod op dit vlak⁶⁹. Dit bespaarde Enke de aanzienlijke kosten die gepaard gaan met het laten optrekken van een nieuw fabrieksgebouw.

Pentekening van de fabriek voor commerciële doeleinden, eind 19de eeuw. De afmetingen zijn niet helemaal waarheidsgetrouw

(Privé-archief familie Bowles-Armstrong).

De industrialisatie en verdere uitbreiding van de plaatselijke textielnijverheid na de crisis van het midden van de 19de eeuw had de traditionele centrumfunctie van de stad voor de overwegend agrarische regio nog verder versterkt. Het is dankzij dit geografisch clusteren van activiteiten dat de bestaande en nieuwe bedrijfjes in dit kleine nijverheidsstadje van bepaalde schaalvoordelen konden genieten. Eeklo beschikte in deze periode over het meest gediversifieerde handels- en dienstenaanbod in de regio (bankfilialen, wisselkantoren, boekhouders, mecaniciens, toeleveringsbedrijven, enz.). Bovendien vond Enke er in de ex-werknemers van Borré en zijn opvolger Mertens de noodzakelijke arbeiders met ervaring in de sector. De omliggende plattelandsdorpen, waarvan de meeste niet tot nauwelijks geïndustrialiseerde waren, konden hier niet in voorzien.

De externe schaalvoordelen waren wellicht groter geweest indien Enke zich in Lokeren had gevestigd. In de nabijheid van zijn collega's was er in theorie een groter aanbod aan gespecialiseerde werklieden, was het loka-

le dienstenaanbod wellicht nog meer toegespitst op de specifieke vereisten van de haarsnijderij en was er sneller en meer informatie beschikbaar over alle mogelijke zaken die verband hielden met de sector. Anderzijds waren aan de nabijheid van talrijke concurrenten ongetwijfeld ook negatieve schaalvoordelen verbonden. Door voor Eeklo en het Meetjesland te kiezen, bekleedde Enke er bijna 40 jaar een monopoliepositie.

De gevel van de fabriek, waarvan het uitzicht bijna 50 jaar onveranderd bleef, net na de Tweede Wereldoorlog. (Privé-archief familie Bowles-Armstrong).

5.3 ARBEID

Het dichtbevolkte Meetjesland beschikte aan het eind van de 19de eeuw over een grote arbeidsreserve. De voor de regio zo belangrijke landbouwsector bevond zich op dat ogenblik in een overgangperiode. De oude overlevingslandbouw, die steunde op het gemengd gezinsbedrijf dat in eerste instantie op zelfvoorziening was gericht, had zijn grenzen bereikt. Met nieuwe en extern gestuurde ontwikkelingen, zoals technologische en wetenschappelijke vernieuwingen (chemische meststoffen, veevoeders, machines), kon dit plafond vanaf 1880 doorbroken worden.

Tegelijk zou de landbouw ook definitief zijn positie als belangrijkste economische sector verliezen en zijn aandeel in het gezinsinkomen zien afnemen. Toch was de dagdagelijkse realiteit voor de grote meerderheid van de plattelandsbevolking aan het eind van de eeuw nog maar bitter weinig veranderd. De overgang naar een moderne, marktgerichte landbouweconomie verliep immers erg geleidelijk. Tussen de jaren 1870 en 1895 verkeerde de sector in een diepe crisis, die voor een groot deel veroorzaakt werd door de massale invoer van goedkope broodgranen uit onder meer de VS en Canada. Voor de Belgische landbouwer, die nog sterk op graanteelt was gericht, betekende dit een aanzienlijke daling van zijn inkomsten. Intussen gingen eeuwenoude processen van grondversnippering, eigendomsverlies en stijgende fiscale lasten onverminderd verder en bleven grote delen van de opbrengsten van het overlevingsbedrijf wegvloeien via een complex systeem van (ongelijke) arbeids-, krediet-, en pachtrelaties. Bovendien was men er na de crisis van de jaren 1840 nooit echt in geslaagd om het wegvallen van de rurale linnennijverheid, één van de cruciale pijlers onder de overlevingslandbouw, helemaal op te vangen. Nieuwe vormen van inkomenscombinatie –kleinschalige landbouw met thuisgebonden armoede-industrieën zoals kantklossen, naaien, pendelen en seizoensarbeid– konden niet verhinderen dat de lonen van de landbouwbevolking tijdens de tweede helft van 19de eeuw erg laag bleven en dat de verborgen werkloosheid op het platteland groot was. De plattelandsbevolking had immers weinig alternatieven. Ook de industrie worstelde sinds het begin van de jaren 1870 met een crisis en had daardoor met een hoge werkloosheid te kampen. In het Meetjesland was de industrialisatie bovendien beperkt gebleven tot enkele gemeenten en de vraag naar arbeidskrachten was er bijgevolg aanzienlijk kleiner dan het aanbod.

Dit reservoir aan goedkope arbeidskrachten was evenwel essentieel voor de snelgroeijende textielindustrie in Eeklo en moet ook voor Hermann Enke een belangrijke factor geweest zijn. Dat de haarsnijderijnijverheid haar arbeiders vooral onder de (vrouwelijke) landbouwbevolking rekruteerde, had nog een bijkomende reden. Het was precies tijdens de wintermaanden, wanneer er op het landbouwbedrijf weinig werk was, dat de aanvoer van vellen het grootst was en er dus veel werk was in de haarsnijderijen. De lonen in de haarsnijderijnijverheid waren voor heel wat plattelandsbewoners dan ook een welgekomen aanvulling op het gezinsinkomen. De lage lonen en grote arbeidsreserve waren echter geen exclusiviteit voor het Meetjesland. Ze waren ook in tal van andere Vlaamse regio's terug te vinden. Eeklo beschikte daarentegen wel over een groep geschoolde arbeiders die, zoals al vermeld, bij Borré en zijn opvolger Mertens de nodige ervaring hadden opgedaan. De haarsnijderij, althans bepaalde facetten van de industrie, was immers een gespecialiseerde sector die de nodige vakkundigheid vereiste. Zeker in de opstartfase moet hun aanwezigheid belangrijk geweest zijn, alleen al omdat ze op de werkvloer voor de opleiding van nieuwe werknemers konden instaan⁷⁰.

De beschikbaarheid aan arbeidskrachten was wellicht ook de belangrijkste reden voor de delokalisatie van een deel van de productie naar de omliggende plattelandsdorpen. Eenmaal de fabriek in Eeklo op volle toeren draaide, werd een vrij belangrijk deel van de activiteiten naar het platteland verplaatst. Enke opteerde daarbij duidelijk voor gecentraliseerde arbeid in ateliers en niet voor het uitbesteden van het werk aan thuisarbeiders. Zo was beter toezicht op de arbeiders mogelijk en konden de (nu toegenomen) transportkosten beperkt worden. Bovendien lag het loonniveau in de omliggende gemeenten nog iets lager dan in Eeklo, waar er aan het eind van de eeuw door de toenemende industrialisering in de textielnijverheid mogelijk al een zekere druk op de lokaal beschikbare arbeidsreserve en het loonniveau ontstaan was. Een delokalisatie naar het platteland bood ook een oplossing voor het bijna chronisch plaatsgebrek waarmee de haarsnijderij in Eeklo te kampen had. Enkel het voorbereidende werk verhuisde naar het platteland. Deze taken, zoals het kuisen van de vellen, het trekken van het windhaar, e.d., gebeurden met de hand en vroegen niet zo heel veel vakkennis. De meer gespecialiseerde en delicate taken, zoals de secrétage en de coupage (het lossnijden van het donshaar), bleef men in de centrale fabriek in Eeklo uitvoeren.

*Arbeider bij Enke, na de Tweede Wereldoorlog
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong).*

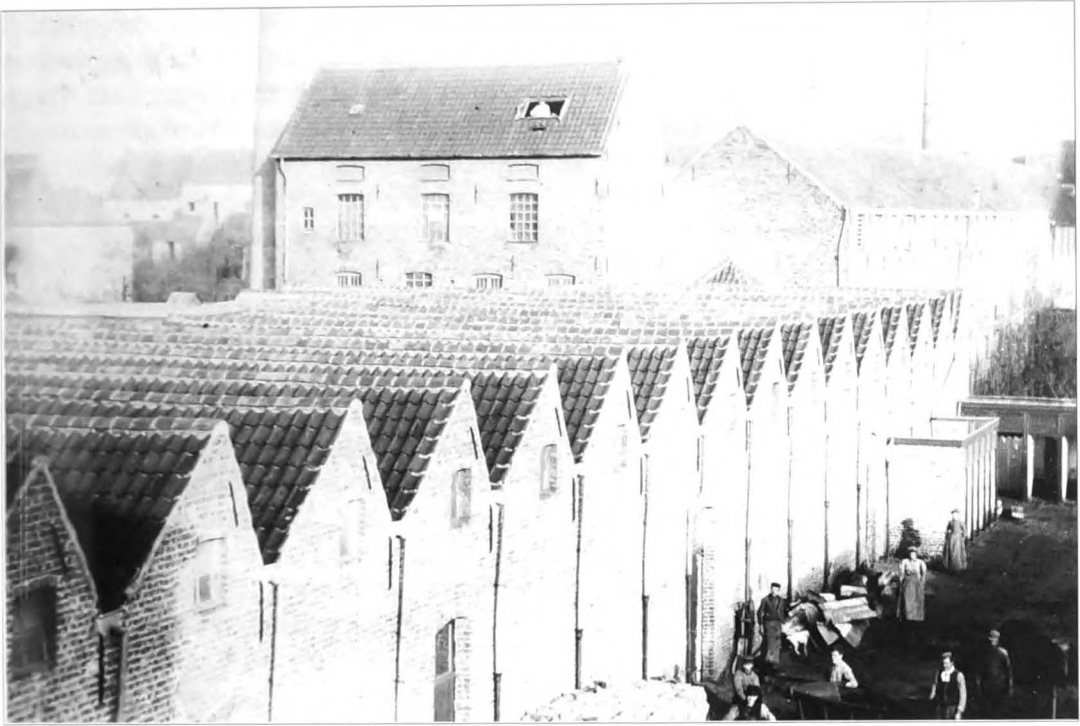
Het beperkt aantal thuiswerkers in het Meetjesland is meteen ook één van de meest opvallende verschilpunten met de vellennijverheid in het Lokerse. Daar steunde de sector rond 1900 sterk op de huisnijverheid en was het aandeel van de fabrieksarbeid eerder beperkt. Dit had alles te maken met de andere ontstaansgeschiedenis van de haarsnijderij in Lokeren. Na het verval van de hoedenmakerij had de haarsnijderij, die oorspronkelijk in het atelier van de hoedenmaker werd uitgeoefend, zich na het midden van de 19de eeuw als autonome sector verder ontwikkeld. Aanvankelijk ging het om een vrij kleinschalige, ambachtelijke nijverheid: zelfstandige vellenbewerkers oefenden alleen of met enkele arbeiders alle stadia van het productieproces uit, van het kuisen van de vellen tot het snijden van het haar. De uitvinding van de snijmachine tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw bracht een hele omwenteling teweeg in de sector. Vanaf de jaren 1880 zou daardoor zowel voor de haarsnijderijnijverheid als voor de hoedenindustrie een ongekennde bloeiperiode aanbreken. De machine kon ongeveer 800 vellen per dag verwerken, een aantal waar vroeger 20 arbeiders voor nodig waren⁷¹. Van dan af was goedkope massaproductie mogelijk en werd het voor ondernemers interessant om de productie (*secrétage* en *coupage*) in fabrieken te centraliseren. Voor de Britten opende deze technologische innovatie interessante perspectieven: hoewel zij dankzij hun uitgestrekte imperium de internationale handel in konijnenvellen en samen met de Amerikanen ook de hoedenindustrie domineerden, bleek het door de krapte op de arbeidsmarkt onmogelijk om in eigen land ook een grootschalige viltproductie op poten te zetten. Het reinigen en voorbereiden van de vellen gebeurde immers nog steeds met de hand en wilde men op massaproductie overschakelen, dan was er een groot aantal arbeiders nodig. In het niet zo veraf gelegen en dichtbevolkte Vlaanderen, dat tijdens de tweede helft van de 19de eeuw vrijwel elk alternatief voor de weggevalen rurale linnennijverheid met open armen verwelkomde, vond men wel voldoende goedkope arbeidskrachten (vooral vrouwen en kinderen) die bereid waren om dit ongezonde en weinig aantrekkelijke werk uit te voeren. Door zich bijna volledig op de Britse en Amerikaanse markten te oriënteren, kende de Lokerse haarsnijderijnijverheid vanaf het eind van de eeuw een sterke expansie. De sector transformeerde van een ambachtelijke nijverheid naar een industrie die sterk op de huisnijverheid steunde. Heel wat patronen werkten als koppelbaas rechtstreeks voor Britse en soms ook Amerikaanse handelshuizen⁷². Voor zover bekend hebben de Britse en Amerikaanse handelaars en viltproducenten in Lokeren of omgeving nooit zelf een haarsnijderij opgericht. Enke zette deze stap dus wel en had op die manier zowel de handel als de productie in handen. Opvallend was verder dat hij daarbij voor een zo gecentraliseerd mogelijke productie koos, hetzij in de centrale fabriek in Eeklo (gespecialiseerd in *secrétage* en *coupage*), hetzij in ateliers in de buurgemeenten (voorbereiding van de vellen). De lokale omstandigheden waren dan ook heel anders. Eeklo en het Meetjesland kenden niet dezelfde ambachtelijke traditie in de vellenbereiding en de hoedenmakerij waarover Lokeren beschikte. Bovendien had ook het tijdperk Borré geen aanleiding gegeven tot het

Zicht richting Zuidmoerstraat op één van de twee gangen die de fabriek in drie deelde, omstreeks 1898
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong).

ontstaan van een echte huisindustrie, aangezien de pelterij (bontwerk) traditioneel in de fabriek of het atelier uitgeoefend werd. Enke kon daar-entegen wel een beroep doen op een aanzienlijke groep arbeiders die gewoon waren aan het werk en de discipline van de fabriek (van Borrê) en die ervaring hadden in de vellenbewerking.

Het is duidelijk dat meerdere locatiefactoren een rol gespeeld hebben in de beslissing van Enke om de productie naar Eeklo te delokalisieren. De vraag blijft of er een factor een doorslaggevende invloed gehad heeft op die beslissing en zo ja, welke factor dit was. Op basis van de beschikbare informatie is het moeilijk om een hiërarchie van de hierboven besproken locatiefactoren samen te stellen. Zeker is wel dat tal van factoren niet exclusief waren voor Eeklo en de regio Meetjesland. Ook in veel andere Vlaamse steden en gemeenten waren een grote arbeidsreserve en lage lonen de regel, tal van plaatsen beschikten over een veel betere verkeersinfrastructuur en een nog ruimer aanbod aan bedrijfsgebouwen, de potentiële, externe schaalvoordelen zullen in andere steden wellicht gelijkaardig, zoniet groter geweest zijn, enz. Toch lijken met name in het beginstadium een aantal locatiefactoren bepalend te zijn geweest voor de komst van de haarsnijderij. Enke, die in Manchester al actief was in de vellennijverheid, was heel waarschijnlijk met de regio in contact gekomen via de op Engeland gerichte handel in konijnen. Ter plaatse moet hij tot de conclusie gekomen zijn dat de regio meer mogelijkheden bood en niet

Zicht op de achterzijde van de fabriek Enke, richting Stationsstraat, omstreeks 1898
(Privé-archief familie Bowles-Armstrong).

enkel als leverancier van grondstoffen dienst kon doen. Een eerste poging om in Maldegem een atelier op te starten voor de verwerking van konijnenvellen bleek weinig succesvol. Pas toen zich de gelegenheid voordeed om de voormalige vellenfabriek van Borré op te kopen, inclusief machines en materieel, kwam het project in een stroomversnelling. Hij kon nu ook een beroep doen op de voormalige arbeiders van Borré die over de nodige vaardigheden en kennis beschikten. In de huisnijverheid misten men deze expertise, eenvoudigweg omdat Borré steeds voor een gecentraliseerde productie in de fabriek geopteerd had. Het is dan ook goed mogelijk dat het niet beschikken over ervaren arbeiders mee een rol heeft gespeeld in het mislukken van het eerste atelier in Maldegem en in de uiteindelijke keuze van Enke om de productie zoveel mogelijk te centraliseren. Dat arbeiders met de nodige vakkennis essentieel waren, verklaart misschien ook deels waarom de haarsnijderijnijverheid in België steeds een geografisch erg geconcentreerde industrie gebleven is, die zich beperkte tot drie belangrijke centra (Lokeren, Brussel en Eeklo). Ook in het Brusselse was de industriële haarsnijderij, net als in Lokeren, vanuit de traditie van de ambachtelijke hoedenmakerij gegroeid. Dat Eeklo als nijverheidsstadje in volle ontwikkeling over een voldoende grote arbeidsreserve beschikte, een laag loonniveau kende, vrij goed ontsloten was via steenwegen, water en spoor, enz., was dus weliswaar essentieel op langere termijn, maar niet doorslaggevend tijdens de opstartfase. Grondstoffen die ter plaatse beschikbaar waren, een instap-

klare fabriek en ervaren arbeiders waren dit wel. Daardoor beschikte Eeklo over een aantal unieke troeven, zowel tegenover de buurgemeenten als de andere Vlaamse provinciesteden. De bijna onafgebroken hoge vraag naar vilthaar tussen 1890 en 1914 als gevolg van de boom in de internationale hoedenindustrie fungeerde daarbij als motor. Allemaal samen zouden deze factoren de basis vormen voor het zakelijke succes van Hermann Enke.

BESLUIT: HET VERHAAL VAN EEN VERGETEN INDUSTRIE

De haarsnijderijnijverheid en de vellenbewerking waren iets meer dan één eeuw lang, van 1880 tot de jaren tachtig van de vorige eeuw, belangrijke industriële sectoren in Eeklo. Met uitzondering van de statige villa's Oaklands, Pinehurst, Dageraad en Zonneschijn blijft er vandaag nagenoeg niets meer in het straatbeeld dat nog aan dit opmerkelijke industriële verleden herinnert. De basis voor de sector werd gelegd door de handel in konijnen met Engeland, die vanaf de jaren 1850 steeds omvangrijker werd. Désiré Borré, uitbater van een succesvolle textielververij, zag als eerste een opportuniteit in het ter plaatse bewerken van konijnenvellen, maar werd meegesleurd in het faillissement van de Lokerse volksbank. Ook Hermann Enke, een ondernemer uit Manchester met Duitse roots, kwam wellicht voor het eerst met de streek in contact via de handel in konijnen. In 1891 werd hij eigenaar van de vellenfabriek van Borré en dit betekende meteen ook de start van een zakelijk succesverhaal. Samen met de hulpateliers telde de fabriek aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog ongeveer 1.650 werknemers, wat van Enke niet alleen de grootste werkgever in Eeklo en het Meetjesland maakte, maar ook eigenaar van de grootste haarsnijderij in België. Van de drie bedrijven die later in de voetsporen van Enke traden, was Sogeta ongetwijfeld de meest opmerkelijke en succesvolle in de rij.

Het gebrek aan bronnenmateriaal (er zijn voor zover bekend geen bedrijfsarchieven bewaard en mondelinge getuigenissen bleken schaars) vormde geen onoverkomelijke hindernis voor een reconstructie van de geschiedenis van de bedrijven, de rol van de ondernemers, de arbeidsomstandigheden en de ontwikkeling en het belang van de sector in het algemeen. Toch bleven heel wat aspecten noodgedwongen onderbelicht. Omdat de haarsnijderijnijverheid een geografisch erg geconcentreerde industrie was, leek het interessant om aan het historische verhaal een economisch-geografische benadering te koppelen. Het doel daarbij was om enerzijds een antwoord te vinden op de vraag waarom de haarsnijderijnijverheid zich in de regio Meetjesland ontwikkelde en anderzijds waarom binnen de regio in de eerste plaats voor Eeklo geopteerd werd en niet voor een andere Meetjeslandse gemeente. Heel wat locatiefactoren, zoals de grote arbeidsreserve, het lage loonniveau, de verkeersinfrastructuur en de potentiële externe schaalvoordelen, waren wel essentieel voor het succes van de fabriek op langere termijn, maar heel waarschijnlijk niet van doorslaggevend belang tijdens de opstartfase. Bovendien waren dit

factoren die ook in andere Vlaamse provinciesteden terug te vinden waren. Wat Eeklo tijdens de opstartfase wel onderscheidde van zijn buurgemeenten en voor zover bekend ook van de overige provinciesteden was de aanwezigheid van een instapklare fabriek, ervaren arbeiders en grondstoffen (als gevolg van het feit dat de handel in konijnen binnen de regio in Eeklo geconcentreerd was). Tegen deze achtergrond moet Eeklo voor Enke wellicht een interessante en vrij logische keuze geleken hebben. Tezeldertijd creëerde Enke op die manier een ruimtelijk monopolie voor zichzelf. Pas in 1926 kreeg het bedrijf voor het eerst een concurrent naast zich. Tegen die tijd had de sector zijn arbeidsintensieve karakter al verloren als gevolg van een steeds verdere mechanisering van het productieproces. De geleidelijke omschakeling van een arbeidsintensieve naar een kapitaalsintensieve sector had als gevolg dat het voordeel van de lage loonkosten, die in de beginfase vooral als substitutie voor de hogere transportkosten gefungeerd hadden, verloren ging.

Opmerkelijk ten slotte, was de snelheid waarmee Hermann Enke zijn imperium wist uit te bouwen. In slechts enkele jaren tijd was hij uitgegroeid tot de grootste werkgever en belangrijkste industrieel in de regio. Dit doet de vraag rijzen of de omvang en het belang van de textielnijverheid, de dominerende industriële sector in Eeklo en omgeving, misschien niet moet genuanceerd worden. Aan het begin van de jaren 1890 lijkt de arbeidsreserve in Eeklo in elk geval groot genoeg en het loonniveau voldoende laag om er de haarsnijderij met succes tot een grootschalige industrie om te vormen. De mechanisering en de omschakeling naar een gecentraliseerde massaproductie in de Meetjeslandse textielindustrie was tot dan toe inderdaad beperkt gebleven tot enkele tientallen, veeleer kleinere bedrijven. Het aantal arbeidsplaatsen in deze bedrijven was ruimschoots onvoldoende om het overschot aan beschikbare arbeidskrachten uit de landbouw op te vangen. Pas met het op gang komen van een nieuwe golf aan investeringen in de Eeklose textielsector vanaf 1895, lijkt een zekere krapte op de lokale arbeidsmarkt te zijn ontstaan die mogelijk meespeelde in de beslissing van Enke om de voorbereidende stadia in het productieproces naar het platteland te verplaatsen. Bijkomend onderzoek kan hierover wellicht meer duidelijkheid scheppen. In elk geval illustreert het verhaal van de opkomst en het succes van de haarsnijderijnijverheid nogmaals dat een groot deel van de tweede helft van de 19de eeuw voor een kleine provinciestad als Eeklo en de omliggende plattelandsgemeenten een overgangperiode was. Het toont aan hoe ingrijpend de crisis van de jaren 1840 moet geweest zijn en hoe lang de gevolgen van deze crisis voelbaar bleven. De rurale vlasnijverheid was weliswaar weggefallen, maar het rurale overlevingsmodel dat steunde op de wisselende inkomsten uit de landbouw, pendel- en seizoensarbeid en de huisnijverheid, was bij gebrek aan een volwaardig alternatief overeind gebleven. Pas na 1900, toen de overgang naar een moderne, marktgerichte landbouw langzaam maar zeker op kruissnelheid kwam en er voor de industrie een nieuwe periode van hoogconjunctuur was aangebroken, ging de erfenis van de crisis van de jaren 1840 definitief tot het verleden behoren.

NOTEN

- 1 Met dank aan de families Chambers en Armstrong in Canada en Groot-Brittannië en de familie Vrijmoed in Eeklo voor hun enthousiaste medewerking aan dit artikel. Ze verschaften me cruciale informatie en stelden uniek fotomateriaal ter beschikking. Dank ook aan Marie-Louise (Wieze) Depree (1908-2002), jarenlang arbeidster in 'de vellenfabriek van Eeklo' en inspiratiebron voor dit artikel.
- 2 M. FAIPOULT, *Mémoire statistique du département de l'Escaut*, 1805 (heruitgave door: Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, Verhandelingen X, Gent, 1960, p. 174-175).
- 3 <http://www.thehatsite.com/felt.html> (geraadpleegd op 12/4/2008)
- 4 L. HEYVAERT, N. VAN CAMPENHOUT, *Karel Beerblock (1854-1918) en zijn coöperatief experiment in de Lokerse haarsnijderijnijverheid*, Lokeren, 2004, p. 7.
- 5 Over de precieze invloed van kwiknitraat op de haren bestaat volgens K. Van Acker enige twijfel. Zie noot 35 in K. VAN ACKER, *Viltnijverheid in Lokeren. Technische aspecten van het productieproces*, in: Oost-Vlaamse Zanten, LXXII (1998), 1, p. 52-53.
- 6 Zie voor de technische aspecten: K. BEERBLOCK, *Travail à domicile en Belgique. L'industrie des peaux de lièvre et de lapin en Flandre*, Bruxelles, 1912, 232 p.; s.n., *Les industries de la fourrure et de la peau en poil*, in: Industrie. La revue de l'industrie belge, 4 (dec. 1950), nr. 12, p. 776-781; C. VERHOEVE, *Haar- en vellennijverheid in België*, Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling UGent), 1954, 89 p. en K. VAN ACKER, *Viltnijverheid in Lokeren. Technische aspecten*, p. 52-53. Zie ook het rapport van de technische commissie van de Tentoonstelling over de huisnijverheid die in 1910 in Brussel georganiseerd werd.
- 7 Gekend op het kadaster als nr. 866 en nr. 869, sectie E.
- 8 De stoomketel had een inhoud van 7,185 m³ en een druk van 4,5 atmosfeer; een schoorsteen van 23 m zorgde voor de rookafvoer. RA Beveren, *Fonds provincie Oost-Vlaanderen*, nr. 2/5858/9.
- 9 P. ROGGHE, *Een eeuw Eeklo. Proeve van sociaal-economische geschiedenis (1830-1930). Ontstaan en doorbraak van het socialisme*, in: Appeltjes van het Meetjesland, jb. 22 (1971), p. 182 (noot 155).
- 10 *Gazette van Eecloo*, nr. 1047, 6/11/1887, p. 2.
- 11 RAG, *Notariaat Phillipe De Keukelaere III Eeklo, August Spaey, (1862-1893)*
- 12 Ten minste twee kinderen overleden nog tijdens hun eerste levensjaar: Alice Wilhelmine (1878) en William (1882).
- 13 RA Beveren, *Fonds 4de afdeling A*, nr. 1050.
- 14 E. DE SMET, *Ook Eeklo heeft zijn 'Wit Huis'*, in: Ons Meetjesland, 17 (1984), 1, p. 44-48.
- 15 RA Beveren, *Fonds 4de afdeling A*, nr. 1100. De uitbreiding gebeurde op de percelen 864g en 864d, sectie E.
- 16 *Recensement général des industries et des métiers (31 octobre 1896)*, Volume IB, p. 210.
- 17 W. HAMERLYNCK, *De Duits-Britse familie Enke alias Armstrong te Eeklo*, in: De Eik, 18 (1993), 1, p. 29-40.
- 18 K. BEERBLOCK, a.w., p. 17-18.
- 19 *De Stad Eecloo*, 1/2/1913, p. 2.
- 20 *Belgisch Staatsblad. Recueil spécial des actes, extraits d'actes, procès-verbaux et documents relatifs aux sociétés commerciales et agricoles. Annexe au Moniteur belge du 5/1/1911*, n° 64 en 65.
- 21 GAMaldegem, *GOH-gestichten*, lijst van 29/10/1891.
- 22 Het ging om het atelier dat tot enkele jaren voordien door de Franse mandenmakerij Coste-Folcher gebruikt werd (kad. sectie D, nr. 250d). RA Beveren, *Fonds 4de*

- afdeling A*, nr. 1094 en 1095. Zie over Coste-Folcher en de mandenmakerij in het Meetjesland: F. DE COCKER, *Vreemde ondernemers in het Meetjesland? Het tijdelijke succes van Franse en Vlaamse mandenmakerijen in Eeklo, Maldegem en Kaprijke tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw*, in: Appeltjes van het Meetjesland, jb. 55 (2004), p. 373-394.
- 23 Kad. sectie B, nr. 68i (Ursel) en kad. sectie C, nr. 1284 (Bassevelde). RABeveren, Fonds 4de afdeling A, nr. 1094 en 1100. Zie i.v.m. het atelier in Bassevelde ook RABeveren, Fonds 4de afdeling A, nr. 1926 (1912) en i.v.m. Ursel, nr. 1466 (1901).
 - 24 Kad. sectie E, nr. 1209t. RABeveren, Fonds 4de afdeling A, nr. 1216.
 - 25 RABeveren, Fonds 4de afdeling A, nr. 1562.
 - 26 Kad. sectie C, nr. 554 (Bellemstraat) en kad. sectie F, nr. 748a (Wingenestraat). L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, 1980, p. 398-399, R. DEFUYT, *De verdwenen vellenploterij te Aalter in de Bellemstraat*, in: Land van de Woestijne, 12, 3-4, 1989, p. 4 en A. DAUW, *Een fabriek te Sint-Maria-Aalter*, in: Ons Doomkerke, maart 1966, p. 8-11.
 - 27 RA Beveren, Fonds 4de afdeling A, nr. 1094.
 - 28 P. VAN DE WOESTYNE, Eeklo in Wereldoorlog I (1914-1918), in: L. STOCKMAN en F. PILLE (red.), *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo, 1990, p. 462-471.
 - 29 SAE, M41, (11/12/1914).
 - 30 SAE, nr. 522, *Ontvangen brieven 1915*.
 - 31 Op 18 juni 1935 werd de duur van de maatschappij met dertig jaar verlengd (tot 18/7/1965). Behalve Hermann-Peter waren nu ook de andere kinderen, Max, Paula en Adeline, vennoten. *Belgisch Staatsblad. Annexe au Moniteur belge du 10/8/1935*, nr. 11954.
 - 32 Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen, Fonds 8ste afdeling, nr. 692.
 - 33 Na de oorlog werd in Eeklo verteld dat Godfrey Armstrong tijdens zijn verblijf in Groot-Brittannië een munitiefabriek had opgericht. Volgens zijn kinderen klopt dit gerucht niet. Mondeling interview Marie-Louise Depree, 20/8/1997, arbeidster bij de firma Enke tijdens het interbellum.
 - 34 SAE, nr. 390, *Briefwisseling schepencollege*, 19/12/1940.
 - 35 C. VERHOEVE, a.w., p. 80-84.
 - 36 Interview met Albert Steyaert-Goethals, 3/10/2007.
 - 37 *Belgisch Staatsblad. Recueil spécial des actes, extraits d'actes, procès-verbaux et documents relatifs aux sociétés commerciales et agricoles. Annexe au Moniteur belge du 14/10/1956*, nr. 26074.
 - 38 *Belgisch Staatsblad. Recueil spécial des actes, extraits d'actes, procès-verbaux et documents relatifs aux sociétés commerciales et agricoles. Annexe au Moniteur belge du 20/12/1925*, nr. 13920.
 - 39 Op het kadaster gekend als nrs. 1030-1032, sectie D.
 - 40 Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen, 4de Afdeling A, nr. 173.
 - 41 Zie over Arthur Gillis, liberaal politicus, vrijmetselaar en bouwheer van de Art-Nouveau villa 'Dageraad' op de Gentsesteenweg, o.a. ook P. VAN DE WOESTIJNE en G. DAUWE, *Villa Dageraad - Hotel Shamon*, in: Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland, 3 (1989), nr. 2, p. 82-90.
 - 42 Interview met Clarisse Cooman, door Guy Dhollander, op 19/6/1984.
 - 43 Op het kadaster gekend als nr. 1038a, sectie D.
 - 44 Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen, 4de Afdeling A, nr. 603.
 - 45 In december 1940 zou de Duitse bezetter in het kader van de troepenbevoorrading een slachthuis in de fabriek installeren, dat ook na de oorlog nog jarenlang dienst zou doen.
 - 46 *Belgisch Staatsblad. Recueil spécial des actes, extraits d'actes, procès-verbaux et documents relatifs aux sociétés commerciales et agricoles. Annexe au Moniteur belge du 10/12/1955*, nr. 29164.

- 47 Interview met Christiaan Vrijmoed Senior en Christiaan Vrijmoed Junior, 6/11/2007.
- 48 K. VAN ACKER, *Viltnijverheid in Lokeren. Technische aspecten*, p. 52-53.
- 49 Interview met Clarisse Cooman door Guy Dhollander, op 19/6/1984.
- 50 RA Beveren, *Fonds 4de afdeling A*, nr. 1100.
- 51 C. VERHOEVE, *a.w.*, p.
- 52 Meegedeeld door OVAM, afdeling Bodem, 3/10/2007.
- 53 L. HEYVAERT, N. VAN CAMPENHOUT, *a.w.*, 24 p. Zie ook K. BEERBLOCK, *a.w.*, 232 p. Eeklo en het Meetjesland worden in het werk van Beerblock slechts een handvol keren vermeld.
- 54 *Recensement de l'industrie, 1910*, vol. VI, cadre IIa, pp. 122-123.
- 55 In 1903 verdiende men in Eeklo volgens *Vooruit* 5 à 6 fr., terwijl er in de Brusselse haarsnijderijen voor hetzelfde werk tot 15 fr. betaald werd. P. ROGGHE, *Een eeuw Eeklo*, p. 196 (noot 227).
- 56 K. VAN ACKER, *De viltnijverheid in Lokeren (1846-1914)*, Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling UGent), 1997, p. 69-109.
- 57 P. ROGGHE, *Een eeuw Eeklo*, p. 189-190 en p. 247 (noot 504bis) en C. VAN DAELE, *De opkomst van het socialisme te Eeklo, gesitueerd in zijn sociaal-ekonomisch-politieke context (1870-1921)*, Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling UGent), 1981, p. 184.
- 58 *De Stad Eecloo*, 10/5/1891, p. 3. en *De Gazette van Eecloo*, 10/5/1891, p. 2.
- 59 Zie P. ROGGHE, *Een eeuw Eeklo*, p. 242.
- 60 K. VAN ACKER, *De viltnijverheid in Lokeren (1846-1914)*, p. 94-109.
- 61 *De Stad Eecloo*, 1/2/1913, p. 2. Ter gelegenheid van de viering van zijn 25-jarig burgerschap schonk Hermann Enke 10.000 Bef aan de Vakbond der Vellenbewerkeren, wat het vermoeden versterkt dat het om een vakbond van liberale (of neutrale) signatuur ging. Victor De Wispelaere fungeerde bij die gelegenheid als vertegenwoordiger van de vakvereniging.
- 62 HAYTER R., *The dynamics of industrial location. The factory, the firm and the production system*, Chichester, 1997, p. 83-110.
- 63 P. ROGGHE, *a.w.*, p. 167-168.
- 64 *Recensement de l'agriculture de 1866*, Bruxelles, 1871, Tome I, Introduction, p. XLIX.
- 65 *Recensement de l'agriculture de 1866*, Tome I, s.p.
- 66 Bij het aantal konijnen diende men het 'naastbijkomend cijfer' op te geven. SAE, nr. 592, *Beroepsformulieren bij de volkstelling van 1866*.
- 67 *Exposé de la situation administrative de la province de la Flandre orientale*, Gent, 1895, p. 458-460.
- 68 *Idem*
- 69 Dat de aanwezigheid van industriële gebouwen tijdens de 19de eeuw een belangrijke locatiefactor was, bleek onder meer uit het onderzoek naar de industriële mandenmakerijen in het Meetjesland. F. DE COCKER, *a.w.*, p. 376.
- 70 Dat ook Borré gespecialiseerde haarsnijders (zoals Mertens uit het Brusselse) liet overkomen, toont aan dat werknemers met vakkennis inderdaad noodzakelijk waren.
- 71 K. BEERBLOCK, *a.w.*, p. 25-27.
- 72 H. VAN ROYEN, *De Lokerse viltnijverheid binnen het British Empire*, in: *Oost-Vlaamse Zanten*, LXXII (1998), 1, p. 66-67.

Vlaamse Strijdbroeders

Knesselare 115 jaar

Jan VAN DE CASTEELE

INLEIDING

Voor zover we weten is er in Vlaanderen maar één vereniging die zich *Vlaamse Strijdbroeders* noemt. Einde vorige eeuw (1893) kozen enkele jonge mannen in Knesselare die naam voor hun *bond*. Ze deden dat omdat ze Vlaamsgezind waren, in een tijd dat Frans ook in Vlaanderen nog de voertaal was in politiek, onderwijs, gerecht en leger. Ze deden dat ook uit liefde voor toneel en omdat ze best wel zin hadden om mekaar geregeld te treffen voor vergaderingen die werden gekruid met zang, voordracht, debat en “*een goed glas bier tegen ne kluut de grote pint*”.

Meer dan een halve eeuw later, toen uit enkele oude tekstfragmenten bleek dat ooit in Knesselare een rederijderskamer zou hebben bestaan, werden de *Strijdbroeders* in 1955 door de *Hoofdcamere De Fonteyne* uit Gent als rederijderskamer *hersteld*.

In de jongste decennia werd de vereniging verruimd en konden ook vrouwen en niet-inwoners van Knesselare lid worden, en konden ook niet-leden de vergaderingen bijwonen. Dat ging gepaard met het verruimen van het interesseveld. Nieuwe thema's werden behandeld, sprekers met een totaal andere politieke en maatschappelijke visie waren welkom.

Sommige tradities blijven overeind en zorgen ook voor wat *kleur* in de club. Van een kruisteken bij het begin van elke vergadering is geen sprake meer. Van het zingen van de Vlaamse leeuw – een gebruik tot voor een paar jaar – evenmin. Maar andere gebruiken blijven bewaard. Een lid moet worden *voorgedragen* door twee peters en een jaar *stagelopen*. De algemene vergadering beslist over een definitieve aanvaarding door middel van de methode van de lucifers: bij de stemming moet ieder lid een *stekske* (lucifer) breken. Wie *voor* is, overhandigt het kopje, wie tegen is de staart.

Nieuwe leden krijgen – ook al weer symbolisch – een kenteken en een drinkbeker met hun naam overhandigd. Ze worden lid onder het

aloude motto van mee te werken aan *“de culturele ontwikkeling van de leden, het beoefenen van kunst en het geven van feesten tot ontwikkeling en opvoeden en degelijke ontspanning van het volk, medewerken in de mate van haar krachten ter bestrijding van de Vlaamse grieven”*.

Waren toneel, vergaderingen en guldensporenvieringen aanvankelijk de belangrijkste activiteiten, dan is het programma de jongste decennia wat uitgebreid met onder meer de organisatie van kroegentochten, van avondwandelingen in Vlaamse steden of natuurgebieden, buitenlandse reizen en fietsuitstappen, autozoektochten, enzomeer.

De rederijkerskamer draagt in haar vlag de Vlaamse leeuw, een zilveren kruis op zwarte grond en de afbeelding van de patroonheilige Sint-Elooi. Ze wordt bestuurd door een *Eed*, samengesteld uit de *Prince*, een deken en elf leden.

Meer informatie op www.rederijkers.be

1. DE STICHTING

Op het einde van de 19de eeuw telt Knesselare ruim vierduizend inwoners. De meeste mensen leven van de landbouw. De huisnijverheid, vooral het spinnen en weven, is nagenoeg verdwenen. Enige industriële activiteit van betekenis is er in de sigarenfabriek.

Knesselare was lang vooral een landelijke gemeente.

De sigarenfabriek omstreeks 1900.

Knesselare is een arme gemeente. Geen wonder dat in 1888 alleen al acht gezinnen uit de Blakte naar Amerika vertrekken. Archieven zoals dat van het Sint-Vincentiusgenootschap¹ getuigen over tientallen gezinnen die worden ondersteund en bezocht. Ze krijgen in de wintermaanden “sargies en coolen”...

Op cultureel vlak probeert Vlaanderen enige vorm te krijgen. Er zijn muziekverenigingen, toneelbonden en koren, en Willemsfonds en

De eerste foto van de Vlaamsche Strijdbroeders (1894).

Davidsonfonds en een paar andere Vlaamsgezinde verenigingen nestelen zich in de gemeenten. Er is nog geen schoolplicht en voor hun middelbaar onderwijs moeten onze scholieren naar Franstalige colleges en pensionaten.

In Knesselare beperkt het culturele leven zich tot de koorzangmaatschappij *Sint-Cecilia*, opgericht in 1870 en de *Fanfaremaatschappij Willen is Kunnen*, gesticht op 2 september 1888.

Nu en dan wordt er ook al een toneel gespeeld. Onder meer op een lange *gemeenschappelijke* zolder in de Kerkstraat en later in het klooster, in de kantwerkschool. Het is nog de tijd van de *diligence* op Brugge en van de trekschuit in het kanaal.

In 1893 steken enkele mannen de koppen bijeen om een nieuwe vereniging op te richten. Dat gebeurt in de oude herberg *De Zwaan*, onder de kerktoren, waar Petrus D'havé woont.

Vast staat dat vooral de jonge onderwijzer Alfred Segers, afkomstig uit Oostwinkel, een grote rol speelt bij de stichting. Hij polst sympathisanten, overhaalt hen en vormt een kern van een culturele vereniging. De eigenlijke stichting gebeurt op zondag 12 maart 1893.

Onderwijzer Alfred Segers was stichter en gedurende meer dan zestig jaar de spilfiguur van de vereniging.

2. DOEL, BESTUUR EN LEDEN

2.1 HET DOEL

De nieuwe vereniging stelt zich drie doelstellingen voor ogen:
Zorgen voor eigen vermaak en nut van de leden;
Meestrijden om de Vlaming zijn recht te doen bekomen;
*Het geven van feesten voor het volk.*²

Op voorstel van August Van de Castele, medestichter en bestuurder van de sigarenfabriek, kiest men de naam *Strijdbroeders*. Waarschijnlijk wordt daar kort daarna *Vlaamsche* aan toegevoegd. Op de eerste affiches gebruikt men al als ondertitel *Vlaamsch-Katholieke Maatschappij* met kernspreuk *Moed en Volherding*.³

2.2 BESTUUR

Advocaat Vital Maeyens wordt voorzitter. Hij stamt uit een aloude Knesselaarse familie, wordt advocaat en in 1895 notaris. Bij de verkiezingen van 1899 behaalt hij 729 stemmen en wordt gemeenteraadslid. De man met de gekrulde *moustache* zou in 1909 burgemeester worden benoemd, provincieraadslid worden en burgemeester blijven tot 1918.

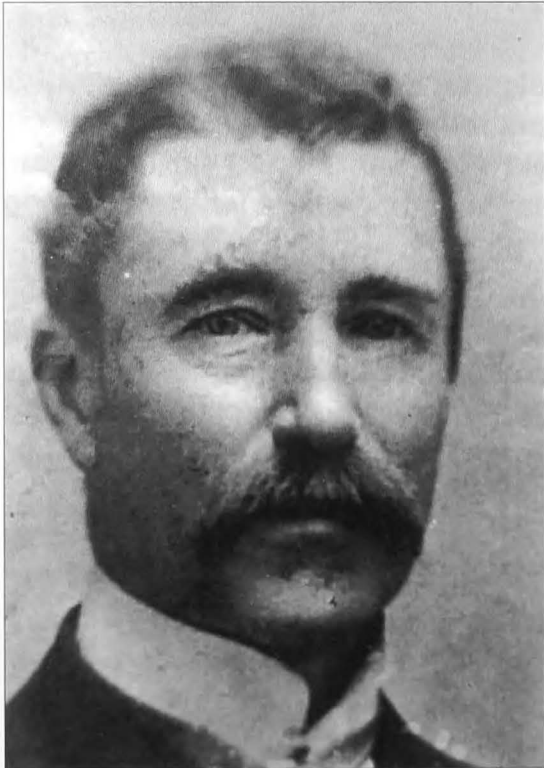
Eerste voorzitter Vital Maeyens was advocaat, notaris, en van 1909 tot 1918 burgemeester van Knesselare

De eerste vlag, 'een prachtig zijden vaandel'.

Voorzitter Maeyens schenkt in 1910 zijn vereniging een "*prachtige zijden vaandel*". Aan het vlaggenfeest nemen 14 groepen deel uit Knesselare en omliggende gemeenten. Drie muziekverenigingen geven een concert op het dorpsplein, De Plaats.

De onderwijzers Alfons Arnaut en Alfred Segers zijn respectievelijk *geheimschrijver* en schatbewaarder. Als voorzitter Vital Maeyens in 1918 ontslag neemt, volgt Alfons Arnaut hem op.

*Meester Alfons Arnaut,
tweede voorzitter (1918-1925)*

Alfons Arnaut was onderwijzer in Knesselare sinds 1875. Samen met zijn vader en broer Jules nam hij in 1879, in volle schoolstrijd, ontslag uit de gemeenteschool. Een jaar later werd hij schoolhoofd van de nieuwe vrije lagere school in de Kloosterstraat. Zijn zeer vergaande katholieke overtuiging leidde in 1925 overigens ook tot zijn ontslag uit de *Strijdbroeders*, na een conflict met de rest van het bestuur over de huurprijs van de parochiale feestzaal, waarbij hij – samen met twee anderen – de kant koos van de toenmalige pastoor.

Na hem wordt *postmeester* Leon Rodts voor bijna dertig jaar de derde voorzitter. Na zijn dood (20 december 1952) wordt hij op zijn beurt opgevolgd door Maurits Hooft, zoon van stichter Alfons Hooft, fotograaf van beroep en al acteur bij de *Strijdbroeders* sinds 1913. Hooft blijft tot 1960 voorzitter-deken.

Walter Van Ryckeghem leidde als voorzitter/deken en als regisseur bijna vijftig jaar de vereniging in goede banen

Walter Van Ryckeghem, onderwijzer en schoolhoofd in de gemeenteschool, zal dan een record vestigen dat niet makkelijk zal worden gebroken. In 1960 wordt hij deken, de nieuwe titel nadat de *Strijdbroeders* ook Rederijkskamer zijn geworden, en blijft dat tot 2005.

Renaat De Blaere, leraar in het Instituut van de Zusters Maricolen in Maldegem, wordt in 2005 gekozen tot nieuwe deken van de *Camere*.

De belangrijkste *stichter* was ongetwijfeld Alfred Segers. Deze onderwijzer noteerde in kleine schriftjes – op één na alle bewaard gebleven – ruim 63 jaar lang verslagen van alle vergaderingen. In 1956 moet hij *om gezondheidsredenen* dan toch ontslag nemen als schrijver-penningmeester. Met zijn overlijden in 1960 verdwijnt de laatste stichter van de *Strijdbroeders*. Segers wordt opgevolgd door Gerard Van de Castele, ook al onderwijzer en schoolhoofd van de vrije lagere jongensschool, die penningmeester wordt en blijft tot 2000 en als griffier door apotheker Julien Vandeweghe. Laatstgenoemde en zijn opvolger Jan Magerman (leraar) schrijven de jongste vijftig jaar de verslagen. De functie van archivaris wordt toevertrouwd aan onderwijzer (en later diocesaan inspecteur) Alfons Ryserhove.

Renaat De Blaere, deken sinds 2005.

2.3 LEDEN EN VERGADERINGEN

In de weken en maanden na de stichting vragen regelmatig nieuwe mannen het lidmaatschap aan. Het zijn vooral mensen uit de kleine burgerij, die ook actief zijn in de andere verenigingen. Veel *Strijdbroeders* vinden we ook terug op de ledenlijst van de zangvereniging Sint-Cecilia en van het Sint-Vincentiusgenootschap. Hun vereniging vormt samen met de zangmaatschappij, de fanfare en de wielrijdersbond ook het eerste *Knesselaarse Feestkomiteit*. Over nieuwe toetredingen wordt gestemd, op een traditionele wijze, via het *stekske*: aanwezige leden krijgen een lucifer, breken die en beslissen via kopje (ja) of staart (neen).

In 1943, vijftig jaar jong, telt de vereniging 48 leden. In 1953 vieren de *Strijdbroeders* hun zestigste verjaardag met zestig leden, waaronder vijftien onderwijzers. Voorts zijn er veel vrije beroepen en zelfstandigen.

Er worden in de beginjaren ook *ereleden* voorgedragen. Tijdens de eerste jaren zijn dat Jules Van Lantschoot, August en Emiel Bultynck (afkomstig van Knesselare en respectievelijk hoofdredacteur van de dagbladen *Het Fondsenblad* en *Het Volk*), Victor De Lille (idem, 't *Getrouwe Maldegem*).

Een portret genomen op de viering van het zestigjarig bestaan van de vereniging.

Lid blijven is niet altijd een formaliteit. In 1894 worden diverse kandidaten ronduit weggestemd. Het gebeurt ook wel eens dat enkele leden “*werden aangezien als ontslagnemend*”. In de vroege jaren 1960 worden eerst vijf, nadien nog eens vier *Strijdbroeders* geschrapt “*omwille van hun blijken van desinteresse*”. Dat is voor zover we weten de laatste keer. De jongste decennia zijn er geen schorsingen meer. Wie zijn lidgeld netjes betaalt, blijft lid.

De vergaderingen hebben aanvankelijk plaats iedere tweede zondagnamiddag van de maand in *De Bonte Koe* bij August De Waele en Rozeke Claey⁴, een oude herberg op het dorpsplein (hoek Hellestraat-Kerkstraat), later in een herberg in de Kerkstraat, vanaf 1925 in het *Gildenhuis* in de Kloosterstraat, eigendom van de nieuwe voorzitter Leon Rodts (het huidige muzieklokaal). In 1929 nemen ze hun intrek in de herberg van de kinderen De Spiegelaere op het dorp om enkele maanden later – nog altijd op het *kerkplein* - voor een halve eeuw hun stamlokaal te vestigen in de herberg van familie Verhoestraete (in 1930 nog *Het Burgerwelzijn*, later *Het Wit Paard*).

Op maandag 20 oktober 1975 heeft een ongeval ook nare gevolgen voor de *Strijdbroeders*. “*Rond 23 u. schoof een met koevellen zwaar geladen container komende van Zeebrugge-Brugge van zijn rijdend onderstel*

Bij een zwaar ongeval op De Plaats werd de herberg In 't Witte Paard - het stamlokaal - vernield. Uiteindelijk kwamen de *Strijdbroeders* opnieuw terecht aan de overkant van de straat in de oude herberg De Zwaan.

en beukte de muur van het Witte Paard, ons vergaderlokaal, met geweld en gerucht in. Het huis van Verhoestraete werd hierdoor onbruikbaar. Gelukkig waren er geen gekwetsten. Onze bierpottenkast werd beschadigd. Het zoeken naar een ander lokaal werd onze grote bekommernis", aldus de griffier in een daaropvolgend verslag. De schade aan de kast wordt geraamd op 20.000 fr.

Nadien geraken ook de *Strijdbroeders* even op de dool. Ze komen bijeen in de herberg van Madeleine De Waele (Kerkstraat, van december 1975 tot december 1976). Op 1 december 1976 opent de deken *"met de hamer uit de processie"* het nieuwe lokaal bij de weduwe Hallaert (Urselseweg, nu café *Craenepoel*), maar vanaf november 1977 dient onderdak gezocht bij Marcella Neirynck in *De Zwaan* (De Plaats). Van maart 1979 tot juli 1982 wordt vergaderd in de gemeenteschool in de Veldstraat, nadien in het Sint-Anna Instituut in de Kloosterstraat. In die periode is de belangstelling voor de maandelijkse vergadering wel al eens mager. Het verlies van het stamlokaal laat zich voelen. De eetzaal van het Sint-Anna Instituut is te ruim om gezellig te zijn en dat valt des te meer op als het aantal aanwezigen slinkt. In 1983 schrijft de nieuwe griffier Jan Magerman:

*"In maart kwam Coenye helemaal uit Oostakker,
de meeste broeders lagen er niet van wakker
en beleven thuis, negentien zagen deze rakker
met zijn dia's over Roemenië, de arme stakker
Hij liet het aan zijn hart niet komen
En deed ons van verre, mooie landen dromen
Toonde ons met veel gevoel de Karpaten
Terwijl de anderen naar Dallas te kijken zaten".*

In 1984 probeert de Eed iets te doen aan de vergaderingen. Er worden afspraken gemaakt over een stipter aanvangsuur, kortere spreekbeurten, achtergrondmuziek en bar voor en na de vergadering, het inlassen van een pauze, het tijdiger en persoonlijker bezorgen van de uitnodigingen en een oproep naar de leden toe voor meer *"fair-play tegenover de Camere"*. Een andere nieuwigheid op de vergaderingen is het invoeren in 1985 van een *aanwezigheidsregister*.

Toch blijft het nog een beetje sukkelen. De geprikkelde griffier over de verkiezingen: *"Slechts 35 stemmen moeten er geteld. De vijftig andere? Wat wilt u dat ik meld? Wat hield ze tegen om te kiezen. Hier is enkel onze Camere aan het verliezen"*.

Over het *aantal aanwezigen* op de vergaderingen in de eerste decennia weten we weinig. Vast staat dat alleen de leden werden toegelaten. De griffier noteerde in de jaren 1950 doorgaans een dertig tot veertig aanwezigen. Vanaf het einde van de jaren 1950 wordt ook *familie* toegelaten.

Bij een wijziging van de statuten wordt het vanaf 1986, na nogal wat interne discussie, ook voor de *dames* mogelijk om Strijdbroeder te worden. Maar een onverdeeld succes is dat niet.⁵

Het is pas als terug kan worden vergaderd in de vernieuwde estaminet *De Swaene* – de stichtingsplaats – dat weer meer volk komt opdagen. In 1993 noteert de vereniging haar honderdste lid. Die blijde intrede is voor Piet Arnaut, achterkleinzoon van Alfons Arnaut, stichter van de club.

In maart 1995 ligt een wijziging van de statuten voor. *Strijdbroeders* die uit Knesselare verhuizen, konden voortaan *gewoon lid* blijven (zonder stemrecht).

Vermeldenswaard is zeker dat de heraldicus Edgard Buyse lange tijd van de meeste activiteiten een illustratie aanbracht in het *Gulden Boek* van de *Strijdbroeders*.⁶ Vandaag is dat de taak van Johan Gussé. De aanwezigen op de vergaderingen tekenen in het register.

Illustratie uit het *Gulden Boek*, waarin heraldicus Edgard Buyse de belangrijkste momenten in beeld bewaarde.

3. VERMAAK EN NUT

De bijeenkomsten verlopen lange tijd volgens een vast *stramien*. Na het kruisteken wordt eventueel gestemd over nieuwe leden en geven gast-sprekers, vaak ook eigen leden, een voordracht. Er worden liederen gezongen en gedichten voorgedragen. De vergadering eindigt met het zingen van de Vlaamse Leeuw. Maar *boven al*, zo herinnert meester Segers zich, was er “*Vlaamsche Leute en goed bier tegen nen kluit de groote pint*”.⁷

3.1 VOORDRACHTEN

De titels van de vele *voordrachten* geven een beeld van de maatschappelijke thema's die in die tijd in de belangstelling staan. Ze handelen over folklore, geschiedenis en aardrijkskunde, literatuur en toneel, actualiteit en Vlaamse Beweging.

Talrijke sprekers van buiten Knesselare houden een voordracht. De van Knesselare afkomstige Emiel Bultynck, hoofdredacteur van het dagblad *Het Volk*, spreekt over Quinten Metsijs, Victor De Lille leest *Kerstverhalen* en de vertelling “*Lodder en Meeke*”, Jules Van Lantschoot spreekt over *Het zedelijk doel der maatschappij*. August Bultynck, dichter en hoofdredacteur van het Fondsenblad, brengt zijn verhaal *Het ijse-lijke weer*, Alfons Van Overbeke spreekt over *Knesselare*, Alfons Sevens over *De invloed van het Tooneel*, Leo Hooft over *Vlaanderen en het wets-voorstel-Cooreman*, Marcel Matthijs over *Vakonderwijs*, advocaat Mestdagh over *De Hoogeschooluitbreiding*, E.H. Van den Brande over *Rome...*

Segers zelf is ongelooflijk actief en heeft een brede interesse. Hij spreekt over “*Vlaming zijn*” en over “*Vlaams en katholiek*”, declameert “*Fierheid*” van Albrecht Rodenbach en informeert zijn collega's over Jan Frans Willems, over Hugo Verriest, over het Davidsfonds van Eeklo. Hij brengt een verhaal over “*Eene gevaarlijke luchtreis*”, over *Drankmisbruik*, *De Boerenkrijg*, *Schoone gebruiken in Vlaanderen*, over *Eupen en Malmédy*, over *Transvaal*, *Duitsland*, *Congo*, *China*, *Japan*, over *Het Huwelijkscontract*, *De Lijfrentekas*, *Ons Levensdoel*, *Vaderlansliefde*, *Bewegingen der Aarde*, en nog veel meer.

Alfons of Jules Arnaut spreken over *De Vlaamse Strijd*, over *1302*, over *de Grieven der Vlamingen*, over verkiezingen en over *Vlamingen in Venetië*.

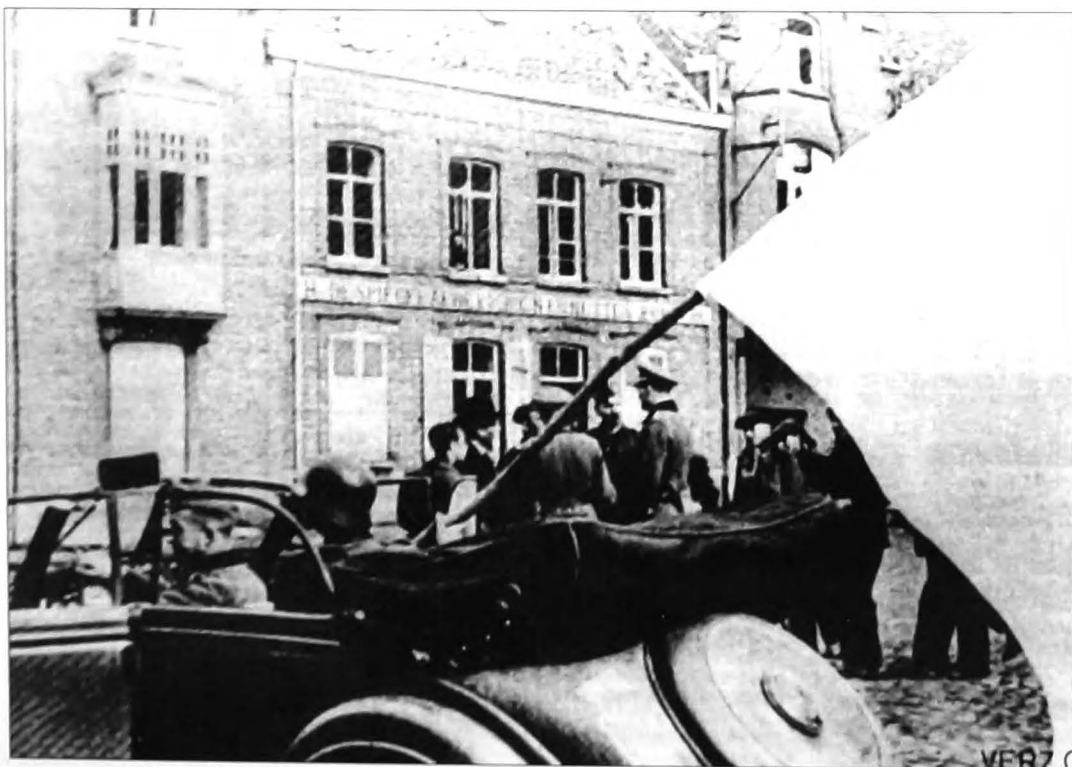
Schuiven we door naar de periode tussen de twee oorlogen en de jaren 1950, dan lezen we op de gastenlijst: E.H. Bommerez (vrijmetselaar), dokter Rodts (verzorgen van het lichaam), Willem Putman (Christine Lafontaine), Antoon Van der Plaetsen (voordracht), driemaal E.H. Roggeman (Marshallplan, werkloosheid, Oostpriesterhulp), Willem Denijs

(Peegie), advocaat Van Severen (gevangenisleven), pater Goeghebuer (leven in Charleroi), Valeer Van Kerchove (boek De Weerlozen), Piet Schepens (lichtbeelden over Noorwegen)....

Andere sprekers zijn zijn zoon Raymond Segers (Gods wondere natuur: de spin), Maurits Hooft (over de Jonge Wacht), pater Jozef Rodts (missies, China), voorzitter Leon Rodts (de postcheque, Rusland), Henri Van Hooreweghe (De Maan, pater Flerackers), Marcel Mouton (Knesselare in cijfers), Oscar De Vos (over zijn strijd in Zomergem in 1918), pater Goeghebuer (leven in Charleroi), Julien Vandeweghe (rubber). Een biezonder bezige bij is de jonge Alfons Ryserhove (Nand Verschuere, Knesselare, Gezelle, de Kleine Erik, Rilke, de Guldensporenslag, de kerk van Knesselare...).⁸

3.2 OORLOG

Interessant zijn de verwijzingen in de verslagboeken naar de oorlog in de jaren 1930 en 1940. Al in 1936 voelt de verslaggever de oorlog naderen. Als provincieraadslid Desmedt komt spreken over ontwapening en vaderlandsliefde, pent Segers het volgende neer: "We hebben dien heer aandachtig gevolgd, hem bewonderd om het edel doel dat hij nastreeft,

De Duitsers op De Plaats in Knesselare. Het begin van de Tweede Wereldoorlog, die ook binnen de Vlaamsgezinde vereniging voor wat spanning zorgde.

maar het doel algemene wereldvrede zal niet verwezenlijkt worden. 't Is een hersenschim, een utopie, ten ware het tegenwoordig menschedom wijzer werd...". Profetische woorden. Drie jaar later, bijna symbolisch, in maart 1939 "ging den elektriek uit – vergadering gedaan om 8.15 u. In oktober 1939 noteert Segers dat twaalf Strijdbroeders "bij 't leger te velde" staan.⁹

Goed dat België een neutraliteitspolitiek voert, los van Frankrijk, zo vindt hij, maar ergerlijk dat de mensen zo onverschillig zijn: "We brengen hulde aan dezen die het "Los Van Frankrijk" bekwamen en ons onzijdig mieken. Dagelijks herhalen wij: Vloek den oorlog!. Wat staat ons te wachten? Onheilspellende zwarte weken, honger... Het volk roept nog om "Panem en Circenses" (brood en spelen)."

Op het avondfeest van november 1939 wordt een omhaling gedaan voor het *paksken van de soldaat*. Segers schrijft hierover met de hem typerende humor: "We menen dat we geen melkchocolade noch zoetekoeke dienen te sturen aan onze mannen. De Strijders moeten niet te zoet staan. Er vliegen ginder vlinders die door zoetig goed te gauw aangetrokken worden. Een goed woord, een goede lezing, ja, dat past die mannen. Ten andere zijn zijn een Vlaamsche maatschappij met wat hooger doeleinde dan het schenken van wat scheerzeep en een portemonnee"...

In januari 1940 krijgen de soldaten een abonnement op *Nieuwsblad-Sportwereld*. Walter Van Ryckeghem, de latere regisseur en deken, wordt lid op de vergadering van januari 1940, en draagt onmiddellijk gedichten voor (*Het gebed van Tijn* en *Aan Gent*). Ook hij geeft voordrachten.

In 1940 schenken de Strijdbroeders 5000 frank aan *Winterhulp*, een organisatie waarvan de eigen leden-onderwijzers Alfons Ryserhove en Albert Casneuf in Knesselare de leiding hebben.

Leven door. Op 30 april 1942 is er volgens de griffier "een prachtige vergadering", met optredens van Albert Casneuf (declamatie), Alfons Ryserhove (*Kleine Erik* en *Mijn Poeske*), meester Henri Van Hooreweghe (*Klokke* en *O Kruise De Vlaming*), Walter Van Ryckeghem (*Ten strijd*, *Guldensporenslag*, *Mondje dicht...*). "'t Zijn kerels uit de school van Antoon Van de (Veld) Plaetsen die met grooten onderscheiding bij hem het examen hebben afgelegd. Meester Jozef Arnaut spreekt nog over Noordpool/Zuidpool en Eskimo's. Segers grapt: "Die Eskimo's... Seffens volgroeid, maar ook ras R.I.P."

Ook in de jongste vijftig jaar luisteren de Strijdbroeders naar tientallen gastsprekers. (zie bijlage 2: overzicht gastsprekers 1955-2005)

4. KATHOLIEK...

De levensbeschouwelijke visie van de *Strijdbroeders* is lange tijd uitgesproken *katholiek en Vlaams*. Dat *katholiek* betekent rond 1900 ook fervent antisocialist. Voorzitter Vital Maeyens heeft het in een vergadering over "*het dreigend socialisme*". De vergaderingen beginnen steevast met het kruisteken.

Op 25 juli 1894 is er in Knesselare een groot feest voor Alfons Van Loo, die honderd *stichtende* werkjes bijeenschreef. Hij is lam en woont in bij zijn broer, pastoor Van Loo. De *Strijdbroeders* doen een omhaling, "*de ronde van Knesselare*", goed voor 197,16 frank. Hiermee kopen ze het beeld van de Heilige Alfonsus (bisschop Alfons van Liguori) voor de kerk en betalen ze duizend portretten van de schrijver. Na de restauratie van de kerk blijft daar een prominente plaats voorbehouden voor bisschop Alfons van Liguori.¹⁰

Als Alfons Van Loo zijn honderdste boekje publiceert, doen de Strijdbroeders een "ronde van Knesselare" voor de aankoop van een beeld van de heilige Alfonsus.

4.1 LANDSBOND

In de zomer van 1895 sluiten de *Strijdbroeders* aan bij de *Vlaamse Landsbond*, een uitgesproken katholieke Vlaamse drukkingsgroep, in april 1891 opgericht in Oudenaarde om druk uit te oefenen op de verkiezingen en de verkozenen. De Landsbond strijdt voor vernederlandsing van bestuur, gerecht, leger en onderwijs en wordt later *Katholieke Vlaamse Landsbond* (zie verder). Deze vereniging steunt vooral op studentenbonden.

Ook de volgende jaren blijft de katholieke overtuiging nadrukkelijk aanwezig. Voorzitter Leon Rodts zegt hierover in 1943: "*Onzen bond heeft vele jongeren op den goeden weg gehouden en in Knesselare een gezond gezelschapsleven geschapen. Zy heeft vele jongeren in het goede gehouden en hun een ideaal gegeven.*"¹¹

4.2 DE GOEDE WEG

Tot einde de jaren 1960 komen heel vaak missionarissen, paters en priesters spreken en geld inzamelen, “*want het Vlaamsche volk bemint zijn missionarissen*”. Tijdens het interbellum gaat de katholieke strekking zelfs ver. Henri Van Hooreweghe vraagt de *Strijdbroeders* “*de lijsten te tekenen gezonden door de zedenadel*” “*Weg met de vuile bladen en schriften! Al de leden teekenden geestdriftig*”, noteert Segers.¹²

In 1943 zegt voorzitter Adolf Rodts: “*Onzen bond heeft vele jongeren op den goeden weg gehouden en in Knesselare ene gezond gezelschapsleven geschapen. Zy heeft vele jongeren in het goede gehouden en hun een ideaal gegeven.*”

Amper drie decennia geleden wordt in het bestuur (sinds de vereniging *Rederijkerskamer* wordt: de *Eed*) nog gedebatteerd over het feit dat een lid ook bestuurslid was van het Vermeylenfonds... De *Eed* meent in 1976 dat er onverenigbaarheid bestaat tussen het lidmaatschap in de *Camere* en het voorzitterschap van het Vermeylenfonds. Willy Van Sieleghem, lid sinds 1969, zo beslist men in november, “*zal uitgenodigd worden zijn toestand met de Eed te komen bespreken*”.

4.3 PLURALISTISCH

Strijdbroeders nemen ook deel aan katholieke evenementen. In de naoorlogse jaren zijn ze altijd present in de processies. Zo worden er kostuums aangekocht voor Sint-Elooi en zijn twee schildknapen, die mee opstappen in de *ommegang* in de dorpsstraten naar aanleiding van de ondertussen ook al opgedoekte processies. Op Tweede Kerstdag 1978 trekt onder impuls van de jonge *Strijdbroeders* nog een *Sterrestoet* door de gemeente. Ter gelegenheid van het kerstfeest van 1980 verzorgt de *Camere* de viering van de middernachtmis in de parochiekerk en komt er op het dorpsplein een kerststal naar ontwerp van bestuurslid Edgard Buyse.

Pas de jongste decennia is het maatschappelijke profiel van de *Strijdbroeder* volledig vervaagd. In een pluralistische samenleving worden vandaag sprekers met de meest diverse politieke en filosofische overtuiging uitgenodigd. Als lid, maar ook als gelegenheidsgast is op de vergaderingen vandaag iedereen welkom, al blijven de statuten een vage gids.

5. ... EN VLAAMS

Ontstaan in het kader van de brede Vlaamse Beweging, kiezen ook de Knesselaarse *Strijdbroeders* voor een duidelijk Vlaamsgezind profiel. Dat blijkt uit de prominente rol van de *Vlaamse Leeuw* op de vlag, maar ook en vooral uit de keuze van sprekers en onderwerpen voor de maan-

delijkse vergaderingen, de liederen, de organisatie van guldensporenfeesten en de deelname aan Vlaamse manifestaties. Zelfs op de concertavonden was de Vlaamse strijd prominent aanwezig: *“De feeste was uitsluitend Vlaamsch, dit maakt hare groote weerde uit, alsook dat zij gansch kosteloos was”*, noteert Segers in 1903.

Medestichter Alfred Segers getuigt hierover uitgebreid in zijn redevoeringen in 1943 en 1953. *“Notaris Maeyens schonk ons een prachtige leeuwenvlag. In die tijd snauwden sommige beambten, die ook met ons geld betaald werden ons toe “Comprend pas”. Op herbergen stond er op Fransche uitsteekborden Au roi d’Espangne en ginder op die hoek A la belle vue. Uithanborden werden vernederlandst. Onder impuls van de Strijdbroeders wordt in 1893 het uithangbord van Cafe Rubens gewijzigd in Bij Rubens en dat van De Concorde in De Leeuw.”*¹³

Op voorstel van Jules Arnaut vertrekt een smeekschrift naar het gemeentebestuur, met de vraag om het Franse gemeentezegel *Commune de Knesselare* te vervlaamsen. In middelbaar en hoger onderwijs, in het parlement en in het leger wordt Frans gesproken. Victor De Lille schrijft dan: *“België gelijkt aan een beddeken waar Waal en Vlaming samen slapen, maar de Waal moet altijd de schoonste plaats hebben en hij trekt de warme dekens naar zijn kant”*.¹⁴

5.1 ALLES FRANSCH EN FRANSCH!

Een van de interessantste archiefstukken uit het archief is een toespraak van bestuurslid Alfons Arnaut over de taalsituatie op het einde van vorige eeuw. *“Tegen alle inbreuk op ons taalrechten zullen wij ons hardnekkig verzetten en Frankrijk afweren... Ga naar de steden en groote dorpen, alleman spreekt maar in 't Fransch. Men koopt, men verkoopt, men bestelt, men gebiedt, men ontvangt bevelen in 't Fransch. Dit hooren we alle dagen en de knechten en meiden die in stad hebben gewoond, hunne taal gelijkt aan een orgelspel vol valsche noten... De bijzonderste familiën in stad spreken allen Fransch, die van den buiten apen de steedsche na... Vele briefwisselingen aan onze gemeentebesturen zijn uitsluitend in 't Fransch... De Vlamingen dienen vooral de Vlaamsche gazetten te verkiezen boven Fransche... Na een pleidooi voor “Vlaamsch” in het parlement, in de gerechtelijke wereld, en bij “den IJzeren Weg”, vervolgt hij: “Hoe gaat het te Brussel in die kabinetten, in die middenbesturen, in die groote burelen? Alles Fransch en Fransch!... Onze onderwijsgestichten, en zoo zijn er vele, verfranschen de opvoeding onzer zonen. Het gaat zoo ver, dat Vlaamsche jongelingen bijkans in 't Vlaamsch niet kunnen bidden... De nonnen vooral maken van onze meiskens fransche typen... Zijn wij dan geen vrije Vlamingen meer?... In kunst, in handel, in geleerdheid, in rijkdom, in mannenmoed en treffelijkheid evenaren en overtreffen wij de Walen, waarom op taalgebied ten achter gebleven?”, aldus nog Arnaut. (integrale tekst: zie bijlage 2)*

De *Strijdbroeders* marcheren mee op tal van Vlaamse manifestaties, zoals Guldensporenfeesten (vaak in Brugge) en demonstraties (stoeien voor de hogeschool in Gent).

Dat Vlaanderen zich in het Kortrijkse in 1302 een weg ploeterde naar een beetje zelfstandigheid vinden de *Strijdbroeders* in 1902 een voldoende reden om voor twee dagen naar de Leiestad te trekken voor de herdenking van de Guldensporenslag. Dit feest is georganiseerd door de *Vlaamsche Landsbond*. Het gaat per fiets. Slaapgelegenheid vindt men er evenwel niet en 's nachts trekt men dan maar zingend en pintelierend "*van de Pretoria naar 't Meiboomke en van 't Meiboomke naar de Pretoria*", waar de fietsen staan. De volgende dag rijden de *Strijdbroeders* naar huis in de plassende regen, in het *baldonker* en met als aanvoerder Camiel D'havé, de dorpskomiek.

Voor de viering in eigen gemeente wordt ook een bijzondere inspanning gedaan. "*Eene plechtige hoogmis werd ter intentie der Vlaamsche Strijdbroeders opgedragen. Na de mis werd op het Dorpsplein de Vlaamsche Leeuw gezongen. 's Namiddags was het volop feest in de patronage... Twee luchtballen, die statig omhoog rezen verkondigden wijd en zijd dat de heuglijke gebeurtenis te Knesselare gevierd werd*", schrijft het Fondsblad.¹⁵ Men viert hier "*met bijzonderen luister den 11 Juli 1902*", voert het toneelspel *Breidel en De Coninck* op. Volksvertegenwoordigers komen een feestrede uitspreken. In 1910 schenkt notaris Maeyens een prachtig zijden vaandel en zijn "*al de tooneelkringen uit de buurt aanwezig*".

5.2 SCHOONE VLAAMSCHE MENSCHEN

Ook voorzitter Rodts roept in zijn feesttoespraak in 1943 herinneringen op: "*Op Vlaamsch gebied heeft zy zich niet min verdienstelyk gemaakt. Heeft Knesselare eene der eerste medegedaan aan vlaamsch leven en aan den vlaamschen stryd dan is zulks vooral te danken aan de werking der Vlaamsche Strydbroeders, aan hunne feestavonden, aan hunne deelname aan vlaamsche hoogdagen, optochten, enz., aan hunnen verspreiding van het vlaamsche volkslied, en nog het meest wellicht aan hunne stille werking in eigen kring op hunne maandelyksche vergadering. Zy hebben slapenden gewekt en van onverschilligen overtuigde vlaamschgezinden en vlaamschevoelende menschen gemaakt.*"¹⁶ Volgens Rodts is de taak van de vereniging "*om van hun volk te maken: schoone Vlaamsche menschen!*".

Driftig bespreken ook de *Strijdbroeders* de politieke toestand in het land. Vooral voorzitter Maeyens en Alfred Segers volgen de Vlaamse Strijd van nabij. Nu en dan komen ook *Gentsche sprekers*. Men ondertekent *vertoogschriften* die aan de parlementairen worden gestuurd, neemt een abonnement op Vlaamse tijdschriften, men geeft een bijdrage voor de standbeelden van Ledeganck en Jan Frans Willems, neemt deel aan

Volgens voorzitter Leon Rodts moet de vereniging van het volk "schoone Vlaamsche mensen maken".

manifestaties, betogingen zoals die voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit (*"meetings en stoeten voor de Hoogeschool"*), huldefeesten, onder meer rond Ledeganck (Eeklo), pater Verbiest (Pittem), mevrouw Courtmans (Maldegem), Gezelle (Brugge) of de herdenking van de Boerenkrijg in Overmeire.

Een voorbeeld maakt duidelijk dat de Vlamingen nog volop moeten knokken voor hun rechten: bij de laatste verkiezingen voor de Eerste Wereldoorlog stuurt het arrondissement Antwerpen zes senatoren naar het parlement. Vijf ervan spraken geen Nederlands. Na de verkiezingen van 1919 komt de katholieke Vlaamse groep in Kamer en Senaat versterkt uit de verkiezingen.

De Vlaamse Beweging krijgt in de jaren 1920 een nieuw elan. Een van de nieuwe verenigingen die daartoe bijdragen is de *Katholieke Vlaamsche Landsbond*. De *Strijdbroeders* treden toe in 1920. De KVL is een federatie van katholieke verenigingen, gesticht in Brussel op 28 september 1919. Een voorloper daarvan was de *Vlaamsche Katholieke Landsbond* (zie hoger, 1895). Maar de tegenkanting is groot. Hier en daar worden bijeenkomsten verboden, ambtenaren die aansluiten ondervinden moeilijkheden, katholieke en vrijzinnige Vlaamsgezinden groeien uiteen... Tussen beide wereldoorlogen blijft de Landsbond invloedrijk, onder meer via betogingen, congressen en publicaties. De bond ligt mee aan de basis van enkele successen van de Vlaamse Beweging.¹⁷

5.3 LA LIBRE BELGIQUE

Als sommige nieuwe leden toetreden en opvallend minder Vlaamsgezind zijn dan de stichters, komt het al eens tot een conflict. In 1925 wordt er in de bestuursvergadering onder meer geredetwist of het al dan niet *wenselijk* is dat sommige leden, zelfs bestuursleden, geabonneerd blijven op Franstalige dagbladen als *La Libre Belgique*...

In diezelfde periode zijn de *Strijdbroeders* aanwezig op de IJzerbedevaarten ("Diksmuidedagen"). *"Zij die dit schouwspel voor de eerste keer zien, slaan de handen ineen vol bewondering. De weide kon de menigte niet bevatten"* (Segers, 1934). *"11 juli is onze feestdag en dan laven wij ons aan vaderlandsliefde"* (Segers, 1953).

In de jaren 1930 staat de Vlaamse Beweging sterk. Segers zweept zijn troepen op: *"'t Is nu januari van Onze Lieve Heer Jesus Christus den 25sten en wij, erfgenamen van Lamme Goedzak, blijven onverschillig toezien... De taalwetten blijven ze overtreden en Grammens en zijn helpers krijgen geen amnestie."*¹⁸ Of nog: *"Tot wat einde is de christen Vlaming geschapen? Het antwoord ligt in de leuze Alles voor Vlaanderen. Vlaanderen voor Christus"*.¹⁹

5.4 DEN DUTSCH

Na de Tweede Wereldoorlog is er ook onrust. Sommige woningen van Vlaamsgezinde *Strijdbroeders* worden besmeurd, bepaalde *strijdbroeders* worden verdacht gemaakt. *"Er waren geanimeerde discussies over al of niet gefundeerde aantijgingen tegen het loyale gedrag van sommige leden. De vergaderingen eindigen op een verkiezing, waaruit bleek dat de beschuldigingen niet inslaan. Sommige leden hadden blijkbaar een ander resultaat verwacht en stappen op"*, aldus Walter Van Ryckeghem. *"Enkele zijn later teruggekeerd, andere niet"*.²⁰

In augustus 1944 is er wegens hevig onweer geen bijeenkomst, evenmin als in september (maand van de bevrijding) en oktober (veel soldaten in Knesselare). Op de vergadering van november stellen sommige leden de vraag: *"Dient er in de maatschappij soms geene zuivering gedaan?"*. Verslaggever Segers is not amused: *"Kom met feiten, noem de personen. De aangeklaagden kunnen zich dan verdedigen. 't Is een kiesche zaak...die niet met overhaasting afgedaan mag worden"*.²¹

De toneelkoepel Algemeene Toneelcentrale (ATC) wordt ook genoemd. Topman Van Lancker zou volgens sommigen zijn aangehouden, maar Walter Van Ryckeghem verdedigt de ATC: *"Dat is geen Duitse instelling. Tijdens de bezetting werden er toneelstukken uitgevoerd. Is dit eene onvaderlandsche daad?"*, vraagt hij.

Het komt tot een stemming over de vraag of sommige leden moeten worden uitgesloten. Veertig leden stemmen. Sommige leden krijgen behoorlijk veel tegenstemmen, maar toch het vertrouwen van de meerderheid. Uiteindelijk wordt niemand geschraapt. Acht leden stappen op, maar sommigen keren later toch terug.²²

De Vlaamse Beweging krijgt een klap in de eerste jaren na de oorlog. Ook de Strijdbroeders gaan door een vrij moeilijke periode. Van een elfjuliviering is even geen sprake meer en de jaarlijkse uitstap wordt een paar keer verplaatst naar 21 juli... Maar in 1948 is er weer een elfjulfest "met elk drie pistolets met hesp en koffie... en de voorzitter tracteerde met een havana...en de kas met een demi", aldus de schrijver, die weer spreekt van "Vlaamse leute zoals we in lang niet meer meemaakten".²³ Dat het Vlaamse vuur terugkomt blijkt uit de woorden van de verslaggever: "Ze houden Congres in Wallonië en roepen "Los van België"... Moesten de Vlamingen dat durven, morgen zouden zij zuchten in folterkampen. In stad en dorp zitten fransikljons te loeren hoe zij den Vlaming kunnen dwarsbomen. De strijd loeit in hevigheid. Hoe en wanneer komt er een einde aan?".

In de jaren 1950 dienen zich nieuwe generaties en nieuwe strijdpunten aan. Die komen nog ruim aan bod op de vergaderingen (zie bijlage 3: de sprekerslijst).

In september 1956 is de *Eed* duidelijk bezorgd. Bij de planning van de vergaderingen van het volgend seizoen wil men "*een avond om er op te wijzen dat wij meer waardige Vlamingen moeten zijn*" en "*onze ontspanningen op een hoger peil trachten te brengen*", registreert de nieuwe griffier Julien Vandeweghe.

Leden worden herhaaldelijk opgeroepen om deel te nemen aan de IJzerbedevaarten, 11 juli blijft een te vieren hoogdag. In 1961 looft deken Maurits Hooft de deelnemers aan de eerste *Mars op Brussel*: Burgemeester Devreese *strandt* onderweg op de nagels van politieke tegenstanders.

5.5 INJECTIE VAN WILFRIED

Dat er nog reden is om Vlaamsgezind te zijn, komt de jonge Wilfried Martens vertellen in 1961. Hij spreekt hier over *De toekomst van de Vlaamse Gemeenschap*. Martens is op dat ogenblik voorman van de *Vlaamse Volksbeweging* (VVB). Julien Vandeweghe noteert op 13 september 1961 uit Martens' mond dat de Vlamingen 68 procent van de lagere schoolleerlingen leveren, 55 procent van de scholieren en slechts 38 procent van de universitaires. Tegenover 67 % Vlaamse soldaten staan 35 % Vlaamse officieren... De deken dankt Martens "*omdat hij ons een injectie gegeven heeft van Vlaams gevoel*". In 1968 komt Wilfried Martens nog eens lang om over dat onderwerp spreken.

Voor al onder impuls van Omer Mattheeuws worden in 1964 een dertig Vlaamse leeuwen verspreid... *“Voorwaar een goede prestatie en schoon vertoon van het Vlaams gevoel in Knesselare”*, aldus de griffier.

De *Strijdbroeders*, die eerder al deelnamen aan de zogenaamde *Kruiskopactie* (inzamelactie gehouden na de dynamitering van de oude IJzertoren) zamelen in 1969 geld in en krijgen een eigen tegel te plaatsen. Op 25 juni 1973 vraagt men het gemeentebestuur deel te nemen aan de bloemenhulde bij de IJzertoren, waar de gedenkstenen worden geplaatst.

In 1971 spreekt nog eens Flor Grammens over de taalstrijd. De zeventiger moedigt hier de jongeren aan: *“Ik hoop dat gij jongeren zult begrijpen dat de flaminganten uit die tijd geen naïeve romantiekers waren, maar mensen die gewerkt hebben aan uw toekomst”*. Een aantal Knesselaarse jongemannen (Arnold Strobbe, Dirk Van Ryckeghem en Chris Van Daele) hebben het in dat jaar over de Vlaamse Beweging.

Taalgrensbewoner en schilder Gies Cosijns, Voerenaar Guido Sweron, journalist en publicist Marc Platel, VU-voorzitter Hugo Schiltz, *Trends*-hoofdredacteur Frans Crols, professor Boudwijn Bouckaert e.a., maar ook de *Prince*, de deken en diverse leden behandelen de Vlaamse Kwestie, het probleem Brussel, de taalgrens...

De Vlaamsgezindheid van de *Strijdbroeders* staat ook de jongste jaren niet ter discussie, maar krijgt een minder prominente rol in het programma. Dat heeft veel te maken met de *Sprong Voorwaarts* die de Vlaamse Leeuw in deze twintigste eeuw heeft gemaakt.

In het begin van de 21ste eeuw komt een einde aan het zingen van de Vlaamse Leeuw na de maandelijkse vergaderingen (behalve op 11 juli).

5.6 11 JULI

De Vlaamsgezindheid blijkt ook uit de *ievel* waarmee op 11 juli feest wordt gevierd. In het lokaal wordt de vlag uitgehangen. Tijdens de eerste jaren valt die eer nog te beurt aan de Belgische driekleur. Het lokaal wordt overigens *“met transparent en balonnekens verlicht”*. Men eet brood met hesp en bezoekt de vrienden-tappers. Het gebeurt ook dat men op de dorpsplaats koorzang uitvoert. En nu en dan trekt men er met de fiets op uit, naar Damme, Breskens, Terneuzen, Gent en andere Oost- en West-Vlaamse steden, naar de Leie, en *“dikwijls”* naar Diksmuide.

Na de Tweede Wereldoorlog volgen de *auto-uitstappen*, later echte rally's, en door de griffier wel eens *“spannende races”* genoemd. 's Avonds is der dan *“dampende koffie, belegde broodjes, een gezellig praatje met hier een daar een discussie zoals het een rederijker past”*.

Op elf juli trekken de Strijdbroeders er op uit. Een van de tradities die overeind blijven.

Naar aanleiding van de herdenking van de Guldensporenslag (650 jaar) schrijft Walter Van Ryckeghem in 1952 *Vlaenderen, Were Di*. De opvoering gebeurt in de *hovingen* van café *Lusthof* (Veldstraat). De achtergevel is omgetoverd in middeleeuws Brugge, Wijnendaele, Compiègne... Net voor de ontknoping zorgt een onweer voor onverwacht veel klank en licht. Alle troepen vluchten naar binnen... De *Strijdbroeders* bezoeken in dat decennium de Lotusfabriek in Lembeke, worden ontvangen op het kasteel van hun *Prince*, graaf d'Alcantara, spelen *De duivel te sterk*, in eigen gemeente en in Gent.

Stilaan treden ze met hun *Guldensporenherdenking* naar buiten en organiseren samen met het gemeentebestuur op het kerkplein *Guldensporenfeesten*, met volksdans, muziek, zang, declamatie en vlaggenzwaaien. Die feesten groeien stilaan uit tot *gemeentelijke 11-julivieringen* met een openbaar karakter. Deken Walter Van Ryckeghem is immers ook voorzitter van de jonge cultuurraad²⁴.

Vaak spelen de Strijdbroeders zelf wagenspelen (*Nu Noch* (1959), *Sa Bruegel, kus de bruid* (1960) en *'t Is al boter aan de galg* (1965). In 1961 en 1962 trekken ze naar de *hovingen* van Hilaire Ryserhove (*Nu 't Withof*, Veldstraat) en is de publieke belangstelling het grootst. "Om 20 uur stoet met muziek op kop en al de vlaggen van de plaatselijke verenigingen. Ongeveer 500 aanwezigen volgen een muziekuitsvoering, een zangcrochet, optreden van de BJB-meisjes met ritmische oefeningen, vendelzwaaien van de BJB-jongens. Een regenvlaag stoort de avond." Toch merkt de grif-

fier (apotheker Julien Vandeweghe) schamper op dat de rede van meester Ryserhove *"het enige punt in het programma was dat aan 11 juli herinnerde... Ofwel is het Vlaams bewustzijn in ieder van ons in slaap gevallen, ofwel moet toekomend jaar gezorgd worden voor een heropflakking"*. Elfjuli verliest evenwel geleidelijk aan het karakter van een strijddag.

In de loop van de jaren zestig verschuift – conform het tijdsbeeld van de *Golden Sixties* – de aandacht vooral naar het economisch veld. Vlaanderen werkt zijn achterstand weg, meer zelfs, wordt de topregio in dit land. Achtereenvolgens trekt men naar de *Brugeoise* (1960), naar een Gentse spinnerij (1961), is er een guldensporenrally, trekt men naar de brouwerij *De Splenter* in Dentergem en naar de *Riva* (1962), naar Leon Claey's in Zedelgem (1963), naar Brugge (1964), de leerlooierij van Maurice Devreese en kanaalzone (1965), de houtbuigerij Jeroom Van de Castele en de weverij Van Damme in Eeklo (1966), de haven van Zeebrugge en het *Salon van de Humor* (1967), UCB Zandvoorde en het vliegveld van Middelkerke (1968) en naar CBRT Brugge (1969). Eenmalig is er ook eens feest op 21 juli (1962: dagreis naar Bokrijk en naar de mijn van Houthalen).

In eigen gemeente is plaats voor declamatie (Wim Laroy, 1963), een diavoorstelling, een rally (1969). Met enig succes waren er op De Plaats drie edities van *Een tegen Allen* (1967, 1968, 1969).

Een zeldzame keer is er ook feest op 21 juli. In dit geval een uitstap naar de mijn van Houthalen.

Heraldicus Edgard Buyse (zittend), penningmeester Gerard Van de Castele, deken Walter Van Ryckeghem en griffier Jan Magerman met enkele symbolen van de vereniging.

In de jongste decennia blijft de elfjuli-uitstap overeind, met toeristische uitstapjes allerhande (nu ook naar Waalse, Nederlandse en Franse steden), bezoeken aan kastelen en musea, boottochten en druk bijgewoonde autozoektochten...

6. ZINGEN...

Tot de vaste ingrediënten van de maandelijkse vergaderingen behoort lange tijd het zingen van liederen. In april 1894 wordt op de vergadering een *Strijdlied* uitgedeeld en aangeleerd. Meester Segers noteert: *"Na de bijeenkomst stapten we fier, op maat en in rang door de straten en 't galmde:*

*Strijders waren onze vaadren,
Houw en trouw aan God en vorst
Vlaams van bloed in hart en aadren
Katholiek van ziel en borst*

*Wij willen aan de Walen
Niet langer zijn verknecht
Wij willen Vlaamsch: dat is ons tale
Wij willen Vlaamsch: dat is ons recht*

"De menschen liepen buiten en loechen ons tegen. Dan waren er nog geen velos; we bleven samen en trachtten naar de 2de zondag van de maand..."

In de hitparade van de *Strijdbroeders* staan romantische en dramatische liederen, heimatliederen, het Vlaamse strijdlied... De verslaggever noteert in zijn schriftjes: *"Alfons Hooft zingt Wat aan een Vlaming niet past* (van de Knesselaarse dichter August Bultynck), *De malheuren slapen niet, Ons Vlaanderen en Waar de bezem staat*; August Cooreman zingt kluchtliederen en bezingt *De lieve mei*. Een Maeyens zingt kluchtliederen, Alfons Arnaut pakt uit met *In Vlaanderen, Vlaamsch Land, De veuskundigen schoolmeester* en August Van de Castele met *De Vlaamsche jongen en Eene ongelukkige weze*; Hector Bultynck zingt "Het schoon lied *Het ijselijk Weer*" en tot het repertorium van Adolf De Baets behoren *Het lied van de Liereman, 't Gevonden Bloemken* en *Vlaamsch jongelingenlied*; Octaaf De Waele zingt een Vlaams lied, Louis Spanhove *De Tabaksblaas*, Victor De Waele *Jan in de Kas* en Flor Bellaert "gaf af van *De Dikke Baas*". Florent Spanhove krijgt de lachers op zijn hand met *De mode van papier* en Emiel Buyse doet hetzelfde met *De microbe*...

"Knesselare is altijd gekend om zijn zangers". Onder meer *De Congo, 12 uren socialist, Murillo, Het valsche alarm, de cirk Barnum, de drie mismaakten...* zijn titels van zangspelen die worden uitgevoerd.²⁵

Vanaf de jaren 1950 wordt, onder meer onder impuls van André Van Hooreweghe en Gerard Van de Castele, maar ook van dokter Patrick Dhoore en Julien Willems weer meer aandacht gevraagd voor het lied. Eerstgenoemde ontpopt zich als zangleider, Gerard Van de Castele schrijft enkele drink- en gelegenheidsliederen, waaronder *Rederijkers drinklied* (bijlage 4: lied van de Strijdbroeders). Dokter Dhoore dringt erop aan om naast de toneelactiviteit ook het lied te cultiveren en Julien Willems leidt een tijdje de repetities en de uitvoeringen. Op de vergadering worden liederen aangeleerd. De Griffier noteert wel eens dat “*laat in de nacht uit het Witte Paard, het nieuwe lokaal, mooie Vlaamse gezangen*” klonken. Nu en dan zijn er optredens van een gelegenheidskoor van de Strijdbroeders²⁶ (bezoek rozentuinen d’Alcantara, opening nieuw Knesselaars gemeentehuis in 1972, enz.). In 1952 trekken de *Strijdbroeders* zelfs naar Zelzate voor een *Bonte Avond*. In de beste verstandhouding met de leden die ook in de fanfare spelen, brengen ze er muziek, zang, dans, humor en sketches.

Maar met de doorbraak van de transistorradio, bandopnamer, pick-up, cassettespeler, cd’s en ander elektronisch tuig wordt de zangtraditie vanaf de jaren 1970 weggespoeld.

7. ... EN FEESTEN

Vanaf de stichting is duidelijk dat de *Strijdbroeders* een nogal feestelijke ingesteldheid hebben. Op zowat alles wat gevierd wordt, zijn ze van de partij. Feesten voor de honderdjarige Rosalie De Neve, inhuldigen van burgemeester De Jaeger, stoeten en carnavaloptochten, herdenkingen en vieringen van oud-strijders...

De oudste traditie is het *nieuwjaarsfeest*. In januari 1894 gebeurt dat voor het eerst in het lokaal “*met lekkere koeken*”. Er wordt al eens een glas gedronken, en men trekt dan “*zingend naar de leden-tappers*”.

7.1 GEPARFUMEERD

Pas op 15 oktober 1958 mogen familieleden voor het eerst mee met hun strijdbroeder naar de vergadering. Naast meespelen in het toneel, mogen de dames nu ook *meefeesten*. Er is ook de proefballon van het winterse familiefeest. “*Om drie uur slopen de laatsten huiswaarts met de beste herinnering aan een goed geslaagd familiefeestje. Een dergelijke avond mag wel eens herhaald worden*”, aldus de griffier, die in die overtuiging blijkbaar niet alleen staat.

“*Zijn er elf avonden op een jaar met een culturele waarde, dan komt een avond met gezonde ontspanning toch niet verloren voor*”, aldus de griffier. Het lokaal is nogal eens met kaarsen en dennengroen in een gezellige nieuwjaars sfeer herschapen. Een enthousiaste griffier heeft het op een ander moment eens over “*Twee lange gedekte tafels met opgezette, goed*

gecoiffeerde en aangenaam geparfumeerde glunderende gezichten". Na zijn jaarverslag volgen de nieuwjaarswensen van de deken en de *leutige stemming*, gezelschapsspelen, dans, tombola.

Deken Walter van Ryckeghem omstrikt sinds de jaren 1960 zijn kerst- en nieuwjaarswens met "*keurige versvoeten... in vondeliaanse verzen... nu eens in 't vroede, dan in 't zotte en soms in 't amoureuze...*" Griffier apotheker Julien Vandeweghe verkoopt zijn jaarverslag *in rederijkersrijmpjes*, een gebruik dat zijn opvolger Jan Magerman met veel zwier zal overnemen. Nieuwe leden worden plechtig aangesteld. En voorts is er de inbreng van anderen. Schatbewaarder Gerard Van de Castele laat al eens zijn *Rederijkersmachine* op het publiek los, André Van Hooreweghe animeert met *Wachtwoord*, met *tsiebe* en *tsoebke* en andere Knesselaarse woorden, of zorgt samen met Dirk Van Ryckeghem voor *U vraagt, wij draaien*, Geert Van Ryckeghem en Ronny Wittouck brengen als Sint-Elloi en Piet een woord, een lied.

Animatie is er geregeld met *Wachtwoord*, en een lokale versie van *Farce Majeure*, en een zeldzame keer zelfs een eenakter. "*Van het Vroede naar het Sotte is maar een kleine stap, vooral als dit begoten wordt met gerstenat en wijngeest. Er werd gedanst en gezwanst tot in de vroege ochtenduren*" (januari 1973).

Niet voor niets is 'zorgen voor eigen vermaak en nut van de leden' een van de drie hoofddoelstellingen van de vereniging. Een verkleedpartij bij een van de vele jubileumfeesten (75 jaar Strijdbroeders)

Rond de eeuwwisseling komt er wat sleet op de formule en geklaag over het menu, de prijs, de muziek... De griffier doet zijn beklag over *“de eeuwige zeurpieten en kankeraars, de onverbeterlijke muggenzifters en droogstoppels”* die de vorige jaren fel hun best deden (1999). Maar in 2001 moet hij weer vaststellen dat de *schwung* wat ontbreekt en volgt de vraag naar bezinning over de oude feestformule. Eigen optredentjes en nu en dan een andere aanpak kunnen het feest in de traditionele stijl niet redden. *“Misschien wordt het gewoon tijd dat we onze feestformule eens herzien en ons gaan bezinnen over onze feestgewoontes”*, noteert de griffier. Het accent verschuift van het stervend nieuwjaarsfeest in januari naar het bloeiend en druk bijgewoond patroonsfeest in december.

Dat laatste wordt vanaf de jaren 1970 gevierd, aanvankelijk met een aperitiefconcert (feestdag Sint-Elooi), vanaf 2004 met een avondoptreden, gevolgd door een achteraf-receptie in het stamlokaal.

Vanaf 1996 wordt er regelmatig een *quiz* gespeeld, samengesteld door Renaat De Blaere en Hans Waerniers.

7.2 JUBILEUMFEESTEN

Het twintigjarig bestaan (1913) wordt gevierd met een mis, een optocht naar de *patronagie*, voorafgegaan door de fanfare die de Vlaamse Leeuw speelt. In de zaal geeft voorzitter en burgemeester Maeyens een

De tweede verenigingsvlag (1953).

toespraak en worden talrijke Vlaamse liederen gezongen. Nadien volgt toneel. Alfred Segers, onderwijzer en tooneelmeester van de Strijdbroeders houdt een voordracht *"waarin hij de toestand van 1302, in 't opzicht van godsdienst, taal en vaderland, vergeleek met dien van heden en tot de slotsom kwam dat de strijd der Vlamingen heden, met ander wapens, dezelfde als die hunner voorvaderen... Onnoodig te zeggen dat de Vlaamsche Strijdbroeders daarna nog een lustigen avond hebben doorgebracht en dat nog meer dan eens langs de straten het Vlaamsch Strijdlied Wij Willen Vlaamsch heeft weergalmd"*, schrijft de verslaggever van het *Fondsenblad*.²⁷

Het vijftigjarig bestaan van de vereniging (1943) valt middenin de Tweede Wereldoorlog. Op het programma een plechtige hoogmis, een feestzitting in de patronage en een toneelstuk (zie verder). Een van de interessantste bronnen over de geschiedenis van de *Strijdbroeders* is het bewaard gebleven verslag van toenmalig schrijver Alfred Segers.

Op 12 juli 1953 is het weer feest. De *zestigjarige* vereniging wordt ondanks tegenkanting *"vanuit Belgicistische hoek"* en omwille van de oorlog met een vertraging van tien jaar dan toch *Koninklijk*. De *Strijdbroeders* hebben een nieuwe vlag. Een grote feestzitting heeft plaats in café *De Lusthof* in de Veldstraat. 's Avonds is er vuurwerk.

Voor het *75-jarig bestaan* in 1968 trekt de groep met de fanfare voorop naar de feestzitting in het klooster. Het Sint-Gregoriuskoor uit Drongen luistert op. Voor het avondfeest trekken de leden een ander truitje aan... Terug naar *La belle époque*. De jeugd zorgt voor mimespel.

Met enige vertraging viert men in 1981 het *25-jarig bestaan van de Camere*. Na de mis is er receptie en academische zitting in het gemeentehuis. De muzikale omlijsting gebeurt met oud-Nederlandse liederen door de *Gezellen van de H. Michiel* uit Brugge. Een 25-tal leden krijgen een ereteken. Het feestmaal heeft plaats in *Het Withof*.

In 1983 wordt tweemaal gefeest. In maart is er de viering van *negentig jaar Strijdbroeders*, in mei staat de deken Walter Van Ryckeghem vijftig jaar op de planken. Hij krijgt van zijn groep een rode rederijkersstoel aangeboden.

7.3 JAAR MET EEN KROONTJE

Vooraf 1993 wordt een jaar met een kroontje. De *Strijdbroeders* worden *honderd jaar*. Het eeuwfeestjaar (stichting 12 maart 1893) wordt gevierd op zaterdag 13 maart met een bijzondere misviering voor de overleden strijdbroeders, en met de wijding van de *nieuwe vlag*.²⁸ De nieuwe vlag, een ontwerp van heraldicus Egard Buyse, draagt in het blazoen de patroonheilige Sint-Elloo, het wapen van de Heren van Knesselare en de Vlaamse leeuw, en de kenspreuk *"Moed en Volharding"*.

Deken Walter Van Ryckeghem voor de trofeeënkast in De Swaene.

Sinds het eeuwfeest prijkt nu ook de dubbele naam op de vlag.

Zowat tweehonderd leden, ereleden en sympathisanten luisteren op een academische zitting in het gemeentehuis naar toespraken van Dirk Van Ryckeghem, burgemeester Schrans, cultuurraadafgevaardigde Remi Van Hooreweghe en de *Prince* graaf d'Alcantara. Voorts is er een tentoonstelling van foto's, trofeeën en ander archiefmateriaal in de raadzaal en wordt de "*Kroniek Vlaamse Strijdbroeders 1893-1993*" voorgesteld. Een geschiedenis van de vereniging, samengesteld door Jan Van de Castele, m.m.v. Jozef Arnaut en Gerard Van de Castele. Om 20 uur volgt een avondfeest in de parochiale feestzaal.

In zijn toespraak probeert Walter Van Ryckeghem de sfeer te schetsen van de eerste decennia, hij roept cultuurraad en gemeentebestuur op dichter August Victor Bultynck niet uit het oog te verliezen, omdat hij als Knesselaarse journalist en schrijver een niet onbelangrijke rol speelde in de Vlaamse en sociale strijd op het einde van de 19de eeuw (de schrijver krijgt later inderdaad een monumentje in de hovingen van de voormalige sigarenfabriek). Het was diezelfde Bultynck die als journalist, als hoofdredacteur of als spreker voor diverse Vlaamse Verenigingen herhaaldelijk opriep om in elk dorp een *Vlaamse Strijdgroep* op te richten. Vaak gebruikte hij de aanspreking Vlaamse strijders... De initiële doelstellingen van de *Strijdbroeders* (Vlaams, sociaal, katholiek) benaderen alvast heel sterk de opinie van Bultynck.

Dichter en journalist August Victor Bultynck speelde een rol in het ontstaan van een katholieke en Vlaamsgezinde vereniging in zijn geboortedorp.

7.4 VIJFTIG JAAR REDERIJKERS

In december 2005 is er weeral eens een bijzonder feest: de *Rederijderskamer Sint-Elooi mag haar vijftigste verjaardag vieren*. Voor zo'n 150 gasten wordt Walter Van Ryckeghem in het gemeentehuis aangesteld als *eredeken*.

Van Ryckeghem is de generatie na hem – geboren in de late jaren veertig en de jaren vijftig – steevast *de jongeren* blijven noemen. Uit die generatie komt zijn opvolger Renaat De Blaere. Die wees op de verdiensten van zijn voorganger, *“de regisseur, de acteur in zoveel toneelstukken, de helpende hand bij decorbouw, de man met de zaklamp in aanslag tijdens de repetities, de man die met zijn rijk verbaal talent zijn leden toesprak bij opening en afsluiten van ontelbare vergaderingen, en die nieuwjaarswensen verpakte in nieuwjaarsverzen op rijm”*.

De nieuwe deken wees op de uitdagingen voor de toekomst van de vereniging: *“de homo zappiens van achter zijn tv of pc krijgen”*, het wordt steeds moeilijker. *“De grootste uitdaging voor de komende jaren zal ongetwijfeld zijn om jongeren aan te trekken in onze rederijderskamer”*, aldus De Blaere.

Oorkonde, naar aanleiding van vijftig jaar Knesselaarse rederijderskamer gemaakt door Gab Van den Brande.

Ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de *Camere* ontwierp Gab Van den Brande, naar analogie met de aantstelling van de *Camere* in 1955 een *oorkonde*, een eigenzinnige aquarel waar de kijker een eigen interpretatie mag aan geven. De deken gaf alvast zijn interpretatie: de rederijker heeft geen dikke nek. Zijn torso is als een stomp over Knesselare gezet en in die stomp straalt ook zijn licht over de huizen en de mensen.

7.5 KROEGENTOCHT

Het hele werkjaar (september 1992 tot september 1993) staat in het teken van het eeuwfeest. Topactiviteiten zijn het toneel in december 1992 (een mix van *Paradijsvogels* en *Dorp der Mirakelen* van Gaston Martens in een bewerking van Dirk Van Ryckeghem), en de organisatie van een eerste Knesselaarse Kroegentocht op zaterdag 7 mei. Die voltref-fer wordt in zeven cafés ingekleurd.

Sinds 1993 organiseren de Strijdbroeders met succes een jaarlijkse Kroegentocht.

Sindsdien kunnen de muzikliefhebbers elk jaar in mei in een tiental Knesselaarse kroegen op zoek naar muziek en vriendschap. Een rendabel initiatief dat de vereniging financieel mee overeind houdt.

Ook kroegen komen en gaan. De kroegentocht startte in zeven cafés, waarvan de meeste uithangborden ondertussen verdwenen zijn (*De Craenepoel*, *de Willem Tell*, *High Chapparal*, *De Swaene*, *Café Gemeentehuis*, *De Sportkring* en het *Voetballokaal*). Maar andere kwamen in de plaats (*De Buize*, *Dorien's*, *De Clochard*, *La Mouche*, *Enjoy*, *Poezenhoek*, *De Litanie*, *Jeugdhuis 't Effect*, *De Welkom*, *de Nobis...*) Op eigen benen of met het trammetje (*Het Kamietke*) laveren de bezoekers tien jaar later al tussen een tiental cafés.

Van de tiende kroegentocht (2002) wordt een cd-opname gemaakt. In 2004 wordt voor de gelegenheid een eigen strijdbroedersbiertje gebrouwen en verkocht. Het *Etrke*.

8. SPIEGEL VOOR HET DORP

Dat de *Strijdbroeders* in oorsprong katholiek en Vlaamsgezind waren, impliceerde niet dat ze geen belangstelling hadden voor andere maatschappelijke thema's. Al in de beginjaren is er bredere interesse voor diverse aspecten van de samenleving, maar het is toch vooral na de Tweede Wereldoorlog dat de versnelde politieke, economische en de nieuwe culturele stromingen zorgen voor een verruiming van het werkveld.

De culturele interesse is veel ruimer dan het prominent aanwezige toneelleven. In de lokalen van de gemeenteschool wordt in 1958 een tentoonstelling georganiseerd met werken van de *Strijdbroeders*. Nemen deel: Edgard Buyse, Omer Buyse, Edgard Locks, Oswald Schelstraete, Roland Van Heyste (schilderijen), Alfons Hooft, Edgard Van de Castelee (foto's), Alfons Ryserhove (schrijver) en Gentiel Verhoestraete (mecano). Er worden ca. 600 kaarten verkocht.

De Strijdbroeders/Rederijkers waren een warme kern van het culturele leven in de gemeente. Een beeld van de enkele organisatoren en deelnemers aan een tentoonstelling in 1958.

8.1 NEGERS EN ROMEINEN

Hoe de tijden veranderen beseffen we vijftig jaar later als we grasduinen in de verslagen van de vergaderingen. In het pre-televisie tijdperk is de doorsnee Vlaming voor zijn kennis over de rest van de wereld nogal

eens aangewezen op mondeling getuigenissen van anderen. Dat ideeën-goed permanent in beweging is, vandaag in en morgen out, verduidelijken we met een paar voorbeelden. Uit de mond van spreker Ingels noteert de griffier in 1958: *"De negers moeten op een heel andere manier aangepakt worden dan de blanken. En dat begrijpen sommige blanken nog niet. De neger is uiteraard lui en men mag hem bijvoorbeeld geen werklozensteun geven of anders werkt hij niet meer. Ze teren vaak op het werk van hun familieleden."* Een Vlaamse blik op net nog niet onafhankelijk Congo. Mgr. De Bruyne, rector van het pauselijk instituut voor kristelijke oudheidkunde, laat Knesselare weten dat *"de echte Romein hooghartig is en soms brutaal"* en dat *"in zijn physionomie sterk Arabische trekken te ontdekken zijn"*.

Een getuigenis van de veranderende mentaliteit in de jaren 1960 is de komst van de *"gladde spreker"* Louis De Lentdecker, die het heeft over prostitutie en met de *Strijdbroeders* *"Een wandeling door de onderwereld"* maakt... *"Voor ons, mensen van de gezonde buiten, werd dit een beschamende revelatie over wat uit schone liefde groeien kan... Wie een breed verslag over deze voordracht wil, kan zich het boek van LDL over de onderwereld aanschaffen (Lichte meisjes, zware jongens). Wij mogen besluiten dat wij moeten gewapend zijn, in een wereld die groeit, tegen grijparmen van het milieu dat ook onze gezonde buitenlucht stilaan komt verpesten"*, aldus de griffier.

8.2 EROTIK

In november 1966 leidt Omer Mattheeuws een discussie over *Jeugd en literatuur*. De *Strijdbroeders* discussiëren over erotiek. Mattheeuws leest fragmenten voor uit een boek. *"Uit de discussie hierover besloot men dat dit boek wel door de rijpere jeugd mag worden gelezen, maar onder controle"*. Na een fragment uit *De ontaarde slapers* van Ward Ruyslinck concludeert men: *"Het pessimisme is voor de jeugd slechter dan de erotiek. Het seksuele is natuurlijk. Het pessimisme is tegennatuurlijk. Het seksuele gaat uit van een waarde: de liefde. Het pessimisme steunt op geen waarde"*...

De jaren 1960 zijn om diverse redenen bewogen jaren. Onder meer omwille van de nieuwe openheid, de democratisering. Ook binnen de *Strijdbroeders* kan nu worden gediscussieerd en mogen jongeren *"de stok in het hoenderhok werpen"*, want *"idealisme en contestatie is eigen aan jeugdige mensen"*. Op de bijeenkomst van december 1968 werd gedebatteerd tussen KSA'ers en CVP'ers. De griffier besluit: *"Bij iedereen groeit de bekommernis om de mens niet te laten verloren gaan in de maatschappij, maar hem in het middelpunt te plaatsen. Nu meer dan ooit spreekt men van de rechten van de mens."*

Dokter Bockaert (gynaecoloog) en E.H. Bastiel Maes (moraaltheoloog) spreken op dinsdag 11 maart 1969 over geboortebeperving. Hieruit

leren we dat *“de onderbinding van de eileiders van de vrouw of van de zaadorganen van de man noch door de Kerk, noch door de wet is toegelaten. Onderbroken geslachtsverkeer zou “nadelige werking” hebben voor de geestesgesteldheid van de vrouw, het condoom “onschadelijk” zijn. Andere middelen zijn de plastiekspiraal, de periodieke onthouding en de pil, die “onschadelijk” is, wanneer ze genomen wordt door een gezonde vrouw gedurende een beperkte tijd en onder dokterscontrole.”* Basiel Maes spreekt in de zin van de encycliek humanae vitae. *“Volgens de encycliek is er maar één methode toegelaten en dat is de periodieke onthouding, tenzij bij therapeutische indicaties... Iedereen ging naar huis met de wijsheid die hij had opgedaan... en de boer die ploegde voort”*, aldus de griffier.²⁹

8.3 DE MADAMMEN

Nog een signaal van verandering is de komst van vrouwen in de vereniging, al is dat toch maar met mondjesmaat. De Eed bespreekt pas in 1970 een voorstel om de vereniging *gemengd* te maken. Op een informatieavond op 11 mei 1970 wordt onder de leden een peiling georganiseerd. Er zijn die avond weinig aanwezigen. Vijftien leden zijn voor, elf zijn tegen. Maar nadien gebeurt niets. In november 1976 beslist de Eed de Camere een voorstel te doen om ook vrouwen als lid toe te laten. In het verslag van de volgende vergaderingen daarover echter geen spoor. De eerste vrouw (Greta Arnaut) wordt pas lid in 1986. Nadien volgen nog enkele vrouwen, maar tot een echte doorbraak is er nog niet.

Die interesse voor vrouwen toont zich ook in een ander initiatief in 1972. Het verenigingsleven leidt wat aan bloedarmoede. In oktober 1972 wordt een proef genomen: een kruisbestuiving van *Strijdbroeders* en NCMV-vrouwen. Vijftien leden gaan op vrouwelijk terrein luisteren naar pater Decraemer en zijn verhaal over zijn stichting Teleonthaal. *“Dit is wel een experiment dat nuttig is omdat, op een gemeente, veel bonden afzonderlijk van elkaar inspanningen doen voor opgang in hun streven, maar telkens ontgoocheld worden door het kleine aantal aanwezigen”*, aldus de griffier. Maar ook dit experiment leidde uiteindelijk tot niets.

Het activiteitenlijstje van 1974 is vlugger gelezen dan alle vorige... De opkomst blijft mager, het principe van de maandelijkse vergaderingen komt in het gedrang... Op 11 maart 1975 volgt een vergadering met bespreking van die situatie. Even is er sprake van tweemaandelijkse vergaderingen, maar er wordt gewaarschuwd voor vervreemding... Stilaan vindt de vereniging evenwel een tweede adem, onder meer door actie van een nieuwe generatie jongeren, maar ook door het aansnijden van nieuwe thema's.

8.4 NATUUR EN CULTUUR

Begin de jaren 1970 was de Groene Beweging nog vrij embryonaal. Nochtans werden in 1970 al de eerste milieusignalen richting

Strijdbroeders gestuurd. In dat *Jaar van de Natuur* spreekt Jozef Vanthuyne over natuurbescherming, bioloog Ekhart Kuyken over biologisch evenwicht. Rederijkers trekken in juni te voet door Knesselare, en leren in augustus in het Drongengoed het onderscheid tussen korst- en levermossen, tussen spechtgaten en nagelgaten. En de deken spreekt: “*De openbare machten moeten wakker geschud worden om de natuurre-servaten te beschermen*”.

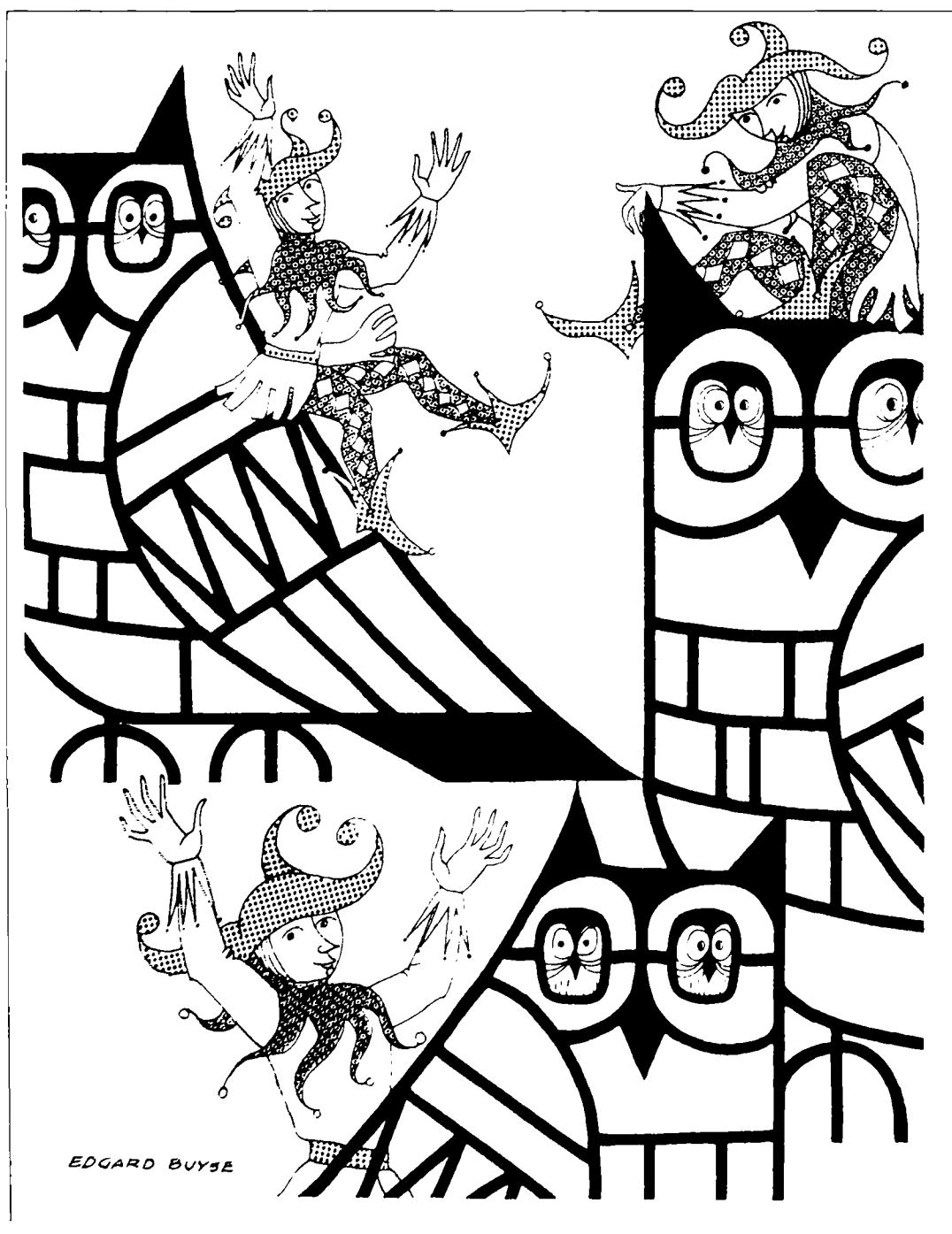
Interesse voor het lokale leven was er ook altijd. In 1970 verschijnt het eerste nummer van *Uil en Spiegel*. Een tijdschrift dat Knesselare in beeld brengt. De zuurstof komt vooral van enkele *Strijdbroeders*. Dat wordt later ook zo met de edities van de tweede serie *Uilenspiegels* in de periode 1980-1986. In 2002 geven de *Strijdbroeders* hun steun aan de start van het nieuwe tijdschrift van het Dialectgenootschap Zuidwest-Meetjesland, op het getouw gezet door Aalternaar Erik Wille. Doel: de dialecten van Aalter en Knesselare (en deelgemeenten) op te tekenen. Een project met steun van prof. Taeldeman. De *Strijdbroeders* krijgen via de *Eed* de eerste nummers op proef gratis aangeboden. Prof. Taeldeman wordt later de tweede *Prince* van de Rederijderskamer, als opvolger van Adhemar d’Alcantara.

Vermeldenswaard zijn zeker de initiatieven van een eigen jongerenwerkgroep rond Felix Timmermans en rond Tijn Uilenspiegel. In 1976 zijn er op een evocatie van Uilenspiegel circa 300 aanwezigen. In 1978 en 1979 worden Uilenspiegeldagen georganiseerd. Uilenspiegel krijgt ook zijn monument in zijn geboortedorp Knesselare.³⁰ Afvaardigingen uit andere Uilenspiegelcentra (Mölln, Schöppenstedt, Braunschweig, Damme) delen in het feest.

Stilaan vergroot ook de belangstelling voor maatschappelijke ontwikkelingen. Zo groeit de interesse voor de industriële en economische veranderingen met voordrachten en bedrijfsbezoeken (zie hoger).

Deze economische “golf” wordt gevolgd door een zachtere, “groene opstoot” (1971: Het Zwin; 1972: voetrally; enz...). Nadien volgen talrijke wandelingen in natuurgebieden. Het stappen wordt stilaan een juni-gewoonte. Van wandelen in Drongengoed (1983 tot 1986), Bulskampveld (1984) en het bezoeken van een bosboomkwekerij bij Strijdbroeder Gust Lips, verlegt men de horizon naar Brugge, het territorium van erelid Julien Vandeweghe (zoektocht 1987 en 1988) en een bezoek aan het kasteel van Ooidonk (en het meer dan prikkelende jeneverstokerijtje van Filliers) (1989).

Wandelingen (juni) en stadsbezoeken (juli) worden nu een vast onderdeel van het jaarprogramma. Nieuw zijn ook de meerdaagse uitstappen, het bijwonen van toneelstukken en bezoeken van tentoonstellingen buiten de eigen gemeente.

De Strijdbroeders maakten van Knesselare weer een Uillenspegeldorp.

9. OP DE SCENE

Van bijzonder belang in het leven van de *Strijdbroeders* zijn de toneelactiviteiten. Vast staat dat er in Knesselare al voor de stichting van de *Strijdbroeders* toneel werd gespeeld, maar hierover zijn maar heel weinig gegevens bewaard. De vele toneelgroepen die tot op het einde van de 18de eeuw 's zondags na de verspers in alle dorpen vertoningen gaven, verdwenen na de Franse Revolutie. Er bleven alleen hier en daar liefhebbersgroepen over. Rond 1848 begon het dorpsstoneel te herleven. In de lokale nieuwsbladen verschijnen berichten over *toneel oefeningen*. De bloei ervan werd echter geremd door de tegenwerking van de geestelijkheid die het theater als duivelswerk beschouwde. Toch geeft een telling in 1864 al 27 stads- en dorpsstoneelgroepen voor Oost-Vlaanderen. ³¹

Met de stichting van De *Strijdbroeders* wordt die trend gevolgd. Bijna onafgebroken brengen ze na 1893 jaarlijks een of twee toneelopvoeringen per jaar. Op tweede Kerstdag 1893 heeft de eerste voorstelling plaats in de kantwerkschool van het klooster. Men speelt twee blijspelen (*Mijnheer is op reis* en *Het portret van een schoonzoon*) en een drama (*De oudste zoon, een dronkaard*). Deze avondfeesten gebeuren in samenwerking met de fanfare (zeker tot 1922) en het zangkoor (vermoedelijk tot 1906).

9.1 KOEPEL

In maart 1904 vergaderen in een Ursels café leden van de toneelbonden uit Aalter, Ursel, Baarle, Hansbeke, Zomergem en Knesselare. Ze beslissen een overkoepelende vereniging op te richten voor wederzijdse hulp bij de toneelopvoeringen. *"Hiertoe zouden zij samen de schoonste en nieuwe stukken aankopen en eene algemeene bibliotheek samenstellen van de al in bezit zijnde tooneelwerken ten dienst van al de aangesloten kringen. Men zou nuttiger en voordeeliger voor kleeding en gelaatsverandering zorg kunnen dragen. Men zou wederkeerig elkanders feesten bijwonen, enz."* Notaris Vital Maeyens zit de vergadering voor als die in mei bijeenkomt in Ursel. Ook Lovendegem, Ruiselede, Sint-Margriete en Wingene sturen een afvaardiging. Maeyens wordt ook voorzitter van de regionale toneelbond, Maurice De Mulder ondervoorzitter, August Laroy schrijver-schatbewaarder.

In een *pre-elektrisch* Knesselare hebben de toneeluitvoeringen in die tijd plaats op een zondagnamiddag, vaak om 15 u. In oktober 1894 beslissen de *Strijdbroeders* hun avondfeest (het *Concert*) niet op tweede Kerstdag te leggen, maar wel op 6 januari 1895. Vooruitziende mensen in het bestuur hadden berekend dat het op tweede kerst geen volle maan was... Op de affiches wordt vermeld dat de voorstelling zal geëindigd zijn voor het vertrek van de laatste tram naar Brugge en Gent.

Den arme gegeven is Gode geleend.

GEMEENTE KNESSELARE.

VLAAMSCHE STRIJDBROEDERS

VLAAMSCH- KATHOLIEKE MAATSCHAPPIJ

Kenspreuk: « MOED EN VOLHERDING. »

MET MEDEWERKING DER ZANG- EN FANFARENMAATSCHAPPIJ

LUISTERRIJK AVONDFEEST

ten voordeele der armen, ondersteund door de Conferentie van den H. Vincentius-à-Paulo.

Op Zaterdag 6 Januari (Driekoningen) en Zondag 7 Januari 1900.

IN DE ZAAL DER KANTWERKSCHOOL.

PROGRAMMA:

1. OPENINGSTUK door de Fanfarenmaatschappij « WILLEN IS KUNNEN »
2. VERGETEN EN VERGEVEN, drama . . . PALMER PUTMAN.
1e bedrijf, - « DE BEDREIGING. »

PERSONEN:

VAN MAERCKE, landbouwer,
NANT) zijne knechten,
TIST)
POLKEN, Nant's zoonje,
BEHAERT, landbouwer,

A. De Baets.
A. Segers.
Em. Speeckaert.
A. Rodts.
F. Spanhove.

NOLLE KREMPELS,
TAMBOER,
LEMMENS, herbergier,
VELDWACHTER,

A. Hooft.
C. Dhavé.
J. Stock.
E. Spanhove.

2e bedrijf, - « DE BRANDSTICHTER. »

3e bedrijf, - « VERGEEF ONS ONZE SCHULDEN. »

3. DE PARAPLU, komieke driязang,

PERSONEN: SEPPEN, J. Stock. STIEN, A. Hooft. LUCAS, C. Dhavé.

4. KOOR door de Zangmaatschappij « Ste CECILIA. »

TIEN MINUTEN RUST.

5. A PROPOS VAN EZELS, Kluchtspel in een bedrijf,

J. WYTINCK.

PERSONEN:

VAN DOMMEL, rentenier,
FELIX, zijn neef,
HUGO, vrienden van Felix,
ARTHUR)

A. Rodts.
A. Segers.
A. De Baets.
F. Spanhove.

CAPARDEAU, Waal, ezelkoopman,
DIRK, knecht van Van Dommel,
GENDARM,
NACHTWAKER,

J. Arnaut.
O. Buysse.
J. Stock.
E. Cornelis.

6. VOGELS VOOR DE KAT, komieke vijfzang.

PERSONEN: BAAS JAN, ketellapper, A. Rodts. SIES, leergast, E. Spanhove. LEO, leergast, A. De Baets.
BERTJE, leergast, H. V. D. Castele. PIER, leergast, E. Speeckaert.

De Piano wordt bespeeld door Mr A. VAN SEVEREN.

HET BESTIER DER « VLAAMSCHE STRIJDBROEDERS: »

Schrijver,
A. Segers.

Ondervoorzitter,
A. Arnaut.

Voorzitter,
Vital Maeyens.

Leden,
J. Arnaut en L. Spanhove.

PRIJZEN DER PLAATSEN:

Voorbehoudene fr., 2,00 Eerste fr., 1,30 Tweede fr. 1,00
Derde fr., 0,30.

Kaarten zijn te bekomen bij de leden der Maatschappij.

Deuren niet open vóór 3 ure. — Begin om 3 1/2 ure stipt.

DIT PROGRAMMA DIENT TOT UITNOODIGING.

Knesselare, druk. Jul. Arnaut-Gyselbrecht.

Het programma op de eerste 'Avondfeesten' was bijzonder druk gevuld.

Bij de schikkingen voor het avondfeest heeft men het over de prijzen der plaatsen. Blijkbaar komen ook jonge kinderen mee naar de avondfeesten (weliswaar 's namiddags). In de vergadering van december 1896 legt men de entreprijzen vast. Kinderen onder de eerste communieleeftijd betalen 0,10 centiem, kinderen tot 15 jaar 0,25 centiem, en *grote mensen* 0,50 centiem... In de nieuwe *patronagie* varieert enkele jaren later de prijs van een kaartje voor het toneel van 1 fr. (derde rij) tot 3 fr. (eerste rij). Daarnaast is een galerij, maar daar mogen alleen *de heeren* plaatsnemen.

De toneelgroep van Knesselare is bijzonder populair in de regio. *"We telden eens toeschouwers uit 21 verschillende gemeenten, de familie kwam dan nieuwjaar wenschen den 1sten zondag van 't jaar"*, vertelt meester Segers in 1943. De toneelgroep speelt regelmatig ook buiten de gemeente. Van 1905 tot 1914 treden de *Strijdbroeders* op voor de Katholieke Burgersgilde van Maldegem. Dit gebeurt op aanvraag van pastoor Van Loo, die vroeger in Knesselare had gewoond. *"We kregen 100 fr. En later 120 fr. We dronken daar wijn en verteerden er 100 fr. bij. Daar hebben wij misschien de aangenaamste uren beleefd"*, aldus meester Segers in een latere terugblik op die tijd. Florent Spanhove is in die tijd de beste speler, aldus nog Segers.

Enkele spelers van het eerste uur, opgekleed voor Hoger Op. Uiterst links Florent Spanhove, volgens verslaggever Alfred Segers de beste speler uit zijn tijd.

9.2 ZORGEN OVER ZALEN

Het eerste toneel wordt gespeeld op een in Kleit geleend theater, maar kort daarna maken Alfons Hooft senior en Hippoliet Buyse er zelf een. Sterk, handig gebouwd en verplaatsbaar. Dat is nodig, want men speelt dan nog in de kantwerkschool (klooster), waar het theater telkens weer moet worden opgebouwd en afgebroken. De zaal biedt er plaats aan zo'n 400 mensen.

Vanaf 1902 wordt toneel gespeeld in de nieuwe parochiezaal (*de patronage*) in de Kloosterstraat, *"'t schoonste teater uit den omtrek"*. In zijn verslag schrijft meester Segers: *"De toenmalige pastoor Ide riep: 'Mannen, gij hebt mij geholpen met uw theater hier te plaatsen. 't Blijft altijd uw eigendom en ik zeg u: ge zijt thuis in uw nieuwe thuis en we werken samen om het hier zo aangenaam mogelijk te maken'".* Zijn opvolger zag dat een beetje anders (zie verder). Volgens een verslag in het *Fondsenblad* waren er toen *"omtrent 600 toeschouwers, waaronder vele vreemdelingen... Het puik der bevolking vervulde de zaal... De vertooning greep voor de eerste maal plaats in het ruime lokaal der nieuwe patronage... Op aanvraag van een groot aantal ingezetenen zal er Zondag eene tweede vertooning plats grijpen, zelfde uur, zelfde programma. De opbrengst is beschikt voor het aankopen van de meubels der patronage."*

Na de Eerste Wereldoorlog blijft er van dat theater weinig over. De schade is zeer groot en wordt maar gedeeltelijk vergoed. Dit theater was voor het prille begin van de 20ste eeuw tamelijk professioneel. *"De plankenvloer had een helling, er was een kelder als kleedkamer, in de plankenvloer was een luik om vlug meubilair en andere rekvisieten te verhandelen, het toeschuivend doek was door de Strijdbroeders vervaardigd in gele kleur met zwart motief. De verlichting gebeurde met petroleumlampen. Het glas moest voor iedere opvoering gekuist worden. Emiel Buyse vond een systeem, waarbij met behulp van buizen, katrollen, kabel en touw de lichten in de zaal konden gedimd worden. Rond 1930 werden lichtbakken geïnstalleerd aan de zoldering, aan zijkanten en als voetlicht vooraan",* getuigde hierover de latere deken Walter Van Ryckeghem.

In eigen gemeente zorgt het gebruik van de patronage voor een groot conflict met de parochie, als pastoor Tirez in 1925 aandringt om voor elke toneelopvoering 500 frank te betalen voor het gebruik van de feestzaal. Sinds 1922 was dat 250 fr. geweest. Tussen de eerder strenge, franskiljonse pastoor en sommige *Strijdbroeders* botert het niet al te best. Als pastoor Tirez, omwille van zijn wandelstijl de *sterrenkijker* genoemd, die niet onbelangrijke extra financiële inspanning vraagt van de vereniging die al jaren uit eigen beweging financiële steun had gegeven aan Vincentius, parochiale werken en bibliotheek, is voor sommigen de maat vol. Het komt tot een conflict. Drie bestuursleden, Alfons Arnaut (voorzitter), Jules Arnaut en August Van Hooreweghe zijn over die breuk met de pastoor niet te spreken en nemen ontslag uit de rederijkers.

De eerste locatie voor het toneel: de kantwerkschool in het klooster. Goed voor vierhonderd plaatsen.

De nieuwe patronage in de Kloosterstraat noemden de Strijdbroeders 't mooiste theater uit den omtrek. Maar sindsdien is het vooral bergaf gegaan.

Een zeldzaam binnenzicht van de patronage.

Een van de oude decors zoals die vroeger ambachtelijk werden geschilderd.

Hoe het eraan toe gaat in die eerste repetities is nog moeilijk te achterhalen. Wel weten we dat een tekstboekje wordt besteld en dat de rollen daaruit werden overgeschreven in een *cahier*. En wel dusdanig dat men telkens de laatste zin van de tegenspeler mee noteert om de dialoog vlot van buiten te kunnen leren. In de jaren 1930 gaan de repetities door rond de Leuvense stoof in het lokaal bij Verhoestraete (zie verder). Pas kort voor de opvoering repeteert men in de parochiezaal, waar het verschrikkelijk koud kan zijn. De rolkennis is bij sommigen maar dunnetjes, want de vrijdag voor de opvoering durft men nog met een tekstboek in de hand over de scène lopen. *“Tijdens de opvoering is de souffleur (de opgever) een onmisbaar man. Een bepaald type acteurs speelt op de souffleur. Dat wil zeggen dat ze nogal vaak proberen zo onopvallend mogelijk in diens buurt te wandelen om de tekststeun ingefluisterd te krijgen. Soms horen de mensen in de zaal dan ook duidelijk een en ander dubbel zeggen...”*, aldus nog Walter van Ryckeghem.

De omstandigheden waarin moet worden gerepeteerd blijven tot vandaag nog in Knesselare verre van ideaal. Het beperkt aantal dagen dat men over de druk bezette feestzaal kan beschikken, de kleine ruimte elders – men repeteert de jongste jaren in klaslokalen – de gebrekkige technische accommodatie, het zorgt voor de grootste ontgoocheling bij de voortrekkers van *het toneel* in Knesselare. *“Aangezien het bestuur van de Camere ook de taak van cultuurraad van de gemeente op zich genomen heeft, wordt er een navraag gedaan om in Knesselare een cultureel centrum op te richten. Wij zoeken een stuk grond (ong. 2 ha) voor het bouwen van een vergaderzaal en sportterreinen. Onze gemeente heeft daar nood aan”*, zo lezen we in een al te optimistisch verslag van de vergadering van de Eed van 23 oktober 1967. Veertig jaar later is er nog niets veranderd. De parochiezaal blijft vooralsnog de meest gebruikte locatie. Het zijn vooral de *Strijdbroeders* die er verbeteringen aanbrengen. Ze bouwen in de jaren 1980 een nieuwe keldertrap in de parochiezaal, realiseren een tweede uitgang naar de speelplaats, investeren zwaar in lichtsturing, vernieuwing elektriciteit, en opkalefateren van de scène.

9.3 REPERTORIUM EN REGISSEURS

De toneelrepetities worden voor de Eerste Wereldoorlog vooral geleid door meester Alfred Segers. Vanaf 1920 doet men voor de regie een beroep op Herman Van Overbeke, verwant met de familie Arnaut. *“Hij leerde ons werken opvoeren van Molière”*, getuigde schrijver Alfred Segers.³²

Voor 1914 speet men veel blijspelen van Wytinck en drama's (*De dansziekte, Het testament, De Boerenkrijg, Broodnijd, Vergeten en Vergeven...*), en na de oorlog onder meer *Onze Mina, Scapijn, De Adelzieke, De wonderdokter, Tamboer Janssens, De wraak van Pierrot, Hooger Op, Langs twee wegen, De lustige boer...*³³

Een beeld uit *De Wonderdoctor*.

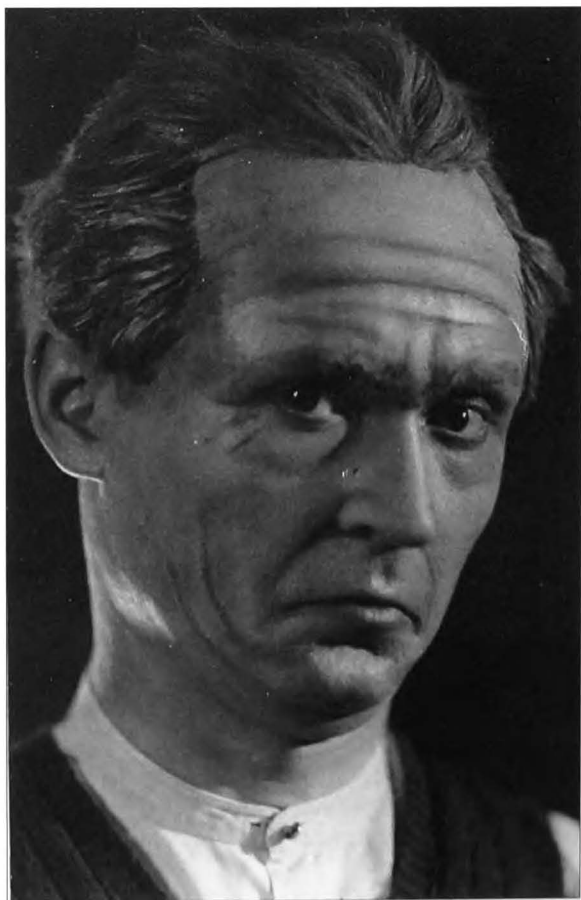
Op het repertorium van de *Strijdbroeders* staat in die tijd inderdaad meestal ook een ernstig werk, een drama. De reactie daarop van de toeschouwers verbaast sommigen. In 't *Getrouwe Maldegem* lezen we in januari 1898: *"Wij hebben er geweest: propvolle zaal en eene vertooning die dubbel de moeite en geld waard was. Opgemerkt hoe hier alle klassen en standen op het tooneel medespeelden, vandaar dat ook de stukken veel keuriger voorgedragen werden, dan wel op eene buitengemeente te verwachten is. Dat bleek vooral in het treurspel "Vergiffenis". Maar hier gelijk elders bevonden wij dat de toehoorders zelf daar nog niet tegen kunnen. Zij lachen om niet te moeten weenen! Best gaat hun het kluchtspel."*

De toneelgroep wint eerste prijzen in tornooien in Aalter en Ruiselede en blijft optreden in de hele regio. Er waren 29 opvoeringen in andere gemeenten.³⁴ Op het gewestelijk tornooi in Aalter haalt de toneelgroep meteen een ereprijs met het stuk *Knepen en streken van Scapijn* (1920). Na Van Overbeke regisseerde onderpastoor De Sutter en nadien werd Maurits Hooft toneelleider. In een tornooi in Ruiselede (1925) behalen de *Strijdbroeders* de eerste prijs met *De Hellas*. Maurits Hooft krijgt de titel van beste speler.

Als in 1940 oorlog dreigt, stelt 't *Getrouwe Maldegem* de toneelliefhebbers gerust: "*Niettegenstaande de beroering van deze week zal het tooneelfeest van de KV. Strijbroeders heden Zondag toch doorgaan. Gelukkig zijn er geene van de spelers binnen geroepen en belooft het dus een prachtige vertooning te zijn... De opbrengst ervan is voor het pakket van de soldaat*". ³⁵

In 1942 behaalt men de eerste prijs op het tornooi in Aalter met *Toen de Zon opging*. Het jaar nadien wordt de vereniging met *Vlammende Vleugels* gerangschikt in eerste categorie. Met de opvoering van *Hoger Op* (1949), een operette op tekst van Emiel Serroen en Albert Lietaert, staat Walter Van Ryckeghem voor het eerst in voor de regie.

In januari 1950 neemt Knesselare, aangemoedigd door het Algemeen Kristen Vlaams Toneelverbond (AKVT), deel aan de provinciale wedstrijd voor ongemengd toneel. Het stuk *En toen kwam het Licht* van André Degraeve (Ursel), toneelauteur en leider van een plaatselijke vereniging, wordt geregisseerd door Walter Van Ryckeghem. Bij de schifting

Walter Van Ryckeghem in een van de vele rollen.

worden de *Strijdbroeders* tweede geklasseerd. Nadien mogen ze deelnemen aan de eindwedstrijd in de stadsschouwburg van Sint-Niklaas op 3 juni. Walter Van Ryckeghem, Hubert, Omer en Remi Van Hooreweghe, Maurits Hooft, Julien Vandeweghe, Alfons Hooft en Jozef Vanthuyne worden samen met hun supporters naar de Wase stad gebust, moeten er even bekomen van de schrik voor het vreemde decor en de grote speelruimte, maar komen naar Knesselare terug met de “*zilveren schaal en de schone medaillie voor eenheid en zuivere uitspraak*”³⁶. *Het Lied van Knesselare weerklonk er. Nog lang bleef het geluk nazinderen*”, noteert de verslaggever.

Met de opvoering van het *Heilig Experiment* nemen de *Strijdbroeders* in 1954 opnieuw deel aan de provinciale wedstrijd. Goed voor “twee volle zalen en 15 priesters”... In de schiftingsronde winnen ze als eerst geklasseerde de beker van het AKVT, in de eindwedstrijd opnieuw de provinciale schaal en het plaketaal voor uitspraak. In de wedstrijd voor de provinciale schaal wordt de Knesselaarse toneelgroep in 1955 met *Wij zijn Gods Utopia* gerangschikt in eerste categorie. Voor het toneelstuk *Galileo* worden in 1957 grote inspanningen gedaan. Het wordt gespeeld “*voor een bomvolle zaal en een zeer aandachtig publiek dat uit alle hoeken van ons kunstminnend Vlaanderen toegestroomd was*”, aldus de griffier. Het stuk wordt later ook gespeeld in Tielt.

9.4 DE VERLEIDING

In december 1957 geeft factor Walter van Ryckeghem op de vergadering verslag over de toneelactiviteit. *Gemengd spelen* is door het Bisdóm niet toegelaten, maar een omzetting van de vrouwenrollen in het stuk *Donadieu*, gepland voor 1958, ziet de factor niet zitten. Daarop belooft de *Prince* dat hij de bisschop (nogmaals) de toestemming zal vragen voor gemengd toneel in Knesselare. Toch staan in *Donadieu* voor het eerst dames op de planken, maar dan wel na een rabiante discussie, ook binnen de eigen groep. Zeer uitzonderlijk komt het zelfs tot een stemming onder de leden, waarbij de keuze valt op *Donadieu* (26 stemmen, gemengd) ten nadele van *De Normandische Haan* (14 stemmen, niet gemengd). “*Spijts de strijd blijven wij broeders*”, aldus de griffier, “*na een paar uur heftige doch gestyleerde woordenwisselingen*”.

Het zijn vooral de oudere *Strijdbroeders* die het wat lastig hebben met de komst van de toneelvrouw. Maar de jongere generatie, die met gemengd toneel ervaring opdoet in de groep *Artes* (een soort intercommunale van toneelspelers met een Knesselaarse kern) wint het pleit. Vooral de generatie jonge onderwijzers (Omer, Hubert, Antoine Van Hooreweghe en Jozef Vanthuyne en Walter Van Ryckeghem) willen mee met hun tijd. Die *modernere* aanpak uit zich ook op het vlak van decorbouw, kostumering, enzomeer. Na enkele jaren verdwijnt *Artes* van het toneel. Maar het is vooral de geestelijkheid die het lastig heeft met die nieuwe situatie.

De eerste vrouwenrollen waren exclusief voor familie van de spelers. Denise Van Hooreweghe was de eerste vrouw op scène, hier netjes naast haar man.

Onderpastoor en pastoor geven wel de zegen om met gemengde repetities te starten, de pastoor richt een aanvraag aan het Bisdom, maar het antwoord is njet, "want de verleiding is groot... Eenmaal men in de appel gebeten had..." Na bemiddeling van de Prince komt er dan toch een gunstig antwoord... De Gentse bisschop Calewaert schrijft in december 1957: "De kwestie van toneelopvoering met gemengde rollen te Knesselare heb ik gisterenavond besproken met mijn vicarissen-generaal. De moeilijkheid ligt in het gevaar dat, indien wij op een buitenparochie toegeven, dit dadelijk als een precedent wordt uitgebuit door alle buitenparochies. Indien echter de Toneelgroep van Knesselare ons schriftelijk de verzekering geeft dat 1. het enkel voor dit jaar is en 2. dat de vrouwenrollen zullen vertolkt worden door familieleden van deze die mannenrollen vertolken, dan zou er wellicht een toegeving kunnen gedaan worden." Het stuk *Donadieu* wordt een succes. De Prince is aanwezig "en heeft met de groep de gebruikelijke avond-tournee meegemaakt"...

9.5 DE BOEGBEELDEN

Voor het eerst wordt een wagenspel opgevoerd in Oedelem, ter gelegenheid van het tienjarig burgemeesterschap van de Schietere de Lophem. Aan de kerk speelt men een fragment uit *Reinaert de Vos*. Op

31 augustus 1958 treedt een selectie van drie spelers van de *Strijdbroeders* op in de keurgroep van het NVKT in het klein auditorium op de wereldtentoonstelling. Men speelt er *Elckerlyc* en *Nu Noch*. Nemen deel: Walter Van Ryckeghem, Denise en Hubert Van Hooreweghe.³⁷

Bisdom Gent

10. 21. 58
KNESSELARE

Wederde Heer Graaf

De knesclie wou de forse toepas-
sing met gezamenlijke rollen de
Knesselare heb ik geïnteresseerd
bevestigd met mijn Vlaamse feesten
de knesclie licht in het goet
niet, maar nu op een heel verjaard
dag, dat is de knesclie als een
dier is niet uit de knesclie
heer verjaard
Indien u wilt de voorstellen van
de toepassing, naar Knesselare
om te bevestigen de knesclie
geeft dat of het niet kan
zijn, en of dat de knesclie
jullie bevestigd worden door
Indien u wilt de knesclie
bevestigd, dan kan u het
aan toepassing Knesselare
Knesselare in de knesclie
geeft dat of het niet kan
zijn, en of dat de knesclie
jullie bevestigd worden door
Indien u wilt de knesclie
bevestigd, dan kan u het

Koninklijke Vlaamse strijdbroeders
Rederijderskamer "St Elod"
Knesselare.

16/12/1957.

ARCHIEF
Rederijderskamer "St Elod"
KNESSELARE

Aan Z. Exc. Monseigneur Calewaert
Bisschop,
GENT.

A. V. F.
Rederijderskamer "St Elod"
KNESSELARE

Monseigneur,

Ingevolge het schrijven, gericht aan de Weledele Heer
Graaf d'Alcantara, Prince van de rederijderskamer "St
Elod", heb ik de eer U het volgende te laten weten.

De vrouwelijke rollen welke in het werk "Bonadieu"
voorkomen, zullen in de opvoering waarvoor toelating
tot gemengd optreden werd aangevraagd, door familie-
leden van de andere optredenden verlokt worden. De
ene rol door de dochter van de deken zelf, en de an-
dere door de echtgenote van een acteur.

Hopende dat wij hiermede aan de gestelde voorwaarden
zullen voldoen, hebben wij de eer U onze onderdanige
groeten aan te bieden.

HOOFT Dekan vande Kamer

Het bisdom was niet happig op vrouwen op de scène. Brief wisseling tussen bis-
schop Calewaert en Adhemar d'Alcantara, Prince van de Strijdbroeders.

In 1962 studeren de rederijders het forumspel *Herziening van het proces van Jezus* in. Na vertoning in het lokaal wordt dit proces nader-
hand verscheidene keren opgevoerd in andere gemeenten (Dendermonde,
Oudenaarde, Zaffelare, Eeklo, Zeebrugge, Gent, Zele, Buggenhout). Dit
stuk van E.H. Raepsaet is een soort forumgesprek in de vorm van een
rechtsgeding over het lijdensverhaal van Christus. Vooral om zijn drama-
tische vormgeving – sober decor met zwart smal kruis en een lang half-
ronde tafel – is het stuk nieuw.

Een hoegbeeld van de vereniging wordt gehuldigd in 1963. Maurits
Hooft staat dan sinds 1913 op de planken. Hij was ook regisseur van
1921 tot 1949. Voor het laatst speelt hij mee in *Alomtrekruten*.

Graaf d'Alcantara feliciteert Maurits Hooft die vijftig jaar op de planken staat (1963).

Maurits Hooft, in maart nog herkozen als deken, is in april 1964 afwezig. Door ziekte tijdelijk tot rust gedwongen, zo luidt het. In mei moet Walter Van Ryckeghem zijn taak om de vergadering te leiden overnemen. In de vroege morgen van vrijdag 5 juni 1964 overlijdt de 66-jarige voor-

Dekan Maurits Hooft overlijdt in 1964.

Regisseur Maurits Hooft met zijn opvolger Walter Van Ryckeghem (links) en griemur André Van Hooreweghe (rechts)

zitter. Dezelfde avond nog is er een spoedvergadering van de *Eed*. Men neemt afscheid van de deken en bespreek nadien de begrafenis. "Op 9 juni werd onze deken door onze leden rederijkers in droefheid naar zijn laatste rustplaats gedragen. De vlag met de rouwfloers en het schild van de Camere door 2 knapen gedragen voorop... Buiten de talrijke familie en de vele vrienden die hij had waren de leden rederijkers zeer talrijk aanwezig... Aan zijn rustplaats in die Vlaamse grond die hij zo bemind had, in de schaduw van de kerk, het symbool van zijn sterk godsbetrouwen, hielden we stil en stonden rond onze deken als op de zovele vergaderingen die hij geleid had. De met zon overgoten omgeving luisterde stil naar de laatste gebeden. De Prince van ere graaf d'Alcantara begon ontroerd zijn lijkrede...", zo noteert de griffier.

Walter Van Ryckeghem, onderwijzer en directeur van de gemeentelijke jongensschool en de Vrije Vaktekenleergangen, volgt Maurits Hooft op als deken. Bij de verkiezing van 24 juni 1964 haalt hij de meeste stemmen. De nieuwe voorzitter stond al als 11-jarige op de planken en trad op de normaalschool op het voorplan als acteur. Nadien volgde hij een opleiding tot regisseur en werd hij factor bij de *Strijdbroeders*.

Vanaf 1960 komt er een inzinking in het toneelleven. Voor de opvoering van een wagenspel (*Sa Bruegel, Kus de Bruid*, 1960) wordt de eigen groep aangevuld met *vreemde* spelers en speelsters. De *Eed* stelt

Walter Van Ryckeghem.

vast dat het voorlopig niet op eigen krachten gaat. In 1961 kent een eenakterfestival met de vertoning van "*Vakwerk*" en met optredens van groepen uit Eeklo en Waltervliet niet het gewenste resultaat (slechts 150 toeschouwers). In 1962 noteert men dat er geen mogelijkheid meer is om toneel te spelen.³⁸

In 1963 wordt het stichtend stuk *Herziening van het proces Jezus* wellicht nog het meest gespeelde strijdbroederstoneel, met vele opvoeringen buiten Knesselare. Na '*t Is al boter aan de galg* (wagenspel, 1965), wil men nog eens groots uitpakken met *Reinaert de Vos* in het Drongengoed. "*Er was enorm gewerkt om die opvoering mogelijk te maken. Zo werd speciaal voor die gelegenheid met een kabel van meer dan twee kilometer lang elektriciteit naar de hoeve gebracht. Feeërieke verlichting, een degelijke geluidsinstallatie, decor, sanitair installaties. De dag van de opvoering waren negenhonderd mensen aanwezig. Een kwartier na de aanvang van de vertoning zorgt een zomers onweer voor een algemene vlucht van het publiek*", aldus de deken. De Vos verzuipt. Een ontmoediging voor de speelschare van de *Strijdbroeders*.

Na *En waar de Ster bleef stille staan* (1966) volgt een theatrale stilte tot 1973. Voor volwaardige toneelstukken is het zelfs wachten op de nieuwe bloeiperiode na 1978. Het gebeurt zelfs dat groepen van buiten de gemeente hier komen spelen. In 1970 en 1972 treedt het toneelgezelschap van Frans Poos in de feestzaal op. Dit op vraag van de rederijkerskamer, en van NCMV, CMBV en jongerenclub de Beerkes. In januari 1973, in eigen lokaal en op het patroonsfeest, speelt men de eenakter *In de Herberg De Roos en de Kroon*. Er zijn een honderd aanwezigen. "*Bij velen kwam de herinnering terug aan de bloeiperiode van het toneel in onze Camere*", aldus de griffier. Het tweede stuk (1973) wordt *Help ik leef*. Beide eenakters worden in 1974 hernomen in de feestzaal van het nieuwe gemeentehuis. Op het 11-julifeest 1976 volgt het wagenspel *Sa Bruegel, kus de bruid* in het Sint-Anna Instituut.

Naar aanleiding van Pierlala speelt men in 1978 het wagenspel *De Duivel te sterk*. Een nieuwe Drongengoedopvoering van *Reinaert de Vos* moet in 1978 de heropstanding worden van de toneelwerking. Maar aanhoudend slecht weer in augustus noopt de *Camere* tot uitstel en de keuze van een andere locatie. Het stuk wordt opgevoerd in de parochiale feestzaal op 7 en 8 oktober 1978 (Jaar van het Dorp). "*Dat was een keerpunt dank zij de jonge, talentvolle enthousiaste speler en de ruime opkomst van het publiek*", aldus de deken.

9.6 SCHOT IN DE ROOS

Met *Sterf nooit voor je tijd* (1979) en *Paradijsvogels* schieten de Strijdbroeders wel opnieuw in de roos. De opvoeringen worden het begin van een meer dan geslaagde serie toneelvoorstellingen in de jaren 1980.³⁹

Populair toneel in de jaren 1980: De Paradijsvogels.

De toneelgroep speelt buiten het zaalrepertorium ook nog de wagenspelen *De duivel te sterk* (1986) en *Sa, Bruegel kus de bruid* (1988) naar aanleiding van de Guldensporenviering. En dat is niet alles. Er worden ook jongeren aan het werk gezet. Meestal in een regie van Dirk Van Ryckeghem.⁴⁰

Het toneel zet de jaren 1990 op bijzonder sterke wijze in met het *Dagboek van Anne Frank* (1990), *Equus* (1991), *Tango con Carne* en *Paradijsvogels* (1992). Op elf juli 1991 wordt *Mie Gendarm* losgelaten op de Drongengoedscène, in 1992 verzuipt *Het Contract* in de tuin van de vroegere sigarenfabriek. In het eeuwfeestjaar 1993 brengen de

Geert Van Ryckeghem, al tientallen jaren een van de beste acteurs, en sinds het midden van de jaren 1990 gedreven opvolger van zijn vader als regisseur.

De spelersgroep ca 2000.

Strijdbroeders nog eens een episode uit het wagenspel *Reinaert De Vos*, in een regie van Dirk Van Ryckeghem. De *Camere* speelt in 1994 *Au Bouillon Belge* van Walter Van den Broeck en in de gerenoveerde Sint-Willibrorduskerk in 1995 *Het mirakelspel van de Drie Koningen*, een stuk geïnspireerd op *Waar de ster bleef stille staan* van Felix Timmermans. Het stuk wordt opgevoerd in een bewerking van Geert Van Ryckeghem, die vanaf dan zowat de vaste huisregisseur wordt van de toneelgroep van de *Strijdbroeders*.

De daaropvolgende jaren blijft het succes toenemen, met telkens vijf of zes volle zalen voor *Het gezin Van Paemel* (1996), *Een geschiedenis uit Irkoetsk* (1997, vijf), *Motie van wanorde*, een komedie van Ray Cooney (1998, zes), *Zwijg kleine* van Fitzgerald Kusz (2000, vijf), *Een vloog over het koekoeksnest* (2001, vijf), *De ingebeelde Zieke* (2003, zes) en na het eeuwfeest nog met *Het dagboek van Anne Frank* (2004), *Martino* (2005), *Au Bouillon Belge* (2006), *Equus* (2007), *Trouwfeesten en Processen* (2008).

Het Knesselaarse toneelleven heeft ondanks een frustrerend gebrek aan accommodatie meer dan een eeuw lang bijzonder mooie dagen beleefd onder de leiding van talentrijke figuren als meester Alfred Segers, Maurits Hooft en Walter en Geert Van Ryckeghem. De toneelgroep, die quasi ononderbroken koos voor kwaliteit, speelt de jongste jaren telkens voor circa duizend toneelliefhebbers.

10. TEN VOORDEELE DER ARMEN

De opbrengst van de toneelopvoering gaat in de beginjaren naar het genootschap *Vincentius a Paulo*, dat zorgt voor “de stille armen van de parochie”. Uit het archief van de Vincentianen weten we dat die kledij,

voedsel en brandstof geven aan 49 arme huisgezinnen. *“Er is volgens noodwendigheid verdeeld geworden (in 1899): 129 ellen katoen, 25 broeken, 14 bovenvesten, 37 kleeden, 26 hemdrokken, 17 gemaakte hemden, 18 voorschooten, 46 paar kousen, 61 sargies... 11,5 zakken aardappelen... 7,5 hektoliter kolen...”*

In het verslagboek van dat genootschap (1876-1905) wordt genoteerd: *“De treurklachten zijn weldra in vreugdezangen veranderd, want enige dagen na Nieuwjaar hebben de Vlaamse Strijdbroeders de kas vernieuwd en deze maal blonken op den kloeken bodem 350 zilveren ballekens. Hoe welkom en hoe passend is deze som geweest binst de twee gure maanden die komen te eindigen”.*

Onderwijzer Alfons Arnaut, lid van het bestuur van de Strijdbroeders, is ook schrijver van het Vincentiusgenootschap. Meester Segers vermeldt in zijn verslag (1955) dat van de 10.530 fr. die het toneel in de periode 1893-1914 opbracht, er 6.000 naar het Vincentiusgenootschap gaan. Vermelden we terloops dat ook andere verenigingen in die tijd liefdadigheidsfeesten met toneel organiseren. Dat was onder meer het geval met de zangafdeling van de meisjescongregatie, die speelde ten voordele van het Sint-Niklaasfeest van de arme kinderen in de katholieke scholen.

“De opbrengst, daarmee zal menige traan opdrogen, menig kind warmer gekleed worden, het lot van den neerstigen werkman verzachten en toonen dat de Strijdbroeders mannen zijn met het hart op de rechte plaats”, zegt de verslaggever.⁴¹

In 1904 wijst de verslaggever van het Gentse Fondsenblad op het sociale aspect van het toneel: *“De eerste plaatsen waren bijzonder goed bezet wat voor goed gevolg heeft dat de opbrengst overvloedig is. Zoveel te beter voor onze armen. Nogmaals zal menige behoefte kunnen gelenigd worden, en menige ellende veracht.”*⁴²

Die sociale functie blijft behouden tot 1914. Na het verdwijnen van het Vincentiusgenootschap gaat geld naar de pastoor, naar de bibliotheek, naar de parochiale werken, naar het herstel van het theater en het dak van de parochiezaal, naar winterhulp (WO2), naar de missionarissen, naar de slachtoffers van de grote overstromingsramp in februari 1953 (gastopvoering in Aalter van *De Melodie van de Zwerver*).

Met geld van de Strijdbroeders worden ook 50 stoelen gekocht voor de parochiezaal. *“En allemaal gebruiken ze nu het theater, maar de brave Strijdbroeders kunnen betalen en het verbruik van de electriek komt op onzen nek”,* zo klaagt meester Segers nog in 1943. *“We steunden ook ruimschoots de parochiale werken en in 40-45 brachten wij grote sommen in de kas van Winterhulp. Komt er een missionaris spreken bij ons, dan vertrekt hij nooit onder de 1000 frank... De Strijdbroeders hebben nooit iemand iets*

gevraagd en nooit van iemand iets gekregen... Het avondmaal op 11 juli betalen de leden uit eigen portemonnee en voor de grote reis is er gespaard om de maandelijkse vergaderingen. Weet ge genoeg?", zegt Alfred Segers met enige nadruk.⁴³

Behalve naar de noodlijdende dorpsgenoten ging de aandacht van de *Strijdbroeders* ook naar ander leed. Na de eerste wereldbrand vragen ze aan het gemeentebestuur om op De Plaats een monument en een huldeboom (linde) op te richten voor de gesneuvelden. Ze doen hiervoor in 1919 een omhaling in de gemeente, goed voor 3000 frank. Het monument tegen de voorgevel van de kerk komt er enige tijd later.

De *Strijdbroeders* financierden het monument voor de oudstrijders van 1914-1918.

Een aparte vermelding verdient ook de *Jonge Wacht*. Op tweede paasdag 1922 sticht E.H. Van den Brande in Knesselare de Katholieke Vlaamse Jonge Wacht. De naam wordt ontleend aan de jongerenafdeling van het Davidsfonds. Bedoeling is vooral de jeugd op zondag bezig te houden met een soort patronaat. Nieuw in die werking is de aandacht voor sport. Veel jonge *Strijdbroeders* worden lid. Ouderen in de gemeente herinneren zich nog de Jonge Wacht als "*de jongskes van de Strijdbroeders*". Binnen de Jonge Wacht ontstaan een voetbalafdeling en een turnafdeling. Maurits Hooft wordt eerste voorzitter, Raymond Segers leider van de turners. De turnafdeling zal in 1927 verdwijnen wegens hoge kosten, de voetbalafdeling blijft bestaan tot 1934. De Jonge Wacht speelt jaarlijks toneel en organiseert Vlaamse kermissen in de *hovingen* van de sigarenfabriek, een drietal keer samen met de *Strijdbroeders* en met de werkliefdenbond.

Bij de viering van het honderdjarig bestaan van de Gilde van het Heilig Sacrament in 1929 wordt de leeuwenvlag van de Jonge Wacht, een geschenk van eerste proost onderpastoor Van den Brande, doorkerfd. Men vertelt dat dit gebeurde door een paar oud-strijders die het op de leeuw gemunt hadden.

Jonge Wacht.

In 1930 schaft de Jonge Wacht zich een nieuwe vlag aan. Op 17 mei zou ze worden gewijd en plant men een stoet. De nacht voordien wordt de kruin van de vrijheidsboom op De Plaats afgezaagd. Verbazing en verontwaardiging in Knesselare. Leden van de Jonge Wacht en van de *Strijdbroeders* worden beschuldigd. Iemand beweert ze 's nachts aan het werk te hebben gezien. Er komt een onderzoek en twee verdachten worden verhoord (Jules Strobbe, Robert Buyse). Ze moeten verschijnen voor de rechtbank van Gent en worden veroordeeld. Er wordt echter beroep aangetekend en de verdachten worden in 1932 vrijgesproken. Pas vele jaren later lekt uit dat de actie het werk was van Gentse studenten, vermoedelijk uit een naburige gemeente. Dit evenwel met assistentie van een paar *Strijdbroeders*.

11. VAN STRIJDBROEDERS NAAR REDERIJKERSKAMER

Op 17 juli 1955 wordt de Koninklijke Vereniging Vlaamse *Strijdbroeders* aangesteld tot Rederijkerskamer. De *Camere* krijgt als naam Sint-Elooi. Worden lid van de eerste *Eed*: Graaf d'Alcantara (*Prince*), Maurits Hooft (deken), Florent Spanhove (onderdeken), Walter Van Ryckeghem (factor), Julien Vandeweghe (griffier), Alfred Segers (penningmeester), Alfons Ryserhove (archivaris), Remi Cooreman, Emiel Buyse, Albert Casneuf, Alfons Hooft en Hubert Van Hooreweghe.

De historische argumenten die in 1955 toelaten de Knesselaarse toneelvereniging *De Vlaamse Strijdbroeders* aan te stellen tot Rederijkerskamer zijn eerder schaars. De Potter en Broeckaert vermelden

in hun *Geschiedenis van de gemeenten van Oost-Vlaanderen*: “In de voirge eeuw schijnt hier ook een genootschap van Vlaamsche rederijkers bestaan te hebben, maar de ouderlingen der gemeente hebben er nog slechts eene zeer onbepaalde herinnering van. Over een dertigtal jaren werden hier dichtbij, in Oedelem, ter wijk Zeldonck, eenige spelen ver-toond, waaronder het overbekende Cabonus en Peccavia, alsmede de Verovering van Jerusalem, en eenige kluchten.” Volgens het gemeentearchief zou ooit een toelage geweigerd zijn aan rederijkers voor een opvoering in datzelfde Zeldonk.

In een artikel in *Appeltjes van het Meetjesland* schrijft Luc Danhieux, de vroegere rijksarchivaris van Brugge, in het artikel *Pogingen tot oprichting van een rederijkerskamer te Maldegem in 1791*⁴⁴ dat Maria-Theresia in de 18de eeuw een aanvraag tot stichting van een Maldegemse Rederijkerskamer zou hebben geweigerd met het argument “dat er nog veel te veel grond braak was in de gemeente, en dat er in het naburige Knesselare al een rederijkerskamer was.” Documenten dienaangaande zouden zijn gepubliceerd in het boek *Le Théâtre villagéoïs en Flandre* (Brussel, 1881). Ook Danhieux publiceert ze. Het is inderdaad de landbouw die er blijkbaar schade van zou ondervinden.⁴⁵

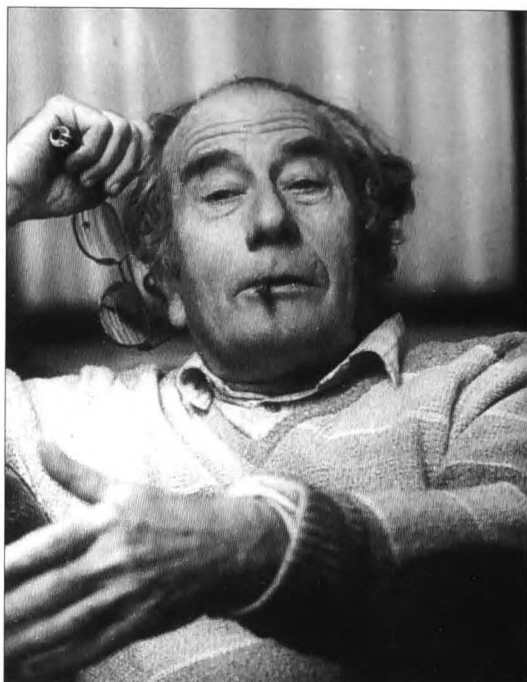
Herman Van Overbeke, ex-regisseur van de *Strijdbroeders* en hoofdman van de souvereine Hoofdkamer *De Fonteyne* in Gent (sedert eeuwen hoofdkamer binnen het graafschap Vlaanderen), treedt op als advocaat om de aanstelling als rederijkerskamer te bepleiten bij de Hoofdkamer *De Fonteyne*.

Op 17 juli 1955 heeft de plechtige aanstelling plaats. Voorafgegaan door de fanfare en de plaatselijke verenigingen en jeugdbewegingen, gevolgd door de afvaardigingen van de rederijkerskamer *De Drie Santinen* uit Brugge, *Het H. Cruys* uit Sint-Michiels en *De Fonteyne* uit Gent, trekken de *Strijdbroeders* ter kerke. In een academische zitting in de feestzaal houdt Fl. Demedts een feestrede en gebeurt de aanstelling door Herman Van Overbeke. Nadien volgen nog een banket, een bezoek aan het Drongengoed en een tuinfeest. De rederijkers kiezen als patroon Sint-Elooi⁴⁶, als kenspreuk *moed en volharding*. Het wapenschild vertoont de Vlaamse Leeuw, het wapen der oude heren van Knesselare en de voorstelling van de patroonheilige. In 1958 trekt de *Camere* naar Gent voor de *Confirmatie* van de *Strijdbroeders* als Rederijkerskamer in een officiële plechtigheid in de aula van de universiteit.

Adhemar d'Alcantara (°1920), de eerste Prince van de Knesselaarse Rederijkerskamer, is een kasteelheer van Spaanse afkomst, gehuwd met een Bretoense. Hij wordt in 1958 parlamentslid, verliest in 1961 zijn zetel, maar wordt kabinetschef van premier Lefevre, nadien senator, weer kamerlid en minister van Middenstand in de regeringen Harmel en Vanden Boeynants. In 1968 door de koning als informateur benoemd, wordt hij nadien weer gewoon parlementair. Van 1946 tot 1976 is hij ook burgemeester van Lembeke, nadien schepen van Kaprijke-Lembeke.

In 1955 heeft de aanstelling plaats van de Vlaamse Strijdbroeders als Rederijderskamer Sint-Elooi.

Adhemar d'Alcantara was gedurende vijftig jaar (1955-2005) de eerste Prince van de Knesselaarse Rederijerskamer.

Taalkundige Johan Taeldeman, afkomstig van Kleit, volgde d'Alcantara op.

D'Alcantara is in de beginjaren vaak aanwezig op de vergaderingen, nodigt de *Eed* en de *Strijdbroeders* al eens uit op zijn kasteel in Lembeke en brengt een paar keer een gastspreker aan voor de vergaderingen. Bij de (zeldzame) conflicten probeert hij te bemiddelen. Dat gebeurt onder meer bij de ruzie over de archieven en op het moment dat de belangstelling voor toneel zo bedenkelijk wordt dat de factor Walter Van Ryckeghem ontslag wil nemen.

D'Alcantara schrijft in 2005 het voorbeeld van Walter Van Ryckeghem te volgen en neemt ontslag als *Prince*. “Van een Prince wordt verwacht dat de bekendheid van zijn naam zou bijdragen tot het prestige van de vereniging, en voorts dat hij als ambassadeur van de vereniging zou optreden bij onderhandelingen met de hogere overheid. Met geestdrift en genegenheid heb ik mijn prinselijke functie uitgeoefend... maar er is een tijd om te gaan...”, aldus de *Prince*.

D'Alcantara wordt in 2005 als *Prince* opgevolgd door professor en taalkundige Johan Taeldeman (Universiteit Gent)⁴⁷.

NOTEN

- 1 Archiefboek koorzangmaatschappij Sint-Cecilia Knesselare (familiearchief Jozef Arnaut).
- 2 Met dat laatste doelde men op de 'concertavonden', die vooral werden opgevat als toneelavonden.
- 3 Het woord 'Strijdbroeder' is in het verenigingsleven van die tijd zeker zeldzaam, zo niet uniek. Het wordt alvast niet vermeld in de woordenboeken van Van Daele. Het is een woord dat eind 2007 op internet (google) maar enkele tientallen verwijzingen oplevert.
- 4 Vijftig jaar later spreekt Alfred Segers in een toespraak over de waardin Rozeken Claeyts, "dat goed moederken dat ons aanzag al zijn eigen kinders".
- 5 Op de ledenvergadering in januari 2008 kwam niet één vrouw opdagen.
- 6 Een eerste voorstel hieromtrent wordt in de Eed besproken in oktober 1964.
- 7 Alfred Segers, 6 maart 1943.
- 8 Alfred Segers, verslagboeken jaren 1930-1950.
- 9 Joris Speeckaert, Jozef Cornelis, Albert Casneuf, Ursmar Cornelis, Omer Devreese, Alfons Gussé, Willy en Gentiel Verhoestraete, Jozef Spanhove, Jules Strobbe, Maurits Verheye, Remi Stock.
- 10 Parochieblad 15 febr. 1995.
- 11 Leon Rodts, toespraak op viering van 50 jaar Strijdbroeders.
- 12 Alfred Segers, verslag 17 december 1935.
- 13 Een sprongetje naar 2008 leert dat ook vandaag nog veel herbergiers en handelzaken blijkbaar geen inspiratie vinden in de eigen taal en kiezen voor Frans of Engels. Op de ledenvergadering van 8 januari 2008 gaf een schalkse griffier aan de Knesselaarse neringdoeners enkele leuke tips.
- 14 Alfred Segers, toespraak 12 juli 1953.
- 15 *Het Fondsenblad*, 16 juli 1902.
- 16 Adolf Rodts, toespraak op viering van 50 jaar Strijdbroeders.
- 17 Met het ontstaan van de Katholieke Vlaamsche Volkspartij in 1936 is de noodzaak van een drukkingsgroep KVL minder voelbaar. In 1955 komt men voor het laatst samen.
- 18 Flor Grammens, die een paar keer kwam spreken voor de *Strijdbroeders*, was in die jaren 1930 de bekendste taalactivist (taalgrens, Brussel). Hij zat op dat ogenblik wegens zijn plak- en spuitacties in de gevangenis.
- 19 Alfred Segers, verslagboeken 1938, 1939.
- 20 Onder hen onder meer burgemeester Maurice Devreese.
- 21 Alfred Segers, verslagboek 1944.
- 22 Stapten op: burgemeester Maurice Devreese (tijdelijk), Jozef Spanhove, Jozef Van Poucke, Oscar en Omer Devreese, Hilaire Veevaete, Alfons Ryserhove (tijdelijk) en Maurits Raes.
- 23 Alfred Segers, verslagboek 1948. Begin 1948 waren er nog amper 27 leden, maar in juni al weer 39.
- 24 Op vraag van directeur-generaal De Rock van Volksontwikkeling wil de rederijkerskamer fungeren als kultuurraad (1966).
- 25 Alfred Segers, toespraak 6 maart 1943.
- 26 De Eed beslist in 1964 een eigen koor op te richten, dat voor het eerst optreedt op het nieuwjaarsfeest in 1966.
- 27 *Het Fondsenblad*, 17 juli 1913.
- 28 Die vlag is een schenking van de cultuurraad en door heraldicus Edgard Buyse ontworpen. De eerste zijden vlag werd kregen de Strijdbroeders op kermisvrijdag 2 oktober 1910 van stichter, voorzitter notaris Maeyens. Ze is tot stof vergaan. De tweede vlag kwam er op het zestigjarig bestaan van de vereniging in 1953 (ingewijd op zondag 12 juli 1953).

- 29 André Van Hooreweghe.
- 30 Aanleiding voor de Uilenspiegelbelangstelling in Knesselare is het boek "De vermakelijke lotgevallen van Tijn Uilenspiegel. 's Gravenhage, 1841', waarin de auteur Uilenspiegel laat geboren worden 'in het gehucht Knesselaer in Vlaanderen'.
- 31 Edmond Vander Straeten, *Le théâtre villageois en Flandre* en Karel Van Isacker, *Mijn land in de kering*.
- 32 Alfred Segers, toespraak 1955.
- 33 Alfred Segers, toespraak 6 maart 1943.
- 34 Alfred Segers, toespraak 1955.
- 35 't *Getrouwe Maldegem*, januari 1940.
- 36 Alfred Segers, toespraak 17 juli 1955.
- 37 De jaren 1950 zijn bloeiende toneeljaren met sterke toneelopvoeringen van onder meer *En toen kwam het licht* (1951), *De wraak van de afgod* (1951), *de Halfbloed* (1952), *Vlaenderen Were Di* (1952), *De Melodie van de zwerver* (1952); *Generaal Lambik* (1953), *En waar de ster bleef stille staan* (1953), *Het Heilig Experiment* (1954), *De Wonderdokter* (1955), *Hemelvaart heen en terug* (1955), *Wij zijn gods Utopia* (1956), *Galileo* (1957), *Reinaert de Vos* (1957), *Donadieu* (1958), *De Duivel te sterk* (1958), *Scapijn de Grapjas* (1958), *Nu Noch* (1959).
- 38 Dertig jaar vergaderen, archief vereniging.
- 39 Vaak worden twee stukken per jaar gespeeld. We herinneren u aan volgende titels: *Boeven en Madeliëfjes* (1980); *de Herberg de Roos en de Kroon / In de auto van Trenton naar Cambden* (1981, ook gespeeld op het lentecongres van AKVT), *De Spaanse Vlieg* (1981); *Valstrik voor een man alleen* (1982), *Dorp der Mirakelen* (1982, zes opvoeringen); *Lieve Francis* (1983), *Tien Kleine Negertjes* (1983), *Een geschiedenis van Irkoetsk* (1984), *Waar de Sterre bleef stille staan* (1985), *Nu het dorp niet meer bestaat* (1986), *Een kus van een Rus* (1986), *Moordromance* (1987), *De Bruiloft* (1987), *Het Feestkomitee* (1988), *We gaan naar Benidorm* (1988), *De spooktrein* (1989) en *De Dag dat de Paus ontvoerd werd* (1989).
- 40 In 1983 gebeurt dat voor het eerst in het Drongengoed met *De twee harten van Quinten Metsijs*. Dit stuk wordt ook gespeeld bij de inhuldiging van de gerestaureerde Pientendriesmolen (september). Een jaar later gaat het om *De Schat* en even jeugdig gaat het eraan toe met *Het esbattement van de appelboom* (1987).
- 41 Alfred Segers, toespraak 1943.
- 42 *Het Fondsenblad*, 5 januari 1904.
- 43 Alfred Segers, toespraak 1955.
- 44 *Appeltjes van het Meetjesland*, 1955, nr. 6, blz. 237-239
- 45 In *Appeltjes van het Meetjesland* nr. 8 (1957) staat een tweede artikel van Danhieux onder de titel *De stichting van de Sint-Sebastiaansgilden van Maldegem en Adegem*.
- 46 Deze edelsmid die op 46-jarige leeftijd bisschop van Doornik-Noyon werd, stierf in 660. Hij wordt gevierd op 1 december.
- 47 In 1993 kregen we wel de verslagboeken van meester Segers ter inzage, enkele kopies uit het eerste boek en de toespraken van meester Segers in 1943 en 1953, de twee belangrijkste bronnen voor dit artikel.

BIJLAGE 1

HET LUISTEREND OOR...

OVERZICHT (GAST)SPREKERS STRIJDBROEDERS/REDERIJKERSKAMER
SINT-ELOOI KNESSELARE. 1955-2007

Document dat inzicht verschaft in de ontwikkeling van de maatschappelijke thema's die in de belangstelling stonden van de vereniging.

1955: André Magerman (de radio), Alfons Ryserhove (grote kapel), Jos Janssens (bespreking toneelstuk *De Wonderdokter*), De Splenter (vogels in de natuur), Alfons Ryserhove (Karel Van de Woestijne), Richard Böhm (Wiener Sängers Knaben), de Gentse priester Lammens (het vraagstuk van de stadsjeugd in vrije tijd).

1956: Alfons Gussé (Congo), André Van Hooreweghe (Jo Erens), Prof. Baur (Albrecht Rodenbach), E.H. 't Jampens (existentialisme), Valeer Van Kerkhove (televisiespel), Omer Van Hooreweghe (Noorwegen/Spanje), Robert Van Deynze (vogeltrek), Alfons Ryserhove (Vlaamse Beweging), Julien Vandeweghe (Napels) en Jozef Rodts (lichamelijk gestel).

1957: Antoon Vander Plaetsen (dramatiek), Van Severen (justitie), Albert Vermeire (moderne kunst), W.C. Meyer (Suid-Afrika), Ridder Van Outrive d'Ydewalle (economisch West-Vlaanderen), André Van Hooreweghe (zang), Valeer Van Kerkhove (William Shakespeare), E.P. Goegebuer (reis naar Noord-Amerika), E.H. Gyselbrecht (ontdekking graf van Petrus), De Schuyter (volkskunde), H. De Poorter (keramiek).

1958: Crommelinck (rederijkers), Jozef Devreese (het atoom en zijn krachten), ridder Van Outrive d'Ydewalle (Congo), R. Vanderbeken (Vlaamse Toeristenbond), Alfons Ryserhove (verkiezingen), E.H. Van de Maele (Oekraïne), Valeer Van Kerkhove (boek *Bungalow*), Franz Baro (Amerikaanse muziek), Dobbelaere (Ticino in Zwitserland), Soetaert (verkeersreglement).

1959: E.P. Ingels (missie Boekela Congo), Van Acker (Mallorca), Alfons Ryserhove (over de gemeente / Sint-Elooi), Jozef Devreese (Albert Einstein), Mgr. De Bruyne (Rome), Prince d'Alcantara (het Parlement), Fredricx (petroleum) en De Backer (economie Oost-Vlaanderen).

1960: E.P. Goegebuer (Jan Ruusbroeck), Alfons Ryserhove (Guido Gezelle), Willem De Meyere (zang), Flor De Mets (toneel en Hypoliet Van Peene), Dom Lambertus (kunstgeschiedenis prehistorie), Jozef Devreese (Naar de maan?), Mgr. De Bruyne (Het Vaticaan), Willemarck (katoen), Herwig Leus (Wat weten we over onszelf), E.H. Piet Roggeman (Meer begrip voor de jeugd van '60).

1961: Van Dyck (Spaanse muziek), E.H. Nelissen (koppensnellers), Gerard De Jaegher (moderne verlichting: de TL-lamp), Hilaire Van Yper (werkverkeer), Alfons Ryserhove (geschiedenis rederijkers, negen verslagboeken), Wilfried Martens (De toekomst van de Vlaamse gemeenschap), dr. Robert Dhont (hygiëne voor gezonde mensen), Adhemar d'Alcantara (Hoe men van boven uit het land bekijkt).

1962: De Indonesische persattaché Azis (Indonesië, met o.a. proeverij van de loemplat), H. Neels en Paula Semer (voordracht), Moreels (toneel), Dr. De Cock (ouderdomsverschijnselen), Paul Van Beveren (Industrialisatie Oost-Vlaanderen en Gentse haven), E.P. Willems (missiewerk Kongo), E.P. Lammens (het Heilig Land), dokter Carlos Hooft (kinderziekten), kanunnik Delmotte (de hedendaagse mens en het concilie).

1963: Dirk Van Ryckeghem (koldergedichten), Paul Van Morkhoven en Gerda Hallaert (van kind tot vrouw), E.P. Van de Walle (Japan), De Wulf (UNO), zuster Ludivina (IJsland), Frans Vroman (Bruegelstoeten), Alfons Ryserhove (Uit de geschiedenis van de stijdbroeders), Joost Vroman (beter wonen), E.H. De Wilde (Van den Vos Reynaerde), De Bruycker (elektriciteit), graaf d'Alcantara (Vlaams-Waalse verhoudingen).

1964: Dirk Van Ryckeghem en De Buysere (koldergedichten), De Ceuster (Zwitserland), Louis De Lentdecker (onderwereld), E.H. Strobbe (het Heilig Land), Gies Cosijns (taalgrensproblemen), Zr. Goedelieve Spanhove (missiewerk), Van Damme (reis rond de wereld), Victor De Paepe (vissen in de Engelse wateren).

1965: E.H. kan. Delmotte (verandering in de liturgie in de kerk), Piet Thys (Japan en Olympische Spelen), prof. Sebruyns (verdoovende middelen en handel in blanke slavinnen), Armand Pien (ruimtevaart), E.H. Leys (aalmoezenier Leuven Centraal over gevangeniswezen), E.P. Biesbroeck (goochelen). Het populaire TV-spel 'Het is maar een woord' is attractief genoeg om er ook vier vergaderingen mee te vullen. Een ploeg van de Stijdbroeders neemt het o.m. op tegen de jongerengroep De Beerkes.

1966: Kunstschilder Gaston Teuninck (eigen werk), Omer Mattheeuws (sagen en legenden), Walter Van Ryckeghem (historiek van belangrijkste rederijkshouders), A. Lighthart (zeevisserij), Frans Van Hooreweghe (Katanga), Dr. Robert Dhont (vrijtijdsbesteding), Theo Lefèvre (indrukken uit Amerika), Dirk en Geert Van Ryckeghem, Omer Mattheeuws en Antoine Van Maldegem (Stijn Streuvels, na bezoek aan de auteur). Een vergadering wordt ook uitgebouwd tot een filmavond met films over het Knesselaars verleden, en de jaren 1960 zouden de jaren 1960 niet zijn zonder discussie-avond. Omer Mattheeuws is moderator bij een discussie over *Jeugd en het lezen van boeken*.

1967: P. Meyvaert (yoga), Lauwers (kloosterleven van de kleine zusters van Nazareth), Carlos Hooft (oorzaken van achterlijkheid bij kinderen), Jozef Devreese (expansie wetenschap), Theo Lefèvre (Israël), commandant Serien (zeemacht), prof. Bekaert (gebruiken en gezegden bij verkeren en vrijage). Ze kijken ook naar de kleurenfilm 'Jaarkrans van Schoonheid'. De vereniging bezoekt de rozentuin van graaf d'Alcantara met optreden van eigen koor.

1968: Maes (vuurspuwende bergen), Wilfried Martens (Kwestie Leuven), E.H. Muller (leek in de Kerk), Dr. Van den Brande (kanker), Bourgognon en Van de Velde (streekplanning), eigen jongeren (Rik Gussé, Marc Arnaut, Arnold Strobbe, Antoine Van Maldegem, Dirk Van Ryckeghem en Kris Van Daele met debat over travaillisme).

1969: De leden Arnold Strobbe, Dirk en Geert Van Ryckeghem en Antoine Van Maldegem (voordracht over Ernest Claes), Dr. Bockaert en E.H. Basiel Maes (geboorteregeling), Edgard Buyse (plastische opvoeding), Jozef Penninck (bier), Karel Mortier en Noel Kerckaert (Lam Gods), Stalpaert (Westvlaamse folklore), Ing. Renard (Zeestad). Dr. Dhont toont filmpjes over Knesselare en in december speelt men *Brouw een woord*.

1970: Jozef Vanthuyne (natuurbescherming), Brassé (BRT), Edgard Kuyken (*Wij worden stinkend rijk*; over natuur), Louis Maes (Azoren of de Vlaamse eilanden), Dirk Van Ryckeghem (leren kiezen), Chris Van Daele (BTW), Gerard De Jaegher (verkeersproblemen).

1971: Walter, Roger, Robert en Gaston (de AA's en alcoholisme), Gonzales d'Alcantara (India), Frans Van Hooreweghe (de kleurentelevisie), Van Hove (Brugge en Zeebrugge), Laureyns (studiekeuze, VSO, leerplicht), Flor Grammens (taalstrijd), De Paepe (zee en vissen), Arnold Strobbe, Dirk Van Ryckeghem en Chris Van Daele (Vlaamse Beweging).

1972: Julien Vandeweghe (wintersport), Maurice Devreese (25 jaar burgemeester, film en zang), Geirnaert (pipeline), De Vogelaere en Jozef Vanthuyne (Drongengoed heemkunde en historie), Ignace Peckstadt (Byzantijnse kunst), Fred Delcourt (rechter op de grasmat), pater Verstraete (Amerika), pater Decraemer (Tele-Onthaal), Achiël De Vos (godsdienstberoerten in het Meetjesland).

1973: kunstschilder Cyriel Frimout (Griekenland), Ivo Van Vaerenbergh (Burundi), Marc Van Tomme (Olympische Spelen Munchen), Erik Wille (diepzeeduiken), Dr. Van Hecke (kortfilm)

1974: Dhont (wijn), burgemeester Maurice Devreese (leerlooiërij-bezoek ter plaatse), Walter Van Ryckeghem (grasduinen in toneelactiviteit rederijkers), zuster Godelieve Spanhove (Filippijnen), Daniel Devolder (trams), Dirk Van Ryckeghem (fusie van gemeenten)

1975: De leden Jan Magerman, Rik en Johan Gussé, Geert Van Ryckeghem (*Een lepel Timmermans*, evocatie van leven en werk van Felix Timmermans), pastoor Tjampens (occultisme en duivelbezwering), Willy De Groote (bankwezen), Van Acker (Andalusië, laatste spreker in het Witte Paard. Apotheker Vandeweghe (Egypte, vergadering bij Wwe De Waele).

1976: Geert Van Ryckeghem, Jan Magerman, Rik en Johan Gussé en Greta Arnaut van de jongerenwerkgroep (evocatie Uilenspiegel), Riemslog (Braakmangebied), Meetjeslandse filmklub (kortfilms), pater Goegebuer (Sint-Elooi).

1977: Pater Hemeryckx (melaatsheid), jongerenwerkgroep Strijdbroeders (Het leven in het oude Knesselare), notaris Francine Maeyens (huwelijksvermogensrecht), Hendricks en Camerlinck (verfransing Brussel), en een avond met '*t Is maar een woord*'.

1978: Urbain Van Speybroeck (RSZ), tweemaal '*t Is maar een woord* en besprekingen van toneelvoorstellingen (Reinaard de Vos, De Duivel te Sterk...) en '*t Is maar een woord* (mannen tegen vrouwen)

1979: A. Van Wassenhove (jacht), Mussche (sterrenkunde), plaatselijke imkers A. De Meulenaere, Frans Saey en Edmond Stock (bijen), Bulteel (zonne-energie)

1980: Pater Goegebuer en Edgard Buyse (ikonen), Herman Bosteels (Najaar van Hellas, dia's over en poëzie van Van Wilderode), Frank Stock en Luc Van Craen (computer), Dirk Van Ryckeghem (dia's Gouden Boomstoet), Rik Vandenberghe (Olympische Spelen Moskou).

1981: Lieven en Rom Duprez (Renaat De Rudder), Prof. Heyndrickx (Undo, ontwikkelingssamenwerking), H. Bosteels en De Witte (*Met Anton Van Wilderode en Vergilius kijken naar Italië*), L. Ramboer (drugs).

1982: Willem Denys (krolse grollen - humor), Eddy Robert (tandheelkunde), Jan Wouters (sport en sportjournalistiek), Wilfried Meulenberghs (alpinisme), Jean Van der Elst en Paula Taghon (Sahara en woestijnsafari), Mark Vlaeminck.

1983: Emliel Swinnen (gevangeniswezen), minister Daniel Coens (onderwijsbeleid), J. Coeney (Rocment), rijkswachtluitenant Van Raenenbroeck (preventie van jeugdcriminaliteit), André Demedts (eigen werk), Jan Verroken (het parlement).

1984: Urbain Braems (voetbal), Jan Verroken (In en om het parlement), Paul De Schutter (Egypte, schaduw van het verleden), Guido Sweron (Voeren), Jos Vandelloo (eigen werk), Poly Stevens en Jean Van der Elst (Camel Trophy), prof. W. Van Cothem, Johan Geirnaert en André Ornelis (sport en Olympische Spelen).

1985: Paul De Schutter (exploratiefilm Mexico), Herman Candries (luchtvaartorganisatie Flag), E.H. De Vos, Maria Secelle en Gust Lips (poëzie), Jos Meersmans (Bach), Willy Van Marck (Sri Lanka).

1986: Gerald Lambrecht (parapsychologie), Luc Delafortrie (Daensisme), Willy Spillebeen (eigen werk), William Van Laeken (Panorama), Louis De Pelsmaeker (BRT en sport), Willy Sintobin (rijksmacht).

1987: Lode Nusselein (film India), Luc Gobeyn (sprookjes), Eric Cornand (spiritisme), Armand Pien (2000), Jan Van Rompaey (Argus), prof. De Backere (hormonen).

1988: Jan Van Hees en Lut Vivijs (bergsport), Vic De Donder (*Kom eens naar mijn kamer*), Louis Verbeeck (Verbeecksels), Luc Goethals (muziek en informatica), W. Van Cotthem (voedsel uit de rotsen).

1989: Karel Declercq (kabaret: *Een rechts, twee averechts*), J. De Brabandere (verschijningen), Dirk Inzé (genetische manipulatie), Juul Anthonis (jazz), Jan Neckers (glasnost-perestroika), prof. J. Taeldeman (Meetjeslandse dialecten), minister Hugo Schilz (begroten).

1990: Bernard Henry (Een zwerver vertelt), Jos Meersman (Mozart), Erik Wille (volksliedertjes), een bezoek aan Semmerzake, Bob De Richter (weer), Alfons Hooft (Egypte), Tony Van Parys (Bende van Nijvel), Piet Van Brabant (vrijmetselarij), Etienne Vermeersch (*De ogen van de Panda*), pater Vande Velde (Eskimo's), Joris Van Hulle, Gaston Durnez (eigen werk), Jaap Kruithof (*Omgaan met de dingen*), film (Everestbeklimming Rudy Van Snick), Jean Bourgeois (archeologie in onze achtertuin) en Gerard Bodifée (*Het vreemde der aarde*).

1993: Herman De Croo (liberalisme), Frans Reyniers (gerechtelijke politie in actie), Lieve Dejonghe (China), apotheker Bart Vandeweghe (homeopathie), Hubert Van Hooreweghe (bezoek Zwin), Cyr Frimout (bezoek 6de biënnale Hedendaagse Kunst, Poeke)

1994: Georges Leekens (toptrainerschap), Robbe De Hert (film), Hubert Minnebo (beeldhouwwerk), Anne d'Alcantara (neuropsychiatrie), Brigitte Raskin (literatuur)

1995: Frans Boenders (Japan), Peter De Roover (*Sprong de Vlaamse eeuw ver genoeg?*), Maurice De Wilde (*De Nieuwe Orde*), Jacques Cleppe (natuur in de regio), Karel Arnaut (antropologie van Ivoorkust), Frank Stock en Koen Van Hooreweghe (internet: surfen op het droge)

1996: Ere-commissaris Karel Mortier (Lam Gods), Michel D'Hooghe (voetbal), Sabena-piloot Stef de Nuwelaere (burgerluchtvaart), de Gentse historicus Chris Vandenbroeke (demografie; *Vrijen en trouwen door de eeuwen heen*), Walter Vanden Broeck (eigen werk), Ferdi Hauwer van de speciale jeugdzorg Gent (migranten).

1997: Rik Devillé (censuur en dictatuur en Het Werk), Frans Boenders en Hubert Minnebo (Tibet), Thea Strobbe (Compostella), Geert Van Istendael (Brussel)

1998: Marc Platel (Wetstraat), Jacques Cleppe en Ludo Goossens (De Meetjeslandse streekgids), Roger Marynissen (kunstevervalsing)

1999: Christoffel Waelkens (*De vensters van het heelal*), Jan Wauters (*Wat is er van de sport*), Urbain Vermeulen (De islam), Jo Berten (woordenSCHAT)

2000: Walter Zinzen (Afrika), sinoloog Libbrecht (Oosterse filosofie), Piet Chielen (*Den Grooten Oorlog*), CLB-man Chris Van den Bossche (jongerencultuur), Staf Nimmegeers (Brussel), Lieven Debrauwer (kortfilms)

2001: *Trends*-hoofdredacteur Frans Crols (Vlaamse onafhankelijkheid), prof. Géry Van outryve d'Ydewalle (ons geheugen), bouwheer Bob Van Reeth (architectuur), Yvan Sonck en André Ornelis (*Sport te kort?*), professor Koen Raes (zijn boek *Het moeilijk ontmoeten*)

2002: Prof. Jan Blommaert (politieke vernieuwing en verrechtsing), professor Luc De Vos (over gewapende vrede), professor Boudewijn Bouckaert (politiek correct denken), professor paul Trio (de waarheid achter de Guldensporenslag), Guido Depraetere (Televisie en Basieltjes), André Ornelis (sport).

2003: Professor Johan Taeldeman (streektaal, dialect), meester Piet Van Eeckhaut (schuld en boete), kunsthistoricus Eddy Muyliaert (kunst en taal), professor genetica Jean-Jacques Cassiman (ABC van het DNA), VRT-journalist Peter Verlinden (Congo en het drama van de koloniale)

2004: Hoofdredacteur van *De Morgen* Yves Desmet (de Vlaamse pers), Willy Stevens (munten en bankieren vroeger), Jef Tavernier (een jaar ministerschap), apotheker en toxicoloog Jan Cordonnier (wetenschap in dienst van Vrouwe Justitia), verteller en muzikant Michel Vereecke (humor en verdriet in het onderwijs)

2005: Urbain Vermeulen (Turkije en Europa), Rik Torfs (het Werk en Opus Dei), oud-rechter Edwin Van Fraechem (Een rechter spreekt), Lieven Dehandschutter (het sin-terklaasverhaal)

2006: Franky Devos (jongeren, cultuur en communicatie), Pol Van den Driessche (De vierde macht), professor Marc Van Ranst (virussen), Jan Van de Castele (België ligt achter ons) en professor Denis De Keukeleire (bier- en kaasdegustatie)

2007: Franky Bostyn (de vergeten oorlog, WO1) Hugo Van Hooreweghe (Da Vinci Code), Ruud Ryckaert (geschiedenis van de rederijkers), Herman Konings (De toekomst teruggespoeld) en Roger Dekens (wijndegustatie).

2008:

BIJLAGE 2

TOESPRAAK ALFONS ARNAUT

Toespraak van onderwijzer en bestuurslid Alfons Arnaut
Niet gedateerd, vermoedelijk 1899.

Geachte medestrijdbroeders

Onze vergaderingen krijgen door de werkeloosheid der leden een aanzien van slaperigheid. Ik heb iets voor deze vergadering en druk de vaste hoop dat een andere strijdbroeder ons in de naaste zitting ook op eene voordracht 't is gelijk van welke aard zal vergasten.

't Is over vrije vaderen en gebruik van de moedertaal door onze vaderen.

Het Vlaamsche volk van vroeger had eene tale, uitdruk van eigen bestaan, gepeis en gevoelen. Het sprak en schreef zijn eigen woorden men prins en koningen. Het handelde zijne eigen zaken met eigene tonge, schreef zijne wetten in eigen taal, oordeelde, bestierde, sprak, bad, in één woord leefde in zijn Vlaamsch.

Het Vlaamsch was hunne taal en Vlaanderen dreef handel met alle gekende landen en volkeren, Vlaanderen, dat kleine Vlaanderen stond bekend bij vreemden als machtig en wereldgroot.

Onze voorouders leefden op zijn "Vlaamsch", laat ons zien: doen wij lijk onze vaderen ook alles in onze taal?

13 maart 1895 twee werkvoorstellen ingediend wilde Vlaamsch op gelijken voet met het Fransch voor het stemmen bekrachtigen; afkondigen en bekendmaken aller wetten en bekendmaken, koninklijke besluiten.

Binnenkort nu zal aan de Kamer het voorstel worden gedaan om die wetsontwerpen zoo spoedig mogelijk te bespreken.

Eenparig en geestdriftig dient er van de Vlamingen gewerkt om die rechtveerdige voorstellen te ondersteunen en de Kamerleden te dwingen onze eischen te voldoen.

Wij, Vlaamsche Strijdbroeders, wij mogen niet ten achtere blijven: het is voor ons een aangename plicht door het opzenden van een verzoekschrift mee te werken tot het bekomen van ons recht, recht waar we sedert 't jaar 30 van beroofd zijn. Volgeerne zullen wij ons handteeken er op dit verzoekschrift zetten: 't is eene stem te meer die zich aan de Kamer zal doen hooren. Ginder zal men dit weten dat er te Knesselare zijn te weten wat grieven onrecht het Vlaamsche Volk wordt aangedaan, dat zij zich krachtadig verzetten tegen die schande en dat zij spoedig volkomen gelijkstelling van telen eischen.

Wij Vlamingen zijn de meerderheid, wij vragen naar gelijkstelling en willen wetten die niet langer voor de minderheid bukken. Voor de Fransche Revolutie was in al onze Vlaamsche gemeenten alles op zijn Vlaamsch. Thans moet de Vlaamsche taal in al hare eer hersteld worden, de taal mpoet ons, Vlamingen beter kenmerken en ons recht op eigen nationaal bestaan beter vestigen.

Ja, tegen alle inbreuk op ons taalrecht zullen wij ons hardnekkig verzetten en Frankrijk afweren, den vijand van 1302 te Kortrijk, die gevekte dienaars der bloedige Fransche revolutie.

Spreken wij lijk zij, in onze taal?

Ga naar de steden en groote dorpen, alleman spreekt maar in 't Fransch: men koopt, men verkoopt, men bestelt, men gebiedt, men ontvangt bevelen in 't Fransch. Dit hooren we alle dagen en de knechten en meiden die in stad hebben gewoond – hunne taal gelijkt aan een orgelspel vol valsche noten, die Fransche woorden.

Er zijn handelsreizigers die zicht in valsche noten in onze kleinste dorpen durven wagen en zeggen: "Wij spreken alleen Fransch". De bijzonderste families in de stad spreken allen Fransch, die van den buiten apen de steedsche na: willen zich daardoor boven hunne medeburgers doen uitschijnen en zeggen: "Wij kennen de groote wereld". Kan men dan op zijn Vlaamsch niet gemakkelijker beleefd en hoffelijk zijn. Waarom dien reesem Fransche complimenten en niet gemeente bevalligheden. De ware beleefdheid immers komt niet voort uit een christen rechtschapen herten, en dat is een Vlaming nog beter dan een Fransche.

Wij, Vlaamsche Strijdbroeders, moeten het voorbeeld geven en al die bastaardwoorden op leren uitgaande daarlaten. Wij moeten de echt Vlaamsche uitdrukkingen gebruiken: God zegen u!, Dank u! Goedendag!, enz...

Schrijven wij, lijk zij, in onze taal?

Vele briefwisselingen aan onze gemeentebesturen zijn uitsluitend in 't Fransch en beleefdhalf antwoordt men er dan op in 't Fransch. Gebruikten alle secretarissen bij voorkeur onze moedertaal, zooals onze gemeentesecretaris doet, dat zou die mannen wat meer herinneren dat zij aan door en door Vlaamsche gemeentebesturen schrijven. Gebruiken wij het Vlaamsch in onze gewone briefwisselingen.

De aanbevelingen van meest alle artikels zijn opgesteld in 't Fransch en overstromen stoutweg de Vlaamsche provinciën. Velen van ons zullen toch niet kopen, omdat zij het niet kunnen lezen en verstaa.

De Vlamingen dienen vooral de Vlaamsche gazetten en tijdschriften te verkiezen boven Fransche.

Zie onze uithangborden "logement à pied et à cheval, A la Belle Vue, A la Concorde, A la promenade, Au duc de Brabant"... Dat moet veranderen. Op Knesselare mogen we geen Fransche uithangborden dulden.

Handelen wij, lijk zij, onze eigene zaken met eigene tonge?

Moeten onze vertegenwoordigers onze zaken, onze belangen behandelen in een taal ons vreemd!? Waarom dan kunnen wij niet rechtstreeks hooren en weten hoe onze lasthebbers onze belangen bewaken en verdedigen?

In de toekomst moeten wij kunnen eigene Vlaamse woorden zien en weten hoe zij 's volks belangen ter herte nemen zonder onzen toevlucht te moeten nemen tot eene vreemde taal.

Waarom zijn er advocaten bij de tribunalen die de zaken hunner cliënten pleiten in 't Fransch, eene taal voor dezen onverstaanbaar, waarom bestaan er thans nog onrechtveerdigheden dat men betalen moet voor den taalman die de tegenpartij bij de rechtbank nodig heeft!?

Schrijven wij, lijk zij, onze eigene wetten in eigene taal?

Tot nu toe is 't Fransch alleen de officieele taal waarin de wetten en koninklijke besluiten worden gestemd en bekendgemaakt. In het Staatsblad vinden wij de vertaling – soms ellendig genoeg – maar nog niet van alle besluiten. Bijgevolg zijn de Vlamingen tot nu gedwongen de wetten die hun beheeren te bestudeeren in vreemde taal. Zijn alle Belgen niet gelijk voor de wet!? Onze wetten moeten oorspronkelijk in 't Vlaemsch en in 't Fransch. De twee teksten moeten malkander vollediger, klaarder maken: gelijke plichten, gelijke rechten!

Bestieren wij, lijk zij, in onze taal?

Hoe gaat het te Brussel in die kabinetten, in die middenbesturen, in die groote bureelen? Alles Frans en Fransch! Hoe gaat het in 't leger, in de posterijen, telegraphen, op de ijzeren wegen? Bestier, alle bestier, gaat in 't Fransch!

Daar is het Vlaams, waar het niet anders zijn kan. Hier langs de IJzerweg Gent-Brugge roepen ze nog altijd in 't Fransch

Dierft men geene douaniers en gendarmen benoemen in Vlaamsche gemeenten die voor de rechter verklaren ik kan geen Vlaamsch?

Schande voor die met het plaatsn der bedienden gelast zijn. Zij kunnen niets goeds in onze streken teweegbrengen: de bevolking spot ermee en zij kunnen maar half kunnen dienst uitoefenen.

Bidden wij, lijk zij, in onze taal?

Onze onderwijsgestichten, en zoo zijn er vele, verfranschen de opvoeding onze zonen. Het gaat zoo ver, dat Vlaamsche jongelingen bijkans in 't Vlaamsche niet kunnen bidden. Ze biechten in 't Fransch. Zij moesten het doen in de school en de gewoonte blijft hen bij.

De nonnen vooral maken van onze kinderen Fransche typen: die nemen nooit meer een Vlaamsch gebedenboek in de hand! God schonk ons die schoone Vlaamsche taal. Hij wil, dunkt mij, dat wij aan onze taal dienen. Het Vlaamsch gebed moet Hem aangenaam want de Vlaming bewaart nog zijn herte zijn eenvoudigheid en zijn onwankelbare trouw aan het Roomsche katholiek gelooven.

Het zou te veel tijd vragen. Ik heb te veel feiten, te veel omstandigheden, alles op te sommen...

Ge ziet, Geachte medestrijdbroeders, in veel gelijken wij onze vaders.

De taal is gans het volk! Zegt Jan Frans Willems. Wat dunkt u? Als de taal verdrukt wordt, is dan het volk verdrukt? Als men onze taal bespot, ze minacht, als ze moeten onderdoen voor eene armere Fransche taal, zijn wij dan niet bespot en geminacht en doen wij onder voor de Walen?

Schande voor ons! Zijn wij dan geene vrije Vlamingen meer?

Waarom eischen wij niet meer dat men ons recht geve? Waarom werken wij niet meer voor ons rechtmatig aandeel, waarom schreeuwen wij niet luider tegen die tergende onrechtveerdigheid ons aangedaan, want met zwijgen is er toch niet s te bekomen? Waarom bukken wij, fiere Noorderlingen voor de Zuiderlingen het hoofd?

In kunst, in handel, in geleerdheid, in rijkdom, in mannenmoed en treffelijkheid evenaren en overtreffen wij de Walen, waarom op taalgebied ten achtere gebleven? Zijn wij dan de zonen niet meer van Breidel, Deconinck, Artevelde en Van Maerlant. Moesten zij weerkeren, zij zouden verstomd vragen: "Is dat ons nageslacht, is dat ons bloed, zijn de zonen der oude Vlamingen! Neen, wij kennen u niet, gij verschilt van ons op alle manieren en verloochenen dat ras." Wat zal ons nageslacht van ons moeten zeggen?

Maar neen, wij hebben gesluimerd, wij staan op, wij zijn nog niet de diep gezonken, wij hebben het gevoelen onze eigen weerde nog en ook lijk hen zullen wij hier zeggen: "Wij willen wat is recht en winnen wat wij willen!"

2. Voor onze vertegenwoordigers

Waar zijn hunnen stellige beloften van voor de kiezingen! Het Vlaamsch deed verleden jaar zijne intrede in de wetgevende Kamers. Velen legden den grondwettelijken eed af in 't Vlaamsch. Ons recht scheen gewonnen: de Vlamingen juichten: 't was eene zegepraal. De Vriend-Huyshauwer deden onze taal weerklinken!

Maar helaas! ...

De Kamerleden zijn niet algemeen geweest in het Vlaamsch spreken. Vele mannen waar we dachten ons te mogen op betrouwen lieten de anderen in de steek. 't Was onder voorwendsel hunne redevoeringen door hunnen Waalsche beter te doen verstaan.

Kamerleden zijn niet standvastig geweest. Men schreeuwde, de voorzitter maakte opmerkingen, dat was gauw over, en 't begon reeds goed te gaan. Ze zijn flauwhertig geweest en 't Vlaamsch sluimert weer.

De Kamerleden blijven niet genoeg eendrachtig. Moesten alle de Vlaamsche volksvertegenwoordigers het hoofd tegare steken, het zou wel gaan...

Ja, de Vlamingen moeten die mannen het mes op de keel zetten en van alle 't Vlaamsch spreken eischen, afpersen.

Heb ik niet te veel gezeld? Wat baat toch mijn spreken hier? Neen, ik heb niet te veel gezeld. Waarom zou een Vlaamsch jongelingsherte zich niet mogen lucht geven, waarom verkroppen en blijven verkroppen?

BIJLAGE 3

EENE UITSTEKENDE SCHOOL VAN VERZEDELIIKING

Toespraak van voorzitter Vital Maeyens gehouden op het avondfeest op 8 en 9 december 1900.

Dit document geeft de moralistische bedoeling van toneelspel aan een voorzichtige kritiek op het taalgebruik in die tijd

Wij moeten onzen eigenen lof niet maken: dat er toehoorders waren uit 18 verschillende steden en gemeenten, dat zegt genoeg... Daarbij de voldoening die we telkens smaken na het plegen van die edelmoedige opoffering betaalt ons genoegzaam.

Onze leus is "*moed en volherding*", "*vreugd in deugd*", doe wel en zie niet om, die moeten we getrouw blijven.

Het toneel is eene uitstekende school van verzedelijking: het tooneel kan veel. Het kan de borsten doen zwellen van vaderlandsliefde, de gemoederen ophitsen zoo dat men opspringt, de wapens in de vuist en stormloopt tegen den dwingeland – gedenk de septemberdagen van 1830.

Het doet afschuw ontstaan van de ondeugd en bewondering voor het goede, het edele.

Het doet tranen weenen van medelijden nevens tranen van opgewekte blijdschap.

Daarom moeten wij er op uit zijn stukken te vertoonen die het volk verbeteren, stukken uit het dagelijksch leven moeten den voorkeur hebben.

Eene bemerking maar: wij moeten zuiver en goed spreken, daarin zijn wij achter. En nu, goede vrienden, reiken wij malkaar steeds de broederhand met moed vooruit eensgezind en broederlijk, Vlaamsch en katholiek, gewerkt voor ons eigen vermaak, gespeeld voor onzen noodlijdenden broeders, gezorgd voor den bloei onzer dierbare maatschappij en van nu af een oog in 't zeil te houden om, als 't God belieft, met eene tiende vertooning de kroon te zetten op de negen voorgaanden.

Heemkundig repertorium 2008

LOPENDE HEEMKUNDIGE BIBLIOGRAFIE VOOR DE
GESCHIEDENIS VAN HET MEETJESLAND

Filip BASTIAEN

Deze bibliografie is een selectieve bibliografie. Voor de werkwijze en criteria, zie jaarboek 43 (1992), p. 258-263, jaarboek 45 (1994), p. 213 en jaarboek 48 (1997), p. 261 en jaarboek 55 (2004), p. 465.

Voor de geëxcerpeerde jaarboeken en tijdschriften, zie jaarboek 43 (1992), p. 261-262, jaarboek 44 (1993), p. 197-198, jaarboek 47 (1996), p. 239, jaarboek 53 (2002), p. 341 en jaarboek 54 (2003), p. 357 en jaarboek 55 (2004), p. 465.

GEBRUIKTE SIGELS

AM	Appeltjes van het Meetjesland
DB	De Belle (dit tijdschrift werd in 2005 omgevormd tot een jaarboek, maar verschijnt niet meer als periodieke publicatie vanaf 2008)
DED	De Eeklose Dobbelgebakkene
DL	De Levensboom
DTA	De Twee Ambachten
HB	Handelingen Genootschap voor Geschiedenis Brugge
GH	Genealogie & Heraldiek
HBM	Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
HMGOG	Handelingen Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent
HLvN	Het Land van Nevele (inclusief <i>Mensen van Toen</i>)
JAM	Jaarboek Ambacht Maldegem
LvdW	Land van de Woestijne
MD	Van Mensen en Dingen
OH	Ons Heem
RvT	De Roede van Tielt
VS	Vlaamse Stam

1. BIBLIOGRAFIE

A. WERKINSTRUMENTEN

bibliografieën

- 1 BASTIAEN Filip, *Heemkundig repertorium 2007. Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland*. – AM, 58 (2007), 341-364.

Thematische bibliografie met vier indices: auteurs, trefwoorden, plaats- en familienamen

archiefwezen

- 2 PILLE Freddy, *Een straat in kaart. Beelden en mensen uit de Stationsstraat 1860-1950*. – DED, 17 (2008), 4, 200-207, 3 foto's en 2 plannen. Zie ook nr. 30

Bronnen: bespreking en kritiek en zeven voorlopige conclusies over het zoeken naar een overzicht van de bewoners.

bronnen: bewerking, ontsluiting, indices

- 3 BAETE Frank, BOELENS Robert, *Assenede in de pers*. – DTA, 16 (2008), 1, 29-38, 7 foto's.
Diverse berichten/nieuws, chronologisch, op basis van drie kranten

- 4 BAETE Frank, BOELENS Robert, DIERICKX Christ, VAN ACHE Modest, *Bassevelde in de pers*. – DTA, 16 (2008), 1, 81-102, 2 foto's en 1 document.

Diverse berichten/nieuws, 1950-1959, uit *De Eecloonaar*.

- 5 BAETE Frank, BOELENS Robert, DIERICKX Christ, VAN ACHE Modest, *Oosteeklo in de pers*. – DTA, 16 (2008), 1, 154-166, 4 foto's.

Diverse berichten/nieuws, 1950-1959, uit *De Eecloonaar*.

- 6 BOELENS Robert, *Het gebeurde honderd jaar geleden in groot-Assenede*. – DTA, 16 (2008), 2, 4-14, 1 foto en 1 document.

Divers nieuws uit het weekblad "Recht voor Allen" en het dagblad "Het Volk"

- 7 CLAEYS Jackie, *Berichten uit het Oosteeklose schepencollege in 1908*. – DTA, 16 (2008), 2, 93-94, 1 foto.

- 8 CLAEYS Jackie, *De Asseneedse gemeenteraad in 1908*. – DTA, 16 (2008), 2, 77-79, 2 foto's.

Kort overzicht beslissingen

- 9 CLAEYS Jackie, *De Boekhoutse gemeenteraad in 1908*. – DTA, 16 (2008), 2, 128-131, 1 foto.

Vervolg op 2006/6 en 2007/7

Kort overzicht beslissingen

- 10 CLAEYS Jackie, *De gemeenteraad in Bassevelde in 1908*. – DTA, 16 (2008), 2, 112-116, 2 foto's.
Kort overzicht beslissingen
- 11 CLAEYS Marijn, *Staten van goed van de baronie Lovendegem, deel 2 (1615-1745)*. – Z.p. (VVF-Meetjesland), 2008, 311p.
Naast de staten van goed ook genealogische gegevens opgenomen uit verkopen, klachten, borgstellingen enz.
- 12 DEBBAUT Ronny, *Beste hoofden in het Land van de Woestijne*. – DL, 21 (2008), 1, 16-19.
1671, Aalter, Knesselare en Zomergem; soms meer uitgebreide informatie over de gevolgen van dit feodaal recht
- 13 DEBBAUT Ronny, *Het oudste parochieregister van Aalter. Begravenissen (1613-1621)*. – DL, 21 (2008), 3, 90-94.
Alfabetische bewerking
- 14 DEBBAUT Ronny, *Kiezerslijst Knesselare 1908-1909*. – Z.p.? (VVF Meetjesland), 2008, 37p.
- 15 DOBBELAERE Jozef, *Eekloos nieuws uit 1908 in het Weekblad en 't Getrouwe Maldegheem*. – HBM, 22 (2008), 1, 35-51; 2, 59-81, met foto's, kaarten en afbeeldingen. Vervolg op 2007/15
Diverse berichten uit twee Maldegemse weekbladen
- 16 DOBBELAERE Jozef, *Wat gebeurde er 100 jaar geleden in Adegem, Maldegem en Middelburg? Een kroniek van het jaar 1907*. – JAM, 13 (2007), 271-294, foto's en talrijke krantenadvertenties.
De meest uiteenlopende berichten op basis van 't Getrouwe Maldegheem en het Weekblad voor West-, Oost- en Zeeuwsch-Vlaanderen, alsook de verslagen van het schepencollege en de gemeenteraad.
- 17 NEYT Luc, *Imkers in het landelijk dorp Sleidinge tijdens de 17de en 18de eeuw*. – DL, 21 (2008), 1, 20-24.
Op basis van de staten van goed; met korte synthese
- 18 NEYT Luc, *Mensen uit het Meetjesland in de "Gazette van Thielt"*. – DL, 21 (2008), 3, 82-89.
1876-1889, o.a. dubbele moord in Lovendegem
- 19 NEYT Luc, *Mensen uit het Meetjesland in de "Thieltenaer"*. – DL, 21 (2008), 2, 61-62.
Volledige krantenberichten over Sleidinge en Waarschoot, 1849-1851.
- 20 NEYT Luc, *Sleidinge penningkohier 1577*. – Tielt (in eigen beheer), 2008, 143p.
Alfabetische bronnenbewerking
- 21 NEYT Luc, *Vroedvrouwen in het landelijk dorp Sleidinge tijdens de 17de en 18de eeuw*. – DL, 21 (2008), 1, 25-28.
Namenlijst op basis van de doopregisters en iets meer informatie over beëdigde vroedvrouwen.
- 22 STEVENS André, *Aan de vooravond van een catastrofe. Onderzoek naar de emigratie en beroepenstructuur in de gemeente Landegem aan de hand van de bevolkingsdossiers van 1846-1870*. – HLvN, 39 (2008), 1, 80-105; 2, 52-104; 3, 61-94.

- Bijna louter bronnenpublicatie op basis van de bevolkingsregisters en minieme verwerking
- 23 VAN DE VEIRE Remi, *Oosteeklo: wat stenen vertellen na vijftig jaar*. – DTA, 16 (2008), 1, 167-171, 1 foto en 2 bidprentjes.
Grafstenen uit de jaren 50
 - 24 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Mannelijke beroepsbevolking in Eeklo in 1808*. – HBM, 22 (2008), 2, 85-92; 3, 120-144, 2 illustraties.
Volledige lijst van de mannen tussen 20 en 60 jaar. De lijst bevat zeven kolommen, die kort worden geduid, en met een verwerking van de gegevens: o.a. de beroepen volgens leeftijdscategorie en het aantal rijken per beroepsgroep.
 - 25 VERVALLE Walter, *Bellem 1820-1830*. – DB, 19 (2006), 2-7, 2 foto's.
Beroepenlijst volgens de patentlijst van 1826.

historiografie & theoretische geschiedenis

- 26 DECLERCQ Georges, *Iwein van Gent, de priester van Knesselare en de vrouw van proost Bertulf. Kanttekeningen bij de Nederlandse vertalingen van Galbert van Brugge*. – Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, 145 (2008), 1, 3-22.
Het rechtzetten van een foutieve identificatie die teruggaat tot Henri Pirenne, namelijk de lezing Koekelare i.p.v. Knesselare.
- 27 LAROY Peter, *Internet als historische bron. Casus forum gemeenteraadsverkiezingen Aalter* (2006). – AM, 58 (2007), 279-294, 1 grafiek.
Theoretische beschouwing over dit medium. Naast een situatieschets en een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van de 840 geplaatste berichten, kaart de auteur ook de bewaring van deze bron aan.
- 28 PILLE Freddy, *Brand zonder vuur of de onthutsende gevolgen van een verkeerd gelezen voorzetsel*. – DED, 17 (2008), 1, 4-12, 1 foto en 2 documenten.
Het afbranden van de Eeklose kerk in 1613/1614/1616 blijkt op een fout te berusten.

B. HULPWETENSCHAPPEN

- 29 DE SMET Erik, *Het historisch kadaster van Eeklo. Deel 6: Zuidelijk Eeklo (2) - Nieuwendorpe*. – AM, 58 (2007), 67-128, met kaarten, grafieken, documenten en foto's. Vervolg op 2005/31, 2006/18 en 2007/21
Bewoningsgeschiedenis met een overzicht van de eigenaars en bewoners/gebruikers van de huizen en hofsteden in de 17de en 18de eeuw.
- 30 PILLE Freddy, *Eeklose Bibliotheek. Reeks: werkinstrumenten voor het archief*. – deel 14 (Dossier Stationsstraat), Eeklo, 2008, 60p.
Teksten, onderschriften, bewonerstabellen en kadasterkaarten van

de tentoonstelling in oktober. Hoort eigenlijk bij de 4 cd-roms die terzelfder tijd zijn uitgebracht.

- 31 VAN ACKER August, *Eeklose Bibliotheek. (Kortweg Eecloo. De artikelenreeks uit 'De Gazette van Eecloo en het District' 1870-1898, De werken van August Van Acker, Deel 5).* – Eeklo, 2008, 156p.
- 32 VAN ACKER August, *Eeklose Bibliotheek. (Nieuw Eecloo. De artikelenreeks uit 'De Gazette van Eecloo en het District' 1890-1892, De werken van August Van Acker, Deel 3).* – Eeklo, 2008, 348p.
Over de Eeklose geschiedenis van 1600 tot 1860
- 33 VAN ACKER August, *Eeklose Bibliotheek. (Oud Eecloo. De artikelenreeks uit 'De Gazette van Eecloo en het District' 1882-1890, De werken van August Van Acker, Deel 1).* – Eeklo, 2008, 335p.
Over de Eeklose geschiedenis van 1322 tot 1586

C. DORPSGESCHIEDENIS

iconografie, dorpszicht, fotoboeken

- 34 CLAEYS Jackie, *Oosteeklo bouwt en sloopt een school en onderwijzerswoning.* – DTA, 16 (2008), 2, 59-61, 2 foto's.
1862-2008
- 35 DE REUCK Dirk, *De aanstelling van E.H. Féry Baes als pastoor van Bellem in 1941.* – DB, 20 (2007), 50-57, 8 foto's en gedachtenisprentje.
Voornamelijk fotoverslag
- 36 DE REUCK Dirk, *Landelijk leven in Bellem.* – DB, 20 (2007), 40-49, 19 foto's.
Foto's over landbouwactiviteiten
- 37 DE REUCK Dirk, *Schooltijd in Bellem.* – DB, 20 (2007), 97-136, 40 foto's.
Fotoreeks met overwegend klasfoto's, tussen 1900 en 1975.
- 38 DE REUCK Dirk, *Bellem in beeld.* – DB, 19 (2006), 131-145, 23 foto's.
Fotorubriek over uiteenlopende onderwerpen.
- 39 DE Vlieghe Firmin, DE VRIENDT Omer, DIERICKX Christ, VAN ACHE Modest, VAN WIJNSBERGE Loran, *Uit het straatbeeld verdwenen.* – DTA, 16 (2008), 2, 140-151, 14 foto's. Vervolg op 2007/29
Verdwenen gebouwen, met beperkte gegevens, groot-Assenede
- 40 DE VRIENDT Omer, DIERICKX Christ, VAN DE VEIRE Remi, *Beelden van toen.* – DTA, 16 (2008), 2, 132-136, 5 foto's. Vervolg op 2007/31
Groepsfoto's, 1934-1958, met namen en eventueel aanvullende informatie, groot-Assenede
- 41 DOBBELAERE Jozef, *De inhuldiging van pastoor Albert De Malsche in 1957 in Adegem.* – JAM, 13 (2007), 117-174, rijk geïllustreerd.
Fotoreportage, voorafgegaan door familiale gegevens, de aanstelling van de pastoor, zijn verdiensten en de parochiale toestand in 1957.

- 42 DOBBELAERE Luc, PILLE Freddy, *Eeklose uitgevers van ansichtkaarten. Valentijn Pauwels.* – DED, 17 (2008), 1, 13-24, 10 postkaarten.
Hij gaf minstens 160 kaarten uit in tien reeksen, die hij vermoedelijk niet zelf drukte, en dit waarschijnlijk vanaf 1918.
- 43 DOBBELAERE Luc, PILLE Freddy, *Eeklose uitgevers van ansichtkaarten. René Martens-Verstraete, bazar.* – DED, 17 (2008), 2, 80-87, 6 kaarten.
Uitgever van enkele reeksen gedurende een korte periode na de Tweede Wereldoorlog
- 44 DOBBELAERE Luc, PILLE Freddy, *Eeklose uitgevers van ansichtkaarten. Hyppoliet & Georges Steyaert.* – DED, 17 (2008), 3, 129-136, 8 kaarten.
Uitgevers van een 40-tal kaarten gedurende enkele jaren na de Tweede Wereldoorlog

varia

zie ook de nrs. 145, 151

- 45 CAMERLINCKX Jan, *Vondst van twee gouden ringen in Aalter in 1791.* – LvdW, 31 (2008), 2, 44-46, 1 foto.
Een landbouwer vond de ringen in de mest uit een (barge)schip van Brugge. De Brugse burgemeester Robert Coppieters, vader van de eigenares, nam dit voorval op in zijn dagboeken.
- 46 DE REUCK Dirk, *Herinneringen aan Expo 58.* – DB, 20 (2007), 63-69, 5 foto's en 3 afbeeldingen.
Fotoverslag van Bellemnaren en informatie over het paleis van Superchocolade Jacques
- 47 DE SMET Erik, *Eeklo in de steigers tijdens de 16^e eeuw.* – HBM, 21 (2007), 4, 184-191, 4 foto's.
Overzicht van openbare werken, die kaderen in een herstelplan van de stedelijke structuren.
- 48 DOBBELAERE Jozef, *Een dorpsconflict in 1907 bij de benoeming van een schoolmeester in Sint-Margriete.* – HBM, 21 (2007), 4, 169-177, 9 foto's.
Meester Julien Van Cauwenberghe wenste dat zijn zoon hem opvolgde. De pastoor had een andere kandidaat op het oog en zette de burgemeester (en de raadsleden) onder druk. De inwoners werden meegesleurd in het conflict, dat ook in 't Getrouwe Maldeghem werd uitgesmeerd.
- 49 LOOTENS Cyriel, *Fragmenten uit verhalen van oudere dorpsgenoten van Bellem.* – DB, 19 (2006), 64-66.
Anekdoten over talrijke zaken.

- 50 NOTTEBOOM Hugo, *Den grooten Brugschen Comptoir Almanach voor het jaer MDCC.LXXXV (1785)*. – HBM, 22 (2008), 1, 29-34, 6 afbeeldingen.
Met vermelding van de namen van een aantal ambten in Meetjeslandse dorpen en uurregelingen van communicatielijnen.
- 51 STEVENS Willy, *Een Aalters gedicht anno 1615*. – LvdW, 31 (2008), 4, 44.
Over Sint-Cornelius
- 52 STROBBE Arnold, *Het kasteel van Poeke: enkele getuigenissen*. – HLvN, 39 (2008), 1, 45-60, 6 foto's.
Van Godelieve Bruyneel (dochter van een jachtopziener), Chantal Van Ophem (verbleef als kind in de vakantiekolonie *Duinen en Heide*) en Adhemar Van Acker (verbleef als scout een week in het kasteel in 1946)
- 53 VAN DE VEIRE Remi, *Bezoek aan de Expo verscheurt families op de Landsdijk*. – DTA, 16 (2008), 1, 124-131, 4 foto's en 1 schets.
Boekhoutse families waren betrokken in een auto-ongeval. Omer Leroy en Elvira Geirnaerd overleefden dit niet.
- 54 VAN HULLE Marc, *Het Meetjesland*. – Leuven, 2008, 140p., rijk geïllustreerd.
Historisch-toeristische uitgave met enkele interessante heemkundige bijdragen over het kasteel van Poeke, Aalterse stovekoek'n, de bijnamen van Oosteklo en Bassevelde, het Groot Goed Huysmanhoeve, Eeklose monumenten, de Kleemkapel van Kaprijke, het Drongengoed, het Canadees museum in Maldegem, Cyriel Buysse, Hansbeekse schietspoelen, paster Sies van Watervliet, de Bevende Hazelaar van Waarschoot enz.
- 55 WILLEMS Gustaaf, *Eindelijk een nieuwe straat in Assenede: de Nieuwestraat*. – DTA, 16 (2008), 1, 39-42, 1 foto, 1 plan en namen bewoners als bijlage.
- 56 WILLEMS Gustaaf, *Het stadhuis van Assenede*. – DTA, 16 (2008), 2, 19-25, 1 foto en 3 documenten.
Oude vermeldingen als *stadhuis* en korte historiek.

D. ARCHEOLOGIE

- 57 DE CLERCQ Wim, *Een Gallo-Romeinse nederzetting te Oostwinkel-Leischoot*. – Archeologie in Vlaanderen, monografie 5, 2005, 127-134.
- 58 DE CLERCQ Wim, HOORNE Johan, VANHEE David, *Knesselare... Gallo-Romeinse nederzetting en versterking te Knesselare-Kouter*. – LvdW, 30 (2007), 4, 13-21, foto's, kaarten en tekeningen.
De eerste dergelijke versterking in Zandig-Vlaanderen
- 59 DE CLERCQ Wim, HOORNE Johan, VANHEE David, *Boeren & krijgers op het menapsche platteland. Een inheemse nederzetting en een versterking te Knesselare-Kouter*. – Romeinendag – Journée d'archéologie Romaine 2006, 27-35.

- 60 PYPE Pedro, *De voormalige proosdijsite van Papinglo in Maldegem-Kleit. Archeologische en bouwfysische bevindingen.* – JAM, 13 (2007), 224-226, 1 grondplan in kleur, 3 (kleuren)foto's.
De oorspronkelijke 18de-eeuwse kern van het woonhuis is grotendeels opgetrokken op de funderingsmuur van de voormalige kapel.
- 61 PYPE Pedro, *Enkele archeologische en bouwfysische nota's naar aanleiding van de restauratie-renovatie van een pand in de Kloosterstraat in Middelburg.* – JAM, 13 (2007), 214-219, met meerdere (kleuren)foto's en 2 plannen.
In 1515 bevolkten de zusters Clarissen een klooster in het nog jonge stadje Middelburg. Een van oorsprong zeventiende-eeuwse woning aan de Kloosterstraat, behorend tot het kloosterdomein, was het voorwerp van grondig archeologisch onderzoek en restauratie.
- 62 VANHEE David, HOORNE Johan, *Lovendegem. Vergeten (graf)relicten nabij de Sint-Martinuskerk.* – Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen, Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium 2005, Gent, 2006, 177-179, geïllustreerd.
Over de grafkelder van Charles van Vaernewyck, zijn beide echtgenotes en hun kinderen. De familie bewoonde het kasteel *Diepenbroeck*.

E. HISTORISCHE GEOGRAFIE & ECOLOGISCHE GESCHIEDENIS

- 63 BOGAERT Geert, *De Poekebeek: verleden, heden en toekomst.* – OH, 61 (2008), 2, 20-23, 7 kleuren- en 1 zwartwitfoto.

F. POLITIEK-BESTUURLIJKE GESCHIEDENIS & INSTELLINGEN

zie ook het nr. 48

- 64 BAETE Frank, *Aan het stuur van de gemeente. Een studie van de gemeenteraadsverslagen uit de jaren 50.* – DTA, 16 (2008), 1, 8-28, 10 foto's en 2 afbeeldingen.
Aandacht voor het politiek personeel, de administratie en het onderwijs en talrijke thema's die op de agenda stonden; 20ste eeuw, Assenede, Bassevelde, Boekhoute en Oosteeke.
- 65 CAMERLINCKX Jan, *Heibel in Poeke in 1626 en het dispuut om de titel van 'Heer van Kanegem'.* – LvdW, 30 (2007), 4, 25-30, 2 plannen en 1 tekening.
Proces tussen de heer van Poeke, die ook een heerlijkheid in Kanegem bezat, en die van Hammes in Kanegem, om de titel van dorpsheer. De laatste vernietigde uiterlijke symbolen van de heerlijke macht.
- 66 DE KEUKELAERE Philippe, *Wat Marie Soufferaen in 1695 overkwam, of een verijdeld heksenproces. Wanneer de dijk van het archaisch sacrale barsten vertoont.* – DED, 17 (2008), 2, 98-110, plannen, documenten en afbeeldingen.

De feiten en het waarom iemand in Eeklo werd beschuldigd van hekserij. De klacht werd ingediend door Gillis De Bruyckere, maar keerde zich tegen hem en hij werd opgesloten. Hij weet het verlies van zijn zoon aan hekserij en er was veel oorlogsellende.

- 67 DE PAUW Rita, *Zilveren ambtsjubileum van gemeentebestuurders van Bassevelde*. – DTA, 16 (2008), 1, 132-134, 1 foto en 1 document.
Gerard Dhanens en Maurice Haverbeke, 1952
- 68 LAROY Peter, *Aalter en de 'vrijwillige' aanhechting bij de Franse republiek (1793)*. – LvdW, 30 (2007), 4, 9-12, 1 document.
Volgens een decreet vroegen de Aalteraren de aanhechting.
- 69 NOTTEBOOM Hugo, *Nog eens: Onze Kop*. – HBM, 22 (2008), 3, 150-151, 1 illustratie. Aanvulling op 2007/64
Lied in het kader van de vernederlandsing van de Gentse universiteit
- 70 NOTTEBOOM Hugo, *Verkiezing van notabelen in Eeklo in 1791*. – HBM, 21 (2007), 4, 181-183, 2 documenten.
De magistraat vraagt de keizer hoe de vijf notabelen moeten worden gekozen.
- 71 PILLE Freddy, *Eeklo geteisterd door assignaten*. – DED, 17 (2008), 2, 55-62, 4 documenten.
Over de waarde, de perceptie bij de inwoners, vervalsingen en het einde.

G. SOCIAAL-ECONOMISCHE GESCHIEDENIS

- 72 DECLERCQ Rudolf, *Brouwmeester Rudolf Strnisko, leven en werk*. – HBM, 22 (2008), 3, 105-119, rijk geïllustreerd.
Tsjech, 1881-1952, die in 1935 directeur werd van de Eeklose brouwerij Krüger.
- 73 DE COCKER Frederik, *'Aussi heureux que le roi Léopold sur son trône'*. *De landbouwkolonie van Eeklonaar Pierre Dirckx in Taos, Missouri (1847)*. – DED, 17 (2008), 4, 169-185, 5 foto's en 1 kaart.
Ambitieuze plan van een jongeling, dat mogelijks op heel wat (overheids)steun kon rekenen. Hij trok met een groep Meetjeslanders naar de VS. De kolonie zelf bleek uiteindelijk niet zo'n succes. De gangmaker was alvast een opmerkelijk figuur.
- 74 DE MUYNCK Jaak, *Bezembinden in het Meetjesland*. – HBM, 22 (2008), 3, 145-149, 1 foto en 4 tekeningen.
Beschrijving van het werk en het materiaal, zoals gebruikt door de auteur zijn grootvader, Victor De Muynck, in Eeklo tijdens de Tweede Wereldoorlog.
- 75 DE VRIENDT Omer, *De indijking van de Braakman in 1952 en het einde van de Boekhoutse haven*. – DTA, 16 (2008), 1, 135-147, 9 foto's en 3 kaarten.

- 76 LAROY Peter, *Aeltre, forte commune du district de Gand. Reizen in de beginjaren van de trein (1840-1850)*. – LvdW, 31 (2008), 2, 30-41,
 Vier reisgidsen over reizen per spoor. Aalter komt niet altijd aan bod, want bleek niet (veel) meer dan een stop tussen Gent en Brugge. Het overzicht van afstanden, reistijden en snelheden leert ons heel wat.
- 77 LAROY Peter, *De torens van St.-Pietersveld*. – LvdW, 30 (2007), 4, 31-39, 2 foto's en 4 tekeningen.
 Het bouwen van (8) radiotorens zou het uitzicht van St.-Maria-Aalter en Doomkerke grondig veranderen, zo voorspelde De Lille in 't *Getrouwe Maldeghe* in 1921. Met technische beschrijvingen, het bezoek van koning Albert...
- 78 LAROY Peter, *Joseph F. Verhelle en 'The American Dream'*. – LvdW, 31 (2008), 4, 5-18, 10 foto's.
 De Aalterse familie Verhelle trok begin 20ste eeuw naar Amerika, waar de oudste zoon naam maakte in de bankwereld. Hij was ook sociaal geëngageerd, erg katholiek. Hij vocht ook in Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog (en zou in Aalter geweest zijn). Hijzelf en een zoon bezochten ook later Aalter. Met informatie verstrekt door nazaten.
- 79 LUYSSAERT Jan, *Fruitleveranciers en huwieren in Het Land van Nevele (1357-1542)*. – HLvN, 39 (2008), 1, 39-44, 1 afbeelding.
 Boomgaarden en Nevelse fruitsoorten
- 80 MAENE Elisabeth, MENSCHAERT Evy, ROEGIERS Marc, VANDAELE Sofie, *Meetjesland verbeeldt. Zand erover!? – Eeklo, 2008*.
 Het verhaal van de Evergemse wijk Zandeken die moest verdwijnen voor de uitbreidende Gentse haven: over het havengebied door de eeuwen heen, het leven, wonen en werken in het Zandeken van alle tijden. Poëzie en foto's maken het verhaal compleet.
- 81 MARTENS Filip, *De impact van de economische crisis van de jaren 1840 op een dorp in de Gentse periferie: Lovendegem, 1830-1850*. – AM, 58 (2007), 21-65.
 De sociale, demografische en economische evolutie in die periode, eerst in West- en Oost-Vlaanderen en nadien in Lovendegem zelf. In het eerste deel schetst hij het ontstaan van de proto-industrie, de landbouwcrisis, de industriële crisis, de aspecten van deze dubbele crises en het nationale en lokale beleid als antwoord er op. Het tweede deel is iets anders van opzet, maar belicht de agrarische crisis in Lovendegem, de gevolgen ervan zoals armoede, ziekte, honger en bedelarij, de remedie door het opzetten van infrastructuurwerken, de verplichte oprichting van een Nijverheidscomité en de impact op de bevolking. Het bevolkingscijfer daalde over een periode van 30 jaar met net geen 1.000 inwoners of ruim 20%. Enkel dit cijfer spreekt al boekdelen over de impact van de crisis.

- 82 NOTTEBOOM Hugo, *Een eigenaardig pachtcontract in Sleidinge (1752)*. – HBM, 21 (2007), 4, 195-196.
Uitzonderlijke pachtbepalingen voor de hoeve van priester Lucas D'Haese.
- 83 NOTTEBOOM Walter, *Drie Van Landuyts wijken uit naar Amerika tussen 1896 en 1906*. – JAM, 13 (2007), 229-251, rijk geïllustreerd.
Over migratie, de perceptie in Amerika, en de families van Theodoor, Alfons en René Van Landuyt uit Maldegem en het heraanknopen van familiebanden.
- 84 PILLE Freddy, *De Eeklose weekmarkt bedreigd (1758)*. – DED, 17 (2008), 3, 113-117, 2 documenten.
Maatregelen van de hogere overheden om sluikhandel tegen te gaan. De Eeklose schepenbank voerde zeven argumenten aan om de afschaffing te verhinderen.
- 85 VAN HOECKE Rita, *Druk, druk, drukker. Tachtig jaar familie De Sutter (Eeklose kleinhandelszaken met een geschiedenis)*. – DED, 17 (2008), 1, 25-40, 10 foto's.
Uitgevers-drukkers van *De Eecloonaar* sinds 1927. Later kwamen er ook advertentiebladen en de boekenwereld.
- 86 VAN HOECKE Rita, *Scherp zicht op Matuszczak. (Eeklose kleinhandelszaken met een geschiedenis)*. – DED, 17 (2008), 3, 143-158, 9 foto's en 1 tekening.
60 jaar geleden vestigde een Poolse uurwerkmaker zich in Eeklo, na ruim 20 jaar actief te zijn geweest in Brugge. De winkel groeide uit tot een optiekzaak.
- 87 VAN HOECKE Rita, *Schoenhandel D'Hondt: nog steeds bij zijn leest (Eeklose kleinhandelszaken met een geschiedenis)*. – DED 17, (2008), 4, 186-199, 9 foto's.
Schoenenzaak gestart in 1924 en al drie generaties actief.
- 88 VAN HOECKE Rita, *Van schietspoel naar boormachine. De kronkelwegen van het familiebedrijf Van de Velde (Eeklose Kleinhandelszaken met een geschiedenis)*. – DED, 17 (2008), 2, 63-79, 9 foto's en 1 document.
Gustaaf Van de Velde startte omstreeks 1910 een handel in landbouwmachines en vervangstukken. Na de Tweede Wereldoorlog werden de activiteiten gesplitst: het technische segment bleef in Eeklo.
- 89 VAN WIJNSBERGE Loran, *De eerste trein te Bassevelde*. – DTA, 16 (2008), 2, 117-125, 2 foto's.
Tekst overgenomen uit het parochieblad *Rond de Toren* van 1951. De opening vond plaats in 1871. Het plannen en de voorbereiding begonnen vanaf 1865.

H. GODSDIENST- EN KERKGESCHIEDENIS

- 90 DE REUCK Dirk, *Aspecten van de devotie tot Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes*. – DB, 20 (2007), 84-96, rijk geïllustreerd.
Een glasraam geschonken door de familie Van de Steene, beelden, Lourdes-grotjes in tuinen en op school, bedevaarten.
- 91 DE REUCK Dirk, *Bellem en de Heilige Odrada*. – DB, 19 (2006), 8-13, 1 foto en 1 bidprentje.
Over een 17de-eeuwse schenking van een beeld aan de kerk, maar ook over een kloosteroverste met die naam omstreeks 1900 en de heilige zelf.
- 92 DE REUCK Dirk, *De baljuw en de biechtheilige*. – DB, 20 (2007), 36-39, 1 foto.
De Bellemse baljuw Philippus De Langhe liet in de 18de eeuw een schilderij van de heilige Johannes van Nepomuk maken en schonk dit aan de kerk. Vooral over de heilige.
- 93 DE REUCK Dirk, *Een Bellemnaar onder de hoede van de heilige Dymphna in 1773*. – DB, 20 (2007), 58-62, 1 afbeelding.
Over de krankzinnige Pieter Cannoot die naar Geel werd vervoerd, waar de heilige werd vereerd
- 94 DE REUCK Dirk, *Het Genootschap van de Xaverianen of de "Ciesen" te Bellem*. – DB, 20 (2007), 70-83, foto's en afbeeldingen.
Over de heilige en een korte historiek, 1888-1963.
- 95 DE REUCK Dirk, *Moeder Overste Francois de Borgia en haar naam-heilige*. – DB, 19 (2006), 67-70, 1 bidprentje en 1 afbeelding.
Bijna louter over de heilige, die zijn naam gaf aan een Bellemse kloosteroverste.
- 96 PIETERARENS Martine, SNAUWAERT Livia, *Doorleefd mysterie. Sacramenten en volksdevotie in Groot-Nevele*. – Gent, 2005, 151p., geïllustreerd.
Voor dit boek werd onderzocht hoe de strikte richtlijnen van de katholieke kerk met betrekking tot de zeven sacramenten lokaal werden opgevolgd. Hieraan bleken heel wat volksculturele facetten gekoppeld te zijn. Van heel wat religieuze objecten zijn de betekenis en de functie nog slechts bij weinigen bekend. Die kennis is gedoemd te verdwijnen als de aandacht er niet op wordt gevestigd.
- 97 NOTTEBOOM Walter, VAN MALDEGHEM Jerom, *De voormalige proosdijsite van Papinglo in Maldegem-Kleit. Enkele historische gegevens over Papinglo*. – JAM, 13 (2007), 221-223, 1 plan in kleur.
Teruggaand tot de 12de eeuw
- 98 PILLE Freddy, *Lezen in een kloosterkroniek. Het heropgerichte klooster der paters Recollecten*. – DED, 17 (2008), 1, 41-49, 2, 88-97, 3, 159-167, foto's en documenten. Vervolg op 2006/68 en 2007/102
Chronologisch, vanaf 1929 en voor het eerst met namen en cijfers: modernisering in de jaren '30; het klooster tijdens de Tweede Wereldoorlog en de herstellingen nadien; mutaties; het derde eeuwfeest; godsdienstig leven

- 99 SPANHOVE Joris, *Celine Vereecke (zuster Martina). Een Asseneedse verpleegster in de missies.* – DTA, 16 (2008), 2, 95-106, 4 foto's en 2 kaarten. Vervolg op 2006/69 en 2007/103
Haar missiewerk in Papoea Nieuw-Guinea vanaf 1961. Ze overleed in 2002.

I. MILITAIRE GESCHIEDENIS

zie ook de nrs. 131, 148

- 100 ANDRIES Albert, *17^e- en 18^e-eeuwse linies in het noordwesten van Gent.* – HBM, 22 (2008), 1, 14-28, foto's, documenten, plannen.
Een militair bolwerk van aarden stellingen, o.a. aan Vinderhout. Er volgde een nieuwe linie volgens het systeem van Vauban vanaf 1702. Gegevens over de aanleg, de kostprijs, de “*Slag van Evergem*”...
- 101 BAECKELANDT Roger, DE DONCKER Jos, WILLE Erik, *Herdenking van de 'Grote Oorlog'. Herinneringen aan mensen en gebeurtenissen.* – LvdW, 31 (2008), 3, 3-183 en 4, 4 (correcties), rijk geïllustreerd; met namenlijsten.
Een uitvoerig overzicht van militaire slachtoffers, Aalter, Bellem, Lotenhulle en Poeke; lijst van militaire begraafplaatsen, het Aalterse militaire erepark; gesneuvelden in het evacuatiehospitaal van St.-Maria-Aalter; het overbrengen van gesneuvelden vanuit Aalter; het Rode Kruis en verpleegsters; Duitse militaire slachtoffers; burgerslachtoffers van Aalter en Lotenhulle; inkwartiering in Aalter; de schriftelijke neerslag van de gebeurtenissen door de onderwijzer Emiel De Schryver en de heemkundige Arthur Verhoustraete; oorlogsliederen.
- 102 BRAL Leo, *Een zeldzaam duo te Bellem in 1944.* – DB, 19 (2006), 31-44, 9 foto's.
Het duo omvat een trekvliegtuig Halifax en het grote zweefvliegtuig Hamilcar. De bijdrage handelt over de vliegtuigen en hun ontwikkeling, de bemanning, de officier-piloot Vincent J. Blake en *aviation art* over Bellem.
- 103 CAMERLINCKX Jan, *Een moedig ridder gesneuveld voor de muren van het kasteel van Poeke in 1453.* – LvdW, 31 (2008), 2, 21-29, 1 kaart en 3 illustraties.
Jacques de Lalaing en het conflict tussen de Bourgondische hertog en de Gentenaars, die zijn kasteel bezetten.
- 104 DE BAETS Henri, *Aanwezigheid Duitse en Belgische militaire post te Maria-Aalter.* – LvdW, 31 (2008), 4, 29-33, 1 bidprentje en 4 stempels.
Zowel Eerste als Tweede Wereldoorlog.
- 105 DE KE André, *De achteruitkijkspiegel.* – LvdW, 31 (2008), 2, 42-43.
Anekdote Tweede Wereldoorlog

- 106 DE VRIENDT Omer, *Gefusilleerden te Boekhoute tijdens de Eerste Wereldoorlog*. – DTA, 16 (2008), 2, 39-58, 10 foto's, 1 tekening, 2 documenten en 1 schema van de spionagedienst.
Boekhoute was een belangrijk punt op de smokkel- en spionage-route. In de omgeving werd een netwerk uitgebouwd. De Boekhoutenaren Leonie Rammeloo, Emilie Schatteman, Isidoor Van Vlaanderen en Karel Waegenaere werden gefusilleerd.
- 107 DIERICKX Christ, *"Vele groeten aan gansch de familie". Het weder-varen van Assenedenaar Henri Genbrugge als gedeporteerde in Duitsland*. – DTA, 16 (2008), 2, 26-38, 6 foto's en 3 documenten.
Leef- en werkomstandigheden aan de hand van de 40 bewaarde brieven en 11 briefkaarten, mei 1943 – september 1944
- 108 LUYSSAERT Jan, BOLLAERT André, STEVENS André, TUYT-SCHAEVER Patrick, *Nevelse gemeenten onder vuur en Duitse bezetting. Kleine mensen in de Groote Oorlog (1914-'18)*. – HLvN, 39 (2008), 4a+b, 268p., foto's, plannen, documenten en met meerdere namenlijsten.
Uitvoerige monografie over de Eerste Wereldoorlog in het Nevelse met de militaire gebeurtenissen, de vluchtelingen en de bezetting met het bestuur, de vele controles, rantsoenering, leveringen en opeisingen, de hulpcomités, de bevrijding, slachtoffers, materiële schade en heropbouw.
- 109 NOTTEBOOM Walter, *Verhalen omtrent het oorlogsvliegveld Adegem-Maldegem 1940-1944*. – JAM, 13 (2007), 199-213, rijk geïllustreerd, ook met kleurenfoto's en een situatieplan in kleur.
De verhalen van Wilfried Verstraete en Jules Van Landschoot, die tijdens de oorlog de militaire manoeuvres van nabij volgden, van Robert Boute, tewerkgesteld op het vliegveld, en van Elza Van Damme, een werkster in het restaurant van de officieren.
- 110 PIERS August, *Het dagboek van een krijgsgevangene*. – DB, 19 (2006), 16-30, 1 foto, 1 bidprentje en 1 tekstfragment in handschrift.
De Bellemnaar Maurice Vergotte was krijgsgevangen van 12 mei tot 24 augustus 1940, maar overleed kort erna aan tbc.
- 111 PYPE Pedro, *Bunkers van de "Hollandstelling" tussen Strobrugge en Leestjesbrug in Maldegem*. – JAM, 13 (2007), 175-191, rijk geïllustreerd.
De meeste bunkers zijn relieken van de weerstandslinie, gebouwd door de Duitsers tijdens de Eerste Wereldoorlog. Aandacht voor het ontstaan, het doel en de hedendaagse situatie van 14 bunkers.
- 112 STEVENS Willy, *Leeskens tussen Spaans en Staats*. – JAM, 13 (2007), 263-270, afbeelding van een *nieuwskaart*.
Getuigenverklaringen op het proces ingespannen door jonkheer Ogier Laurin, eigenaar van het kasteeldomein Leeskens in Maldegem, om geen hypotheekintresten te moeten betalen, daar het kasteel meer dan 30 jaar was bezet door Spaanse huurlingen, voor het Twaalfjarig Bestand (1609-1621).

- 113 VAN MALDEGHEM Jeroom, *Oorlogsherinneringen 1940-1944 aan het Polderken in Middelburg*. – JAM, 13 (2007), 193-198, 4 foto's, 1 bidprentje.
O.a. herinneringen aan enkele oude bunkers (zie nr.111) en de dood van zijn vader en een broer bij een beschieting in 1944.

J. KUNST, CULTUUR & WETENSCHAPPEN
inclusief onderwijs en pers

zie ook de nrs. 34, 37, 154, 161

- 114 VAN DE WOESTIJNE Paul, *De eerste Eeklose fotografen Polydoor Lippens, Bernard D'hondt en Karel Smits*. – HBM, 21 (2007), 4, 157-168, foto's en documenten.
Fotografie maakte in Eeklo vanaf het midden van de 19de eeuw opgang. Opvallend (of niet?) is dat alle drie de pioniers ook uitvinders waren.
- 115 VAN HOECKE Rita, *Een wereld achter een oude foto*. – DED, 17 (2008), 1, 50-53, 1 foto.
Het vierde leerjaar (betalend externaat) van Ten Doorn in 1946. Met achtergrondinformatie over de school.
- 116 VAN MALDEGHEM Alex, *Geschiedenis van de koorzang in Nevele en in het Land van Nevele* – HLvN, 39 (2008), 1, 4-38; 2, 19-41; 3, 8-46, rijk geïllustreerd.
De oudste sporen met rederijkers, de reformatie tot aan de culturele verenigingen midden 19de eeuw. In 1858 ontstonden De Vrijheidsvrienden, gevolgd door de oprichting van meerdere verenigingen. Ook aandacht voor kerkzanger Frans De Ketelaere, de rol van congregaties, de Xaverianen August Beryngier en Kamiel Lootens, festivals in de 19de en 20ste eeuw, de organisten Schelpe, de volkstaal, zangeressen, enz.

K. TAAL- EN LETTERKUNDE
naamkunde, dialectologie, toponymie

- 117 DIERICKX Christ, *"Plat Asneeds". Uit het groot-Asseneeds dialectwoordenboek*. – DTA, 16 (2008), 2, 66-69. Vervolg op 2004/100, 2005/110, 2006/97 en 2007/119
- 118 LOOTENS Cyriel, HEYNDRICKX Madeleine, *Op zijn Bellems*. – DB, 19 (2006), 148-149.
Dialectwoorden en -uitdrukkingen in quizvorm

L. FAMILIEKUNDE

familiegeschiedenis

- 119 BAECKELANDT Roger, *De familie de Hemricourt de Grunne*. – LvdW, 31 (2008), 2, 3-19, rijk geïllustreerd.

- Over de afstammelingen van de Aalterse burgemeester Charles de Hemricourt de Grunne, voornamelijk in het licht van de Tweede Wereldoorlog
- 120 BAECKELANDT Roger, *De stamouders van de familie Lootens Petrus Edward – Boute Irma Ursula, hun nakomelingen en de mogelijke verwantschap met de andere families Lootens te Bellem.* – DB, 19 (2006), 45-63, 14 bidprentjes en 1 document. Vervolg op ?
 - 121 HAMERLYNCK Willy, *Een foto een halve eeuw onderweg (1916-1969).* – DED, 17 (2008), 3, 118-128, 4 foto's en een verwantschapstabel.
Voornamelijk familiereelaties naar aanleiding van een foto van Prudentia Steyaert met haar drie dochters van Henri Vercauteren en de ingemonteerde beeltenis van zoon Kamiel, die streed aan het IJzerfront. De foto kwam via Nederland aan het front en werd van daar naar familie in Amerika gestuurd. Een Vlaams familielid bracht hem terug mee.
 - 122 HAMERLYNCK Willy, *Eeklose Bibliotheek. Genealogische Reeks "Eikenbladen".* – deel 1, (Vercauteren), Eeklo, 2008, 86 p.
Geschiedenis van de gelijknamige familie, waartoe de moeder van de auteur behoorde.
 - 123 MEIRHAEKGHE Herman, *Vande Woestijnes in het Meetjesland. Deel II: Het geslacht Vande Woestijne uit Aalter.* – AM, 58 (2007), 129-193, met foto's, kaarten, documenten en stamtafels. Vervolg op 2007/129
Naast de tak Zomergem-Woestijne (Aalter) komen ook Vande Woestijnes aan bod uit Zeeland, worden er banden gelegd of gezocht met Maalstede en Geluwe-Beselare, waarbij de heraldiek uitdrukkelijk om de hoek komt kijken.
 - 124 VAN DE WOESTIJNE Paul, *De familie Patteet in het Meetjesland.* – HBM, 21 (2007), 4, 178-180, 1 foto.
Aanwezigheid van de 15de tot de 18de eeuw aan de hand van de vermelding van het Patteetskruis en een toponiem (Adegem).
 - 125 VAN LANDSCHOOT Hans, *160 jaar Van Landschoots in Amerika (1847-2007). De emigratie van het gezin Ambrosius Van Landschoot-Schyvinck.* – JAM, 13 (2007), 99-115, rijk geïllustreerd.
Ambrosius Van Landschoot en zijn oudste zoon weken uit naar Moline, Illinois, o.a met de Eeklonaar Peter Dirckx, die een gangmaker was voor emigratie naar Amerika. Andere gezinsleden trokken de volgende jaren ook één of meerdere keren richting Amerika. Zoon Charles Louis deed dit na een veroordeling en op kosten van de Belgische staat. Hij liet zich als vrijwilliger inlijven bij de noordelijke troepen. Met ook een beeld van het wedervaren van de andere gezinsleden en Vlamingen in Moline.
 - 126 VAN VOOREN Robert, DOBBELAERE Jozef, *De familie Van Vooren uit Waarschoot, Maldegem en Adegem.* – DL, 21 (2008), 2, 35-60, 1 foto.
Graatgenealogie

biografieën

zie ook de nrs. 72, 143

- 127 BOLLAERT André, *René Van de Walle: de mens, de reporter en de fotograaf*. – HLvN, 39 (2008), 2, 3-18, 11 foto's.
- 128 COENE Michel, *In de ban van het beeld. Michel Proot, smalfilmer uit Assenede dorp in de jaren 50*. – DTA, 16 (2008), 1, 54-62, 6 foto's en 1 affiche.
Over de man en zijn verdiensten, wat hij filmde en een overzicht van kortfilms.
- 129 DANEELS Axel, *Jacques-François Daneels (1765-1852), poorter, fabrikant en schoolmeester*. – HBM, 22 (2008), 1, 2-13, documenten en foto's, met naamregister.
Geboren in Hansbeke, verwierf hij als tabakshandelaar het Gentse poorterschap. In 1800 trok hij naar Eeklo, waar hij o.a. het Engels onderwees, moeilijkheden kreeg met de geestelijkheid enz.
- 130 DE VEUSSER Daniël, *Martinus Steyaert – Somerghemius. Hardnekkige bestrijder van het jansenisme*. – AM, 58 (2007), 195-246, rijk geïllustreerd.
Een 17de-eeuwse merkwaardige figuur: het traditionele beeld is dat van de hoogbegaafde primus en succesrijke godgeleerde. De auteur komt tot een meer genuanceerd beeld van een man met ups en downs, een beeld van strijd met winnen en verliezen.
- 131 DE WAELE Julien, *Het leven van een frontsoldaat*. – DB, 19 (2006), 14-15, 1 foto.
Emiel De Waele uit Ursel (?)
- 132 MARTENS Albert, *Geestelijke dochters in het oude Hansbeke*. – DL, 21 (2008), 3, 69-81, met als bijlage de overlijdensakten en een geestelijk testament.
10 vrouwen in de 17de en 18de eeuw
- 133 NOTTEBOOM Hugo, *Een artistieke burgemeester in Maldegem*. – HBM, 22 (2008), 2, 93-99, foto's en documenten.
Jean Marie De Smet, 1819-ca.1900. Hij hield van techniek, tuinieren, muziek en literatuur. Hij schreef minstens één gedicht.
- 134 VAN DE VEIRE Remi, *Omer Van de Velde leeft de honderd uit*. – DTA, 16 (2008), 2, 107-111, 2 foto's.
Levensloop van een Basseveldse honderdjarige
- 135 VAN DE WOESTIJNE Paul, *De Eeklose volksdichter Jef Casteleyn (1826-1912)*. – AM, 58 (2007), 295-340, talrijke documenten.
De vergeten dichter komt op een soms hilarische manier weer tot leven. Het is het, soms ook tragische, verhaal van een man met een enorme eigendunk, naïef, koppig enz., die dacht dat hij een poëet was, die kunst zelfs in het/zijn Frans moest demonstreren, de wereld zou veranderen met zijn politieke ideeën enz., maar die er toch in slaagde hij leven bekend te zijn, zij het dan vooral door het lachwekkende.

- 136 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Francies Vernaet, de Eeklose eeuweling die nooit honderd jaar werd!* – HBM, 21 (2007), 4, 197-198, 1 ill.
Enkele biografische gegevens en kritische bedenkingen bij 18de en 19de-eeuwse bronnen
- 137 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Kasteel Damzicht alias Verviers kasteel*. – HBM, 21 (2007), 4, 192-194, 2 ill.
Enkele biografische gegevens over de nestor van de Vlaamse dichters, Karel Vervier, die in de 19de eeuw in Waarschoot een kasteel liet optrekken.
- 138 VERVALLE Walter, *Alfons Cortier*. – LvdW, 31 (2008), 4, 19-28, rijk geïllustreerd.
Kort levensverhaal van een Bellemse oudstrijder uit de Eerste Wereldoorlog.
- 139 VERVALLE Walter, *Camiel Xavier Bultinck, eregriffier bij de Koophandelsrechtbank te Gent*. – LvdW, 30 (2007), 4, 3-8, 5 foto's en 3 bidprentjes.
1863-1943, woonde vanaf 1908 in een statig herenhuis in Bellem en was gehuwd met Maria Mathilde Dhanis, de schrijfster van Gust en Deesken.

kwartierstaten, stamreeksen

- 140 DE REUCK Dirk, *Bellemse huwelijken in de stamboom van de orgelbouwersfamilie Lovaert*. – DB, 19 (2006), 92-96, 1 foto.
- 141 VERVALLE Walter, *De familie d'Udekem d'Acoz te Bellem*. – DB, 20 (2007), 30-35, 1 foto.
Band van de familie in de 19de eeuw met de Bellemse kasteelheren.

M. VOLKSKUNDE & MENTALITEITSGESCHIEDENIS ook ontspanning(sverenigingen)

zie ook de nrs. 48, 89, 96, 135

- 142 CLAEYS Jackie, *Viering van de Oosteeklose burgemeester Remi Criel in 1953*. – DTA, 16 (2008), 1, 176-177, 1 foto.
- 143 DE PAUW Rita, *De boldersclub van Bassevelde viert feest*. – DTA, 16 (2008), 1, 103-108, 3 foto's en 2 documenten.
Huldiging van veldwachter-bolder Jozef De Pauw voor 40 jaar bolderschap in 1950.
- 144 DE PAUW Rita, *René Van Coillie, een kampioen onder de bolders*. – DTA, 16 (2008), 2, 62-65, 3 foto's.
Bassevelde – Boekhoute; 2de helft 20ste eeuw; hij werd zelfs wereldkampioen
- 145 DE VRIENDT Omer, *15 september 1958: Boekhoute beleefde een dag van vreugde en verdriet*. – DTA, 16 (2008), 1, 148-149, 1 foto en 1 afbeelding.

- De huldiging van wielrenner Julien Gaelens. 's Avonds verongeluk-
te zijn gelegenheidschauffeur.
- 146 DE VRIENDT Omer, *Honderdjarigen te Boekhoutte in de jaren 50*. – DTA, 16 (2008), 1, 150-153, 4 foto's.
Marie-Clemence De Pau en Julie Dobbelaere, met telkens een stoet
- 147 DIERICKX Christ, *Biljartvirtuoos Gustaaf Van Belle vereeuwigd op een postzegel*. – DTA, 16 (2008), 2, 80-81, 1 afbeelding. Zie ook 1998/176
° Assenede
- 148 DIERICKX Christ, *De bevrijdingsreuzen van Assenede*. – DTA, 16 (2008), 1, 43-50, 4 foto's en 3 documenten.
Bevrijdingsfeesten en -stoeten na de Tweede Wereldoorlog onder impuls van Amanda Gilson. De reuzen werden gemaakt in het midden van de jaren 50 en gingen een 10-tal jaren mee.
- 149 DIERICKX Christ, *De carnavalstoet van 16 februari 1958*. – DTA, 16 (2008), 1, 67-80, 14 foto's en 1 affiche.
Stoet onder leiding van Frans Van Immerseel; deels fotoreportage; Assenede
- 150 DIERICKX Christ, *Een Asseneeds dorpsfiguur van weleer: Theofiel Van Petegem*. – DTA, 16 (2008), 2, 70-76, 4 foto's.
Een brievenbesteller-grapjas die ook acrobaat was met zijn fiets, 1876-1971
- 151 LAROY Peter, *Waterfeesten in Bellem voor WO II*. – LvdW, 31 (2008), 4, 33, 2 foto's.
- 152 MEIREZONNE Sven, *Filmexploitatie in Eeklo. 1. Het voorspel*. – DED, 17 (2008), 3, 137-142, 4 afbeeldingen; 2. *De Gouden Leeuw*, 4, 213-220, 5 foto's.
Het ontstaan in Vlaanderen, de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog en de Eeklose pioniersjaren. In deel 2 komt een (katholieke) bioscoopzaal aan bod, 1912-1983.
- 153 NOTTEBOOM Hugo, *Naar de cinema... Maldegems cinemageschiedenis*. – JAM, 13 (2007), 7-98, rijk geïllustreerd, ook met kleurenfoto's.
De geschiedenis van de Maldegemse cinema's duurt iets langer dan een halve eeuw. Ondanks de banbliksems van de Kerk kende het nieuwe medium een overdonderend succes. Vanaf de opening van cinema Moderne in 1919 tot aan de sluiting van cinema Royal in 1977 trokken honderden Maldegemnaren, zowel in vredes- als in oorlogstijd, wekelijks naar de cinema om te genieten van avontuur, spanning, romantiek, het exotische ... Andere zalen waren: de Splendid, de Cecilia, de Burgersgilde, de oude en de nieuwe Schouwburg en de Rio.
- 154 VAN ACHTE Modest, *Een mijlpaal in de geschiedenis van de Koninklijke Harmonie Sint-Cecilia Bassevelde: 26 juni 1955*. – DTA, 16 (2008), 1, 121-123, 2 foto's.
150-jarig bestaan met groot internationaal festival
- 155 VAN DE VEIRE Remi, *Na vijfzig jaar verdwijnt het jeugdheem te Oosteeklo*. – DTA, 16 (2008), 1, 172-175, 2 foto's.

- Oorspronkelijk houten gebouw, dat uitbreidingen kende, en dienst deed als lokaal voor jeugdbewegingen en andere organisaties.
- 156 VAN DRIESSCHE Ignace, *Ons dorp is het schoonste en wij zijn de beste. Volksgezegden*. – Van Mensen en Dingen, 6 (2008), 1-2, 87-117.
O.a. over Eeklo, Lotenhulle, Poeke en Sleidinge.
- 157 VAN HULLE Marc, *Meetjesland smaakt. Culinair erfgoed in het Meetjesland*. – Eeklo, 2008, 64p., rijk geïllustreerd.
Over dranken, voorgerechten, soep, hoofd- en nagerechten, alsook broodgerechten en de keuken van het kasteel van Poeke, het Culinair Genootschap en menukaarten en liedjesteksten. Met oude recepten.
- 158 VAN MALDEGHEM Jeroom, *Bijnamen uit Maldegem en Middelburg*. – JAM, 13 (2007), 252-262, 1 foto.
Een verzameling bijnamen met doorgaans vermelding van de officiële naam, soms wat informatie over de bijnaam, maar geen identificatie of tijdstip.
- 159 VAN WIJNSBERGE Loran, *Straatvoetbal in Bassevelde op het einde van de jaren 50*. – DTA, 16 (2008), 1, 109-118, 2 foto's en als bijlage enkele verslagen uit Rond de toren.
Een competitie tussen de jeugd van vier straten.
- 160 WILLEMS Gustaaf, *Raymond Janssens, nationaal schutterskeizer in 1954*. – DTA, 16 (2008), 1, 51-53, 2 foto's en 1 document.
Staande wip, Assenede
- 161 WILLEMS Gustaaf, *Voetbalclub F.C. Assenede en haar toneelafdeling "Floris ende Blancefleur" jubileerden in 1954*. – DTA, 16 (2008), 1, 63-66, 1 foto.
Zilveren jubileum en wat historiek.

2. REGISTERS

A. AUTEURS

- Andries Albert 100
 Baeckelandt Roger 101, 119, 120
 Baete Frank 3, 4, 5, 64
 Bastiaen Filip 1
 Boelens Robert 3-6
 Bogaert Geert 63
 Bollaert André 108, 127
 Bral Leo 102
 Camerlinkx Jan 45, 65, 103
 Claey's Jackie 7-10, 34, 142
 Claey's Marijn 11
 Coene Michel 128
 Daneels Axel 129
 De Baets Henri 104
 Debbaut Ronny 12-14
 Declercq Georges 26
 Declercq Rudolf 72
 De Clercq Wim 57-59
 De Cocker Frederik 73
 De Doncker Jos 101
 De Ké André 105
 De Keukelaere Philippe 66
 De Muynck Jaak 74
 De Pauw Rita 67, 143, 145
 De Reuck Dirk 35-38, 46, 90-95, 140
 De Smet Erik 29, 47
 De Veusser Daniël 130
 De Vliegheir Firmin 39
 De Vriendt Omer 39, 40, 75, 106, 145, 146
 De Waele Julien 130
 Dierickx Christ 4, 5, 39, 40, 107, 116, 147-150
 Dobbelaere Jozef 15, 16, 41, 48
 Dobbelaere Luc 42-44
 Hamerlynck Willy 121, 122
 Hoorne Johan 58, 59, 62
 Laroy Peter 27, 68, 76-78, 151
 Lootens Cyriel 49, 117
 Luyssaert Jan 79, 108
 Maene Elisabeth 80
 Martens Albert 132
 Martens Filip 81
 Meirezonne Sven 151
 Meirhaeghe Herman 123
 Menschaert Evy 80
 Neyt Luc 17-21
 Notteboom Hugo 50, 69, 70, 82, 133, 153
 Notteboom Walter 83, 97, 109
 Piers August 110
 Pieteraerens Martine 96
 Pille Freddy 2, 28, 30, 42-44, 71, 84, 98
 Pype Pedro 60, 61, 111
 Roegiers Marc 80
 Snauwaert Livia 96
 Spanhove Joris 99
 Stevens André 22, 108
 Stevens Willy 51, 112
 Strobbe Arnold 52
 Tuytschaever Patrick 108
 Van Achte Modest 4, 5, 39, 154
 Van Acker August 31-33
 Vandaele Sofie 80
 Van de Veire Remi 23, 40, 53, 134, 155
 Van de Woestijne Paul 24, 113, 123, 135-137
 Van Driessche Ignace 156
 Vanhee David 58, 59, 62
 Van Hoecke Rita 85-88, 115
 Van Hulle Marc 54, 157
 Van Landschoot Hans 125

Van Maldeghem Alex 116
 Van Maldeghem Jeroom 97, 113, 158
 Van Vooren Robert 126
 Van Wijnsberge Loran 89, 159

Vervalle Walter 25, 137, 139, 141
 Wille Erik 101
 Willems Gustaaf 55, 56, 160, 161

B. TREFWOORDEN

Almanach 50
 ansichtkaarten 42-44
 assignaten 71
 auto-ongeval 53
 aviation art 102

 bankwereld 78
 barge 45
 begrafenissen 13
 beroepenlijst 25
 beroepenstructuur 22
 beroepsbevolking 24
 beste hoofden 12
 bewoningsgeschiedenis 29
 bezembinden 74
 bijnamen 54, 158
 biljart 147
 bolders 143, 144
 boomgaarden 79
 Braakman 75
 brieven 107
 brouwerij 72
 bunkers 113
 burgemeester 132, 142

 cinema 152, 153
 congregaties 116
 crisis 81
 culinair erfgoed 157

 dagboek 45, 110
 De Eecloonaar 4, 5, 85
 De Gazette van Eecloo en het District 31-33
 devotie 90, 96
 dialect 117, 118
 dichter 135, 137

dorpsconflict 48
 dorpsfiguur 150
 dorpsheer 65
 drukkers 85
 Duinen en Heide 52

 Eerste Wereldoorlog 101, 104, 106, 108, 121, 131, 138
 emigratie 22, 78, 83, 125
 Expo 58 46, 53

 fabrikant 129
 festival 154
 film 128, 152, 153
 fotografen 114, 127
 Franse republiek 68
 fruitleveranciers 79

 Gazette van Thielt 18
 gedeporteerde 107
 gedicht 133
 gedicht 51
 geestelijke dochters 133
 gefusilleerden 106
 gemeentebestuurders 67
 gemeenteraad 8-10, 16
 gemeenteraadsverkiezingen 27
 gemeenteraadsverslagen 64
 godgeleerde 130
 gouden ringen 45
 grafkelder 62
 grafrelicten 62
 grafstenen 23
 groepsfoto's 40

 harmonie 154
 haven 75, 80
 Heer van Kanegem 65
 heksenproces 66
 herenhuis 139

- Het Volk 6
 honderdjarige 134, 136, 146
 huurlingen 112
 huwieren 79

 imkers 17
 indijking 75
 internet 27

 jachtopziener 52
 jansenisme 130
 jeugdheem 155

 kadaster 29
 kapel 54, 60
 kasteel 52, 54, 103, 112, 137, 157
 kasteelheren 141
 keizer 70
 kerk 28
 kiezerslijst 14
 klasfoto's 37
 klooster 61
 kloosterkroniek 98
 kloosteroverste 91, 95
 koorzang 116
 krankzinnige 93
 krijgsgevangene 110
 Krüger 72

 landbouwactiviteiten 36
 landbouwkolonie 73
 landbouwmachines 88
 lied 69, 157
 linies 100, 111
 Lourdesgrotjes 90

 markt 84
 menukaarten 157
 moord 18

 nederzetting 57, 58, 59
 Nieuwestraat 55
 notabelen 70

 onderwijzerswoning 34
 oorlogsellende 66
 openbare werken 47
 optiekzaak 86

 organisten 116
 orgelbouwers 140

 pachtcontract 82
 parochieregister 13
 pastoor 35, 41
 patentlijst 25
 penningkohier 20
 pers 3, 4, 5
 Poekebeek 63
 poorter 129
 post 104
 postbode 150
 postzegel 147
 priester 82
 proces 112
 proosdij 60, 97

 radiotorens 77
 Recht voor Allen 6
 reisgidsen 76
 reporter 127
 reuzen 148
 ridder 103

 sacramenten 96
 schepencollege 7, 16
 schietspoelen 54, 88
 schilderij 92
 schoenhandel 87
 schoolmeester 48, 129
 schrijfster 139
 schutter 160
 sluikhandel 84
 smokkelroute 106
 spionage 106
 staande wip 160
 stadhuis 56
 staten van goed 11, 17
 Stationsstraat 2, 30
 stellingen 100, 111
 stoeten 148, 149
 stovekoek'n 54

 't Getrouwe Maldeghem 15, 16,
 48, 77
 Thieltenaer 19
 toneel 161

trein 88
 Twaalfjarig Bestand 112
 Tweede Wereldoorlog 74, 78, 98,
 102, 104, 105, 107, 109, 110,
 113, 119, 148, 152

 uitgevers 85
 uitvinders 114
 universiteit 69
 uurregelingen 50
 uurwerkmaker 86
 verenigingen 116
 verkiezing 70
 vernederlandsing 69
 versterking 58, 59

vliegtuigen 102
 vliegveld 109
 voetbal 159, 161
 volksgezegden 156
 volkstaal 116
 vroedvrouwen 21

 waterfeesten 151
 Weekblad voor West-, Oost- en
 Zeeuwsch-Vlaanderen 15, 16
 wielrenner 145

 Xaverianen 94, 116

 zangeressen 116

C. PLAATSNAMEN

Aalter 12, 13, 27, 45, 51, 54, 68,
 76, 77, 78, 101, 104, 105, 119,
 123
 Adegem 16, 41, 109, 124, 126
 Amerika 78, 83, 125
 Assenede 3, 8, 55, 56, 99, 107,
 128, 147-150, 160, 161
 Assenede (groot) 6, 39, 40, 64,
 117

 Bassevelde 4, 10, 54, 67, 89, 134,
 143, 144, 154, 159
 Bellem 25, 35-38, 46, 49, 90-95,
 101, 102, 110, 118, 120,
 138-141, 151
 Boekhoute 9, 53, 75, 106,
 144-146

 Doomkerke 77
 Duitsland 107

 Eeklo 2, 15, 24, 28-33, 42-44, 47,
 54, 66, 70-74, 84-88, 98, 114,
 115, 121, 122, 129, 135, 136,
 152, 156
 Evergem 80

Gent 100

 Hansbeke 54, 129, 132

 Knesselare 12, 14, 26, 54, 58, 59

 Landegem 22, 127
 Lotenhulle 101, 156
 Lovendegem 18, 81
 Lovendegem (baronie) 11, 62

 Maldegem 16, 54, 60, 69, 83, 97,
 109, 111, 112, 125, 126, 133,
 153, 158
 Meetjesland 1, 18, 19, 50, 54, 74,
 124, 157
 Middelburg 16, 61, 113, 158

 Nevele (groot) 96, 108
 Nevele (Land van) 79, 116

 Oosteeklo 5, 7, 23, 34, 54,
 142, 155
 Oostwinkel 57

 Papoea Nieuw-Guinea 99
 Poeke 52, 65, 101, 103, 156, 157

 Sint-Margriete 48
 Sleidinge 17, 19, 20, 21, 82, 156

Ursel 131

Vinderhoute 100

Waarschoot 19, 54, 126, 137
Watervliet 54

Zeeland 123
Zomergem 12, 130

D. FAMILIENAMEN

Zie ook bronnen: bewerking, ontsluiting, indices, de nrs. 11-14 en 17-25
Met namenlijsten, biografische nota's enz., de nrs. 29, 50, 101, 108 en 158

Baes 35
Beryngier 116
Blake 102
Boute 109, 120
Bruyneel 52
Bultinck 139

Cannoot 93
Casteleyn 135
Coppieters 45
Cortier 138
Criel 142

D'Haese 82
D'hondt 114
D'Hondt 87
d'Udekem d'Acoz 141
Daneels 129
de Borgia 95
De Bruyckere 66
de Hemricourt de Grunne 119
De Ketelaere 116
de Lalaing 103
De Langhe 92
De Lille 77
De Malsche 41
De Muynck 74
De Pau 146
De Pauw 143
De Smet 133
De Sutter 85
De Waele 131
Dhanens 67
Dhanis 139

Dirckx 73, 125
Dobbelaere 146

Gaelens 145
Geirnaerdt 53
Genbrugge 107
Gilson 148

Haverbeke 67

Janssens 160

Laurin 112
Leroy 53
Lippens 114
Lootens 116, 120
Lovaert 140

Martens 43
Matuszczak 86

Patteet 124
Pauwels 42
Proot 128

Rammeloo 106

Schatteman 106
Schelpe 116
Smitz 114
Soufferaen 66
Steyaert 44, 121, 130
Strnisko 72

Van Acker 52
Van Belle 147
Van Cauwenberghe 48
Van Coillie 144
Van Damme 109
Van de Steene 90
Van de Velde 88, 134
Van de Walle 127
Vande Woestijne 123
Van Immerseel 149
Van Landschoot 109, 125
Van Landuyt 83
Van Maldeghem 113
Van Ophem 52

Van Petegem 150
van Vaernewyck 62
Van Vlaanderen 106
Van Vooren 126
Vercauteren 121, 122
Vereecke 99
Vergotte 110
Verhelle 78
Vernaet 136
Verstraete 109
Vervier 137

Waegenaere 106

Kroniek

HET GENOOTSCHAP TIJDENS HET WERKJAAR 2007-2008

A. HET 58STE APPELTJE

De voorstelling van het 58ste *Appeltje* vond plaats in het CC *Den Hoogen Pad* in Adegem. Naast de voorstelling van het nieuwe jaarboek werd hulde gebracht aan voorzitter Hugo Notteboom die 65 jaar was geworden en die naar loffelijke *Appeltjesgewoonte* in de bloemetjes werd gezet.

Traditiegetrouw werden de aanwezigen verwelkomd door Peter Laroy, waarna Paul Van de Woestijne de *laudatio* hield voor de voorzitter. De tekst van zijn toespraak vindt u in het vorige jaarboek.

*Paul Van de Woestijne
aan het woord.
(Foto: A. Van Vooren)*

Daarna nam voorzitter Hugo Notteboom het woord.

Dames en Heren,

Misschien vraagt U het zich af wat een mens bezielt om zo actief met het verleden bezig te zijn, om zich zo te verdiepen in het leven van onze voorouders. Rijk word je er niet van, de verplaatsingen zijn duur en het opzoekingswerk onbetaalbaar. Voor de eer moet je het ook al niet doen, af en

toe wordt wel eens met het wierookvat gezwaaid, zoals vandaag, en hier en daar krijg je wel eens een schouderklopje, en daar blijft het dan meestal bij. Voor sommige mensen is het een uitdaging, anderen vinden het verrijkend, een enkeling ziet het als een zoektocht naar zichzelf. Wat mijzelf betreft is de reden tamelijk alledaags en zelfs een beetje banaal: het is gewoon iets wat ik nogal graag doe...

Iedereen, enfin de meeste mensen toch, vinden het leerzaam, spannend en af en toe zelfs opwindend op reis te gaan, liefst naar een verre, onbekende bestemming. De herinnering aan die mooie dagen worden gekoesterd, de belevenissen worden verteld en er wordt al uitgekeken naar een volgend avontuur.

Welnu, het werken in een of ander archief is voor de onderzoeker een beetje hetzelfde als het maken van een spannende reis, maar dan naar het onuitputtelijke verleden. Onuitputtelijk inderdaad: deze week nog, mocht ik, zeer uitzonderlijk, mee met mevrouw Rolande, de leeszaalbediende van het Gentse rijksarchief, naar het depot zoals het magazijn wordt genoemd, want ze wou me een kaart laten zien die niet naar de leeszaal kon worden gebracht wegens te groot formaat. Al wandelend door de nauwe gangen, trap op, trap af, vroeg ik haar waar het befaamde archief van de Raad van Vlaanderen stond. "Hier," zei ze, "de hele zaal vol, meer dan 60 000 nummers. En hierboven, het archief van het bisdom: ook al meer dan 40 000 nummers, alles netjes verpakt in honderden en nog eens honderden zuurvrije dozen."

We liepen het archief van Ursel, het ambacht Maldegem, het Scheldedepartement achteloos voorbij... Enfin, als je dat ziet, besef je onmiddellijk dat al wat je opzoekt slechts een druppel is in de eindeloze onuitputtelijke archiefzee en dat je meer dan één leven moet hebben om alleen al deze enkele fondsen uit te pluizen.

Maar toch bijt je door: het saaie noteren, het ontcijferen van soms een onleesbaar handschrift – na enige tijd weet je precies welke griffier, klerk of pastoor je zoveel hoofdbrekens kost –, het ordenen van eindeloos veel gegevens, het schrijven, herschrijven, opnieuw schrijven, lezen, verbeteren, enz. tot je een min of meer leesbare en goed onderbouwde tekst hebt die je dan gepubliceerd krijgt in Appeltjes of in een ander tijdschrift en waarvan je al onmiddellijk de fouten opmerkt en denkt dat het hier en daar toch nog wat beter kon. Het is inderdaad zo dat hoe langer je met geschiedenis bezig bent, je meer en meer tot het besef komt dat je er eigenlijk toch niet zo heel veel van afweet, want er duiken steeds andere en nieuwe zaken en feiten op en die geven je steeds weer een andere visie over de organisatie van de vroegere maatschappij.

En dat alles gebeurt met als enige doel het verleden van vooral het Meetjesland beter te leren kennen om ten slotte in te zien dat de *homo sapiens* er maar nauwelijks of toch niet veel, op vooruit is gegaan en dat in vroegere tijden, de *struggle for life* bijzonder hard was.

Voorzitter Hugo Notteboom en echtgenote Maria De Laere, Paul Van de Woestijne en Erik De Smet na de overhandiging van de gebruikelijke geschenken.

(Foto: A. Van Vooren)

Wie 65 is geworden wordt op professioneel vlak, willen of niet, op non-actief gezet. Maar gelukkig is er die boeiende en meeslepende hobby waardoor je toch het gevoel hebt of krijgt nog niet helemaal afgeschreven te zijn en toch nog een beetje meetelt. Er is immers nog zoveel dat moet onderzocht en geschreven worden: hoe het nu precies zat met Maldegem Klein Berlijn, of Papinglo echt zo belangrijk was voor de geschiedenis van Maldegem, wat precies het domein was van de Heer van Maldegem en hoe dat is ontstaan, hoe Maldegem bestuurd werd, enz. Neen, stilzitten is er voorlopig niet bij. En ja, er staat alweer een project op stapel: namelijk de geschiedenis van de Gentse Lieve, *'t scoenste juweel dat de stede heeft*, de Gentse stede wel te verstaan. En dat dit kleine, middeleeuwse kanaal ook voor onze streek letterlijk en figuurlijk diepe sporen heeft nagelaten in het Meetjesland zal iedereen binnenkort in het boek kunnen lezen. En dan fluisterde schepen Frank Sierens me ook nog iets in het oor over de Geschiedenis van Maldegem. Zou dat er eindelijk van komen?

Dames en Heren,

Ik moet eerst en vooral het gemeentebestuur van Maldegem bedanken dat zo bereidwillig was ter gelegenheid van de voorstelling van het 58ste jaarboek een receptie aan te bieden en ook schepen van cultuur Frank Sierens, omdat hij zo vriendelijk was hier vandaag aanwezig te willen zijn; verder dank ik alle bestuursleden van Appeltjes die elk naar godsvrucht en vermogen hun best doen om het *Genootschap* draaiende

te houden en ervoor zorgen dat er elk jaar opnieuw een blozend Appeltje kan worden geplukt. Toch wil ik in het bijzonder Paul Van de Woestijne danken voor de lovende woorden die hij over mij zei en schreef en Erik De Smet die mijn bibliografie verzorgde en die, naar ik in de wandelgangen vernam, een en ander regelde.

Ten slotte dank ik iedereen, voor de steun en sympathie voor het Heemkundig Genootschap en voor Uw aanwezigheid hier op deze zonnige namiddag en hoop U allen volgend jaar opnieuw te mogen verwelkomen op de voorstelling van het 59ste Appeltje van het Meetjesland.

Vervolgens stelde redactiesecretaris Filip Bastiaen jaarboek 58 (2007) voor.

*Redactiesecretaris
Filip Bastiaen stelt het
nieuwe jaarboek voor.
(Foto: A. Van Vooren)*

Dames en heren,
Appelminnende Meetjeslanders,

De samenstelling van een Appeltje is iets eigenaardigs. Ik heb het niet over de vrucht, maar over ons jaarboek. Wij hebben daarvoor namelijk auteursrichtlijnen. Kort samengevat: drie bladzijden papier met daarop o.a. mijn naam en daaronder "redactiesecretaris", maar eigenlijk met de bedoeling dat ik in die hoedanigheid niets zou moeten doen. Dat zou natuurlijk de kunst zijn. Maar misschien zijn het te veel regeltjes tekst en komt die ene belangrijke zin daardoor minder goed naar voor. Er staat namelijk ook in dat alle teksten tegen 31 oktober bij mij moeten zijn. Het bestuur heeft daarnaast besloten om te streven naar een jaarboek van ongeveer 300 bladzijden, zodat alles betaalbaar en beheersbaar blijft. Awel, ik kan u verzekeren dat die beslissing op 31 oktober 2007 totaal overbodig was. Op dat ogenblik zouden we jullie een brochuurkje hebben

kunnen presenteren. Want als ik me niet vergis, was er toen net geteld één artikel binnengekomen. Maar, ... er was heel wat beloofd. En er kwam nog meer binnen dan beloofd, zij het wel eentje nog op 13 januari 2008. Nu, in het bestuur van het Genootschap zijn er mensen die veel kunnen, je zou zelfs denken meer dan een ander, maar 13 januari, ... dat was er net iets over. Je hebt het vermoedelijk al lang door dat ik hier de tijd aan het rekken ben om te zeggen dat je van die 300 blz. niet veel moet geloven. Je krijgt er 400. En voor 't zelfde geld. 'k Heb trouwens nog meer goed nieuws. Ons jaarboek voor volgend jaar is al voor de helft gevuld. En hoe? Zes artikels al, allemaal zo'n 20 à 30 blz. lang, een ideale mix dus. Volgend jaar zal het trouwens voor mij het twintigste jaarboek zijn dat ik voorstel en 't ziet er dus naar uit dat het er één wordt om vingers en duimen van af te likken. Toen ik dit deze morgen neerschreef, van dat twintigste wel te verstaan, ben ik even voor de spiegel gaan staan ... maar de rest wil je niet weten.

Jaarboek 58, daarvoor zijn jullie op deze zonnige dag naar hier gekomen. Als opwarmertje, voor zoveel dat nodig is, geef ik mee dat dit *Appeltje* zeven historische bijdragen telt, waarvan je even zou kunnen denken dat we de genealogische toer opgaan, maar dat is enkel een eerste indruk. Maar toch, ook genealogen zullen aan dit jaarboek heel wat hebben. Naast onze Nederlandse vrienden van net over de grens, de internetfanaten, maar ook de liefhebbers van de resultaten van klassiek archiefonderzoek.

Er zijn naast die artikels ook een aantal toemaatjes, de vaste rubrieken, maar dit jaar opent het boek op een bijzondere wijze, namelijk met de BIOGRAFIE HUGO NOTTEBOOM van Paul Van de Woestijne, gevolgd door zijn indrukwekkende BIBLIOGRAFIE, samengesteld door Erik De Smet. Je begrijpt dat ik daar niets zal over zeggen. Ik laat Paul straks zelf die appels plukken.

Filip Martens, waarvan ik nu niet weet of hij nog studeert, vergastte ons twee jaar geleden met een gedegen bijdrage en doet dit nu opnieuw met *DE IMPACT VAN DE ECONOMISCHE CRISIS VAN DE JAREN 1840 OP EEN DORP IN DE GENTSE PERIFERIE: LOVENDEGEM, 1830-1850*. Een hele mond vol voor een vrij klassiek thema. Hij bekijkt daarbij de sociale, demografische en economische evolutie in die periode, eerst in West- en Oost-Vlaanderen en nadien in Lovendegem zelf. In het eerste deel schetst hij het ontstaan van de proto-industrie, de landbouwcrisis, de industriële crisis, de aspecten van deze dubbele crises en het nationale en lokale beleid als antwoord er op. Het tweede deel is iets anders van opzet, maar belicht de agrarische crisis in Lovendegem, de gevolgen ervan zoals armoede, ziekte, honger en bedelarij, de remedie door het opzetten van infrastructuurwerken, de verplichte oprichting van een Nijverheidscomité en de impact op de bevolking. Het bevolkingscijfer daalde over een periode van 30 jaar met net geen 1.000 inwoners of ruim 20%. Enkel dit cijfer spreekt al boekdelen over de impact van de crisis.

Een sfeerbeeld van de druk bijgewoonde receptie.

(Foto: A. Van Vooren)

Erik De Smet startte jaren geleden met een titanenwerk, of beter één van zijn titanenwerken. Vandaag presenteren we u het zesde deel van HET HISTORISCH KADASTER VAN EEKLO. ZUIDELIJK EEKLO – NIEUWENDORPE. Ik hoef het waarschijnlijk niet meer te vertellen, maar ik doe het toch, dat het hierbij om een huizenonderzoek gaat. Niet in de zin dat hij speurt naar de historische bewoonbaarheid en welke huizen onbewoonbaar moesten worden verklaard, maar hij stelt een overzicht samen van bewoners en gebruikers van huizen en grond en ook van de eigenaars, voornamelijk voor de 17de en 18de eeuw, maar soms ook met oudere gegevens.

Herman Meirhaeghe duikt ook voor de tweede keer op als auteur in onze jaarboeken. Hij brengt het vervolg op VANDE WOESTIJNES IN HET MEETJESLAND. HET GESLACHT VANDE WOESTIJNE UIT AALTER. Het is een genealogische bijdrage, maar kenmerkend daarvoor is natuurlijk dat dit geen plaatsgebonden studie kan zijn. Ook nu is dit zo. Naast de tak Zomergem-Woestijne komen ook Vande Woestijnes aan bod uit Zeeland, worden er banden gelegd of gezocht met Maalstede en Geluwe-Beselare, waarbij de heraldiek uitdrukkelijk om de hoek komt kijken. Ook deze bijdrage is goed voor ruim 60 bladzijden lectuur.

De derde en laatste gastauteur is Daniël De Veusser. Hij belicht een vroegere dorpsgenoot: MARTINUS STEYAERT – SOMERGHEMIUS. HARDNEKKIGE BESTRIJDER VAN HET JANSENISME. De meesten van ons kennen hem mis-

Het bestuur van het Heemkundig Genootschap, februari 2008: Roger Buyck (Kaprijke), Walter Notteboom (Maldegem), Oskar Lippens (Lembeke), Filip Bastiaen (Aalter), Hugo Notteboom (Adegem), Paul Van de Woestijne (Eeklo), +Erik De Smet (Eeklo), Frederik De Cocker (Eeklo), Wilfried Steeghers (Evergem)), Peter Laroy (Aalter); Arco Willeboordse (Aardenburg) ontbreekt.

(Foto: A. Van Vooren)

schien enkel van het borstbeeld op de Zomergemse waterpomp. Een borstbeeld krijg je natuurlijk niet zomaar. De volledige titel geeft ons al een zeker beeld van deze 17de-eeuwse merkwaardige figuur. In vijftig bladzijden gaat de auteur na of het traditionele beeld van de hoogbegaafde primus en succesrijke godgeleerde klopt. En het wordt een merkwaardig verhaal, waarvan ik alleen wil verklappen dat de auteur tot een zeer genuanceerd beeld komt van een man met ups en downs, een beeld van strijd met winnen en verliezen. Een saai verhaal, zoals Daniël ooit in een mail aan mij schreef, is het absoluut niet, integendeel.

Nu al een merkwaardige man is ons Nederlands, of misschien beter Zeeuws-Vlaams, bestuurslid Arco Willeboordse. Had hij het vorig jaar over *merels*, een Romeins bordspel, dan gooit hij het nu over een totaal andere boeg. De aanleiding is gelijkaardig. In mei 2005 werd namelijk in Sluis een spel uitgevoerd in 17de-eeuwse kledij met soldaten, trommeelaars enz. Het was geïnspireerd op enkele gebeurtenissen 400 jaar geleden. Er waren hiervoor twee concrete aanleidingen, waarvan de ene de

plaatsing was van een kanon aan de Kaai in Sluis. De titel van zijn bijdrage luidt dan ook: EEN KANON VAN DE KONINGIN. EEN ZESTIENDE-EEUWSE MIGNON TE SLUIS. De loop van het kanon werd in 1997 gevonden, hij werd gereinigd en er werd een nieuw rolpaard voor gereconstrueerd, zodat het geheel nu aan de Kaai prijkt. In die tussentijd werd heel wat informatie over dit oorlogstuig ingewonnen. Arco gaat dan ook in op veel aspecten van het kanon: de vorm, de bediening, de productie in Engeland, het gebruik en het vervoer, maar ook op de vraag wat dit kanon in Sluis deed. Een vraag met vooral hypothetische antwoorden.

Peter Laroy is een professioneel uitgever, van wetenschappelijke publicaties. Andere mensen moet ook denken, maar hij moet meer dan anderen vooruitdenken, zelfs trends voor zijn. Als historicus is het dan geen grote stap meer om zich op het terrein van de theoretische geschiedenis te wagen. In zijn INTERNET ALS HISTORISCHE BRON. CASUS FORUM GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN AALTER (2006) brengt hij een briljant staaltje van deze discipline. Inhoudelijk ga ik er niets van verklappen, of toch. Met te stellen dat hij ons met de neus op een aantal feiten drukt, zeg ik niets te veel. Ik ben vooral verheugd dat een dergelijke bijdrage in ons jaarboek staat. De *Appeltjes* hebben een goede reputatie, worden gewaardeerd in wetenschappelijke kringen en dit artikel, deze aanzet tot nadenken over ons métier, kan daar alleen maar toe bijdragen, meer zelfs, de uitstraling van het jaarboek en van de vereniging nog verhogen. 'k Gaat het hierbij houden, alhoewel ik er gerust in ben dat Peter niet naast zijn schoenen zal lopen door dit beetje lof.

Paul Van de Woestijne heeft voor ons een biografie in petto, maar welke? DE EEKLOSE VOLKSDICHTER JEF CASTELEYN (1826-1912) leest als een trein. De vergeten dichter komt op een soms hilarische manier weer tot leven. En wees gerust, Paul heeft er geen schepje moeten bovenop doen. Het is het, soms ook tragische, verhaal van een man met een enorme eigendunk, naïef, koppig en wat weet ik nog meer te verzinnen, die dacht dat hij een poëet was, die kunst zelfs in het/zijn Frans moest demonstreren, de wereld zou veranderen met zijn politieke ideeën enz., maar die er toch in slaagde bij leven bekend te zijn, zij het dan vooral door het lachwekkende. Ik denk dat dit voldoende is om u aan te sporen deze laatste bijdrage te lezen.

Nog zeggen dat ons boek ook dit jaar de traditionele afsluiters het HEEMKUNDIG REPERTORIUM en de KRONIEK bevat.

Dames en heren veel leesgenot, maar met datgene dat ik nu heb verteld, zou ik zelf niet meer weten welk artikel het eerst te lezen, of om het met enige toepasselijke beeldspraak te zeggen, in welke appel het eerst te bijten.

B. ACTIVITEITEN

Bezoek aan Middelburg, zondag 31 augustus 2008

Voor de 58ste editie van onze zomerexcursie waren meer dan 100 belangstellenden komen opdagen. Niet minder dan drie gidsen stonden in voor het goede verloop van deze namiddag:

- Walter Notteboom, voorzitter van *Het Ambacht Maldegem* en bestuurslid van ons *Genootschap*;
- Lia Van Landschoot, erkend Maldegems gids die al tientallen groepen door Middelburg en Maldegem loodst;
- Marc Martens, die na Karel Verschelde - van wie al in 1875 een uitgebreide *Geschiedenis van Middelburg* verscheen - terecht de nieuwe *chroniquer* of geschiedschrijver van Middelburg mag worden genoemd en al zeer veel publiceerde over zijn stad en meer in het bijzonder over Bladelin en over de Sint-Petrus en -Pauluskerk.

Het was niet de eerste keer dat het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland Middelburg bezocht. Dat gebeurde ook al eens in 1989, net geen twintig jaar geleden. We bezochten toen Strobrugge en Ede, Heille, Sint-Kruis en Middelburg. Onze gids voor Middelburg was toen ook al Marc Martens. Ondertussen is op archeologisch en historisch vlak zoveel geëvolueerd, dat een tweede bezoek zich opdrong.

De deelnemers verzamelen bij de Middelburgse schandpaal.

(Foto: A. Van Vooren)

Florent De Zutter en Chretien Vanden Abeele schreven begin 1976 naar aanleiding van het verschijnen van hun boek *De Geschiedenis van Middelburg in Vlaanderen, herinnering aan een rijk verleden* het volgende over hun stad: *"De gemeente Middelburg, gelegen in de uiterste westhoek van de provincie Oost-Vlaanderen, was eertijds een der machtigste en rijkste steden uit het Bourgondische Rijk. Het werd gesticht in 1462 door ridder Pieter Bladelin, rentmeester aan het Hof van Bourgondië onder Philips de Goede en tevens schatbewaarder van de ridderorde van het Gulden Vlies. Middelburg die eens een prachtige en welvarende Middeleeuwse stad was, staat nu na meer dan 5 eeuwen zelfstandig bestuur op punt voor goed van de kaart te worden geschrapt, ten gevolge van de fusiewet"*.

Het is duidelijk dat de liefde van de auteurs voor hun stad het hier haalt op de historische realiteit. Toch heeft Middelburg een rijk en zelfs apart verleden en het is zeker de enige stad in onze regio, waarvan we de stichting, de bloei en de teloorgang, zo goed kunnen volgen.

Wij lieten ons op sleeptouw nemen door mevrouw Van Landschoot die ons de hele namiddag met kennis van zaken en met veel enthousiasme door de geschiedenis van Middelburg loodste. En naar we van deelnemers aan de andere groep vernamen, deed ons bestuurslid Walter het in zijn groep al even goed.

Walter Notteboom geeft een korte inleiding over de Middelburgse geschiedenis en zorgde ook voor interessant documentatiemateriaal.

(Foto: A. Van Vooren)

Korte geschiedenis

Eerst werd in het kort de geschiedenis van het stadje geschetst en die begint in 1433 als de Norbertijnerabdij van Middelburg (Walcheren) de hoeve van Middelburg in Vlaanderen verkoopt aan Colaerd de Fever, schoonbroer van Bladelin die de eigendom in 1440 op zijn beurt koopt en verder uitbreidt. Bladelin slaagt erin Middelburg in 1444 tot heerlijkheid te verheffen en bij het oude hof wordt een kasteel en een heuse stad gebouwd met alles erop en eraan: poorten, torens, marktplainen, aanlegsteiger voor schepen, woningen, een stadhuis en daarbovenop ook nog een riant kerkgebouw met kapittel, klooster en hospitaal.

Economisch gaat het Middelburg voor de wind. Via het Middelburgs Vaardeke is scheepvaart mogelijk op de Lieve, via het Lapscheurse Gat is Sluis en het Zwin bereikbaar. Goederen worden verkocht op twee marktplainen en jaarlijks wordt een zesdaagse handelsfoor gehouden. Dinantse koperslagers bezorgen Middelburg zijn eerste nijverheid. De Dinantstraat en de spotnaam *Ketelboeters* herinnert nog aan die tijd. Wol- en lakennijverheid, weverijen en ververijen bezorgden de inwoners een hoge graad van welstand.

Na het overlijden van Bladelin kwam het eigenlijk nooit meer goed met het stadje. Het stadje wordt ongeveer twintig keer door *soldateska* ingenomen en daarbij meer dan eens geheel verwoest. Middelburg sluimerde in en werd een vergeten dorp, wat nu zijn charme en aantrekkingskracht uitmaakt. Wie zou er niet in het rustige, stille dorpje willen wonen?

De schandpaal

De Middelburgse schandpaal of pelderijn heeft een zeer bewogen geschiedenis achter de rug. Zoals men weet werden plegers van kleinere misdrijven voor een dag of enkele uren 'aan de kaak' gesteld. In Middelburg was dat niet anders. De schandpaal stond rechtover het stadhuis, zodat veroordeelden onmiddellijk aan de paal konden vastgebonden worden. Hoe de vroegere paal eruitzag, daar hebben we het raden naar want in 1775-1776 wordt de oude paal vervangen door een arduinen exemplaar, bekroond door een leeuw met het Middelburgse wapen tussen de poten. In 1825 wordt de schandpaal van de openbare weg verwijderd, zeggend omdat de paal het verkeer belemmerde. Een andere reden is misschien dat mensen niet meer herinnerd wilden worden aan de schande van de paal. De schandpaal leek voorgoed verdwenen tot ze in mei 1888 *herontdekt* werd in de tuin van juffrouw Dumonceau, gemeenteonderwijzeres. Toen werden twee grote stukken arduin uit de grond gehaald "*die een geheel schijnen uit te maken*". Op het bovenste stuk prijkte het wapen van Middelburg en het jaartal 1775. Dus toen was de leeuw nog aanwezig.

Het duurde nog tot in 1974 eer de schandpaal terug op de Kleine Markt werd heropgericht, met leeuw en al. De originele leeuw echter is nog steeds zoek. Hij zou begraven zijn in de tuin van de pastorie. Vroegere onenigheid, om niet te zeggen ruzie, tussen een pastoor en burgemeester, beletten echter een grondig onderzoek...

Lia Van Landschoot ontopte zich als een ervaren en bekwaam gids.

(Foto: A. Van Vooren)

De kerk

De imposante St.-Petrus en Pauluskerk is opgetrokken in de jaren 1452-1458 en is in de loop der eeuwen herbouwd, vergroot en aangepast aan de noden van de tijd. Meest ingrijpend was de neogotische aanpassing in de jaren 1889-1895 naar de plannen van architect Van Wassenhove uit Eeklo.

Eer we de kerk bezochten, wierpen we nog een blik op het graf van pastoor Andries die zich tijdens zijn pastoraat – van 1827 tot 1836 – bijzonder heeft ingespannen om van Middelburg een modelparochie te maken, vooral dan op financieel gebied. Hij was een heftig voorstander van aanhechting van Zeeland bij België waardoor hij zich de woede van onze noorderburen op de hals haalde, temeer daar hij als volksvertegenwoordiger toch enige invloed kon uitoefenen. Met zijn opvolger, de bekende dichter pastoor Duvillers, boterde het ook al niet goed. Andries kon het niet laten zich na zijn ontslag nog verder te bemoeien met zijn Middelburg en dat was om moeilijkheden vragen, want Duvillers liet zich niet doen. Met als gevolg dat de arme man noch min noch meer verbannen werd naar het zo goed als buiten-de-wereld-liggende Woubrechtgem.

In de kerk gaf Marc Martens omstandige uitleg over de beroemde Bladelintriptiek waarvan de geschiedenis leest als een roman. Men kan het zich maar moeilijk voorstellen dat het schilderij door pastoor Andries in 1828 ontdekt werd in zijn ... keuken! En dat van een schilderij dat als een monument wordt aangezien in de Westerse kunstgeschiedenis. Marc Martens vertelde niet alleen de bewogen geschiedenis van het schilderij, maar kan als geen ander de symboliek in het werk uiteenzetten. In *Pieter Bladelin en Middelburg* (p. 16-20) kan men er alles over lezen.

De kerk bezit nog heel wat andere mooie schilderijen en kunstvoorwerpen. Opvallend is dat de neogotiek daarbij overheerst, het grootste deel van het kerkmeubilair werd dan ook aangekocht omstreeks 1895. Het mooiste meubel is ongetwijfeld een biechtstoel uit 1676 met de beeltenissen van Petrus en Paulus. Interessant was ook het graf van Pieter Bladelin waarvan eigenlijk niet veel origineels bewaard is gebleven.

Na het bezoek aan de kerk trok onze groep naar het bezoekerscentrum aan de Groene Markt (vroeger: Grote Markt) waar we vergast werden op een *speelfilm*: *Het Bladelin-Mysterie* waarin op een speelse manier het ontstaan en de geschiedenis van Middelburg wordt getoond. Interessanter was de 3D-visualisatie van het middeleeuwse kasteel. In een ander lokaal worden archeologische verschillende voorwerpen tentoongesteld van de opgravingen van de afgelopen jaren aan het kasteel.

Aandachtig luistert iedereen naar de zeer interessante uitleg van Marc Martens over de Bladelintriptiek en andere Middelburgse kunstwerken.

(Foto: A. Van Vooren)

Een vergiftigingszaak en het klooster

Ondertussen snakte iedereen naar een kopje koffie met taart of een frisse pint en die kregen we in het gerestaureerde klooster met aanpalende uitgestrekte tuin. Het klooster is in min of meer originele toestand gerestaureerd door de heer Verstraete die er voor zorgde dat Middelburg opnieuw op de kaart werd gezet.

Terwijl iedereen rustig in het zonnetje zat na te praten, zal wel niemand gedacht hebben dat het klooster der Arme Klaren in 1515 werd opgericht naar aanleiding van een ergerlijke vergiftigingszaak, ten minste zo wil het de legende. Niemand minder dan Willem Hugonet II, heer van Middelburg van 1493? tot 1537 werd ervan beschuldigd *“eene poging tot vergiftiging van Louisa de Laye, zyne eigene moeder!”* De feiten werden midden 1506 gepleegd, *“haer preparerende venimeuse materie ome te verghevene”*. De moedermoordenaar werd onmiddellijk voor het gerecht gedaagd. Omdat hij niet opdaagde werd hij voor eeuwig uit Vlaanderen verbannen en werden zijn goederen verbeurd verklaard. Een privilege van Jan zonder Vrees uit 1410 bepaalde echter dat *“geenen enkelen inwooner van 't Vrije zijne goederen kon afgenomen worden, voor welke misdaed het ook wezen mogte.”* Het vonnis van de Raad van Vlaanderen werd dan ook nietig verklaard. Willem beterde zijn leven en zou ter boetedoening het klooster hebben gesticht waaraan hij verschillende goederen schonk. Militaire invallen en plunderingen betekenden het einde van de Middelburgse Arme Klaren. Het klooster verviel en werd in 1630 geheel ontmanteld, meer dan 34.000 bakstenen werden gebruikt voor herstellingen aan het kerkkoor.

Het kasteel

Enkele jaren terug kon men de resultaten van de opgravingen van het kasteel nog bewonderen. Het was een prachtig gezicht, die fundamenten van een van de torens daar zomaar in een put te zien. Het is niet duidelijk waarom, maar de restanten van het kasteel zijn opnieuw onder de aarde verdwenen, de reden zou zijn om alles voor het nageslacht te bewaren en alles opnieuw bloot te leggen als er een efficiënte conserveringsmethode wordt gevonden. De bezoeker moet het nu stellen met een reeks panelen met afbeeldingen, al dan niet gemaakt met de computer, van het eens zo mooie slot.

Het is bijzonder jammer dat men de kasteelsite zoveel jaren terug heeft verkaveld. Gedane zaken nemen echter geen keer en gelukkig is er toch nog iets bewaard. Dankzij toegewijde en zeer deskundige archeologen kunnen we ons toch nog een goed beeld vormen van het kasteel, een heel imposant gebouw.

De deelnemers op de grens tussen België (rechts) en Nederland (links)

(Foto: A. Van Vooren)

Naar de grens

Tijdens de wandeling van het kasteel naar de grens met Nederland, zagen we op een erf aan het eind van de Dinantstraat een molenromp staan: een restant van de bekende Poermolen. De molen bleef tot ongeveer 1922 in bedrijf, waarna hij totaal verviel en ten slotte gedeeltelijk werd afgebroken. Enkel de romp herinnert er ons nog aan dat de molen eeuwenlang de enige *automaat* was.

Enkele meters terug aangelegde rails bij de Meulekreek herinneren ons het trammetje dat Aardenburg met Brugge verbond en waardoor Middelburg uit zijn isolement werd gehaald. Via de onlangs uitgebaggerde Meulekreek kwamen we dan aan grenspaal nummer 352 die in 1843 werd geplaatst en waar alle deelnemers samenkwamen. Zoals men weet wordt pas in 1838 de vrede getekend tussen Nederland en België. Onmiddellijk wordt begonnen worden met de definitieve scheiding van beide landen. Een de belangrijkste zaken daarbij was het nauwkeurig bepalen en vastleggen van de rijksgrenzen.

In deze gemeente was er enkel een visuele grens, wat voor veel moeilijkheden zorgt. Het gemeentebestuur pleitte dan ook voor een natuurlijke en meer regelmatige grens. Na vijf jaar voorbereidend werk wordt de loop van de grens op 8 augustus 1843 door de Conventie van Maastricht definitief vastgelegd. Net zoals alle andere gierijzeren grenspalen heeft nummer 352 een gewicht van 372 kg en rust op een gemetselde bakstenen fundering. De paal is ongeveer 1,30 m hoog en op de afgeronde punt is een gestileerde denappel geschroefd. Aan Belgische zijde is het wapenschild van het land aangebracht; de Nederlandse leeuw prijkt aan de andere kant.

Bij de grenspaal werd afscheid genomen van het stemmige en rustige Middelburg. De drie gidsen - Lia, Marc en Walter - bezorgden iedereen een aangename en rijkgevlude historische namiddag. Samen met mr. Verstraete van Sinte-Clara die ons zo gul onthaalde, moeten we hen hartelijk danken voor de tijd en de moeite die ze aan ons spendeerden.

Hugo NOTTEBOOM

2. BOEKENNIEUWS

De Lieve, tscoenste juweel dat de stede heeft, Wondelgem, 2008, 216 p.

Met bijdragen van Albert Andries, Ronny Debbaut, Nadine Lenssens, Luc Lampaert, Eddy Levis, Hugo Notteboom, Walter Notteboom, Jozef Van de Veire en Paul Van de Woestijne

In het voorjaar van 2008 werd onder ruime belangstelling dit boek voorgesteld in het stadhuis van Damme. De eerste oplage van deze publicatie was in een mum van tijd uitverkocht en gezien de blijvende vraag bleek intussen al een tweede oplage een noodzaak. Wat ooit begon als een initiatief om het werk van Albert Andries rond de Lieve te valoriseren, groeide uit tot een mooie uitgave. Overigens is het verschijnen van het boek ook een vervolgstuk op de (eveneens succesrijke) Lieve-tocht die het *Heemkundig Genootschap van het Meetjesland* (uitgever van dit jaarboek) in augustus 2002 organiseerde (verslag zie AM, 53).

Het verhaal van de Lieve begint halfweg de 13de eeuw, wanneer de Gentenaars eindelijk hun plan kunnen uitvoeren om een nieuwe verbinding met de zee te krijgen. De bloeiende stad zal De Lieve daarom ook lange tijd als haar eigen *juweel* blijven beschouwen. Het graven en onderhouden van de Lieve leidde bijgevolg tot heel wat praktische (waterhuishouding) maar ook juridische (eigendoms kwesties) problemen.

Na het schetsen van de algemene context gaat de aandacht grosso modo naar drie thema's. Om te beginnen is er de praktische kant van de zaak, vervolgens is er de betekenis *tout court* voor steden als Gent, Damme en bij uitbreiding Eeklo en - niet geheel onbelangrijk gezien de situering van de Lieve - de verhouding tussen stad en platteland.

Voor het eerste thema zijn vooral de onderdelen over de bouw en de werking van rabotten en duikers bijzonder interessant. Hugo Notteboom schetst op een fascinerende wijze hoe onze voorouders met het water omgingen. Ook het vooral in de negentiende eeuw gesitueerde verhaal over de aanleg van het Schipdonkkanaal (van dezelfde auteur) bevat een aantal dergelijke interessante gegevens.

Voor de steden komen Eddy Levis (Gent) en Paul Van de Woestijne (Damme en Eeklo) aan de beurt. Levis kadert het verhaal van de Lieve in een meeslepende kaleidoscoop van de geschiedenis van Gent. Hier zal de lezer vooral met veel genoegen het verhaal terugvinden van de ook nu nog imposante Rabottorens. Voor het kleinere Damme legt Van de Woestijne de klemtoon op de Lieve en haar afwatering als onderdeel van een kleine vestingstad. Diezelfde auteur besteedt voor zijn thuisstad dan weer veel aandacht aan hoe de Eeklonaars de Lieve gebruikten in hun sociaal-economische ontwikkeling.

De derde grote lijn in het boek (verhouding stad-platteland) is vooral terug te vinden in de bijdragen van Ronny Debbaut. Een waterloop als De Lieve bracht zeker in de gloriejaren onherroepelijk allerlei problemen met zich mee. Debbaut raakt een aantal tere punten aan en zoals steeds duikt hier de aloude vraag op van wie de lusten en wie de lasten krijgt.

Het boek eindigt met een bijdrage van Jozef Van De Veire geschreven vanuit een al even interessante invalshoek, met name de vraag: wat rest er nog van de oorspronkelijke Lieve? De lezer kan nu zelf op zoek in eigen streek naar de relictten van de Lieve. De inlegvellen met fiets- en wandelroute (waar ook Walter Notteboom aan meewerkte) sluiten daar overigens perfect bij aan.

Het boek is geïllustreerd met uniek kaartmateriaal en mooie foto's, door Van Hoestenbergh in een functionele maar zeer aangename vormgeving gebracht. Minder geslaagd naar ons gevoel is de harmonie tussen de verschillende bijdragen (overbodige herhalingen, wellicht eigen aan een verzamelwerk) en daaraan gekoppeld het ontbreken van een duidelijke lijn of het inkaderen van het bronnenmateriaal in een ruimere historische context of historische vraagstelling. Wellicht was dit ook niet de oorspronkelijke bedoeling, maar het was met deze auteursploeg en met al dit originele archiefwerk zeker niet onmogelijk. Deze kleine opmerkingen terzijde, blijft *De Lieve. tscoenste juweel dat de stede heeft* een van de betere historische publicaties die de voorbije jaren over ons werkingsgebied verscheen. Het hoeft geen betoog dat ook de tweede oplage van dit boek vlug de deur zal uit zijn.

PL

3. PERSONALIA

IN MEMORIAM LUC VERSTRAETE, 1926-2008

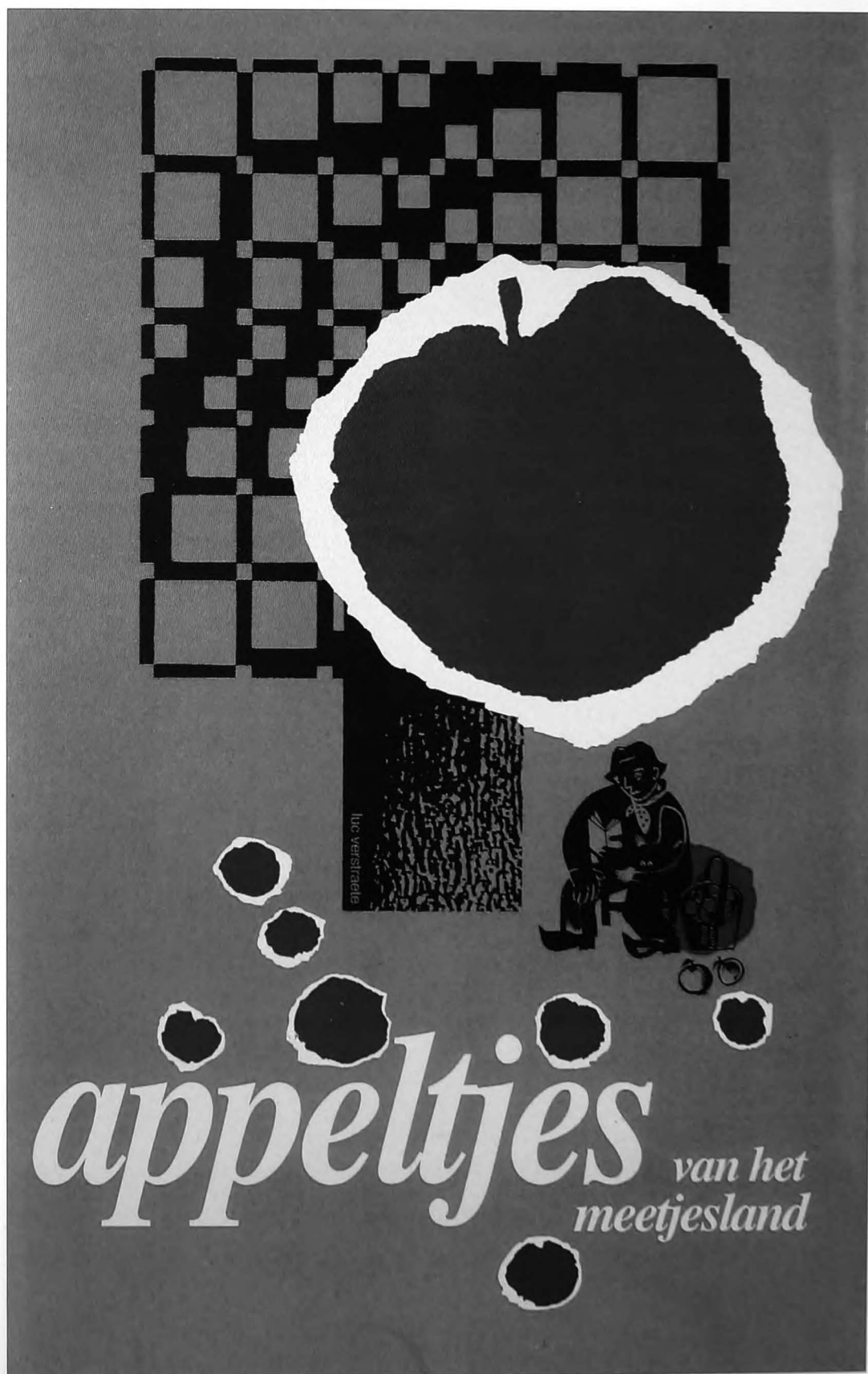
Op zondag 28 december 2008 overleed graficus Luc Verstraete. Geboren te Eeklo op 18 januari 1926 leidde deze Eeklose kunstenaar vanaf het midden van de vorige eeuw de Eeklose kunstscène op geheel nieuwe banen en was gedurende meer dan een halve eeuw van diepgaande invloed op de artistieke wederopleving van Eeklo. Luc Verstraete was in al zijn bescheidenheid en onbaatzuchtigheid een bijzonder talentrijke en begaafde kunstenaar die een indrukwekkend oeuvre nalaat.

In heemkundige middens zal hij bekend blijven als vormgever en illustrator van talrijke historische werken waarvan *Historische Verkenningen in het Meetjesland* (1982) van zijn vriend en familielid Daniël Verstraete uit Assebroek allicht het bekendste is.

Luc Verstraete was een trouw lid van het Genootschap waarvoor hij veel sympathie koesterde. Hij is de ontwerper van de omslag van het eerste jaarboek dat in 1949 verscheen, zestig jaar geleden al. *Bandversiering*

**APPELTJES
VAN HET
Greetjesland**

van Luc Verstraete, zo wordt op pagina 2 van de eerste 47 jaarboeken vermeld.

Naar aanleiding van het 50-jarig bestaan van het Genootschap in 1996 zorgde Luc voor een grondige facelift van de omslag van jaarboek 47: een opvallend groene kleur met een gestileerde appelboom en enkele rode appeltjes die van de boom vallen. Een verwijzing naar de vroegere omslag ontbreekt niet: onder de nieuwe appelboom zit de Meetjeslander nog steeds aandachtig te lezen in zijn *Appeltje*. Niet alleen heeft het Genootschap met *Appeltjes van het Meetjesland* de meest originele jaarboektitel, maar dankzij Luc Verstraete ook nog de meest originele en artistieke omslag. Niet alleen in zijn omvangrijke en gevarieerde oeuvre, maar ook in de opvallende boekomslag van *Appeltjes* zal Luc Verstraete blijven voortleven.

Het bestuur van het Heemkundig Genootschap biedt de familie zijn oprecht medeleven aan bij het overlijden van hun dierbaar familielid en eminente Eeklose kunstenaar.

HN

IN MEMORIAM JOZEF VAN DE VEIRE, 1926-2008

Op 20 augustus 2008 bereikte ons het onverwachte en bijzonder droevige bericht dat Jef Van de Veire was overleden. We konden het bijna niet geloven, want we hadden hem nog enkele maanden daarvoor ontmoet in het Rijksarchief en in enkele telefoongesprekken sprak hij nog met veel enthousiasme over de geschiedenis van het Meetjesland en dat er nog zoveel moest gebeuren

Jozef was afkomstig van Ursel, waar hij op 25 april 1926 werd geboren als zoon van Gerard (1898-1986), gemeentesecretaris van Ursel, en van Maria Dobbelaere (1896-1992). Vader Gerard was bijzonder geïnteresseerd in de geschiedenis van zijn dorp. Hij was het die zijn zoon zijn belangstelling voor de zowel lokale als Vlaamse geschiedenis meegaf. Niet verwonderlijk dat Jozef in 1948 afstudeerde als licentiaat in de Germaanse filologie en zijn scriptie aan Ursel wijdde. Zijn *Bijdrage tot de toponymie van Ursel* mag nog steeds als voorbeeld gelden voor andere dergelijke scripties.

Het is ook de vader van Jozef die allerlei documenten over Ursel bewaarde en tijdens de Eerste Wereldoorlog een dagboek bijhield waarin hij gedetailleerd beschrijft wat er in Ursel allemaal tijdens die bewogen periode voorviel. Dit dagboek werd door toedoen van Jozef integraal gepubliceerd in *Appeltjes* nr. 55. Van Gerard Van de Veire verschenen overigens nog een viertal postume bijdragen in ons jaarboek, gepubliceerd door zoon Jozef.

*Jozef Van de Veire bij de voorstelling
van de Toponymie van Ussel
op 26 april 2008.*

(Foto: A. Van Vooren)

Naar Jozef vertelde, stak er in het archief van zijn vader én grootvader – die ook al gemeentesecretaris van Ussel was – nog wel meer materiaal voor bijdragen over de geschiedenis van Ussel...

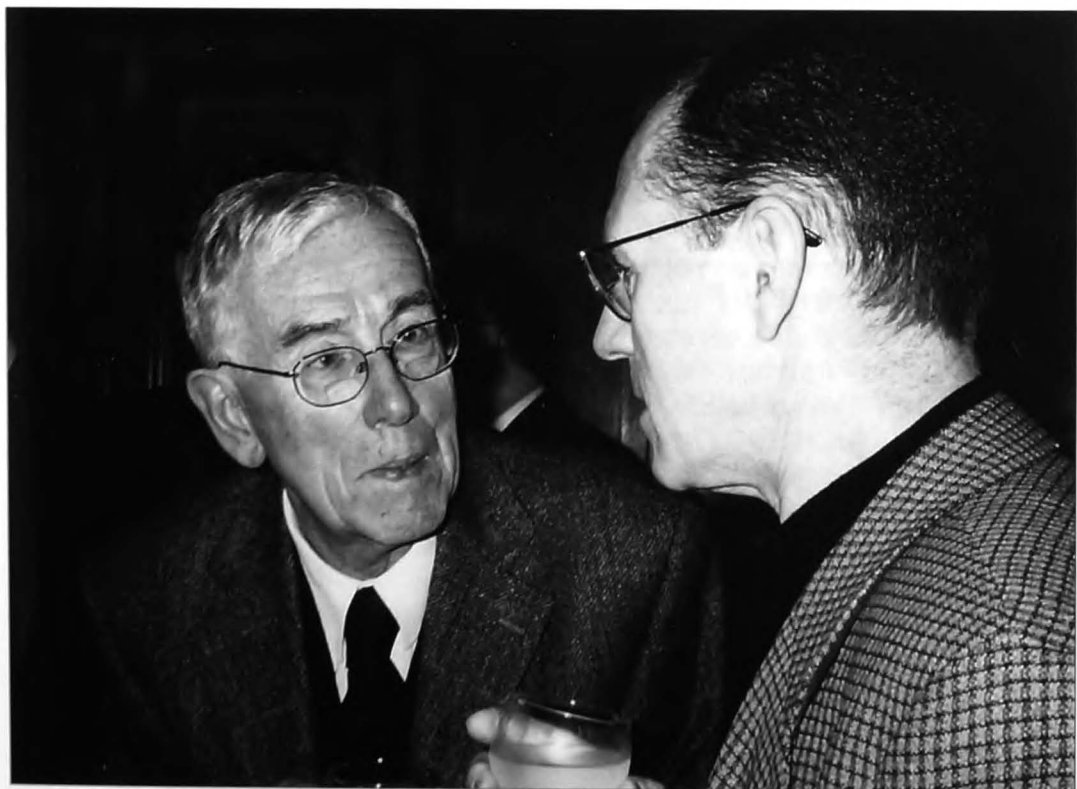
Door toedoen van Luc Stockman, toen voorzitter van het *Heemkundig Genootschap*, wordt Jozef in 1991 bij de presentatie van de Toponymie van Aalter, lid van de *Stichting Achiel De Vos* die de Meetjeslandse toponiemen van voor 1500 uitgeeft. Het was Jozef die de tienduizenden fiches van Luc Stockman en Achiel De Vos gemeente per gemeente op zijn computer intikte waardoor die enorme hoeveelheid toponymisch materiaal makkelijker toegankelijk werd voor de onderzoeker. Voor de volgende uitgaven, die hij persklaar maakte, verrichtte hij nog veel bijkomend archiefonderzoek, hielp hij bij het tekenen van de kaarten enz.

Hoe dikwijls hebben we hem in het archief niet zien zitten tobben over een of ander bijna niet te lezen oorkonde! Het is zeker niet overdreven te stellen dat het Jozef is geweest die de *Stichting* rechthield en ze tot een zekere bloei bracht. Hij was in elk geval de rechterhand van voorzit-

ter Magda Devos, samen vormden ze de drijvende kracht achter de Stichting. Voorzitter Devos zal zich altijd de namiddagen herinneren die ze met Jozef op de Blandijnberg en bij haar thuis doorbracht, ploeterend en zwoegend door een berg Meetjeslandse toponiemen. *"Ik kan het me niet voorstellen dat Jozef nooit meer bij ons zal zijn. Het is zo moeilijk iemand los te laten die je zo dierbaar is. Machteloos en verdrietig voel ik me..."*, aldus nog Magda Devos in haar mailbericht aan de leden van de stichting daags na Jozefs overlijden..

Jozef realiseerde ook de indices van 50 jaarboeken van *Appeltjes van het Meetjesland* en van 30 jaargangen van *Ons Meetjesland – Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, twee onmisbare instrumenten bij de raadpleging van beide tijdschriften, want er zijn zoekmogelijkheden op auteur, gemeente, onderwerp en inhoud.

Wij hadden het genoeg de Appeltjesuitstap van 20 augustus 2000 samen met Jozef en August Van Parijs te mogen voorbereiden. Op een warme namiddag toerden we met de auto door Ursel en het was alsof Jozef zijn gemeente nooit had verlaten, hoewel hij er ongeveer al een halve eeuw weg was. Niet alleen kende hij nog alle straatjes en weggetjes met naam en toenaam, bij de meeste boerderijen wist hij ook nog te vertellen wie er woonde of gewoond had, wat voor mensen het waren enz.

Jozef Van de Vetre en Erik De Smet bij de voorstelling van Appeltjes in Aalter.
(Foto: A. Van Vooren)

Waar een landbouwer op zijn erf of land liep, werd gestopt, een praatje geslagen, niet over koetjes en kalfjes, maar over hoe het vroeger was en over de vele veranderingen die het boerenbedrijf de jongste tientallen jaren onherkenbaar hebben gewijzigd. De mensen antwoordden enthousiast en ernstig op Jozefs vragen, want ze waren onder de indruk van zijn eerlijke belangstelling voor het reilen en zeilen van de boerenmensen vroeger en nu. Bij die gesprekken werden vaak uur en tijd vergeten.

In de brochure *Bij de hosteliërs van Ursel* die Jozef ter gelegenheid van dit bezoek schreef, lezen we in zijn inleiding: *“Maar er is in die 25 jaar (nl. sinds het vorige bezoek aan Ursel op 8 augustus 1976) wel een en ander veranderd. Schilderachtige huizen zijn verdwenen of onherkenbaar verbouwd of verminkt. De Drongengoedhoeve is onbereikbaar geworden en er is veel nieuwbouw gekomen. Alleen de natuur is nog een vast gegeven – en voorlopig althans – ook een bron van vreugde. Ze vormt de hoofdbrok in de ontdekkingstocht van dit jaar, het laatste van de 20^e eeuw. Wij nemen u graag mee op een rondrit door Ursel en hopen dat u ervan geniet...”* En inderdaad, we hebben ervan genoten, want Jozef kon als geen ander interessante zaken vertellen over Ursel.

Eenvoudig als hij was, was in zijn houding toch een zekere tevredenheid om niet te zeggen fierheid te zien, toen we op zaterdag 26 april 2008 opnieuw in zaal *De Katerhoek* bijeenkwamen voor de langverwachte voorstelling van zijn Opus Magnum, de *Toponymie van Ursel*. Langverwacht, inderdaad, want Jozef schreef zichzelf steeds weg om andere auteurs te laten voorgaan. Hij hield toen, als ervaren leraar, een heel didactische en zeer gesmaakte lezing over *De ontwikkeling van het Urselse landschap in het licht van de oude Urselse plaatsnamen*. Het was de laatste keer dat we Jozef hoorden en zagen.

“Zijt ge geïnteresseerd in...”, aldus begon hij dikwijls een gesprek, waarna hij me iets gaf uit zijn rijke archief: enkele nummers van *'t Getrouwe Maldeghe*, een programma van het Adegemse A capella-koor dat in Ursel optrad, een paar soldatenblaadjes uit de Eerste Wereldoorlog, ontbrekende brochures van Appeltjesexcursies, enkele boeken enz. Ook het ADVN in Antwerpen en het Gentse Rijksarchief mochten van Jozefs gulheid genieten: hij schonk hen belangrijke delen uit zijn archief. *“Beter dat er iemand iets mee aanvangt dan dat het ligt te verkommeren in een kast”*, aldus zijn verantwoording.

Jozef was iemand die graag iets gaf en niet alleen materiële zaken, maar ook vriendschap. Hij was onbaatzuchtig, cijferde zichzelf weg, hielp waar hij kon en was niet te beroerd om ook minder aangename taken op zich te nemen. En na de voorstelling van zijn Urselse toponymie, was hij het niet die het goed had gedaan, want bij het afscheid zei hij heel gemeend en met een ontwapende glimlach: *“G'hebt dat allemaal zeer goed gedaan, profliciat. 'k Ben heel content...”*

Jozef ontpopt zich als een ervaren gids tijdens de excursie in Ursel in 2000.

(Foto: A. Van Vooren)

Met Jozef verliest het *Heemkundig Genootschap* opnieuw een lid van het eerste uur. Voor de *Stichting Achiel De Vos* is het heengaan van Jozef bijna onherstelbaar. Zelf zou hij het ongetwijfeld erg hebben gevonden mocht dit project worden stopgezet, vandaar dat het bestuur van de Stichting op haar laatste vergadering besliste het project tot een goed einde te brengen.

Naast zijn vele werk voor de Stichting en zijn trouw lidmaatschap aan het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland en Heemkundige Bijdragen lag hij, na een vergadering in 1969 in De Pinte, mee aan de basis van de stichting aldaar van *Heemkring Scheldeveld*. Hij was er ook actief in verschillende culturele verenigingen en comités, maar zijn grootste belangstelling en werkkraft ging toch het meest naar de *dekenij Borluut* en het daaraan verbonden info-blaadje. Verder was hij ook medewerker van het *Dialectgenootschap Zuidwest-Meetjesland* en steunend lid van het *Komitee voor Frans-Vlaanderen*.

Het bestuur van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland en het bestuur van de Stichting Achiel De Vos bieden mevrouw Vandeveire en familie hun oprechte deelneming aan, het mag een troost voor hen zijn te weten dat Jozef bijzonder werd geacht en gewaardeerd door iedereen die hem kende en dat hij zal voortleven in eenieders gedachten.

BIBLIOGRAFIE VAN JOZEF VAN DE VEIRE

1. Bijdragen van Gerard Van de Veire, postuum gepubliceerd door Jozef Van de Veire in Appeltjes van het Meetjesland:
Een stukje folklore. Het Hans-Visspel (of het hangen), nr. 16, 1965, p. 209-218
Een stukje folklore. Rollen en stuiken (knikkerspel). Hanske mijn knecht (zoekspel).
Boerenkluiten (werpspel), nr. 17, 1966, p. 235-256.
De laatste oorlogsmaand te Ursel (13 oktober – 11 november 1918), nr. 19, 1968, p. 139-183.
Kneutels en brouw, nr. 24, 1973, p. 239-243

2. Bijdragen van Jozef Van de Veire
 - A. In *Appeltjes van het Meetjesland*
Iets over plaatsnamen en plaatsnaamkunde en over studie van plaatsnamen in het Meetjesland, nr. 1, 1949, p. 86-89
 (& M. Steel), *Afwateringsproblemen te Eeklo zeshonderd jaar geleden*, nr. 3, 1951, p. 131-137
 (& M. Steel), *Minnelied (genoteerd te Sleidinge)*, nr. 3, 1951, p. 138
Waar toe een proces nog dienen kan (bevolkingscijfers te Ursel), nr. 10, 1959, p. 249-267
 (& Alfons Ryserhove), *Oud Ursel*, nr. 24, 1973, p. 244-305
Archivalia. Documenten en scriptie over de abdij van Doornzele in de Universiteitsbibliotheek Leuven, nr. 46, 1995, p. 215-228
Nog eens de hosteliers van Ursel, nr. 49, 1998, p. 241-254
 (& A. Boghaert), *Toneellevens in Ursel*, nr. 50, 1999, p. 281-232
 (& Gerard Vandeveire), *Pierlala en Colpaert in Ursel*, nr. 51, 2000, p. 161-186
Volkse liederen in Ursel, 53, 2002, p.37-84
Ursel tijdens de Europese oorlog van 1914 – 1918. Oorlogsdagboek door Jozef Vandeveire, nr. 55, 2004, p.65-252.
Uit de grote oorlog: de frontblaadjes "Ursel Bovenal" en "Vrienden Ondereen", 57, 2006, p.221-244

 - B. In *Ons Meetjesland en Heemkundige Bijdragen* verschenen
 (& Alfons Ryserhove), *Fusies en plaatsnamen*, OM 9, 1976, p. 41
Trams te Ursel, HBM 9, 1995, p. 170-176
 (& Gerard Vandeveire), *Trams in Ursel tijdens de Eerste Wereldoorlog*, HBM 10, 1996 p. 175-180.

 - C. Andere
Een ikonografisch streekarchief, in *Berichten Heemkring Scheldeveld*, I, nr. 1, 1969, blz. 19-21.

Een gemeentehuis voor Sint-Denijs-Westrem, in Jaarboek Heemkring Scheldeveld, 1999.

Bij de hosteliërs van Ursel, Maldegem, 2000.

Toponymie van Ursel, Maldegem, 2008.

Hugo NOTTEBOOM en Magda DEVOS

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door dr. Elisabeth DHANENS, erevoorzitster (voorzitster 1951 - 1968), apotheker Prudent RYCKAERT (ondervoorzitter 1946 - 1968) en dr. Edmond TIELEMAN (voorzitter 1946 - 1951). Achiël DE VOS fungeerde van 1948 tot 1977 als secretaris en was voorzitter van 1968 tot 1989. Luc Stockman was voorzitter van 1989 tot 1999.

HET BESTUUR

VOORZITTER

Hugo NOTTEBOOM,
Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem
Tel. 050 71 29 12 - e-mail: hugo.notteboom@skynet.be

ONDERVOORZITTER-REDACTIESECRETARIS

Filip BASTIAEN,
Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter
Tel. 09 375 08 38 - e-mail: filip.bastiaen@telenet.be

PENNINGMEESTER

Maria DE LAERE, Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem
Tel. 050 71 29 12

LEDEN

Roger BUYCK, Plein 66 - 9970 Kaprijke
Tel. 09 373 90 93 - e-mail: roger.buyck@telenet.be
Frederik DE COCKER, Industrielaan 3 - 9900 Eeklo
Tel. 09 377 13 11 - e-mail: frederik.decocker@ugent.be
Peter LAROY, Brouwerijstraat 84 - 9880 Aalter
Tel. 09 375 14 86 - e-mail: peter.laroy@telenet.be
Oskar LIPPENS, Gentstraat 13 - 9971 Lembeke
Tel. 09 377 28 54
Walter NOTTEBOOM, Noordstraat 196 - 9990 Maldegem
Tel. 050 71 30 25 - e-mail: walter.notteboom@telenet.be
Wilfried STEEGHERS, Vurstjen 21 - 9940 Evergem
Paul VAN DE WOESTIJNE, Tieltseseenweg 12 - 9900 Eeklo
Tel. 09 377 16 55 - e-mail: paul.vandewoestyne@euphonymet.be
Arco WILLEBOORDSE, Verloren Kostje 5 - NL 4527 BH Aardenburg
Tel. 0031-117-495508 - e-mail: AWilleboordse@gemeentesluis.nl

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het *Heemkundig Genootschap van het Meetjesland*.

REDACTIERAAD/RECENSIEDIENST

Redactiesecretaris: Filip BASTIAEN
Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter
e-mail: appeltjes.meetjesland@telenet.be

Leden: Hugo Notteboom, Peter Laroy en Roger Buyck

Alle artikels dienen uiterlijk 31 oktober in het bezit te zijn van de redactiesecretaris, bij wie ook de auteursrichtlijnen te bekomen zijn.

Boeken ter bespreking aangeboden, worden op hetzelfde adres verwacht en worden nadien in de bibliotheek van het *Genootschap* ondergebracht.

RUILDIENST

Hugo NOTTEBOOM, Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem
Tel. 050 71 29 12
e-mail: hugo.notteboom@skynet.be
Bestellingen van vorige jaarboeken gebeuren op hetzelfde adres.

Nr	Jaar	€	Nr	Jaar	€	Nr	Jaar	€
2	1950	10	37	1986	10*	50	1999	5
13	1962	5	38	1987	5	51	2000	18
19	1968	5	39	1988	10*	52	2001	18
20	1969	10*	40	1989	10*	53	2002	18
21	1970	5	41	1990	10*	54	2003	18*
25	1974	5	42	1991	10*	55	2004	18
27	1976	5	43	1992	10*	56	2005	18
28	1977	10*	44	1993	5	57	2006	18
29	1978	5	45	1994	5	58	2007	15
30	1979	10**	46	1995	5	Indices 1 tem 25		1
31	1980	5	47	1996	5	Indices 1 tem 50		
32	1981	5	48	1997	5			
35	1984	10*	49	1998	5			
36	1985	5						

* nog slechts 1 nummer in stock

** 1 tweedehands exemplaar

LIDMAATSCHAP

Het lidmaatschap kost € 18,00 (+ eventueel € 3,50 voor het verzenden van het jaarboek; + € 7,00 voor het buitenland). Oudere jaarboeken zijn te bekomen aan de prijzen vermeld in bovenstaand overzicht: 5 euro indien nog meerdere exemplaren beschikbaar, 10 euro indien slechts enkele exemplaren nog aanwezig (afhalen in het Stadsarchief Eeklo, Industrielaan 2 of + € 3,50/7,00 portkosten).

Werkwijze:

- bestellen op hogervermeld ruiladres;
of door storting op bankrekening 979-9544310-97 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, Prins Boudewijnlaan 9B 9991 Maldegem met vermelding "nieuw lid" of de gewenste jaarboeken.

BIJ ADRESVERANDERING

Gelieve dit tijdig door te geven aan de penningmeester. U bent dan zeker nog het jaarboek te ontvangen en het bespaart ons heel wat kosten. Gezien de wet op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer kunnen we moeilijk uw nieuw adres achterhalen.

De auteurs en de uitgever hebben geprobeerd om alle rechthebbenden van illustraties en afbeeldingen op te sporen. Personen die zich alsnog in hun rechten voelen geschaad, kunnen contact opnemen met de redactiesecretaris, Oostmolenstraat 216 in 9880 Aalter of elektronisch via appeltjes.meetjesland@telenet.be .

Verantwoordelijke uitgever/copyright

Heemkundig Genootschap van het Meetjesland

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn bijdrage.

Niets uit deze uitgave mag worden gepubliceerd of (gedeeltelijk) overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de auteur, respectievelijk bronvermelding

MET DANK AAN ...

ERELEDEN (vanaf 50 €)

Andre DE SCHEPPER - Evergem

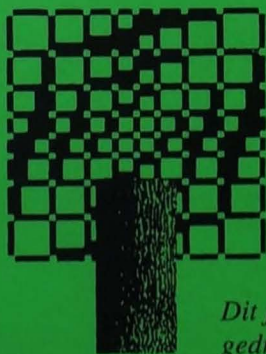
STEUNENDE LEDEN 2008

Geert BAERT- Gent
Andre BAUDTS - Eeklo
Leo BRAL – Brugge
Jan BONAMIE- Waarschoot
CULTUUROVERLEG
MEETJESLAND
Axel DANNEELS – Coppet
(Zwitserland)
Patrick DE BEIR - Gent
Antoine DE BOEVER – Eeklo
Anna DE BUYSERE - Eeklo
Adri DE KRAKER – Axel (Nl.)
Simona DE LAERE - Eeklo
Ann DELCOURT - Sleidinge
P.H.E.M. DE MEYERE
Oegstgeest (Nl.)
Lydia DE NEVE – Sint-Laureins
Dirk DE REUCK - Bellem
Johan DE RYCKE - Evergem
Ginette DE SMET- Gent
Daniël DE VEUSSER - Zomergem
E. H. Pierre DE WULF - Aalter
Willy ENGELS – Beveren-Waas
Gerard GYSELS – Eeklo
Patrick HAESEVOETS -Diest
B. LAMOT-STOCKMAN - Niel

Erik LAROY-ROELS - Lovendegem
Alfons LOONTJENS BVBA
Izegem
Werner ROELANTS - Ursel
Lieve RYSERHOVE - Veurne
Filip SCHOCKAERT - Lembeke
Rafaël STOCX - Knesselare
STADSBESTUUR EEKLO
STREEKPLATFORM
MEETJESLAND vzw
Bea TRENSON – RYCKAERT
Ronsele
Johan VAN ACKER - Lembeke
François VAN DAMME - Eeklo
Julien VAN DE KERCKHOVE
Adegem
Erik VANDERBRUGGEN - Knokke
Raf VAN DEN ABEELE
Sint-Martens-Latem
Willy VAN HOECKE - Rotselaar
Philippe VERLEYEN – Aalter
Amedee VERTENTEN - Eeklo
Jan VRIELYNCK – Deurle
Lieva WELVAERT - Lochristi
Felix WALDACK- Laarne

Inhoudstafel

Hugo NOTTEBOOM	<i>In memoriam...</i> Erik De Smet 1945-2008	5
Hugo NOTTEBOOM	Bibliografie van Erik De Smet	13
Hugo NOTTEBOOM	Die vermaledijde en vervloecte vijgen EEN POLITIEK-RELIGIEUS CONFLICT IN EEKLO (1791-1792)	21
Petra DE DECKER	Hoe welvarend was de bevolking van het Ambacht Maldegem in de 18 ^{de} eeuw? SOCIAAL-ECONOMISCHE ANALYSE VAN DE LEVENSOMSTANDIGHEDEN	53
Roger BUYCK	Lembekenaren op zoek naar een betere toekomst (eind 19 ^{de} -begin 20 ^{ste} eeuw)	75
Filip BASTIAEN	DE ZELFREGULERENDE DORPSGEMEENSCHAP De veldwachtersfamilie Steyaert in Lembeke (1810-1902)	111
Marc DE VLEESSCHAUWER	Rundveepest in Vlaanderen op het einde van de 18de eeuw. ONDERZOEK NAAR OORZAAK EN GEVOLGEN VAN MOND- EN KLAUWZEER IN HET AMBACHT ASSENEDE	135
Frederik DE COCKER	Delokaliseren in de 19 ^{de} eeuw DE DUITSE-BRITSE FAMILIE ENKE EN DE HAARSNIJDERIJNIJVERHEID IN DE REGIO MEETJESLAND	195
Jan VAN DE CASTEELE	Vlaamse Strijdbroeders Knesselare 115 jaar	261
Filip BASTIAEN	Heemkundig repertorium 2008 LOPENDE HEEMKUNDIGE BIBLIOGRAFIE VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET MEETJESLAND	335
	Kroniek	361
	Heemkundig Genootschap van het Meetjesland	388
	Inhoudstafel	392

*Dit jaarboek werd uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland en
gedrukt bij VAN HOESTENBERGHE n.v., Boud. Lippensstraat 11, 9990 Maldegem.*